

FATHER McNAMEE

118 W 34th St
New York, N.Y.

withdrawn

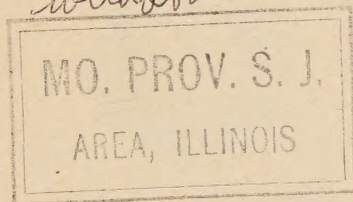
MO. PROV. S. J.
AREA, ILLINOIS

IUS DECRETALIUM

TOMUS VI.

withdrawn

IUS DECRETALIUM

AD USUM

PRAELECTIONUM IN SCHOLIS TEXTUS CANONICI
SIVE IURIS DECRETALIUM

AUCTORE

FRANCISCO XAV. WERNZ S. I.

TOMUS VI.

FATHER McNAMEE
Rockford Ill '83

IUS POENALE ECCLES. CATHOLICAE

PRATI

EX OFFICINA LIBRARIA GIACHETTI, FILII ET SOC.

1913

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

PRAEFATIO

Iamdiu desiderabatur ut opus canonicum “ Ius Decretalium „ A. R. P. Wernz suum complementum acciperet. Quod complementum licet multo ante praeparatum cum propter alias occupationes non potuerit adhuc Auctor ipse perficere et secundis curis expolire, mihi commisit, ut illud ex foliis lithographicis cum auditoribus textus canonici in Universitate Gregoriana ab Auctore communicatis, et iam secundo recusis iterumque penitus exhaustis, depromerem, expolirem et in perfectiorem formam typographicam ederem. Quod mandatum dilectissimi Patris et Magistri atque in schola textus canonici in hac Universitate Gregoriana egregii decessoris libenter suscepi et qua potui diligentia curavi ut novum hoc volumen, quo ius poenale Ecclesiae explanatur, a praecedentium methodo, soliditate, eruditione non discreparet. Qui tomus sextus idcirco ante quintum publicatus est, quia necessitas urgebat habendi in praelectionibus hoc ipso anno promptum librum textus iuris poenalis; at intra futurum annum scholasticum quintum et ultimum volumen Deo favente prodibit, in quo de universa materia iudiciorum ecclesiasticorum etiam criminalium erit agendum. Inde sperare licet opus canonicum A. R. P. Wernz peculiari laude in praecedentibus tomis a Pio X. donatum, novo hoc complemento auctum, utilius futurum praesertim pro praelectionibus scholasticis.

Romae in festo SS. Apost. Petri et Pauli 29. Iunii 1913.

PETRUS VIDAL S. I.

INDEX ANALYTICUS.

PROLEGOMENA.

§ 1. Connexio materiae tractandae	<i>Pag.</i>
§ 2. Notio et divisio iuris poenalis	2
§ 3. Fontes iuris poenalis	4
§ 4. Litteratura iuris poenalis	8

PARS PRIMA.

DE DELICTIS ECCLESIASTICIS IN GENERE

TITULUS I.

DE DELICTO ECCLESIASTICO EIUSQUE CONSTITUTIVIS.

§ 1. De notione et divisione delicti ecclesiastici	13
§ 2. De subiecto et elementis subiectivis delicti ecclesiastici	24
§ 3. De obiecto et elementis obiectivis delicti ecclesiastici	36
§ 4. De delicti ecclesiastici conatu	41
§ 5. De circumstantiis, quae delictum augment vel minuunt	45
§ 6. De imputabilitate delicti in recidivis	48
§ 7. De causis imputabilitatem excludentibus	50

TITULUS II.

DE CONCURSU PLURIUM PERSONARUM IN IDEM DELICTUM.

§ 1. Notio et divisio concursus in delicto ecclesiastico	52
§ 2. Notae historicae de concursu in delicto ecclesiastico	54
§ 3. Disciplina vicens de concursu in delicto ecclesiastico	56
§ 4. De variis formis cooperationis	60

TITULUS III.

DE APPLICATIONE LEGIS POENALIS AD DELICTA ECCLESIASTICA

Praenotiones.	65
§ 1. De poena secundum imputationem delicti decernenda	66
§ 2. De poenis ordinariis et arbitrariis.	70
§ 3. De poenis latae et ferendae sententiae	71
§ 4. De relatione poenarum ecclesiasticarum inter se et cum poenis fori saecularis	74
§ 5. De interpretatione legum poenalium	75

PARS SECUNDA.

DE POENIS ECCLESIASTICIS.

Prooemium	<i>Pag.</i> 78
----------------------------	----------------

SECTIO I.

DE POENIS ECCLESIASTICIS UNIVERSIM SPECTATIS.

TITULUS IV.

DE POENIS ECCLESIASTICIS IN GENERE.

§ 1. Notio, finis, divisio poenarum ecclesiasticarum	" 79
§ 2. De potestate Ecclesiae infligendi poenas	" 85
§ 3. De subiecto poenarum ecclesiasticarum	" 87
§ 4. De extinctione delictorum et poenarum ecclesiasticarum	" 90

SECTIO II.

DE VINDICATIVIS POENIS ECCLESIASTICIS.

TITULUS V.

DE VINDICATIVIS POENIS ECCLESIASTICIS.

Praenotiones.	" 97
§ 1. De temporalibus et corporalibus poenis vindicativis.	" 100
§ 2. De spiritualibus poenis vindicativis	" 114
I. De irregularitatibus.	" ibi
II. De inhabilitatibus ad officia et beneficia ecclesiastica.	" 115
III. De privatione officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum	" 118
IV. De depositione clericorum	" 120
V. De degradatione clericorum	" 134
VI. Reliquae poenae vindicativae spirituales.	" 146

SECTIO III.

DE MEDICINALIBUS POENIS SIVE CENSURIS ECCLESIASTICIS.

TITULUS VI.

DE SENTENTIA EXCOMMUNICATIONIS, SUSPENSIONIS ET INTERDICTI.

Praenotiones.	" 148
§ 1. De censuris ecclesiasticis universim spectatis	" 149
I. Nomen, notio, divisio, origo censurarum ecclesiasticarum	" ibi
II. De subiecto potestatis ferendi censuras ecclesiasticas.	" 156
III. De personis censuris ecclesiasticis subiectis	" 158
IV. De causa sive obiecto censurarum ecclesiasticarum	" 162
V. De conditionibus, modo, formis requisitis ad infligendas censuras ecclesiasticas	" 166

VI. De effectibus censurarum ecclesiasticarum	Pag. 173
VII. De cessatione et absoluteione censurarum ecclesiasticarum	" 175
§ 2. De excommunicatione	" 187
I. Nomen, notio, divisio, origo excommunicationis.	" ibi
II. De subiecto activo et passivo, obiecto, conditionibus, modis, formaque excommunicationis.	" 192
III. De effectibus excommunicationis.	" 196
IV. De absoluteione ab excommunicatione	" 206
§ 3. De suspensione	" ibi
I. Nomen, notio, divisio, origo suspensionis	" ibi
II. De subiecto activo et passivo suspensionis.	" 210
III. De requisitis conditionibus ad ferendam suspensionem.	" 213
IV. De effectibus suspensionis	" 214
V. De ablatione suspensionis	" 221
§ 4. De interdicto.	" 222
I. Nomen, notio, divisio, origo interdicti.	" ibi
II. De subiecto activo et passivo interdicti	" 229
III. De conditionibus requisitis ad infligendum interdictum.	" 233
IV. De effectibus interdicti	" 234
V. De violatione interdicti eiusque pœnis	" 238
VI. De cessatione et ablatione interdicti	" 240
§ 5. De cessatione a divinis.	" 241

TITULUS VII.

DE POENITENTIIS ET REMEDIIS POENALIBUS.

Praenotiones.	" 248
§ 1. De poenitentis	" 250
§ 2. De remissionibus	" 255
§ 3. De remediis poenalibus.	" 257

PARS TERTIA.

DE SINGULIS DELICTIS ECCLESIASTICIS EORUMQUE POENIS
ET COGNITIONE IUDICIALI.

Prooemium	" 263
----------------------------	-------

SECTIO I.

DE COMMUNIBUS DELICTIS ECCLESIASTICIS.

CAPUT I.

DE DELICTIS CONTRA FIDEM CATHOLICAM.

TITULUS VIII.

DE APOSTASIA.

Praenotiones.	" 269
§ 1. De apostasia a fide	" 270
§ 2. De apostasia ab ordine sacro	" 276
§ 3. De apostasia a statu religioso	" 280
§ 4. De reiteratione baptismi	" 286

TITULUS IX.

DE HAERESI.

Praenotiones.	Pag.	288
§ 1. De vi et ambitu haereseos atque de delictis connexis . . .	"	293
§ 2. De poenis ecclesiasticis haereseos.	"	296
§ 3. De procedura iudiciali in causis haereseos sive de inquisitione.	"	298

TITULUS X.

DE INFIDELITATE IUDAEORUM ET SARACENORUM ALIORUMQUE PAGANORUM.

Praenotiones	"	305
§ 1. De infidelitate iudaeorum et saracenorum et paganorum . .	"	307
§ 2. De communicatione et cooperatione christianorum cum iudaeis et paganis.	"	308

CAPUT II.

DE DELICTIS CONTRA RELIGIONEM.

TITULUS XI.

DE BLASPHEMIA.

Praenotiones	"	310
§ 1. De vi et ambitu blasphemiae	"	312
§ 2. De poenis blasphemiae	"	313
§ 3. De procedura iudiciali in causis blasphemiae	"	314

TITULUS XII.

DE PERIURIO.

Praenotiones.	"	316
§ 1. De vi et ambitu periurii	"	318
§ 2. De poenis periurii.	"	ibi
§ 3. De procedura iudiciali in causis periurii	"	319

TITULUS XIII.

DE SORTILEGIIS.

Praenotiones	"	320
§ 1. De delicto superstitionis	"	322
§ 2. De poenis superstitionis	"	324
§ 3. De procedura iudiciali in causis superstitionis.	"	325

TITULUS XIV.

DE SACRILEGIIS.

Praenotiones.	"	327
§ 1. De vi et ambitu sacrilegii.	"	329
§ 2. De poenis sacrilegii	"	ibi
§ 3. De procedura iudiciali in causis sacrilegii.	"	334

TITULUS XV.

DE SIMONIA.

Praenotiones	Pag.	335
§ 1. De vi et ambitu simoniae.	"	341
§ 2. De poenis simoniae.	"	344
§ 3. De procedura iudiciali in causis simoniae.	"	348

CAPUT III.

DE DELICTIS CONTRA ECCLESIAM ET ECCLESIASTICAM AUCTORITATEM

TITULUS XVI.

DE SCHISMATE.

Praenotiones	"	352
§ 1. De vi et ambitu schismatis	"	355
§ 2. De poenis schismatis	"	356
§ 3. De procedura iudiciali in causis schismatis	"	358

CAPUT IV.

DE DELICTIS CONTRA VITAM ET CORPUS HOMINUM.

TITULUS XVII.

DE HOMICIDIO.

Praenotiones	"	362
§ 1. De homicidio doloso et culposo	"	364
§ 2. De homicidio qualificato	"	366
I. De parricidio	"	ibi
II. De procuracione abortus.	"	367
III. De expositione infantium et languidorum	"	371
IV. De presbytericidio sive homicidio sacrilego	"	372
V. De assassinio	"	373
VI. De suicidio	"	374

TITULUS XVIII.

DE DUELLO

Praenotiones	"	376
§ 1. De vi et ambitu duelli	"	378
§ 2. De poenis duelli	"	380

CAPUT V.

DE DELICTIS CARNIS.

TITULUS XIX.

DE ADULTERIIS ET STUPRO ALIISQUE CARNIS DELICTIS.

Praenotiones	"	383
§ 1. De fornicatione et stupro	"	385
§ 2. De adulterio	"	387
§ 3. De incestu, sacrilegio carnali, sodomia.	"	389

CAPUT VI.

DE DELICTIS CONTRA BONA FORTUNAE.

TITULUS XX.

DE FURTO, RAPTU, USURA ALIISQUE DELICTIS CONTRA BONA FORTUNAE.

Praenotiones	Pag.	392
§ 1. De furto	"	393
§ 2. De raptu et rapina	"	396
§ 3. De incendio et violatione ecclesiarum	"	399
§ 4. De usura	"	401
§ 5. De damno dato.	"	410
§ 6. De novi operis nuntiatione	"	ibi

CAPUT VII.

DE DELICTIS CONTRA FIDEM PUBLICAM, HONOREM BONAMQUE FAMAM.

TITULUS XXI.

DE CRIMINE FALSI ET COLLUSIONE.

Praenotiones	"	412
§ 1. De crimine falsi	"	413
§ 2. De collusione	"	417

TITULUS XXII.

DE MALEDICIS ET INIURIIS.

Praenotiones	"	419
§ 1. De reatu iniuriarum.	"	421
§ 2. De poenis iniuriarum	"	422
§ 3. De procedura in causis iniuriarum	"	423

SECTIO II.

DE DELICTIS PROPRIIS CLERICORUM

CAPUT I.

DE DELICTIS CLERICORUM COMMISSIS IN SACRA ORDINATIONE
VEL PROVISIONE CANONICA OFFICIORUM ECCLESIASTICORUM.

TITULUS XXIII.

DE ORDINATIONE CLERICI PER SALTUM ET FURTIVA ORDINIS SUSCEPTIONE.

Praenotiones	"	424
§ 1. De ordinatione clerici per saltum.	"	426
§ 2. De furtiva ordinis susceptione	"	428

CAPUT II.

DE DELICTIS CLERICORUM COMMISSIS CONTRA OBLIGATIONES
STATUS CLERICALIS VEL OFFICII ECCLESIASTICI.

TITULUS XXIV.

DE VENATIONE ET PERCUSSIONE CLERICIS PROHIBITA.

Praenotiones	Pag.	431
§ 1. De venatione clericis prohibita	"	432
§ 2. De percussione clericis prohibita	"	434

TITULUS XXV.

DE EXERCITIO ORDINIS INTERDICTI VEL NON RECEPTI.

Praenotiones	"	436
§ 1. De exercitio ordinis interdicti	"	ibi
§ 2. De exercitio ordinis non recepti	"	439

TITULUS XXVI.

DE VIOLATIONE SIGILLI CONFESSIONIS SACRAMENTALIS ET SOLLICITATIONE
AD TURPIA IN CONFESSIONE SACRAMENTALI.

Praenotiones	"	442
§ 1. De violatione sigilli confessionis sacramentalis	"	ibi
§ 2. De sollicitatione ad turpia in confessione sacramentali	"	446

TITULUS XXVII.

DE EXCESSIBUS PRAELATORUM, SUBDITORUM ET PRIVILEGIATORUM.

Praenotiones	"	452
§ 1. De excessibus praelatorum et subditorum	"	ibi
§ 2. De excessibus privilegiatorum	"	454

CAPUT III.

DE DELICTIS CLERICORUM COMMISSIS IN DIMISSIONE STATUS CLERICALIS VEL OFFICII ECCLESIASTICI.	"	455
--	---	-----

APPENDIX

CONSTITUTIO PII IX. " APOSTOLICAE SEDIS "	"	457
INDEX ALPHABETICUS.	"	471

PROLEGOMENA

§ 1. CONNEXIO MATERIAE TRACTANDAE.

1. Universum ius ecclesiasticum complectitur sacros canones de constitutione atque regimine Ecclesiae catholicae (1). Quod regimen fit per exercitationem potestatis legislativae; inprimis in administratione vel gubernatione Ecclesiae. Quae ut efficax sit, accedat necesse est exercitatio potestatis *iudicialis* in tribunalibus ecclesiasticis atque exercitatio potestatis *coercitivae*, qua delictis ecclesiasticis iustae decernuntur poenae quae instituto legitimo iudicio delinquentibus irrogantur. Postquam libro primo et tertio et quarto Decretalium sacri canones de constitutione et administratione Ecclesiae catholicae explanati sunt, libro secundo, qui ex logica rerum connexione post tres priores libros collocatur, disputatio de iure constituto circa constitutionem sive ordinationem et proceduram iudiciorum ecclesiasticorum est reservata. Quare reliquum est, ut quid leges ecclesiasticae de exercitatione potestatis coercitivae disposuerint, quinto libro examinetur (2).

2. **Scholion.** Inde facile patet, ius poenale esse partem iuris publici, non privati. Nam ius poenale principaliter refertur ad ordinem publicum tuendum, ad publicam vindictam sumendam propter bonum commune, non propter commodum privatum (3). Insuper exercitatio iustitiae poenalis ad vindictam

(1) Wernz, Ius Decret. t. I. n. 56.; Tarquini, Instit. iur. eccl. publ. n. 1. 2. 3. Quod ius de constitutione Ecclesiae potest vocari ius publicum; at concedendum est, quamplurimas leges de regimine Ecclesiae datas ratione ipsius obiecti iuri publico esse adnumerandas, non privato. Id quod potissimum obtinet de iure poenali huius libri quinti. Quare ius publicum Ecclesiae latius patet quam ius de sola constitutione Ecclesiae conditum. Cfr. c. 11. D. 1.; Schmalzgr. Ius ecclesiast., Dissertatio prooemial. n. 147. sq. 174. sq.; Zech, De iud. crim. § 1.; Zallinger, Inst. iur. eccl. lib. V. tit. 1. § 6.; Wernz, Ius. Decret. t. I. n. 50. not. 31.; Berner, Trattato di diritto penale, § 33.

(2) Tarquini l. c. n. 20. sq. 22. sq. 25.

(3) Zech l. c. § 1.; Zallinger l. c.; Passerini, Regolare tribunal, p. 1. sq. de causa finali iudicii; Brusa, Diritto penale, n. 14.; Carmignani, Iuris crimin. elementa, § 9. sq.

sumendam a sola auctoritate publica in Ecclesia fieri potest neque pactis et transactionibus hominum privatorum est obnoxia. Denique vel ipsa accusatio criminum in Ecclesia magis magisque arbitrio privato fuit subducta atque fit per magistratum publicum sive promotorem fiscale, aut fama deferente ipse iudex in processu inquisitionis procedit ex officio contra delictum.

§. 2. NOTIO ET DIVISIO IURIS POENALIS.

3. Ius poenale (criminale) hodie significat illam iuris partem, quae leges continet, quibus violationibus legum (delictis) poenae imponuntur. Leges vero ab ipsis iudicibus servandae in iudiciali delictorum cognitione in ordine ad poenarum applicationem constituunt specialem iuris partem, quae ius processus poenalis sive criminalis audit. Quae duae iuris partes accurate hodie secernuntur vel ipsa forma qua leges de criminibus coercendis et de iudiciali ipsorum cognitione in separatis codicibus promulgantur: codex poenalis — codex procedurae poenalis (4). Atque inde etiam ratio petitur separatae tractationis scientificae.

Quae distinctio, praesertim quoad scientificam tractationem, etiam in foro ecclesiastico convenienter retineri potest, et in ipsis fontibus fundamentum habet: universum enim ius poenale libr. V. Decret. contentum in duas partes facile distinguitur (5), in quarum prima (tit. 1. 2.) breviter exhibetur ordo iudiciarius in causis criminalibus servandus (*ius procedurae poenalis*), in reliquis titulis (tit. 3.-36.) principaliter agitur de delictis ecclesiasticis, et continetur ius constitutum (tit. 37.-39.) de poenis ecclesiasticis (*ius poenale*, seu de delictis et poenis).

4. Licet vero obiectum iudicii poenalis sit delictum eiusque coercitio per poenas et inde tractatio de iudiciis poenalibus videatur praesupponere tractationem de delictis et poenis (6); non desunt tamen congruae rationes, cur expositio

(4) Qua distinctione idem significatur ac per illam divisionem iuris poenalis, in ius poenale *materiale* seu *substantivum* i. e. quo definiuntur crimina eorumque poenae, et in ius poenale *formale*, quo determinantur iudicia poenalia et modus in eis procedendi. *Brusa*, Prolegomeni di diritto pen. c. 1. n. 3.

(5) *Schmalzgr.* in prooem. l. V.; *Reiffenst.* praef. in l. V.

(6) Cfr. *Lega*, De iudiciis eccl. t. III. in prooem., ubi propter hanc rationem sibi discedendum putat ab ordine legali iuris Decretalium.

processus poenalis praeponatur tractationi de delictis et poenis. Nam ex una parte normae generales iudiciorum sunt iudicio poenali communes cum aliis iudiciis, quibus tantummodo speciales quaedam ordinationes processui poenali propriae primis titulis libri V. adiunguntur. Quare disputatio de iudicio poenali est veluti continuatio libri II., ab huius libri commentariis non disiungenda per interpositam explanationem reliquorum titulorum libri V. Cui rationi accedit, quod non raro sub singulis titulis de delictis et poenis quaestiones incidentes sint solvendae de procedura speciali in aliquo delicto, v. gr. in haeresi, servanda; quae incidens disputatio praesupponit theoriam ordinarii iudicii poenalis, iam perspectam. Atque ita obtinetur etiam illud commodum, ut ab ordine legali titulorum libri V. in hac parte non recedatur.

5. Ipsum vero ius poenale sensu specifico acceptum convenientem accipit partitionem, quam methodus vere scientifica et scholastica postulat, si prius in genere tractetur de delictis eorumque variis elementis tum obiectivis tum subiectivis seu in ordine ad eorum imputabilitatem; deinde de poenis in genere et in specie agatur (7); postea exponatur ius vigens de singulis delictis cum respectivis poenis et peculiaries modi, quibus forte poenae sunt applicandae; brevis vero tractatio per modum scholii secundae parti subiungatur, qua explicentur remedia praeventiva et poenitentiae, quae in foro ecclesiastico propter specialem eius indolem maximum habuere momentum atque etiam nunc habent. Hinc divisio:

Pars I. De delictis ecclesiasticis in genere.

Pars II. De poenis ecclesiasticis in genere et in specie de singulis poenis ecclesiasticis.

Scholion. De poenitentiis et de remediis poenalibus.

Pars III. De singulis delictis ecclesiasticis eorumque poenis ac modo eas infligendi.

(7) *Zech*, De iudic. criminal. § 1. sq. § 97. sq. § 151. sq.; *Muenchen*, D. Kanon. Gerichtsverf. u. Strafrecht. t. II. p. 101. sq. 262. sq.; *Soglia*, Instit. iur. priv. eccl. § 222. sq.; *Schiappoli*, Diritto penale canonico, L. I. Il reato — elementi del reato — la pena canonica in generale — le singole pene ecclesiastiche. L. II. Dei delitti in ispecie.

§ 3. FONTES IURIS POENALIS.

6. Inter fontes iuris poenalis etiam Ecclesiae catholicae primo loco recensendum est *Ius naturale* (8). Etenim negari non potest, tum in procedura poenali tum in delictorum punitione certas conditiones iure naturali esse statutas v. g. reo accusato defensionem esse concedendam; ignorantiam invincibilem et inculpabilem legis excusare a delicto et poena. Praeterea ius divinum positivum de iure poenali certe reperitur in libris inspiratis novi testamenti (9) atque in traditione divina. Quae in libris sacris veteris testamenti de delictis eorumque poenis et cognitione iudiciali mere positiva ratione fuerunt statuta, in novo testamento, utpote omnino abrogata, fontes proprie dicti iuris poenalis Ecclesiae non iam existunt, nisi quatenus ab Ecclesia denuo sint approbata (10). Imo leges criminales veteris testamenti, quamvis inservire possint, ut honestas certarum legum ecclesiasticarum luculenter demonstretur (11), tamen nequaquam indiscriminatim denuo ubique introducendae sunt atque adeo sanctiones quaedam poenales, quibus Deus in vetere testamento extraordinario modo usus est supremo suo dominio in vitam hominum, a nulla potestate humana adoptari possunt (12).

7. Leges ab Ecclesia latae de delictis eorumque poenis, de iudicio et procedura poenali uberrimum constituunt fontem iuris poenalis. Quarum legum poenaliū iam ipso tempore apostolico (13) reperiuntur exempla neque iurisdictionis coercitivae practicus deest usus (14). At speciales collectiones iuris poenalis primis saeculis nondum existunt et canones

(8) *Zallinger* l. c. § 5. not. (a); *Suarez*, De leg. l. X. c. 2. n. 13. sq.; *Molitor*, Ueber can. Gerichtsverf. geg. Cleriker pag. 4.; *Drosle*, Kirchl. Disciplin. u. Crim. Verf. p. 6.

(9) Matth. XVIII. 14.-18. et plura alia in epistolis Paulinis.

(10) Cap. l. X. de adulteriis V. 16.; *Schiappoli*, Diritto pen. can. n. 16. sq.; *Zech* l. c. § 6.

(11) *Zallinger* l. c. § 6.

(12) Exod. XXIII. 32. sq. XXXIV. 15. 16.; Deuteron. VII. 1. sq. XX. 16. sq.; *Schegg*, Bibl. Archaeol. p. 707. 677. sq. Quare *Berner*, Diritto penale, p. 48. sine solido fundamento « barbariam iuris criminalis Mosaici » exagitat.

(13) Cfr. de iudicio poenali: I. Timoth. V. 19.

(14) I. Corinth. V. 1. sq. de incestuos. Corinth.; Tit. III. 10. 11. de vitando haeretico.

de hac re aliqua ratione agentes indiscriminatim ordine chronologico cum aliis canonibus in antiquis collectionibus recensentur. Prima vestigia distinctarum collectionum videntur reperiri in epistola S. Gregorii Neocaesariensis (a. 258.) (15) et in tribus epistolis canonicis S. Basilii de delictis ecclesiasticis et poenitentiis publicis. Exinde paulatim orti sunt libri poenitenciales, qui praesertim in aestimanda imputabilitate singulorum delictorum atque in definiendis circumstantiis eorumdem gravitatem augentibus vel minuentibus optimam lucem praeferunt (16). Insuper primis istis saeculis praesertim in processu poenali legum romanarum etiam in foro ecclesiastico non levis fuit vis atque auctoritas (17).

Postquam in foro civili ab Imperatore Iustiniano iuris poenalis facta est authentica quaedam collectio (18), etiam in foro ecclesiastico magis magisque leges poenales propriam in systemate canonum obtinuerunt sedem. Cuius rei vestigia iam in antiquioribus collectionibus canonum existunt, neque alienus est Gratianus (19); at is, qui etiam nunc retinetur ordo iuris poenalis in codice authentico iuris ecclesiastici, a Bernardo Papiensi introductus atque in aliis quatuor antiquis collectionibus retentus est. Quem ordinem, quo universum ius poenale libro quinto reservatur, quoad substantiam adoptavit S. Raymundus de Pennaforte in collectione authentica Gregorii IX. (20). Cum in subsequentibus collectionibus libro quarto de matrimonio nonnisi paucissima capita nova reperiuntur de iure poenali tum in Sexto tum in Clementinis itemque in Extravagantibus liber quintus compluribus titulis et non paucis capitibus constat (21).

(15) *Pitra*, Iur. ecclesiast. Graecor. hist. et monum. tom. I. p. 562. sq., 575. sq.; *Schmitz*, D. Bussbuecher u. d. Bussdisciplin der K. p. 34. sq.

(16) Hoc fatetur *Schiappoli* l. c. n. 16., qui idcirco dicit libros poenitenciales posse considerari tamquam primum exemplar codicum poenalium recentiorum atque cum *Pertile* (Storia del dir. ital. V. § 167. p. 36.) agnoscit in illis libris elucere, quam aptae fuerint poenae et poenitentiae Ecclesiae ad inspirandum horrorem delictorum praesertim sanguinis populis barbaris recenter ad Ecclesiam conversis et ad truculentia crimina pronis.

(17) *Droste* l. c. p. 6. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 17.

(18) Inst. IV. 1.-5. 18.; Dig. XLVII. XLVIII.; Cod. IX.

(19) Decret. Grat. P. II. v. g. Caus. I. II. III.; quamvis fatendum sit, Gratianum leges poenales in speciali parte suae collectionis non collegisse, sed incidenter in singulis materiis retulisse. Cfr. *Schiappoli* l. c. n. 18.

(20) Qui liber quintus a modernis codicibus poenalibus et ordinibus processus poenalis multum discrepat. *Droste* l. c. p. 7.

(21) *Schiappoli* l. c. n. 19. qui n. 18. indicat praecipua loca praesertim Decreti Gratiani, quae ad ius poenale spectant.

In Concilio Tridentino non solum de processu poenali, sed etiam de delictis et poenis ecclesiasticis complura decreta condita sunt (22). Quae decreta, cum nonnullis legibus poenalibus ante Concilium Tridentinum latis et multis aliis Constitutionibus Romanorum Pontificum, post Concilium Tridentinum de iure poenali promulgatis, schemati Decretalium Clementis Papae VIII. fuerunt inserta; itemque in libro septimo, qui interdum ad instar appendicis nonnullis editionibus subiungitur, multae Constitutiones Rom. Pontificum praesertim ex saeculo 15. et 16. etiam sub novis titulis libri V. recensentur (23).

Ultimo saeculo Bullarium Benedicti XIV. est fons uberri-
mus etiam iuris poenalis Ecclesiae catholicae (24).

Inter collectiones iuris poenalis ultimo saeculo factas maxime eminet Pii IX. Const. "*Apostolicae Sedis*", 12. Oct. 1869., in qua habetur codificatio omnium censurarum certis delictis ipso iure inflictarum. Verum codex quidam poenalis (25), in quo ex disciplina vigenti omnia et singula delicta ab Ecclesia notata cum poenis etiam vindicativis iure communi ipsis inflictis accurate enumerantur, nostra aetate non existit; sed in futuro codice iuris ecclesiastici, sua, ut sperare licet, erit pars, in qua et principia iuris poenalis et singula delicta cum respectivis poenis ordine systematico proponantur, atque dubia et incertitudines iuris poenalis penitus tollantur (26).

8. Quodsi leges saeculares (27) in foro ecclesiastico ex sese vim non habent, tamen per canonizationem ab Ecclesia factam non paucae leges iuris romani et iuris germanici (28)

(22) Cfr. de processu poenali: Conc. Trid. Sess. XIII. cap. 1.-8. de ref.; Sess. XIV. cap. 1. de ref. (de sent. ex inf. consc.), cap. 4. 5. ead. Sess.; Sess. XXII. cap. 7. de ref.; Sess. XXIV. cap. 5. 20. de ref.; Sess. XXV. cap. 10. de ref.; Sess. XXV. cap. 15. de regul. Item de delictis et censuris et poenis non pauca a Patribus Conc. Tr. aut innovata aut denuo statuta sunt, cfr. *Maschat*, Inst. canonic., elench. II. III. IV. V.

(23) Clem. Pap. VIII. Decretal. ed. *Sentis* p. 35. sq. 157. sq.; *Maschat* l. c. elench. VI.

(24) Cfr. v. g. Bened. XIV. Const. "*Ad militantis*" 30. Mart. 1742.

(25) Cfr. de processu poenali decreta publicata in Collect. Lac. tom. I. p. 364. 427. sq. 529. sq.; *Droste* l. c. p. 221. sq.; praesertim vero consulenda est Instr. S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1880. cum ulteriore declaratione 26 Mart. 1886.

(26) Cfr. Regolamento penale Gregorii XVI. pro statu pontificio.

(27) Cfr. de iure Rom.: Inst. IV. 1.-5. 18.; Dig. XLVII. et XLVIII.; Cod. IX.

(28) *Bouix*, De iudic. eccl. tom. I. p. 19. sq.; *Molitor* l. c. p. 32. sq.; *Schiappoli* l. c. p. 631. sq.

etiam in iure poenali Ecclesiae sunt receptae; at nequaquam leges poenales fori saecularis arbitraria ratione ad forum ecclesiasticum in causis poenalibus cognoscendis transferri possunt (29).

9. Denique consuetudo quoque in iure poenali sua vi non caret tum in introducendis tum in immutandis vel abrogandis legibus poenalibus. Nam nulla existit lex divina nec canonica (30), qua consuetudini in iure poenali vis atque efficacia absolute denegetur; verba enim cap. 11. X. de consuet. (l. 4.) sunt omnino generalia neque exceptio de iure divino et naturali facit difficultatem, cum nequaquam universae leges poenales in Ecclesia catholica a Deo latae sint. Demum ipsa experientia et praxi vis illa iuris consuetudinarii in hac materia comprobatur, quoniam negari non potest, v. g. consuetudine non paucas poenas ecclesiasticas fuisse abrogatas (31).

Scholion. Inter fontes quasi subsidiarios et scientias auxiliares, ex quibus perfectior cognitio iuris poenalis etiam Ecclesiae catholicae hauritur, recensendae sunt philosophia moralis, et theologia moralis, cum falsis doctrinis philosophicis non pauca innitantur perversa systemata iuris poenalis (32) atque a falsis principiis iuris naturalis et moralitatis petantur argumenta ad impugnandum ius poenale Ecclesiae catholicae (33). Maxime vero practica iurisprudentia poenalis acquiritur, si relegantur et repetantur *causae criminales* praesertim in supremis tribuna-

(29) Decret. S. C. Ep. et Reg. 18. Dec. 1835.

(30) Arch. f. k. K. tom. 59. p. 384. sq. Ita iam pridem, partim expressa Rom. Pontificum concessione, partim praxi in ipsa Curia Romana recepta, proceduræ ordinariae sive solenni in causis poenalibus substitutus est processus summarius. Cfr. Card. *De Luca*, De iudic. disc. 34. n. 6.; *Droste*, Kirchl. Discipl. u. Crimin.-Verf. geg. Geistl. p. 60. sq.

(31) Cfr. de consuet. v. g. in iure Rom. admissa: L. 32. § 1. L. 36. II. de legib. (l. 3.); in Carol. art. 24. 104. 135. 215. 219. Huc spectat sane abrogatio torturae vel poenae fustigationis etiam in foro ecclesiastico — saltem nostra aetate. Cfr. de praxi ultimo saeculo recepta: *Zech*, l. c. § 78. sq. § 129.

(32) *Berner* l. c. § 6. sq. longum catalogum diversarum theoriarum iuris poenalis recenset atque saepe iusto iudicio subiicit; *Delassus*, Les théories modernes de la criminalité, Paris 1903; *Cathrein*, Moral philosophie tom. II. p. 543. sq., ubi solide refutat falsas theorias de iure poenali; *Périès*, La morale catholique et l'irresponsabilité déterministe; *Tarquini*, Inst. iur. eccl. publ. n. 23. sq.; *Cavagnis*, Instit. iur. publ. eccl. P. I. p. 71. sq.; *Muenchen* l. c. tom. II. p. 9. sq.

(33) Cfr. v. g. controversias de tortura, de suspensione ex informata conscientia.

libus ecclesiasticis disceptatae et definitae (34). Cui studio accedant necesse est disquisitiones de *historia* (35) iuris poenalis etiam apud diversos populos, unde scientia legisationum comparatarum haud leve capit incrementum. Quodsi saeculis elapsis Ecclesia non dedignata est complures sanctiones iuris poenalis romani vel germanici adoptare, nihil profecto obstat, quominus facta penitioris examinatione moderni iuris poenalis ex foro saeculari aliqua utiliter in forum ecclesiasticum transferantur v. g. officium promotoris fiscalis (36). Cum studio historiae iuris poenalis utiliter coniungitur *statistica*: ex illa enim non raro colligetur, legem latam immutandam esse aut fortius maiorique vigore urgendam (37). Denique cum Ecclesia non pauca crimina mixti fori saltem nostra aetate relinquat foro saeculari, *medicina forensis* v. g. in casibus homicidii, licet sua utilitate non careat, rarius usum practicum habebit.

§ 4. LITTERATURA IURIS POENALIS.

10. Primis Ecclesiae saeculis, cum de universo iure canonico libri non essent conscripti, etiam tractatus singulares de iure poenali non existunt. Nihilominus praeformationes quaedam scientiae iuris poenalis reperiuntur in collectionibus canonum et praesertim in libris de poenitentia (38) conscriptis.

Praeter commentatores iuris Decretalium (39) et auctores Institutionum canonicarum (40) consulendi sunt:

(34) *Analecta iur. pont.*; *Acta S. Sed.*; *Acta Ap. Sedis vel S. R. Rotae decisiones a Lega publicatae.*

(35) *Thonissen*, *Hist. du droit crim. des peuples anciens*, 1869.; *Du Bois*, *Hist. du droit crim. des peupl. anciens*, 1845.; *Hist. du droit crim. des peupl. modernes*, 1854.-1870.; *Albéric Allard*, *Histoire de la justice criminelle au XVI. siècle*, Gand 1868.; *Deturbet*, *La procédure criminelle au XVII. siècle*, Paris 1881.

(36) *Instr. S. C. Ep. et Reg.* 11. Iunii 1880. art. 13.

(37) *Cavagnis* l. c. p. 92. sq.

(38) *Sirmond*, *Histor. poenit. publ.*; *Frank*, *D. Bussdisciplin*; *Schmitz*, *D. Bussbuecher*; *Act. theol. Oenip. (Bloetzer)*, tom. XI. p. 483. sq.; *Kirchenlex.* (Funk.), tom. II. p. 1561. sq.; *Hinschius*, *Syst. d. k. Kirchenr.* tom. IV. p. 691. sq. pro suo more protestantico.

(39) V. g. *Pirhing*, *Reiffenstuel*, *Schmalzgrueber*, *Santi*, *Grandclaude* in lib. II. V. Decretal.

(40) *Zech*, *De iudiciis criminalibus* (tom. VI. universi op.); *Devoti*, *Inst. canonic.* lib. III. tit. 1. sq.; *Vering*, *Inst. iur. eccl.* § 185. sq.

I. De iudicio poenali: *Pillii, Tancredi, Gratiae* libri de ordine iudiciorum ed. Frid. Bergmann (1842.). *Durantis*, Speculum iudiciale, praesertim lib. III. 1.; *Maranta*, Speculum aureum; *Farinacius*, Praxis criminalis; *Passerinus*, Regulare tribunal. — *Bouix*, De iudiciis ecclesiast. tom. II.; *Muenchen*, D. can. Gerichtsverf. u. Strafr. tom. I.; *Molitor*, Ueber d. can. Gerichtsverf geg. Clerik; *Droste*, Kirchl. Disciplin. Crim. Verf. geg. Geist.; *Fournier*, Les officialités au moyen âge, Paris, 1880. — *Marx*, De denunt. iur. can.; *Gross*, Die Beweis theor. im can. Proc.; *Kellner*, D. Buss. u. Strafverf. g. Clerik. in d. sechs ersten christl. Jahrhr.; *Biener*, Beitrage zur Geschichte des Inquisitionsproc.; *Hildenbrand*, D. purgatio canonica u. vulgaris; *Fessler*, D. can. Process nach seinen posit. Grundlagen etc.; *Heiner*, De processu criminali eccles. Romae, 1912.

II. De iure poenali pressius accepto i. e. de delictis et poenis, inprimis consulendi sunt classici commentatores iuris Decret. in commentariis ad lib. V. v. gr. *Schmalzgr.*, *Reiffenst.*, *Pirhing*, *Passerinus* in VI. Decret. etc.

I. Qui prius scientifica methodo de iure poenali tractarunt, cum theorias generales de delictis, de poenis ac de applicatione legis poenalis in collectionibus authenticis iuris ecclesiastici expresse et methodice propositas non reperissent, de illis theoriis aut pauca et ieiune scripserunt aut ex iure Romano maxima ex parte desumpserunt. Quae permixtio iuris Romani et canonici occurrit in omnibus fere glossatoribus et commentatoribus a saec. XIII. usque ad Gonzalez Tellez et Fagnanum (41) atque ortum praesertim habuit ex repristinato per scholam Bononiensem studio iuris Romani. Unde factum est, ut iidem passim essent doctores utriusque iuris atque ad ius ecclesiasticum explicandum adhiberentur laici doctores, qui multum et nonnunquam inepte insistebant in iure Romano tum passim vigente (42).

II. A commentatoribus iuris ecclesiastici praesertim adhibitae sunt theoriae et doctrinae, quas in specialibus tractatibus de iure poenali exposuerunt: *Albertus Gandinus*, Libellus de maleficiis, Venet. 1551. 1596.; *Bonifacius de Vitalinis*, Tractatus super maleficiis, Lugd. 1529.; *Hippolytus de Marsiliis*, Practica causarum criminalium, Lugd. 1529.; *Angelus Aretinus*, Libellus de maleficiis, Lugd. 1581.; *Iulius Clarus*, Sen-

(41) *Schiappoli* l. c. n. 21.

(42) *Wernz*, Ius Decretalium, t. I. n. 307. sq.

tentiarum lib. V. Francf. 1590; *Aegidius Bossius*, Tractatus varii seu quaestiones criminales materiam sive actionem fere omnem continentes, Basil. 1578.; *Tiberius Decianus*, Tractatus criminales, Venet. 1551. 1591. etc. (43); *Andreas Tiraquellus*, De poenis legum, consuetudinum statutorumque temperandis etc. 1559.; *Carpzovius*, Practica nova saxonica rerum criminalium, Vitemb. 1838.; *Farinacius*, Opera omnia criminalia, Francf. 1597.; *Sigismundus Scaccia*, De iudiciis causarum criminalium; *Dominicus Ursaya*, Institutiones criminales, Venet. 1720.

III. Inter eos qui scripserunt post inductam in iure poenali reformationem a tempore Beccaria, merentur consuli: *Renazzi*, Elementa iurisprudentiae criminalis, Romae 1774.-1786., Synopsis iuris criminalis, Bonon. 1836.; *Cremati*, De varia iurispr. crimin. apud diversas gentes, Ticini. 1776. De iure criminali, Ticini, 1791.; *Carmignani*, Elementa iuris criminalis, Romae, 1829.; *Rossi*, Traité de droit pénal, Paris, 1829. vers. ital. Ne ap. 1853.; *Berner*, D. Strafrecht, Leipz. 1857. versio italic. a Bertola, Milano 1892.; *Pessina*, Elementi di diritto penale, Napoli 1882.; *Iuris poenalis Romani* historiam sobrie et erudite exposuit *Ferrini Contardo*, Diritto penale romano; idem praestitit in iure populorum Germanicorum *Del Giudice*, Diritto penale germanico in vol. I. operis Enciclopedia del diritto italiano. De philosophia et theoriis iuris poenalis; *Carrara*, Programma del corso di diritto penale, Lucca 1860.; *Hauss*, Du principe d'expiation, Gand 1865.; *Van Trojen*, Diss. iuridica de iure puniendi, Groning. 1826.; *Van Ittersum*, De fundamento iuris puniendi, Traj. ad Rhen. 1824.; *Zachariae*, Diss. quomodo Iuristi Romani de delictis eorumque poenis philosophati sunt, Vitemb. 1799.

IV. De iure criminali fori ecclesiastici speciatim tractarunt: *Diaz de Lugo*, Practica criminalis canonica, Romae 1581.; *Ziletus* in "Tractatus illustrium iurisconsultorum de iure cognoscendo et interpretando", Venet. 1584., quod opus collectos continet 1715. tractatus secundum ordinem Decretalium distributos, atque in tom. XI. (v. 15. 16.) agitur de iudicio criminali, in vol. 23. habentur quaestiones criminales, in vol. 24. agitur de haeresi et magia, tom. XIII. et XIV. exponuntur principia de potestate Ecclesiae et de censuris. — *Villagut*, Practica criminalis canonica, Bergam. 1585.; *Gagliardi*, Tractatus

(43) In l. II. c. 18.-22 agit. de differentiis inter ius canonicum et civile.

de delictis tam mentalibus quam actualibus, Venet. 1610.; *Lopez de Salvedo*, Practica criminalis canonica, Mogunt. 1666.; *Passerinus*, Regulare tribunal, Colon. 1699., ubi multa continentur de generalibus notionibus delictorum quemadmodum in commentariis eiusdem auct. in VI. lib. Decret.; *Ullheimer*, De potestate punitiva ecclesiastica et saecul. 1772.

V. De delictis et poenis ac praesertim de censuris scripserunt: *Felicianus*, Enchiridion de censuris, irregularitate et privilegiis, Ingolst. 1583.; *Ugolinus*, De censuris eccl., Bonon. 1594.; *Sayrus*, De censuris ecclesiasticis aliisque poenis et canonicis impedimentis; *Suarez*, Disputationes de censuris itemque de irregularitate, Conimbr. 1603., Lugd. 1604., Mogunt. 1617.; *Altieri*, De censuris eccl. excomm. etc. cum explicatione Bullae Coenae Domini, Romae 1618.; *Gibalinus*, Disquisitiones canon. et theol. de sacra iurisdictione in ferendis poen. et cens. eccl., Lugd. 1655.; *Ludovicus de Amenò*, De delictis et poenis, Venet. 1700.; *Rosignolo*, Mastix eccl. contra contumaces..... seu de censuris eccl., Mediolani 1722.; *Worel*, Nemesis eccl. in sacris canonicis iuris sanctionibus expressa, Paris. 1725.; *Zech*, De iudiciis eccl. P. II. de iudic. criminal., Ingolst. 1766.; *Riegger*, Diss. de poenitentiis et poenis, in Thesaur. I. E. tom. VII. p. 157. sq.; *Gasparro*, Institutiones criminales, Romae 1741.; *Stremmer*, Traité des peines ecclés., Paris 1860.; *De Luca*, De delictis et poenis, Romae 1898.; *Legg*, Praelectiones de iudiciis eccl., ubi tom. III. et IV. agit de iudicio criminali et de delictis et poenis (44).

Solide de delictis et poenis disputavit *C. Ant. Thesaurus*, De poenis ecclesiasticis, Romae 1640., quod opus denuo edidit et locupletavit *Ubaldo Giraldo*, Romae 1860. Cum insigni eruditione *Kober*, Der Kirchenbann, Tubing. 1857., Die Suspension der Kirchendiener, ib. 1862., Die Deposition u. Degradation nach den Grundsätzen des K. Rechts, ib. 1867.; *Eck*, De natura poenarum secundum ius canon., Berolin. 1860.; *Hilarius a Sexten*, Tractatus de sens. eccles., Mogunt. 1898.

VI. Principia generalia iuris poenalis eccl. exposuit *Kahn*, Le délit et la peine en droit canon. Nancy 1898.; *Amor Ruibal* in introduct. ad tractatum. "La amocion administrativa de los parrocos", Compostela 1912. Completa quadam ratione

(44) Praeterea consulendi sunt Auctores, qui commentarios ediderunt in Const. "Apostolicae Sedis" v. gr. *D'Annibale* (Commentator Reatinus), *Bucceroni*, *Pennacchi*, *Piat*, *Hilarius a Sexten*.

ius criminale Ecclesiae ex fontibus collegit *Hinschius*, Das Kirchenrecht der Katholiken u. Protestanten in Deutschland. tom. IV. V. et VI., qui tamen haud raro sensu protestantico et ex praeiudicatis opinionibus de iure poenali disserit. *Hinschius* sequutus *Schiappoli* in Diritto penale canonico, Milano 1905. ordine systematico integrum ius poenale non neglectis generalibus theoriis atque cum historica eruditione exposuit, canonibus tamen particularibus nonnumquam nimium valorem tribuit. — *Katz*, Grundriss des canonischen Strafrechts, Berolin. 1881.; *Muenchen*, Das Kanonische Gerichtsverfahren, Koeln 1866.; II. Bd., Das canonische Strafrecht. 2. Aufl. 1874.; *Hollweck*, Die kirchlichen Strafgesetze, Mainz 1899. Qui auctor habet singulare meritum, quod in breves canones ad instar articulorum, quibus constant codices moderni, universum ius poenale Ecclesiae redegerit. Praeterea tum in auctoribus Institutionum canonicarum (45), tum in his, qui de iure poenali scripserunt pro foro saeculari, non pauca reperiuntur ad ius poenale Ecclesiae spectantia (46).

(45) V. gr. *Devoti*, *Permaneder*, *Heiner*, *Vering*, *Laurentius*.

(46) Cfr. *Geib*, Lehrbuch des deutschen Strafrecht. I. § 22. sq.; *Bar*, Geschichte d. deuts. Strafr. u. der Strafrechtstheorien, I. p. 71. sq.; *Holtendorff*, Handbuch d. deutsch. Strafr. § 21. sq.

PARS PRIMA

DE DELICTIS ECCLESIASTICIS IN GENERE

TITULUS I.

DE DELICTO ECCLESIASTICO EIUSQUE CONSTITUTIVIS

(*Lib. V. tit. 37. de poenis*)

12. Scriptores: *Devoti*, Instit. canon. lib. IV. t. 2.; *D'Annibale*, Summula I. n. 296. sq.; *Lega* l. c. tom. III. n. 16. sq.; *De Luca* l. c. n. 2. sq.; *Kahn* l. c. n. 11. sq. 15. sq. 22. sq.; *Amor Ruibal* l. c. n. 10. sq.; *Hollweck* l. c. § 1. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 39. sq.; Cfr. quoque *Schertz*, De delictis, Argentor. 1730.; *Claus*, De natura delictorum, Lips. 1810.; *Hansel*, De natura delict., Lips. 1810.; *Van der Ton*, De delictis, Lovan. 1822. apud *Pessina* l. c. § 82. sq.

§ 1. DE NOTIONE ET DIVISIONE DELICTI ECCLESIASTICI.

I. Notio delicti ecclesiastici.

13. Nomine delicti (1), quod est principale obiectum circa quod versantur iudicia criminalia et potestas punitiva, intelligitur iniusta externa actio vel omissio auctori suo imputabilis atque ordinem socialem Ecclesiae perturbans (2). Etenim Ecclesia nihil potest punire quod iniustum et culpabile non

(1) *Delictum, crimen, excessus, scelus* etc. sunt vocabula in fontibus iuris generatim promiscue adhibita, *Schiappoli*, Diritto pen. canon. n. 45. Cfr. v. gr. c. 14. X. de sepult. III. 28. ubi *homicidium, incendium, violentia* in personas eccl., *violatio ecclesiar.*, *incestus* vocantur *excessus*. Etiam in iure Romano praeter alias voces etiam *crimen* et *delictum* saepe in eadem significatione adhibentur, *Ferrini Contardo*, Diritto pen. Rom. n. 8. sq. 15. sq.

(2) *Tarquini*, Inst. iur. publ. n. 25.; *Devoti*, Inst. can. l. IV. tit. 2. § 1.; *Soglia*, Inst. can. l. IV. c. 2. § 9., *Hinschius*, D. Kirchenrecht etc. tom. V. p. 907. convenit quoad substantiam, quamvis definitionem tradat perspicuitate non commendatam; at *Berner*, Trattato di diritto pen. (versio ital.) § 71. in definiendo delicto proficiscitur a falsis principiis de Statu fonte omnium iurium et de voluntate communi repraesentata per Statum; *Kahn*, Le délit et la peine en droit can. p. 17.; *Lega*, De iudic. eccl. t. III. n. 16.; *Hollweck*, D. kirchlichen Strafgesetze, § 1. p. 65.; *Berardi*, Ius eccl. V. d. l. c. 1.

sit (3); praeterea actus mere interni, licet iudicio interni fori poenitentialis subiiciantur, externo Ecclesiae foro et potestati coercitivae sunt subducti (4); denique cum potestas coercitiva data sit directe in tutelam ordinis socialis, non omnia peccata externa etiam gravia poenis ecclesiasticis sunt subiicienda (5), sed solummodo illa, quae secundum prudentem considerationem competentis legislatoris ecclesiastici ad tutelam ordinis socialis Ecclesiae coercionem publicam requirunt.

14. I. In idem fere recidit illa definitio, qua delictum dicitur " externa legis poenalis violatio dolo malo facta „ (6), in qua quasi a posteriori seu per voluntatem legislatoris sanctionem poenalem sive determinatam sive *saltem indeterminatam* statuentis determinantur violationes legis divinae aut ecclesiasticae, quae ordinem sociale Ecclesiae perturbant et verum delictum constituunt.

II. Finis quidem Ecclesiae est omnes et singulos fideles per media a Christo statuta et per alia ab ipsa Ecclesia praescripta ad sanctificationem et ad consequutionem finis supernaturalis perducere. Verum cura sanctificationis uniuscuiusque fidelis duplici ratione ad Ecclesiam pertinet (7): uno modo quatenus fideles considerantur ut singuli de suis admissis vel omissis coram Deo rationem reddituri, et sub hoc respectu ab Ecclesia diriguntur potestate vicaria *in foro interno*, in quo *a peccatis* absolvuntur eisque imponuntur *poenitentiae* voluntarie admittendae, quibus proinde deest ratio strictae poenae, quae fertur etiam in invitos. Alio modo Ecclesia fideles ad eundem finem supernaturalem moderatur et regit per media socialia seu per suas leges in foro externo *latas*, et transgressio harum legum externo modo facta perturbando ordinem sociale est, quae constituit *delictum*, quod est obiectum *poenarum* ecclesiasticarum, si delictum in abstracto

(3) R. I. 23. in VI.; Regolamento penale Greg. XVI. art. 26. § 2.; *The-saurus*, De poenis, c. 15.; *Suarez*, De leg. l. V. c. 12. n. 5. sq.; *Schmalzgr.* l. V. tit. 37. n. 18. sq.

(4) *Suarez*, l. c. l. IV. c. 12.; *Kahn* l. c. p. 7. 18. sq.

(5) Cfr. c. 1. Dist. 81.; *Suarez*, De leg. l. IV. c. 11. n. 2. 3.; *Zallinger*, Inst. iur. eccl. l. V. § 13.

(6) *Noldin*, De poenis, n. 4.; *D'Annibale*, Summula theol. mor. I. 296.; *Heiner*, Katholisches Kirchenrecht, 2. 88.; *Laurentius*, Inst. iur. eccl. n. 395.; *Aichner*, Comp. iur. eccl. § 216.; *Icard*, Praelect. iur. can. III. p. 146.; *Ojetti*, Synopsis v. Delictum; *Lega*, De iudiciis eccl. t. III. n. 16. ubi illam definitionem pro foro ecclesiastico non admittit.

(7) *Lega* l. c. n. 17.

consideratur, prout per se eius notio in qualibet societate perfecta verificari potest.

III. Quae distinctio inter peccatum et delictum semper fuit in Ecclesia observata (8), quamvis non semper in fontibus iuris appareat clare proposita, multo minus invenitur expressa notis illis formulis, *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*. Quae formulae in moderno iure poenali societatis civilis rigidam habent applicationem praesertim ob separationem in diversis subiectis triplicis potestatis legiferae, iudicialis, administrativae. At in foro ecclesiastico illa separatio non adest; nec ex natura rei videtur esse repetendum, quod violationes legum tum solum subiaceant sanctioni poenali, cum haec per antecedentem legem poenalem fuerit statuta (9): nam fundamentum potestatis coercitivae est, ex una parte imputabilitas externi peccati ad poenam, ex alia parte conservatio et tutela efficax ordinis socialis, quae imputabilitatem ad poenam refert ad potestatem socialeam (10). Ex quo duplici fundamento non deest in superiore ecclesiastico, perfecta fori externi iurisdictione praedito, potestas ad castigandas veris poenis illas violationes legum, quae ordinem socialeum perturbant vel cum gravi fidelium scandalo sunt coniunctae, *saltem praemissa monitione*, qua legis transgressor admonetur desistere a transgressione praesertim tractum successivum habente vel ad reparandum scandalum datum adigitur (11).

IV. At negari non potest, quin ius poenale commune aliquius societatis tum suam perfectionem obtineat, cum accurate delicta sunt notata per leges poenales infligendam poenam saltem intra certos limites (v. gr. summum et infimum) determinantes, quo et evitatur nimium iudicis arbitrium et

(8) Quare quae *Lega* l. c. t. III. n. 48. sq. deprompsit ex *Morino*, de confusione utriusque fori, non sunt accurata. Cfr. *Kahn*, Le délit et la peine en droit can. p. 18. sq.; *Schiappoli*, Diritto penale canonico, n. 3. sq. salvis minus accuratis assertionibus.

(9) Cfr. *Rossi*, Diritto penale, l. IV. c. 1. della legge penale.

(10) *Cavagnis*, Inst. iur. publ. eccl. t. I. n. 126.

(11) At ex alia parte ex ipsa rerum humanarum natura repugnat, ut potestas quaedam publica omnia hominum peccata etiam externa puniat in foro externo, nisi summa introducat confusio in societate humana. Cui legi naturali vel ipsum exercitium potestatis ecclesiasticae est subiectum. *Suarez*, De leg. l. III. c. 12. n. 11. 12., l. IV. c. 11. n. 3. Quare practice in omni societate exercitium potestatis coercitivae ita debet ordinari, ut per legem certa crimina castigatione digna notentur iustisque poenis subiciantur, cetera *plerumque* in foro externo et humano relinquantur impunita.

simul per antecedentem sanctionem legi adnexam melius obtinetur finis deterrendi a legis violatione; sicut suam efficaciam obtinet ius poenale ex eo, quod poenae statutae executioni mandentur (12).

V. Quoniam autem Praelati ecclesiastici, fori externi iurisdictione praediti, vi talis potestatis possunt dare verum praeceptum iurisdictionale illudque possunt munire sanctione poenali (13), talis praecepti poenalis violatio verum delictum ecclesiasticum constituit; unde rursus patet *violationem legis poenalis*, si per ipsam definitur delictum, sumi debere in sensu lato prout comprehendit etiam praeceptum poenale, sicut etiam includit legem poenalem particularem, in quo habetur alia differentia a iure poenali societatis civilis.

VI. Ergo ex dictis practice simplex violatio legis aut praecepti sanctionem poenalem saltem indeterminatam non continentis, licet peccatum sit in foro interno Ecclesiae subiectum ac per poenitentias castigandum etiam publicas a praxi tamen vigenti non alienas, si publice et cum scandalo commissum fuerit (14), verum autem delictum non constituit, unde vera poena ecclesiastica saltem a Praelato R. Pontifice inferiore puniri non potest, nisi praevia monitione comminationem poenalem continente, qua transgressori intimetur, ut a violatione desistat vel actum lege requisitum ponat vel scandalum forte datum reparet.

VII. *Lex ergo poenalis* etiam in foro ecclesiastico est lex qua sancitur aliquid faciendum vel omittendum, constituta transgressoribus poena determinata aut determinanda arbitrio iudicis iuxta delicti qualitatem; lex autem intelligitur sive universalis sive particularis aut etiam singularis pro certa classe personarum (15). *Praeceptum vero poenale* est iussum ad tempus vel in perpetuum singularibus personis aut absque perpetuitate communitati intimatum sub poenali sanctione sive determinata sive indeterminata (16). Ad praeceptum poenale reducitur *monitio canonica* in forma iuridica facta, qua urgetur adimpletio obligationis, sub intermi-

(12) Cfr. Rossi l. c. I. IV. c. 1. 2. 3. 4.; Pessina, Diritto penale, l. I. c. 1. 2. praesertim § 42. 44.

(13) Wernz, Ius Decret. t. I. n. 135.; Pacelli, La personalità e la territorialità delle leggi, p. 7. sq.

(14) Conc. Trid. sess. 24. de ref. c. 8. iunct. Thesaurus, De poenis, c. 2.

(15) Bonacina, Opus morale, t. II. d. 1. q. 1. p. 7.

(16) Wernz, Ius Decr. t. I. n. 135.

natione poenae subeundae. Quae monitio et praeceptum etiam recensentur inter remedia poenalia praeventiva ex fine proximo ad quem ordinantur (17).

15. **Scholion I.** Quae hactenus disputata sunt de notione delicti ecclesiastici, in quibus partim videtur admitti delictum sine praevia aliqua comminatione poenae, partim *prae*videtur negari, lucem accipiunt si quis prae oculis habeat, quae scite disserit *Carmignani* (Iuris crimin. element. I. § 67. sq.) de distinctione inter actionis humanae *imputabilitatem politicam* et *imputationem civilem*, quae etiam in Ecclesia utpote societate perfecta suum habent momentum, si loco *imputationis civilis* substituatur *imputatio ecclesiastica*.

I. *Imputabilitas politica* est quam legislator facit (hoc enim pertinet ad *iura*, ut aiunt, *maiestatica*) dum certas actiones censet esse puniendas quia a societate malum est avertendum, quod ex ipsis in eadem emergeret si libere patrari possent. Hoc iudicium legislator sequitur in legibus poenalibus condendis atque in eo sibi efformando a religionis praeceptis, ab ethicae christianae principiis, a iuris naturalis regulis dirigi debet; atque scientia quae legislatorem ex petitis inde principiis dirigit *politica criminalis* audit. — *Imputatio vero civilis* est quae consequitur ex lege poenali, quam legislator tulit ex praeformato iudicio quod determinata actio sit efficaciter per poenam prohibenda, quia secus ordo socialis perturbaretur et malum inde societati immineret.

II. At legislator, legitimis politicae criminalis ductus principiis, potuit reputare certas actiones etiam *moraliter* malas (sive ex natura rei sive ex positiva lege mere prohibente) non esse natas damnum societati afferre, et idcirco abstinuit a lege poenali contra ipsas ferenda, quo in casu *imputationis civilis* deest fundamentum, etsi *imputatio moralis* non desit. Cuius rei practicum corollarium est quod in diversis societatibus etiam eiusdem generis non *eadem* sunt delicta.

III. Hinc apparet delictum *abstracte* sumptum esse actionem externam moraliter imputabilem quae ordinem socialem perturbat (ratio qua ducitur legislator ad eam sub poena prohibendam — *imputabilitas politica*). *Practice* vero ex eo quod legislator contra determinatam actionem poenam non tulit, satis intelligitur hactenus non iudicasse eam in perturbationem seu damnum societatis redundare, ideoque non

(17) Instr. S. C. Ep. et Reg. 11. iunii 1880. ; *Lega* l. c. t. IV. n. 278. sq.

est delictum civiliter imputabile. Cfr. quoque *Lampredi*, Iuris publ. univ. theor. part. I. c. 7.; *Cremani*, De iur. crimin. l. I. c. 1.; *Rossi*, Diritto penale, l. I. c. 13.; *Pessina*, Diritto penale l. I. c. 1.

16. Scholion II. Si quaeratur utrum de facto reperiatur in fontibus iuris ecclesiastici aut formaliter aut saltem aequivalenter memoratum principium "*nullum crimen, nulla poena, sine praevia lege poenali* „ quod hodie passim obtinet in moderno iure poenali fori saecularis, ex disputatis de notione delicti videtur assentiendum *Kahn* (l. c. p. 33. sq. 165.), *Hinschius* (l. c. t. V. 663. not. 5.), *Schiappoli* (l. c. n. 42.) qui negativam sententiam tenent contra *Katz* (Kanon. Strafrecht, p. 3.) asserentem elementum legale, ut aiunt, esse etiam de ratione delicti ecclesiastici ideoque illud principium propugnat (18). Nam sensu moderno huius principii illud *sine lege* intelligitur de lege *communi* (19); porro in foro ecclesiastico praeter communem legem poenalem dantur etiam leges poenales *particulares*. Insuper in Ecclesia iidem sunt veri principes cum perfecta iurisdictione etiam coercitiva, qui sunt iudices in ipsis causis criminalibus; in foro autem saeculari rigida illius principii applicatio habetur in iudiciis, quia sola potestate applicandi leges sunt praediti, quibus nimium arbitrium non est relinquendum; at ante separationem potestatum in diversa subiecta illud principium passim non erat admissum, nec in ipso iure Romano habuit plenam applicationem (20). Quodsi in delicto ecclesiastico non adest elemen-

(18) Merito a *Kahn* et *Schiappoli* urgetur contra *Katz*, illud principium non posse deduci ex c. 3. C. XXXII. q. 4., quod apud S. Ambrosium agit de imputabilitate apud Deum transgressionis legis naturalis ignoratae.

(19) Poenalistae moderni, dum historicam iuris poenalis evolutionem exponunt et illam controversiam de foro ecclesiastico ponunt, nequidem insinuant hanc inter Ecclesiam et Statum modernum distinctionem.

(20) Nam licet ex L. 131. De verb. sign. " Poena non irrogatur nisi quae quaque lege vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est „, tamen post *leges publicorum iudiciorum et quaestiones perpetuas*, quibus delicta publica et *extraordinaria* erant coercenda, magistratus Romanus habuit etiam facultatem puniendi *ad exemplum legis*: " Quamquam temerarii digni poena sint, tamen illis parcendum si non tale sit delictum, quod *vel* ex scriptura legis descendit *vel* ad *exemplum legis* vindicandum est „ L. 7. § 3. D. ad legem Iul. maiest. Huc faciunt, L. 12. 13. 27. 32. pr. D. I. 3. Cfr. quoque *Van-Eck*, De arbitrio iudicis in poen. infligendis legibus circumscripto, Lugd. Batav. 1776.; *Koenigswater*, De iuris criminalis placito: nullum delictum nulla poena sine praevia lege poenali, Amstelod. 1835.

tum legale sensu explicato, non deest elementum *iuridicum* (21), cum ex dictis violatio legis non possit generatim puniri nisi praecedat poenalis lex, poenale praeceptum aut iuridica monitio praecepto aequivalens illius, penes quem in Ecclesia est potestas coercitiva.

At si vicissim *Lega* (l. c. t. III. n. 16. 22.) multum insistit in ratione peccati atque ex cap. *Novit* (c. 3. X. de iudic. II. 1.) videtur inferre peccatum omne externum posse puniri ab Ecclesia et ad hoc esse ordinatas in foro ecclesiastico poenas arbitrarias; inprimis denominatio *arbitrariae poenae* non videtur esse referenda ad *arbitrium* iudicis puniendi quamlibet violationem legis *etiam civilis*, quae externam peccati rationem habeat, sed ad *indeterminationem* ipsius poenae, quae taxative in iure non est definita. Praeterea de qualibet laesione legis potest quidem Ecclesia iudicare ratione peccati; at iudicium Ecclesiae est duplex interni et externi fori (22), ad quod forum criminale externum non pertinet nisi cum turbat ordinem socialem Ecclesiae, non solius societatis civilis (23); quam perturbationem induci et meritum ad poenam inde contrahi debet definire Superior ecclesiasticus *regulariter* per legem poenalem aut per praecedens aut saltem consequens praeceptum poenale sensu explicato. In memorato vero capite *Novit* non solum erat quaestio de *peccato* iniustitiae a Philippo rege Francorum adversus regem Angliae commisso, sed de publica pacis perturbatione in magnum detrimentum religionis, et de violatione iuramenti quo pacis foedera fuerant firmata, ac tandem Innocentius III. iubet ante regi Philippo intimari comminationem poenarum ecclesiasticarum nisi obligationi, cuius violatio et peccatum et delictum erat, satisfaceret (24).

II. Divisio delicti ecclesiastici.

17. Delicta seu crimina ecclesiastica dividi possunt:

I. *Ratione auctoris*, in delicta *communia*, quae ab unoquoque fidei sive clerico sive laico committi possunt, et in *propria*,

(21) *Kahn*, Le délit et la peine en droit canon. p. 33. sq.

(22) Id aperte etiam tradit ipse *Lega* l. c.

(23) *Devoti* l. c. l. IV. tit. 2. § 2. « crimina, quorum coercitio pertinet ad civilem rempublicam, subsunt Ecclesiae iudicio propter peccatum; et hoc quidem iudicium exercet Ecclesia in foro poenitentiae ».

(24) Cfr. comment. *Gonzalez* in cit. cap.; *Cavagnis*, Inst. iur. publ. eccl. t. II. n. 155. sq.

quae solummodo ratione certi status vel gradus perpetrantur v. gr. delicta clericorum, regularium, delicta contra officia parochi (25).

II. *Ratione executionis*, in delicta *attemptata* et delicta *consummata*, prout delictum fuerit plene executioni mandatum aut initium tantum fit executionis ex proposito delictum perficiendi (26).

III. *Ratione iuris accusandi*, in *publica*, quae ab unoquoque fidei accusari possunt, et in *privata*, quorum persecutio arbitrio partis laesae est commissa (27).

IV. *Ratione competentiae*, in delicta *mere ecclesiastica* sive soli foro ecclesiastico reservata, in *mere civilia*, quorum coercitio spectat ad auctoritatem civilem, et in delicta *mixta* sive mixti fori, quae sub diverso respectu ab utraque potestate ecclesiastica et civili coerceri possunt. Cuius diversae competentiae fundamentum est, quod alia delicta directe nocent fini Ecclesiae, alia fini societatis civilis, alia tandem utriusque societatis fini opponuntur (28). At potestas civilis requirente Ecclesia tenetur praestare brachium suum saeculare in exequendis sententiis ecclesiasticis, nec prohibetur in suo quoque foro sanctionem poenalem statuere in crimina contra religionem admissa in quantum haec prosperitati quoque temporali societatis civilis adversantur; sed vicissim Ecclesia in crimina illa civilia, quae directe licet secundario etiam ordinem Ecclesiae socialem perturbant, poenas statuere et iudicio quoque instituto infligere potest, ut publicae offensioni satisfiat (29).

V. *Ratione notitiae*, in *occulta*, *publica* et *notoria*. Noto-

(25) Cfr. v. gr. Instruct. Prag. (a. 1870.) § 92.; L. 2. D. de re mil. XLIX. 16. " Militum delicta aut propria sunt aut cum ceteris communia ..

(26) Cfr. excommunicationem statutam contra *provocantes* ad duellum et contra *procurantes* abortum cum effectu secuto; Regolamentoo penale, art. 8. sq.; *Berner l. c.* § 100. sq.; infra n. 31. sq.

(27) § 1. Inst. de publ. iud. IV. 18.; L. 1. D. de publ. iud. 48. 1., haec tamen divisio sensu iuris Romani non videtur locum habere in foro ecclesiastico, praesertim post abolitam praxi ipsa proceduram iudicalem per accusationem; cum omnia delicta vere talia ad forum ecclesiasticum spectantia ex officio iudicio criminali Ecclesiae subiici possint. *De Luca*, De delict. et poen. n. 23.

(28) *Devoti*, Inst. can. lib. IV. tit. II. n. 3. sq. Cfr. v. g. varias sententias antiquorum doctorum de iudice competente in causis criminis usurae apud *Schmalzgr.* lib. V. tit. 19. n. 292. et *Lugo*, De iust. et iur. disp. 25. n. 249. 250. qui controversiam sobrio iudicio dirimunt; *Hollweck l. c.* § 3.

(29) Cfr. c. *Novit* 13. de iudic. II. 1.; *Schmalzgr.* l. II. t. 1. n. 62. sq.

rium (30) dicitur illud quod ipsa evidentia rei ita certum est, ut nulla possit tergiversatione celari. Quare delictum notorium est factum criminis ipsa evidentia rei non solum ut factum sed etiam ut delictum ita certum, ut nulla tergiversatione possit celari: v. gr. occisio hominis in oculis hominum puta maioris partis communitatis facta potest esse factum notorium, at si dubitetur num facta sit in iusta defensione, occisio hominis tamquam delictum minime est notoria (31).

Quae notorietas delicti si nititur ipsa evidentia rei sive operis publice perpetrati in loco publico et adstante hominum multitudine et regulariter tempore diurno (32), dicitur *notorietas facti* sive permanentis sive transeuntis, sive interpolati (33); quod si inducitur per spontaneam confessionem rei in iudicio factam nec revocatam aut per plenas probationes iudiciales, quibus nihil amplius opponi potest, aut per sententiam condemnatoriam ad poenam vel declaratoriam criminis quae transiit in rem iudicatam, habetur *notorietas iuris*. Quare notorietas iuris non simpliciter aequiparatur notorietati facti, cum interdum contra notorietatem iuris non tantum tergiversatio, sed solida probatio opponi possit (34).

Publicum est vocabulum genericum quod sub se complectitur *notorium*, *manifestum* et *publicum simpliciter* (seu sensu specifico); sc. sunt tres gradus seu formae publicitatis, et in hac generica significatione, ut per se patet, non opponitur notorio, sed tantum opponitur occulto. Ergo prout opponitur et notorio et occulto, seu publicum sensu specifico, est illud delictum quod iam divulgatum fuit aut patratum est in iis adiunctis vel saltem nunc in iis adiunctis versatur ut prudenter iudicari possit et debeat facile divulgatum iri. Quodsi illa divulgatio non est facta nec datur illud facile periculum proximae divulgationis delictum dicitur *occultum*: tandem *omnino occultum* dicitur quod in foro externo probari non potest (35). Cum delicto publico non est confundendum de-

(30) C. 24. X. de V. S. V. 40.; *Molitor* l. c. p. 103.

(31) C. 8. X. de cohab. cler. III. 2.; *Schmalzgr.* l. V. tit. 1. n. 14. 15.; *Pirhing*, h. t. n. 114.; *D'Annibale*, Summ. I. n. 242.

(32) *Schmalzgr.* l. c. n. 4. 5. 6.; *Durantis*, Speculum, tit. de notoriis crimin. § 4. n. 3.

(33) *Schmalzgr.* l. c. n. 2.

(34) C. 7. 10. X. de cohab. cler. III. 2.; c. 24. X. de V. S. V. 40.; *Schmalzgr.* l. c. n. 1.; *Durantis* l. c. n. 2.

(35) Ita videtur decidenda implexa quaestio, quae est inter Doctores de notione criminis occulti et publici. Cfr. *Thesaurus* l. c. II. c. 21.; *Reiffenst.*

lictum *manifestum* quod exigit ut plures certi sint testes, qui per scientiam certam et sensum corporeum rem cognoverint et desuper testimonium dare possint (36).

VI. *Ratione sanctionis legalis*, in *ordinaria* quorum poenae in ipso iure speciatim sunt statutae, et in *extraordinaria*, quorum punitio prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici est relicta (37).

VII. *Ratione gravitatis*, in *levia*, *atrocia*, *atrocissima*: quae delicti gravitas seu quantitas obiectiva, licet fundetur in natura uniuscuiusque delicti, tamen quia delictum ut tale dicit respectum ad legem poenalem, per quam legislator certas legum violationes, quae ordinem sociale perturbant, sanctioni poenali subiicit, practice et quasi a posteriori illa gravitas

V. 1. n. 243. sq.; *Benedictus XIV.*, Inst. eccl. 87.; *Gasparri*, De sacr. ord. n. 222.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. VII. n. 149. sq.; *Stremmler* l. c. p. 65. sq.; *D'Annibale*, l. c. n. 242.; *Lega* l. c. t. III. n. 206.; *Hollweck* l. c. § 5. 6. Certe *publicitas* dicit ordinem in hac quaestione ad aliorum notitiam; ergo quamdiu res divulgata non est, nec est morale periculum proximae divulgationis, ipsa adhuc *secreto* teneri potest etsi a paucis sciatur per quos probari possit, a quibus tamen prudenter non sit timenda divulgatio. Quare regulae ab auctoribus traditae de *numero* eorum, qui rem sciant, videntur parum practicae, et tandem ipsi debent convenire cum *D'Annibale* l. c. not. 49., quod in his rebus facti prudens iudicium est relinquendum aestimationi boni viri. At si idem *D'Annibale* in eadem nota commemoratam sententiam *Bonacinae* de crimine occulto cum grano salis dicit esse accipiendam, forte idem iudicium est proferendum de notione criminis occulti ab ipso in textu tradita, sc. "*occultum est quod non est notorium, et possit aliqua tergiversatione celari, etiamsi per aliquod testes probari possit*", nisi propter incisum additum "*dummodo adhuc latere queat*", coincadat cum sententia supra proposita; nam iuxta omnes *notorium* est species *publici*, ergo occultum prout contradistinguitur a publico non potest definiri per oppositionem ad notorium, cum dentur facta publica, quae notoria non sunt.

(36) *Reiffenst.* l. c. n. 245.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 149.

(37) L. 8. D. de extraord. crim. XLVII. 11. ubi in iure Romano crimen extraordinarium sumitur speciali quodam sensu connexo cum historia ordinis iudiciarii in cognitione criminum. Cfr. c. unic. i. f. de consangu. IV. in Clem.; Concilium Tridentinum sess. XXIV. c. 1. de ref. matr. de poenis parochi, coniugum, testium, qui violant formam Tridentinam. — Huc quoque referri potest divisio in delicta *simplicia* et quasi *regularia*, quibus ordinariae sive regulares sanctiones criminales sunt applicandae et in delicta *specialia*, quae speciali iuri a communi iure discrepante subiiciuntur. Quod ius speciale si contineat odium speciale maioris severitatis, delictum huic iuri obnoxium fit qualificatum, e contra si mitiorem poenam statuat veluti pro delictis puerorum, sunt illa quasi delicta privilegiata. *Muenchen* l. c. 72. sq. 95.

seu momentum uniuscuiusque delicti desumitur ex gravitate poenae infligendae (38).

VIII. *Ratione vestigiorum*, quae relinquunt, in delicta *facti permanentis*, et in delicta *facti transeuntis*.

IX. *Ratione concursus delictorum*, in delicta *obiective* et *subiective* concurrentia. Qui concursus obiectivus potest esse homogeneus, vel heterogeneus, simultaneus vel successivus sive ob repetitionem sive ob continuationem delicti, materialis et idealis. Cfr. *Muenchen* l. c. p. 73. sq.; *Pessina* l. c. § 108. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 80. sq.; Regolamento pen. Gregoriano, art. 13. sq.; infra n. 30. sq. 40. sq.

(38) Cfr. *De Luca*, De delictis et poen. n. 23. — Illa distinctio inter *delicta* et *transgressiones* seu *contraventiones* (vel *crimina-delicta-transgressiones*) quae passim obtinet in recentioribus codicibus criminalibus, et quam etiam in iure criminali Ecclesiae propugnat *Lega* l. c. tom. III. n. 15. 37. 38., si agatur de iure constituto, ad quam etiam illam distinctionem cl. auctor videtur referre, in fontibus iuris ecclesiastici non videtur habere solidum fundamentum. Quod fundamentum ceteroquin ab A. non allegatur. Multo minus videtur posse admitti etiam de lege ferenda criterium a cl. A. propositum, ut *delicta* dicantur facta lege poenali *prohibita quia mala*, *transgressiones* vero illa facta, quae sunt *mala, quia prohibita*. Certe etiam in foro ecclesiastico dantur delicta magis et minus gravia; at plura delicta gravissima, quae non possunt reduci ad conditionem alicuius contraventionis, non continent nisi violationem legis ecclesiasticae humanae. Nec etiam probandum videtur discrimen n. 37. 38. assignatum, quasi transgressio sit illius legis violatio, qua crimina praeveniuntur et bonum societatis positive promovetur; nam imprimis omnes leges poenales sunt vero quodam sensu delictorum praeventivae, cum ex natura rei sanctio poenalis legi cuiquam adiuncta ab eius violatione retrahit ideoque delictum praevenit et arcet; promotio vero boni communis ex ipsa definitione cuiusvis legis est propria. Quodsi in titulo § 3. quod praecedit n. 37. insinuatur aliud discrimen, quod cum praecedentibus pugnare videtur, quod transgressio magis laedit *bonum societatis* quam *iura civium*, certe saltem in foro ecclesiastico *maxima* delicta saltem generatim sunt, quae contra bonum societatis (Ecclesiae) patrantur, puta haeresim; atque hoc omnino est consonum notioni delicti, cuius est perturbare ordinem sociale.

In foro saeculari duplici ratione est introducta illa distinctio, aut ex diversitate poenarum, aut ex diversitate iudicium, quibus committitur cognitio. Quae duae rationes in foro ecclesiastico non obtinent. Cfr. *Berner*, Trattato di diritto penale, § 73.; *Pessina* l. c. § 32. sq.

§ 2. DE SUBIECTO ET ELEMENTIS SUBIECTIVIS
DELICTI ECCLESIASTICI (39).

18. *Subiectum activum* (auctor, factor) delicti tantum potest esse homo (40) doli capax (41). Utrum sola persona individua an etiam corporationes (universitates), quae pluribus personis singularibus constant, sint in foro ecclesiastico subiecta capacia delictorum in controversia est. Qua in controversia tenendum videtur ius poenale Ecclesiae illam delinquendi capacitatem in suo foro agnovisse atque sapienter peculiari indoli huiusmodi delicti a communitate ut tali commissi suas poenas accommodasse (42). Nam Ecclesia huiusmodi personis moralibus per modum corporationis seu collegii constitutis personalitatem iuridicam tribuit, quae non est mera quaedam fictio sed fundatur in reali vinculo iuridico individuorum, quae collegium constituunt (43), atque vi

(39) Cfr. *Cretschner*, De delict. et poen. universitat. 1680.; *Willenberg*, De univ. delinquente, Gedan. 1720.; *Gundling*, De univ. delinquente eiusque poenis, Hal. 1724; *Malblanc*, Observ. ad delicta universit., Erlang. 1794.; *Sintenis*, De delict. et poen. univ., Servest. 1825.; *Voss*, Diss. utrum univ. delict. admittere possit necne, Groning. 1837.; *Lauenstein*, Diss. de univ. non delinquente, Gott. 1840. apud *Pessina*, Diritto pen. § 49. sq.; *Gierke*, Das deutsche Genossenschaftsrecht; *Hinschius*, l. c. V. § 342. p. 916.-919. *Heftner*, D. Delikts u. Straffähigkeit der Personenverbände, p. 15.-18.; *Schiappoli*, Diritto pen. n. 49.; *Lega* l. c. t. III. n. 39. Cfr. quoque *D'Annibale*, l. c. I. 43. sq.; *Amor Ruibal*, La amoción administrativa etc. p. 57. sq.

(40) Si c. 4. C. XV. q. 1. pecus cum qua mulier peccavit morti dicitur tradendum cum muliere, iam ipse Gratianus in suo dicto optimam dat explicationem quod hoc fiat « non propter conscientiam peccati, sed quia refricant memoriam facti », cui rationi accedit alia symbolica cuiusdam expiationis publicae secundum praeformationem in V. T. contentam (Exod. XXI. Levit. XXI. 18.-21.), *Glandclaude*, Ius can. t. III. p. 510.; *Kahn*, l. c. p. 36.; *Schiappoli*, l. c. n. 48. Huc quoque spectant quae suo modo disserit *Hinschius* l. c. V. p. 302. de poenis contra mortuos (?) et V. p. 302. IV. p. 758. de procedura in mortuos (?). Cfr. quoque *Ménabréa*, De l'origine, de la forme et de l'esprit des jugements rendus au moyen-âge contre les animaux, p. 122. sq.

(41) L. 23. D. XLVII. 2.; R. I. 23. in Sext.; *Muenchen* l. c. p. 39. sq.

(42) *Suarez*, De censuris, disp. 18. s. 2. n. 2. « nam universitas ut sic i. e. collegium seu capitulum, graviter delinquere potest, ergo et puniri » disp. 28. s. 3. n. 2. 3. 7.; *Gibalinus*, De censuris, disq. IV. q. 5. et sq.; *Schiappoli*, l. c. n. 49.; paulo aliter *Lega* l. c. t. III. n. 39. 168.

(43) Cfr. de controversia quae tempore Innocentii IV. (i. e. *Sinibaldi Flisci*) agitata est circa personas morales atque illius controversiae applicationem ad ius poenale: *Gierke* op. cit. t. III. p. 343. sq. 282. sq.; *Schiap-*

istius personalitatis sunt vere et realiter (non fecte) subiectum capax iurium et obligationum (44). Si iurium et obligationum capaces sunt, nihil est cur delictorum et poenarum incapaces dicantur: nam in exercitio iurium abusus committere possunt qui in detrimentum boni publici redundet et merito sub poena prohibeatur; porro aliarum personarum sive physicarum sive moralium iura invadere possunt, quorum iuridica tutela ad publicam auctoritatem pertinet et denique obligationes, quibus ligantur, corporationes ut tales per actum collegialem transgredi possunt.

Quodsi ad delictivam et poenalem imputabilitatem requiruntur actus deliberati, hi etiam dantur in collegio seu corporatione, eadem veritate qua haec est subiectum iurium et obligationum distinctum ab ipsis membris, propter iuridicum vinculum voluntatum (45), ex quo exurgit voluntas collectiva, cuius conditiones determinat lex statuens numerum suffragiorum requisitum ad actum collegialem. Quod vinculum iuridicum voluntatum sicut sufficit ut universitas possit ponere actum, qui ab individuis ipsam componentibus positus valore iuridico careret, ut possit acquirere iura et contrahere obligationes quae iura et obligationes individuorum non sunt, in quibus etiam requiruntur actus deliberati, ita etiam erit sufficiens ad delictivam et poenalem imputabilitatem (46).

Quibus argumentis *ex natura rei* petitis, supposito instituto iuridico personalitatis moralis, accedit quod ius ecclesiasticum evidenter continet leges poenales, quarum subiectum passivum sunt corporationes ut tales, in quarum transgres-

poli l. c.; *Amor Ruibal* l. c. n. 39. sq. 42. sq. ubi sententiam in textu propositam apte propugnat; *Kahn* l. c. p. 36. not. 1.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 30. 523. 916. sq.

(44) *Cavagnis*, Inst. iur. publ. t. I. p. 7. sq. t. II. p. 324. sq.; *Aichner*, Comp. iur. eccl. § 143. sq. Cfr. quoque *Schiffini*, Philos. mor. n. 315. et *Cathrein*, Moralphilos. t. II. p. 119. sq. de dominio personae moralis. Quare *Vermeersch*, Monumenta de Religios. p. 73. sq. et Periodica de Religios. t. I. p. (91.) falsam tradit notionem subiecti dominii bonorum ad monasterium spectantium.

(45) *Carmignani*, Iuris crimin. elementa, t. I. 229. 326. « voluntas generalis, quae universitatis voluntas est, omnibus qui moralem personam constituunt aequae obest, quamvis non omnes singuli in delictum consenserunt » — « Delicta universitatum iurium amissione plectuntur, quae universitatis praerogativas continent ».

(46) *Amor Ruibal* l. c. n. 48.

sione consistit delictum (47). Conf. suspensiones et interdicta in Const. *Apostolicae Sedis* contenta; Conc. Trid. sess. XXIII. c. 10.; c. 23. X. de elect. I. 6.; c. 40. de elect. in Sext. I. 6. etc. (48). Innocentius IV. dum c. 5. de sent. exc. in Sext. V. 11. prohibuit in universitatem vel collegium proferri excommunicationem non negavit corporationibus capacitatem delinquendi et poenas stricte dictas subeundi, sed potius eam implicite agnovit (49). Nec ex iure Romano argumentum efficax contra praemissam doctrinam peti potest (50).

19. Ex tradita delicti notione apparet subiectiva delicti elementa esse discretionem mentis et voluntatis libertatem, sine quibus non potest dari intentio delinquendi, quae fundamentum est imputabilitatis delicti.

Quare infantes, furiosi, dormientes (51), amentes (52) alii-

(47) Si *Lega*, De delictis et poenis, n. 50. (2^a edit.) capacitatem delinquendi in personis moralibus, quam in textu videtur negare, in nota argumento deducto ex poenis admittit, non videtur sibi constare; dicere autem suspensionem et interdictum quoad personam moralem esse privationem, non poenam, videtur esse lusus verborum, nam pleraeque poenae in foro ecclesiastico nunc *in praxi* vigentes nihil aliud sunt quam iuris privationes. Similiter si *Pessina* l. c. § 49. dicit auctoritatem publicam personae morali poenas infligere non posse, sed ad summum posse illam dissolvere seu personalitatem iuridicam auferre; immerito negatur hanc dissolutionem esse poenam, quin potius merito aequiparatur poenae capitali quoad individua; *Cremani*, De iur. crim. l. I. part. 1. c. 6. § 9.; "Sicut universitas iure constat, ita de ea sumi poena dicitur, cum eodem iure privatur".

(48) *Suarez* l. c. disp. XVIII. sect. III. n. 1. sq. ubi declarat triplici modo ferri posse suspensionem: in Capitulum ut tale, in Capitulum distributive ita ut suspensio afficiat singula membra, et in Capitulum simul eiusque membra. Ita etiam *Lega* l. c. t. III. n. 68.; *D'Annibale* l. c. I. 44.; *Covarruvias* t. II. Variar. Resol. l. II. c. 8.; *Hilarius a Sexten*, De cens. p. 18.

(49) Praeter rationem in ipsa decret. Innocentii IV. allegatam, ne innocentes teneantur subire effectus excommunicationis, *Suarez* l. c. disp. 18. s. II. n. 3. optimam assignat disparitatem inter excommunicationem et alias poenas "quia bona quibus principaliter privat excommunicatio personalia sunt seu ad singulas personas pertinentia". Alia ratione discrimen assignat *Lega* l. s. cit.

(50) *Ferrini Cont.*, Diritto pen. Romano, si n. 44. probat in personis moralibus ius Rom. non agnoscere capacitatem delicti et poenae, at eodem loco et n. 13. admittit in personas morales cadere *castigationem*; at forum eccl. etiam admittit discrimen in poenis quae individui et moralibus personis infliguntur, sed non habet fundamentum in fontibus iuris eccl. discrimen inter poenas stricte dictas et disciplinares.

(51) Omissiones praeviae in somno voluto dum urget obligatio actum ponendi, v. gr. dum ultima diei hora urget obligatio recitandi officium divinum, ut per se patet, imputabiles sunt.

(52) De theoriis quas hodie circa dementiae et amentiae vim moderni

que usu rationis expedito carentes velut ordinarie surdomuti vel ebrii delicti ecclesiastici committendi incapaces sunt (53); nisi forte quoad ebrietatem haec fuerit directe procurata ad delictum patrandum vel ad obtinendam ex ea excusationem (54). Quo in casu adest voluntarium in causa, quod delinquendi voluntatem evidenter includit.

His merito aequiparantur, qui vi absoluta ad delictum patrandum compelluntur (55) aut in physica constituti sunt impotentia praestandi rem alias debitam v. gr. surdo nequit vitio verti quod non clamavit (56). At coactio conditionalis facta per vim compulsivam sive metum etiam gravem atque iniuste incussum, licet voluntarium et delicti gravitatem minuat, rationem delicti per se non tollit (57).

20. Relate ad aetatem Ecclesia generatim secuta est ius Romanum in distinguendis variis aetatum gradibus, sc. in-

nonnulli psychiatrae et criminalistae profitentur, non multum refert hic disputare, cum in foro ecclesiastico multum tribuatur prudenti aestimationi iudicis sive in diiudicanda delinquentis imputabilitate sive in poenarum moderatione. At a *novis et peregrinis theoriis* esse cavendum iam prudenter monuit *D'Annibale* l. c. I. 31. not. 18. et *Lega* l. c. t. III. n. 29. Et profecto omnino reiiciendae sunt omnes criminalistarum theoriae, quae in putido materialismo et negatione humanae libertatis nituntur, aut quae in conditionibus pathologicis vel anatomicis personae rationem delinquentiae reponunt, quasi quidam iam sint nati delinquentes. Cfr. v. gr. doctrinas a *Lombroso* eiusque scholae asseclis disseminatas apud *Delassus*, *Les théories modernes de la criminalité*, Paris 1903.

(53) C. un. de homic. V. 4. in Clem.; c. 3. X. de his qui nil. occ. V. 10.; C. XV. q. 1. cum dict. Grat.; c. 14. (Nicol. I.) C. III. q. 9.; *Muenchen* l. c. p. 40. sq.; *Kahn* l. c. n. 25.; *Schiappoli* l. c. n. 51. sq.; *Lega* l. c. t. III. n. 29.

(54) *Schmalzgr.* V. 12. n. 228. sq., qui tamen nimium insistit legibus civilibus; *Boenninghausen*, De irreg. fasc. II. p. 46. Non omnia tamen, quae iuris criminalis commentatores generatim dicunt de irregularitate ob homicidium in ebrietate patratum, possunt indiscriminatim transferri ad alias poenas aut imputationem ab Ecclesia factam probant; ibi enim est specialis ratio reverentiae sacro ministerio debita.

(55) Cfr. c. 32. D. 30. = c. 1. 2. 3. Conc. Ancyrr. (a. 314.). *Hefele*, Conciliengeschichte, t. I. p. 225. ad c. 3.; c. 6. (S. Ambros.) C. XV. q. 1.

(56) L. 3. § 6. sq. D. de SC. Silan. XXIX. 5.; *Muenchen* l. c. p. 39. 86.; *Kahn* l. c. p. 39.

(57) Cfr. c. 1. (S. August.) C. XV. q. 1. et ibid. glossa v. *merito*; c. 5. X. de his quae vi met. I. 40. Paulo aliter rem explicat *Lega* l. c. t. 3. n. 30. ubi cum aliis poenalistis modernis videtur confundere metum, qui voluntarium minuit etsi non tollat, cum necessitate, in qua quis invenitur, transgrediendi legem; quae necessitas potest reperiri cum plena voluntarietate, eximit tamen a lege, quae in eo casu non urget, unde potius quam elementum subiectivum ut in metu, deficit ibi elementum obiectivum seu lex quoad vim obligandi.

fantiam usque ad septennium; impubertatem usque ad 14. annum pro maribus, 12. pro feminis (in poenalibus vero usque ad 14. pro utrisque), minorem aetatem usque ad 25. annos, inde aetatem maiorem (58); quare nihil mirum, quod de impuberibus eadem adsit in iure ecclesiastico incertitudo quoad imputabilitatem criminalem, quae iam reperitur in iure Romano saltem in diversis illius iuris epochis (59).

Iam iure Iustiniano relate ad imputabilitatem criminalem, cum infantes omnis culpaе expertes habeantur, minoris aetatis per se ratio non habetur in his, qui pubertatem excesserunt (60). In impubertate vero occurrit illa distinctio inter impuberes infantiae proximos et proximos pubertati, atque hi non illi reputantur capaces doli in *delictis privatis* (61); in delictis vero *publicis* imputatio non datur nisi in his, qui iam pubertatem excesserunt. Valde tamen incertum est qua ratione in impuberibus aestimaretur proximitas infantiae vel pubertati (62), dum alii (63) illam aestimandam dicunt ex gradu discretionis unde rem remittunt ad iudicis arbitrium, alii (64) vero propinquos infantiae dicunt qui infra, pubertati qui supra decimum aetatis annum cum dimidio sunt constituti.

Simile dubium habetur in fontibus iuris canonici (65), ubi praeterea non est admissa illa distinctio inter delicta privata et publica saltem sensu iuris Romani. Praeterea in foro ecclesiastico capacitas *peccandi* praesumitur septimo aetatis anno completo, a quo tempore per se incipit subiectio legibus ecclesiasticis. Quae subiectio et peccatum in transgressione commissum cum supponat deliberatam voluntatem, exclusio imputabilitatis *delicti* non potest ex hoc capite per se repeti; dolus enim qui requiritur ad delictum nihil aliud

(58) *Lega* l. c. n. 28.; *Reiffenst.* V. 22. n. 5. Aliter *D'Annibale* I. 33.

(59) *Ferrini Cont.*, Diritto pen. romano, n. 47.

(60) Solum admittitur ut circumstantia minuens culpabilitatem in nonnullis delictis, quae tamen in delictis carnis non attenditur. L. 37. § 1. D. XLVIII. 5.; *Ferrini Cont.* l. c. n. 47.

(61) L. 4. § 26. D. XLIV. 4.; § 18. Inst. IV. 1.; L. 108. D. L. 17.; c. 7. Cod. IX. 47.; *Ferrini Cont.* l. c.

(62) *Van Vetter*, Cours de droit romain, § 43. 2°.

(63) *Ferrini Cont.* l. c.; *Schilling*, Lehrbuch f. Inst. u. Gesch. des römischen Privatrechts, II. § 35. not. ff.

(64) *Thibaut*, System d. Pandektenrechts, I. § 121.; *Maynz*, Cours de droit rom. I. § 99. i. f.

(65) Cfr. *Schmalzgr.* V. 23. n. 3.

est quam deliberata voluntas transgrediendi legem, quae supponit ex parte intellectus cognitionem et libertatem ex parte voluntatis. Si ergo supra septennium excusatio admittatur et incapacitas delinquendi, id erit ex positiva dispositione, qua maior quidam dolus seu perfectior mentis discretio exigitur a legislatore. Nulla porro est lex ecclesiastica, quae expresse et directe malitiam sufficientem ad delinquendum *generali modo* non agnoscat usque ad determinatam aetatem in iis, qui iam infantiam excesserunt (66); neque etiam est lex *generali modo* licet *indirecte* idem statuens, in quantum ab omnibus poenis incurrendis impuberes liberet; sed potius expresse in nonnullis poenis includuntur (67). At cum etiam dentur textus impuberes a certis poenis excusantes aut iubentes puniri mitius, concludendum est imputabilitatem criminalem relate ad impuberes plerumque relinqui aestimandam prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici, qui tamen prae oculis habere debet praesumptionem iuris de minori culpabilitate impuberis ante decennium completum (68), et de maiori malitia seu deliberatione quam generatim supponit delictum omissionis quam delictum omissionis (69), ac varias iuris dispositiones de poenis impuberibus applicandis, ex quibus apparet criterium Ecclesiae in aestimanda impuberis culpabilitate. Quare nimis generaliter asserit *D'Annibale* l. c. I. 312. impuberes ex indulgentia iuris canonici a poenis ratione aetatis excusari, nec adeo generalem assertionem probant textus ab eodem in nota allegati, qui potius contrarium evincunt, licet ex iisdem inferatur aetatem impuberem esse per se circumstantiam minuentem a iudice prudenti arbitrio in singulis casibus aestimandam (70).

(66) C. 2. C. XV. q. 1. nec est generalis de omni delicto, nec refert sensum omnino clarum, nam in verbis « impubes *qui doli capax non est* » particula *qui* potest significare *quia, si vel donec*; praeterea habet contrarium c. 1. X. de delict. puer. V. 23. et c. 1. 60. X. de sent. exc. V. 39. Cfr. *Hollweck* l. c. p. 74.; *Schmalzgr.* V. 39. n. 42.; *Thesaurus* l. c. I. c. 17.; *Amor Ruibal* l. c. n. 45. sq.; *Lega* l. c. t. III. n. 29.; *Schiappoli* l. c. n. 53.; *Suarez*, De censuris, disp. V. s. 1. n. 17. sq.; *Hilarius a Sexten*, De cens. p. 17.

(67) Cfr. canones in nota praeced. allegatos.

(68) *Hollweck* l. c. p. 74.; *Amor Ruibal* l. c. n. 46.; *Schmalzgr.* V. 23. n. 7. sq.

(69) Arg. c. 1. 2. h. t. 23.; *Schmalzgr.* l. c. n. 10. 11.

(70) C. 6. X. de homic. vol. V. 12.; *Hollweck* l. c. p. 74. n. 3.

21. *Error sive ignorantia* (71) iuris vel facti etiam efficere potest, ut quis auctor sive factor delicti ecclesiastici haberi non possit; nam factum involuntarium non potest agenti imputari, porro dum quis aut legem ignorat, aut actum sub lege cognita comprehendere (*ignorantia iuris*) non putat, in actu ponendo voluntatem contra legem agendi non habet, quae est fundamentum imputationis criminalis et poenae; similiter ignorantia facti excludit voluntatem eius rei, quae revera est contra legem (72). Porro ius ecclesiasticum praesertim attendit ad elementum subiectivum culpae seu peccati in imputandis et puniendis delictis (73).

Neque necesse est ut ignorantia sit habitualis seu permanens, sed sufficit ea quae habetur in actuali inadvertentia seu inconsideratione aut oblivione, quamvis haec difficilior in foro externo probari possit quam habitualis (74).

Quodsi regula iuris est "*ignorantia facti non iuris excusat*" (R. I. 13. in Sexto), huiusmodi regula refertur ad forum externum (75), non ad internum, ad quod nonnullae poenae ecclesiasticae v. gr. latae sententiae immediate absque interventus iudicis pertingunt; nam in hoc foro interno Ecclesia nititur in rei veritate, quod ad delictum requiritur vera culpa seu peccatum, peccatum autem excluditur per inculpabilem ignorantiam sive facti sive iuris. Pro foro vero externo alleganti ignorantiam non creditur, nisi eam concludenter probet; secus unusquisque fidelis promptum haberet medium evadendi quamcumque poenam per allegatam iuris vel facti ignorantiam. Iam in hoc foro praesumptio (quae tamen cedere debet veritati probatae) non favet alleganti ignorantiam iuris sive naturalis sive humani, eo quod unus-

(71) Cum error contineat elementum negativum, quo ignoretur veritas, et positivum, quo putetur verum, quod verum non est, nec ignorantia plerumque invenitur sine errore, in iure criminali error et ignorantia promiscue usurpari solent. *Lega* l. c. t. III. n. 32.; *Lehmkuhl* l. c. I. 19.

(72) *Schiffini*, Phil. mor. n. 49. sq.; *Lehmkuhl* l. c. Cfr. c. 1. i. f. C. XV. q. 1. cum dict. Grat.; c. 2. X. de const. l. 2.; c. 2. de const. l. 2. in Sext.; *Thesaurus* l. c. I. c. 15.; *Lega* l. c.

(73) R. I. 23. in Sext.

(74) *Suarez*, De cens. disp. IV. s. 8. n. 11.; *Layman*, De cens. c. 5. n. 7.; *Lega* l. c. Cfr. *Lehmkuhl* l. c. I. n. 19. in f. de allegante ignorantiam circumstantiae obviae.

(75) *Suarez*, De leg. l. V. c. 12. n. 8.; *Reiffenst.* in hanc reg. n. 8. Cfr. *Passerini* in Sext. Decret., quando in foro externo ignorantia allegari et probari possit p. 163. sq.

quisque censetur novisse leges ad se pertinentes, quas per se cognoscere tenetur (76); at circumstantias obiecti aut facta aliena non notoria facilius potest praesumi fuisse ignorata (77).

At si ignorantia fuerit *graviter* (78) *culpabilis* (79), ex ea excusatio delicti peti non potest, quod licet non sit directe

(76) L. 9. D. de iur. et facti ignor.; L. 12. C. eod. tit.

(77) L. 2. D. de iur. et facti ignor.; Cfr. c. 1. X. de ord. ab Episc. I. 13.; c. 2. eod.; c. 9. X. de cler. excomm. V. 27.; *Passerini* l. c.

(78) Ignorantia leviter culpabilis generatim non attenditur saltem relate ad poenam gravem, quam lex humana non solet infligere ob culpam levem. *Suarez*, De leg. I. V. c. 12. n. 16.; *Passerini* l. c. in c. Ut animar. n. 467. sq.

(79) C. Ut animarum 2. de const. I. 2. in Sext., quo in capite tamquam causa excusans ponitur ignorantia, quae non sit *crassa* aut *supina*. Utrum autem omnis ignorantia graviter culpabilis sit dicenda *crassa*, atque delicti imputabilitatem non excludens in controversia est. *Suarez*, De cens. disp. IV. s. 10. sub exceptione comprehendit quamlibet ignorantiam graviter culpabilem, quam proinde non distinguit a *crassa* seu *supina*; licet enim admittat in gravi culpa dari posse gradus, at nullum est criterium iuridicum unde possimus definire certum gradum, infra quem ignorantia graviter quidem culpabilis sit, sed nondum *crassa* aut *supina* ideoque excusans, ultra illum gradum iam sit *crassa* aut *supina* et non excuset. Quae sententia videtur confirmari ex definitionibus passim datis de *crassa* et *supina* ignorantia, v. gr. si dicitur illa quae oritur ex *magna* negligentia, ex negligentia *cum excessu*, at unde hic excessus et magnitudo sunt diiudicanda? At plures alii v. gr. *Ballerini*, Opus mor. t. VII. n. 99.; *Sanchez*, De matr. I. IX. d. 32. n. 32. 33.; *Pirhing* l. V. tit. 39. n. 46. distinguunt ignorantiam graviter culpabilem in *crassam* et non *crassam* et hanc non illam excusare dicunt. In praxi cum negari non possit magna difficultas distinguendi inter ignorantiam culpabilem ex gravi negligentia et ignorantiam culpabilem ex gravi negligentia cum excessu, a sententia *Suarezii* in textu proposita non videtur esse recedendum. Cfr. *Passerini* in Sext. Decret. t. I. p. 149. sq. ubi distinguit inter forum internum et externum, et quoad forum internum convenit cum sententia proposita, quoad forum externum gradus ignorantiae distinguit ex variis gradibus culpae iuridicae; quae culpa iuridica nisi sit coniuncta cum culpa theologia non suppeditat criterium obiectivum imputabilitatis, sed meram fori externi praesumptionem.

At si lex poenalis poenam infligit in violantes legem *temere* aut *scienter* seu *consulto* aut *studiose* vel in *praesumentes* seu *audentes* eam transgredi, cum hisce particulis definiantur circumstantiae delicti, quod a lege subicitur sanctioni poenali, his circumstantiis deficientibus etiam in casu ignorantiae *crassae* et *supinae*, delictum non est imputabile ad poenam legis saltem latae sententiae; licet poena arbitraria proportionata culpae gravi adhuc forte existenti a iudice applicari possit. *Suarez*, De leg. I. V. c. 12. n. 13. De cens. disp. IV. s. 10. n. 1. 2.; *Hollbeck* l. c. p. 79.; *Passerini* l. c. in c. Ut anim. n. 408. sq. 412. sq.

Sed quod dictum est de *crassa* et *supina* ignorantia non videtur extendendum ad ignorantiam *affectatam*, saltem si excipiantur censurae propter specialem iridolem huius poenae: *Passerini* l. c. n. 410.

voluntarium est tamen voluntarium in causa ideoque imputabile. Neque etiam excusat ignorantia etsi inculpabilis legis humanae cum quis transgreditur legem divinam non ignoratam, quam sua sanctione poenali lex humana tuetur, haec enim non solum intendit punire transgressionem suam, sed etiam imo potius culpam contra legem divinam (80).

Ignorantia autem *solius poenae* non excusat a delicto et poena incurrenda, poena enim non debet esse voluntaria, quin potius fertur in invitos, et qui sciens volens legem poenalem transgressus est, posuit causam poenae, quae alia non est nisi delictum voluntarie admissum; nisi forte ignorantia poenae redundet in ignorantiam legis gignendo persuasionem quod talis lex, quae sanctione poenali putatur carere, non inducat obligationem gravem (81).

22. A vero delicto immunes sunt, quorum actiones potius casui sunt adscribendae, cum auctor neque finem neque circumstantias suae actionis praevidere potuit (82).

23. *Scholion I. De quasi-delicto ecclesiastico.* In foro quoque poenali Ecclesiae (83) quasi-delicti habetur ratio. "Quasi-delictum (ait *Calvinus*, *Lexicon iurid.*) dicitur cum culpa punitur ita quasi revera esset delictum. Culpam enim proprie a delicto sic distinguitur, quod in hoc dolus est, in illa non

(80) *Thesaurus* l. c. I. c. 15. resp. 3.; *Suarez*, De leg. l. V. c. 12. n. 7.; *Pirhing*, l. V. tit. 39. n. 44.; *Passerini* l. c. n. 380. Quodsi lex poenalis *censuram* infligit violanti ius divinum, tum propter contumaciam, quam censura requirit, haec non incurritur ab ignorante legem ecclesiasticam etsi ius divinum scienter violet.

(81) *Suarez*, De leg. l. V. c. 12. n. 11.; *Passerini* l. c. n. 371. 376. 379.; *Reiffenst.* l. V. tit. 39. n. 29. 32.; *Schmalzgr.* l. I. tit. 2. n. 40.; *Thesaurus* l. c. I. c. 15.; *Hinschius* V. p. 922. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 64. Si ignorantia censurae non solum invincibilis sed etiam quandoque culpabilis, imo nunquam crassa aut supina a censura incurrenda excusat, non inde habetur exceptio a principio in textu proposito; nam quod determinata quaedam poena, propter specialem finem ad quem ex iure ordinatur frangendi contumaciam, non possit incurri ab eo, qui propter ignorantiam in tali contumacia non versatur, non probat delictum admissum in transgressionem legis, cui adnexa est censura ignorata, non esse delinquenti imputabile saltem ad poenam arbitriariam a iudice pro prudenti arbitrio infligendam.

(82) L. 1. 5. Cod. IX. 16.; c. 9. 23. X. de homic. V. 12.; c. 3. X. de his qui fil. occ. V. 10.; *Passerini*, l. c. n. 124. sq.

(83) *D'Annibale*, Summ. I. n. 297.; *Lega*, l. c. t. III. n. 33. sq.; *Passerini* l. c. n. 438. sq. Cfr. de quasi-delicto in foro saecul.: *Pessina*, *Diritto pen.* § 61. sq.; *Berner*, *Diritto penale*, § 98. sq. atque codices modernos, v. gr. Cod. pen. Ital. n. 231. 288. 371-375.

est; veluti cum iudex male per imprudentiam iudicando litem suam fecit. Imprudentia enim pars culpa est, culpa autem pars quaedam delicti; poena igitur damnato sic imponitur ac si deliquisset, cum tamen eius factum proprie delictum dici non possit „. — Ergo quasi-delictum est eventus criminosus, qui alicui imputatur, ex cuius *culposa* (non *dolosa*) actione vel omissione ortus est. — Culpa vero (*iuridica* non *theologica*) est inconsulta actio vel ommissio, ex qua ortus est eventus criminosus (i. e. nocumentum iniustum) qui ab agente vel omittente potuit ac debuit praevideri (c. 9. X. de iniur. et damno dato V. 36.) (84). Inconsulta dicitur actio vel ommissio ut culpa distinguatur a dolo, qui intentionem nocendi saltem indirecte includit. Porro potest esse vel actio, v. gr. si quis ignem incendit a quo comprehenditur acervus frugum (c. 5. eod. tit.), vel ommissio v. gr. si aegrotus sine sacramentis moritur, quia parochus illius curam neglexit; si Eucharistia vel Chrisma non custodiatur clavibus et inde aliquid nefandum contigerit (c. 1. X. de custod. Euchar. III. 44.); si quis Litteras Apostolicas ante non examinaverit et inde falsis vel falsatis utatur (c. 7. de crim. falsi V. 20.). Eventus criminosus debet esse talis qui potuerit et debuerit praevideri, secus tribuendus est casui, qui imputabilitatem excludit, non ei ex cuius actione vel omissione ortum duxit (85).

Fundamentum imputabilitatis quasi-delicti in eo est positum, quod licet lex *directe* obliget ad evitandam *voluntariam* ipsius transgressionem, *indirecte* etiam obligat ad adhibendam diligentiam, ne ex nostra actione, licet ex se non prohibita, *idem* nocumentum sive in aliam personam sive in bonum publicum redundet, quod ex voluntaria legis transgressionem oriretur; v. gr. lex prohibens homicidium non solum prohibet voluntariam et iniustam alterius occisionem, sed etiam me obligat ad adhibendam diligentiam ne ex mea actione, etsi in se honesta, occisio hominis sequatur (86) non mere casualiter.

(84) L. 31. D. ad L. Aquil. « culpam esse quod cum a diligenti provideri potuerit, non esset provisum, aut tunc denuntiandum esset cum periculum evitari non posset „.

(85) Cfr. cit. c. 9. (Gregorii IX.) X. de iniur. V. 36.; *Pessina*, l. c. n. 62.

(86) *Pessina* l. c. n. 62. 64. ubi notat iure Romano antiquiori culpa ut contradistinctae a dolo et casu rationem habitam non esse; deinde in lege Aquilia inductam esse imputabilitatem ex culpa, verum non criminalem, sed civilem tantum inducentem obligationem praestandi indemnitem,

Ex quo fundamento apparet merito quasi-delictum imputari ad poenam propter violationem iuris in culpa iuridica contentam, cui voluntarietas non deest, cuius impunitas posset saepe redundare in magnum boni publici detrimentum, ut elucet in negligentia magistratus ecclesiastici in adimplerione officii sui, in administratoribus bonorum ecclesiasticorum (Cfr. c. 2. §. 1. de relig. domib. III. 11. in Clem.) v. gr. negligentia in custodiendis documentis et instrumentis quibus iura ecclesiastica in bona temporalia nituntur.

At licet in hac imputabilitate et punitione maxime habenda sit ratio maioris vel minoris damni ex negligentia orti, praesertim contra bonum publicum (relate ad bonum privatum potius est quaestio de indemnitate praestanda), semper tamen minor est imputabilitas et proinde mitior per se ceteris paribus debet esse poena in quasi-delicto quam in delicto. Praeterea attendendum an damnum acciderit ex sola culpa iuridica, an culpa admixtus sit dolus, ut non raro accidit, cum sc. posita est actio *prohibita*, aut omissa actio *praecepta*, ex qua ortus est eventus criminosus non praevius, qui praevideri tamen et potuit et debuit; multo magis dolus culpae admiscetur cum illa prohibitio expresse est facta ad finem evitandi eventus noxii et criminosi ex illa facile secuturi (87).

Quare etiam in foro ecclesiastico non solum quoad civilem sed etiam quoad poenalem imputationem locum habet illa distinctio culpa in *latam*, *levem* et *levissimam*, atque pro foro externo *lata* dolo aequiparatur, *levis* est fundamentum imputabilitatis quasi-delicti, *levissima* dissimulari solet (88). At sicut privata pactione in contractibus potest quis obligari ad praestandam culpam levissimam, ita in casu particulari, id exigente bono publico, lex poenalis (89) potest obligare ad culpam levissimam sub sanctione poenali praestandam; quo in casu defectus summae diligentiae cum gravi culpa ex se est coniunctus.

atque sub hoc respectu praesertim fuit consideratum quasi-delictum. Cfr. tit. V. libr. IV. Inst. « *De obligationibus quae quasi ex delicto nascuntur* ». Quamvis tempore Imperatorum admissa quoque est doctrina de punibilitate ob nonnulla delicta culposa. L. I. de leg.; L. 5. § 2. L. 16. § 8. D. de poenis. De iure populorum germanicorum, cfr. *Del Giudice*, Diritto penale germanico, c. V.

(87) *Passerini* l. c. n. 137.; *Pessina* l. c. n. 64.

(88) *Suarez*, De cens. d. 45. s. 5. n. 4. sq.

(89) *D'Annibale* l. c. I. 297.; *Lega* l. c. n. 34. 35.; *Hollweck* l. c. p. 75.

24. Scholion II. Imputatio criminalis sine dolo et sine culpa non datur in foro ecclesiastico, sed potius contrarium principium valet expressum c. 2. (Coelest. III.) *de iis quae fiunt a prael.* III. 11. “*cum peccata suos auctores tenere debeant* „ (90). Cui principio non opponitur praxis, si in nonnullis poenis videntur comprehendere innocentes, v. gr. in interdicto generali, in quo innocentes non proprie puniuntur, sed sentiunt privationem nonnullarum rerum, ad quas strictum ius non habent, idque licet sine propria culpa, at non sine gravi delicto communitatis aut saltem capitis ipsius, cuius etiam illi innocentes partes sunt; bonum autem publicum postulat ut delictum a communitate commissum non relinquatur impunitum, etsi ex punitione aliquod privatum incommodum resultet (91). Pariter si propter nonnulla delicta atrociora, ut haeresis (92), apostasia, raptus christianorum eorumque venditio Saracenis, occisio S. R. E. Cardinalis (93), nonnullae poenae extenduntur ad filios aut descendentes delinquentis, praeterquam quod agitur generatim de privatione rei, ad quam strictum ius non habebant, qui illa sine propria culpa ob culpam parentum afficiuntur, tali privatione non intendit Ecclesia punire innocentem filium, sed in incommodo filii ipsum parentem reum, ad melius et efficacius absterrendos fideles ab huiusmodi atrocioribus delictis et obtinendam rei resipiscen-
tiam; quam praxim olim in pluribus poenis et quoad plura delicta sine pusillorum scandalo usurpavit potestas saecularis atque etiam nunc a foro saeculari non est penitus aliena.

Quare, si *Schiappoli*, l. c. n. 68. *Hinschius* sequutus, postquam huius praxis Ecclesiae aptam dedit explicationem, Ecclesiam ex hac ipsa praxi incusat, quasi conculcatis obviis iustitiae principiis quaelibet media adhibuerit ad defendendas suas suique cleri rationes, sibi constans non est et manifesto partium studio duci se sinit.

(90) Aliter *Hinschius* l. c. t. V. p. 123. sq. 929. sq. qui de hac re suo modo disputat.

(91) *Suarez*, De cens. d. XXXVI. sect. III.

(92) C. 2. 15. de haeret. V. 2. in Sext.; S. Off. 3. Febr. 1898. in Arch. f. k. Kirch. p. 178. p. 521.

(93) C. 12. X. de poen. X. 37.; c. 5. de poen. V. 9. in Sext.: Clem. 1. de poen. V. 8.

§ 3. DE OBIECTO ET ELEMENTIS OBIECTIVIS
DELICTI ECCLESIASTICI.

25. *Obiectum* delicti ecclesiastici imprimis debet esse tale, ut actus quidam externus habeatur; nam cogitatione sane peccata, at non delicta criminali iudicio et poenae in foro externo obnoxia committi possunt (94), ut iam deducitur ex tradita notione delicti ecclesiastici.

Praeterea obiectum capax sit oportet; secus habetur delictum putativum, non verum delictum saltem consummatum, v. gr. si quis animo occidendi amputat homini mortuo caput, quem putat esse hominem dormientem, aut percutit laicum, quem putat esse clericum, delictum non committit saltem homicidii vel iniuriae realis in clericum, etsi peccatum faciat.

26. Qui iure suo utitur, velut iudex in puniendis malefactoribus vel pater in castigandis filiis, non est auctor sceleris neque ex dolo rem facere videtur, nisi in usu legitimo iuris modum excedat (95).

Similiter delictum excluditur si quis sciens et volens (96) actionem admittit, quae alias esset iuris violatio, dummodo agatur de iure cui quis renunciare potest. Quare ubi actus contra ius alterius positus etiam hoc consentiente retinet suam malitiam contra ius naturale aut divinum, ut in delicto adulterii aut usurae, vel renuntiationi iuris sese opponit lex v. gr. in *privilegio canonis* quo fruuntur clerici, illius actus imputabilitas per consensum in iniuriam non excluditur (97). Inde etiam criminali imputabilitate non caret mu-

(94) L. 18. D. de poen. XLVIII. 19. = c. 14. D. 1. de poenit.; c. 11. i. f. D. 32.; c. 33. i. f. X. de simon. V. 3.; S. Thomas, Summa theol. 2. 2. q. 91. a. 4.; Muenchen l. c. p. 46.; Kahn l. c. n. 28.; Hinschius l. c. t. V. 144. 270. sq. IV. p. 744. not. 12., ubi allegat c. 4. Conc. Nic. (a. 325.), quod ob peccatum cogitationis non infligatur poena eccl.; sed non admittit argumentum a Kober petatum ex c. 23. (Innoc. I.) C. XXXII. q. 5. « Non habent latentia peccata vindictam » eo quod *latentia* ibi significet *non probata*. At c. 25. 29. 30. D. 1. de poenit. agunt quidem de peccaminosa concupiscentia, sed ipsam poenis ecclesiasticis puniri posse non declarant.

(95) R. I. 151. 155. § 1. in Dig.; R. I. 24. in Sext.; c. 13. 30. 33. C. XXIII. q. 5.; Muenchen l. c. p. 47. sq.

(96) R. I. 145. in Dig.; R. I. 27. in Sext. « scienti et consentienti non fit iniuria neque dolus ».

(97) C. 36. (Innoc. III.) X. de sent. exc. V. 39.; tit. X. de usur. V. 19.

tilatio sive in proprio corpore sine causa sufficiente voluntarie facta, aut voluntarie admissa (98), sive in alio (99) eo consentiente patrata.

Quodsi quis post patratum delictum illud per veram poenitentiam retractaverit atque adeo poenitentias in foro interno impositas expleverit, non ideo in foro externo ab imputatione delicti excusatur aut poenas per iudicem infligendas aut etiam ipso iure statutas generatim effugit; quamvis illa poenitentia iuvare possit ad mitigationem vel commutationem poenarum aut etiam ad plenam gratiam obtinendam (100).

27. *Qualitas* delicti desumitur ex lege quae per delictum violatur, quae vel erit lex divina sive positiva sive naturalis, si lex poenalis Ecclesiae illam sua sanctione muniat, vel lex ecclesiastica, quae ob motivum alicuius virtutis aliquid praecipiens vel prohibens reddit rem praeceptam vel omissionem rei prohibitaе materiam necessariam illius virtutis, v. gr. lex vetans ne mercatus aut iudicia in ecclesiis exercentur propter reverentiam templo Dei debitam potest illos actus tamquam sacrilegia localia punire (101).

28. *Gravitas* vero delicti, quamvis subiective pendeat a maiori vel minori dolo delinquentis, cuius tamen in foro externo ratio haberi non potest nisi in quantum in ipsa externa transgressione manifestetur, obiective et in se pendet a gravitate legis laesae (102) atque a quantitate damni illati

infect. *Pirhing* in h. t. n. 11. et *Reiffenst.* n. 85. sq. Ita infantes et amentes de bonis suis disponere non possunt neque quisquam alteri licentiam ad delictum in propriam vitam patrandum dare valet.

(98) C. 6. (Innoc. I.) *Dist.* 55.¹; c. 4. X. l. 20.; *Schmalzgr.* l. tit. 20. n. 3. sq.; *Boenninghausen*, De irreg. fasc. II. p. 92. sq.; *Benedictus XIV.*, De Synod. dioec. l. 11. c. 7. n. 4. 5.

(99) C. 3. de hom. V. 4. in Sext.; c. unic. eod. V. 4. in Clem.; *Suarez*, De cens. disp. 45.

(100) *Thesaurus* l. c. I. c. 13. resp. II.; *Suarez*, in I. II. tr. V. de peccat. d. III. sec. 4., De cens. d. IV. sec. 3. n. 10. d. XX. sec. 3. n. 16. 17.; *Lugo*, De poenit. d. XVI. n. 445. sq. 453.; *Reiffenst.* V. 39. n. 14.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. VII. n. 95. cum nota.

(101) *Suarez*, De virt. relig. tract. III. l. IV. De simon. c. 7. n. 4. sq.

(102) In qua gravitate aestimanda praesertim relate ad leges divinas primo loco consulendi sunt Theologi. Cfr. S. Thom. I. II. qu. 73. a. 2.; II. II. q. 20. a. 3. q. 10. a. 3. q. 34. a. 2. q. 13. a. 3. q. 94. a. 3. q. 99. a. 3.; III. q. 80. a. 5. Cfr. quoque *Lehmkuhl*, Theol. mor. I. n. 1223. sq. ubi accuratam ex doctrina theologorum instituit comparisonem inter gravitatem diversorum peccatorum; *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. mor. t. I. n. 610. sq.

praesertim socialis. Quae gravitas legis a priori definiri non potest, sed pendet a maiori vel minori necessitate rei praeceptae ad ordinem socialem conservandum, quam prudenti iudicio ex circumstantiis socialibus capto definire debet legislator (103); unde generatim dignoscitur delicti gravitas a gravitate poenae, quam lex infligit transgressori (104).

29. *Numerus delictorum non solum multiplicatur per distinctas transgressiones plurium legum, sed etiam per iteratam eiusdem legis transgressionem.* Plures autem dantur eiusdem legis violationes, quando interrumpitur actio et alia postea inchoatur (105), vel quando actio, etiam modo morali continuata, est contra diversas personas sive physicas sive morales (106), aut quando actio, etiam morali modo continuata saepius in suo termino definito consummatur (107).

Praeterea in una eademque actione potest haberi concursus plurium delictorum, vel quia per unum actum simul plures violantur leges v. gr. patrando stuprum cum consanguinea quod simul habet rationem incestus (108), vel quia actus directe contra unam legem positus simul continet plures circumstantias, quae per se sunt propria delicta (109).

(103) Sic olim assassinium cum esset crimen frequens in circumstantiis socialibus, in quibus lata est decretalis Innocentii IV. in Conc. Lugdun. I. (a. 1245.) = c. 1. § 1. V. 4. in Sext. debuit gravibus poenis affici, quae hodie mutatis adiunctis possent reduci ad ordinarii homicidii poenas, et loco efficiendi specialem figuram delicti, quod raro occurrit, considerare ut circumstantiam aggravantem; et quod dictum est de frequentia potest dici de aliis circumstantiis; v. g. de usura, quae hodie sub aliis formis occurrit, quam tempore iuris Decretalium.

(104) Hoc quidem est criterium a posteriori, quod praesertim inservit iudici in applicatione poenarum; at clarum est legislatorem in condenda lege poenali debere attendere ad obiectivam et antecedentem delicti gravitatem, diiudicandam tamen secundum sociales circumstantias.

(105) *Suarez*, De cens. d. V. s. III. n. 3.; *Hollweck* l. c. § 9.

(106) *Suarez* l. c. n. 5. 7. v. gr. si quis ex eodem proposito successive sed sine interruptione furatur a pluribus.

(107) *Suarez* l. c. n. 7. si quis pluries etiam cum unica persona committit adulterium.

(108) C. 4. X. de eo qui cogn. IV. 13.; dict. Gratiani ad c. 16. C. XXII. q. 1.; *Schiappoli* l. c. n. 110. Cfr. quoque, *Schultz*, De concursu delictorum, Hal. 1748.; *Wafflaer*, De concursu delictor., Lovan. 1823.; *Caradja*, Diss. de conc. delictorum, Berol. 1856.; *Mittermaier* in N. Arch. d. diritto crimin. II. 91.; *Bonneville*, De l'amélioration de la loi criminelle v. II., Paris 1864. apud *Pessina*, Diritto pen. § 130. sq.; *Amor Ruibal* l. c. n. 66. sq.

(109) Utrum unica actio per quam plures personae laeduntur, v. g. si unica actione quis plures occidit, sit unum delictum vel plura non convenit inter doctores. *Suarez* l. c. n. 8. saltem probabile habet unum esse

30. Scholion. Neque in iure Romano neque in iure populorum Germanicorum invenitur scientifica theoria clare proposita *de concursu delictorum* ac de modo applicandi poenas in casibus inter se valde diversis delictorum concurrentium.

I. Sane in iure Romano non sunt confundenda delicta concurrentia, cum concursu actionum quae ex eodem delicto nascuntur. Quoad delicta concurrentia per plures actiones patrata videtur adhibitum principium: “*Numquam plura delicta concurrentia faciunt ut illius impunitas detur: neque enim delictum ob aliud delictum minuit poenam*”, L. 2. D. de priv. delict. 48. 2. In delictis in unica actione concurrentibus potius videtur praevaluisse principium contrarium: “*Senatus censuit ne quis ob idem crimen pluribus legibus fieret reus*”, L. 14. D. de accus. 48. 2. (110). Hoc tamen videtur habuisse fundamentum in alio principio quod una *quaestio* unica accusatio proponi poterat (L. 32. de poen. 48. 19.), omnis enim quaestio per legem instituta competentiam dabat pro solo delicto in lege praeviso; quamvis quod valuit tempore *quaestionum perpetuarum*, deinde non fuit retentum atque admissae sunt plures accusationes communi iudicio definientiae (cfr. L. 6. C. ad leg. Iul. de vi 9. 12.). Utrum autem in solis delictis privatis an in omnibus relate ad delicta concurrentia daretur cumulatio poenarum in controversia est, ac sive pro una sive pro alia sententia textus allegantur (111).

II. Si in iure poenali Romano theoria praecisa et clare definita non datur, de concursu delictorum ac de modo applicandi legem poenalem in delictis concurrentibus, multo minus inveniri potest in iure diversorum populorum Germanicorum; in quo circa delicta concurrentia pauca reperiuntur, in poenis vero applicandis, si excipiantur poenae quaedam graviores, quae censebantur absorbere minores, generatim fuit admissa cumulatio poenarum, propter specialem modum

delictum, quamvis aequivalenter multiplex. Certe etsi qui uno actu plures occidit, quoad damni reparationem perinde erga singulos teneatur ac si diversis actionibus ea homicidia patrasset, at relate ad imputabilitatem criminalem, cum delictum pro elemento interno importet peccatum, quod in hypothesi facta unicum est, etiam delictum unicum dicendum esse videtur, cuius tamen malitia est longe maior si omnes occisiones fuerunt praevisae et volitae.

(110) Cfr. quoque L. 5. de quaest. 48. 18.; L. 28. § 10. D. de poen. 48. 19.; L. un. C. de raptu virg. 9. 13.

(111) *Pessina* l. c. § 135.; *Ferrini*, Diritto pen. romano, n. 99. sq.

considerandi poenam ut compensationem delicti, unde minor habebatur ratio publicae vindictae (112).

III. Hinc nihil mirum quod etiam in fontibus iuris canonici completa quaedam theoria de delictis concurrentibus non reperiatur (113), neque etiam a canonistis antiquioribus proponatur, sed principium *quot delicta, tot poenae*, in c. 1. de poenis V. 37. contentum (114) maxime a commentatoribus iuris Decret. fuit consideratum in poenis latae sententiae et praesertim in censuris de quorum multiplicitate in eodem subiecto agunt (115); at intrinsecam naturam imputabilitatis in diversis casibus concursus delictorum scientifico modo non investigarunt, ut proponerent regulam certam, qua duceretur iudex in infligendis poenis sententiae ferendae, sed incidenter dumtaxat adduxerunt aliqua ex Claro, Carpzovio, Aretino, Gandino, Farinacio aliisque iuristis praesertim italicis.

IV. Generatim hodie concursus delictorum distinguitur duplex, *formalis* et *realis*. *Formalis* dicitur cum una eademque actio vel plures leges directe violat vel secundum aliquam circumstantiam addit novam malitiam directae violationi (v. gr. dum sibi appropriat bona ecclesiastica, qui illorum administrationi fuit praepositus), aut in complexu plurium actionum ex unico proposito procedentium unum delictum tamquam medium ad aliud directe intentum ordinatur (v. gr. homicidium ex scopo furti patratum), quo in casu haberi solet tamquam unum delictum *qualificatum*, v. gr. in exemplo allato homicidium qualificatum.

Concursus vero *realis* dicitur cum datur pluralitas delictorum inter se independentium, atque distinguitur in *iterationem* et *cumulationem* delictorum. *Iteratio* consideratur in concursu plurium delictorum quae homogenea sunt; atque vel constituit *consuetudinem* delinquendi, quae maxime consideratur in recidivis, vel dat locum delicto *continuato*, quod constituitur ex pluribus delictis distinctis, quae tamen iuridicam

(112) *Pessina* l. c. § 136.; *Del Giudice*, Diritto pen. germanico, n. 45. sq.

(113) Cfr. Clem. 1. de sepult. III. 7.; c. 27. X. de sent. exc. V. 39.; c. 16. C. XXII. q. 1. cum dict. Gratian.; c. 4. X. de eo qui cogn. IV. 13.; c. 27. 42. X. de sent. exc. V. 39.; c. 30. X. de resc. I. 3.; c. un. in Extrg. com. V. 4.

(114) Ubi ita principium exprimitur: "Ea, quae frequenti praevaricatione iterantur, frequenti sententia condemnentur".

(115) Cfr. v. gr. *Suarez*, De cens. d. V. sec. 2. 3.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. VII. n. 78. sq.

unitatem accipiunt ex hoc quod ducant ad executionem eiusdem propositi delinquendi, v. gr. dolosus usus falsarum Litterarum Apostolicarum, quas quis retinet ex proposito illis utendi quoties occasio sese obtulerit, status concubinatus et similia. *Cumulatio* consideratur in concursu plurium delictorum quae inter se homogenea non sunt (116).

§ 4. DE DELICTI ECCLESIASTICI CONATU (117).

31. In iure criminali Ecclesiae, si iuris fontes attendantur, non continetur expressa et formalis theoria de delicto consummato et de conatu delicti in ordine ad criminalem imputabilitatem et ad poenas infligendas (118). Generatim tamen ex indirecto principio, quod leges poenales strictam habent interpretationem (Cfr. R. I. 49. in VI. "In poenis benignior interpretatio facienda est „) iuris Decret. commentatores alique, qui de delictis et poenis scripserunt, tamquam principium canonicum ponunt, actum lege poenali prohibitum non esse delictum illius legis poenalis sanctioni subiectum, nisi in ipso verificentur omnia extrema in ipsa lege definita, seu nisi sit consummatus sive opere perfecto completus saltem relative: conatum vero delicti tum puniri cum in lege expresse commemoratur, quoniam de facto existunt leges poenales ecclesiasticae conatum delicti expresse respicientes (119). Frequentius canonistae, in defectu expressae doctrinae canonicae de

(116) *Pessina* l. c. § 130. sq.

(117) Cfr. *Bader*, De conatu punibili, Franc. 1646.; *Suetzner*, De impunitate conatus in delictis, Lips. 1688.; *Slavinsky*, De poena conatus, Regiom. 1710.; *Brukner*, Diss. sistens crimen conatus, Ien. 1735.; *Hertzog*, De crim. conatu, Ien. 1735.; *Thomasius*, Problema iur. crim. an poena delicti perfecti ordinaria puniendus sit conatus proximus, Lips. 1735.; *Jordan*, De nonnullis controversiis ad doctrinam de conatu delinquendi spectantibus, Marb. 1826.; *Hiddema longnua*, An delinq. conatus sit puniendus, si delinquens mutato consilio sponte a delicto absteineat, Groning. 1826.; "Raccolta di scritti germanici di D. Crim.", Livorno 1846. t. I. p. 223. 253. 265. t. II. 150.; t. III. p. 29.; *Carrara*, Del conato e della complicità, Lucca 1860., Pisa 1870. aliosque auctores apud *Pessina*, Diritto pen. l. 2. c. 5.

(118) Cfr. *Schiappoli* l. c. n. 78.; *Mayer*, Geschichte der Strafrechte p. 158.; *Katz*, Grundriss d. Kanon. Strafrechts p. 23.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 931.

(119) C. 3. (Alex. III.) X. de cler. percuss. V. 25. ubi punitur clericus, qui iecit lapides, quamvis de facto neminem laeserat; c. 18. X. de homic. V. 12.; c. 7. de elect. l. 6. in Sexto. In Decreto solum referuntur leges Romanae v. gr. c. 6. 9. 10. 11. 15. 17. 19. § 8. Dist. I. de poenit.; *Schiappoli*, l. c. n. 79.

hac re, recursum habuerunt ad ius Romanum (120), atque directe respexerunt non imputabilitatem conatus per comparisonem ad delictum consummatum, sed incursionem poenarum *latae sententiae*, quae sunt propriae fori ecclesiastici. Sed recursus ad leges Romanas, etsi generatim legitimus in vigenti iure ecclesiastico, non suppeditat in hac parte doctrinam perspicuam atque omni difficultate carentem (121); quae vero principia valent de applicatione poenarum *latae sententiae*, non sunt principia generalia de imputatione delicti etiam in ordine ad alias poenas.

32. Hodie pro *conatu* delicti communiter intelligitur, propositum delictum committendi, quod coepit executioni mandari per actus externe illud propositum manifestantes (122) atque natura sua aptos ad delictum perficiendum, quin tamen effectum obtinuerint sive fortuito casu sive alia de causa ab ipsa voluntate delinquentis independente (123). Atque distin-

(120) Cfr. *Thesaurus* l. c. I. c. 8.; *D'Annibale*, Summ. I. n. 298.

(121) Nam dum alii (velut *Alciatus*) voluerunt iure Romano solum delictum consummatum puniri; alii vicissim (ut *Cuiatius*, *Matthaei*, *Gravina*, *Cropp*, *Waechter*) dixerunt iuris Romani principium fuisse aequa poena puniendum delictum eiusque conatum; et tandem alii (ut *Tiraquellus*, *Heffter*, *Abegg*, *Mittermaier*, *Sanio*, *Lelièvre*, *Zacarias*, *Nicolini*) dixerunt conatum solum per exceptionem puniri in determinatis quibusdam delictis. Quibus opinionibus addi potest quarta, quam tenuit *Pessina*, Diritto pen. § 98. iuxta quem in *gravioribus* delictis *publicis* externa manifestatio propositi delinquendi (a fortiori conatus) aequiparabatur delicto consummato iuxta L. 5. pr. C. ad L. lul. Maj.; e contra in delictis *privatis* eventus sequutus erat requisitum essenziale ad imputabilitatem iuxta L. 1. D. Quod quisque 2. §. ac solum tempore imperii relate ad quaedam *crimina extraordinaria* facta est distinctio inter delictum *perfectum* et delictum *imperfectum* seu *conatum* delicti, cuius conatus admissa est imputabilitas quamvis esset puniendus mitiori poena quam delictum perfectum seu consummatum. Cfr. quoque *Ferrini*, Diritto pen. romano, n. 69. sq. de defectu clarae ac definitae doctrinae. Quare nihil mirum si Canonistae nunc hanc nunc illam legem Romanam allegantes concordem et perspicuam doctrinam de delicto perfecto et imperfecto non proposuerint. De iure populi germanorum cfr. *Pessina* l. sup. c.; *Del Giudice*, Diritto penale germanico, c. VI.

(122) Optime distinguit *Pessina* l. c. § 102. *praeparationem* delicti v. gr. homicidii, per quam delictum redditur possibile aut facile (v. gr. emptio armorum, veneni, quae ex se est indifferens ad delictum vel ad actum honestum v. gr. propriae defensionis) a conatu delicti, qui importat initium executionis.

(123) Quando quis propria voluntate destitit a delicto incepto, a pluribus conatus designatur speciali nomine (tentativo), quae desitio ab incepto delicto praesertim si ex poenitentia provenit peculiarem habet rationem iuridicam. *Pessina* l. c. § 104.

gui solet *conatus perfectus* et *conatus imperfectus*. Secundus habetur cum nondum omnes actus executivi sunt positi; perfectus conatus habetur cum omnes actus executivi qui ex parte agentis requiruntur sunt positi, quo in casu delictum *subiective* iam est consummatum atque talis conatus solet etiam vocari delictum *frustratum* (*maleficio mancato*). Imperfectus vero conatus potest esse *remotus* vel *proximus*: in conatu *remoto* actus executivus iam prodit animum delinquendi, sed non prodit propositum determinati delicti (v. gr. ascensus per scalam ad furandum, at idem ascensus potest provenire ex proposito adulterium committendi); in *proximo* actus executivus prodit propositum determinati delicti (v. gr. post effractam ianuam alieni domicilii collectio rerum pretiosarum ad adspordandum) (124).

33. Ex praemissis notionibus, iam satis deducitur in foro ecclesiastico non posse universaliter asseri solum delictum consummatum imputari ad poenam, etiamsi addatur restrictio, nisi lex poenalis conatum expresse memoret. Quae assertio, nisi restringatur ad poenas latae sententiae (125), non

(124) Ita si Titius necem Osio minatur (en pravi consilii significatio); serius arma emit, Osium quaerit ut exequatur pravum consilium (en delicti praeparatio); rescens domi solum esse domum noctu perfringit (conatus remotus); inventum in terram deiecit, ensem stringit ipsum confosurus (conatus proximi); Osius deflexit atque ictus incassum recidit (conatus perfectus, delictum praetergressum seu subiective consummatum); mox iterum ferit et *occidit* (en delictum simpliciter consummatum). Cfr. *D'Annibale* l. c. n. 298. not. 25.; Cod. pen. Ital. art. 61. 62. 367.; *Pessina* l. c. §§ 100.-107.; *Berner*, Diritto pen. § 102. sq.

(125) Quare si *D'Annibale* l. c. n. 298. docet facta plerumque constare initio, progressu et fine i. e. pravi consilii significatione, conatu et consummatione et quoties coercetur factum, non esse obnoxium poenae conatum sed factum penitus absolutum, immo quoties factum ab effectu capit perfectionem poenam non tenere facientem quoad effectus sequutus fuerit, etiamsi agenti ad perficiendum delictum nihil aliud faciendum supersit, id solum potest esse verum relate ad determinatam poenam praesertim latae sententiae in lege statutam; at non videtur esse inferendum ex praeclari A. doctrina nec conatum delinquendi nec ipsum delictum ex parte agentis iam completum, quod tamen nondum accepit perfectionem ex effectu, carere imputabilitate criminali et aliis poenis arbitrariis generatim loquendo subiici non posse. Rem bene proposuit *Thesaurus* l. c. I. c. 8. "An poenae latae sententiae requirant actum consummatum". Quodsi *D'Annibale* provocat ad leges Romanas, iam dictum est quam debile argumentum inde peti possit et plures leges Romanae in contrarium afferri possunt, si non agatur de poenis latae sententiae, quas forum saeculare ignorat (v. gr. L. 5. pr. C. ad L. Iul. Mai.; L. 1. D. ad L. Corn. de Sic.; L. 7. C. eod.; L. 1. D. ad L. Pomp. de Parric.; L. 3. § 1. L. 10. pr. D. ad

videtur esse fundata; nam profecto in conatu delicti praesertim proximo, et a fortiori in conatu perfecto, adsunt omnia elementa delicti ecclesiastici tum subiectiva tum obiectiva; ergo non deest imputabilitas ad poenam. Imo in ipso conatu remoto atque adeo in delicti praeparatione nonnumquam vel adest delictum speciale et per se vel alia ratio boni publici, ut possit subiici sanctioni poenali, si lex expresse de hoc caveat (126). At quoniam ius poenale Ecclesiae expresse non cavet de diverso modo quo puniendus sit conatus et delictum consummatum, inferendum est arbitrio iudicis id esse relictum, qui sicut alias circumstantias aggravantes aut minuentes, ita etiam diversos gradus culpabilitatis debet ponderare, quae reperitur in delicti conatu prae delicto consummato (127).

34. Cum conatu delicti non est confundendus actus *iure nullus*, quem lex poenalis simul punit et irritum facit, vel supponit, ut alienatio sine beneplacito apostolico, absolutio complicitis, matrimonium diaconi vel solemniter professi, iteratio baptismi iam valide collati; nam in tali casu consummatio delicti consistit in attentatione actus irriti, dum quis ex sua parte ponit omnia necessaria ut talis actus existat. Qua in hypothesi actus *ut factum* est vere consummatus, licet iuridice sit nullus seu quasi non esset (128); quare etiam quoad poenas latae sententiae, non exclusis censuris, actus a lege modo dicto irritatus consideratur ut actus consummatus (129).

L. Iul. de vi pub.; L. 1. D. de extraord. crim.; L. 19. pr. D. ad L. Corn. de falsis). Cfr. quoque *Legg.* l. c. t. III. n. 19. sq. et not. pag. 28.; *Suarez*, De cens. disp. IV. s. III. n. 1. sq.

(126) V. gr. violatio alieni domicilii etiam independenter a fine furti vel homicidii, peieratio in iudicio praeciso fine falsi iuramenti, sunt delicta in se imputabilia, et delatio armorum ob rationem boni publici praeciso fine delictum committendi potest per legem poenalem prohiberi.

(127) Iam *Schmalzgr.* V. t. 38. n. 26. 41. de poen. animadvertit aestimationem circumstantiarum quoad poenas a iudice infigendas relinquere prudenti ipsius arbitrio, ita ut saepe in foro ecclesiastico poenae sint arbitrariae, cui consentit *Reiffenst.* eod. tit. n. 12.; *Suarez*, De leg. l. V. c. 34. n. 3.

(128) *Suarez*, De leg. l. V. c. 34. n. 6. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 298. et not. 29.

(129) Cfr. Const. *Apostolicae Sedis* n. 10. 21. 31. 36.

§ 5. DE CIRCUMSTANTIIS QUAE DELICTUM ECCLESIASTICUM
AUGENT VEL MINUUNT (130).

35. Quamquam ius Romanum iam statuerat principium (L. 16. D. 48. 19.) delicta variis modis esse considerata, sc. „ *causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, eventu* „ quae sunt totidem circumstantiae, unde eorum gravitas et consequens inde imputatio crescit aut minuitur; tamen consideratio circumstantiarum, tum relate ad legem poenalem definientem delictum et poenam, tum relate ad delicti imputabilitatem et moderandam per iudicem poenae applicationem, maxime fuit promota per ius ecclesiasticum (131). Nam Ecclesia, ex principiis ethicae christianae varias voluntarii species distinguens atque causas expendens unde voluntarium augetur vel minuitur, in ipsam radicem seu fundamentum intrinsecum maioris minorisve imputabilitatis pleniorum fecit inquisitionem, neque neglexit extrinsecas circumstantias sive personae delinquentis, sive personae offensae, sive delicti ipsius (132).

Quae diligentior inquisitio imprimis facta est a theologis (133) in ordine ad administrationem Sacramenti poenitentiae, in quo confessarius verus est iudex, qui secundum rei

(130) *Kahn*, Le délit et la peine en droit canon. n. 59. sq.; *Hollweck*, l. c. § 12.; *Schiappoli* l. c. n. 112. sq. Cfr. quoque, *Richter*, De aggravatione delictorum, Ien. 1664.; *Strecker*, Diss. de iustis poenas mitigandi causis in criminibus, Hal. 1652.; *Hoffmann*, De poena ordinaria nonnumquam mitiganda, Lips. 1762.; *Draleustem*, De causis poenam mitigantibus, Traject. 1822. apud *Pessina*, Diritto pen. § 124.

(131) Antiquius ius Romanum solum consideravit circumstantias in delicto privato iniuriae, cuius compensatio secundum varias circumstantias erat a iudice aestimanda; at rigidius fuit ius in aliis delictis privatis atque in legibus publicorum iudiciorum quibus iudici tantum erat permissum applicare poenam lege taxatam. Sed introducta *cognitio extraordinaria* et paulatim in desuetudinem abeuntibus poenis statutis in legibus publicorum iudiciorum, tempore imperatorum non solum in lege poenali fuerunt statutae poenae cum minore rigore et cum aliqua latitudine, sed etiam iudici expresse data est facultas varias aestimandi circumstantias in applicatione poenarum. *Ferrini*, Diritto pen. rom. n. 93. sq.; *Pessina* l. c. § 125. Atque hoc postremum ius praesertim secuti sunt legislatores ecclesiastici. Similis mutatio reperitur in iuribus populorum germanicorum, *Del Giudice*, Diritto pen. germanico, n. 53. sq.; *Pessina* l. c.

(132) *Schiappoli* l. c. n. 112. sq.; *Kahn* l. c. n. 59. sq.

(133) *S. Thomas*, Summa theolog. 1. 2. q. 6. a. 5. 6.; q. 7. a. 1. 3. atque ipsius Commentatores.

veritatem, praecedente tamen sincera poenitentis manifestatione, de singulis peccatis iudicat secundum eorum qualitatem et gravitatem atque proportionatam poenitentiam sacramentalem imponit (134). Deinde disciplina publicae poenitentiae eundem influxum in aestimatione circumstantiarum habuit, ut apparet ex libris poenitentialibus, in quibus minimarum circumstantiarum ratio habetur, ut ex ipsis diversae poenitentiae imponerentur (135).

Idem factum est relate ad delicta et poenas in fontibus iuris poenalis ecclesiastici, quamvis pro more codicum recentiorum non soleat systematice determinari maximum et minimum poenae, intra quos limites a iudice sit moderanda secundum varias facti vel subiecti circumstantias, sed solum ponitur principium quod a iudice sint attendendae: ".... in excessibus singulorum non solum *quantitas* et *qualitas* delicti, sed *actus*, *scientia* et *sexus* atque *conditio delinquentis* sunt attendenda, et non solum secundum praedicta, sed secundum *locum* et *tempus*, quo delictum committitur, unicuique poenitentia debet indici, quum... idem excessus magis sit in uno quam in alio puniendus", c. 6. (Alex. III.) X. de *homic.* V. 12. (136).

36. Praeter aetatem, ignorantiam et metum, quae, ut dictum est, quando non excusant, saltem plerumque minuunt delictum (137), inter causas minuentes recensentur: 1° *impetus passionis*, praesertim irae aut iusti doloris orti ex gravi et iusta causa (138), nam passio etsi intensiorem reddat actum voluntatis, cum mentem obnubilet, reddit actum minus voluntarium, nisi ipsa passio sit deliberate nutrita (139).

(134) Conc. Trid. sess. 14. c. 8.; Rituale Rom. de Sacr. Poenit. n. 18.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. V. n. 288. sq.

(135) C. 4. C. XIV. q. 6.; Cfr. Poenitentialia Halitgari l. IV. c. 5. apud *Schmitz*, Die Bussbuecher u. d. Bussdisziplin der Kirche l. 723.; Poenit. Bedae IV. §. 2.-6. Poenit. Messerburgense c. 1. 2. 3. 31. apud *Wasserschleben*, Die Bussordnungen der abendländischen Kirche p. 225. 391.; *Pertile*, Storia del diritto pen. n. 28.

(136) Cfr. quoque c. 8. X. de poenit. V. 38.; c. 4. X. de offic. et pot. iud. del. I. 29.; *Muenchen* l. c. p. 95. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 113.

(137) Cfr. c. 110. C. XI. q. 3.; c. 5. X. l. 40. "licet metus attenuet culpam".

(138) C. 3. X. de sent. exc. V. 39. "nec ille compellendus est ad Sedem Apost. venire, qui in clericum, cum uxore, matre vel sorore vel filia propria turpiter inventum, manus iniecerit violentas".

(139) *S. Thomas* 1. 2. q. 77. a. 6.; *Schiffini*, Philos. mor. n. 51. sq.; *Lega* l. c. t. III. n. 31. ubi refutat theorias materialistarum.

2° In delicto furti, *restitutio* rei per furtum ablatae (Arg. R. I. 4. in Sexto).

3° *Confessio* spontanea rei praesertim in iudicio, quae index plerumque est poenitentiae et propositi emendationis (140).

4° *Debilis sexus* in feminis, nam conditio sexus commemoratur in cit. c. 6. X. V. 12. (Cfr. quoque c. 4. (August.) C. XXXII. q. 6.).

5° *Multitudo delinquentium* etiam ratio esse potest cur poenae mitigentur, cum complures admodum sunt delicti participes. Quo in casu, si ut plerumque accidit, multitudo non sponte in scelus ruit, sed concitata a paucis, qui ut tutius peccent fallaciis aut aliis huiusmodi artibus alios ad peccandum secum trahunt vel trahere conantur, satius est auctores ipsos, aliis impunitis relictis, poenae subiicere. At ubi de auctoribus non liquet, certe si plurimi sint puniendi, cum de gradu culpabilitatis singulorum certum iudicium ferri non possit, saltem mitior poena videtur imponenda. In praxi Ecclesia, medio praesertim aevo, poena quae communitatem directe tangeret utebatur, v. gr. interdicto, atque non raro cum salutari fructu. Cfr. de nostris diebus interdictum cui subiecta fuit civitas Adriensis per decr. S. C. Cons. d. 30. Sept. 1909. in Act. Ap. Sed. t. I. p. 765. (141).

Inter circumstantias *aggravantes* praeter praemeditationem aliaeque adiuncta, quae maiorem dolum delinquentis revelant, in iniuriis contra personas ecclesiasticas habetur circumstantia delictum augens dignitas personae offensae, praeterea character sacer sive obiecti delicti sive loci ubi patratum est; quamvis hae circumstantiae, vel quia speciem mutant vel quia expresse legis poenalis distinctae sunt obiectum, speciale

(140) C. 3. Dist. 50. "circa quem tamen *mitius* agendum est, quia commissum facinus facili dicitur professione confessus. Cfr. quoque, c. 5. X. de furtis, V. 18.; c. 11. C. XII. q. 1.

(141) C. 4. X. de cler. exc. V. 27. "...mandamus, quatenus rei veritate diligentius inquisita si 40 *solummodo vel pauciores* in his deliquisse constiterit, omnes in perpetuum ab officio sacerdotali deponas. Si vero *multitudinem magnam in hoc peccasse* cognoveris, eos, quos magis causam delicti esse constiterit, perpetua depositione condemnes, et alios, qui non tantum deliquerunt, ab officio ad tempus suspendas, et omnibus poenitentiam secundum discretionem tibi a Deo datam iniungas "; Suarez, De cens. d. XXXVI. sec. 3. de causa interdicti gener.; Schiappoli, l. c. n. 116.; Cremani, De iure crim. l. I. part. I. c. 6. § 8.; Pessina, l. c. § 119.

delictum non raro constituunt (142). Abusus quoque propriae auctoritatis, delicti ex tali abusu commissi culpabilitatem auget (Arg. c. 8. 10. C. XXX. q. 1.).

§ 6. DE IMPUTABILITATE DELICTI IN RECIDIVIS (143).

37. *Reincidentiam* in delictum esse generatim considerandam ut circumstantiam delictum aggravantem consentiunt satis communiter recentiores criminalistae, supponit enim plerumque pervicaciam in mala voluntate unde subiectivum delicti elementum augetur, reddit delinquentem magis societati periculosum illo periculo cui praesertim per leges poenales occurrere debet legislator atque pravam exemplum suppeditat frustrando finem ipsius legis poenalis.

38. Iam in iure Romano occurrit conceptus specialis gravitatis in reiteratione delicti, praesertim eiusdem generis, unde oritur *consuetudo delinquendi*, cuius iterationis effectus habetur, ut iterato delinquens remissionem veniae obtinere non debeat (144) atque adeo gravius sit puniendus (145). Idem fere habetur in iure germanico, ubi reincidentia in crimen eiusdem generis est causa cur poena non parum augeatur (146).

Ius canonicum etiam specialem habuit rationem conditionis *recidivi* in ordine ad novorum delictorum imputatio-

(142) At non raro conditio personae contra quam delinquitur est circumstantia aggravans cfr. c. si quis Romipetas c. 24. q. 3., Bulla Coen. c. 10.; c. 1. § 1. Clem. V. 8. « ex dignitate offensi poenam metiri deceat offendentis ».

(143) Cfr. *De Wendt*, De delictis recidivis, Erlang. 1824.; *Gilkinit*, De recidivis, Leod. 1825.; *Schmyll Vander Doess*, Diss. de pluribus ab eodem commiss. criminibus, Trai. ad Rhen. 1826.; *Nypels*, Diss. de delictis recidivis, Lov. 1828.; *Van der Bulke*, De relapsu in maleficium, Gand 1829.; *Carrara*, Stato della dottrina sulla recidiva, Lucca 1863.; *Brussa*, Della recidiva, Milano 1866.; Arch. tedesco di Dir. Crim. II. 578., V. 415., IX. 20. 648. XV. 415., XLV. 112.; *Ivernès*, De la récidive, Paris 1874. apud *Pessina* l. c. § 139.

(144) L. 6. C. Th. 9. 38. L. 3. C. 1. 4. « remissionem veniae crimina nisi semel admissa non habeant ». L. 10. C. Th. 9. 38. « indignus est humanitate qui post damnationem commisit in legem ».

(145) L. 28. D. 48. 19.; L. 3. § 9. D. 49. 16. etc.; *Ferrini*, l. c. n. 98.; *Pessina*, l. c. § 140.

(146) Cfr. v. gr. Lex Wisig. III. 2. 3., VII. 6. 2.; Lex Baiuw. VII. 2. 3., add. V. 4. 15.; Lex Frisson. Add. III. 7. 8. etc.; *Pessina* l. c. § 140.; *Del Giudice*, l. c. n. 54. c/.

nem (147), non solum in delicto haeresis, ubi reincidentia propter specialem huius delicti indolem potius videtur constituere novam delicti figuram (148), sed etiam in omnibus delictis saltem habetur ut causa delictum aggravans (149); et quamvis praesertim spectetur in delictis eiusdem generis et post condemnationem vel post incursum poenam latae sententiae, nihilominus etiam in delictis diversi generis reincidentia non negligitur cum ex communiter contingentibus minorem revelet reverentiam erga disciplinam ecclesiasticam et inde maiorem malitiam, et insuper gravius adsit periculum salutis in iterato delinquente, ad quam procurandam saltem indirecte ordinatur vel ipsum medium sociale potestatis punitivae.

Quare si hodie in quaestione connexa, ad obtinendam delinquentis emendationem, quoad leviora delicta, multum insistitur a criminalistis in convenientia introducendi *condemnationem conditionatam*, haec aequivalenter iam contineri videtur in illo praecepto a Conc. Tridentino (sess. XIII. c. 1.) Episcopis facto de usu potestatis coercitivae, ut fideles “*quos per humanam fragilitatem peccare contigerit*”, secundum praeceptum Apostoli (2. Tim. IV. 2.) prius “*arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate et patientia*”; deinde si opus sit praesertim in delictis gravioribus ad usum virgae recurrant “*quum sit diligentis et pii simul pastoris officium, morbis ovium levia primum adhibere fomenta; post ubi morbi gravitas ita postulet, ad acriora et graviora remedia descendere; sin autem nec ea quidem proficiant illis submovendis, ceteras saltem oves a contagionis periculo liberare*”. Quae praeceptio Conc. Trid. evidenter continet spiritum iuris poenalis ecclesiastici speciali modo respicientis delinquentis fidelis emendationem et inde primis transgressionibus praesertim levioribus facile concedentis veniam sub spe resipiscentiae, in iteratis vero delictis, quae fidelem recidivum constituunt, circumstantiam aggravantem agnoscentis.

(147) Kahn, l. c. n. 63.; Mayer, Geschichte der Strafrechte, p. 300. sq.; Hinschius l. c. t. V. p. 949. sq.; Schiappoli l. c. n. 117. Aliter Katz l. c. p. 55.

(148) C. 9. 13. § 7. X. de haeret. V. 7.; c. 4. 8. pr. eod. V. 2. in Sexto.

(149) C. 52. D. 50.; c. 2. C. XV. q. 8.; c. 43. C. XXIII. q. 5.; c. 2. X. de cler. exc. V. 27.; c. 2. X. de purg. canonic. V. 34.

§ 7. DE CAUSIS IMPUTABILITATEM EXCLUDENTIBUS.

39. Praeter casus in quibus imputabilitas deficit ex aliquo defectu in elementis subiectivis vel obiectivis delicti, de quibus iam dictum est, ab imputabilitate excusant:

1° *Necessitas propriae defensionis* seu moderamen inculpatae tutelae (150), ex quo titulo licet vim vi repellere in defensionem propriam vel alterius innocentis etiam cum occasione iniusti aggressoris (151). Quae occisio servato inculpatae defensionis moderamine occidenti non imputatur, atque hanc excusationis causam canones repetunt ex ipso iure naturali (152). Sed ut externa illa actio non imputetur, oportet ut non solum quis sit constitutus in necessitate defensionis, sed etiam ut iustae defensionis limites non excedantur; unde ex parte subiecti aliud non debet intendi quam aggressionem repellere, ex parte vero obiecti requiritur ut non plus damni inferatur quam quod ad defensionem necessarium est (153). Quae excusatio extenditur ad necessariam occisionem pro defensione libertatis contra iniuste volentem redigere in servitutem (c. 38. Dist. 50.), vel etiam pro defensione bonorum mixta seu cum imminens periculum est ne bonorum raptor etiam in personam aliquid moliat (c. 2. 3. X. de homic. V. 12.), aut etiam pro defensione bonorum magni momenti, quorum iactura non sit reparabilis, v. gr. per repetitionem a iudice (154). At ea excusatio non datur in defensione proprii honoris seu famae, quae si iam laesa fuit non haberetur defensio sed vindicta, nec occisio aggressoris famae est medium necessarium ad laesionem impediendam (155).

2° *Necessitas extrema* aut extremae aequiparata *propriam vitam conservandi* excludit imputationem violati iuris proprietatis alterius, dum quis ex eius bonis tantum sibi sumit

(150) *Muenchen* l. c. t. II. p. 48. sq.; *Katz*, l. c. p. 13. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 940. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 94. sq.

(151) C. 18. X. de homic. V. 12.

(152) C. 7. Dist. 1.; c. 3. X. de sent. exc. V. 39.; c. 6. eod. V. 11. in Sext.

(153) Gloss. in cit. c. 18.; *Reiffenst.* V. 12. n. 133. sq. 146. sq.; *Schmalzgr.* eod. tit. n. 31. sq.; *Suarez*, De cens. d. 46.; *Thesaurus*, v. homic. c. 1.; *D'An nibale* l. c. I. § 424.; *Hollweck* l. c. § 162.; *Gasparri*, De sacr. ord. n. 430. sq.

(154) *Schmalzgr.* l. c. n. 59. sq.; *Reiffenst.* l. c. n. 137.; *Gasparri* l. c. n. 435.; *Schiappoli* l. c. n. 99. 100. Cfr. propos. ab Innoc. XI. damnatam „Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei“.

(155) Cfr. damnat. prop. 17. 18. ab Alexandro VII. et 30. ab Innocentio XI.

quantum necesse est ad illam necessitatem depellendam (156); tum enim ius proprietarii, qui non esset rationabiliter invitus, non laeditur (157). At licet excusatio necessitatis sit quoque extendenda ad alias leges mere ecclesiasticas v. gr. ieiunii, quae in necessitate cessant, non potest extendi ad ea, quae iure naturali utpote intrinsece mala sunt prohibita (158).

3^a Alia causa excludens imputabilitatem habetur in *legitimo mandato* Superioris (159). At si mandatum non est legitimum, quia v. gr. est contra ius naturale aut etiam ecclesiasticum, licet forte specialis imputabilitas sit in mandante et pro executore mandati adsit circumstantia delictum minuens, is tamen imputabilitate non caret, nisi mandatum contra ius humanum sit comitatum talibus circumstantiis intimidationis, ut excusatio sit petenda ex metu gravi compellente ad transgressionem, quae non redundet in contemptum fidei, religionis aut ecclesiasticae auctoritatis. Ius enim eccl. constanter inculcat principium "*oportet Deo magis quam hominibus obedire*" (160).

(156) C. 4. X. de reg. iur. V. 41. "Quod non est licitum lege, necessitas facit licitum"; c. 11. (Ps. Isid.) D. 1. "quoniam necessitas leges non habet"; c. 26. D. 5. de Cons.; c. 2. i. f. X. de obs. ieiun. III. 48. "cum non subiacet legi necessitas".

(157) S. Thomas 2. 2. q. 66. a. 7.; Lugo, De iust. et iur. d. 16.; Schmalzgr. V. 18. n. 45. sq.; Muenchen l. c. p. 4. 8. sq. Si c. 3. h. t. desumptum ex poenit. Theodor. non videtur absolute excludere criminis imputationem, cum poenitentiam imponat nisi res in necessitate ablata fuerit restituta, non ideo opponitur doctrinae traditae, quia ut observat Kahn l. c. n. 41. restitutio et reparatio damni non excusat a delicto in furto patrato, sed a peccato iniustae retentionis; quare recurrendum est ad explicationem, quam in hoc caput n. 5. iam dedit Gonzalez, sc. ex antiqua disciplina nunc abrogata non solum pro malis sed pro *mali speciem* habentibus dabatur poenitentia, quae species mali in casu peractae restitutionis non amplius adest.

(158) Quare Schiappoli l. c. n. 103. non recte dicit, ad conservandam castitatem puellae licitum esse suicidium, nec illud infertur ex c. 13. (Hieron.) C. XXIII. q. 5., nam ibi non est sermo de suicidio, sed de fuga periculi amittendae castitatis capta per medium periculosum.

(159) C. 13. (Hieron.), c. 41. (Aug.). C. XXIII. q. 5.

(160) C. 92. (Aug.) C. XI. q. 3.; c. 93. (Hieron.) ead.; c. 97. (Aug.) ead.; c. 91. (poen. Ps. Hier.) ead.; c. 1. C. XXII. q. 5.

TITULUS II.

DE CONCURSU PLURIUM PERSONARUM
IN IDEM DELICTUM ECCLESIASTICUM

(*Lib. V. tit. 37. de poenis, tit. 39. de sent. exc. etc.*).

40. Scriptores: *D' Annibale*, Summula I. n. 319. sq. In const. Apost. Sed. n. 12.; *Lega* l. c. t. III. n. 39. sq.; *Muenchen* l. c. p. 39. sq. 75. sq. 86. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 80. sq. Cfr. quoque: *Nehrmann*, Diss. de sociis criminum, Lugd. 1747.; *Schlenser*, Diss. de imputabilitate delicti alieni, Altd. 1750.; *Vestphal*, De consortibus et adiutoribus criminum, eorumque poena et nexu, Hal. 1760.; *Schneidt*, De concursu ad delicta aliena, Wirceburg. 1774.; *Schnell*, De poenis regulariter mitioribus in sociis criminum quam in eorum auctoribus iure romano sancitis, Heidelberg. 1805.; *Hopp.*, De concursu ad delictum secundum ius hodiernum, Leod. 1820.; *De Smet*, De sociis in crimine, Gand 1827.; *Ioly*, De la complicité, Paris 1855.; *Car rara*, Studi sul conato e sulla complicità, Pisa 1860. apud *Pessina* l. c. § 108. sq.

§ 1. NOTIO ET DIVISIO CONCURSUS IN DELICTO ECCLESIASTICO.

41. Notio. Idem delictum a pluribus personis in illud concurrentibus patrari potest. Qui personarum concursus considerari potest vel in his delictis quae suapte natura complices requirunt, puta adulterium, quo in casu potius est quaestio de delicto pluribus *communi*, quam de concursu in delictum, atque ut per se patet tunc unusquisque complex suam propriam et independentem habet culpabilitatem et independentem ab alio complice fit reus poenae pro illo delicto sancitae (1). Potest praeterea ille concursus personarum spectari in aliis delictis, ad quae patranda alterius cooperatio non requiritur, at de facto ex plurium personarum concurrente actione ortum ducunt; atque hic est concursus, qui nunc venit considerandus.

Quum porro auctor delicti is sit, qui illud volens patravit, in casu concursus delinquentium plures sunt quibus ut aliquo modo auctoribus (h. e. sive physice sive moraliter) delictumtribuendum est. Ad quod duo omnino videntur requiri: primo ut delictum vere fuerit ab illis pluribus intentum seu volitum communi quadam voluntate seu proposito,

(1) *Ferrini*, Diritto pen. rom. n. 79.

sine qua voluntate nemini delictum tribui potest, cum deficiat fundamentum imputabilitatis; secundo deinde ut unusquisque aliquid *fecerit* (non *mere voluerit* etiam voluntate exterius manifestata) ad hoc ut delictum extiterit, cum propositum delinquendi, etiam exterius manifestatum, sine externa actione vinculo causalitatis saltem moralis ad delictum exequendum ordinata, non possit esse ratio cur delictum ab alio patratum alicui imputetur (2).

Delictum ita patratum ex plurium personarum concurrente actione, cum sit obiective unum, subiective est multiplex, unde etiam poena non *dividitur* inter varia subiecta, sed unicuique applicari debet. Quia tamen gradus concursus seu influxus ad hoc ut existat delictum potest esse diversus, ita etiam aequum est ut poena, quae unicuique quidem debetur ex communi causa eiusdem delicti, pro diverso gradu influxus temperetur.

42. Ex data notione excluditur a ratione concursus in delictum concursus mere *materialis*, dum sine proposito delicti aliqua actio ponitur, qua alius, primo ignorante et non consentiente, utitur ad delictum patrandum (v. gr. qui vendunt arma, pharmaca, venena). Nec etiam potest dari concursus ad delictum mere culposum, quod quis committit ex culpa, dumtaxat iuridica; neque enim potest dari concursus in proposito delinquendi in eo delicto, quod ex tali proposito ortum non ducit (3).

Praeterea est impossibilis concursus mere *negativus*, qui enim nihil facit ut delictum saltem per alium existat, delicti *concausa* aut *cooperans* in delicto dici nequit (4), nisi in casu quo adsit iuridica obligatio delictum impediendi; qua in hypothesi potius quis punitur ob delictum omissionis contra

(2) *Pessina*, Diritto pen. § 109.: qui scite notat communitatem propositi vix dari posse in delictis ex improvviso v. gr. in aestu irae vel rixae commissis, cui consentit *Lega* l. c. n. 39.

(3) *Pessina* l. c. § 110.

(4) C. 34. C. XXIII. q. 8. Aliter *Mayer*, Geschichte der Strafrechte p. 241.; at canones, quos allegat, vel agunt de obligatione morali caritatis (v. gr. c. 8. 11. C. XXIII. q. 3.) vel de auxilio praestito delinquentibus (ut c. 6. § 2. 7. X. de homic. V. 12. de occisoribus S. Thomae Cantuariensis). *Schiappoli* l. c. n. 81.; *Kahn* l. c. p. 49. not. 1.; *Hinschius* l. c. t. V. 939. n. 3.; *Amor Ruibal* l. c. n. 61., ubi scite notat imputabilitatem peccati in foro conscientiae, non esse confundendam cum imputabilitate poenali. Ipsum quoque c. 47. X. de sent. exc. V. 39. mitiorem patitur interpretationem; cfr. *Innocentium IV.* et *Gonzalez* in dict. cap.

legem talem obligationem imponentis, quam ob concursum in alterius delictum v. gr. si quis praepositus custodiae archivii, sive ex *negligentia* (delictum culposum) sive ex conniventia *dolose* sinit subtrahi documenta (*Pessina* l. c. § 110.) (5).

Pariter non est verus concursus seu cooperatio factum quod subsequitur delictum v. gr. receptio delinquentis, ratihabitio, approbatio, laudatio delicti, cum causa debeat effectum praecedere. Hae actiones quae delictum subsequuntur possunt tamquam delicta sui generis in lege poenali esse notata (6), at non possunt puniri titulo concursus seu cooperationis, quae ne concipi quidem potest in actione delictum subsequente (7). Quodsi facta huiusmodi post delictum posita sunt ex conventionem seu promissione ante delictum data (v. gr. occultandi seu receptandi reum), tum quidem *illa promissio* delictum antecedens et quae suam executionem post delictum habet, esset concursus promittentis in delictum, cum vere influat ad hoc ut delictum existat. Propter similem rationem requiritur ut delictum iam sit patratum seu consummatum; attamen sicut nonnumquam puniri potest conatus delicti, ita in iisdem circumstantiis puniri poterunt qui in illum conatum influxum habuerunt efficacem (8).

43. Quum autem omnes cooperatores *nomine delicti communis* puniantur, in quod unusquisque suum exercuit influxum, et punitio debeat respondere qualitati et quantitati influxus, circumstantiae delicti tum personales tum obiectivae his solis imputari debent pro quibus dantur vel ex quorum actione procedunt, v. gr. si in homicidio, occisus est propinquus unius ex concurrentibus; in communi consilio furtum perpetrandi, homicidium tamquam medium ad furtum adhibitum et non conventum, iis solis est imputandum a quibus illud medium adhibitum est (9).

§ 2. NOTAE HISTORICAE DE CONCURSU IN DELICTO ECCLESIASTICO.

44. **Historia.** I. Ius Romanum de concursu delinquentium expressam et distinctam theoriam per principia generalia non

(5) *Ferrini*, Diritto pen. rom. n. 84. optime probat in iure romano non fuisse admissum concursum negativum, quamvis nonnulli textus prima fronte videantur illi favere.

(6) Cfr. const. *Apostolicae Sedis* n. 1. 5. 16. 17. 37.; *Lega* l. c. n. 41.

(7) *Pessina* l. c.; *Lega* l. c. n. 43.

(8) *Pessina* l. c. § 110. III.; *Schiappoli* l. c. n. 83.

(9) *Berner*, Tratt. di diritto pen. § 112.; *Pessina* l. c. § 111.

proponit, sed de concursu agit in singulis legibus de unoquoque delicto latis, quae cum ad diversa tempora pertineant non offerunt systema quoddam certum de imputabilitate et punitione cooperatorum. Hinc DD. de sensu legis Romanae in hac parte valde inter se dissentiunt, dum alii tenent omnes cooperatores eadem poena puniri, qua principalis delicti auctor, et e contra alii id solum admittunt de iis, qui vere poterant dici *socii*, *participes* criminis, non de *consciis* seu *complicibus* (10); alii demum rectius putant generale principium de omnibus delictis non haberi, sed solum quoad certa delicta et certum modum cooperationis admissum fuisse principium eiusdem imputabilitatis et poenae (11). Certum tamen videtur ius Rom. in genere non ex sola executione delicti sed etiam ex cooperatione admisisse imputabilitatem criminalem; in hac cooperatione gradus admisisse, praesertim vero distinctionem inter conreos principales (*socii*, *participes*) et conreos accessorios (*consciis*, *adiutores*), atque pro ultimis generatim licet non semper mitiorem poenam statuisse, pro principalibus vero non idem criterium adhibitum in variis delictis, nonnumquam tamen aequalem poenam admisisse. Immo vel ipsum dolose non prohiberi delictum dum posset, aut delinquentem recipere, videtur nonnumquam fuisse ipsi delicto aequiparatum.

II. In iure populorum Germanicorum reperitur quoque expresse facta distinctio inter cooperatores principales (*auctores*) et accessorios (*adiutores*). Atque pro ultimis mitior poena sancitur. Nec desunt plura exempla illius severitatis iuris Romani, qua receptator vel protector delinquentis tractatur tamquam conreus principalis, et eidem poenae qua delicti executor subiicitur (12).

III. Praecedente iure Romano et Germanico ius canonicum in diversis delictis et in diversis modis ad delictum concurrendi variam etiam exhibet disciplinam, quam ad systema quoddam certorum et fixorum principiorum reducere perdifficile est. Nam singulorum ad delictum concurrentium imputabilitas per principium generale nullibi reperitur definita, et ex alia parte leges poenales Ecclesiae modo mentionem faciunt de cooperatoribus aut omnibus aut aliquibus modo

(10) *Ferrini*, Diritto pen. rom. n. 80.; *Pessina* l. c. § 112.

(11) Cfr. *Ferrini* et *Pessina* l. sup. cit.

(12) *Pessina* l. c. § 113.; *Del Giudice*, Diritto pen. germanico, n. 39. sq.

de ipsis plane silent, atque inde principium non suppeditant unde sumatur criterium certum pro subiectione condelinquntium ad poenam. Ita dum fontes nonnumquam annuntiant principium quod causae morales delicti et executores eadem poena sunt plectendi, v. gr. c. 6. § 1. X. de sent. exc. V. 39. ubi clericum percutiens et *mandans* vel *iubens* eadem poena dicuntur puniri ex illa ratione “ cum is committat vere, cuius *auctoritate* vel *mandato* delictum committi probatur „ at. c. 6. § 1. 2. 4. X. de homic. V. 12. minus dicuntur puniendi cooperatores quam delicti executor et praeterea ponitur principium quod “ *idem excessus minus est in uno quam in alio puniendus* „ (13).

IV. Systema quoddam scientificum, quo per principia generalia determinaretur singulorum ad delictum concurrentium imputabilitas et poena ipsis applicanda, praecedentibus statutis civitatum Italiae opera interpretum iuris civilis coepit elaborari (14), nec perfectionem quamdam obtinuit, nisi postquam in profundiolem inquisitionem diversorum systematum iam passim propositorum criminalistas adduxit necessitas publicandi novos codices poenales, in quibus propter iam inductam divisionem triplicis potestatis legiferae, iudicialis et administrativae in diversa subiecta, satis communiter creditum est, quam minimum arbitrium esse iudicibus relinquendum. Attamen licet a poenalistis, qui ethicae christianae principia non neglexerunt atque eadem profiteri non sunt veriti, scientificae theoriae satis perfectae iam fuerint propositae atque in codicibus poenalibus applicatae, omnes tamen controversiae nondum cessarunt, atque ultimis temporibus nova perturbatio inducta est propter absurdas theorias, quae a positivismi et materialismi sectatoribus excogitatae et propugnatae fuerunt.

§ 3. DISCIPLINA VIGENS DE CONCURSU IN DELICTO ECCLESIASTICO.

45. Disciplina vicens. Secundum ius vicens *concurrentes* seu cooperatores sensu generico huius vocis, distinguí possunt in *principales* (conrei principales seu delicti *auctores* per concurrentem actionem delicti executivam) et *accessorios* (conrei

(13) Cfr. *Schiappoli* l. c. n. 81. sq. 87. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 319. sq.; *Lega* l. c. n. 39. sq.; *Hollweck* l. c. § 8.

(14) Cfr. *Pessina* l. c. § 114.

accessorii seu cooperatores sensu specifico huius vocis). *Principales* sunt, qui communi delinquendi consilio simul in delictum patrandum physice concurrunt; hi sine dubio principales delicti auctores seu coauctores sunt, quibus inprimis delictum est tribuendum. Atque licet uniuscuiusque opera singillatim spectata non sit necessaria, de facto delictum non provenit nisi ex omnium concurrente actione ideoque delictum unicuique est imputabile (*unum factum, unum delictum*, doctrina iurisconsultorum Rom. arg. L. 21. § 9. D. 47. 2.). *Accessorii* (cooperatores) sunt, qui suam operam praestant ad hoc ut delictum ex aliorum executione existat, sive inducendo ad delictum patrandum, sive alio modo externe influendo in actionem delicti executivam. Hi quoque in imputabilitate delicti participant, quod ex dictis importat propositum delinquendi et actionem externam in existentiam delicti influentem (15).

46. Praescindendo ab imputatione morali in conscientia et in ordine ad peccatum foro interno Ecclesiae subiectum, pro imputabilitate criminali, quae propria est externi fori, ex doctrina tradita requiritur in concurrentibus ad delictum: 1° aliquis *actus externus*, qui sit; 2° *voluntarius*, ac praeterea 3° *delictuosus*, quo scilicet quis in delictum ut tale, non mere materialiter cooperetur, 4° *efficax*, qui non tantum sit aptus ut influat in existentiam delicti, sed de facto illum influxum exerceat, 5° *actus positivus* (16).

(15) *D'Annibale* l. c. n. 319.; *Amor Ruibal* l. c. n. 60. Non omnes tamen auctores in hac divisione conveniunt et ex aliis principiis possunt proponi aliae divisiones aequae probabiles. Ita v. gr. *Lega* l. c. n. 40. sequutus *De Rossi* (Trattato di diritto pen. l. II. c. 34. sq.) vocat *conreos principales* tum eos, qui in propositum delinquendi directe influunt, ut *mandantes, iubentes* (auctores seu causae *morales*), tum eos qui in delicto exequendo *physice* concurrunt conscii de aliorum voluntate, cui deliberate satisfaciunt (auctores ut causae *physicae*); *accessorios* vero, qui efficiunt ut crimen *facilius* et *efficacius* perpetretur. Similis discrepantia quoad divisionem et poenas invenitur in codicibus diversarum nationum. Cfr. *Pessina* l. c. § 115. sq. qui § 118. distinguit concurrentes, in *coauctores*, qui delictum ex communi consilio patrant sive exequantur, sive praecedat, sive non praecedat aliorum provocatio, in *provocantes* (auctores intellectuales), qui movent alios ad exequendum delictum sive *iussione* sive *mandato* sive *simplici instigatione*. Deinde distinguit *delinquentes principales*, qui actionem principalem ponunt ut delictum existat, et *complices*, qui iuvamen sive auxilium seu favorem delinquenti principali praebent.

(16) *D'Annibale* l. c. n. 322. 323.; *Amor Ruibal* l. c. n. 61.

47. Supposita imputabilitate ex praedictis conditionibus resultante, relate ad poenas, hae tenent eodem modo omnes delinquentes *principales*, quibus tamen circumstantiae aggravantes non sunt imputandae nisi in quantum ab ipsorum actione procedant, neque quae sunt personales unius aliis sunttribuendae. De delinquentibus accessoriis non est concors canonistarum sententia. Plures distinxerunt inter poenas latae sententiae et ferendae sententiae, atque poenas latae sententiae contra delictum in lege poenali sancitas non extendunt ad delinquentes accessorios, nisi in quantum lex eos aut aliquem ipsorum expresse commemoret. In poenis vero ferendae sententiae comprehendendi omnes cooperatores qui efficaciter in delictum influxerunt, cum videlicet sine ipsorum cooperatione delictum non extitisset, quamvis admittant mitius puniendos esse in casu, quo sine ipsorum cooperatione eodem modo esset sequutus effectus (17).

(17) *Thesaurus* l. c. P. I. c. 10. qui pro sua sententia citat *Clarum* q. 90. § fin.; *Farinacium* q. 130. n. 4.; *Sanchez*, De matr. d. 48. n. 3.; *Avila*, De cens. p. 2. c. 5. dis. 3. dub. 2.; *Navarrum*, Cons. 98. n. 2. Summ. c. 27. n. 51.; *Ugolinum*, De simon. tab. 4. c. 8. n. 4.; *Suarez*, De cens. d. 4. sec. 3. n. 5. At *D'Annibale* l. c. n. 320. ita proponit suam sententiam: « cum poenae non excedant proprium casum, nemo ex his (cooperatoribus) tenetur poenis in iure adversus aliquem eorum statutis, nisi et in ipsum latae sint nominatim. Ideo poena *statuta* v. gr. adversus facientem, mandantem verius non tenet: et ex diverso *statuta* adversus mandantem, non tenet facientem: *statuta* adversus mandantes et facientes, non tenet eos qui opem, auxilium ferunt; *statuta* adversus eos, qui consilium praebent, non tenet eos, qui praestant opem. Eoque minus tenent eos, qui non prohibent vel ratum habent; quippe qui revera in delictum non influunt. In quos autem manifeste lata est, tenet eos proculdubio, sed post effectum sequutum; praeterquam si palam appareat, haec coerceri *per se*, et quasi *delicta sui generis* ». Quo in loco distinctio inter poenas *latae* et *ferendae sententiae* non fit, nec illam distinctionem patitur generale principium, in quo illa doctrina fundatur quod « *poenae non excedant proprium casum* ». At numquid hoc principium est hic rite applicatum? numquid fit extensio *a casu ad casum* si dicatur poenam statutam in delictum pertinere ad omnes eius auctores sive *physice* sive *moraliter*? casus est *unicus* sc. delictum omnino in lege determinatum et solum est quaestio de auctoribus: porro in iure nostro morales auctores, non minus vere dicuntur auctores quam physicae delicti causae, v. g. c. 6. § 1. X. de sent. ex. V. 39.; « *quum is committat vere, cuius auctoritate vel mandato delictum committi probatur* », c. 2. X. de cler. pugn. V. 14.; « ...homicidium autem tam facto quam praecepto sive consilio aut defensione non est dubium perpetrari... ». Ceterum ipse *D'Annibale* l. c. n. 319. praecedente, quaestionem hoc modo proponit: « num delinquentes accessorii *eisdem poenis* sint obnoxii, quae in delinquentes principales statutae sunt » deinde addit: « *Dixi eisdem, nam aliqua poena*

Quae distinctio inter poenas latae et ferendae sententiae si attendantur principia de imputabilitate non videtur esse logica nec in fontibus iuris certo fundata. Non enim apparet ratio iuridica a priori cur condelinquentes in delicto, quod punitur poenis ferendae sententiae debeant esse peioris conditionis quam in iis, quae poenis latae sententiae puniuntur; cum fundamentum iuridicum punitionis sit dignitas condelinquentium ad poenam seu imputabilitas, quae in paritate influxus non est diversa ex solo diverso modo quo legislator poenam in sua lege statuatur. Quodsi ex hoc capite non est logica, ex alio capite videtur esse incongrua, quia poenae latae sententiae ex mente Ecclesiae videntur esse efficacior modus coercendi delicta, et ideo praesertim tali poena sanciuntur delicta graviora; porro in his delictis gravioribus haud raro poenae latae sententiae aliam ferendae sententiae legislator non addit, etiam cum cooperatores nullo modo ne indirecte quidem commemorat; qua in hypothese causae morales delicti etiam principales v. gr. mandantes et iubentes ab omni poena immunes essent, quod videtur omnino a mente legislatoris alienum (18). Quare illa distinctio inter poenas

coercendos esse. palam est -; qua declaratione sententia Card. *D'Annibale* reducitur ad hanc: delinquentes accessorii non ordinaria (i. e. legis) poena puniendi sunt, sed extraordinaria (i. e. generatim mitiore). Atque haec est sententia, quam in praxi tenendam dicit *Lega* l. c. n. 42., qui postquam opinionem *D'Annibale* non admisit quando poena in lege sancita est ferendae sententiae, tandem concludit in praxi rem reduci ad arbitrium iudicis in infligenda poena extraordinaria iuxta doctrinam *Schmalzgrueberii* tit. de poen. n. 31. (aut forte n. 41.?).

(18) Cfr. textus iuris in nota praeced. citatos; *Amor Ruibal* l. c. n. 62. Quodsi illa distinctio inter poenas latae et ferendae sententiae dicta est videri parum logica attentis principiis imputabilitatis et ratione qua inititur lex poenalis, facile tamen explicatur cur plures auctores illam adhibuerint; nam poenae latae sententiae, quae fori ecclesiastici sunt propriae, maxime sunt odiosae i. e. extraordinario modo odiosae, cum valde durum sit, ut quis in seipsum exequi poenam teneatur; ergo in illis maxime stricta interpretatio est adhibenda, praesertim quando aliqua dubitandi causa subsit; porro in praesenti quaestione probabilis dubitandi ratio adest in hoc, quod leges poenales nonnumquam cooperatores expresse commemorant, nonnumquam de iisdem silent; at ob hanc rationem, quae, ut dictum est, etiam verificatur in aliis legibus statuentibus poenas ferendae sententiae, quae etiam modo memorant cooperatores modo de ipsis silent, non satis logice deducitur discrimen ex differentia inter leges, licet suum retineat valorem argumentum depromptum ex maiori acerbitate poenae, quae sit sine praecedente sententia incurrenda. Verum ex alia parte satis intelligitur delictum in lege poenali contemplatum esse puniendum saltem poenis ferendae sententiae arbitrio iudicis definiendis.

latae et ferendae sententiae non videtur solide sustineri; sed ubi lex delinquentes accessorios non commemorat in utroque casu a poena legis immunes dicendi sunt (19); sed etiam videtur addendum, eos poena arbitraria a iudice puniri debere.

48. Quodsi incertitudo iuris in hac parte esset tollenda, *de lege ferenda* facile posset statui principium: delinquentes accessorios eadem poena legis (sive latae sive ferendae sententiae) teneri, qua principales, nisi lex aliud expresse dicat, quando sine ipsorum opera delictum commissum non fuisset, minori poena esse puniendos si sine ipsorum concursu delictum etiam commissum fuisset et idcirco suo concursu solum reddiderunt facilius delictum, salva etiam contraria legis dispositione. Quae iuris nova dispositio quoad severiorem eius partem niteretur in eodem iuridico principio, quo iuxta communem sententiam omnes delinquentes principales eadem poena legis puniuntur, nisi pro aliquo concurrat circumstantia culpabilitatem minuens. Illa porro severitas satis in Ecclesia temperatur ex prudenti arbitrio iudicibus relicto in aestimandis factis atque in moderandis poenis intra certos limites. (Cfr. Conc. Trident. sess. XXII. c. 1. de ref.).

§ 2. DE VARIIS FORMIS COOPERATIONIS.

49. *Praecipuae formae cooperationis* (seu concursus accessorii), de quibus agunt fontes iuris ecclesiastici, sunt sequentes: Prima forma concursus habetur per influxum in propositum delinquendi, quod is, qui delictum patrat, ex alterius inductione concipit. Quae inductio potest fieri per *iussionem*, vel *mandatum*, vel simplicem *instigationem seu provocationem* (20).

Iussio tum est causa moralis cum efficaciter in delictum obsequentis influit; ad quod, prout a simplici instigatione

(19) Cfr. de hac quaestione: *Schiappoli* l. c. n. 84. sq., ubi varii iuris textus citantur, qui rem pro neutra opinione faciunt.

(20) *Pessina* l. c. § 120. Hi tres modi clare habentur in iure Rom. sc.: *is qui iubet, si modo ius imperandi habeat* (L. 37. pr. D. 9. 2.; L. 11. § 3. sq. D. 47. 10.); *mandatores caedis perinde ac homicidae puniuntur* (Paul. Sent. V. 23.; L. 15. D. 48. 8.); tandem invenitur *consilium*, quo quis directe inducit in delictum « *Consilium dare videtur, qui persuadet et impellit atque instruit consilio* » (L. 50. § 2. 3. D. de furt.; Inst. IV. 1. 2) atque is vocabatur proprio vocabulo *suasor* (L. 12. D. 48. 5). Cfr. *Ferrini*, Diritto pen. rom. n. 81. sq.

distinguitur, duo requiruntur: 1° ut agatur de superiore qui veram habeat auctoritatem in eum, qui iussu exequitur, qua abutitur in imponenda subdito criminis patratione, 2° ut agatur de actibus, qui aliquod habeant vinculum seu relationem cum potestate, quae in tali auctoritate continetur, secus non tam propter auctoritatem, quam ex instigatione vel forte comminatione propositum delinquendi conciperetur (21).

Mandatum (licet nonnumquam ponitur pro praecepto seu iussione) proprie est *pactum sceleris* constans ex propositione delicti in favorem mandantis patrandi et ex acceptatione mandatarii. Quare *D'Annibale* l. c. n. 321. sensu latiori mandatum accipere videtur, dum dicit: „Mandare intelligitur is, qui aliquid alicui pro se faciendum committit seu iubeat seu roget seu solum desiderium ostendat „ nisi subintelligatur promissio seu acceptatio alterius (22).

Provocatio seu *instigatio* ad delictum fit quocumque alio modo, quo quis movetur ad concipiendum delicti propositum v. gr. consilio, suasionem, comminationem. Praesertim vero in iure consideratur *consilium*, quod a mandato differt, quod mandatum in mandantis utilitatem confertur, cum consilium in illius utilitatem, qui eo utitur (L. 20. D. 3. 2.). Porro duplex distinguitur consilium: aliud quod dicitur *speciale* aut etiam *efficax* vel *cooperativum*, quod persuasionem simulque instructionem ad delictum continet, atque hoc est illud consilium cui convenit definitio iuris Romani „ *Consilium dare videtur qui persuadet et impellit atque instruit consilio* ad delictum faciendum „. Ab hoc distinguitur consilium *simplex* seu *generale*, quod etiam *excitans* vel *hortatorium* nuncupatur, quod in nuda ad delictum hortatione consistit. Ex primo certe oritur imputabilitas poenalis; at licet ex secundo oria- tur imputabilitas moralis propter peccatum, imputabilitas poenalis fori externi non videtur oriri (23), nisi forte sit unica causa cur alius inductus sit ad delictum patrandum.

(21) C. 8. Dist. 50.; c. 2. X. de cler. pugn. V. 12.; c. 6. § 1. de sent. exc. V. 39.; *Carmignani* l. c. I. § 212.; *Pessina* l. c. § 121.; *Schiappoli* l. c. n. 87

(22) C. 6. § 1. de sent. exc. V. 39.; *Carmignani* l. c. § 213. sq.; *Lega* l. c. n. 43. Cfr. *Strick*, De mandato delinquendi, Francf. 1690.; *Lyncker*, De mandato rei turpis 1699.; *Leyser*, De mandato turpi, in Med. ad Pand. spec. 183. apud *Pessina* l. c. § 121.

(23) *D'Annibale* l. c. n. 321. et not. 20. 21.; *Lega* l. c. supra; *Carmignani* l. c. § 223. sq.

Ius canonicum *iubentem, mandantem et consiliantem* efficaciter, agnoscit ut veras causas morales delicti, quo de facto patrato, ipsis sicut executoribus tribuitur seu imputatur et idcirco eisdem poenis eos subiicit (24). Quodsi praeceptum, mandatum seu consilium ante admissum delictum revocarint, et revocationem factam tempestive intimaverint ei, cui mandatum seu consilium datum fuerat, et is nihilominus delictum consummaverit, illi a poenis eximuntur; posita enim revocatione iussum et mandatum evanescent, atque idem videtur dicendum de consilio. Nisi forte poenae latae fuerint in mandatum ipsum seu consilium, quasi in delicta sui generis, quod non raro in iure nostro fit praesertim quoad mandantes. Recte tamen addit *D'Annibale*, neminem excusari, quod se non mandante vel consulente, alius certissime mandaturus, seu consulturus esset, id enim non impedit quominus in casu delictum ex eius mandato seu consilio fuerit admissum (25).

50. Ultima forma concursus est *auxilium* crimini praestitum. Cum factum principale quod constituit delictum ab eo, qui crimen intendit, mediis de quibus ipse disponit perfici non potest, tum potest ab aliis praestari iuvamen seu auxilium exhibendo delinquenti principali media ad delictum perficiendum (v. gr. si medicus dat potionem, qua utatur puella ad procurandum abortum intentum) vel saltem ad removenda obstacula (v. gr. vigilando ne possit capi in flagranti delicto). *Auxilium* sensu explicato praebentes proprio nomine vocantur *complices*. Porro *auxilium* potest esse *materiale* quando positiva praestantur media ad delictum perpetrandum; vel potest esse *morale* v. gr. 1º delinquentem instruendo in modo secure perficiendi delictum (atque hoc est

(24) Cfr. canones in notis praecedent. citatos; *Schiappoli* l. c. n. 87.

(25) *D'Annibale* l. c. n. 321.; *Schiappoli* l. c. n. 88.; *Pessina* l. c. § 122. Quodsi quidam auctores praeter manifestationem mutatae seu revocatae voluntatis, quae sufficit ut mandans sit immunis a poena, requirunt in consulente ut destruat vim moralem prioris consilii atque adeo insinuant illam destructionem non esse possibilem in casu, quo consilium revera moverat principalem delinquentem (Cfr. *Innoc. IV.* ad c. 12. de homic. n. 2. 3.; *Reiffenst.* V. 12. n. 33.; *Schmalzgr.* ib. n. 170.), huius disparitatis iuridica ratio non apparet; at certe vix capitur quomodo consilium datum ut *tale* retractari possit, nisi *proponendo rationes suadentes contrarium*, atque hoc est quod moderate exigit *Schmalzgr.* V. 39. n. 223., quo facto non amplius consilium datum influit in delictum, quod totum principalis agentis improbitati esttribuendum. Cfr. *Pennacchi* in Const. Apost. Sed. I. p. 222. De casu mandatarii fines mandati excedentis, Cfr. *Carmignani* l. c. § 219. sq.

consilium efficax, de quo supra, id est, cum ope seu auxilio coniunctum, vel 2° addendo animos delinquenti, puta promissione iuvaminis etsi postea non praestetur vel persuadendo de facilitate occultandi delicti aut obtinendae impunitatis. Atque hic duplex modus est quem satis canonistae atque ipsi iuris fontes designant duplici illo vocabulo: *auxilium* — iuvamen materiale, *favor* — iuvamen morale, quae saepe in formula legis poenalis merito coniunguntur (26).

Ex data notione apparet *complicitatem*, quae habetur in *auxilio* praestito delinquenti, merito esse fundamentum cur delictum complici imputetur idemque poenis subiiciatur, licet generatim minoribus quam delinquens principalis. Cfr. tamen dicta supra n. 47. 48.

51. Scholion I. *Fautores delicti* (vel potius delinquentium), qui *favorem* seu *opem* praestant delinquenti *post* delictum commissum, v. gr. reum *receptando*, *occultando*, aut *defendendo* seu *protegendando* (*delitto di favoreggiamento*), licet saepe in fontibus iuris videantur connumerari inter cooperatores seu participes delicti (27), atque iisdem vel similibus saltem poenis haud raro subiiciantur, proprie tamen cooperatores aut complices non sunt. Complicitas enim aut cooperatio importat influxum in delictum sive physicum sive saltem morale, sive immediatum sive saltem mediatum influendo in propositum delinquendi; at actus qui post delictum est positus causalem influxum, quod fundamentum est imputationis, habere non potest nec in delictum ipsum nec in propositum delinquendi ex quo delictum procedit. Ergo delicti imputabilitatem fautores non contrahunt nec poenis delicti subiiciuntur, sed committunt delictum *sui generis*, quod poenis est obnoxium, cum lex poenalis de fautoribus cavet. Atque ita de facto in Ecclesia saepe in delictis praesertim atrocibus fautores commemorantur et gravissimis poenis merito subiiciuntur, cum non raro favor delinquenti post delictum praestitus includat veram cooperatio-

(26) *D'Annibale* l. c. n. 322.; *Pessina* l. c. § 123.; *Schiappoli* l. c. n. 90. 91. ubi etiam ostendit variam terminologiam in iure adhibitam. Cfr. quoque *Reinhardt*, De consilio in criminalibus eiusque effectu, Erf. 1732.; *Haste*, De consilio in crimin. eiusque effectibus 1732.; *Drell*, De poena instigationis, Vitemb. 1754. apud *Pessina* l. c.

(27) C. 8. (Conc. Lat. III. a. 1179.) X. de haeret. V. 7.; c. 9. X. eod.; c. 13. (Later. IV. a. 1215.) X. eod.; c. 3. § 5. X. eod.; c. 1. § 1. de homic. V. 4. in Sext.; c. 5. de poen. V. 9. in Sext.; c. 1. de poen. V. 8. in Clem.; *D'Annibale* l. c. n. 322.

nem in delicti tractum successivum habentis perseverantiam, aut saltem in delinquentis contumaciam seu pertinaciam in mala voluntate (28).

52. Scholion II. Pari modo si inter cooperatores non raro commemorantur factum delictuosum *ratum habentes* atque in delictis atrocioribus aequiparantur mandantibus (29); illa quidem aequiparatio fit in poenis quibus subiiciuntur, non inde tamen inferendum *ratihabitionem* haberi ut veram cooperationem ad instar illius quae habetur in mandato. Hoc quidem accidit in illa *ratihabitione*, quae includit participationem in fructibus delicti permanentis v. gr. in illegitima emptione aut alienatione bonorum ecclesiasticorum aut in aliis delictis in istis negotiis civilibus commissis, in quibus *ratihabitione* fictione iuris retrahitur et mandato aequiparatur (30). Nam *ratum* habens per *ratihabitionem* negotium facit suum, atque ita si quis praedium ecclesiasticum ab usurpatoribus emerit et ego emptionem ratam habeo, vere emo atque poenas incurro, non quidem *ex tunc*, quae fictio in poenalibus locum non habet, sed *ex nunc*. Idem accidit in aliis delictis permanentibus, in quibus *ratihabitione* importat continuationem actionis delictivae v. gr. in incarceratione Praelati ecclesiastici. At extra hos casus, *ratihabitione* est delictum *sui generis*, quod tum poenis legis subiicitur cum in lege expresse cavetur.

At cum *ratihabitione* sensu explicato cooperationem continet et punitur poenis statutis contra delictum perpetrantem, ut poenae incurrantur opus est: 1° ut delictum sit huiusmodi, quod mandari seu per alium perpetrari potuisset (31), 2° ut a se perpetrari potuisset eo tempore quo admissum est (32), 3° ut illud probaverit quasi factum suo nomine (33).

(28) Non semper facile est distinguere utrum favor includat cooperationem, cfr. c. 1. 4. C. XXXVI. q. 2.; c. 5. de poen. V. 9. in Sext.; c. 3. de imm. eccl. III. 23. in Sext.; c. 1. X. de off. iud. del. I. 29.; c. 47. X. de sent. exc. V. 39.; *Schiappoli* l. c. n. 91. 92. Cfr. quoque Const. *Apost. Sed.* n. 4. 6. 12. 16. 28. 29. 35. etc.

(29) C. 23. de sent. exc. V. 11. in Sext.; c. 5. de poen. V. 9. in Sext.; c. 1. de poen. V. 8. in Clem.; *D'Annibale* l. c. n. 324.; *Schiappoli* l. c. n. 89. Cfr. quoque const. *Apost. Sed.* n. 5. etc.

(30) Reg. iur. 10. in Sext.

(31) V. gr. furtum, homicidium, incendium, non adulterium, blasphemia.

(32) Ergo requiritur *habitualis* usus rationis, non praecise *actualis*.

(33) Regul. iur. 9. in Sext.; *D'Annibale* l. c. not. 41. 42. 43.; *Schiappoli* l. c.; *Schmalzgr.* V. 39. 224.

TITULUS III.

DE APPLICATIONE LEGIS POENALIS AD DELICTA ECCLESIASTICA

(L. V. tit. 37. de poenis, tit. 39. de sent. exc.)

Scriptores: *D'Annibale*, Summul. I. n. 184. sq. 304. sq.; *Legal* l. c. n. 64. sq. 75. sq.; *Hollweck* l. c. § 9.; *Suarez*, De leg. l. V. c. 2. 3. 5. 6. 7. 8., De cens. disp. V. sec. 3.; *Muenchen* l. c. II. p. 99. sq.; *Katz* l. c. p. 54; *Kahn* l. c. n. 57. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 150. sq.; *Berner*, Diritto penale, § 145. sq. (1).

Praenotiones.

53. Connexio materiae. Postquam tradita sunt elementa subiectiva et obiectiva delicti ecclesiastici, atque causae imputabilitatem augentes vel minuentes aut forte excludentes, delictorum numerus et gravitas atque imputabilitas, quae provenit ex participatione in alterius delicto sunt explanata. iam explicandum venit, qua ratione vero delicto, secundum propriam ipsius imputabilitatem, poenae sunt decernendae. Qua in re generatim requiritur interventus iudicis ecclesiastici, cuius est sanctionem poenalem legis ecclesiasticae ad singula delicta applicare.

54. Notio. In genere in poena decernenda servanda est proportio cum delicto. Substantialis poenae cum delicto proportio plerumque definitur a legislatore, dum in sua lege poenali statuit singula delicta accurate in lege definita hac vel illa poena esse punienda (2). At salva illa proportionem, quam iudex inferior proprio arbitrio mutare non potest, iudicis est in singulis casibus investigare et decretoria sententia definire.

(1) Cfr. quoque: *Krause*, De extensiva poenarum interpretatione, Gerdau 1752.; *Bileweld*, Doctrina de interpretatione iuris ad leges criminales applicata, Lugd. 1779.; *Magliano*, De iuris interpret. ratione, Neap. 1808.; *Cock*, De argumento ab analogia eiusque a legis interpret. differ. 1821.; *Elout*, De interpretatione in iure criminali, Lugd. 1822.; *Van Campen*, De interpret. legis crimin. extensiva, Lovan. 1829.; *Hélie*, De l'interprétation de la loi pén. in Rev. critique de législ. 1854.; *Hepp*, in Arch. di Diritto crim. Nuova serie 1846. p. 100. 161.; *Van Eck*, De arbitrio iudicis in infligendis poenis legibus circumscripto, Lugd. 1776.; *Van de Poll*, De vi legis novae in crim. Amstelod. 1834.; *Garba*, Della retroattività della legge in materia penale, Pisa 1869.; *Abbeg*, in Arch. di Diritto crim. t. 13. p. 167.

(2) *Rossi*, Tratt. di Diritto penale, l. IV. c. 3.; *Berner* l. c. § 146.

factum criminosum continere omnia elementa veri delicti, quod secundum leges sit puniendum, auctorem facti criminosi illud posuisse cum ea deliberatione mentis et libertate voluntatis, quae requiruntur ad dolum et consequentem imputabilitatem vel forte dari causam imputabilitatem excludentem; constituto de facto et de eius imputabilitate, huius gradum aestimare secundum probatas circumstantias aggravantes vel minuents. Quibus aestimatis et definitis sententiam decernentem poenam debet pronuntiare, in qua continetur iuris seu legis poenalis interpretatio, quam iudex debet facere secundum legitima principia specialia de interpretatione legis poenalis (3).

§ 1. DE POENA SECUNDUM IMPUTATIONEM DELICTI DECERNENDA.

55. Cum ex disputatis tit. primo delictum non detur sine praevia lege poenali sensu explicato, in transgressionem legis, quae sanctionem poenalem saltem indeterminatam adiectam non habet, iudex saltem Rom. Pontifice inferior poenam decernere non potest, nisi verificatis adiunctis et secundum modum ibidem explicatis.

Porro dolus, qui requiritur ad delictum, cum de facto externo contra legem constat, *in foro externo* semper *praesumitur*, donec contrarium probetur. Quodsi lex specialem dolum requirit consistentem in plena spontaneitate voluntatis aut in plena cognitione legis (quod generatim intelligitur in notis formulis: qui *scienter*, *sponte*, *ausu temerario* etc.) huius maioris doli absentia, etsi in foro interno a poena latae sententiae liberat, ad evadendas poenas in foro externo probanda est (4). At si quis *poenam legis* in casu evadit, manente *gravi culpa* contra legem, haec poena aliqua inferiori proportionata culpae prudenti arbitrio iuris castigari potest (5).

56. Sicut transgressio legis sine culpa imputabilitatem excludit, ita transgressionis *leviter* dumtaxat culpabilis ratio non

(3) Berner l. c. § 154.; Kahn l. c. n. 57.

(4) Cfr. tamen quae scite disputat Suarez, De cens. d. IV, s. 7. a n. 13. de foro interno, an et qua ratione quis teneatur ad observantiam illarum poenarum, quae bonis spiritualibus privant, quando iudicis sententia innotitur in causa re ipsa non existente.

(5) Quae doctrina exinde videtur concludenter deduci, quod secus delicta atrociora, quae generatim puniuntur poenis latae sententiae, etiam commissum cum gravissima culpa, quam forte non sustulit defectus alicuius circumstantiae in lege definitae, manerent penitus impunita; porro lex nihil debet continere iniquum aut absurdum. Cfr. Reiffenst. V. 39. n. 429.

habetur in iure poenali (6). Quaecumque ergo legis transgressionem vel omnino inculpabilem vel leviter dumtaxat culpabilem reddunt, a poena liberant, non solum legali seu lege definita (poena ordinaria), sed etiam ab arbitraria seu extraordinaria. At quandocumque legis transgressio caret quidem illo gradu culpabilitatis, quem verba legis requirunt, manet tamen graviter culpabilis, licet quis a poenis latae sententiae evadat immunis praesertim a censuris, immo etiam ab ipsa *poena legis*, quae sit ferendae sententiae, mitiori tamen poena arbitrio iudicis determinanda carere non debet (7). Quodsi violatio legis ex metu gravi facta est expers poenae, licet metus libertatem et *moralem* imputationem non excludat, id ideo est, quia lex humana, qualis est lex poenalis Ecclesiae etiam quando sua sanctione munit naturalem vel divinam legem, non censetur obligare cum gravi incommodo seu cum periculo gravis damni, qua in hypotesi deest fundamentum iuridicae imputationis criminalis (8). At quando lex ecclesiastica etiam cum gravi incommodo obligat v. gr. dum transgressio redundaret in contemptum religionis aut auctoritatis ecclesiasticae vel grave detrimentum boni publici, metus a poena incurrenda non liberat⁹ (9).

57. Cum generatim lex poenalis respiciat delictum consummatum, conatus delicti non est a iudice punibilis poena legis (10). Quare nisi lex conatum tamquam delictum distinctum puniat, mitiori poena arbitraria a iudice puniri potest, eo quidem graviore quo culpa sit maior et magis conatus ad delicti consummationem accedat, praesertim vero quando conatus transiit in delictum *frustratum* seu *praetergressum*. Quodsi poenitentia seu resipiscentia statim post delictum, etsi a poena non liberet, est circumstantia a iudice attendenda (11); multo magis dicenda est liberare a poenis resipiscentia illa, qua quis sponte a conatu delicti desistit, quando ex tali conatu nondum secutum est damnum aliquod publi-

(6) *Suarez*, De cens. d. 22. s. 1. n. 23., nec reapse sunt contraria, quae tradit *ibid.* d. IV. sec. 3.; *D'Annibale* l. c. n. 305. not. 21.

(7) Cfr. praecedent. not. 5.

(8) *Suarez*, De leg. l. III. c. 30., De cens. d. IV. sec. 3. n. 14.; *Schmalzgr.* V. 39. n. 79.; *Layman*, De cens. c. 5. n. 9.; *D'Annibale* l. c. n. 312.

(9) *Suarez* l. c.; *Reiffenst.* V. 39. n. 34.

(10) *D'Annibale* l. c. n. 305. not. 23.

(11) *Thesaurus* l. c. l. c. 13.; Const. « *Divinarum* » Benedicti XIV. 4. non. Aug. 1757. de sincera confessione celebrationis missae et absolutionis sacramentalis a non presbytero.

cum aut privatum (12). At poena conatus in poena delicti ex illo consummati *absorberi* dicenda est.

58. Non solum quantitas delicti, sed etiam delictorum *numerus* a iudice est attendendus, quibus multiplicatis toties est infligenda poena, quoties delictum commissum fuerit “*tot poenae, quot delicta*,” (13). Quod principium imprimis valet in poenis latae sententiae, quae statim incurruntur post singula delicta numero distincta, in quantum inter se contrariae vel repugnantes non sunt. Quae res difficultate caret, si sermo est de pluribus delictis inter se temporis intervallo separatis. At si agatur de actibus praeparatoriis ordinatis ad unum finalem effectum, nisi pro singulis actibus praeparatoriis statutae sint *diversae* poenae, una tantum incurritur poena delicti principaliter intenti, in qua extinguitur poena delicti praeparatorii (14). Quodsi multiplicatio delictorum proveniat ex eo, quod idem factum plurium legum violationem continet, aut unius sed contra plures personas; siquidem una actio terminatur ad diversas personas (v. gr. qui uno ictu plures clericos percutit vel plures occidit) probabiliter semel poena incurritur (15); si pluralitas delicti oritur ex oppositione facti ad diversas leges (v. gr. adulterium incestuosum, sepultura data publice excommunicato *et* nominatim interdicto *et* tempore interdicti), omnium legum poenae incurruntur seu multiplicantur in facto multipliciter delictivo (16).

(12) *Lega* l. c. n. 18. 19. 20. Similia de conatu delicti statuuntur in modernis codicibus; cfr. v. g. Cod. pen. Ital. n. 61. 62.

(13) C. 1. X. de poen. V. 37. “*ea quae frequenti praevaricatione iterantur, frequenti sententia condemnentur*” cfr. quoque ibid. Summarium et Gloss. v. condemnentur; c. 27. X. de sent. exc. V. 39.; c. 4. de eo qui cogn. IV. 13.; *Suarez*, De cens. d. V. sec. 3. 4.; *Muenchen* l. c. II. 99.; *Katz* l. c. p. 54.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 944. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 109.; Cfr. quoque L. 2. pr. D. de priv. delict. XLVII. 1.; L. 8. § 2. D. XLVII. 7.; *Berner* l. c. § 291. 292. et codic. modernos v. gr. Cod. pen. Ital. n. 67. sq.

(14) *Thesaurus* l. c. I. c. 8.

(15) *Suarez*, De cens. d. V. s. 3. n. 13. Paulo aliter *Altieri*, De cens. tom. I. l. 3. dis. 10. c. 8.; *Thesaurus* l. c. I. c. 8.

(16) C. 27. X. de sent. exc. V. 39.; *Suarez*, De cens. d. V. s. 3. n. 14.; *Thesaurus* l. c. I. c. 8. At si delicta plura in uno facto concurrentia se habent ut *genus* et *species*, tum in poenis ferendae sententiae genus confunditur in sua specie et una tantum poena sc. pro delicto specifico, quae solet esse gravior, est applicanda. Idem est dicendum de poenis latae sententiae, *si sint eiusdem speciei* (sic percutiens *Episcopum* non incurrit censuram 5. et 15. const. “*Apost. Sed.*”, sed 5. tantum sc. delicti specifici, quae est gravior utpote *Apost. Sed.*, speciali modo reservata); si vero sint poenae diversae speciei, per se omnes incurruntur, maxime censurae. *Thesaurus* l. c.

Quoad poenas ferendae sententiae principium “*tot poenae, quot delicta* „ ex citat. cap. 1. X. de poenis V. 37., quod expresse potius iudicem alloquitur, saltem valet pro iisdem casibus, in quibus valet pro poenis latae sententiae. At illa cumulatio poenarum tantum potest habere acerbitalis, ut vere sit contra canonicam aequitatem, quam sine dubio iudex sequi potest, relicta rigida iuris applicatione, cum ipsa in nimium rigorem descisceret (17).

59. Sicut reincidentia in delictum per se est causa delictum aggravans, ita iudici dat facultatem augendi poenam, praesertim si iam alias reus fuerit condemnatus vel poenam latae sententiae incurrerit (*recidivus* strictiori sensu), et non se emendaverit (18). Huc quoque spectat *incurribilitas*, quae non est confundenda cum reincidentia in delictum, cum illa possit haberi in mera perseverantia in vita culpabili seu in delicto continuato, quo in casu ius statuit esse procedendum per *monitiones* primum *paternas*, deinde *canonicas* et tandem per poenas gradatim augendas. Huc spectat modus praescriptus a Conc. Trident. contra concubinos, sess. XXIV. c. 8. de ref. matr., sess. XXV. c. 14. de ref. Cfr. c. 4. X. de iur. patr. III. 38., decreta Urbani VIII. 21. Sept. 1624. et Innocentii XII. 4. Iul. 1694. de eiectione regul. et decr. “*Auctis admodum* „ S. C. Ep. et Reg. 4. Nov. 1892.

(17) Gravem difficultatem, quae hic occurrit, persenserunt antiqui et moderni poenalistae atque legislatores civiles. (Cfr. *Pessina* l. c. § 136. sq.; *Berner* l. c. § 162). At a *cumulatione materiali* poenarum recentiores legislatores generatim abhorrent, sicut etiam generatim et sine discrimine non admittunt *absorptionem omnium poenarum in poena maiori*, sed via media solent procedere, admissa *cumulatione poenarum iuridica* idque duplici ratione: vel sumendo poenam delicti gravioris eamque augendo, quasi cetera delicta concurrentia essent circumstantiae aggravantes, vel secundum certa principia statuendo unam poenam, quae non sit summa arithmetica omnium poenarum, sed iuridicam tantum servet proportionem cum pluribus delictis prudenter aestimata. Cfr. Cod. pen. Ital. l. I. tit. VII., Hisp. art. 88. sq. ubi severior ratio servatur; *Pessina* l. c. § 137. At in foro saeculari ea res difficultatem maximam non habet, nam in carcere vel ergastulo quoad durationem et in multa pecuniaria quoad quantitatem facile est poenam *iuridice* pluribus delictis respondentem definire. Sed in foro ecclesiastico, ubi brachium saeculare non praestatur ad carceris vel mulctae poenam exigendam praesertim a laicis, magna est difficultas quoad alias poenas. Quare haud immerito dixeris rem arbitrio iudicis esse relictam, qui poterit poenam delicti gravioris tamquam fundamentum assumere eamque ex aliis delictis veluti circumstantiis aggravantibus prudenter augere. Cfr. Regul. pen. Gregor. n. 17. sq.

(18) C. 10. X. de iudic. II. 1.; c. 2. X. de cler. exc. V. 27.; Regul. pen. Gregor. n. 21.

60. Qua ratione sint puniendi, qui in idem delictum per cooperationem vel complicitatem concurrunt, iam satis titulo praecedenti est explicatum, dum singulorum imputabilitas est determinata (19).

§ 2. — DE POENIS ORDINARIIS ET ARBITRARIIS.

61. Cum poena *ordinaria* sit illa, quae in lege est determinata, si haec verbis praeceptivis efferatur, manifestum est iudicem per se obligari ad determinatam poenam infligendam, quando extrema delicti in lege poenali definiti verificantur. Quae obligatio evidenter deducitur ex formula praeceptiva legis, quae in casu ad iudicem, non ad ipsum delinquentem refertur (20).

Quodsi poena *arbitraria* est, sane illud arbitrium nonnumquam eo etiam spectat, ut lex relinquat iudici facultatem delictum puniendi, aut dissimulandi cum verbis praeceptivis non utatur; at generatim arbitrium solum est relictum relate ad determinationem poenae applicandae, qui casus in iure ecclesiastico est frequentissimus (21). Nam lex nonnumquam mere comminatur poenam (22), aut expresse quoad poenam remittit ad arbitrium iudicis, vel solum statuit poenam ecclesiasticam seu canonicam (23), aut poenam gra-

(19) Cfr. quoque *Thesaurus* l. c. I. c. 8. i. f. c. 10.

(20) C. 4. X. de off. iud. del. I. 29. « si tale fuerit negotium, quod certa exinde poena in canonibus exprimitur, eandem infligas, alioquin ipsos pro delicti qualitate et causae secundum tuum arbitrium punire procures »; c. 4. X. de iur. patron. III. 38. « ipsos qui amodo ista praesumpserint, ... anathemate decernimus feriendos... presbyter vero sive clericus communionem privetur, et si perstiterit, a ministerio ecclesiastico et ordine deponatur ». Cfr. quoque c. 2. X. de fid. III. 22.; c. 15. X. de dec. III. 30.; c. 1. X. ne prael. V. 4.; c. 3. X. de magistr. V. 5.; Suarez, De leg. I. V. c. 6. 7., De cens. d. III. sec. 3.; D'Annibale l. c. n. 303. not. 13.

(21) Nec in hac re est paritas cum foro saeculari, ubi generatim iudices non habent nisi iurisdictionem contentiosam sive civilem sive criminalem; at in foro ecclesiastico iudices *ordinarii* generatim perfectam habent fori externi iurisdictionem, cui congruit illud arbitrium *regulatum*, attenta praesertim indole Ecclesiae et fine procurandi salutem animarum.

(22) C. 2. § 2. de poenit. V. 9. in Clem. « per locorum episcopos puniri volumus »; c. unic. de iudaeis V. 9. in Clem. « Hi vero, qui secus praesumpserint, ob divinam reverentiam castigentur ab ipsis ».

(23) C. 4. Dist. 93. « sciat se canonicis subiaccere sententiis »; c. 7. Dist. 18. « canonicis poenis subiaceat »; c. 12. X. de reb. eccl. III. 13. « per censuram ecclesiasticam compellere »; c. 4. X. de spons. IV. 1. « ecclesiastica districtione compellas »; c. 32. X. de dec. III. 30. « ad id... per censuram ecclesiasticam compellantur ». Quibus in canonibus iuris Decret. non sem-

vem (24); nonnumquam etiam definit maximum et minimum poenae aut saltem poenam minimam (25). Qui varii modi sunt a iudice attendendi simul cum omnibus delicti circumstantiis, ut inde poenam decernat delicto proportionatam (26).

§ 3. DE POENIS LATAE ET FERENDAE SENTENTIAE.

62. Licet solae poenae *ferendae sententiae* videantur requirere iudicis ministerium, a quo infligantur, attamen etiam poenae *latae sententiae* in pluribus casibus interventum iudicis requirunt, non quidem ut per sententiam *condemnatoriam* in reum poenam decernat, sed ut per sententiam *criminis* declaratoriam auctoritative pronuntiet reum poenam ab ipsa lege non solum constitutam sed etiam inflictam incurrisse (27). Atque necessitatis huius interventus duplex congrua assignari potest ratio. Nam imprimis in certis poenis obligatio in aliis inducitur

per *censura* habet hodiernam specificam significationem poenae medicinalis, sed saepe significat *poenam canonicam in genere* etiam vindicativam; nam vel ipsa decretalis Innocentii III. relata c. 20. X. de V. S. V. 40. dum definit quid intelligendum sit nomine censurae, satis ostendit eo tempore illius vocis significationem fuisse dubiam, ac postquam declarat intelligendam esse excommunicationem, suspensionem vel interdictum, addit « *nisi index discretus rerum et personarum circumstantiis indagatis, feratquam magis viderit expedire* »; ergo etiam post illam decretalem nomine censurae potuit venire poena arbitraria seu poena in genere.

(24) C. 15. X. de off. iud. ord. l. 31. « *districta ultio* »; c. 2. eod. l. 16. in Sext. « *ultrix procedat dura sententia* »; c. 10. X. de celebr. miss. III. 41. « *huiusmodi mandati graviter punire non differant transgressores* ».

(25) C. 2. X. de sort. V. 21. « *per annum* et amplius, si tibi visum fuerit, ita tamen, quod *biennium non excedat*, cum ab altaris ministerio praecipias abstinere »; C. 3. X. de claud. despons. IV. 3. « *per triennium* ab officio suspendatur, *gravius* puniendus si culpae qualitas postulaverit »; Conc. Trident. sess. XXV. c. 14. de ref. etc.

(26) Inde facile apparet quid dicendum de quaestione generali, utrum iudex possit legis poenam augere vel minuere. In genere debet legis poenam infligere, nisi lex ad ipsius arbitrium expresse appellet. At ad arbitrium iudicis iam generali modo appellat ius, dum statuit esse spectandas omnes circumstantias (c. 6. pr. X. de homic. V. 12.); cum ergo lex poenalis certe benigniorem patitur interpretationem, ubi verificatur circumstantia minuens delictum, poenam legis etiam determinatam poterit temperare; at ob eandem rationem illam augere nisi ob circumstantiam *extraordinariam* non poterit, nam in poenis mitior interpretatio est facienda. Cfr. *Schmalzgr.* V. 37. n. 37. sq.; *Suarez*, De leg. l. V. c. 11.; *Kahn* l. c. n. 64. 66. 67.

(27) Cfr. *Suarez*, De leg. l. V. c. 5.-10. qui hanc quaestionem solide atque perspicue tractat; *Thesaurus* l. c. l. c. 5. 28. 29. 30. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 309.; *Lega* l. c. n. 70. sq.; *Schmalzgr.* V. 37. n. 46. sq.; *Reiffenst.* I. 2. n. 226. sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. VII. n. 7. sq.

erga reum aut saltem reus privatur certis iuribus, quae ad alios dicunt respectum (28); quae obligatio erga reum urgeri non potest, nec suorum iurium exercitium ipsi est denegandum aut impediendum, nisi de poena ab illo incursa certo constet. Sed illa certitudo extra casum delicti notorii, non nisi per iudicis sententiam haberi potest, saltem communiter et respectu societatis; delictum enim quod notorium non est nec est probatum in iure, non est certum delictum pro societate, etsi pro aliquo individuo esse possit. Quae ratio alia completur ex parte ipsius delinquentis desumpta, quia delictum, ex quo poena latae sententiae incursa est, potest esse omnino occultum. Qua in hypothesis obligatio se subiiciendi poenae sine interventu iudicis saepe haberet adiunctam obligationem sese prodendi atque diffamandi, quae nimis gravis et acerba foret ac supra humanam conditionem (29).

Pariter gravissima et acerba nimis est illa obligatio, qua quis in seipsum poenam exequi per propriam actionem teneretur, sicque idem esset reus et iudex et vindex. Porro etiam in foro ecclesiastico plures sunt poenae, quae sine proprio actu eius, cui imponuntur, effectum aut saltem plenam executionem non habent (30).

Iam vero ex fontibus iuris satis patet legislatoris voluntatem non fuisse, ut omnes poenae latae sententiae, etsi statim a crimine patrato incurrantur, statim etiam executionem habeant sine interventu iudicis; nonnumquam enim legislator edicit poenam aliquam ipso facto, ipso iure, incurri *etiam nulla praemissa declaratione*. Quibus verbis insinuat saltem aliquando poenam latae sententiae ante sententiam declaratoriam iudicis plenam executionem non habere.

63. Cum vero ius accurate casus non distinguat, recurrendum est ad communem theologorum et canonistarum doctrinam, quam Ecclesia tacito saltem consensu approbavit. Ex quo consensu habetur: 1° Poenas *positivas*, quae in facto consistunt, seu sine facto aliquo sive ipsius rei sive

(28) Cfr. obligationem excludendi a certis actibus vel locis excommunicatos, interdictos, et in beneficiato iura iurisdictionalia vel administrationis.

(29) S. Thomas p. 3. q. 83. a. 6. ad 2.; Suarez, De cens. disp. VI. sec. 3. n. 7. 8.

(30) Suarez, De leg. l. V. c. 7. n. 5.; Reiffenst. l. c. n. 228.; Lugo, De iur. et iust. d. 37. n. 134. Quae tamen rationes non probant ex natura rei Ecclesiae deesse potestatem intra certos limites, ut optime citatis locis ostendit Suarez, qui illam potestatem etiam per se et in genere concedit auctoritati civili, cui ex parte contradicit Lega l. c. n. 69. 73.

alterius personae non dantur, reus in se exequi ante iudicis sententiam non tenetur (31).

2° Poenae *privativae*, quae iure, non quidem iam *quaesito* (32), sed primum *quaerendo* privant, afficiunt delinquentem ante omnem iudicis sententiam, multo magis si ius ipsum expresse necessitatem sententiae declaratoriae excludat (33).

3° Si poena *privativa* privat iure iam *plene quaesito*, regulariter non ita ante omnem sententiam iudicis afficit delinquentem, ut is ius illud teneatur dimittere (34), si excipiantur irregularitates (35) et censurae (36).

(31) *Suarez*, De leg. l. c. c. 7. n. 6.; *Schmalzgr.* l. c. n. 49. In nonnullis quidem poenis hoc est ex natura rei, in aliis saltem ex consuetudine ita mitius propter allegatas rationes legem interpretante. Satis communiter excipiuntur poenae non graves nec cum infamia coniunctae. *D'Annibale* l. c. n. 309. not. 47.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 7.; *Lega* l. c. n. 72.

(32) Cfr. c. 14. de elect. l. 6. de parcho, qui infra annum non suscepit presbyterat.; Conc. Trident. sess. XXIII. c. 2. de ref.; Const. « *Ex proximo* » Pii V. de fructibus amittendis a non recitantibus offic. div.; *Schmalzgr.* l. c. n. 56.

(33) *Suarez*, De leg. l. V. c. 9. n. 2., qui c. 19. n. 8. et c. 22. inter poenas, quae non requirunt sent. declar., merito praeter inhabilitates comprehendit irritationem actus in poenam statutam; *D'Annibale* l. c. n. 309.; *Thesaurus* l. c. c. 31.; *Sanchez*, De matr. d. XXXII. n. 18.

(34) *Schmalzgr.* l. c. n. 51.; *D'Annibale* l. c. not. 49.; *Thesaurus* l. c. c. 28. 30. 32.; Quodsi dictum est *regulariter*, id eo spectat, ut ex disciplina vigente sit excipiendus casus, in quo lex expresse sancit poenam esse incurrendam etiam sine sententia declaratoria vel ante ipsam; clausulae namque legis non sunt flosculi rhetorici omni vi iuridica carentes, sed suam habent vim legalem; porro illa vis legalis in casu alia esse non potest nisi efficere, ut poena statim incurratur. *Schmalzgr.* l. c. n. 60.; paulo aliter *D'Annibale* l. c. n. 309. not. 46. Si dicitur consuetudine effectum esse, ut vis illius clausulae non admitteretur in praxi (cfr. *Lega* l. c. n. 73. p. 114. 115.) hoc factum consuetudinis universalis in tota sua generalitate seu quoad omnes poenas, non videtur esse satis probatum, cum frequentes fiant recursus ad S. Poenitentiarum ad obtinendam dispensationem; at saltem propter auctoritatem gravium doctorum illa sententia probabilis et in praxi tuta videtur. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 8.; *Lega* l. c. n. 74.; et certe illud ius posset convenienter mutari supprimendo in legibus illam clausulam, semper enim manet illa alia difficultas, quod quamdiu delictum notorium non est nec in iure probatum, per executionem poenae reus seipsum proderet atque infamaret; unde iam monuit *Suarez*, De leg. l. V. c. 7. n. 5., cui consentit *D'Annibale* l. c. not. 45. solum imponi posse obligationem exequendi poenam per actionem ipsius rei « quando per verba legis tam clare explicatur sententia obligans in conscientia, ut vitari non possit sine corruptione vel magna extorsione verborum ».

(35) *Suarez*, De cens. d. XL. sec. 4. n. 21.; *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 102. 134. sq.; cfr. Conc. Trident. sess. XIV. c. 6. de ref.; *D'Annibale* l. c.; *Lega* l. c. n. 73.

(36) *Suarez*, De cens. d. III. sec. 1. n. 6. sq.; *D'Annibale* et *Lega* l. c.

Sed cum nemo teneatur delictum suum prodere, quo sibi infamiam, aliis vero scandalum pariat, dum crimen occultum est, nemo ante omnem sententiam (quae in casu locum non habet) ad id tenetur, quo crimen suum manifestum fieret, sed ad id solum teneri potest, quod servari valeat absque criminis manifestatione.

Ilius sententiae declaratoriae obiectum est *delictum*, non *poena*; atque inde effectum habet ut poenam ad momentum commissi delicti retrahat (37).

§ 4. DE RELATIONE POENARUM ECCLESIASTICARUM
INTER SE ET CUM POENIS FORI SAECULARIS.

64. In iure ecclesiastico non est statuta *fixa* quaedam *gradatio* inter omnes poenas, ita ut possit certo modo definiri unam alteram in gravitate superare (38). Sane sub aliquo respectu censurae, quae privant bonis spiritualibus magis directe ad salutem animae ordinatis, videntur esse graviiores poenae quam vindicativae. At ex alia parte pro clericis supremae poenae sunt depositio et degradatio. Praeterea censurae delinquenti non amplius contumaci non sunt infligendae, et reus a censuris iam incursis statim post resipiscentiam et satisfactionem se liberat per absolutionem vere in tali casu debitam; dum poenae vindicativae reo etiam poenitenti imponuntur, nec resipiscentia dat ius obtinendi dispensationem aut remissionem. Inter poenas vindicativas certe degradatio, depositio, inhabilitas ad officia et beneficia et eorum privatio sunt pro clericis poenae aliis graviiores; sed in aliis poenis praesertim quoad laicos difficilis est comparatio. Accedit quod ex natura rei videtur impossibilis *communis mensura* in poenis *spiritualibus* et *temporalibus*.

Quare iudex ecclesiasticus in decernendis poenis arbitrariis atque in poenis ordinariis pro diversis adiunctis minuendis vel forte etiam augendis, debet sequi probatum usum et consuetudinem Ecclesiae; sed omnino incompetens est, nisi iuris casus verificetur, ad decernendas poenas, quae inter ar-

(37) *Schmalzgr.* l. c. n. 55.; *Lega* l. c. n. 70.

(38) *Kahn* l. c. n. 45.; *Schiappoli* l. c. n. 162.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 143. sq. De foro saeculari cfr. *Berner* l. c. § 158. sq.; *Pessina* l. c. § 146. 153.; *Codice pen. Ital.* l. i. tit. 2., *Hispan.* l. i. tit. 3. c. 2. 3. Illa perfecta gradatio in foro saeculari est facilis ob naturam poenarum, quae in ipso adhibentur, atque in poenis similibus etiam in foro ecclesiastico est possibilis v. gr. quoad durationem suspensionis per modum poenae vindicativae inflictae.

bitrarias non recensentur et solum in casibus in iure expressis incurruntur.

65. Cum delicta *mixta* per se tum Ecclesiae tum civitatis coercitioni subsint, ne reus unius delicti duplex iudicium vel duplicem poenam subire cogatur, vel a tribunalibus mixtis unicum iudicium fuit institutum a quo poenae quae utrique societati satisfacerent decernerentur, vel per praeventionem ab alterutro iudice sive ecclesiastico sive laico poenae definiri debuerunt (39). De facto nunc Ecclesia de criminibus mixtis laicorum non iudicat, quae iam in foro saeculari puniri solent (40); sed cum adhuc sibi vindicet forum privilegiatum clericorum praesertim in causis criminalibus, ubi hoc ius auctoritas civilis non reveretur atque ecclesiasticos perinde ac laicos suis poenis subiicit, iudex ecclesiasticus debet habere rationem huius poenae iam clerico inflictae vel infligendae; nam etiam in Ecclesia debet valere principium aequitatis naturalis *ne bis in idem* (41). Sicut ergo delictum iam sufficienter punitum poterit dissimulare, nisi necessaria sit ad vitandum scandalum prohibitio functionum sacrarum; ita clericum non sufficienter punitum aliis poenis ecclesiasticis castigare poterit (42).

§ 5. DE INTERPRETATIONE LEGUM POENALIUM.

66. Iudex in applicandis poenis practicam dat interpretationem legis poenalis (interpretatio *iudicialis*, quae *usum forensem* gignit). At quoniam non de legibus, sed secundum leges est ipsi iudicandum, ut leges poenales recte applicet, debet observare generales normas de interpretatione legum (43) et praesertim principia specialia, quae ad leges poenales referuntur (44). Haec generali modo continentur in duplici per-

(39) Aichner § 216. 1.; Fournier, Les officialités au moyen âge p. 90. sq.

(40) Aichner l. c.; Nussi, Conventiones p. 178. 198. sq. p. 17. 171. sq. 197.

(41) L. 6. § 4. D. 4. 9. « ne saepius de eiusdem hominis admissio quaeratur »; c. 24. Apostol. « Bis de eodem delicto vindictam non exiges »; R. I. 83. in Sext. iunct. Reiffensl. in cit. reg. n. 3.; arg. c. 4. de iudic. II. 1., ubi clericus ab Episcopo depositus dicitur non esse tradendus brachio saeculi. « nec duplici debeat ipsum contritione contere » . Cfr. De Oliva, De foro Eccl. P. II. q. 10. atque in tota hac parte plures solvit quaestiones de relatione inter utrumque forum.

(42) Cfr. Concordatum Austriacum art. 11. 14. iunct. Aichner l. c. § 216. not. 19.

(43) Suarez, De leg. l. VI. c. 1. sq.; D'Annibale l. c. n. 184. sq.; Wernz, Ius Decret. tom. I. n. 131.

(44) Bileweld, Elout, Hélie in operib. citat.; Lega l. c. n. 75. sq.; D'Annibale l. c. n. 304. sq.

vulgata Regula Iuris 49. 15. in Sext.: “ *Odia restringi, favores convenit ampliari* „, “ *in poenis benignior est interpretatio facienda* „; in quarum priore statuitur, leges poenales, utpote odiosas, *restrictivam* potius quam *latam* pati interpretationem nec ultra casus et personas expressas esse extendendas; unde magis directe locum habet in imputabilitate delicti seu in *comprehensione facti* sub lege poenali. Altera potius respicit ipsam poenam legis, quae mitior in casu dubii potius quam severior est decernenda (45).

67. Ius quidem Romanum sancivit, interpretationem ob legis defectum non posse restringi ad solos casus iure praevisos, sed admisit analogiam legalem pro casibus non expressis et analogiam iuridicam pro casibus similibus (46). Ius canonicum nullibi videtur expresse contradixisse illi principio de applicanda lege poenali secundum analogiam sive iuridicam sive legalem, sed etiam non continet claram et expressam illius approbationem (47). Hinc controversia inter Doctores (48), quae idcirco est minoris momenti, quia in foro ecclesiastico multum tribuitur prudenti iudicis arbitrio atque ius commune Ecclesiae directius considerat iudices, qui non mera facultate applicandi leges, sed perfecta fori externi iurisdictione sunt praediti.

68. Quodsi quaestio est de lege, quam iudex applicare debet, sine dubio lex poenalis posterior benignior applicanda est delictis sub alia lege poenali rigidiore patratitis et nondum definitis iudicatis. Nam etsi lege Romana contrarium videatur expresse cautum fuisse (49), illa iuris Romani dispositio videtur

(45) *Reiffenst.* in cit. Reg. Iur.; *D'Annibale* l. c. n. 184³. 304. not. 5.; *Suarez* l. c. l. V. c. 2. n. 15. ubi legem poenalem certo habet ut odiosam, l. VI. c. 3. n. 5. 6. 7. 9. sq. ubi tuctur benigniorem legis poenalis interpretationem, nec contrarium tenet c. IV. n. 3. sq., ubi eam, etiam in lege poenali, tenet *comprehensionem* (non extensionem), quae *necessaria est ad iustitiam legis*. Paulo aliter *Lega* l. c. n. 77. sq. Cum iure canonico consonat ius Romanum: L. 153. § 2. D. L. 17. “ *in poenalibus causis benignius interpretandum est* „ L. 42. D. XLVIII. 19. “ *interpretatione legum poenae molliendae sunt potius, quam asperandae* „.

(46) L. 12. 13. 27. D. de leg. l. 3.; L. 6. D. de verb. sign. L. 16.; *Pessina* l. c. § 6.

(47) Expressa illa approbatio non clare continetur in c. 6. 8. X. de verb. sign. V. 40.; sed etiam correctio non infertur ex citatis Reg. Iur. 15. 49., ut apparet ex similibus regulis etiam in iure Romano admissis.

(48) Cfr. *Suarez*, De leg. l. V. c. 4. n. 3. sq. c. 3. n. 5. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 304. et not. 8.

(49) L. 1. pr. D. de poen. XLVIII. 19. “ *Quoties de delicto quaeritur, non eam poenam quem subire debere, quam conditio eius admittit eo*

intelligenda solum de casu, quo lex posterior poenam contineat. severiorem; nam in eodem titulo ponitur generale principium: “*interpretatione legum poenae milliendae sunt potius, quam asperandae* „ L. 4. de poen. XLVIII. 19.; porro irrogatio poenae est ex parte iudicis executio legis, legem autem debet exequi praesentem, non iam abrogatam (50). At quoniam numquam ex post facto crescit praeteriti criminis aestimatio, in casu contrario legis posterioris severioris, potius praecedens benignior est applicanda, sub qua delictum commissum est, cum ad iudicium secundum illam subeundum iam reo ius sit quaesitum (51), et applicatio legis posterioris, quam reus dum commisit delictum praevidere non potuit, contineret rigidam et odiosam legis poenalis interpretationem.

69. Scholion. In foro ecclesiastico non est *expresse* statuta nec *liberatio conditionata* a poena in eo, qui ante ipsam plene expiatam dedit signa manifesta emendationis (52), nec *damnatio conditionata* eius, qui ante delictum, de quo subit iudicium, vitam egit inculpabilem, quam plures poenalistae in forum saeculare induendam putant (53). At si quis consideret dispositiones contentas in Instructione S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1880. n. 2-8., alios iuris textus (v. gr. c. 1. 2. X. de cler. pugn. V. 14.) ac praesertim Conc. Trident. sess. XIII. c. 1. de ref. et praxim S. Officii in acceptantibus et subeuntibus impositas poenitentias, merito poterit inferre, principium ipsum in foro ecclesiastico esse admissum, quamvis magis esset determinandum, ut fit in modernis codicibus, in quibus ille modus promovendi correctionem delinquentis est admissus.

tempore quo sententia de eo fertur, sed eam quam substineret, si eo tempore esset sententiam passus cum deliquisset „ Cfr. quoque L. 7. C. I. 14.

(50) Carrara, Programma del corso di diritto crim. vol. 2. p. 268.; at praeclaro auctori non est consentiendum, si insistit in illo argumento, quod legislator per novam legem benigniorem declarat, antiquam poenam *iniustam* aut *ineaute comminatam*; cfr. quoque p. 270. sq. de difficultatibus pro foro saeculari.

(51) C. 2. X. de const. I. 2. At c. 3. (Ambros.) C. 32. q. 4. qui solet allegari “*Poena criminis ex tempore legis est, quae crimen inhibuit, nec ante legem ulla rei damnatio est, sed ex lege* „ in contextu inspectus nihil ad rem pertinet. Suarez, De cens. d. XII. sec. 4. n. 18. et *D’Annibale* l. c. n. 304. in fin. de poena posterioris legis *substituenda* poenae prioris, non cum ea *cumulanda*, nisi lex contrarium *expresse* statuatur. Cfr. Cod. pen. Ital. n. 3. “*se la legge del tempo in cui fu commesso il reato e le posteriori siano diverse, si applica quella le cui disposizioni sono più favorevoli all’imputato* „

(52) Cfr. Cod. pen. Ital. n. 16. 17.

(53) Cfr. Cod. pen. Ital. n. 26. 27.

PARS SECUNDA

DE POENIS ECCLESIASTICIS

Prooemium.

70. Absoluta in prima parte disputatione de delictis in genere, quae constituunt principale obiectum, circa quod versatur ius poenale, atque de ipsorum imputabilitate ad poenam delinquenti inlligendam (1), illico transeundum est ad disquisitionem de poenis ecclesiasticis universim spectatis. Nam hoc ordine servato, per inquisitionem generalem, quae ex natura rei praecedere debet disputationem specialem, apta via sternitur ad partem tertiam huius libri quinti, in qua speciatim agitur de singulis delictis eorumque propriis poenis et singulari procedura forte in compluribus criminibus, v. g. in haeresi vel in sollicitatione ad turpia, omnino servanda. Qua re simul cavetur, ne in exponendis particularibus poenis singulorum delictorum, multa de poenis ecclesiasticis supponantur et commemorentur, quae explicata nondum sunt.

(1) *Zech*, l. c. tit. 9. de criminibus in genere, § 97. sq., tit. 10. de poenis fori ecclesiastici, § 109. sq. « Antequam de natura singulorum delictorum in specie agamus, necesse est, ut de poenis, quae singulis sunt propriae, in genere referamus aliquas iuris doctrinas »; *Muenchen* l. c. tom. II.: lib. I. doctrinae generales (de delictis), lib. II. de poenis, lib. III. de delictis (in specie); *Stremler* l. c. p. 1. sq. Cfr. quoque auctores de iure poenali in foro civili, v. gr. *Cremani*, De iure crim. (P. I. De delictis generatim, P. II. De poenis); *Berner*, Diritto pen. (Post Prolegomena, L. I. Il reato, L. II. Della pena); *Pessina*, Diritto penale. Qui ordo plerumque servatur etiam in Codicibus recentioribus.

SECTIO I.

DE POENIS ECCLESIASTICIS UNIVERSIM SPECTATIS

TITULUS IV.

DE POENIS ECCLESIASTICIS IN GENERE

(*Tit. 37. De poenis. Tit. 39. De sent. excommun.*)

§ 1. NOTIO, FINIS, DIVISIO POENARUM ECCLESIASTICARUM.

Scriptores : Praeter auctores, qui agunt de censuris, infra citandos, *Thesaurus*, De poenis ecclesiasticis P. I.; *Eck*, De natura poenarum secundum ius canonicum, Devol. 1860.; *Stremmer*, Traité des peines ecclésiastiques etc. Paris 1861.; *Kahn*, Études sur le délit et la peine en droit canon. Paris-Nancy, 1902.; *De Luca*, De delictis et poenis, Romae 1898.; *Lega*, Praelectiones de iudiciis eccl. t. III.; *D'Annibale*, Summula theol. mor. I. n. 300. sq.; *Noldin*, De delictis et poenis, Oeniponte 1905.; *Muenchen*, D. k. Gerichtsverfahren u. Strafrecht.; *Katz*, Grundriss d. k. Strafrechts; *Hollweck*, D. kirchlichen Strafgesetze; *Pessina*, Elementi di diritto penale; *Rossi Pellegr.*, Trattato di diritto penale.

71. Cum *poena* generatim in ordine sociali sit malum *passionis* (sensus) aut *privationis* (damni) propter delictum a legitima auctoritate etiam invitis ad conservandum ordinem socialem iuste inflitum (1); facile intelligitur, poenam eccle-

(1) *Tarquini*, Inst. iur. eccl. publ. n. 25.; *Cavagnis*, Inst. iur. p. eccl. P. I. n. 141. sq.; *Schmalzgr.* l. c. lib. V. tit. 37. de poenis, n. 1. sq.; *Ferraris* l. c. v. Poena; *Thesaurus*, De poenis eccles. P. I. cap. 1. 2.; *De Luca* l. c. n. 26.; *Muenchen* l. c. II. 9.; *Cathrein*, Moralphilosophie tom. II. p. 543.; *Berner* l. c. § 2. sq. § 115. sq., ubi non pauca attentione digna profert falsis notionibus commixta atque suo exemplo probat, solidum studium iuris criminalis haberi non posse sine solido fundamento philosophiae moralis. Cfr. quoque *Hinschius* l. c. t. IV. p. 747. sq. de notione poenae. t. V. p. 123. sq., ubi recte refutat illam sententiam quasi Eccl. non infligeret veras poenas i. e. malum passionis aut privationis, at modum excedit, si p. 123. Eccl. accusat violatae iustitiae. — Vox *poena* directe a vocabulo graeco *ποινή* videtur esse derivanda, unde proprie significat *pretium quo iniuria pensatur* seu *satisfactionem*. *Forcellini*, Lexicon tot. latin. v. poena. De alia derivatione a *πνῶ*, *solvere*, cfr. *Ferrini*, Diritto pen. rom. n. 108.

siasticam pariter esse *malum quoddam passionis aut privationis, delicto ab Ecclesia notato, per auctoritatem ecclesiasticam etiam invitis fidelibus ad conservandum sociale Ecclesiae ordinem, iuste inflictum.*

72. Cum malum non sit intelligendum propter se, etiam mala illa, quibus consistunt poenae ecclesiasticae, ad finem quendam honestum (2) referantur necesse est. Qui finis poenarum ecclesiasticarum *ultimus et supremus est conservatio et tutela ordinis socialis in Ecclesia* (3). At ut finis ille ultimus et supremus attingatur, poenae ecclesiasticae proxime et immediate nequaquam ad unicum tantum finem sunt dirigendae. Quare quamvis Ecclesia pro suo supremo fine curandi salutem animarum maxime intendat suis poenis obtinere *emendationem* delinquentis, tamen iste finis etiam in foro ecclesiastico nequaquam semper et necessario est obtinendus. Hinc Ecclesia certas poenas infligit atque etiam nunc infligit, non obstante emendatione iam secuta, aliasque poenas inflictas sustinet, etsi reus post poenas inflictas sese emendarit (4). Manifestum igitur est, emendationem delinquentis non posse existere unicum et exclusivum et principalem finem poenarum ecclesiasticarum.

Praeterea ad ordinem sociale Ecclesiae conservandum optimo sane iure poenae ecclesiasticae ita ordinantur, ut *deterreant* fideles a sceleribus patrandis (5). Nihilominus de facto

(2) *Schmalzgr.* h. t. n. 2.; *Devoti*, Inst. can. lib. IV. tit. 1. § 1. tit. 17. § 2.; *Cathrein* l. c. p. 545.; *D'Annibale*, Summula I. 300. sq.

arquini l. c.; *Cavagnis* l. c.; *Santi* h. t. n. 1. 2.

(4) Cfr. v. g. poenam degradationis, suspensionis ad certum tempus, impedimentum criminis, irregularitates ex delicto.

(5) Qui finis non exigit, ut poenae sint horribiliter severae in se, sed iste scopus melius obtinetur, si poenae in se non nimis blandae et ad incutiendum salutarem timorem aptae efficaciter et *inevitabiliter* executioni mandentur. Quodsi crescat certorum delictorum numerus, tum maxime iste scopus est attendendus; at iterum aucto delictorum numero *non semper* (licet interdum id expediat) poenae augendae sunt, cum potius plerumque expediat, ut poenae iam statutae et passim non applicatae executioni mandentur. Comminatio enim poenae suam efficaciam ad deterrendos a delicto fideles non habet, nisi sit coniuncta cum persuasionem ex parte fidelium, poenam comminatum a delinquente inevitabiliter esse subeundam. Cfr. *Cavagnis* l. c. n. 161. coll. c. n. 156.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 129. not. 8. affert textus, ex quibus patet scopum Ecclesiae in infligendis poenis esse etiam alios detertere a delictis, v. gr. c. 1. X. de maled. V. 26.; c. 7. X. de poenit. V. 38.; c. 17. (Later. IV.) X. de iud. V. 6.; c. 1. de haeret. V. 4. in Sext.; c. unic. (Bonif. VIII.) de schis. V. 3. in Sext. Recte quoque notat contra *Katz* non posse excipi haec tantum dici de clericis, nam saltem cit. c. Later. IV. generatim et indiscriminatim loquitur.

iste scopus saepe non obtinetur; ergo ne poena contra delicta iam commissa sit plane illusoria, praeter scopum emendationis delinquentis habeat oportet etiam illum *reddendi* (6) delinquentem *inhabilem* ad nova scelera patranda atque ordinem sociale turbandum.

Denique negari non potest, in foro quoque ecclesiastico poenas praecipue dirigi ad *reparationem* ordinis laesi et ad vindictam sumendam et scandalum delicto datum poena reparandum (7). Quae restitutio et vindicta non *absolute* sed propria poenae ecclesiasticae, sicut a Deo supremo vindice intenditur, sed tantum *relative* i. e. quatenus ad ordinem sociale conservandum requiritur (8). At ex altera parte vindicta illa ab Ecclesia de delicto sumenda non ita deprimi debet, quasi Ecclesia poenam vindicativam sive ex scopo vindicativo infligere non possit aut saltem de facto non infligat (9). Quae restrictio etiamsi a poena capitali plane abstrahatur, tota sua generalitate non videtur esse satis efficaciter probata (10).

73. Scholion. Doctrina tradita de essentia et finibus poenarum ecclesiasticarum ea est, quae deducitur ex principiis ethicae christianae, Ecclesiae quoque ut societati visibili et perfectae applicandis, et quam ipsa Ecclesia in sua legislatione poenali professsa est.

I. Sane sicut non est delictum quodlibet peccatum ordinem morale individualement violans (11), sed ea dumtaxat legis violatio quae *ordinem sociale* turbat qui per publicas leges conservatur et promovetur; ita iustitia criminalis seu potestas punitiva, quae complementum est potestatis legiferae efficaciae, dum poenam sociale delictis infligit, directe intendit restaurare ordinem morale publicum delicto laesum, ad quem, tamquam medium ad finem, malum poenae inflictiae ordinatur (12). Quae redintegratio ordinis per delictum voluntarie laesi, seu, ut dicit S. Thomas (13), reactio quaedam ordinis

(6) Cfr. poenam reclusionis in domum correctionis.

(7) *Schmalzgr.* h. t. n. 2.; *Sanguineti*, Inst. iur. eccl. n. 680. sq.

(8) *Tarquini* l. c. p. 16.; *Cathrein* l. c. p. 548. sq.

(9) *Cavagnis* l. c. n. 284. sq.

(10) *Tarquini* l. c. n. 47. i. f.; *Sanguineti* l. c.

(11) *Schiffini*, Philosoph. mor. n. 146.; *Meyer*, Philos. mor. II. n. 589.

(12) *Schiffini* l. c. n. 494.

(13) *S. Thomas* I. II. q. 87. a. 1.; *Schiffini* l. c. n. 144.; *Meyer*, Philos. mor. II. 591. « Qui omnem characterem vindictae et retributionis publicae pro demerito a quovis systemate poenali humano per se excludi contendunt, intimam naturam ipsamque ideam criminalis iustitiae pervertunt »; *S. Thomas*, C. Gent. I. 3. c. 146. 144.

contra deordinationem, est finis poenae intrinsecus ac proinde essentialis, quem ex natura rei in infligendis poenis intendere debet potestas publica, ad quam pertinet iustitia criminalis seu potestas punitiva (14).

II. Praeter hunc finem intrinsecum, alius finis potest et debet a prudenti legislatore intendi in *comminatione* poenae, qua antecederet sanciantur leges, ut sc. eius timore a transgressione legis subditi deterreantur. Quem finem triplici modo assequitur poena: 1° per ipsam taxationem seu determinationem poenae, quam legislator comminatur contra transgressores, quae comminatio est medicina quaedam praeservativa, actus providae gubernationis, ad potestatem coercitivam generice acceptam pertinens; 2° quia iuvat ad emendationem eius qui deliquit, dum experimento proprio discit delictum non ad felicitatem sed ad miseriam ducere atque ita movetur ne quid simile in posterum admittat; 3° exemplariter, dum ceteri delinquentem punitum vident, firmanur in observantia legis ex timore ne secus eandem damnationem incurrant. Quae tamen non omnia aequaliter in qualibet punitioe a legislatore intenduntur (15).

III. Quare quicumque tamquam unicum finem poenae ecclesiasticae inflictas aut intimidationem aut emendationem delinquentis assignat, seclusa notione vindictae publicae seu reactionis contra publicum ordinem per delictum laesum, is essentiam huius instituti iuridici confundit cum fine extrinseco, ad quem ab auctoritate publica honeste et convenienter ordinatur et sine fundamento ab auctoritate publica Ecclesiae removet strictam iustitiam criminalem cum potestate publica sociali ex natura rei cohaerentem. Qua in re imprimis errarunt *Schulte*, *Geib* et *Bar* (16), qui poenam canonicam non ut veram poenam considerant, i. e. ut malum inflatum delinquenti, sed potius ut beneficium delinquenti factum praebendo ipsi modum sese emendandi. Falsum quo-

(14) *Kahn* 1. c. p. 53. sq. 56. sq.; *Schiappoli* 1. c. n. 121.; *Hollweck*, D. kirchl. Strafgesetze, § 20. p. 83. n. 3. Cfr. de iur. saec.; *Roland*, L'esprit du droit criminel, p. 328. sq.; *Molinier*, Traité de droit pénal I, p. 49.; *Glasson*, Histoire du droit et des inst. de la France III. p. 583.; *Trébutien*, Cours élément. d. droit criminel p. 18. 19.; *Garraud*, Traité d. droit pénal Franc. I. p. 75. et not. 4.

(15) *Schiffini* 1. c. n. 144. II.

(16) *Schulte*, System d. k. Kirchenrechts II. p. 376.; *Geib*, Lehrbuch d. deuts. Strafrechts, I. p. 127.; *Bar*, Handbuch d. deuts. Strafrechts, I. p. 86.

que est systema a *Katz* propositum quod solae poenae corporales v. g. carceris, multae, flagellationis habuerint veram rationem poenae, dum poenae spirituales excommunicationis, suspensionis, interdicti, media tantum sint emendationis (17); nam praeter alias poenas spirituales v. gr. depositio, vel illae ipsae poenae spirituales commemoratae solitae sunt ferri in Ecclesia per modum strictae poenae a reo iam emendato subeundae, atque in ipsa censura finis proximus emendationis procurandae non excludit ultimum et intrinsecum poenae finem. *Suarez*, De censuris d. I. s. 1. n. 8. d. IV. s. 5. n. 28. 31. (18).

IV. Nec minus certum est traditam notionem poenae atque commemorati fines ad quos a legislatore ecclesiastico fuerunt ordinatae contineri in fontibus iuris. *Poena*, *ultio*, *vindicta*, *satisfactio*, sunt vocabula, quibus passim designatur poena canonica (19); atque clare indicatur illam vindictam sumi ad restaurandum ordinem publicum: " cum *publicae utilitatis* interest ne crimina maneant impunita „ c. 35. X. V. 39. (20). Nec minus clare proponitur intimidatio et exemplaritas poenae: " quod et iidem clerici *metu poenae* a suis arceantur insolentis, et alii, eorum exemplo perterriti, *prosilire ad similia pertimescant* „, c. 1. Clem. I. 9.; " *ut unius poena multorum possit esse correctio* „ c. 1. X. V. 2. Atque illae ipsae poenae quae ad emendationem delinquentis ordinantur v. gr. censu-

(17) *Katz*, l. c. p. 29., quem merito in hac parte refutat *Hinschius* l. c. V. 833. et *Kahn* l. c. p. 71. sq.

(18) Hinc *Lega* l. c. III. n. 47. sq. parum accurate disserit, dum tenet Ecclesiam per poenas omnes (?) semper intendere principalius et directius fidelium emendationem atque omnia crimina insectari et detestari, *non propter ordinis externi deturbationem*, sed propter ordinis spiritualis seu iustitiae supernaturalis in delincente iacturam sc. propter peccatum (etiamne in poenis, quas Ecclesia antecederet fert in tempus determinatum duraturas? et quas sustinet in delincente perfecte emendato et ad iustitiam supernaturalem per gratiam restituto?) Multo minus sunt accurata quae *Lega* l. c. n. 52. deprompsit ex Morino de non servata distinctione *fori interni et fori externi poenalis* prioribus Ecclesiae saeculis et fere usque ad XII. saec. perdurante. (?) Quem Morini errorem iam efficaciter refutavit *Devoti* l. V. tit. 17. § 2. l. III. t. 1. § 7. sq. l. IV. tit. 1. § 2. 10. Neque cum memoratis assertionibus de natura poenae ecclesiasticae cohaerent, quae idem *Lega* inferius n. 56. sq. tradit de divisione poenarum ecclesiasticarum.

(19) Cap. 1. 14. X. (l. 31.); c. 8. X. cod. " *ad reprimendam malitiam poenae certae* sunt a canonibus constitutae „ ubi sermo est de excommunicatione; c. 5. (V. 9.) in Sext.

(20) Cfr. quoque c. 7. X. (V. 38.); c. 17. X. (V. 6.).

rae etiam vindictae nomine designantur (21). Quamvis negari non possit ab Ecclesia praecipua quadam ratione tamquam finem proximum intendi delinquentis emendationem, eamque in hac re, sicut sua mansuetudine in puniendo, ita in hac speciali cura rehabilitandi et ad bonam frugem reducendi criminosos, multis saeculis antevertisse novas theorias iuris poenalis, quae saec. XVIII. ad finem vergente ortae sunt et in varias scholas distrahunt hodiernos poenalistas non raro genuinis principiis ethicae christianae et iuris naturalis destitutos (22).

74. Poenae ecclesiasticae dividuntur (23): I. Ratione *proximi finis* principalis in *vindicativas*, quae principaliter ad vindictam publicam et in odium delinquentis ordinantur, licet secundario etiam intendant emendationem puniti et salutarem timorem aliorum, velut depositio vel degradatio, et in *medicinales*, quae principaliter ad emendationem delinquentis diriguntur atque vulgo dicuntur censurae v. g. excommunicatio vel interdictum. — II. Ratione *damni vel mali* quod inferunt, in *spirituales* v. g. censurae, depositio, degradatio, et in *temporales* v. g. incarcerationio vel fustigatio. — III. Ratione *determinationis* in iure in *ordinarias*, quae in ipsis legibus secundum individuum rationem certo definiuntur, et in *extraordinarias* sive *arbitrarias*, quarum determinatio aut inflictio prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici relinquitur pro personarum et rerum circumstantiis (24). — IV. Ratione *modi*, quo infliguntur, in poenas *ipso iure* sive *ipso facto* inflictas et in poenas *ferendae sententiae*. Quae poenae ipso iure inflictas, licet sententiam condemnatoriam iudicis non requirant, tamen non raro exigunt sententiam declaratoriam, antequam a delinquente executioni sint mandandae (25).

(21) C. 51. C. XXIII. q. 4.; c. 9. C. XXIII. q. 3.; c. 22. C. XII. q. 2. Cfr. Kahn l. c. p. 56. sq., 60. sq.; Schiappoli l. c. n. 121. salvis assertionibus minus accuratis huius auctoris.

(22) Cfr. de falsis theoriis: Cathrein, Moralphil. t. II. p. 543. sq. De salutari influxu Ecclesiae in ius poenale cfr. quoque Pertile, Storia del diritto penale § 127. p. 29. sq.

(23) Schmalzgr. l. c. n. 4. sq.; Thesaurus l. c.; Devoti l. c. lib. IV. tit. 17. §§ 2. 4., ubi minus accurate disputat de hac re; Stremmer l. c. p. 5. sq.

(24) Suarez, De leg. lib. V. cap. 11.; cap. 4. § 1. X. de off. et p. i. deleg. l. 29. Divisio in ordinarias et extraordinarias nonnumquam alio sensu explicatur, ut dicatur ordinaria ea poena, quae non excedit mensuram communiter servari solitam, extraordinaria quae excedit. Noldin l. c. n. 5.

(25) Schmalzgr. l. c. n. 46. sq.; Suarez, De leg. lib. V. cap. 5.-10. incl.; Thesaurus l. c. P. I. cap. 6. 7.

§ 2. DE POTESTATE ECCLESIAE INFLIGENDI POENAS.

75. Ecclesiam habere potestatem infligendi poenas eamque inde a primis temporibus, si opus fuit, etiam exercuisse, res est adeo certa et indubitata, ut vel ipsi adversarii Ecclesiae catholicae illud ius atque factum negare non audeant (26), licet de origine (27), subiecto, ambitu huius potestatis a catholicis viris dissentiant. Verum dubium quoque existere non potest, quin ipse Christus Dominus suam Ecclesiam vera potestate coercitiva instruxerit, atque idcirco origo divina huius potestatis extra controversiam est constituta. Etenim id manifeste colligitur ex potestate legislativa et iudiciali, non qualicunque, sed efficaci a Christo Ecclesiae suae collata. Quae efficacia, spectata hominum indole, certe illi potestati deesset, nisi iure infligendi poenas esset munita (28). Praeterea Christus Dominus etiam directe et expresse non vagae cuidam communitati, sed rectoribus Ecclesiae illam adiudicavit potestatem decernendi gravissimam poenam exclusionis ab Ecclesia. Cfr. Matth. XVIII. 15. sq. Hinc etiam S. Paulus (II. Cor. X. 15. sq. XIII. 10.) potestatem suam puniendi a Domino, non a fidelibus vel principibus sibi datam esse testatur (29). Quibus rationibus si addideris verba, quibus Christus Dominus S. Petro primum iurisdictionis promisit atque contulit, solidissima huius potestatis habentur fundamenta in ipsa sacra scriptura contenta (30).

76. Quibus argumentis accedunt Ecclesiae definitiones ac decisiones, v. gr. Benedictus XIV. Brev. " *Ad assiduas* „ (4. mart. 1755.) damnavit librum P. La Borde, ubi contraria erronea doctrina propugnabatur. Praeterea Pius VI. Const. dogmat.

(26) Cfr. v. g. *Hinschius*, System. d. k. K. tom. IV. p. 691. sq.

(27) V. g. antiqui et novi Protestantes, qui nullam a Christo iurisdictionem Ecclesiae datam esse tenent, sed poenas ecclesiasticas repetunt ex pacto quodam et conventu vel ex iure historico. Cfr. *Devoti* l. c. tit. 1. §§ 2. 3. 4. 5. tit. 17. § 1.; *Hinschius* l. c.

(28) *Cavagnis*, Nature de l'autorité juridique de l'Eglise n. 96.; *Duballet*, Principes de droit can. t. I. n. 223.; *Stremler* l. c. p. 9. sq.; *Straub*, De Eccl. Christi n. 632.; *Choupin*, Valeur d. Décisions du S. Siège p. 218. sq.

(29) Eadem confirmatio ex ratione docendi et agendi Apostolica eruitur ex I. Cor. V. 3.-5.; II. Cor. XIII. 2. 3. 10.; I. Tim. I. 18.-20., V. 20; 2. Tim. IV. 2. etc. Cfr. *Straub* l. c. n. 628. sq.; *Palmieri*, De Rom. Pont. p. 129. sq.

(30) *Devoti* l. c.; *Stremler* l. c. p. 8. sq.; *Soglia*, Inst. iur. publ. eccl. lib. I. cap. 1. § 7.

“ *Auctorem fidei* „ similem errorem syn. Pistoriensis damnavit ut haereticum (*Denzinger-Bannwart.* n. 1504. 1505.), atque Leo XIII. Const. “ *Immortale Dei* „ (1. nov. 1885.) doctrinam catholicam de potestate punitiva Ecclesiae positive proposuit (31).

Speciatim vero Ecclesiae minime negari potest ius divinitus acceptum (32), non historica (33) quadam evolutione quaesitum vel principum civilium concessione datum intelligendi etiam poenas in se vere temporales.

Quod ius imprimis evidenter colligitur ex amplissima potestate S. Petro concessa neque aliunde ex natura istarum poenarum hominumque indole vel fine Ecclesiae coarctata, sed potius comprobata (34).

Praeterea constans et universalis usus huius potestatis per Ecclesiam non solum legitimum titulum sed etiam originem divinam iuris Ecclesiae luculenter demonstrat. Nullibi enim Ecclesia suum ius repetit ex titulo quodam mere historico, sed tamquam proprium et nativum sibi vindicat. Id quod denique manifestissimum est ex disertis definitionibus ecclesiasticis, quibus origo divina istius potestatis ea ratione declaratur, ut omnes aliae derivationes omnino excludantur.

Nec minus clare constat haec extensio potestatis coactivae ad poenas vere temporales infligendas ex declarationibus Ecclesiae, v. gr. ex damnatione Marsilii Patav. per Ioannem XXII. Const. “ *Licet* „, 23. oct. 1327. (*Denzinger-Bannw.* n. 499.); ex damnata prop. 24. Syllabi Pii IX. et ex eiusdem Const. “ *Quanta cura* „, ubi expresse damnantur asserentes “ *Ecclesiae ius non competere violatores legum suarum poenis temporalibus coercendi* „ (35).

(31) *Palmieri* l. c. p. 135.; *Straub* l. c. n. 634.

(32) *Tarquini* l. c. p. 35.; *Cavagnis* l. c. n. 272. sq.; *Moulart*, L'Église et l'État, l. III. c. 3. art. 2. § 2.

(33) Quare errat *Droste* l. c. p. 4.

(34) *Moulart* l. c.; *Stremmer* l. c. p. 13. sq.; *Devoti* l. c. lib. IV. tit. 1. § 10.; *Soglia* l. c. cui *Vacandard* (L'Inquisition p. 304.) falso tribuit opinionem contrariam.

(35) Quare vehementer erravit *Vacandard* (L'Inquisition, p. 304. sq.) si putat ex doctrina Ecclesiae posse ipsius potestatem coactivam restringi ad coercionem moralem per poenas spirituales atque hanc restrictionem in Decret. Nicolai I. (c. 6. C. XXXIII. q. 2.) et Coelestini III. (c. 10. de iudic. II. 1.) contineri (?), nec minus erravit si (in Rev. du Clergé français 15. Febr. 1907.) putat Encycl. “ *Quanta cura* „ rem non decidere, aut per interrogationem insinuat doctrinam in ea contentam posse a decessore Pii IX. corrigi et reformari, vel Romanos Pontifices Benedictum XIV., Pium VI.,

§ 3. DE SUBIECTO POENARUM ECCLESIASTICARUM.

77. *Subiectum activum* seu superior competens ad infligendas poenas in Ecclesia generatim tantum est is, qui habet iurisdictionem in foro externo. Quare huiusmodi potestate gaudent imprimis Romanus Pontifex, Episcopi alique Ordinarii ipsis aequiparati, Praelati regulares cum iurisdictione quasi episcopali. At quicumque solummodo praediti sunt iurisdictione fori interni, poenas ecclesiasticas infligere nequeunt, etiamsi ab imponendis poenitentiis in foro sacramentali non prohibentur. Hinc etiam parochi, quibus ex officio vera iurdictio in foro externo non competit, a poenis ecclesiasticis infligendis omnino debent abstinere (36).

Porro Praelatus ecclesiasticus (37) qui poenas in foro ecclesiastico infligere potest, in primis attendere debet, ne poenam infligat a sua persona foroque ecclesiastico plane alienam veluti poenam sanguinis et mutilationis (38). Neque omittat considerare qualitatem delinquentis eiusque delibera-

Pium IX. non proposuisse in hac materia doctrinam Ecclesiae, sed doctrinam systematis theologici medio aevo in honore habiti et necessitatibus illius temporis respondentis, quasi nesciverint se subtrahere candidae illusioni de medio aevo adhuc perdurante. Quem egregie confutavit *Choupin* l. supra cit. et in opuse. *Le pouvoir coercitif de l'Eglise*. — Quodsi *Vermeersch*, *La tolérance* p. 66. 67. admittit tamquam interpretationem *minimam*, sed *sufficientem* ad non incurrendum errorem in Encyclica « *Quanta cura* » damnatum, quod Ecclesiae tribuatur potestas edendi damnationem conditionatam ad poenam temporalem i. e. obligationem imponendi ad illas poenas temporales subeundas atque talem obligationem urgendi per poenas spirituales (*sc. aut multam solve, aut excommunicationem incurres*); evidenter nimium concedit, et per viam indirectam *practice negat* potestatem, quam *directe asserit* esse tenendam. Praeterea confundit *medium* executionis *pro aliquo casu* (quo Ecclesiae brachium saeculare, ad quod ius habet, non concedatur, aut forte a potestate saeculari impediatur) cum iure ipso poenam infligendi atque exequendi. — *Hinschius* quoque l. c. t. V. p. 228. sq. de tendentia legislationis criminalis Eccl. quoad delicta et poenas multa falsa in facto et in iure asserit, sicut postea p. 449. ubi de inquisitione tractat, etiam proceduram criminalem non raro falso impugnat.

(36) *Bened. XIV.*, De syn. dioec. lib. V. cap. 4. n. 2.; *Kober*, *Der Kirchenbann* p. 76. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 278. sq. 327. sq. 300. sq. ubi p. 281. fusius, sed suo modo agit de iure puniendi quod R. Pontif. competit.

(37) *Schmalzgr.* l. c. n. 26. sq.

(38) Cap. 5. 9. X. ne clerici III. 50.; cap. 3. X. de crimine falsi V. 20.; cap. 4. X. de raptor. V. 17.

tionem vel dolum et fraudem. Denique attendat necesse est ipsum delictum eiusque circumstantias, certitudinem, gravitatem. Quae consideratio maxime est necessaria, si prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici poena est relicta; minime vero eam habet vim et efficaciam, ut iudex ecclesiasticus poenam certam et ordinariam pro suo prudenti arbitrio augere vel minuere, atque adeo condonare possit (39), nisi secundum modum titulo praecedenti explicatum.

78. *Subiecta passiva* poenarum ecclesiasticarum sunt vi-ventes fideles baptizati delinquentes (40) sive laici, sive clerici, dummodo agatur de crimine sive natura sua sive ratione personae delinquentis potestati coercitivae Ecclesiae subiecto. Etenim laicorum crimina, quae ad tribunal Ecclesiae non spectant, potestati civili relinquit castiganda. Clerici vero, qui leges reipublicae temere violant et privilegiato foro gaudent, ab Ecclesia pro gravitate delicti puniuntur. Quodsi in foro ecclesiastico poena proportionata delicto non reperiatur, brachio saeculari traduntur (41).

Quare infantes (42), qui septimum annum nondum attigerunt, etiamsi fortasse per accidens malitia suppleat aetatem, ordinariis poenis ecclesiasticis etiam latae sententiae non ligantur, atque similiter impuberes, in quibus praesumptio iuris de usu rationis nondum obtinet, eadem fruuntur immunitate.

Impuberes vero doli capaces et multo magis puberes minores, qui aetatem legitimam pubertatis iam excedentes, aetatem maiorem nondum compleverunt, indiscriminatim a poenis ecclesiasticis sive latae sive ferendae sententiae immunes dici non possunt (43). Id quod potissimum obtinet in delictis quibusdam atrocioribus (44), ob quae minores, dum-

(39) Cap. 4. § 1. X. de off. et p. iud. del. I. 29.; *Schmalzgr.* l. c. n. 31.; *Suarez* l. c. lib. V. cap. 11.; *Thesaurus* l. c. cap. 9. 13. 23. 26. Cfr. quoque Cod. pen. Ital. (a. 1889.) art. 29. 30.

(40) R. I. 23. in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. n. 15. sq.; *Hinschius* l. c. p. 698. sq. p. 447. ubi merito impugnatur Katz, qui tenet Ecclesiam ab initio *tantum* contra clericos *veras poenas* tulisse, laicis vero solas poenitentias aut censuras imposuisse.

(41) *Devoti* l. c. lib. IV. tit. 1. §§ 9. 10. 11.

(42) Cap. unic. de homic. V. 4. in Clem.; *Thesaurus* l. c. cap. 17.; *Schmalzgr.* l. c. lib. V. tit. 23. de delict. pueror. n. 4. sq.

(43) Cap. 1. 2. X. de delict. pueror. V. 23.; cap. 1. 60. X. de sent. excom. V. 39.; *Schmalzgr.* cit. tit. 23. n. 9. sq.; *Thesaurus* l. c.

(44) *Bened. XIV.* Const. « *Ab Augustissimo* » 5. Mart. 1744.; *Urban. VIII.*

modo attingant annum vicesimum, gravissimis poenis ordinariis subiici iubentur.

79. Cum territorium Ecclesiae sit orbis terrarum, nunquam fidelis quoad leges universales Ecclesiae potest tamquam peregrinus existere extra territorium auctoritati ecclesiasticae non subiectum (45). Quare quaestio, num peregrinus subiiciatur legibus poenalibus loci in quo versatur vel patriae derelictae, in foro ecclesiastico est solummodo practici momenti, si agatur de particularibus legibus poenalibus (46).

Item novis legibus poenalibus aliquis non est subiectus, nisi postquam promulgatio legis novae legitime facta est, atque in omnibus subditis cognitio legis merito praesumi potest. Quae cognitio, ut merito praesumatur, etiam in legibus poenalibus Ecclesiae non requirit promulgationem in singulis provinciis ecclesiasticis (47); verum ad vitandas dubietates in praxi optimo consilio in ipsa legis poenalis promulgatione certum quoddam tempus v. g. duorum vel trium mensium stabilitur, intra quod lex vacet, et quo elapso plenum obtineat vigorem, ita ut non amplius admittatur ignorantia iuris, saltem si agatur de poenis vindicativis (48).

Denique singularis est Ecclesiae praerogativa, quod ipsa iam pridem (49) omnes fideles sibi subditos sive divites sive pauperes, sive nobiles vel ignobiles aequali ratione et sine acceptatione personarum suis legibus poenalibus poenisque subiiciat (50).

80. Scholion. Obiectum poenarum ecclesiasticarum est delictum, cuius notio atque elementa tum subiectiva tum obiectiva in prima parte iam fuerunt explicata.

Const. « *Apostolatus* » 28. Mart. 1628. Cfr. quoque Regolamentoo penale Gregorii XVI. art. 27.; Codice penale Ital. (a. 1889.) art. 53. sq.; *Berner* l. c. § 75. sq.

(45) *Kober*, D. Kirchenbann p. 120.

(46) Cap. 2. de const. l. 2. in Sext.; *Suarez*, De leg. lib. III. cap. 32. 33.; *Kober* l. c. p. 126. sq.; *Wernz*, Ius Decret. t. I. n. 105. 107.; Regolamentoo penale Gregor. XVI. art. 3. 4. 5. 71. 72.

(47) *Wernz*, Ius Decret. t. I. n. 100.

(48) *Wernz* l. c. n. 101.; *Thesaurus* l. c. cap. 15.; *Suarez* l. c. l. V. cap. 12.; *Sanchez*, De matr. lib. IX. disp. 32. n. 20. sq.

(49) Id ab Ecclesia factum esse, antequam moderna constitutiones huiusmodi principium proclamarent, aequo iustoque iudicio fatetur *Berner*, vir acatholicus, l. c. § 45.

(50) *Kober* l. c. p. 104. sq.; Regolamentoo penale Greg. XVI. art. 2. « Non dispensa dalla pena nè la condizione nè il sesso ». At punitio eorum qui supremum in populis tenent principatum, utpote causa maior, R. Pontifici est reservata, *Wernz* l. c. t. II. n. 592.; *Aichner*, Comp. iur. eccl. § 104.

§ 4. — DE EXTINCTIONE DELICTORUM ET POENARUM
ECCLESIASTICARUM (51).

81. Ex delicto oritur in publica auctoritate ius delictum persequendi per iudicium criminale contra delinquentem institutum et ius executioni mandandi poenam per sententiam iudicis decretam (52). Ius persequendi, praeter mortem delinquentis et praescriptionem actionis poenalis, extinguitur per abolitionem. Ius exequendi poenam cessat morte rei, praescriptione delicti aut poenae et gratia a principe post sententiam latam facta. Abolitio procedurae criminalis praesertim *per accusationem* instituendae spectat ad tractatum de processu criminali; alii vero modi quibus delicta vel poena extinguuntur atque in iudice cessat ius persequendi praesertim *per inquisitionem* sive *ex officio* et ius poenam exequendi, magis spectant ad ius poenale specificè acceptum (53).

82. Sicut per abolitionem specialem, generalem aut legalem accusatio criminalis extinguitur, ita etiam delictum ecclesiasticum poenaeque ipsi inflictæ enumeratis supra modo cessare possunt (54).

Atque imprimis delictum et poena extinguuntur *morte rei*. Id quod perfectissimo modo obtinet, si reus moriatur ante proceduram iudicalem inchoatam vel saltem ante sententiam latam. Nam mors omnia solvit, atque is, qui iam incidit in manus divini iudicis, iudici humano non amplius est subiectus. Hinc iam in legibus Romanis dicitur: "Is, qui in reatu decedit, integri status decedit; extinguitur enim crimen mortalitate...; morte crimine liberatur „ (55). Quare extincto crimine

(51) Cfr. *Lega*, De iudiciis eccl. t. IV, n. 184. sq.; *Berner* l. c. § 165. sq.; *Riedel*, De praeser. crim. 1831.; *Platzmann*, Observationes de poen. praeser. 1832.; *Koorebeke*, Traité des prescriptions en matière criminelle, Bruxelles 1849.; *Carrara*, Programma § 574. 714. sq. Cfr. quoque *Banniza*, De praescriptione contra iudic. ex offic. inquirentem locum non habente, Oeniponte 1766.; *Nani*, Diatriba de crimin. indulgentia et praescript. Novocomi 1789.; *Platzmann*, De poen. praescript. Lips. 1832.; *Buma*, De iure gratiae, Groning. 1823.; *Dompierre*, Examen du droit de grâce, Lausan. 1823. apud *Pessina* l. c. § 175. 179.

(52) *Berner* l. c. § 165.; *Pessina* l. c. § 171. sq.

(53) Cfr. Codice pen. Ital. l. I. tit. 9.; *Berner* l. c.; *Pessina* l. c.

(54) *Regolam*, cit. art. 37. sq.; Codice pen. Ital. n. 85. sq.

(55) L. 11, D. ad leg. Iul. Maiest. (XLVIII. 4.); *Schmalzgr.* l. c. lib. V. tit. 37. n. 16.; *Pessina* l. c. § 172.

post mortem rei neque accusatio introducitur neque coepta continuatur, nec potest esse quaestio de poena infligenda.

Quodsi si quis decedat post sententiam latam, quae nondum transiit in rem iudicatam, mors impedit, quominus sententia illa transeat in rem iudicatam ideoque executioni mandari nequit. At si reus moriatur, postquam sententia lata transiit in rem iudicatam, profecto poenae personales reo condemnato applicari non amplius possunt, sed poenae reales et bona scelere quaesita, in bonis relictis rei mortui, citra difficultatem executionem admittunt atque propterea morte rei non extinguuntur (56).

83. Alter modus, quo delictum censetur extinctum in ordine ad poenam infligendam, est ipsa *expiatio poenae* inflictae. Qua expiatione facta societati satisfactum est, atque cum idem non possit bis puniri, solummodo novum delictum vel repetitio delicti perpetrati delinquentem constitueret reum novae poenae (57). At expiatio poenae in foro civili inflictae non obstat, quominus in foro quoque ecclesiastico competens poena decernatur et vicissim (58); quemadmodum poenitentia in foro interno peracta non excusat a subeunda poena in foro externo statuta (59).

84. Tertius modus extinctionis delicti et poenae est *praescriptio* (60) in casibus a iure expressis et intra tempus legibus statutum. Quamvis enim post sententiam rite pronuntiatam, quae transiit in rem iudicatam, illa ratio ex difficultate probationis et defensionis petita, in qua innititur praescriptio actionis criminalis, non amplius urgeri possit, cum solummodo

(56) Cap. 9. X. de usur. V. 19.; cap. 5. X. de raptor. V. 17.; *Pessina* l. c. de hac exceptione in iure Romano facta. Cfr. quoque Codice penale d' Ital. art. 85. sq. art. 102.

(57) *Schmalzgr.* l. c. n. 23. sq.; *Regol. cit.* art. 36.

(58) Cap. 2. de except. II. 12. in Sext.; Instr. S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1880. art. 43.

(59) *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 2.

(60) Ad proceduram criminalem pertinet agere de praescriptione actionis criminalis in foro ecclesiastico, praesertim in processu accusatorio. Quae praescriptio nititur illa ratione aequitatis naturalis, quod post longum tempus et probatio delicti et defensio accusati non exiguas nanciscantur difficultates; quare ne potestas publica exponatur periculo puniendi innocentem aut condemnandi reum propter probationes non sufficientes cum gravi detrimento dignitatis et bonae famae tribunalium, processus criminalis omnino denegatur. Cfr. *Regolam. cit.* art. 36. 39.-48. incl.; *Code pen. Ital.* art. 91. sq.; *Lega* l. c. n. 187.; *Berner* l. c. § 167.; *Pessina* l. c. § 179. sq.; *Cremani*, De iur. crim. l. p. 274. sq.

poenae legitime decretae requiratur executio, tamen lapsu temporis satis longi memoria sententiae criminalis et poenae statutae quasi deletur et ille timor executionis, forte cum exilio coniunctus, est saltem partialis castigatio. Hinc nihil videtur obstare, quominus post certum annorum lapsum poena statuta praescribatur et non amplius executioni mandetur. Quod de poena iudicialiter iam decreta dictum est, id de ipso crimine ante omnem actionem criminalem inchoatam fieri potest. Ipso enim lapsu temporis memoria criminis magis magisque evanescit, idcirco legislator statuere potest, ut crimen elapsa annorum serie tamquam extinctum habeatur, nisi pro natura criminis statuta sit exceptio (61), velut in iure Romano de parricidio, suppositione partus, apostasia (62). Fatendum tamen est, in fontibus scriptis iuris canonici de isto modo extinguendi crimina et poenas disertis verbis nihil esse statutum (63).

(61) Regul. cit. art. 47. De historia praescriptionis in iure penali cfr. *Pessina* l. c. § 181.

(62) L. 10. D. ad leg. Pomp. de parrie. (XLVIII. 9.); L. 19. § 1. D. de leg. Cornel. (XLIX. 10.); L. 4. Cod. de apost. (I. 7.).

(63) Cfr. tamen causam *Lublinensem* de praescriptione actionis criminalis discussam a S. C. Ep. et Reg. in Actis S. Sedis t. 30. p. 677. et decisionem S. C. a R. Pontifice approbatam atque episcopo per litteras S. C. communicatam, ibid. p. 688., ubi expresse admittitur praescriptio actionis criminalis, atque definiuntur praescriptionis tempora, sc. pro actione iniuriarum spatium unius anni, pro crimine peculatus et delictis carnis spatium quinque annorum. At raptus, stuprum per vim illatum, adulterium cum incestu coniunctum, nonnisi annorum viginti spatio dicuntur praescribi; praescriptio vero omnis negatur crimini suppositi partus, parricidii, assassinii, laesae maiestatis, duelli, falsae monetae, apostasiae, haeresis, simoniae, concussionis, abortus et sodomiae. Praescriptio etiam negatur in delictis, quae successiva sunt aut permanentia, nisi a die cessantis delicti. Cum vero addatur praescriptionem in delictis *totaliter occultis* non currere *a die commissi delicti* sed *a die scientiae accusatoris vel inquisitoris*, inde pro foro Ecclesiae non parum eliditur vis illa praescriptionis. — Aliter solet statui in codicibus modernis v. gr. in Codic. pen. Ital. n. 92.; Regul. pen. Gregor. n. 44. Cfr. *Lega* l. c. n. 187. sq.; *Pessina* l. c. § 182. 184., ubi scite observat disparitatem inter praescriptionem in materia civili et in materia criminali relate ad scientiam illius contra quem praescribitur; nam lex statuens praescriptionem in materia civili praesumit *tacitam renuntiationem* eius contra quem praescribitur, et idcirco *contra non valentem agere non currit praescriptio*; at in re criminali praescriptio nititur *in obiectiva difficultate* rite post certum tempus *administrandi iustitiam* (cfr. praeced. not. 58.), ad quam impertinens est scientia vel ignorantia iudicis; hinc etiam in iure Romano praescriptio incipiebat a die commissi delicti seu a momento ex quo oritur actio poenalis. L. 29. § 7. D. ad leg. Iul. de adult. At *poenae* praescriptio incipit *a die sententiae irrevocabilis*. *Pessina* l. c. § 186. Cfr. *Piat Mont.* l. c. II. q. 632. 633.

85. Quartus denique modus, quo delictum et poena etiam in foro ecclesiastico cessare et extinguí possunt, est *gratia* (64) concessa a competente legislatore ecclesiastico intra limites a iure statutos. Quae *gratia* potest consistere in *abolitione* proceduræ criminalis iam inchoatæ, aut in *aggratiatione* sive in plena vel minus plena remissione poenæ iam statutæ, aut in *restitutione* sive in condonatione residuæ poenæ ex parte iam expiatae atque in ablatione certorum damnorum forte cum poena coniunctorum.

86. Denique poena delicti non extinguí quidem, sed impediri potest, si delictum persecutioni est obnoxium ad instantiam partis læsæ atque ista neque per se accusationem contra reum movet neque postulat, ut ex officio procedatur. Quo in casu actore non existente nulla infligitur poena (65).

87. Modi vero communes, quibus poenæ cessant, sunt absolutio et dispensatio. Prior modus refertur ad poenas medicinales, alter locum habet tantum in poenis vindicationis. Cf. *Thesaur.* l. c. P. I. cap. 20. sq.

88. Potestas remittendi poenam sive per absolutionem sive per dispensationem per se illi competit, qui poenam tulit, vel qui huius sit superior aut successor vel delegatus. Poena enim inflicta est verum vinculum iuridicum per superiorem ecclesiasticum vi suæ iurisdictionis inductum, cuius vim nisi ex facultate accepta inferior non potest relaxare (66); at qui respectu illius fidelis æqualem habet iurisdictionem, ut evenit in successore in officio et a fortiori qui habet iurisdictionem vere superiorem, cum æquali vel superiori (67) pol-

(64) Cfr. *Regolam.* cit. art. 36. § 4. art. 49.

(65) Licet in foro Ecclesiæ ex officio per inquisitionem semper procedi possit contra quodlibet verum delictum; tamen in læsione iurium privatarum personarum, quando non redundat in publicum damnum aut illius periculum inducit, non solet procedi nisi ad instantiam partis.

(66) C. 16. X. de maior. et obedient. l. 33.; c. 15. X. de tempor. ordin. l. 11.; *Thesaurus* l. c. P. I. c. 23. i. pr.; *D'Annibale* l. c. n. 314.; *Suarez*, De leg. l. VI. c. 14. n. 1. 2. 4. 6.; *Piatius Montensis*, Praelectiones iuris regularis tom. II. p. 582. sq. 596. sq.; *Vermeersch*, De relig. instit. n. 418. sq. 425. sq.

(67) Superior relate ad Episcopum quoad absolutam potestatem dispensandi a poena ab Episcopo lata intelligitur in disciplina vigenti solus R. Pontifex, non v. gr. Metropolitæ et multo minus Primas. Ceteri infra R. Pontificem superiores, quando Ordinarii sententia fuit iniusta, eam per legitimam appellationem ad se delatam possunt cassare, ex qua infirmatione sententiæ consequitur poenam non vere fuisse incursum nec indigere dispensatione. Quoniam vero in censuris iam incursum appellatio in *suspensivo* non datur (c. 30. 53. § 1. X. de appellat. II. 28. *Thesaurus* l. c.

leat potestate ligandi atque solvendi, vinculum poenae ab alio impositum per absolutionem vel dispensationem tollere potest.

89. Inde infertur iudicem, qui *mere applicat* poenam non a se sed a superiore constitutam, eandem semel applicatam per se et ex vi officii iudicis relaxare non posse; iudex enim ut talis post poenam sua sententia applicatam atque executioni mandatam functus est munere suo; ergo, nisi ex alio titulo habeat acceptam potestatem, poenam per dispensationem aut absolutionem tollere non potest. Quare licet Ordinarius aliique ab ipso delegati possint dispensare a poenis iure dioecetano constitutis, a poenis iuris communis dispensare non valent, nisi in quantum habeant ad hoc facultatem sive specialem a R. Pontifice acceptam sive generalem per ius commune concessam.

90. Praescindendo a censuris, de quibus sub proprio titulo agetur (68), in aliis poenis latae sententiae iure communi sine interventu iudicis incursis certe facultas dispensandi tacite fit ab ipso iure Episcopis aliisque Praelatis iurisdictionem quasi episcopalem habentibus, quoties ius permittit dispensationem quin determinet personam a qua dari debet (69); satis enim intelligitur R. Pontificem in iure communi dispensare posse; ergo facultas dispensandi in lege contenta non ad R. Pontificem sed ad inferiores Praelatos est referenda.

91. Praeter hunc casum etiam satis communiter fuit propugnata facultas Episcopi dispensandi a poenis ipso iure incursis *ob delicta minora* i. e. *non maiora adulterio*, saltem peracta poenitentia vel aliqua ipsius parte, nisi exceptio facta fuerit sive expresse sive saltem implicite (70).

P. I. c. 24. i. f.; *Lega* l. c. t. IV. n. 491.), sed tantum *in devoluto*, infirmitas sententiae a tribunali superiori facta id solum efficit, ut censura sit tollenda per absolutionem iudicis a quo inflicta est vel etiam iudicis superioris qui sententiam infirmavit, in quo videtur dari optio, c. 7. § 3. de sent. excomm. V. 11. in Sext.; *Lega* l. c. t. III. n. 122.

(68) Pro absolvendis censuris iuris communis adest specialis ratio desumpta ex natura medicinali talis poenae, quae statim tollenda est, cum adest resipiscentia seu recessus a contumacia, at ius absolutionis obtinendae maxima ex parte frustraretur si esset recurrendum ad R. Pontificem pro illa obtinenda; hinc pro censuris ius ipsum expresse statuit principium contrarium, non esse reservatas quoad absolutionem nisi de reservatione expresse caveatur, c. 29. X. de sent. excomm. V. 39.; *Suarez* l. c. n. 7.

(69) *Thesaurus* l. c. P. I. c. 24. dic. III.; *Sanchez*, De matr. l. 8. d. 5. n. 2. 5.; *Suarez* l. c. n. 8.

(70) *Thesaurus* l. c. P. I. c. 23. dic. IV.; *D'Annibale* l. c. n. 315.; *Lega* l. c. t. III. n. 12. Cfr. quoque *Suarez*, De cens. d. XXIX. sec. I. n. 21., qui illam facultatem tenet *de poena suspensionis*.

Quae implicita exceptio sit hoc ipso quod ius poenam statuit in *determinatum tempus duraturam* (*Thesaurus*, l. c. dic. IV; *Suarez*, De cens. d. XXIX. sec. 1. n. 20.). Ad probandam talem potestatem allegatur c. 4. X. de iudic. II. 1., et adducitur ratio, quod cum illa minora delicta sint frequentiora, providendum fuit, ne nimis frequens recursus ad Sedem Apostolicam esset necessarius (71). Quae distinctio inter delicta *maiora* et *minora* adulterio est in se aliquantulum difficilis; unde iam *Thesaurus* l. c. cum aliis monuit non esse hic iu-

(71) Fatendum est nec canonem allegatum referre clare traditum principium de tam ampla facultate Episcopi, nec rationem additam esse vere convincentem. Nam prima pars Decretalis Alexandri III. loquitur de delictis, propter quae in iure est statuta *suspensio* (*dummodo sint talia crimina, propter quae suspendi debeant*), quae limitatio de *poena suspensionis* etiam in secunda parte videtur esse intelligenda atque expressa reperitur in Decretali integra relata in edit. *Friedberg*. "potest episcopus cum suis clericis post peractam poenitentiam dispensare, *ut in ordinibus suis deserviant*". Ratio vero adducta de difficultate frequentis recursus ad Sedem Apostolicam, si valet in suspensione ceterisque censuris, de aliis poenis non adeo est efficax, cum poenae non infligantur ut dispensentur, sed ut sustineantur et expientur et per poenae sufferentiam violatio ordinis publici reparetur. Quare illa distinctio quae traditur a *Thesauro* l. c. inter poenas, *quae receperunt vel non receperunt executionem per factum hominis*, etiam in allegato canone non videtur habere fundamentum; quasi Episcopus possit dispensare "super poena infamiae vel irregularitatis vel inhabilitatis aut depositionis verbalis, non autem super privatione beneficii vel officii vel honorum post executionem factam iudicis ministerio". Nam teste eodem *Thesauro* cum Episcopus dicitur posse dispensare in delictis adulterio minoribus, gravitas delicti est desumenda ex poena, at poena depositionis certe est gravior simplici officii privatione. Quae ostendunt principium in textu allegatum esse incertum, quae incertitudo non convenienter tollitur, nisi in particulari determinentur poenae a quibus Episcopus dispensare possit.

Si *D'Annibale* l. c. n. 315. nullam addens limitationem dicit Episcopum posse dispensare "*quoties gravis necessitas urget et R. P. sine gravi incommodo adiri non potest*" atque nullo allegato iuris textu suam assertionem probat "*ex ipsa natura legum humanarum, quarum nulla est obligatio cum incommodo gravi*", vix potest negari, quin tam ampla potestas dispensandi valde extenuet vim et efficaciam communis iuris poenalis ecclesiastici; atque *mirum est* quod id fundetur in illa ratione, cum omnes leges poenales (saltem poenam *gravem* constituentes) *ex natura rei* obligent *ad grave incommodum* (i. e. gravem poenam) sustinendum; haec tenus enim nullus legislator in poenam imposuit *aliquid suave* aut incommodo carens. Pro censuris quidem etsi sint reservatae est specialis ratio iam alias assignata. Pro poenis *occulte incursis*, quarum executio secum traheret infamiam aut scandalum, minor etiam apparet iuridica incongruentia. Unde *Thesaurus* l. c. P. I. c. 23. dic. V. illam assertionem generalem *ad casus occultos* restringit, cui consonat *Sanchez*, De matr. l. II. disp. 40. n. 3.

dicandam theologicè maiorem vel minorem gravitatem, sed ex gravitate poenae qua puniuntur; inde multo melius definiretur illa potestas dispensandi, si in particulari recenserentur poenae a quibus Episcopus potest dispensare.

92. Demum hic commemoranda est facultas, quam Conc. Tridentinum sess. XXIV. c. 6. de ref. facit Episcopis dispensandi pro foro conscientiae in irregularitatibus (72) et suspensionibus ex delicto occulto provenientibus etsi Rom. Pontifici sint reservatae, excepta tamen ea, quae oritur ex homicidio voluntario et aliis ad forum contentiosum deductis, quam dispensationem potest Episcopus dare per se aut per delegatum (73). Insuper conceditur Episcopis quod possint "in quibuscumque *casibus occultis* etiam Sedi Apostolicae reservatis, delinquentes quoscumque sibi *subditos* (74) *in Dioecesi sua* per seipsos aut Vicarium ad id *specialiter* deputandum *in foro conscientiae* gratis absolvere „; quae *absolutio* cum proprie non dicatur nisi de censuris, non est confundenda cum *dispensatione* ab aliis poenis vindicativis, quae in decreto Concilii non continetur (*D' Annibale*, l. c. n. 316., *Lega*, l. c. n. 112.). Sed in const. "*Apostolicae Sedis* „ excipiuntur censurae speciali, modo R. Pontifici reservatae.

93. Sicut poena iam incursa non cessat resolutio iure Superioris, qui illam per legem constituit, ita etiam non cessat, si inflictæ est per praeceptum poenale ex vera iurisdictione fori externi datum, nisi in ipso praecepto dicatur poenam debere durare quamdiu durat Superioris iurisdictio v. gr. per clausulam "*ad beneplacitum nostrum* „. An autem praecepta personalia quoad vim ipsam obligandi cessent resolutio iure praecipientis cfr. *Wernz*, Ius Decret. t. I. n. 135.

(72) *Wernz*, Ius Decr. t. II. n. 108.; *Suarez*, De cens. disp. 41. sec. 2.; *Boenninghausen*, De irreg. fasc. I. p. 40. sq.; *Gasparri*, De sacr. ord. n. 224. sq. 230. sq.; *Lega* l. c. n. 112.

(73) *Putzer*, Comment. in facultat. Apost. n. 25.; *Thesaurus* l. c. dic. IV.; *D'Annibale* l. c. n. 316.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 600. sq.

(74) Inter subditos comprehendit *D'Annibale* l. c. n. 316. not. 15. cives, incolas, advenas et vagos, i. e. eos qui domicilium vel quasidomicilium habent in dioecesi vel vagi sunt, atque etiam peregrinos. Consentit *Lega* l. c. n. 112., sed quoad peregrinos solum in foro *sacramentali*.

SECTIO II.

DE VINDICATIVIS POENIS ECCLESIASTICIS

TITULUS V.

DE VINDICATIVIS POENIS ECCLESIASTICIS

(*Lib. V. tit. 57. de poenis*).

94. Fontes: Decret. Grat. tract. de poenit. v. g. c. 84. Dist. 5. de poenit.; C. XV. q. 1. - Comp. I. lib. V. tit. 32. de poenis; Cpl. III. lib. V. tit. 19. eod.; Cpl. IV. lib. V. tit. 13. eod.; Cpl. V. lib. V. tit. 16. eod. - Decretal. Gregor. IX. l. c., Decretal. Bonif. VIII. lib. V. tit. 9. eod.; Const. Clem. V. lib. V. tit. 8. eod.; Extravg. Ioann. XXII. tit. 12. eod.; Extravg. com. lib. V. tit. 8. eod.; - Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 6. 14. de ref. (de poena carc.) cap. 3. de ref. (de multis pecuniar.) - Decretal. Clem. P. VIII. lib. V. tit. 17. de poenis, ed. Sentis p. 175. sq. cum decretis Conc. Trid. atque Const. R. Pontif. ibidem allegatis (1).

Scriptores: Commentatores iur. Decretal. in h. t.; *S. Raym.*, Summa lib. III. tit. 32. de poenis. - *Zech*, l. c. tit. 10. de poenis fori eccles.; *Devoti*, Inst. canon. lib. IV. tit. 17. de poenis et censuris ecclesiasticis, lib. I. tit. 8. sect. 4. de depos. et degrad.; *Vering* l. c. § 191. *De Luca*, De delictis et poenis, n. 26. sq.; *Latini*, Inst. iur. crimin. p. 27. sq. 39. sq.; *Lega* l. c. t. III. p. 80. sq.; *Noldin*, De del. et poen. n. 2. sq.; *Kahn* l. c. n. 31. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 300. sq.; *Piatius Montens*. l. c. t. II. p. 582. sq.; *Vermeersch*, De relig. inst. n. 425. sq.; *Thesaurus*, De poenis ecclesiast. P. I.; *Stremmer* l. c. p. 25. sq.; *Muenchen* l. c. tom. II. p. 101. sq.; *Suarez*, De cens. disp. 30. de differentia suspen. a depos. et degrad.; *Kober*, D. Depos. u. Degradat.; *Kober* in Act. theol. Tubing. a. 1875. p. 3. sq. de fustig. cleric. et monach., a. 1877. p. 3. sq. de incarceration. cleric. et monach. (iunct. *Schmitz* in fol. period. Katholik a. 1884. p. 484. sq.), a. 1881. p. 3. sq. de multa pecuniaria; *Schiappoli* l. c. n. 119. sq.

PRAENOTIONES.

95. Connexio materiae. Postquam in sectione prima tamquam in parte generali de poenis in genere sive universim spectatis actum est, ex natura rei transeundum est ad poenas in specie, intra quas principem locum occupant poenae vindicativae, cum illis principaliter ratio poenae conveniat.

(1) Dig. XLVIII. 19. de poenis; Cod. IX. 18. 47. de poenis.; Codice penale Ital. art. 1. sq. art. 11. sq. et ceteri codices poenales aliarum regionum.

96. Definitio. Poena vindicativa (2) etiam in foro ecclesiastico est malum privationis vel passionis fidei (3) delinquenti principaliter in ultionem delicti a publica auctoritate iuste inflictum ad tuendum ordinem socialem Ecclesiae, et secundo quoque ad emendationem delinquentis.

Inde facile deducitur, poenam quoque vindicativam a poenitentia etsi in foro externo imposita (4) pariter triplici ratione differre. Nam poenitentia principaliter satisfacit Deo, acceptatione indiget et consensu poenitentis et ab eo regulariter accipit executionem; poena vero vindicativa principaliter satisfacit Ecclesiae, invito infligitur independenter a delinquentis voluntate, ipso facto incurri potest, sine actu executivo rei et nonnumquam etiam iudicis.

97. Divisio poenarum vindicativarum eadem fere est atque illa, quae supra de poenis in genere iam fuit allata. Maxime vero notanda est divisio poenarum vindicativarum fori ecclesiastici: I. In poenas *privativas*, quae auferunt bonum sive spirituale sive temporale iam obtentum aut obtinendum et ad sui executionem saepe (non semper) non requirunt externam actionem, et in poenas *positivas*, quae inferunt aliquod *malum* sive spirituale sive temporale et actionem externam ad sui executionem requirunt. II. In poenas *temporales sive corporales* et in poenas *spirituales*, quatenus afficiunt delinquentem aut malo quodam temporali vel corporali velut fustigatio, incarceration, multa, exilium, infamia, aut malo quodam spirituali v. g. irregularitates quaedam ad ordines suscipiendos, inhabilitates ad officia ecclesiastica, suspensio perpetua aut ad certum tempus, privatio ab officio et beneficio ecclesiastico, translatio poenalis in aliud officium, depositio et degradatio. III. In poenas *ipso iure* inflictas et in poenas *per sententiam* iudiciale infigendas (5). IV. In poenas *ordinarias* et *extraordinarias* (6).

98. Notae historicae. Gravissimae poenae vindicativae in vetere Testamento ipsis legibus divinis statutae (7) una cum

(2) Zech 1. c. § 128.; Stremler 1. c. p. 25.; supra de poenis eccles. universim spectatis.

(3) Cui assertioni non obstat, quominus Ecclesia extraordinarie contra certa delicta infidelium processerit. Cfr. *Bangen*, Die roem. Curie p. 101. sq.

(4) *Thesaurus* 1. c. P. I. cap. 1. 2.; *Piat. Mont.* 1. c. t. II. p. 582. sq.

(5) *Thesaurus* 1. c. cap. 3.; *Piat. Mont.* 1. c. p. 624. sq. 587. sq.

(6) *Sanchez* 1. c. lib. IX. disp. 32. n. 20. sq.

(7) Numer. XXXV. 31. « Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis, statim et ipse morietur »; Levit. XX. 14.; Deuteron. XXI. 22.; de

synagoga fuerunt sublatae. Quodsi aliquid nihilominus in praxi fuit retentum, id nonnisi ex approbatione potestatis civilis vel potestatis ecclesiasticae ut ius mere humanum vim atque valorem in unoquoque foro obtinuit (8). Cum religio catholica in imperio Romano propagaretur, legibus Romanis longa series poenarum temporalium et corporalium pro diversis delictorum generibus accurate fuerat constituta (9).

Ecclesia etiamsi probe cognosceret (10) poenas iuris Romani, nihilominus eas neque illico primis saeculis neque unquam omnes indiscriminatim in suo foro recepit (11).

Idem accidit de poenis populorum germanicorum (12), postquam Ecclesia etiam inter eos fundata est atque pro instituto suo sese moribus populorum legitimis, quantum fieri potuit, sapienti consilio accommodavit. Itaque etiam in foro ecclesiastico ad iustam criminis vindictam cadere quis potuit a feudis vel beneficiis temporalibus vel amisit forte ius advocatae vel ipsius fideles subditi a fidelitatis iuramento fuerunt absoluti (13). Neque a foro ecclesiastico alienae fuerunt compositiones adeo usitatae in antiquo iure germanico (14).

Cum huiusmodi poenae temporales et corporales multum pendeant ab hominum cultu et moribus, mirum non est, quod emollitis moribus in foro civili mitiores adoptarentur poenae, et Ecclesia quoque a rigidiore praxi antiqua v. g. a fustigatione recederet.

fustig. Levit. XIX. 20.; Deuteron. XXII. 18.; de multa Levit. V. 15. sq.; Schegg, Bibl. Archaeol. p. 688. sq.

(8) Cap. 1. X. de homic.

(9) Dig. XLVIII. 19. de poenis; Cod. IX. 47. de poenis; *Muenchen* l. c. p. 102.; *Walter*, Geschichte d. roem. Rechtes § 819. sq.

(10) S. *Augustinus*, De civit. Dei lib. XXI. cap. 11.

(11) *Kober* l. c. in Act. theol. Tubing. Dolendum solummodo est, quod idem auctor l. c. v. g. (a. 1881.) p. 75. (a. 1875.) p. 448. (a. 1877.) p. 635. de competentia potestatis civilis in avertendis abusibus praelatorum ecclesiasticorum adeo confusas sectetur opiniones, quae logica consequentia ducunt ad approbationem recursus tamquam ab abusu. Qui abusus Praelatorum daret ius ad appellationem in foro ecclesiastico etiam cum effectu suspensivo; at non tribueret ius potestati civili sese etiam invita Ecclesia ingerendi.

(12) *Walter*, Geschichte d. deutsch. Rechtes § 709. sq.; *Muenchen* l. c. p. 118.

(13) Cap. 10. 12. 13. X. h. t.; cap. 1. h. t. in Clem.

(14) Cap. 2. X. h. t. = c. 26. C. XVII. q. 2. ex capit. Bened. Lev. I. 186. non ex Conc. Tribur. (a. 895.); cfr. tamen c. 4. hui. Conc. Tribur.; *Schmitz*, D. Bussbuecher p. 737. sq.; *Walter* l. c.; *Scherer* in Kirchenl. v. Composition.

§ 1. DE TEMPORALIBUS ET CORPORALIBUS POENIS VINDICATIVIS.

99. Si tantus fuit excessus, ut reo *mors* vel *truncatio* membrorum videretur esse infligenda, nunquam Ecclesia in suis tribunalibus mere ecclesiasticis per clericos sententiam sanguinis pronuntiare atque in suo foro executioni mandare permisit (15). Cui *pravi* non obstat multorum veterum et recentiorum scriptorum sententia (16), Ecclesiam posse pro sua suprema et perfecta potestate iurisdictionis spiritualis iure proprio et nativo etiam morte punire certa delicta gravissima v. g. haereticos formales et contumaces. Porro ad defendendam Ecclesiae antiquam praxim severiorem (17) et explicandam recentiore disciplinam mitiorem, non est necessario recurrendum ad illas opiniones, quae Ecclesiae tantum concedunt ius infligendi poenas spirituales aut solummodo aliquas poenas temporales et corporales (18). Non pauca enim Ecclesia per se et absolute potest, sed nunc propter deficientes *conditiones* non amplius facere valet aut ob mutatas temporum circumstantias saltem *usus iuris* non amplius est *opportunus*, v. g. usus iuris denuo introducendi poenitentias publicas per quatuor stationes distinctas.

Ceteroquin in hac controversia non raro ab utraque parte argumentis parum concludentibus pugnatum est (19). Quorum argumentorum examini, cum res practica utilitate careat, non videtur esse multum adlaborandum (20).

(15) Cfr. c. 7. C. XXIII. q. 5.; c. 29. (c. 31.) Conc. Tolet. IV. a. 633., c. 30. (c. 6. Conc. Tolet. XI. a. 675.) C. XXIII. q. 8.; Cap. 4. X. de raptor.; cap. 5. X. de crim. falsi; cap. 5. 9. X. ne clerici.

(16) *Pirhing* l. c. lib. V. tit. 7. de haeret. n. 92.; *Tarquini*, Inst. iur. eccl. n. 47. i. f.

(17) Cap. 1. de homicid. in Sext.; cap. 5. de poen. in Sext.; *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 38., P. II. v. Assassinium n. 3.

(18) *Moulart*, L'Église et l'État p. 452. sq.; *Cavagnis*, Inst. iur. publ. t. I. n. 301.; *Icard*, Praelect. iur. can. P. IV. n. 755.

(19) *Cavagnis* l. c.; *Moulart* l. c. p. 454.; *Vermeersch*, La tolérance, p. 95. sq.

(20) Quaestio de potestate Ecclesiae infligendi poenam capitalem semper fuit permessa liberae disputationi theologorum et canonistarum. *Duballet*, Principes du droit canonique, Paris 1896. t. I. n. 414.: « La question est purement théorique et librement débattue entre théologiens et canonistes »; *Piat. Mont.* l. c. t. II. q. 719. Cfr. auctores antiquos et recentes in diversas sententias abeuntes. V. g. pro *sententia affirmante*: *S. Thomas* 2. 2. q. 11. a. 3.; *Bellarminus*, Controv. De laicis l. III. c. 21. 22.; *Suarez*, De fide, disp. XX. sec. 3., disp. XXIII. sec. 1.; *Dicastillo*, De cens. disp. 1.;

100. Scholion. A qua quaestione theoretica de potestate Ecclesiae, quae semper permissa est liberae disputationi, probe distinguenda est quaestio historica de iuridica imputabilitate, quae incumbit Ecclesiae propter poenam capitalem a civili potestate inflictam ob certa delicta religiosa, quae iure publico medii aevi fuerunt considerata ut delictum sociale atque adeo aequiparata gravissimis fori saecularis delictis (21).

I. Quae iuridica imputabilitas est omnino neganda. Nam poena capitalis in certa delicta religiosa v. gr. in haeresim, introducta et applicata fuit a potestate civili nomine et auctoritate propria, non ex iniunctione Ecclesiae nec ipsius nomine. Cfr. Const. Friderici II. a. 1224. apud *Douais*, L'Inquisition p. 265. (22).

II. Aliunde illa poena non invenitur in iure poenali Ecclesiae sancita (23). Nam in fontibus iuris ecclesiastici illa

Pirhing l. V. t. 7. n. 92.; *Fagnanus* l. V. tit. 7. in c. Abolendam; *Tarquini*, Inst. iur. publ. n. 47.; *Mazzella*, De religione et Eccl. disp. IV. art. 6. n. 764. not. 1.; *Palmieri*, De Rom. Pontif. (a. 1877.) p. 147. in solvenda difficultate contra potestatem coercitivam Eccl., quamvis de ipsa quaestione in se inspecta praescindit; *De Luca*, Inst. iur. publ. t. 1. p. 260. sq.; *Billot*, De Eccl. Christi (a. 1909.) p. 481. sq. qui tamen addit p. 483. *propter defectum congruentiae*, exercitium huius auctoritatis « regulariter saltem loquendo non pertinere ad Ecclesiam ». Cfr. quoque ipsius opus « De habitudine Eccl. ad civil. societ. » p. 114. sq.; *Lépicier*, De stabilit. et progressu dogmat. (a. 1910.) p. 197. sq.; *Duballet* l. c.; *Straub*, De Eccl. Christ. (1912.) n. 640.

Pro *sententia negante* consulantur: *Bianchi de Lucca*, Della potestà e della polizia della Chiesa, t. IV. l. II. c. 4. § 9.; *Soglia*, Inst. iur. publ. l. I. c. 1. § 8.; *Moulat* l. c. p. 453. sq.; *Vecchiotti*, Inst. canon. t. II. l. IV. c. 1. § 4.; *Satolli*, Conferenze di diritto pubbl. eccl. (1899.) p. 47.; *Cavagnis*, Inst. iur. publ. t. I. c. II. art. 6. n. 301. sq. 319. sq., De tribun. Inquisit. (1906.) p. 209. sq.; *Vermeersch*, La tolérance p. 69. sq.; *Choupin*, Valeur des décisions du Saint-Siège (edit. 2^a, Paris 1913.) p. 511. sq., ubi sobrio iustoque iudicio utriusque sententiae fundamenta proponit. Idem in Dictionn. Apologétique v. Hérésie; *Douais*, L'Inquisition p. 263. sq. et in Revue pratique d'apologétique (1909.) p. 602. sq.

(21) *Choupin* l. c. p. 491. sq.

(22) *Vacandard*, L'Inquisition p. 49. sq.; *De Cauzons*, Histoire de l'Inquisition en France t. I. p. 475. qui duo Auctores recte ostendunt factum legislatoris civilis fuisse praeformatum moribus fidelium in societatibus christianis occidentalibus insurgentium contra haereticos non raro multis aliis delictis contaminatos.

(23) *Choupin* l. c. p. 495. sq. ubi recte ostendit optimam occasionem hanc poenam statuendi fuisse decretalem *Innocentii III.* (c. 10. X. de haeret. V. 7.), ubi tamen non fuit constituta. Pariter in c. 4. Conc. Lateranensis a. 1215. (c. 13. eod. tit.) « *exterminare de terris suae iurisdictionis* » non significat morti tradere, sed significat *proscriptionem extra terminos* seu *extra fines territorii*, quod evidenter deducitur etiam ex iis, quae sub-

poena non continetur; nec traditio brachio saeculari facta est aequivalens damnatio ad poenam capitalem, etiam in illis

iunguntur: « si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab Ecclesia, *suam terram purgare neglexit* ab (hac) haeretica pravitata ». In nullo canone conciliorum, in nulla decretali RR. Pontificum continetur poena sanguinis, nec traditio brachio saeculari facienda in finem subeundi poenam capitalem, sed tantum ut reus ita traditus *animadversione debita* puniretur. Nec poenam mortis in iure poenali Ecclesiae contineri deduci inde potest, quod aliqui ob delictum diffidati ac *banniti* declarantur, v. gr. c. 1. de homic. V. 4. in Sext. *assassinii*, c. 5. (Bonifacii VIII.) de poen. V. 9. in Sext. *insequentes, perculientes aut capientes Cardinales*. Nam inprimis potestas saecularis, quae c. 7. de iniur. et damno dato V. 36. et Clem. 1. de poen. V. 8. puniatur propterea quod *banniverat* Episcopum, non puniatur ob poenam mortis in Episcopum decretam, sed ex eo quod expulerat in exilium vel in exilium ire compulerat; ergo *bannum* in aliis quoque canonibus eodem sensu est intelligendum, ubi ponitur ut poena per Ecclesiam inflicta. Cfr. de natura et effectibus *banni*: *De Oliva*, De foro Ecclesiae, P. I. q. 21. n. 12.; *Pertile* l. c. § 185. p. 309. sq. 319. sq.; *Ficker*, Die gesetzliche Einführung der Todesstrafe f. Ketzerei in Mittheilungen des Instit. f. oesterreichische Geschichtsforschung t. I. p. 187. sq. 194. sq.; *Ducange*, Glossar. med. et infin. latin. ed. Henschel a. 1840.; v. *Bannum*, *Bannire*.

Bannitus quidem seu *fuoriudicatus* habebatur tamquam *poenae capitali* subiectus, sed in sensu iuris Romani (L. 2. pr. D. de poen. XLVIII. 19.), in quo iurisconsulti duplex distinguebant hominis *caput*, alterum *naturale*, sc. vita, alterum *civile*, quod definebant *statum hominis in libertate, civitate vel familia consistentem*; ideo iure Romano *capitalibus* poenis eae quoque accensentur, quibus civile istud fictumque caput, libertas nempe vel civitas tollebatur (*Renazzi* l. c. II. 6. § 5.; *Pertile* l. c. p. 354.). Atque hanc *mortem civilem* inducebat tempore Bonifacii VIII. *bannum* cit. c. 5. de poen. inflicta, ut apparet ex enumeratione effectuum ibidem facta, non mortem *naturalem*, ut apparet ex ratione agendi ibidem praescripta cum *bannito* resipiscente. « *Nel fuoriudicato* (ait *Pertile* l. c. p. 355.) *la finzione della morte, o, se così vuol dirsi, la morte civile, era la risultanza o il compendio delle privazioni che costituivano l'essenza di quella pena, per la quale il condannato, in faccia alla società, perdeva ogni diritto eziandio naturale, compreso quello dell'esistenza medesima* » i. e. ut ibidem declarat, non solum in ordine ad haereditatem, sed quoad omnia alia iura naturalia perinde ac si esset mortuus.

Praeterea quidquid sit de nonnullis legibus particularibus, certum est *bannum* ad quod alludunt leges Ecclesiae esse *bannum Imperii*, de quo in concordia Veronensi conventum est inter Lucium III. et Fridericum Barbarossa, ut *bannum Ecclesiae* deberet sequi *bannum Imperii* (*Hinschius* t. V. p. 380.), quod poenam mortis non continebat, sed proscriptionem Imperatoris edicto sancitam atque generatim redimibilem. *Ducange* l. c.; *Marten* l. I. Thesaur. Anecd. col. 474.; *Pertile* l. c. p. 311.

Quodsi in nonnullis statutis municipalibus Italiae data est facultas *bannitis* occidendi atque adeo praemia in occidentes proposita sunt, id factum est, cum propter magnum numerum *bannitorum*, hi constituerunt veras turmas hominum facinorosorum omni genere delictorum insignium. *Pertile* l. c. p. 324. sq. De alio sensu primitivo vocis *bannus* cf. *Ducange* l. c.; *Wilda* in *Weiske*, Rechtslexicon v. *Bann*.; *Pertile* l. c. p. 219. sq.

delictis quae in foro saeculari tali poena puniebantur. Nam princeps vel iudex civilis, cui tradebatur reus ab Ecclesia praecisus, si illam poenam decernendam putabat, ex sua, non ex lege Ecclesiae sententiam pronuntiabat, ac poenam infligebat *sui fori*, non *fori ecclesiastici* (24). Quare princeps vel iudex laicus nulla ratione potuit haberi ut merus executor sententiae Ecclesiae, sed suae legis fuit executor sine mandato vel instigatione iudicis ecclesiastici (25), Ecclesia dumtaxat positive non resistente nec legem fori saecularis eiusque executionem reprobante. Positivus interventus ex parte Ecclesiae fuit deprecatio *ex canonicis sanctionibus* apud iudicem laicum *serio et efficaciter* interponenda, ut a reo, quem a coetu fidelium praecisum brachio saeculari tradebat, poenam sanguinis vel mutilationis deprecaretur (26). Ubi datur *duplex iurisdictio*, *duplex sententia condemnatoria* secundum *duplicem legem*, quarum una *admittit poenam capitalem* altera *illam poenam non habet*: sententia unius iudicis (laici) poenam capitalem secundum *suam* legem decernentis non habet vinculum legale seu iuridicum cum sententia alterius iudicis (ecclesiastici), nisi haec priori iudici obligationem imponat aut saltem instigationem priori iudici factam contineat, qua is inducatur

(24) Douais, L'Inquisition p. 264. 265.

(25) Cavagnis l. c. n. 308. Cfr. formulam qua utebatur iudex ecclesiasticus (apud Douais l. c. p. 264. ex Bernardo Gui desumptam): « *Eundem N. tamquam hereticum relinquimus brachio et iudicio curiae saecularis, eandem affectuose rogantes, prout suadent canonice sanctiones, quatenus citra mortem et membrorum eius mutilationem circa ipsum suum iudicium et suam sententiam moderetur* ». Atque id ipsum exprimit tenor legis eccl. v. gr. in c. 15. X. de haeret. V. 7.: « *Damnati per ecclesiam saeculari iudicio relinquuntur, animadversione debita puniendi* ». Cfr. quoque Eymeric, Directorium inquisitorum p. 588.; Choupin l. c. p. 501.

(26) Qui interventus in favorem mitioris poenae non est cum contemptu tractandus aut irridendus aut cum *Lea* (Histoire de l'Inquis. p. 253.) est vocandus « *un astucieux détour pour se dérober à la responsabilité.... une adjuration hypocrite* » vel cum *De Cauzons* (l. c. p. 312.) « *un euphémisme* » nec etiam cum *Vacandard* (l. c. p. 212. 215. 295.) est appellandus « *subtilité difficile à comprendre — vaine formule — fiction légale* ». Nam imprimis traditio brachio saeculari non fiebat a iudice ecclesiastico, nisi postquam omnia media ad ipsius resipiscentiam obtinendam in vacuum cesserant; atque non raro inde querebatur potestas saecularis, quod ex procrastinatione iudicis ecclesiastici non posset sui fori sententiam exequi atque « *fisco applicare* » bona per confiscationem ipsi obvenientia. Cum qua agendi ratione Ecclesiae non cohaeret quod in deprecatione *serio et efficaciter* apud iudicem laicum interponenda poneret actum hypocritum, fictum aut astutum. Douais, Rev. pratique d'Apologétique l. c. p. 600.

ad sententiam secundum propriam legem proferendam. Iam vero sententia fori ecclesiastici et *de facto* et *ex lege* cum illo mandat et instigatione coniuncta non erat, sed potius continebat *deprecationem* ut a tali poena abstineretur, etsi ceteroquin agnosceretur iusta (27).

III. Quodsi RR. Pontifices *non in casu particulari* aliquis rei traditi brachio saeculari, sed *generali modo* hortati sunt atque adeo iniunxerunt principibus saecularibus etiam sub interminatione poenarum spiritualium, ut in coercendis haereticis suum officium erga societatem et erga Ecclesiam adimplerent, atque in illos leges iam constitutas applicarent vel tales leges ederent (28); iterum inde nequidem indirecte imputabilitas poenae inflictae in Ecclesiam redundat. Nam R. Pontifex etiam in principes per baptismum sibi subiectos veram habet iurisdictionem; cum qua iurisdictione est coniunctum *officium* eos sive hortationibus sive praeceptis urgendi, ut obligationi suae satisfaciant nec sinant ut ex negligentia sui officii societas, cui praesunt, grave detrimentum capiat. Insuper negari non potest in Statu catholico, ex indirecta subordinatione potestatis saecularis ad Ecclesiam, principem teneri ad protegendam religionem catholicam unice veram atque excludendum publicum exercitium falsi cultus. Ex qua obligatione nascitur ius condendi leges, etiam poenales, quibus illa unitas religiosa conservetur et protegatur contra perturbatores, qui in tali hypothesis etiam contra publicum bonum societatis delinquant (29).

Sed qui alterum auctoritative monet de officio implendo, atque adeo, ex potestate quam habet, moraliter per poenas cogit, ut illud adimpleat, non est causa moralis actuum quos ille ex vi sui officii ponit (30).

(27) *Douais*, L'Inquisition p. 204.; *Choupin* l. c. p. 502. 503.

(28) Cfr. const. « *Cum adversus* » Innocentii IV. 30. Oct. 1243.; const. « *Ad extirpanda* » Innocentii IV. 10. Maii 1252.; const. « *Licet ex omnibus* » 20. Mart. 1262. Quodsi RR. Pontifices non sese opposuerunt severitati legum civilium de delictis religiosis, diligenter tamen caverunt, ne Principes illis abuterentur in puniendis potius opinionibus politicis quam delictis contra fidem. Cfr. rescriptum Gregorii IX. ad Fridericum II. apud *Pertile* l. c. p. 443. not. 31.

(29) *Cavagnis* l. c. n. 308.; *Choupin* l. c. p. 527. 529.

(30) *Choupin* l. c. p. 530. sq.; *Vermeersch*, La tolérance p. 200. Partes Ecclesiae et Status in punitione haereticorum non minus vere quam perspicue ita definit *Pertile* l. c. p. 441.: « *Le pene minacciate loro dalle norme canoniche non andarono mai oltre il carcere e la confisca. Ma come l'eresia era fino dai tempi romani eziandio un delitto civile, così la Chiesa, dopo*

IV. Quaestio de *determinata* poena est quaestio *secundaria*, quae non pendet ab immutabilibus principiis supra traditis, sed dependet ab *opportunitate* (31) diiudicanda secundum diversas temporum et locorum circumstantias (32).

101. *Fustigatio* sive flagellatio, quae saepe etiam in iudiciis ab Episcopis pro more iuris Romani solebat adhiberi, prima vice commemoratur a S. Augustino (33). A quo poenarum genere neque clerici (34) neque monachi (35) fuerunt exempti (36). Cum clerici etiam in regnis populorum germanicorum viverent iure Romano (37) atque illi populi pariter

condannato l'eretico per proprio conto, lo abbandonava alle Autorità dello Stato (le quali del resto potevano agire anche per proprio conto), perchè lo punissero come meglio credevano, non senza raccomandarlo alla loro pietà. E tal punizione, per gli eretici le cui credenze erano più pericolose, poteva, giusta le leggi romane, giungere fino all'ultimo supplizio. Non rade volte adunque i giudici secolari infliggevano agli eretici pena di morte, la quale invalse il costume di eseguire per mezzo del rogo. Tale costume venne sancito da Federico II, che fu il primo che comminasse pena del fuoco agli eretici, con una costituzione data pel regno italico nel 1224, e ripetuta molte volte in appresso per tutto quanto l'impero ».

(31) Et certe protestantes nihil habere possunt, quod merito obiciant Ecclesiae catholicae, si attendant ad doctrinam et praxim antiquorum protestantium in defendenda et exequenda poena capitali in haereticos i. e. in dissidentes a suis perversis doctrinis, atque ad alias saevitias in catholicos exercitas et ad bella et seditiones ex motivo religionis excitatas. Cfr. *Mazzella* l. c. n. 764.; *Vermeersch* l. c. p. 205. sq.; *Grisar*, *Luther* t. I. p. 494. sq. 572. 598. 627. 632., t. II. p. 282. sq. 298. 326. 340., t. III. p. 489.-492. 481. 713. 720.; *Choupin* l. c. p. 531. sq.; *Moulart*, *L'Église et l'État* p. 347. de severitate legum poenaliarum medii aevi, ubi scite monet legem *Carolinam*, quae antiquis legibus poenalibus multo est suavior, poenam mortis sanxisse in plura delicta, quae hodie mitiori poena puniuntur, v. gr. in fabricatores falsae monetae, falsorum ponderum et mensurarum, in furtum cum scandalo coniunctum; atque idem accidit in Gallia et aliis regnis. Cfr. quoque *Ferrini*, *Diritto pen. rom.* n. 111. sq. de variis ac crudelibus modis exequendi poenam capitalem a praxi hodierna plane alienis, atque *Del Giudice* l. c. n. 62. de eadem re in antiquo iure populorum germanicorum; *Pertile*, *Storia del diritto pen.* p. 262. sq.

(32) Cfr. de conditione societatum medii aevi et de excessibus haereticorum: *Vermeersch*, *La tolérance* p. 173. sq. 180. sq.; *Choupin* l. c. p. 534. sq.; *Vacandard* l. c. p. 284. 306.; *Moulart*, *L'Église et l'État* p. 348. sq.; *Pertile* l. c. p. 440. not. 24.

(33) Cfr. c. 1. C. XXIII. q. 5. = Epist. 133. ad Marcellin. tribun. (a. 412.); De civit. Dei, l. XIX. cap. 17. t. XXI. cap. 11.

(34) Cfr. c. 13. Conc. Venetic. (a. 465.); c. 41. Conc. Agath. (a. 506.); S. *Gregorius* a. 601. = cap. 1. X. de calumn. (V. 2.).

(35) Cfr. c. 3. Conc. Germanic. (a. 742.).

(36) *Kober* in Act. Th. Tubing. (a. 1875.) p. 3. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 737. not. 2. p. 814. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 189. 217.

(37) *Kober* l. c. p. 10. sq. 17. sq.

fustigationem applicarent in iudiciis ad punienda delicta, praxis ista difficultatem nacta non est (38). Quae robustior disciplina apud populos illos rudes eo magis fuit opportuna, quod potissimum clerici minorum ordinum i. e. pueri et adolescentuli verberibus castigarentur (39). Porro clerici etiam maiorum ordinum non raro fuerunt filii colonorum glebae adscriptorum neque litteris et urbanis moribus multum commendati, imo gravibus delictis obnoxii. Hinc factum est, ut paulatim etiam huiusmodi clerici atque adeo sacerdotes poenae fustigationis subiicerentur (40). Nihilominus Ecclesia illis quoque temporibus semper memor fuit clementiae sacerdotalis et dignitatis status clericalis.

Ab antiqua praxi infligendi poenam verberum inde a saeculo duodecimo et decimo tertio non fuit recessum, ut manifeste probant canones inserti in decretum Gratiani (41) et collectiones authenticas Decretalium (42). Verum negari nequit, poenam fustigationis ipsa doctrina canonistarum (43) et praxi Ecclesiae (44) non tantum accuratioribus, sed etiam arctioribus limitibus fuisse circumscriptam. Postquam Concilium Tridentinum poenam fustigationis silentio pressit, iam inde ex saeculo decimo sexto usus fustigationis (45), licet a scriptoribus commemoretur (46), et theoretice inter poenas ecclesiasticas recenseatur, secundum testimonium praeclarissimorum doctorum tum in Italia et Hispania et Lusitania tum in Gallia tum in Germania a curiis episcopalibus recessit (47).

(38) *Kober* l. c. p. 21. sq.; *Pertile*, Storia del diritto pen. § 181. qui illius poenae admissionem ex parte Ecclesiae etiam inde rite explicat p. 250., quod Ecclesia poenis pecuniariis, quibus *non soli delinquentes* afficiebantur, sed alii quoque innocentes de familia, curavit substitui poenas, quae delinquentes ipsos personaliter afficerent. Simul tamen excessus damnavit et sustulit; ib. p. 257.

(39) Cfr. c. 15. Conc. Epaon. (a. 517.); c. 6. Conc. Arelat. V. (a. 554.); *Kober* l. c. p. 23. sq.

(40) Cfr. c. 6. Conc. Brag. (a. 765.) = c. 8. D. 45.; c. 6. Conc. Germanic. (a. 742.); *Kober* l. c. p. 29. sq. et praesertim p. 63. sq. de regibus „*disciplinae*” subiectis; *Pial. Mont.* l. c. t. II. p. 585.

(41) Cfr. cit. c. 8. D. 45.; c. 6. C. XI. q. 1. = c. 8. Conc. Matiscon. I. (a. 581.).

(42) Cit. cap. 1. X. de calumn.

(43) Gloss. in c. 9. D. 35. v. Corporali; in c. 25. Dist. 86.

(44) Cfr. c. 9. sq. D. 45.; arg. d. ex cap. 24. 35. X. de sent. excom. V. 39.; cap. 4. X. de raptor. V. 17.; cap. 7. X. de homic. V. 12.

(45) *Kober* l. c. p. 68. sq. de exceptionibus.

(46) *Suarez*, De cens. disp. 22. sect. 1. n. 41.

(47) *Schmalzgr.* l. c. h. t. 37. n. 204.

Imo secundum praxim et disciplinam nunc in Ecclesia vigentem haec poena adeo videtur esse aliena a foro ecclesiastico, ut per iudices ordinariorum tribunalium ne infligi quidem possit (48). Quare leges illae civiles nostra aetate latae, quibus sacerdotibus tutela fuit impertita contra poenam fustigationis fori ecclesiastici, propter defectum potestatis condendi leges Ecclesiam obligantes ex sese irritae atque insuper superfluae fuerunt (49).

102. *Incarceratio* vel reclusio in monasterio longo usu recepta est in Ecclesia tum ut custodia praeventiva tum ut poena vindicativa criminis (50). Etenim iam a. 539. (51) ab Imperatore *Iustiniano* commemorantur *decaneta* sive carceres ecclesiastici. Quae decaneta sive decanica non solis clericis, sed etiam laicis videntur fuisse destinata, et detentio in istis carceribus ecclesiasticis, praeter scopum poenitentiae et emendationis et custodiae pendente causa, etiam verae poenae (52) rationem habuit (53).

Cum poena incarcerationis penes populos quoque germanicos usu fuisset recepta, reclusio in ergastulum iam saeculo sexto et septimo etiam in foro ecclesiastico occurrit (54). Quodsi clerici (55) hac poena fuerunt plectendi, detrusio in monasterium fuit huius poenae executio dignitati status cle-

(48) Cfr. recentiora concordata de disciplina vigenti observanda.

(49) *Vering*, Inst. iur. eccl. § 191. not. 2.

(50) *Stremmer* l. c. p. 62. sq.; *Kober* in Act. th. Tub. (a. 1877.) p. 3. sq.; *Piat*, Mont. l. c. t. II. p. 385.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 737. not. 4.; *Schiappoli* l. c. n. 194. sq. 220.; *Pertile* l. c. p. 279.

(51) Quodsi ante illud tempus incarcerationum fit mentio, quae a potestate civili tamquam a brachio saeculari fuerunt inflictae, *Hinschius* l. c. ex illis factis aliisque subiunctis parum accuratas deducit conclusiones. Cfr. *Hefele* l. c. tom. I. p. 462. de accusationibus prolatis contra S. Athanasium in Conc. Tyren. (a. 335.); *Kober* l. c. p. 23. sq.

(52) Quare *Hinschius* l. c. sine sufficientibus rationibus tenet contra *Kober* l. c., in imperio Romano incarcerationem ab Ecclesia tamquam poenam non fuisse inflictam.

(53) In iure poenali Romano incarceration ut vera poena non habebatur " *carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet* " L. 8. § 9. D. XLVIII. 19.; L. 35. eod.; L. 6. C. IX. 47.; *Ferrini*, l. c. n. 123.; *Kahn* l. c. n. 52.; atque ratio fuit ne respublica teneretur *pascere otiosos*, *Plinius Iunior*, Epistolae l. X. epist. 40. Idem accidisse in regno Francorum notat *Pertile* l. c. p. 279. 287.

(54) Cfr. c. 50. Conc. Agath. (a. 506.); c. 22. Conc. Epaon (a. 517.); c. 5. 6. Concil. Matiscon. I. (a. 581.); c. 6. Conc. Toletan. XI. (a. 675.); c. 6. Conc. German. (a. 742).

(55) Viduae subdiaconorum aliorumque clericorum denuo nubentes pariter detrudebantur in monasteria. Cfr. c. 16. Conc. Matiscon. II. (a. 585.).

ricalis maxime conformis (56), sed haud raro parum comoda monasteriis.

Ipsa quoque monasteria ex antiquissimo tempore (57) ad castigandos discolos monachos vel dissolutas moniales suos habuerunt **carceres claustrales** (58).

In decreto Gratiani (59) et in collectionibus authenticis iuris Decretalium (60) saepissime incarcerationis fit mentio totoque medio aevo ista poena in praxi retinetur (61) et ab ipso Concilio Tridentino denuo approbatur (62). Neque ullum dubium existere potest, quin post Concilium Tridentinum reclusio in carcerem inter ordinarias poenas ecclesiasticas a viris doctis recenseretur (63) et in praxi applicaretur (64). Imo nostra quoque aetate incarceration, quatenus facta est multo mitior et reducta ad reclusionem in domum correctionis vel monasteria (65), saltem pro clericis nondum est abrogata, sed non raro propter leges civiles contra clericos invitos executioni mandari nequit (66).

103. *Exsilii vel deportationis vel relegationis* poena legibus Romanis (67) statuta imprimis ab Imperatoribus christianis

(56) Cfr. c. 6. Cone. Narbon. (a. 589.); c. 29. 45. Cone. Tolet. IV. (a. 633.); *Kober* l. c. p. 47. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 815. sq.

(57) *Siricius*, epist. 1. ad Himerium (a. 385.).

(58) *Kober* l. c. p. 55.; *Devoti*, Inst. canon. lib. III. tit. 1. § 21. lib. IV. tit. 1. § 10. not. 4.

(59) Cfr. c. 7. D. 50.; c. 13. D. 55.; c. 8. 10. 11. D. 81.; c. 2. C. XXI. q. 2. c. 28. C. XXVII. q. 1.

(60) Cap. 6. 8. X. de poen. (V. 37.); cap. 3. de poenis (V. 9.) in Sext.; cap. 15. de sent. excom. (V. 11.) in Sext.; cap. 12. 18. de haeret. (V. 2.) in Sext.; cap. 2. X. de adult. (V. 16.); cap. 6. § 7. X. de homic. (V. 12.) cap. 4. X. de excess. prael. (V. 31.).

(61) *Kober* l. c. p. 551. sq. Ecclesiam salutarem influxum exereuisse in disciplinam *carcerariam* ad humanitatis, elementiae et moralitatis regulas ordinandam, atque adeo primum et efficax exemplum hae in re dedisse, aequo iustoque iudicio agnoscit et probat *Pertile* l. c. p. 293. sq.; sicut etiam ibidem et p. 37. notat operam Ecclesiae in procuranda per hanc et alias poenas *emendationem* et *rehabilitationem* delinquentium.

(62) Sess. VI. cap. 4. de ref.; Sess. XIV. cap. 4. de ref.; Sess. XXV. cap. 6. 14. de ref.

(63) *Schmalzgr.* h. t. n. 191. sq. 202. sq.; *Zech*, l. c. § 131.

(64) Conc. Tolet. (a. 1565.) Act. II. c. 13. aliaque recensita a *Kober* l. c. p. 576.; Conc. provinc. Tarracon. (a. 1685.) in Collectione Lacensi, tom. 1. p. 747. b.; ~ *Mandamus sub poena carceris per tres menses* ..

(65) Convent. austr. art. 11. 16. (a. 1855.); *Nussi*, Conventiones p. 116. sq.; Concil. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 72. 73.; *Kober* l. c. p. 586. sq.

(66) *Vering* l. c. § 191. not. 7.; *Droste* l. c. p. 54. 55. 211. de incarceratione vel reclusionem clericorum, pendente causa criminali.

(67) L. 2. § 1. L. 4. L. 38. § 10. D. de poen. XLVIII. 9.; L. 1. sq. D. de interdictis et releg. et deport. XLVIII. 22.; *Muenchen* l. c. p. 105. sq.

haereticis condemnatis fuit inflicta (68). Mox eadem poena etiam in foro ecclesiastico fuit introducta (69) et S. Gregorius (70) Hilarium subdiaconum officio privatum et verberibus publice castigatum in exilium deportari iussit. Clarissima vero testimonia ad comprobandum usum huius poenae in foro ecclesiastico exhibent Concilia Hispaniae in regno Visigothorum celebrata (71). Quae praxis licet ob singularem relationem inter Ecclesiam et potestatem civilem istis saeculis facilius fuerit introducta in Hispania, tamen etiam a Conciliis Galliae (72) non est plane omissa. Raro etiam haec poena in decreto Gratiani (73) et in collectionibus authenticis occurrit (74), insuper in Decretalibus recentioribus Romanorum Pontificum corpori iuris canonici insertis silentio premitur; ergo in praxi non videtur fuisse multum applicata. Neque Concilium Tridentinum inter poenas ecclesiasticas disertis verbis exilium enumerat atque etiamsi post Concilium Tridentinum canonistae de poena exilii disputare non omittant, tamen eam multum limitant (75) et praeceuntibus ipsis antiquis canonibus eo sensu explicant, ut quis a loco delicti in alium eiusdem dioecesis transferatur et in loco delicti commissi alius ordinetur (76).

(68) Cfr. de exilio a Constantino M. in Arium eiusque sequaces (a. 325.) statuto: *Hefele* l. c. tom. I. p. 312.; de exilio *Nestorii* (a. 431.) per edict. praefecti Praetorii (Antiochi?); *Eutychetis*, *Dioscori* eorumque asseclarum per edict. Marciani Imper. 28. Iul. 452.; *Hefele* l. c. tom. II. p. 234. 555. sq.

(69) Concil. Tyren. (a. 335.) S. Athanasio (utique iniuste) prohibuit reditum in civitatem Alexandrinam. Patres vero Concilii Antiocheni (a. 341.) c. 5. non ipsi poenam exilii inflixerunt, sed potestati civili reliquerunt. Quare c. 9. Conc. Regensis (Riez a. 439.) cum non sit certo authenticus atque insuper imitatio quaedam laudati Conc. Antiocheni, invictum argumentum non suppeditat. At iam ex saeculo quinto et sexto vestigia reperiuntur, ex quibus patet Ecclesiam sibi tribuisse practice ius poenam exilii infligendi. Cfr. *Devoti* l. c. lib. IV. tit. 17. § 3. not. 1.; *Hefele* l. c. t. II. p. 462.; c. 3. C. III. q. 5. = Symmachus in Conc. Roman. (a. 503.); c. 18. C. XVI. q. 1. = Pelagii I. epist. (a. 555.-560.).

(70) Cap. 1. X. de calumniat. V. 2. = S. Gregorii epist. a. 601.

(71) Cfr. c. 5. Conc. Tolet. XI. (a. 675.); c. 11. Conc. Tolet. XII. (a. 683.); c. 3. 9. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); c. 5. Conc. Tolet. XVII. (a. 694.).

(72) Cfr. c. 29. Conc. Aurel. IV. (a. 541.); *Schiappoli* l. c. n. 192.; *Hinschius* igitur l. c. t. IV. p. 738. 804. (816.) nimium videtur limitasse antiquum usum huius poenae.

(73) Cfr. c. 8. D. 45.; c. 18. C. XVI. q. 1.; c. 17. C. XVII. q. 4.; c. 13. C. XXVI. q. 5.

(74) Cap. cit. 1. X. de calumn. V. 2.

(75) *Schmalzgr.* h. t. n. 202.

(76) *Zech*, l. c. § 129.

Quare poena exsilii, quae ultimo saeculo adhuc commemoratur (77), a foro ecclesiastico secundum disciplinam nunc vigentem videtur recessisse eiusque locum occupavit in clericis translatio poenalis (78) aut iniuncta discessio a loco delicti commissi et scandali dati (79).

104. *Multa pecuniaria* primis saeculis in foro ecclesiastico inter poenas vindicativas non recensetur, et exempla a *Devoti* (80) allata, cum agant de pecuniaria multa in foro saeculari inflicta evidenter non sunt ad rem (81). At certe ex saeculo septimo in Hispania, in Anglia, Gallia, Germania multae pecuniariae infligi coeptae sunt (82). Quae praxis multarum inter populos germanicos eo facilius etiam in foro ecclesiastico recepta est, quod usibus fori saecularis de compositionibus pecuniariis multum esset conformis. Diffitendum tamen non est, redemptiones illas in foro ecclesiastico introductas multorum abusuum et relaxationis disciplinae ecclesiasticae exstitisse fontem et causam (83).

Dubitari quoque non potest, quin poenae pecuniariae in foro quoque externo et iudiciali legitime fuerint receptae (84) multumque extensae. Multi et graves abusus, qui ex poenis pecuniariis orti sunt, inde a saeculo duodecimo usque ad Concilium Tridentinum a Rom. Pontificibus et Conciliis constanter fuerunt impugnandi (85).

Concilium Tridentinum, quamvis multas pecuniarias ex-

(77) S. C. Ep. et Reg. 28. Dec. 1776. apud *Droste* l. c. p. 157.

(78) S. C. C. in caus. *Limburg*. 19. Dec. 1857.; *Icard*, Praelect. iur. can. P. IV. n. 698.

(79) S. C. Inq. 20. Febr. 1888. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 1471.; S. C. C. 28. Iul. 1877. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 33. sq.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 585. sq.

(80) Inst. can. lib. IV. tit. 1. § 10. not. 4.

(81) *Kober* in Act. theol. Tubing. (a. 1881.) p. 3. sq. 10. sq.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 585.

(82) Cfr. c. 2. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); c. 2. 3. Synod. Angl. (a. 691. vel 692.); c. 21. C. XVII. q. 4. = Epist. Ioannis VIII. ex Conc. Tricassin. (a. 878.); junct. *Hefele* l. c. tom. IV. p. 533.; c. 4. Concil. Tribur. (a. 895.); *Kober* l. c. p. 18. sq.

(83) *Walter*, Geschichte des deutsch. R. § 709. sq.; *Kober* l. c. p. 24. sq. De abusibus longe maioribus et frequentioribus in foro saeculari, cfr. *Per-tile* l. c. p. 226. sq.

(84) Dict. Gratiani ad c. 21. C. XVII. q. 4.; cap. 4. X. de rapt. V. 17.; cap. 14. X. de Iudaeis V. 6.

(85) Cap. 3. (Alex. III.) X. de poenis V. 37.; cap. 6. X. de off. archid. I. 23.; *Kober* l. c. p. 37. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 190. 218.; *Benedictus XIV.* De synod. dioec. lib. X. cap. 9. de multis seu poenis pecuniariis.

pressis verbis etiam pro laicis (86) probaret, ad eliminandos abusus et vitandam speciem avaritiae, retentis cautelis alias iam a iure (87) stabilitis, maxime cavit, ne certae multae i. e. clericis non residentibus (88) vel concubinariis (89) vel ex dispositione sess. XXV. cap. 3. de ref. infligtae, vel quae iudicis arbitrio infligi et taxari potuerunt, ulla ratione ad alium scopum quam ad causas pias applicari possent. Imo etiam omnes aliae multae pecuniariae, quae nequaquam ab arbitrio et taxatione iudicis ecclesiastici pendent, sed ipso iure sunt statutae et taxatae neque certo scopo applicatae, minime in bonum privatum iudicis ecclesiastici v. g. Episcopi cedere possunt, nisi agatur de casibus a iure exceptis v. g. si Episcopus careat congrua sustentatione et insuper accedat approbatio sive licentia S. C. C. (90).

Post Concilium Tridentinum *multae pecuniariae* et laicis et clericis haud raro fuerunt impositae et S. C. C. saepe nacta est opportunitatem aut abusus coercendi aut excessus moderandi (91); paulatim igitur istae poenae pecuniariae saltem pro laicis in compluribus regionibus usu praxique non amplius fuerunt receptae (92). Id quod maxime nostro saeculo accidit, cum leges civiles poenas pecuniarias laicis infligendas prohiberent atque etiam pro clericis restringerent (93). Quae leges utpote ab incompetente potestate invalide et iniuste latae ius Ecclesiae non sustulerunt; at certe saltem ex parte illud effecerunt, ut Ecclesia secundum disciplinam vigentem laicos non iam facile poenis pecuniariis castigaret (94) atque etiam in clericos magna circumspectione et moderatione iure suo uteretur (95).

(86) Sess. XXV. cap. 3. 19. de ref.

(87) Cap. 4. § 1. X. de off. et p. iud. d. l. 29.; cap. 3. X. de poenis V. 37.; *Kober* l. c. p. 57. sq.

(88) Sess. VI. cap. 1. de ref. Sess. XXIII. cap. 1. de ref.

(89) Sess. XXV. cap. 14. de ref.; *Kober* l. c. p. 60. sq. 64. sq.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. lib. X. cap. 10. n. 1.

(90) *Benedictus XIV.* l. c. n. 2. sq.; *Kober* l. c. p. 67. sq.

(91) *Kober* l. c. p. 61. sq. p. 69. sq.; *Lega* l. c. n. 182.

(92) *Zech*, l. c. §. 134.; *Schmalzgr.* l. c. lib. V. tit. 37. n. 216.; *Kober* l. c. p. 70. sq.

(93) *Kober* l. c. p. 72. sq. In compluribus vero concordatis ius Episcoporum infligendi poenas secundum sacros canones in foro ecclesiastico expresse agnitum est. Cfr. *Nussi* l. c. p. 116. sq.

(94) In Instructione Pragensi (a. 1870.) inter poenas laicorum multa non amplius recensetur.

(95) Ad poenas pecuniarias spectant non paucae aliae, quae in iure antiquo recurrunt v. g. confiscatio bonorum, intestabilitas. Cfr. c. 4. Conc.

105. *Infamia* (96) est bonae famae vel existimationis privatio vel diminutio, seu status illaesae dignitatis non amplius legibus aut moribus comprobatus, et supponit publicam sinistramque de persona opinionem ortam ex vitio. Qui status laesae dignitatis, seu bonae famae privatio, potest existere *de facto*, quatenus oritur ex evidentia commissi delicti alicuius infamantis aut ex vulgata opinione de tali commissio delicto, propter quod delinquentis bona existimatio apud probos et honestos viros laeditur, licet ab ipso iure expresse non notetur aliqua infamia nec infamia per sententiam irrogetur. Praeterea infamia oriri potest *ex iure*, quae ipsa legis dispositione infligitur sive decernitur in certa crimina committentes. Unde habetur *infamia facti* et *infamia iuris*. Utraque illa infamia et laicos et clericos afficere potest. Hoc loco solummodo agendum est de *infamia iuris*, quae est poena ecclesiastica sive ipsa lege ipsoque facto sive per iudicis sententiam ob verum delictum inflicta (97).

Qua in re primis saeculis de speciali quadam poena infamiae in Ecclesia nihil occurrit; nisi huc revoces sanctiones canonicas, quibus criminosi et infames ab ordinibus et gradibus ecclesiasticis arcebantur (98). Ceteroquin Ecclesia sese accommodavit iuri Romano (99) quoad infamiam; at praeterea directa et speciali iuris canonici sanctione poenam infamiae in certa delicta extendit (100) aut vicissim infamiam iure civili Romanorum certis actibus statuta omnino reprobavit (101). Quae poena infamiae certis delictis a iure inflicta etiam in

Tolet. IV. (a. 638.); c. 9. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); cap. 5. de poenis V. 9. in Sext. et *Passerinus* in h. cap. 5.; *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 36. sq.; *Reifenst.* h. t. n. 112.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 804. 816.

(96) Cfr. *Suarez*, De cens. disp. 48. sect. 1.; *Thesaurus* l. c. cap. 33.; *Stremmer* l. c. p. 41. sq.; *Ferraris*, Biblioth. v. Infamia; *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 130.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 586., ubi infamia recensetur inter poenas *spirituales*, licet potius afficiat bona fortunae sive *temporalia*. *Scherer*, l. c. § 68. p. 343. § 188.

(97) *Ferraris* l. c. n. 1. sq.; *Scherer* l. c.

(98) *Wernz* l. c. n. 129.

(99) Dig. III. 2. de his, qui notantur infamia; c. 2. C. VI. q. 1. qui adscribitur Adriano Papae, et est unum ex capitul. Angilrami; c. 17. ead. C. et q. = cap. Pseudo-Isidor; *Muenchen* l. c. p. 134.

(100) Cfr. c. 5. D. 51. = c. 19. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); c. 7. Conc. Tolet. XIII. (a. 603.); c. 4. Conc. Tolet. XVII. (a. 694.); cap. 5. de poen. V. 9. in Sext.

(101) Cap. 4. X.; de secund. nupt. (IV. 21.) infamia iuris Rom. *ob violatum annum luctus* est sublata.

decreto Gratiani recensetur (102), neque eiusdem poenae exempla desunt in iure Decretalium (103) atque in Concilio Tridentino (104). Imo Ecclesia in suo foro nostra quoque aetate poenam infamiae non abrogavit. Cfr. S. C. C. 9. Aug. 1890. contra certos duellantes, in Act. S. Sed. vol. XXIII. p. 234.

Ex disciplina etiam nunc vigente non videtur incurri haec poena infamiae, quotiescumque legibus civilibus aut sententiis iudicialibus fori saecularis delinquenti iuste infligitur, nisi etiam in hoc casu in foro ecclesiastico sit expresse statuta infamia; nam quod iure antiquo de legibus saeculi statutum fuit (i. e. de legibus Romanis) id nostra aetate esset intelligendum de legibus saecularibus iustis nunc vigentibus (105); sed quoniam nulla lex ecclesiastica aut *expresse* aut saltem *facile* generali modo admisit infamiam, quae in modernis codicibus criminalibus aliqua ratione admitti solet, haec pro foro ecclesiastico solum videtur habere *vim infamiae facti*, nisi verificetur exceptio (106).

Praeterea infamia locum habet, si in casibus a iure canonico speciatim expressis aut ipso facto (107) aut per sententiam iudicalem infligitur (108). Quare quamvis interdum de facto ex condemnatione sequatur infamia, tamen infamia ista nequit dici infamia iuris cum iuris dispositione non nitatur (109).

Infames excluduntur a dignitatibus ecclesiasticis (cfr. R. I. 87. in Sext.), removentur ab actibus legitimis et publicis officiis velut iudicis, assessoris, advocati, tabellionis, accusatoris; maxime vero, utpote irregulares, ad ordines promoveri

(102) Cfr. text. cit.; c. 3. C. III. q. 4.; c. 23. C. II. q. 7. = cap. Pseudo-Isid.

(103) Cap. 5. cit. de poenis in Sext.

(104) Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr., Sess. XXV. cap. 19. de ref.

(105) Cfr. c. 2. 17. C. VI. q. 1.; Scherer l. c. § 68. not. 56.

(106) Wernz l. c. n. 130. III. f); Gasparri, De sac. ordin. n. 290. Paulo aliter Hollweck l. c. § 78. not. 6.

(107) Conc. Trid. sess. XXIV. c. 6. de ref. (*de raptoribus*) et sess. XXV. c. 19. de ref. (*de duellantibus*); Gasparri l. c. n. 298.; Synodus Sciarf. (a. 1888.) p. 159. ubi longa recensetur series criminum "*quibus adnexa est infamia*", sed accurate non distinguitur, utrum *ipso iure* an *per ferendam sententiam* incurratur; Wernz l. c. n. 130. not. 253.

(108) C. 17. X. de temp. ordin. l. 11.; Suarez l. c. n. 6. 12.; Hollweck l. c. § 78. not. 6. qui ex iure Romano non efficaciter contra Suarez l. c.; Gasparri l. c. n. 287., Lega l. c. n. 257. tenet ex *delicto occulto* non oriri infamiam iuris; sed cfr. S. C. C. in caus. Wratislav. 9. Aug. 1890.

(109) Gasparri, De benef. P. XI. cap. 3. n. 115. sq.; Schmalzgr. h. t. 37. n. 167. sq.; cfr. quoque Thesaurus l. c. cap. 33. Secund. mod.

aut in susceptis ministrare non possunt. Cfr. *Schmalzgr. h. t. 37. n. 171. sq.*; *Ferraris l. c. n. 15. sq.*; *Gasparri l. c. n. 299.*; *Schiappoli l. c. n. 199.*

Poenā infamiae tollitur aut lapsu temporis, si ad certum tempus fuit inflicta, aut dispensatione a competente superiore data (110).

106. Scholion. Praeter poenas temporales hucusque enumeratas aliae quoque antiquis temporibus fuerunt in usu velut decalvatio, redactio in servitutem, *inhabilitas* ad actus legitimos v. g. ad factionem et acceptionem testamenti; bonorum confiscatio (111).

§ 2. DE SPIRITUALIBUS POENIS VINDICATIVIS.

I. De irregularitatibus.

107. Irregularitates per se et principaliter non sunt poenae vel censurae, sed inhabilitates sive impedimenta canonica, ob reverentiam sacro clericorum ministerio debitam, directe et per se impediētia ordinis susceptionem et secundo illius usum. At irregularitas quamvis numquam habeat rationem poenae medicinalis sive censurae, tamen aliquando est statuta per modum poenae vindicativae de se perpetuae in iustam delicti vindicationem. Hinc intelligitur, cur veteres canonistae saltem de irregularitatibus ex delicto ortis atque in poenam vindicativam statutis hoc titulo 37. de poenis libri quinti sive iuris criminalis fusius disputarint (112). Quaestiones autem connexae cum non commode distrahantur (113) atque res secundum rationem *principalem*, non *secundariam*

(110) Wernz l. c. n. 130. V.; *Thesaurus l. c. cap. 34.*; *Schmalzgr. h. t. 37. n. 175. sq.*

(111) Cfr. c. 43. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); *Laurin, D. Coelibat. p. 122. sq.*; *Piat. Mont. l. c. t. II. p. 642.*; *Schiappoli l. c. n. 191.*; *Friedberg, Diritto ecclesiastico cattolico ed evangelico p. 443. sq.*, refert plures dispositiones potestatis saecularis in variis Statibus, quibus plurium poenarum ecclesiasticarum applicatio prohibetur praesertim contra laicos; at illae leges incompetenter latae non sunt nisi intrusiones potestatis saecularis et violationes manifestae iurium Ecclesiae, societatis perfectae.

(112) *Schmalzgr. h. t. n. 66. sq.*; *Stremmer, l. c. p. 45. sq.* Etiam *Lega* in iure poenali cum aliis poenis tractat de irregularitatibus non solum ex delicto, sed etiam *ex defectu*, l. c. t. III. a n. 185.

(113) *Cavagnis*, Inst. iur. publ. eccl. praef. p. VI.: « Qui (ordo Decretalium Gregorii IX.) etsi satis idoneus pro usu forensi, non multum rigorosus est, et aliquando *materiam eandem, puta de irregularitate*, incommode in titulos inter se remotos, imo et libros diversos distribuit ».

sint tractandae, universa disputatio de irregularitatibus sive de *impedimentis canonicis* ad ordines suscipiendos vel exercendos sive ex *defectu* sive ex *delicto* ortis iam in commentariis libri primi est absoluta (114), ideoque hoc loco tantum privata repetitione et studio comparato expedienda, non iterum ex professo proponenda.

II. De inhabilitatibus ad officia et beneficia ecclesiastica.

108. Quemadmodum irregularitates sunt impedimenta canonica sive ex defectu sive ex delicto ad ordines suscipiendos vel exercendos; ita existunt *inhabilitates* (115), quae sunt impedimenta, sive ex defectu v. g. aetatis, sive ex delicto, in poenam criminis ad officia vel beneficia ecclesiastica licite et valide acquirenda. Praetermissa disputatione de *incapacitate absoluta* ex iure divino et naturali ad officia ecclesiastica et seposita inquisitione de inhabilitate ex iure canonico propter merum *defectum* constituta, unice hoc loco pauca quaedam insinuanda sunt de inhabilitate ad officia ecclesiastica obtinenda in *poenam vindicativam* alicuius delicti commissi (116).

109. Inhabilitas ista tantum statui potest a supremo principe sive a Romano Pontifice; nam inferior legislator nequit suo statuto aliquem excludere ab officiis, cui iure communi aditus nondum est interdictus, sed potius permissus; est enim huiusmodi statutum contra ius commune ideoque ipso facto nullum (117).

110. Porro hac poena tantum affici possunt clerici, cum illi soli officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum sint capaces (118).

111. Forma istam poenam infligendi est aut *statutum canonicum* iuris communis (119), quo ipso facto ob crimen

(114) Cfr. Wernz, Ius Decret. t. II. n. 95. sq. et n. 133. sq., ubi agitur de irregularitatibus ex delicto; Vermeersch, De relig. inst. n. 425.

(115) Cap. 29. X. de praeb. (III. 5.); Garcias, De benef. P. VII.; Piat. Mont. l. c. t. II. p. 645. sq. 586.; Hinschius l. c. tom. II. p. 476. sq.

(116) Thesaurus l. c. cap. 28.; Stremler l. c. p. 31. sq.; Kober, D. Deposit. p. 128. sq., ubi prima refert vestigia inhabilitatis ad altiores gradus in *poenam* delicti iam tempore S. Augustini statutae; Hinschius l. c. tom. IV. p. 731.

(117) Thesaurus l. c. cap. 28. i. f.

(118) Stremler l. c.

(119) Cap. 2. § 2. cap. 13. cap. 15. de haeret. V. 2. in Sext.; cap. 5. X. de elect. I. 6.; cap. unic. de postul. I. 2. In Extrav. com.; Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 7. de ref. [*de inhabilitate homicidarum*].

commissum inhabilitas incurrenda decernitur, aut *sententia* (120), *iudicis ecclesiastici*, qua in casibus a iure expressis et permissis eadem poena infertur. Porro inhabilitas non raro est consequentia alterius legis poenalis vel sententiae iudicialis, in quibus implicite sancitur, velut in sententia depositionis (121) vel degradationis, aut mediate sequitur ex delicto (122) ratione infamiae.

112. Qua inhabilitate inflictā omnino nulla et irrita est omnis collatio vel provisio canonica alicuius officii vel beneficii ecclesiastici, neque in rigore iuris ulla requiritur praevia sententia declaratoria, ut reus etiam occulti criminis in conscientia obligetur non acceptare officium vel beneficium ecclesiasticum; non enim agitur *de iure quaesito amittendo*, sed *de iure nondum quaesito acquirendo*. At nisi excipias casum *criminis notorii*, cui huiusmodi inhabilitas in poenam est statuta, ante sententiam declaratoriam iudicis saltem de *crimine commisso* ista obligatio in conscientia ex praxi mitiore atque opinione nunc communiore doctorum urgeri nequit. Nam ut plurimum est periculum scandali vel infamiae, sed nemo tenetur seipsum diffamare. Insuper ob magnum numerum illarum inhabilitatum ex iure nunc vigente eadem moderatio videtur suaderi, ne nimis multiplicentur pericula peccandi et iuris incertitudines etiam in negotiis gravissimis. Neque aliunde existit difficultas, cum actus huiusmodi possit ante sententiam declaratoriam iam propter errorem communem et titulum coloratum sint validi.

Porro qui non obstante sua inhabilitate ausus esset beneficium acceptare, consequenter omnes fructus beneficii etiam iam perceptos et consumptos debet restituere; nam fructus illos utpote sine titulo perceptos non fecit suos, ideoque tamquam rem alienam ante omnem sententiam iudicalem restituere tenetur (123).

At inhabilitas ista, cum sit poena et strictae interpretationi obnoxia, tantum impedit *acquisitionem novi* officii vel beneficii ecclesiastici, sed non privat officio vel beneficio iam

(120) Gregorius XV. Const. « *Universi dominici* » 20. Aug. 1622. § 5. (*in sollicitantes*, inter alias poenas) « *perpetuae inhabilitatis ad illa* (officia ecclesiastica) *poenas decernant* » (iudices).

(121) Cap. 13. X. de vit. et honest. III. 1.; Kober, D. Deposition p. 197. sq.

(122) Stremmer l. c. p. 44. sq.; Ferraris l. c. v. Infamia n. 17.; Hinschius l. c. tom. II. p. 487. sq.

(123) Stremmer l. c. p. 31. cum Thesauro l. c. cap. 5. 28.; Vermeersch l. c. n. 427.; Piat. Mont. l. c. t. II. p. 625. sq. 649. 590. sq.

acquisito, nisi ultra inhabilitatem etiam poena privationis vel depositionis ipso iure incurrenda fuerit sancita (124).

113. Inhabilitates iure communi in poenam delictorum statutae nonnisi dispensatione auferri possunt (125). Qua in re dispensandi facultas certe est penes R. Pontificem, *neque* ius a Concilio Tridentino (126) Episcopis concessum dispensandi in foro conscientiae super certis irregularitatibus et suspensionibus ex delicto occulto provenientius potest extendi ad facultatem dispensandi super inhabilitatibus ad officia et beneficia ecclesiastica. Nam inhabilitates non sunt proprie irregularitates vel suspensiones, et communior sententia doctorum in praxi recepta huic extensioni iuris Episcoporum est contraria.

114. Ad hanc poenam revocari potest poena *inhabilitatis ad vocem activam et passivam* (127), vel eiusdem vocis *privatio*, quae praesertim pro Capitulis et Ordinibus religiosis ex disciplina nondum reformata valde frequenter in iure statuitur.

Quae poena si simpliciter infligatur “*privatio vocis* „ ex stricta interpretatione et usu communi loquendi intelligenda est de sola privatione vocis *activae* sive iuris *suffragii dandi*, nisi addatur expresse particula “*et passivae* „ vel aequivalenter v. g. per vocabula, “*privationis electionis* „ ad utramque vocem extendatur. Neque duae illae poenae necessario unitae sunt, sed una v. g. *privatio vocis passivae* potest existere sine altera et vicissim. Qua de re stricta adhibenda est interpretatio.

Porro *privatio vocis activae et passivae* est ablatio iuris tam ad danda quam ad consequenda suffragia. Verum huiusmodi *privatio vocis* extenditur ad solam privationem vocis in *electionibus* canonicis stricte dictis, non ad alios actus legitimos, in quibus vota vel suffragia interveniunt nisi iure speciali v. g. constitutionibus ordinis religiosi aliter cautum sit.

(124) *Thesaurus* l. c. p. 30. i. f.

(125) *Thesaurus* l. c. cap. 23.

(126) Sess. XXIV. cap. 6. de reform.; *Thesaurus* l. c. cap. 23. ampliand. II.; *Piat. Mont.* l. c. p. 601. sq.

(127) Cfr. cit. Const. Gregorii XV.; *Thesaurus* l. c. cap. 29.; *Piat. Mont.* l. c. p. 628. sq. 625. sq. 649. 590. sq.; *Vermeersch* l. c. n. 428.; *Lega* l. c. t. III. n. 175. ubi pariter tenet hanc poenam esse adnumerandam inter eas, quae, etiam cum *ipso iure* infliguntur, requirunt *sententiam declaratoriam*, nisi agatur de delicto omnino *notorio*; secus enim valor actuum maximi momenti in Ecclesia periclitaretur.

Tandem poenae illae privationis vocis, licet in lege ad-
datur clausula “ *ipso facto* „ vel “ *absque alia declaratione* „
non videntur incurri ante sententiam declaratoriam iudicis
saltem de crimine commisso, non de poena inflicta, nisi aga-
tur de delicto notorio.

III. De privatione officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum.

115. *Privatio* (128) est ablatio officiorum vel beneficiorum
ecclesiasticorum a clericis legitime obtentorum per compe-
tentem superiorem ecclesiasticum in forma canonica facta (129).

Quae privatio ratione modi, quo fit, distinguitur in pri-
vationem *ipso iure* et in privationem *per sententiam condem-
natoriam* iudicis ecclesiastici: in priori casu incurritur, si ita
adnexa est perpetrati delicti, ut sententia *condemnatoria*
iudicis ecclesiastici omnino non requiratur; in altero casu,
ut incurratur, *non tantum* opus est sententia *declaratoria*
criminis, sed *condemnatoria* iniungente poenam ablationis
officii vel beneficii ecclesiastici.

116. Poena privationis officii vel beneficii, ante crimen
commissum legitime obtenti, tantum incurritur a clericis, si
ipso iure certis criminibus speciatim notatis (130) est inflicta,
aut per *sententiam* condemnatoriam iudicis ecclesiastici in-
fligitur in casibus a iure expressis (131). Quodsi clericus ipso

(128) Primis saeculis accuratae illae verborum distinctiones inter *pri-
vationem* et *depositionem* nondum occurrunt; sed disciplina postea vigen-
s iam fuit aliqua ratione praeformata. Cfr. c. 12. Concil. Ancy. (a. 314.);
c. 10. 11. 12. 13. (“ *a stipendio privandos* „) Conc. Narbon. (a. 589.); c. 5.
Concil. Tolet. VI. (a. 638.).

(129) *Schmalzgr.* l. c. n. 128. sq.; *Stremler* l. c. p. 32.; *Icard* l. c.
n. 691. 835; *Droste* l. c. p. 55.; *Lega* l. c. n. 72. 176.; *Gennari*, Sulla pri-
vazione del beneficio ecclesiastico p. 1. sq.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 637. sq.;
Vermeersch l. c. n. 428.

(130) V. g. haeretici ipso iure suis beneficiis privati existunt (cfr. cap. 2.
§ 2. de haeret. V. 2., in Sext. item assassini (cfr. cap. 1. de hom. V. 4. in
Sext.) alique velut clerici non gestantes habitum et tonsuram (cfr. Act.
S. Sed. vol. IV. p. 378. sq. 394. sq.). Cfr. quoque cap. 5. de poenis V. 9. in
Sext.; cap. 1. 2. de poenis V. 8. in Clem.; *Leuren.*, Forum beneficale,
P. III. sect. 1. cap. 3.; *Garcias*, De beneficiis, P. XI. cap. 10. n. 54. sq. 59. sq.;
Icard l. c. n. 833.; *Gennari* l. c. p. 3. sq.

(131) V. g. contra *concubinariorum* (Conc. Trid. Sess. XXI. cap. 6. de ref.;
Sess. XXV. cap. 14. de reform.), contra *clericos non residentes* (cfr. Sess. XXIII.
cap. 1. de ref.; *Thesaurus* l. c. P. II. v. Residentia cap. 2.). Cfr. quoque
cap. 10. X. de iud. II. 1.; Martin, Collect. doc. Conc. Vatic. p. 178. 192.;
Epist. Em. Praef. S. C. C. 6. Iun. 1867. in Collect. Lac. tom. VII. p. 1027. sq.;
Act. S. Sed. vol. I. p. 519.; *Gennari* l. c. p. 27. sq.

iure officio vel beneficio ecclesiastico est privatus, ante sententiam declaratoriam criminis possessionem officii vel beneficii ecclesiastici, cuius titulum vel proprietatem iam amisit, non tenetur in conscientia dimittere, nisi speciatim et expresse de contrario in iure caveatur (132).

117. Quando ipso iure inducitur privatio, hi sunt principales effectus (133). I. Ipso facto criminis patrati amittitur titulus sive proprietas officii et beneficii ecclesiastici, quod propterea a momento commissi delicti vacat et ab *alio* ante omnem sententiam condemnatoriam iudicis ecclesiastici obtineri potest. — II. Qui ita privatus est suo beneficio ecclesiastico, fructus non facit suos et redditus forte perceptos inde a die commissi criminis restituere tenetur. — III. Beneficium tali privatione ablatum permutari aut in favorem alterius resignari a beneficiato non amplius potest. — IV. Denique si iste beneficiatus moriatur, beneficium illius ab alio impetrari potest, non tamquam vacans per mortem, sed ex delicto, quod iam ante mortem proprietates beneficii fuerat sublata.

Qui effectus sunt omnino diversi, si per sententiam condemnatoriam iudicis ecclesiastici privatio decernitur. Etenim in hoc casu proprietates sive titulus beneficii solummodo auferuntur tempore latae sententiae condemnatoriae. Inde efficitur, quod ante sententiam condemnatoriam beneficium talis clerici criminosi: I. non possit ab alio impetrari, II. possit ex causa permutari vel resignari, III. fructus ferat suo proprietario, qui eos facit suos neque perceptos restituere debet, etiamsi quis diu ante sententiam crimen commisisset.

Cum "*paupertas cogat ad turpia*", iudex ecclesiasticus, qui clericum suo beneficio privavit, curare debet, ut clerico isti sufficiens quaedam alimentatio subministretur, v. g. in domo correctionis vel demeritorum; secus enim privatio beneficii aequipararetur poenae capitali per inedia infigendam. Quae poena capitalis a foro ecclesiastico omnino aliena est. Ceteroquin ne ista quidem alimentatio concedenda est contumacibus, quamdiu illi in sua contumacia perseverant (134).

(132) *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 30. P. II. v. Simonia, cap. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 131. 96. sq.; *Icard* l. c. n. 834. 836.; *Piat. Mont.* l. c. p. 638. sq.

(133) *Schmalzgr.* l. c. n. 129. 130.

(134) *Droste* l. c. p. 156. sq.; *Stremmler* l. c. p. 33. sq.

IV. De depositione clericorum.

1. *Notae historicae de depositione et degradatione clericorum.*

118. Ecclesia, cum sit societas humana et ex hominibus fragilibus suos quoque assumat clericos et praelatos, etiam inter suos ministros nacta est homines debiles atque adeo sceeleribus contaminatos. Hinc manifestum est, Ecclesiam inde ab exordio religionis christianae nonnisi iure suo proprio et nativo usam esse, si clericos discolos et sceleratos ab officiis et muneribus sibi creditis penitus removit (135).

Cuius iuris exercitationes iam primis Ecclesiae temporibus reperiuntur, ut patet exemplo allato a Tertulliano (136) et ex privatione ordinis sacerdotalis vel in ipsum Origenem a. 221. a Concilio Alexandrino pronuntiata (137). Saeculis subsequen-
tibus poena ista frequenter occurrit (138); et quamvis ob magnam diversitatem terminologiae de ambitu atque vi istius depositionis in particularibus casibus possit esse dubium, tamen ordinarie quoad substantiam illa remotio a clero comprehendit inprimis privationem ab ordine clericali atque ab officio et redditibus ecclesiasticis, imo etiam ab honoribus et praerogativis, nisi in ferenda sententia iuris rigor mansuetudine sacerdotali fuerit moderatus (139).

Quod si complures ex istis effectibus in simplici quoque privatione reperiuntur, non deest primis saeculis singularis illa qualitas depositionis, qua essentialiter a mera privatione distinguitur, scil. omnimoda inhabilitas ad officia ecclesiastica qualiacunque. Etenim clerici ex ordine clericali fuerunt

(135) *Kober*, D. Deposit. p. 1., D. Suspension. p. 1. sq.; *Hinschius* t. IV. p. 773. impugnat doctrinam *Kober* l. c. p. 205. de antiquitate depositionis ipso facto seu latae sententiae.

(136) De baptismo, cap. 17. (*Migne*, P. L. I. 1219).

(137) *Hefele* l. c. tom. I. p. 106.

(138) Cfr. c. 3. 6. (5.) 7. (6.) 8. 20. etc. Apostol.; *Hefele* l. c. p. 800. sq.; c. 51. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 13. Conc. Arelat. (a. 314.); c. 1. Conc. Neocaesar. (a. 314.-325.); c. 17. Conc. Nicaen. (a. 325.) = c. 2. Dist. 47.; c. 8. C. XIV. q. 4.; c. 2. Conc. Nicaen. = c. 1. D. 48.; *Siricius* in epist. ad *Himer. Tarrac.* (a. 385.) = c. 5. D. 84.; c. 6. Conc. Ephes. (a. 431.); c. 2. 27. Conc. Chalced. (a. 451.) = c. 8. C. I. q. 1.; c. 1. C. XXXVI. q. 2.; *Kober*, D. Deposit. p. 3. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 698. 726. sq. 806; *Vacandard*, Dict. d. Théol. cath. t. IV. col. 451. sq.

(139) Cfr. v. g. c. 1. 2. Conc. Ancyrr. (a. 314.) = c. 32. D. 50.; *S. Basil.* ad *Amphil.* cap. 27. 69.; *Kober* l. c. p. 5. sq.; *Hinschius* l. c. p. 727.; *Vacandard* l. c. col. 452. sq.

eieci et ad statum laicalem (140) ita perfecte detrusi, ut ordinarie nunquam amplius veneranda mysteria potuerint attingere (141) omnique spe restitutionis fuerint exclusi (142). Cuius rigidae disciplinae (143) in iure antiquo ea tantum occurrit exceptio, ut propter bonum pacis atque concordiae clerici haeretici vel schismatici cum suis asseclis ad Ecclesiam catholicam redeuntes mitius tractarentur (144).

Praeter istam *perfectam depositionem* iam ex antiquissimo tempore *partialis* quaedam *depositio* vel degradatio usu fuit recepta, veluti remotio ab officio ecclesiastico, sed relictis honoribus status clericalis, depositio a gradu superiori v. g. diaconi coniuncta cum relegatione ad gradum clericorum minorum ordinum, subductio tantum certorum iurium v. g. iuris ordinandi, ministerii altaris (145). Quae partialis depositio postea etiam in iure Decretalium fuit retenta (146).

119. Usque ad finem saeculi duodecimi verba depositionis vel degradationis promiscue usurpabantur atque eandem designarunt poenam (147). Verum cum perfecta illa exemptio clericorum a foro saeculari etiam in causis criminalibus (148)

(140) Cfr. c. 62. Apost. atque de communione laicali et peregrina: *Devoti*, Inst. can. lib. I. tit. 8. §. 19. not. 2.; *Kober* l. c. p. 38. sq.; *Hinschius* l. c. p. 728. not. 4. p. 807. not. 2., ubi inefficacibus argumentis impugnat doctrinam catholicam de indelebili caractere ordinis a *Kober* l. c. p. 90. sq. solide expositam et probatam.

(141) *Siricius* in Epist. ad Himer. Tarracon. (a. 385.) = c. 4. D. 82. cfr. quoque c. 5. D. 84.

(142) *Kober* p. 26. sq. 30. sq.; *Hinschius* l. c. p. 727. sq.; At *Schiappoli* l. c. n. 202. falso asserit usque ad saec. IX. non fuisse fixe definitam theoriam (?) de *indelebitate* characteris spiritualis in ordinatione impressi.

(143) Cfr. c. 7. Conc. Arelat. III. (a. 538.) = c. 1. D. 74. et c. 10. D. 81.; *S. Gregor. M.* in c. 1. (a. 595.), c. 9. 10. (a. 594.) D. 50.; c. 4. Conc. Tolet. VIII. (a. 653.); *Gratianus* cit. D. 50.

(144) Cfr. c. 8. Conc. Nicaen. (a. 325.) et *Hefele* l. c. tom. I. p. 408. sq.; *Kober* l. c. p. 35. sq.; *Hinschius* l. c. p. 727. 808.; *Vacandard* l. c. col. 455.

(145) Cfr. c. 1. 2. Conc. Ancyran. (a. 314.); c. 6. Concil. Agath. (a. 506.); c. 10. Conc. Neocaes. (a. 314.-325.); *Kober* l. c. p. 113. sq.; *Hinschius* l. c. p. 729. sq. 809.; *Vacandard* l. c. col. 460.

(146) Cfr. v. g. cap. 4. X. de iudic. II. 1.; cap. 8. X. de vita et hon. III. 1.; *Kober* l. c. p. 214. sq.; *Suarez*, De censuris disp. 30. sect. 1. n. 4.

(147) *Ducange*, Glossar.... latinit. v. Degradatio; *Devoti* l. c. § 19. not. 2.; *Kober* l. c. p. 130. sq.; *Vacandard* l. c. col. 465.; Cfr. c. 49. (c. 35. 56. C. XII. q. 2.) 50. Conc. Agath. (506.) et c. 8. 23.; (c. 41. C. XII. q. 2.) Conc. Aurel. III. (a. 538.); c. 20. Conc. Illiber. (a. 300.-306.) = c. 5. Dist. 47.

(148) Cap. 4. 8. 10. X. de iud. II. 1.; cap. 12. X. de foro comp. II. 2.; Capit. Caroli M. a. 789. c. 38.; Capit. Francofurt. a. 794. c. 39.; Cap. Longob. a. 803. c. 12.; *Kober* l. c. p. 131. sq. 146. sq.

magis magisque a principibus civilibus impugnari coepta esset et non paucorum abusuum esset causa (149), Romani Pontifices v. g. Lucius III. (150) et Coelestinus III. (151) iam versus finem saeculi duodecimi illud remedium adhibuerunt, ut clericos incorrigibiles denuo relinquerent arbitrio potestatis saecularis animadversione debita puniendos. Innocentius III. ultra progressus est (152) atque certos clericos criminosos non solum *omnibus officiis et beneficiis in perpetuum privari iussit*, sed etiam mandavit, ut iidem postquam per ecclesiasticum iudicem *degradati fuissent, saeculari potestati traderentur* secundum constitutiones legitimas puniendi. Inde orta est accuratior illa differentia inter *depositionem* iure antiquo semper receptam et *degradationem*, quam Innocentius III. cap. 27. X. de verb. signif. V. 40. "*apertius* „ exposuit multoque magis Bonifacius VIII. cap. 2. de poenis V. 9. in Sext., a quo "*verbalis degradatio* „ et "*actualis degradatio* „ accurate distinguuntur. *Vacandard* l. c. col. 462-465.

Quae eiectio a statu clericali et detrusio in statum laicum facta est paulatim non simplici tantum sententia depositionis, sed cum aliqua solemnitate atque ceremoniarum serie, qua ignominia depositionis aucta est (153). Qua ratione orta solennis depositio sive degradatio ad instar ignominiosae missionis in exercitu romano (154).

Sanctiones Bonifacianae cit. cap. 2. de poen. in Sext. mox in praxim fuerunt deductae, at omnibus querelis et abusibus remedium non attulerunt (155). Quare in Concilio Triden-

(149) Ecclesia in suo foro poenam capitalem infligere prohibuit (cfr. cap. 5. 9. ne monachi III. 50.) ideoque clerici soli foro ecclesiastico subiecti, licet gravissima commisissent delicta (cfr. cap. 6. X. de poenis) practice immunes erant a poena capitali. Quae immunitas discolos clericos non satis coercuit (cfr. *Kober* l. c. p. 147. sq.) atque compluribus principibus v. g. Henrico II. in Anglia et Friderico II. in Sicilia ansam dedit condendi leges foro privilegiato cleri contrarias et a Rom. Pontificibus reprobatae; cfr. cap. 8. X. de iud. II. 1.; *Kober* l. c. p. 150. sq.; *Vacandard* l. c. col. 462. sq.

(150) Cap. 9. X. de haeret. V. 7. = (Lucius III. a. 1184.).

(151) Cap. 10. X. de iudic. II. 1. = (Coelest. III. a. 1191.-1198.).

(152) Cap. 7. X. de crim. falsi V. 20. = (Innoc. III. a. 1198.); *Kober* l. c. p. 157. sq.

(153) Cfr. c. 28. Concil. Tolet. IV. (a. 633.) = c. 65. C. XI. q. 3. duct. arg. a contr.; *Hefele* l. c. tom. III. p. 82.; *Devoti* l. c. not. 1.; *Kober* l. c. p. 48. sq.; *Hinschius* l. c. p. 809.

(154) L. 13. § 3. D. de re milit. (XLIX. 16.); cap. 2. de poenis V. 9. in Sext.; *Devoti* l. c.; *Kober* l. c. p. 54. sq.; *Vacandard* l. c. col. 456.

(155) *Kober* l. c. p. 163. sq.

tino (156) denuo de eadem re actum est atque reformatio duplex fuit sancita: inprimis per decreta severiora de habitu et tonsura clericorum minorum et beneficiatorum, quibus clerici inferiores foro privilegiato abutentes multo facilius iudicibus saecularibus fuerunt subiecti (157); deinde in locum Episcoporum, qui in degradatione clericorum maiorum haud exiguo numero ex iure antiquo debuerunt assistere, alii Praelati et Dignitarii ecclesiastici secundum sanctiones Tridentinas substitui potuerunt (158).

Inde a Concilio Tridentino ius ab Ecclesia de degradatione constitutum theoretice non amplius multum immutatum est; at practice, cum forum privilegiatum cleri in dies magis coarctaretur (159), nova quaedam species degradationis quasi ipso facto incurrendae fuit introducta.

A qua praxi (160) probanda saltem pro clericis inferioribus habitum clericalem abiicientibus et scelera patrantibus non multum alienum est decretum Pii IX. directe quidem solis dioecesibus status pontificii datum, sed praxi ipsa et stylo curiae tamquam ubique obligans consideratum, utpote iuris communis declaratorium (161). Certe illo decreto rigor iuris Tridentini quoad clericos inferiorum ordinum non leviter auctus est.

(156) *Bened. XIV.*, De synod. dioec. lib. IX. cap. 6. n. 4.

(157) Sess. XXIII. cap. 6. de ref.

(158) Sess. XIII. cap. 4. de ref.

(159) Quam coarctationem atque adeo abrogationem fori privilegiati clericorum, attento iuris rigore impugnari non posse, tenet *Kober* l. c. p. 173.; ipse enim putat, forum privilegiatum cleri niti *mera concessione potestatis civilis* indeque concludit, potestatem civilem ex causa necessitatis vel utilitatis eandem concessionem denuo revocare posse. Quae assertio doctissimi viri a. 1867. prolata iam in Syllabo prop. 30. a. 1864. fuit proscripta et solido fundamento canonico caret; argumenta vero historica eiusdem auctoris non sunt ad rem, cum non satis distinguat inter occasionem historicam et adminicula iuris, atque propriam et fundamentalem causam originis fori privilegiati. Imo etiamsi forum privilegiatum cleri niteretur iure tantum historico et quaesito, eadem assertio melius fuisset limitanda et circumscribenda. Cfr. *Tarquini* l. c. n. 81.; *Cavagnis*, Inst. iur. publ. eccl. P. II. p. 66. sq.; *Wernz* tom. II. n. 167.

(160) *Kober* l. c. p. 172. sq.

(161) S. C. Immun. 20. Sept. 1860. in Act. S. Sed. vol. III. p. 433.; *Scherer* l. c. § 71. not. 33.; *Lega* l. c. t. I. p. 362. not. 1.; *Wernz* t. II. n. 164. not. 78.

2. *Disciplina vignet de depositione clericorum.*

120. *Depositio* clericorum, quae ex disciplina nunc vigente omnino differt a degradatione verbali (162), est *poena spiritualis vindicativa*, qua clericus non solum privatur ordine et officio et beneficio legitime obtento, sed etiam perpetuo ab exercitio potestatis ordinis et iurisdictionis arcetur et ad ordines et officia et beneficia ecclesiastica futuro tempore obtinenda omnino inhabilis efficitur; at a statu clericali non ita abiicitur, ut fori et canonis privilegia per se amittat aut ab obligationibus clericorum maiorum penitus liberetur (163).

Privatio et *depositio simplex* in hoc conveniunt quod utraque poena sit vera poena vindicativa solisque clericis propria, quae titulum sive proprietatem officii et beneficii legitime obtenti tollit; at *privatio* non obstat, quominus novum officium et beneficium obtineatur; *depositio* vero in poenam delicti commissi privationi addit inhabilitatem ad nova officia et beneficia acquirenda (164).

Hinc facile patet, *suspensionem* etiam *perpetuam* et *depositionem* non obstante multiplici convenientia in non paucis

(162) *Ferraris*, Biblioth. v. Degradatio n. 1. aliique auctores, v. gr. *Genari*, (Sulla privazione del beneficio eccl. p. 58.) inter depositionem simplicem sive absolutam et degradationem verbalem non satis distinguunt, at melius *Suarez*, De censuris, disp. 30. sect. 1. n. 12. sect. 2. n. 1.; *Kober* l. c. p. 178. sq.; *Stremler* l. c. p. 37. sq. tenent, simplicem depositionem a degradatione verbali esse distinctam. Etenim tum Bonifacius VIII. cap. 2. de poenis in Sext., tum Concil. Trid. Sess. XIII. cap. 4. non agunt de depositione simplici, sed de duobus actibus, quibus solemnis depositio sive degradatio absolvitur. Cfr. *Durantis* l. c. n. 4. 5.

(163) Cap. 1. § 2. de homicid. V. 4. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 14. de ref.; *Kober* l. c. p. 184. sq. et praesertim p. 214. sq.; *Suarez* l. c. disp. 30. prooem., sect. 1. n. 1. sq. Quare verbum depositionis hoc loco non accipitur *generice* prout etiam includit depositionem solemnem sive degradationem verbalem et realem, sed tantum *specificè*, quatenus designat solam depositionem simplicem in definitione allata descriptam. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 132. Divisio depositionis in totalem et partialem ex disciplina vigente non amplius est tanti momenti. Cfr. *Reiffenst.* h. t. n. 23. 24.; *Kober* l. c. p. 214. sq.; *Vacandard* l. c. col. 468.; *Stremler* l. c. p. 35.

(164) *Suarez* l. c. sec. I. n. 13. sq. discutit, num *suspensio perpetua* aut *depositio* ab officio privent *ipso iure* a beneficiis possessis et *ad futura inhabilitent*; illam inhabilitatem negat, si *ipso iure* lata sit poena depositionis ab officio; at si per hominem feratur, putat hunc effectum includi aut saltem includi *posse*, si iudex claris verbis illum exprimat.

omnino *differre* (165). Etenim depositio sane est poena ecclesiastica vindicativa. Quae ratio poenae vindicativae suspensioni quoque sive perpetuae sive ad determinatum tempus inflictae pariter propria est. Deinde suspensio et depositio privant quibusdam functionibus publicis ordinis et iurisdictionis; nam nequaquam quis dicitur suspensus vel depositus, si arcetur a receptione sacramentorum, actionibus privatis, bonis communibus fidelium; istae enim privationes spectant potius ad excommunicationem et interdictum. Item, utraque poena solis clericis est propria, cum ad solos clericos spectent functiones ordinis et iurisdictionis, officia et beneficia ecclesiastica. Denique ut habetur suspensio ab ordine aut officio aut beneficio aut ab omnibus simul, ita etiam depositio per se totalis vel partialis existere potest (166).

At suspensio et depositio in hoc differunt, quod suspensio ab officio et beneficio non tollat titulum sive proprietatem officii et beneficii ecclesiastici, sed tantum privet usu potestatis et perceptione fructuum. Quare si dispensatione tollatur poena suspensionis, nova collatione officii et beneficii ecclesiastici opus non est; secus dicendum, si clericus ab officio et beneficio depositus est.

Quoad ordinem suspensio et depositio conveniunt, quod ipsa potestas ordinis non auferatur, sed tantum usus licitus interdicatur. Hinc differentia maxime eo reducitur, quod depositio ab ordine sit de se perpetua, cum suspensio possit esse temporanea vel indefinita, at cum interdum etiam perpetua infligatur suspensio ab ordine, vera atque intrinseca differentia inter depositionem ab ordine et suspensionem perpetuam ab ordine vix assignari potest, nisi quod super depositione regulariter sive de lege ordinaria non dispensatur, cum suspensio non sit adeo absolute irremissibilis.

Tandem depositio simplex et suspensio perpetua conveniunt, quod ad statum laicalem non redigant ideoque etiam fori et canonis privilegio non privant neque clericos maiorum ordinum eximunt ab obligatione recitandi divinum officium aut ab inhabilitate ad matrimonium, si depositus vel suspensus in sacris ordinibus sit constitutus. Quare ultimo inciso definitionis datae praesertim insinuat differentia a degradatione reali, qua quis a statu clericali eiicitur atque

(165) *Suarez* l. c. disp. 30. sect. 1. n. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 110. sq.

(166) *Suarez* l. c. n. 3.; *Reiffenstuel* l. c. n. 24.; *Kober* l. c. p. 214. sq.

detruditur in statum laicalem, quantum hoc fieri potest remanente caractere indelebili saltem trium superiorum ordinum, et consequenter privatur privilegiis clericalibus.

Quodsi *depositio simplex* a degradatione reali certo differt, pariter *cum degradatione verbali non est confundenda*. Nam depositio simplex de qua hoc loco agitur, est *absoluta*, non *respectiva* sive ordinata ad degradationem realem; etenim qui absolute et simpliciter depositus est, *sine nova sententia* (167), quae continetur in degradatione verbali, degradatione reali sive actuali plecti non potest, et quamvis muneribus ordinis atque officio et beneficio iam sit privatus et inhabilitatus ad nova munera clericalia acquirenda, privilegio canonis et fori adhuc praeditus est.

121. *Subiecta activa*, quibus ab initio religionis christianae competeat pronuntiare sententiam depositionis in clericos dioecesis, fuerunt Episcopi dioecesani; ipsi enim tamquam successores Apostolorum, etiam presbyterorum aliorumque clericorum constituti fuerunt iudices (168). Quae sententia depositionis ex disciplina antiqua ab Episcopo solo lata non fuit, saltem si clericis maiorum ordinum depositio fuit infligenda. Etenim Episcopi, antequam sententiam depositionis decernerent, sponte exquirere solebant consensum et consilium sui presbyterii (169). Atque in Ecclesia Africana (170) ipsa lege cautum fuit, ut pro diversitate graduum maior Episcoporum numerus requireretur, et disceptatio definitioque causarum criminalium cleri superiorum ordinum collegio Episcoporum esset commissa. Hinc licet Episcopus causas criminales clericorum inferiorum solus potuerit cognoscere et definire, tamen si presbyteri vel diaconi fuerant accusati, in causa presbyteri ex vicinis Episcopis quinque, in causa diaconi duo ab Episcopo dioecesano tamquam coniudices fuerunt assumendi (171).

(167) *Schmalzgr.* h. t. n. 138. sq.

(168) I. Timoth. V. 19. sq.; *Thomassinus* l. c. P. II. lib. I. cap. 15. n. 3.; *Kober* l. c. p. 287. sq.; *Hinschius* l. c. p. 692. 763. sq., ubi vera falsis miscet.

(169) *Kober* l. c. p. 303.; *Vacandard* l. c. col. 491. sq.

(170) In Italia potius antiquus usus *presbyterii* videtur fuisse retentus, ut constat ex epist. S. Gregorii M. l. XII. epist. 44. = c. 23. D. 86.

(171) Cfr. c. 11. Conc. Carthag. (a. 348.); c. 10. Conc. Carthag. (a. 387.-390.); c. 8. Conc. Hippon. (a. 393.); *Kober* l. c. p. 304. sq.

Quae disciplina Ecclesiae Africanae postea etiam in Hispania (172) et Gallia et Germania (173) recepta est.

At cum in multis regionibus nonnisi difficulter tantus numerus Episcoporum congregari potuerit, iam in ipso iure Decretalium mitior praxis reperitur approbata, ne solemni forma rigide retenta crimina clericorum manerent impunita. Quare Episcopus solus ex iure Decretalium potest procedere ad depositionem clericorum (174); et ad vitandos excessus Episcoporum illud solummodo cautum fuit, ut tantum coram Ecclesiae senioribus sive cum consensu capituli ferret sententiam depositionis clericorum (175). Verum iam Bonifacius VIII. ratas habuit consuetudines (176), quibus forte Episcopi ab illo consensu capituli requirendo fuerunt exempti. Neque quidquam in hac praxi immutavit Concilium Tridentinum (177); imo, exclusis Praelatis inferioribus atque adeo Legatis Sedis Apostolicae, causas criminales clericorum in prima instantia maxima vi Episcopis vindicavit (178). Similiter Archiepiscopi causas criminales clericorum suorum Suffraganeorum in prima instantia cognoscere et definire nequeunt, salvo tamen iure legitimas admittendi appellationes (179).

Quare *ex disciplina nunc vigente* Episcopus solus est competens ad ferendam sententiam depositionis clericorum suae dioecesis, nisi iure speciali aliud caveatur (180). Qua potestate uti potest sive per se sive per Vicarium suum generalem mandato speciali munitum (181). Episcopis aequiparantur Vicarii capitulares (182) et Praelati nullius (183); sed quae antiqui et recentiores canonistae, v. g. *Fagnanus* in cap. 11. X.

(172) Cfr. c. 6. Conc. Hispal. (a. 619.) = c. 1. 7. C. XV. q. 7.; c. 28. Conc. Tolet. IV. (a. 633.) = c. 65. C. V. q. 3.

(173) Cfr. c. 20. Conc. Rothomag. (a. 1072.); c. 10. Conc. Tribur. (a. 895.); *Kober* l. c. p. 307. sq.

(174) Cap. 1. X. de cap. monach. III. 37.; cap. 12. X. de haeret. V. 7.

(175) Cap. 24. X. de accus. V. 1.; cap. 4. X. de his quae f. III. 10.; cap. 1. X. de excess. prael. V. 31.; *Kober* l. c. p. 310. sq.

(176) *Durantis* l. c. § 4.; cap. 7. de off. ordin. I. 16. in Sext.; cap. 3. de consuet. I. 4. in Sext.

(177) Conc. Trid. sess. XIV. cap. 6. de ref., Sess. XXV. cap. 14. de ref.

(178) Sess. XXIV. cap. 20. de ref.

(179) Cap. 9. X. de off. iud. ord. I. 31.; *Kober* l. c. p. 324. sq.

(180) *Molitor* l. c. p. 269.

(181) Cap. 2. de off. vicar. I. 13. in Sext.

(182) Conc. Trid. sess. XXIV. cap. 16. de ref.

(183) *Kober* l. c. p. 319. sq.

de maior. I. 33. n. 21.; *Kober* l. c. p. 324. de potestate Cardinalium in suis titulis et diaconis asserunt, iampridem propter Constitutionem Innocentii XII. videntur esse antiquata (184).

Praeter Episcopos dioecesanos supremo et pleno et universali gradu ius deponendi clericos habent Romanus Pontifex vel Concilium oecumenicum (185); imo cum graves causae criminales Episcoporum iamdiu Romano Pontifici sint reservatae, ex disciplina vigente solus Romanus Pontifex est iudex competens, qui Episcopo infligat poenam depositionis (186).

Principibus civilibus vel patronis nullum competere ius deponendi clericos vel Episcopos, non est multis argumentis demonstrandum (187).

At si quis clericus sententiam depositionis in foro ecclesiastico latam contempserit ad requisitionem Ecclesiae brachio saeculari compescendus est (188). Quo in casu Ecclesia non vetuit magistratibus civilibus "*congruas dilucidationes*" (189) afferre. Quae dilucidationes non eo extendendae sunt, quasi potestati civili competat ius, velut in secunda et suprema instantia, de sententia lata in foro ecclesiastico iudicandi.

122. *Subiectum passivum* huius poenae depositionis sunt soli clerici; depositio enim privat ordinibus, officiis, beneficiis, privilegiis ecclesiasticis, quorum soli clerici capaces sunt. Quare poena depositionis nonnisi per analogiam quandam ad personas religiosas ordine clericali destitutas extenditur v. g. ad superiores institutorum laicorum vel abbatissas; nam illae personae ecclesiasticae tantum suis muneribus et privilegiis privari possunt (190).

Ex ordine clericorum, inde a clericis et beneficiatis infe-

(184) *De Angelis* l. c. lib. I. tit. 31. n. 9.; *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 632.

(185) *Kober* l. c. p. 324.

(186) Conc. Trident. sess. XXIV. c. 5. de ref. iunct. sess. XIII. c. 6. 7. 8.; *Kober* l. c. p. 379. sq.

(187) *Kober* l. c. p. 325. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 773. sq. et aliis locis pro suis praeiudiciis protestanticis in hisce quaestionibus sub specie eruditionis ad falsas pervenit conclusiones.

(188) Cap. 2. X. de cleric. exc. V. 27.

(189) Litt. Archiep. Viennensis art. 13. in documento addito Concordato Austriaco a. 1855.; *Kober* l. c. p. 199.

(190) *Suarez* l. c. disp. 30. sect. 1. n. 2.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 637. sq.; *Vacandard* l. c. col. 495. de depositione abbatum.

rioribus (191) usque ad Episcopos (192) supremosque Praelatos (193) in Ecclesia, ipsis Cardinalibus (194) non exclusis, nemo a poena depositionis immunis est, si delictum huius poenae obnoxium commiserit.

Solus Romanus Pontifex, cum nullum in his terris habeat Superiorem, a nullo magistratu humano, sive ecclesiastico sive civili, vere et proprie deponi potest (195). Iure quidem divino vel canonico potest quis inhabilis existere ut valide eligatur Romanus Pontifex v. g. amens (196) vel simoniacus (197). Similiter ex natura rei iureque divino Romanus Pontifex in certis casibus dignitatem suam et potestatem amittere potest, v. g. si incidat in amentiam certam atque perpetuam et incurabilem aut *si forte* fieret publicus et notorius haereticus (198). At hisce casibus vera et propria depositio auctoritate humana sive per legem generalem sive per sententiam iudicalem facta non continetur.

(191) Ipsi quoque canonici Ecclesiae cathedralis a potestate Episcopi infligendi poenam depositionis non sunt exempti (cfr. cap. 13. X. de off. iud. ord. I. 31.; Conc. Trid. Sess. VI. cap. 4. de ref., Sess. XIV. cap. 5. de ref.). Solummodo *quoad capitula exempta* (Sess. XXV. cap. 6. de ref.) specialis quaedam forma procedendi Episcopis est praescripta. Cfr. *Kober* l. c. p. 323. Potestas, quam Episcopi antiquis temporibus in deponendis Abbatibus (cfr. *Kober* l. c. p. 340. sq.) exercuerunt, nostra aetate, saltem pro veris ordinibus religiosis iamdiu a iurisdictione Episcoporum exemptis Sedique Apostolicae immediate subiectis (cfr. cap. 8. X. de statu monach. III. 35.), non iam videtur esse practici momenti.

(192) Cap. 2. X. de transl. I. 7.; Concil. Trid. Sess. XIII. c. 8. de ref., Sess. XXIV. cap. 5. de ref.; *Kober* l. c. p. 379. sq.; *Vacandard* l. c. col. 496.

(193) De Metropolitans et Patriarchis cfr. *Kober* l. c. p. 487. sq.; *Vacandard* l. c. col. 509. sq.

(194) Leo IV. in Synod. Rom. a. 853. deposuit Cardinalem Presbyt. Anastasium = c. 2. X. de cler. non resid. III. 4.; cap. unic. de schism. V. 3. in Sext.; Pius IV. Const. « *Onerosum* » (a. 1563.) in Cardinalem Odetti, qui ad castra Hugonottorum defecerat, sententiam depositionis promulgavit. Cfr. *Kober* l. c. p. 523. sq.; 529. sq. Quodsi RR. Pontifices *de facto* cum *consensu* Synodi aut de fratrum (Cardinalium) *consilio* decretum depositionis tulerunt, id ex prudenti quadam praxi, non ex iuris necessitate fecerunt; *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 636.; *Vacandard* l. c. col. 514. 515.

(195) Cap. 1. de maior. et obed. I. 8. in Extrav. com.; *Kober* l. c. p. 549. sq.; *Vacandard* l. c. col. 516. sq.

(196) *Wilmers*, De Christi Eccl. p. 258.; *Wernz* t. II. n. 614.

(197) Cfr. Const. Iulii II. « *Cum tam divino* » 14. Ian. 1506. in Conc. Later. V. approbatam, cui in hac parte derogavit Pius X. Const. « *Vacante Sede Apostolica* » 25. Decembr. 1904. in Act. Pii X. t. III. p. 239.

(198) Synod. Roman. (a. 503.); c. 6. D. 40.; *Bellarminus*, De Rom. Pont. I. II. c. 30.; *Bouix*, De Papa t. II. p. 653. sq.; *Wernz* l. c. n. 615.

123. Depositio simplex et absoluta, cum iam per se et sine subsecuta degradatione sit poena gravissima, etiam tantum *ob delicta gravissima* (199) a clericis commissa tamquam poena vel ipsa suspensione et excommunicatione gravior decerni potest. Quare cum nunc *practice* etiam in foro ecclesiastico prae oculis habendum sit principium: *Nulla poena sine lege*, in qua sanctio poenalis expresse est statuta aut prudenti arbitrio iudicis relicta, ad extremam etiam et gravissimam poenam non est deveniendum, nisi in iure sit speciatim expressa ut poena certis delictis aut ipso facto inflicta aut per sententiam iudicalem infligenda (200). Quod si depositio ipso facto incurratur, nihilominus requiritur sententia *declaratoria* saltem criminis (201) nisi huius sententiae necessitas speciali sanctione sit exclusa; si depositio vero ipso iure incurrenda non sit statuta, vera et propria dicta sententia condemnatoria requiritur, ut clericus actu incurrat poenam depositionis.

At ne iudex ecclesiasticus gravissime erret iniustasque poenas infligat, nequaquam sufficit, ut allegare possit aliquem canonem sive iuris antiqui sive ex decreto Gratiani, vi cuius depositio totalis vel partialis alicui delicto a clerico perpetrato est imposita (202). Maxime enim hac in re standum est iuri novissimo et disciplinae nunc in Ecclesia vigenti, secundum quam rigor iuris antiqui multum est *mitigatus* (203).

Quare cum iam ultimo saeculo (204) poena depositionis non esset inflicta, nisi reis criminum valde enormium sive talium, quae non solum natura et obiecto, sed circumstantiis quoque consideratis valde scandalosa et atrocia prudentis

(199) Cap. 8. X. de dolo II. 14.; cap. 2. X. de testib. II. 21.; *Kober* l. c. p. 586. sq.

(200) *Thesaurus* l. c. cap. 27. Difficulter igitur intelligitur, quo iure *Stremler* l. c. p. 36. in hac severissima poena infligenda omnia tandem aliquando relinquat prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici. Cfr. quoque *Reiffenstuel*, Ius eccles. l. I. tit. 2. n. 197.; *Smith*, New procedure n. 53., qui nimium urget, sanctionem poenalem in ipsa lege esse *expresse* statuendam, ut transgressor istius legis puniri possit.

(201) *Thesaurus* l. c.; cfr. supra n. 62. 63.

(202) Qua in re errasse quoque videtur *Kober* l. c. p. 719. sq., ubi promiscue ex decreto Gratiani et iure Decretalium recenset crimina, quibus poena depositionis est statuta.

(203) *Thesaurus* l. c.; *Garcias*, De benef. P. XI. cap. 10. n. 4.; *Kober* l. c. p. 728. sq.; *Vacandard* l. c. col. 473. sq. 481. sq. 483. sq. Cfr. diversos catalogos delictorum hac poena punitorum apud *Aichner*, Comp. iur. eccl. p. 775.; *Hollweck* l. c. p. 159.

(204) *Schmalzgr.* h. t. n. 136.

arbitrio reputantur, velut homicidium voluntarium (205), concubinus publicus et pertinax (206), adulterium et stuprum cum violentia commissum, furtum sacrilegium rei pretiosae, periurium (207), simonia publica (208) etc. (209), eadem norma etiam nostra aetate merito applicatur. Negari vero vix potest, codificationem quamdam delictorum, quae ipso iure aut per sententiam iudicis poena depositionis plectantur, ad instar codificationis censurarum latae sententiae a Pio IX. factae esse summopere desiderandam; cui iusto desiderio certe futurus Codex providebit, in quo poterit fieri prudens immutatio respiciendo delicta, quae etiam nunc committuntur et sunt atrociora.

124. *Forma*, qua depositio simplex infligitur, est duplex; fit enim aut *ipso iure* (210) aut per *sententiam condemnatoriam*. Quae sententia condemnatoria, si de clericis dioecesis agitur specialem quandam solemnitatem non requirit (211); at si Episcopus procedat contra canonicos capitulorum exemptorum forma a Concilio Tridentino praescripta est servanda (212).

Forma antiquitus servata in depositione Episcoporum (213), quae iam diu ante Concilium Tridentinum Romano Pontifici fuit reservata (214), plane in desuetudinem abiit. Quare nostra aetate eae tantum cautela in processu canonico depositionis Episcopi servantur, quae nituntur sanctionibus iuris Tridentini et recentioribus Constitutionibus Romanorum Pontificum (215).

Quodsi de depositione Cardinalis agitur, profecto Romanus Pontifex de consilio et consensu collegii Cardinalium sententiam ferre potest (216), sed ad hanc formam servandam

(205) Cap. 6. § 7., cap. 7. X. de homic. V. 12.; cap. 10. X. de excess. prael. V. 12.

(206) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 14. de reform.

(207) Cap. 10. X. de iud. II. 1.; *Benedictus XIV.* l. c. n. 3.; *Schmalzgr.* l. c.

(208) Cap. 11. X. de simonia V. 3.

(209) *Stremmer* l. c.; *Kober* l. c. p. 719. sq. de exemplis ex iure Decretalium.

(210) Cap. 1. § 2. de homic. V. 4. in Sext.; cap. 5. de poenis V. 9. in Sext.; *Kober* l. c. p. 205. sq.

(211) *Suarez* l. c. disp. 30. sect. 1. n. 18.; *Kober* l. c. p. 180.

(212) Sess. XXV. cap. 6. de reform.

(213) *Kober* l. c. p. 379. sq.

(214) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref.; *Kober* l. c. p. 467.

(215) Conc. Trid. Sess. XIII. cap. 8. de ref.

(216) Cap. unic. de schism. V. 3. in Sext.

pro plenitudine suae potestatis non tenetur (217). Multo minus Romanus Pontifex in deponendis Cardinalibus obligatur ad audiendos 72. testes, antequam sententiam iudicalem depositionis ferat. Nam etiamsi antiquum illud statutum de 72. testibus ex sese plane spurium (218) paulatim etiam in documentis authenticis commemoratur, tamen in praxi non fuit receptum neque Romanum Pontificem potuit ligare (219).

125. *Effectus* depositionis simplicis, ut eruitur ex definitione, est imprimis totalis prohibitio exercitii potestatis ordinis; nam ipsa potestas ordinis in se spectata depositione non tollitur atque in ordinibus characterem indelebilem certo imprimentibus ne tolli quidem potest (220). Qua prohibitione perdurante exercitatio potestatis ordinis omnino est valida (221), at *illicita*, tum ipsi clerico deposito tum fidelibus ministerium clerici depositi approbantibus vel requirentibus, nisi agatur de casibus in iure exceptis v. g. in articulo mortis. Quodsi clericus depositus ausus fuerit sive praesumpserit ministerium ordinis denuo exercere, per excommunicationem ferendae sententiae est castigandus. A qua poena vel ipsi clerici inferiores non sunt immunes, si solemniter ordinis suos exercuerunt (222).

Praeterea ne clericus maior ex depositione sua commodum reportet, ab obligationibus recitandi breviarium et servandi coelibatum ordini adnexis nequaquam efficitur immunis (223); clericus vero minor cum solummodo vi beneficii ad recitationem breviarii obligetur, amisso per depositionem beneficio etiam ab ista obligatione liberatur.

Cum depositione non solum licita exercitatio, sed ipsum officium radicitus i. e. una cum titulo clerico auferatur, omnes actus officii et iurisdictionis, qui non obstante depositione a clerico deposito attentantur, sunt ipso facto *invalidi* (224) et pro gravitate culpae poena proportionata, ipsa

(217) *Kober* l. c. p. 538.

(218) Cfr. c. 2. C. II. q. 4.; *Kober* l. c. p. 539.; *Vacandard* l. c. col. 515.

(219) *Kober* l. c. p. 540. sq.

(220) *Kober* l. c. p. 184. sq. 188. sq.

(221) *Kober* l. c. p. 105. sq.

(222) Cap. 1. 2. X. de clerico excom., *deposito* vel interd. ministrante V. 27.

(223) Cap. 7. X. de iud. II. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 135. 164.; *Suarez* l. c. disp. 30. sect. 1. n. 9.; *Kober* l. c. p. 189. sq.

(224) Cap. 1. de conc. praeb. III. 7. in Sext.; *Kober* l. c. p. 190.; *Suarez* l. c. n. 7.

excommunicatione (225) non exclusa, merito castigandi. Quare v. g. parochus depositus per se non iam valide confessiones excipere aut matrimoniis assistere potest (226).

Porro per depositionem beneficia forte legitime obtenta plane *vacant* et alteri valide conferri possunt (227).

Illud vero depositioni plane singulare est quod clericum depositum etiam ad nova officia et beneficia ecclesiastica acquirenda omnino efficiat inhabilem (228).

Denique clerici depositi singularibus quidem honoris prae-rogativis clericorum v. g. in choro privantur, at privilegia *canonis* et *fori exempti* retinent, quoniam ex statu clericali totaliter non eiiciuntur. Hinc a fortiori iisdem gaudent bonis spiritualibus Ecclesiae, quae omnibus fidelibus etiam laicis communia sunt, nisi forte depositionis rigor speciali poena adiecta auctus sit (229).

Ut consulatur dignitati status clericalis, Ecclesia curare solet, ut clericus depositus etiam nunc (230) percipiat necessariam alimentationem, ut iam supra de privatione expositum est (231).

126. *Dispensatio* super poena vindicativa depositionis simplicis, quae saltem in ordine ad tollendam inhabilitatem perpetuam vere fieri potest, atque integra et totalis restitutio clerici depositi (232), certe a Romano Pontifice concedi possunt; depositio enim licet sit poena perpetua praesertim ad terrorem incutiendum instituta (233) et gravior ipsa suspensione perpetua, tamen utpote poena iuris humani relaxationi,

(225) Cap. 1. 2. X. de clerico exc. V. 27., ubi *Kober* l. c. verbum *ministerii* nimis arbitrarie ad solum exercitium ordinis limitat.

(226) *Kober* l. c. p. 192.

(227) Cap. 15. X. de exc. praelat. V. 31.; cap. 1. § 2. de homic. V. 4. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 4. 13. sq.; *Kober* l. c. p. 192. sq.

(228) Cap. 13. X. de vita et honest. III. 1.; *Schmalz-gr.* h. t. n. 133. Ex depositione etiam oritur *infamia*, quae maior est in degradatione verbali et maxima in degradatione reali. *Suarez* disp. 30. sec. 2. n. 5.

(229) *Benedictus XIV.* l. c. n. 3.; *Kober* l. c. p. 198.

(230) De iure antiquo et detrusione clericorum depositorum in monasteria cfr. cap. 6. § 7. X. de homicid. V. 12.; cap. 12. X. de poenit. V. 38.

(231) *Kober* l. c. p. 201. sq.; quae alimentatio fit in forma pauperum clericorum et differt a *pensione*, secus depositio fieret illusoria et ex ea clericus depositus potius commodum reportaret. Cfr. L. 134. D. L. 17.; c. 7. X. de iudic. II. 1.; c. 5. X. de donat. inter virum. IV. 20.

(232) *Suarez* l. c. disp. 30. sect. 1. n. 6.

(233) Cap. 13. X. de vita et hon. cler. III. 1.; cap. 8. X. de dolo II. 14.; cap. 2. X. de rapt. V. 17.; cap. 4. X. de clerico excom., *deposito* vel interd. min. V. 27.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 14. de ref.

utique rarae et difficili, est obnoxia (234). Quae dispensatio et restitutio Romano Pontifici est reservata, si agitur de restitutione illorum clericorum, quorum depositio a solo R. Pontifice decerni potuit.

Quodsi clerici ab Episcopo legitime depositi fuerint, post poenitentiam peractam ab eodem saltem in casibus a iure speciatim concessis (235) dispensari et in pristinum statum restitui *ex gratia* non prohibentur (236). Si post causae discussionem feratur *iniusta* depositionis sententia, detecto errore profecto restitutio clerico deposito est concedenda; attamen illa restitutio nonnisi improprie dispensatio est dicenda.

V. De degradatione clericorum.

1. De degradatione verbali.

127. *Degradatio verbalis*, quae a simplici sive absoluta depositione differt, consistit in sententia iudiciali, qua solemniter pronuntiatur depositio (237) et insuper declaratur, accusatum esse dignum degradatione actuali eamque poenam in illo executioni esse mandandam : sed actu privilegiis clericalibus

(234) Suarez l. c.; Kober l. c. p. 203. 630. 100. 33. sq., ubi etiam exempla historica restitutionis affert.

(235) Cap. 4. X. de iudic. II. 1.; Pontificale Rom. tit. *degradationis forma*; Suarez l. c.; Schmalzgr. h. t. n. 137.; Kober l. c. p. 204. sq.

(236) Kober l. c.; Stremmer l. c. p. 35. Ad probandam illam potestatem, saltem cum illa restrictione, merito provocatur ad Pontificale Rom. l. c. « Episcopus tamen ante ipsam insignium detractionem et etiam post sententiae depositionis prolationem *dispensare et restituere solo verbo* potest, sicut et *verbaliter* depositus fuit ». Ex quibus verbis, cum generalia sint, intulit Kober l. c. p. 204. *generatim* et sine distinctione ius esse Episcopo clericos a se depositos restituendi; at *generatim* id solum admittitur de casibus in iure expressis, quae limitatio videtur inferri ex cap. 4. X. de iudic. II. 1. Per se quidem solus Rom. Pontifex esset competens, quia depositionem sequitur *infamia*, quam *directe* solus R. Pontifex tollere potest, c. 23. X. de sent. et re iud. II. 27.; verum *indirecta* famae restitutio, i. e. post poenitentiam peractam et per *quamdam consequentiam*, videtur esse permissa Episcopo, cum infamia non fuit immediate inflicta a iure, sed *resultat ex poena infamante*. Cfr. Suarez, De cens. dis. XLVIII. sec. II. n. 6. 7. 8. Sed cum depositio tollat *titulum* beneficii, ad illud denuo habendum *nova* requireretur *collatio*, quae quoad idem beneficium non amplius est possibilis, si tertio interim, utpote vere vacans, fuerit rite collatum.

(237) Suarez l. c. disp. 30. sect. 2. n. 6.

nondum privatur (238). Quae degradatio a Suarez (239) ita describitur, quod sit privatio perpetua *clericalis muneris* per canonicam sententiam cum debita *solemnitate* prolata, eique opponitur degradatio *realis*, quae simpliciter vocatur degradatio et est perpetua privatio *clericalis muneris et privilegii* effecta per similem sententiam adiuncta *reali actione* et ceremonia per canones instituta. Quare nimis extenderetur vis degradationis verbalis, si quis putaret (240), illa sola *etiam* privilegia clericalia fori et canonis subduci; imo depositio verbalis sane quoad privationem ordinis, officii, beneficii idem revera efficit atque depositio simplex, et degradatio actualis illos effectus iam productos solummodo *solemnius* manifestat et *promulgat* ad ignominiam et terrorem; et sola degradatio *realis actu* privat *privilegiis* clericalibus.

128. Iudex (*subiectum activum*) etiam ex disciplina vigente (241) in clericos inferiorum ordinum ad sententiam depositionis verbalis ferendam competens, est solus Episcopus proprius, qui neque ut coniudices neque ut meros assistentes sive consiliarios ad augendam solemnitatem alios Episcopos vel Praelatos vel Abbates adsciscere tenetur (242).

(238) Cap. 27. X. de verb. sign. V. 40. (Innoc. III.); cap. 2. de poenis in Sext. i. f.; Pontificale Rom. l. c. pr. et i. f.; Suarez l. c. n. 7. 8., ubi hanc sententiam non tantum asserit, sed solide probat ex fontibus allegatis; Schmalzgr. h. t. n. 138.; Gibalinus, De censuris disq. I. n. 19. sq.; Kober l. c. p. 181. sq.

(239) Suarez l. c. n. 9.

(240) Quibus scriptoribus certe *Benedictus XIV.* adnumerari non potest, ut fit a Kober l. c. p. 181.; nam in suo libro de synod. dioec. lib. IX. cap. 6. n. 3. manifeste docet, ante degradationem realem privilegium canonis *retineri*. Paulo aliter *Hollweck* l. c. § 92. not. 2. qui pro contraria sententia citat *Thesaurum* et causam *Tarnorien.* i. e. relatores causae apud *Lingen-Reuss*, Caus. select. p. 104. sq. Cfr. tamen *Pignatelli* t. III. cons. 20. t. VII. cons. 33. t. VIII. cons. 91. t. IX. c. 3. Quodsi Pius IV. dicitur cardinalem Odetti (Coligny), qui factus erat calvinista, per sententiam *degradationis verbalis* privasse privilegiis clericalibus, id minime verum est, nisi in quantum intelligatur de privatione facta *sine degradatione reali*; nam Rom. Pontifex expresse commemorat in sua sententia privationem privilegii clericalis « *eum ab omni cardinalatus commodo et honore ac privilegio etiam clericali... ipso iure depositum declaramus* ». At evidenter controversia esse non potest, utrum Rom. Pontifex *possit* sine degradatione reali privare privilegio clericali; sed quaestio est, utrum illam privationem *ex se* inducat sententia degradationis verbalis.

(241) De disciplina antiqua cfr. Kober l. c. p. 217.

(242) Cap. 2. de poen. V. 9. in Sext.; Suarez l. c. n. 19.; Kober l. c. p. 231.

Sententia degradationis verbalis contra clericos in sacris ordinibus constitutos ex iure antiquo, a Bonifacio VIII. cap. 2. de poenis in Sexto comprobato, ordinarie ferri tantum potuit a proprio, Episcopo sibi assistente certo Episcoporum numero definito canonibus pro diversitate graduum Diaconi vel Presbyteri.

Quae regula generalis lege speciali iam a Gregorio IX. in rescripto ad Archiepiscopum Remensem quoad degradationem haereticorum dato multum immutata est (243). Ibidem enim Gregorius IX. concessit, ut Episcopus solus, convocatis tantum Abbatibus aliisque Praelatis et religiosis personis et litteratis suae dioecesis, sacerdotem vel alios clericos in sacris ordinibus constitutos degradare posset. Concilium vero Tridentinum Sess. XIII. cap. 4. de ref. eandem concessionem a Gregorio IX. factam et Libro Sexto postea insertam ampliavit et generaliter indulsit, ut Episcopo etiam absque aliis Episcopis procedere liceret, adhibitis tamen et in hoc sibi assistentibus totidem Abbatibus, usum mitrae et baculi ex privilegio apostolico habentibus, si in civitate aut dioecesi reperiri et commode interesse possint, alioquin aliis personis in ecclesiastica dignitate constitutis, quae aetate graves et iuris scientia commendabiles existant.

Nemo unquam dubitavit, quin iure antiquo Episcopi tamquam veri coniudices cum suffragio decisivo ab Episcopo proprio fuissent assumendi, nequaquam vero ut meri consultores vel testes solemnitatis (244); illi enim Episcopi successerunt in locum Episcoporum, qui in Synodo erant congregati atque certissime suffragio decisivo fuerunt praediti. Hinc cum in Libro Sexto et in Concilio Tridentino ius antiquum solummodo fuerit correctum pro casibus extraordinariis quoad *qualitatem personarum*, si Episcopi haberi non possunt, ius antiquum de *suffragio decisivo* non est correctum. Ergo eodem iure suffragii decisivi ut veri iudices gaudent etiam personae ecclesiasticae Episcopis substitutae (245).

Quodsi quaeratur, utrum in illo collegio iudicum ad ferendam sententiam depositionis verbalis *maior pars* suffragiorum sufficiat, an *unanimes* requiratur omnium iudicum

(243) Cap. 1. de haeret. V. 2. in Sext.

(244) Kober l. c. p. 223.

(245) Quam sententiam recte tenent: Suarez l. c. n. 20.; Pirhing h. t. n. 18.; Reiffenst. h. t. n. 42.; Schmalzgr. h. t. n. 145.; Benedictus XIV., De synod. dioec. lib. IX. cap. 6. n. 4.; Kober l. c. p. 223. sq. alique communiter contra paucos v. g. Ferraris l. c. v. Degradatio n. 27. 28.

suffragatio, multi et graves auctores (246) propter verba cap. 3. X. de sent. et de re iud. II. 27.: “ *Concors sacerdotum sententia submovere* (potest) „ unanimitatem votorum requirunt.

At verba citati capituli, quae sunt unicum argumentum adversariorum, neque vi textus originalis neque secundum approbationem a Gregorio IX. receptam subministrant concludentem rationem (247). Porro in Conciliis provincialibus, quae huiusmodi causas primitus discusserunt, et quorum locum iam occupant illa collegia iudicum, nunquam unanimis suffragatio fuit necessaria. Imo necessitas sententiae unanimiter latae legem de depositione infligenda practice redderet illusoriam et omnibus istis abusibus, quibus Concilium Tridentinum voluit remedium afferre, denuo latam portam aperiret. Quare sententia iam a Glossa v. Sacerdotum cap. 3. X. de sent. et de re iud. II. 27. et etiam ab aliis antiquis et recentioribus canonistis propugnata, scilicet maiorem suffragiorum partem sufficere, videtur omnino esse praeferenda (248).

Denique ad depositionem verbalem, quae est sententia iudicialis sive actus iurisdictionis, non ordinis, sufficit, ut Episcopus proprius habeat iurisdictionem, neque requiritur, ut iam sit consecratus. Quare Episcopus, cum iurdictio sit delegabilis, etiam clerico v. g. Vicario generali non consecrato ad depositionem verbalem ferendam vices suas per mandatum speciale committere potest (249).

Cum depositio verbalis Episcoporum aliorumque Superiorum vel exemptorum Praelatorum R. Pontifici per se sit reservata (250), collegialis illa procedura (251) a R. Pontifice necessario non est servanda, at de facto et sponte Romani Pontifices causas gravissimas per ordinarias aut extraordinarias Congregationes Cardinalium examinant et non raro etiam definiunt (252).

(246) *Schmalzgr.* h. t. n. 146.; *Reiffenst.* h. t. n. 44. alique.

(247) Textus originalis Gregorii M. dicit depositionem debere fieri collegialiter i. e. a Concilio; at quaestionem de unanimitate non attingit Gregorius M., imo potius implicite excludit, nam *concors* sententia non est *unanimis* sententia et in conciliis semper praevalebat maior pars nec unanimitas erat requisita; cfr. c. 11. Conc. Tolet. VIII. (a. 653.). In Decretalibus vero Gregorii IX. textus refertur ad depositionem simplicem, ad quam sola *praesentia cleri* requiritur.

(248) *Kober* l. c. p. 226.

(249) *Suarez* l. c. n. 18.

(250) *Schmalzgr.* h. t. n. 142.

(251) *Schmalzgr.* h. t. n. 144.

(252) *Kober* l. c. p. 529.

129. Quicumque *subiici* possunt degradationi reali, illi a fortiori subiiciuntur degradationi verbali, quae est praeparatio necessario degradationi reali praemittenda (253). Quare cum soli et omnes clerici usque ad Cardinales in casu delicti degradationi actuali subiici possint, etiam degradationi verbali omnino sunt obnoxii. Ob eandem rationem praeparationis ad degradationem realem, degradatio verbalis tantum infligi potest propter eadem delicta, quibus in iure degradatio realis est statuta. Cfr. infra de subiecto passivo et obiecto degradationis realis; *Schmalzgr.* h. t. n. 143.

130. *Forma* legitima degradationis verbalis maxime in hoc consistit, quod ista poena ipso iure incurrenda nullibi sit statuta, sed nonnisi per sententiam iudicalem a competente tribunali ecclesiastico latam possit infligi. Etenim depositio verbalis ex positiva iuris sanctione requirit essentialiter illam solemnitatem collegialis proceduræ supra n. 127. descriptam. Quae solemnitas, ut patet, consistit essentialiter in sententia iudiciali extraordinario illo apparatu lata. Depositio igitur simplex dupliciter etiam hac re differt a degradatione verbali, quod illa per sententiam iudicalem in forma simplici latam aut ipso iure incurri possit, haec autem solemnem formam iudicii essentialiter requirat atque fulminationem ipso iure statutam excludat (254).

131. Quinam sint *effectus* degradationis verbalis, satis eruitur ex praecedentibus, etenim sententia depositionis verbalis eisdem habet effectus atque depositio simplex et praeterea illud efficit, ut ad degradationem realem legitime procedi possit. Id quod post simplicem depositionem fieri nequit, nisi nova illa sententia degradationis verbalis feratur propter crimen degradationi reali subiectum. Nam fieri potest, ut crimini cuidam sit statuta tantum poena simplicis depositionis. Quo in casu, cum degradatio realis solummodo infligi possit ob crimina in iure expressa, ad degradationem verbalem procedi non potest.

132. Post latam sententiam depositionis verbalis ex disciplina antiqua illico secuta est degradatio realis cum traditione in manus iudicis saecularis, qui ordinarie poenam capitalem aut aliam in lege civili sancitam statim executioni mandavit. Quo in casu *dispensatio* poenae statutæ practice

(253) Suarez l. c. disp. 30. sect. 1. n. 12. 18.

(254) Suarez l. c. n. 21.

non potuit fieri; at de potentia absoluta profecto penes Romanum Pontificem est ius concedendi dispensationem et restitutionem (255).

2. De degradatione reali sive actuali.

133. *Degradatio realis*, quae non raro simpliciter et per eminentiam vocatur degradatio, est executio sententiae depositionis solemniter latae in degradatione verbali, qua clericus actione reali et ceremonia per canones instituta in perpetuum privatur omni clericali munere ordinis et officii et beneficii atque privilegio canonis et fori, et quantum fieri potest, *ad statum laicalem reducitur*, non sublatis tamen obligationibus v. g. divini officii recitandi et coelibatus in clericis maiorum ordinum (256).

134. *Subiectum activum*, a quo degradatio actualis perfici potest et debet, est Episcopus proprius, confirmatus et consecratus et canonice inthronizatus (257), si agitur de clericis dioecesis (258). Cui Episcopo tamquam testes pro maiori actus solemnitate, non ob iuris necessitatem (259) assistunt alii Epi-

(255) Suarez l. c. n. 22.

(256) Suarez l. c. disp. 30. sect. 2. n. 1. sq. 9.; Schmalzgr. h. t. n. 138.; Stremmler l. c. p. 36. sq.

(257) Conc. Trident. Sess. XIII. cap. 4. de ref. Cui sanctioni Tridentinae, quae Vicarium generalem a degradatione actuali perficienda excludit, non obstat, quominus Episcopus dioecesanus alteri Episcopo vere consecrato vices suas in exequenda degradatione reali committat. Cfr. cap. 9. X. de consecr. ecclesiar. III. 40.; Fagnanus l. c. in cit. cap. 9. X. de consecr. eccl. n. 26. sq.; Reiffenstuel l. c. lib. I. tit. 29. n. 84.; Suarez l. c. disp. 30. sect. 1. n. 18.; Kober l. c. p. 335. sq. Similiter Vicarius capitularis post latam sententiam depositionis verbalis solummodo per Episcopum consecratum depositionem realem exequi potest. Arg. cap. 42. de elect. I. 6. in Sext.; Kober l. c. p. 337. Praelati regulares, quid in suos subditos hac in re possint, ex specialibus privilegiis a Sede Apostolica concessis est eruendum; nam iure communi huiusmodi facultate degradandi omnino carent. Cfr. Schmalzgr. h. t. n. 139. 142. 147.; Ferraris l. c. v. Degradatio n. 30.; Kober l. c. p. 335., ubi ex cap. 4. X. de consuet. I. 4. inefficax repetit argumentum contra veteres canonistas, qui etiam consuetudine ius degradandi obtineri posse docuerunt.

(258) Imo clerici alicuius dioecesis, qui forte ab ipso Romano Pontifice ordinati sunt, a iurisdictione Ordinarii non ita eximuntur, ut ab ipso poena depositionis vel degradationis plecti non possint. Cfr. cap. 7. X. de maior. I. 33.; Kober l. c. p. 338. sq. 286. sq.

(259) Pontif. Rom. l. c. "Et est notandum, quod in hac executione sententiae non est necessaria coepiscoporum praesentia"; Durantis l. c. n. 5.; Suarez l. c. disp. 30. sect. 2. n. 6. Quare Schmalzgr. h. t. n. 148.

scopi vel Praelati vel viri in dignitate ecclesiastica constituti, qui ex lege (260) Tridentina iam in ferenda sententia depositionis verbalis intervenerunt.

Praeterea praesens sit oportet iudex saecularis cuius curiae degradatus clericus est tradendus (261); at neque ex iure Decretalium neque ex Pontificali Romano colligi potest, praesentiam iudicis saecularis ad essentiam sive valorem degradationis actualis requiri, ut videtur insinuare *Kober* l. c. p. 246.

135. *Subiectum passivum* degradationis actualis potest esse omnis clericus inde ab ordine Episcoporum usque ad clericos primae tonsurae (262), ut patet evidenter ex Pontificali Romano, in quo forma degradationis ab ordine pontificali usque ad degradationem a prima tonsura refertur. Quodsi cap. 2. de poenis in Sext. degradatio Episcoporum non commemoratur, istud silentium facile explicatur, quod unice de degradatione clericorum *Episcopo subiectorum* proposita fuit quaestio et data responsio. Item in Concilio Tridentino Sess. XIII. cap. 4. de ref. clerici in presbyteratu constituti ultimo loco recensentur, neque Episcopi dissertis verbis inter degradandos enumerantur. Ius enim Tridentinum conditum fuit de causis communiter contingentibus in quibus Episcopi sunt competentes, sed degradatio Episcoporum est causa rara et aliunde iam ipsi R. Pontifici reservata (263).

Nostri aetate cum partim expressa concessione Romani Pontificis partim consuetudine quadam tolerata delicta communia clericorum ad forum saeculare deferantur, ex mente Ecclesiae est, ut antequam executioni mandetur poena capitalis aut carceris perpetui clerico saltem maiorum ordinum inflicta, Episcopo detur opportunitas de delicto inqui-

non recte tamquam necessariam videtur exigere praesentiam aliorum Episcoporum vel Abbatum. Cfr. quoque cap. 2. de poenis, in Sext.; *Kober* l. c. p. 245. sq.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. lib. IX. cap. 6. n. 5.

(260) Sess. XIII. cap. 4. de ref.

(261) Cap. 27. X. de verb. signif. V. 40.; Pontificale Rom. l. c. i. f.; *Kober* l. c. p. 246.

(262) Quoniam degradatio actualis principaliter respectum habet ad ordines, ideo primo intendit privationem ordinum et potius consequenter ablationem officiorum et beneficiorum; « Quis a *dignitatibus* et honoribus deponitur, sed ab *ordinibus degradatur* ». Hinc in Pontificali Romano P. III. « *Degradatio a prima tonsura* », « *Degradatio ab ordine acolyth.* » etc. secundum gradus hierarchiae ordinis, non iurisdictionis, ritus degradationis clericorum recensetur. Cfr. *Suarez* l. c. sect. 2. n. 2. 6.; *Stremmer* l. c. p. 37.; *Hollweck* l. c. § 93.

(263) *Kober* l. c. p. 237. sq.

rendi et pro re nata degradationem perficiendi (264). Clerici minorum ordinum, qui gravia crimina patrarunt, iam a longissimo tempore in Hispania et Gallia et Belgio citra prae-
viam degradationem pro more laicorum a iudicibus saecularibus etiam extremo supplicio affecti sunt (265). Quam praxim Ecclesia tacite saltem toleravit. Multoque minus nostra aetate degradatio clericorum minorum est practici momenti. Nam ex disciplina nunc vigente vix iam ullus clericus manet in solis minoribus ordinibus constitutus, sed brevi tempore inferiores illos gradus in seminario percurrit, ut ad ordines sacros ascendat. Quo tempore in seminario existit, vix iam patrabit delicta degradatione digna, e seminario autem expulsus vel sponte discedens habitum clericalem deponit et ideo ex disciplina nunc vigenti laicis aequiparatur etiam in causis criminalibus (266). Quare iudex saecularis veluti post degradationem ipso iure inflictam in eundem clericum sicuti in alios laicos sine ullo scrupulo procedere potest.

136. *Crimina*, ob quae degradationis sententia ferri et executioni mandari potest, in iure communi Ecclesiae vel pontificii Constitutionibus nominatim expressa esse debent tamquam delicta degradationis poenae obnoxia (267). Eiusmodi crimina sunt: I. *Haeresis manifesta* et contumax et a fortiori apostasia a fide *cap. 9. X. de haeret. V. 7.* II. *Falsificatio litterarum apostolicarum cap. 7. X. de crim. falsi V. 20.* III. *Crimen nummarium*, sed intra fines Italiae tantum iuxta Urbani VIII. Const. " *In suprema* „ 13. Nov. 1627. IV. *Assassinium* (268) *c. 1. § 2. de homic. V. 4. in Sext.*; Clementis VIII. Const. " *Aequa* „ 18. Dec. 1595. V. *Procuratio abortus foetus animati c. 5. X. de homic. V. 12.*; Sixti V. Const. " *Effrenatam* „ 29. Oct. 1588.; Gregorii XIV. Const. " *Sedes Apost.* „ 31. Maii 1591. VI. *Sodomia frequentata* Pii V. Const. " *Horrendum* „ 30. Aug. 1568.

(264) *Nussi*, Conventiones l. c. p. 194. sq. (v. g. convent. Gregorii XVI. cum rege utriusque Sicil. a. 1834. art. 5.). Inde tamen minime sequitur, probandam esse quorundam antiquorum canonistarum sententiam, qui tenuerunt, ob quodlibet crimen, cui a legibus civilibus inflicta esset poena ultimi supplicii, potuisse clericos degradari et foro saeculari subiici. Cfr. *Benedictus XIV.* l. c. n. 7.; *Stremler* l. c. p. 39.

(265) *Benedictus XIV.* l. c. n. 5.; *Kober* l. c. p. 246. sq.; *Icard* l. c. n. 838. i. f.

(266) Decretum Pii IX. 26. Sept. 1860. in Act. S. Sed. vol. III. p. 433.

(267) *Benedictus XIV.*, De synodo dioec. l. c. n. 7. sq.; *Kober* l. c. p. 730. sq.

(268) *Thesaurus*, De poenis eccles. v. *Assassinium*; *Kober* l. c. p. 756. sq. de historia huius criminis.

VII. *Sollicitatio ad turpia* in confessione sacramentali. Benedictus XIV. De synod. dioec. lib. IX. cap. 6. n. 7. VIII. *Crimen usurpati ordinis* presbyteratus per celebrationem Missae et exceptionem sacramentalis confessionis c. 2. X. de cleric. non ordin. V. 28.; Clemens VIII. Const. " *Etsi alias* „ 1. Dec. 1601.; Urbanus VIII. Const. " *Apostolatus officium* „ 23. Mart. 1627.; Benedictus XIV. Const. " *Sacerdos in aetern.* „ 20 Apr. 1744. IX. *Furtum hostiae* consecratae Innoc. XI. Const. " *Ad nostri Apostolatus* „ 12. Mart. 1677.; Alexander VIII. Const. " *Cum alias* „ 22. Dec. 1690.; Benedictus XIV. Const. " *Ab augustissimo* „ 5. Mart. 1744. (269).

Crimina, quibus in iure non expresse poena degradationis est adnexa, licet istis sint maiora, ab Episcopo degradatione actuali puniri non possunt, sed servanda est spectato iure communi norma et gradatio cap. 10. X. de iud. II. 1. constituta (270).

137. Degradationis actualis forma illud cum degradatione verbali commune habet, quod pariter degradatio actualis a iure non sit instituta tamquam ipso facto incurrenda (271), sed semper per hominis sententiam et ministerium sit imponenda et executioni mandanda. Ritus degradationis realis accurate iam describitur a *Durantis* (272) et deinde pariter succincte traditur a Bonifacio VIII. in cap. 2. de poen. V. 9. in Sext. Fusius vero exhibetur nunc in Pontificali Romano sub titulo: " Degradationis forma „.

Quae degradatio, ut patet ex ipso Pontificali Romano, fieri potest sive intra ecclesiam sive extra illam in platea; sed iuri et traditioni videtur esse conformius, si regulariter extra ecclesiam fiat.

Quodsi finitis omnibus ceremoniis degradatus tradi debeat

(269) *Schmalzgr.* h. t. n. 143., cuius enumeratio criminum non est satis accurata. Cfr. *Benedictum XIV.* l. c. et *Kober* l. c.; *Devoti* l. c. § 23.; *De Oliva*, De foro Ecclesiae P. II. q. 12.; *Hollweck* l. c. § 92.; *Aichner* l. c. § 220. Similiter *Pirhing* h. t. n. 19. cum enumeratione supra facta non plane cohaeret et suum catalogum claudit his verbis: " denique ob aliud crimen valde enorme et Reipublicae perniciosum, ut homicidium qualificatum, vel si clericus fuerit incorrigibilis et ruerit in profundum malorum „.

(270) Cfr. quoque cap. 6. X. de poenis V. 27.; cap. 4. X. de iudic. II. 1.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. lib. IX. cap. 6. n. 9. sq.; *Kober* l. c. p. 798. sq.; *Suarez* l. c. sect. 2. n. 3. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 151. sq.

(271) *Suarez* l. c. n. 3.

(272) *Kober* l. c. p. 235.; cfr. quoque *Durantis*, Speculum iur., lib. III. partic. 1. tit. de accus. § 2.

curiae saeculari (273). Pontifex degradator secundum Pontificale Romanum efficaciter et ex corde intercedit (274) apud iudicem saecularem, ut citra mortis periculum vel mutilationis contra degradatum sententiam moderetur.

Si clericus degradatus ministris curiae saecularis tradatur aut saltem ad instar laici foro saeculari subiiciatur (275), certum et indubitatum est, iudicem saecularem de *iustitia degradationis* novo processu instituto cognoscere atque sententiam ferre non posse. Nam degradatio est actus iurisdictionis spiritualis et exercitium ordinis episcopalis, ideoque iudex saecularis legitima potestate est destitutus (276).

Quodsi agatur de *crimine*, ob quod clericus degradatus est, nihil profecto obstat, quominus iudex saecularis de crimine mixti fori v. g. homicidii novum instituat processum neque processui canonico stare tenetur (277). Nam de crimine mixti fori iudex saecularis est competens, et cum novum processum instituit secundum leges sui fori ut deinde sententiam ferat et exequatur, nequaquam sibi arrogat iurisdictionem de valore processus canonici (278). Si crimen degradati clerici fuerit mere ecclesiasticum, iudex saecularis, utpote plane incompetentis in causis mere ecclesiasticis, tenetur stare processui et sententiae iudicis ecclesiastici, quam executioni man-

(273) De origine huius terminologiae (aliquem tradere curiae saeculari) cfr. *Benedictum XIV.* l. c. n. 6.; *Devoti* l. c. § 21. not. 2.; *Kober* l. c. p. 79. sq. 160. sq. Cfr. quoque cap. 27. X. de verbor. signif. V. 40.

(274) Quae intercessio in fine degradationis mansuetudini Ecclesiae et praxi antiquae Episcoporum omnino consentanea prima vice occurrit in decretalibus Innocentii III. (cfr. cit. cap. 27. de verb. signif. V. 40.); *Kober* l. c. p. 249., neque a Bonifacio VIII. cap. 2. de poenis in Sext. fuit abrogata, sed potius tacite probata et in praxi retenta, ut iam constat ex *Durantis* l. c. § 2. et ex Conc. Constantiensi cum *Hus* brachio saeculari traderetur. Et profecto si Ecclesiae pastores vel pro ipsis laicis in foro saeculari intercesserunt ad avertendam poenam capitalem (cfr. *Kober* l. c. p. 254. sq.), sane plane absona est accusatio *Boehmeri* et aliorum contra Ecclesiam prolata, universam illam intercessionem, in favorem propriorum ministrorum factam, fuisse meram ceremoniam et hypocrisim. Cfr. *Kober* l. c. p. 269. sq. Quo in casu Pontifex degradator nequaquam eam ob causam intercessit, ut vitaret irregularitatem, cum etiam omissa intercessione defectus lenitatis argui non posset. Cfr. *Suarez*, De censur. disp. 47. sect. 1. n. 10. sq.; *Kober* l. c. p. 275.

(275) Pontif. Roman. l. c. i. f.

(276) Cap. 2. 3. X. de iudic. II. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 159.

(277) *Schmalzgr.* h. t. n. 160.; *De Oliva*, De foro Ecclesiae P. II. q. 13. n. 13.

(278) At decet, ut iudex saecularis multum deferat iudici ecclesiastico et vicissim. Cfr. cap. 2. de except. II. 12. in Sext.

dare debet (279), nisi illa sit manifeste nulla vel iniusta. Nam licet in hoc casu iudex sit merus executor, certe eodem favore fruitur atque executor in foro ecclesiastico, qui sententias manifeste nullas et invalidas exequi non obligatur.

138. *Effectus degradationis actualis*, quae consistit in quadam exordinatione sive regradatione per ordinem inversum non est privatio ipsius ordinis. Nihilominus degradatio realis primario respicit *ordines* et privationem exercitii ipsorum, per degradationem verbalem iam factam, *solemnius* tantum promulgat; *consequenter* refertur etiam ad privationem officiorum et beneficiorum, pariter degradatione verbali iam productam, quae in degradatione reali solemnius ad terrorem aliorum denuntiatur (280).

Porro degradatio realis tandem vere et actu privat *privilegio* clericali *canonis et fori*, quod in depositione vel degradatione verbali nondum actu aufertur (281).

Cum poena (282) quoque degradationis non imponatur ad tollenda onera, sed ad imponenda gravamina et honores auferendos, onera, quae consequuntur ex susceptione ordinis sacri velut inhabilitas ad matrimonium et obligatio coelibatus et recitationis divini officii (283) degradatione per se non tolluntur.

Tandem degradatio actualis clericum degradatum reddit infamem (284). Nam omnes, qui culpis exigentibus ad sacerdotium provehi non possunt, infames sunt (285); iam vero qui propter suas culpas a sacerdotio in degradatione deiiciuntur, is a fortiori ad illud promoveri non potest. Porro omnes illi in foro ecclesiastico saltem de facto infames sunt, quos

(279) Cap. 18. de haeret. V. 2. in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. n. 161.; *De Oliva* l. c. n. 1. sq. Si *Kober* l. c. p. 281. caput citatum 18. de haeret. *carpit*, quod contineat *negationem independentiae*, quam Status in ordine ad Ecclesiam habeat, et etiam alibi v. g. p. 275. sq. parum accurate disserit, exinde est explicandum, quod de supremis et fundamentalibus quibusdam principiis relationis inter Ecclesiam et Statum et de potestate Ecclesiae nimis confusas atque adeo manifeste falsas teneat opiniones. Cfr. *Acta theol. Oenip.* tom. XI. p. 387. sq.

(280) *Suarez* l. c. sect. 2. n. 2. 7.

(281) Cap. 2. de poenis in Sext.; Pontificale Rom. l. c.; *Suarez* l. c. n. 78.

(282) *Suarez* l. c. n. 2.

(283) Sacra tamen Congregatio Concilii 13. Aug. 1707. et 18. Aug. 1708. et 15. Dec. 1719. noluit decidere, quod damnatus ad triremes teneatur recitare officium divinum. Imo neque Clemens XI., cui ipsa Congregatio Concilii dubium resolvendum reservaverat. Ita *Ferraris* l. c. v. Degradatio n. 9.

(284) *Suarez* l. c. n. 5.

(285) C. 2. C. VI. q. 1. = cap. Angilrami.

leges civiles infames iuste declarant aut propter gravissimum delictum aut propter ipsum genus poenae (286). At qui degradatur, publica sententia declaratur reus et convictus de aliquo publico et gravissimo delicto, imo poenam subit ipso suo genere diffamantem. Hinc *etiam* ex hoc capite clericus degradatus ad ordines nondum susceptos et ad officia et beneficia ecclesiastica factus est omnino inhabilis.

139. *Dispensatio et restitutio*, si poena degradationis actualis iuste et rite fuerit inflicta et clericus degradatus adhuc superstes existat, a solo Romano Pontifice concedi potest (287). Id quod non tantum valet de clericis, quorum depositio et degradatio Romano Pontifici est reservata, sed etiam de aliis, in quos Episcopus ad infligendam poenam degradationis competens est.

Quae restitutio profecto fieri nequit per novam ordinationem; nam degradatione ordines in se non fuerunt ablati, sed in usu tantum licito ligati. At cum summopere congruum sit, ut licitus usus ordinum *solemniter restituatur*, qui fuerat *solemniter ablatus*, secundum analogiam quandam cum ordinatione sacrae caeremoniae in restitutione adhibentur (288). Quodsi clericus degradatus appellaverit et innocentiam suam probaverit, a fortiori in ordines pristinos restituendus est. Verumtamen restitutio propter degradationem iniuste inflictam, cum nullo modo habeat vim dispensationis, ab Episcopo fieri potest neque ad Romanum Pontificem est recurrendum, ut per sensum contrarium etiam eruitur ex Pontificali Romano l. c. (289).

140. **Scholion.** Clerici in sacris ordinibus constituti et statui clericali in perpetuum addicti, privilegiis status clericalis ab Episcopo sine degradatione reali privari nequeunt ideoque praetermisso iuris ordine etiam facultate gestandi habitum clericalem spoliari et ad statum laicalem redigi per se non possunt.

At nostra aetate clericus, qui forte populo fideli scandalo est, invitus ad degradationem realem subeundam haud raro cogi nequit, scandalum vero datum a clerico criminoso pu-

(286) Cit. c. 2. C. VI. q. 1.

(287) Pontificale Roman. l. c. « *Post talem degradationem iuste et rite factam solus Romanus Pontifex cum tali dispensat.* »; Suarez l. c. sect. 2. n. 10.; Schmalzgr. h. t. n. 140. 150.; Kober l. c. p. 284. sq.

(288) Cfr. c. 65. C. XI. q. 3.; Pontificale Roman. l. c.

(289) Suarez l. c.; Schmalzgr. h. t. n. 150.; Kober l. c. p. 284.

blice habitum clericalem deferente omnino est tollendum. Quare ex praxi in non paucis dioecesisibus recepta Episcopi, sola depositione verbali vel alia sententia iuridice prolata, clerico deposito vel condemnato simul habitus clericalis gestationem interdicunt, ut ita canonum severitas de degradatione, quantum iniuria temporum permittit, executioni mandetur. Quae privatio habitus clericalis eo facilius fieri potest, si certis solemnitatibus servatis in quibusdam regionibus brachium saeculare praestet auxilium et executionem (290).

Quodsi clerici minorum ordinum *pro suo arbitrio* habitum clericalem deponunt vel denuo assumant, profecto ab Episcopo iam ex iure antiquo, si post trinam monitionem in sua contumacia perstiterunt, privilegiis clericalibus excidisse declarari potuerunt (291). Maiori facilitate nostra aetate clerici minorum ordinum ad statum laicalem rediguntur (292) et si bigami fiunt, ipso iure privilegio clericali sunt nudati, coercionem fori saecularis addicti et sub anathematis poena prohibentur deferre tonsuram vel habitum clericalem (293).

VI. Reliquae poenae vindicativae spirituales.

141. Inter poenas vindicativas spirituales sunt recensendae nonnullae inhabilitates vel canonica impedimenta sive ad exercitium iurium, quae ab Ecclesia fidelibus omnibus aut saltem aliquibus conceduntur, sive etiam ad recipiendas gratias spirituales. Quae inhabilitates et impedimenta, nonnumquam quidem mere sunt consequentiae alterius poenae, v. gr. infamiae aut censurae, saepe tamen ab Ecclesia pro sua potestate per se infliguntur in vindictam delicti. Tales sunt:

1° *Privatio sepulturae ecclesiasticae* v. gr. in duellantes, suicidas, usurarios, raptores et violatores ecclesiarum aliosque publicos peccatores. Quae poena solum in casibus in ipso iure communi expressis decerni potest (294).

(290) *Icard* l. c. n. 839.

(291) *Benedictus XIV.* De synod. dioec. lib. V. cap. 12. n. 1. 2. 3.; lib. XII. cap. 3. n. 3. 4.

(292) Decretum Pii IX. 20 Sept. 1860, in Act. S. Sed. vol. III. p. 433.

(293) Cap. unic. de bigamis l. 12. in Sext.; cfr. de reductione clerico-rum ad statum laicalem: *Wernz* l. c. t. II. n. 227. sq.

(294) C. 12. X. de sepult. III. 28.; c. 2. X. de raptor. V. 17.; c. 12. de torneament. V. 13.; Conc. Trid. sess. XXV. c. 19. de ref.; *Benedictus XIV.* Const. « *Detestabilem* » 10. Nov. 1752.; *Rituale Rom.* l. VI. c. 2. n. 3. 5. 6. 7.; S. C. Inq. 15. Dec. 1886. 27. Iul. 1892. de imperantibus proprii cor-

2° *Privatio iurispatronatus* aut suspensio seu impedimentum positum exercitio ipsius (295), quae poena ex iure vigente pariter in solis casibus in iure praevisis incurritur (296).

3° *Privatio sacramentalium*, v. gr. benedictionis domus in sabbato sancto, benedictionis post partum (297), benedictionis solemnibus nuptiarum (298).

4° *Privatio iurium vel honorum*, qui fidelibus a delicto immunibus ab Ecclesia conceduntur v. gr. exclusio a munere testis in matrimonio (299), a munere patrini in baptismo et confirmatione (300), dimissio a confraternitate (301) et similia.

Quae privationes quoad laicos facile nunc possent substitui aliis poenis, quae haud raro ob denegatum brachium saeculare factae sunt difficilis executionis.

poris cremationem; Wernz, Ius. Decret. t. III. n. 781.; *D'Annibale* l. c. I. n. 114. 115.; *Horstein*, Les sepultures c. 18. p. 279 sq.; *Hollweck* l. c. p. 128. 153. 256. 272.; *Moulart*, De sepult. et coemet. p. 267. sq.

(295) Cfr. v. gr. c. 12. X. de poen. V. 37.; Conc. Trid. sess. XXII. c. 11. de ref.; Wernz, l. c. t. II. n. 438. 440.; *Hollweck* l. c. § 84.

(296) Quare *Schmalzgr.* l. III. tit. 38. n. 262.; *Pirhing*, eod. tit. n. 138. alique sine fundamento solido poenam extendunt ad alia delicta.

(297) Wernz l. c. t. III. n. 762. not. 35. 36.

(298) C. 43. X. de sent. exc. V. 39. iunct. S. Poen. 10. Dec. 1860.; Wernz l. c. t. IV. n. 192. 195.; *Hollweck* l. c. p. 116. 127. sq.

(299) S. C. Inq. 29. Nov. 1872.; Instr. S. C. de Pr. F. 9. Dec. 1822. in Collect. (Paris.) Const. S. Sed. n. 904.; S. C. Inq. 19. Aug. 1891. in Collect. S. C. de Pr. F. n. 1855.

(300) Rituale Rom. iunct. S. C. Inq. 9. Dec. 1745. 1763. et S. C. de Pr. F. 1. Apr. 1816. in cit. Collect. n. 604. 606. 618. et plura Conc. provinc. in Collect. Lac. v. patrinus.

(301) S. C. Ep. et Reg. 28. Sept. 1877. et 13. Febr. 1896. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 197. vol. XXIV. p. 36. sq.; Conc. Plenarium Amer. lat. (a. 1899.) 782. Cfr. de foro saeculari: *Berner* l. c. § 135. « *pene nell'onore* » § 137. sq. « *perdita di diritti* ».

SECTIO III.

DE MEDICINALIBUS POENIS SIVE CENSURIS ECCLESIASTICIS

TITULUS VI.

DE SENTENTIA EXCOMMUNICATIONIS SUSPENSIONIS ET INTERDICTI

(*Lib. V. tit. 39. de sent. excom.*)

142. Fontes: Decret. Grat. C. IX. q. 1.; C. XI. q. 2. 3; C. XXIV. q. 1. 2. 3.; c. 7. i. f. D. 2. de. Consecr.; c. 2. D. 55. — Compl. I. lib. V. tit. 35. de sent. excom. et absolutionis; Cpl. II. lib. V. tit. 18. de sent. exc. et absolutionis; Cpl. III. lib. V. tit. 21. de sent. excom.; Cpl. IV. lib. V. tit. 15. de sent. excom.; Cpl. V. lib. V. tit. 18. de sent. excom. — Decretal. Greg. IX. l. c.; Decret. Bonif. VIII. lib. V. tit. 11. d. sent. exc., susp. et interd.; Const. Clem. V. lib. V. tit. 10. eod.; Extrg. Ioann. XXII. tit. 13. eod.; Extrg. com. lib. V. tit. 10. de sent. exc. — Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 1. de ref.; Sess. XXII. cap. 11. de ref.; Sess. XXIV. cap. 9 de ref.; Sess. XXV. cap. 12. 18. de reg. et cap. 19. de ref. — Decretal. Clem. P. VIII. ed. Sentis, p. 177. sq. 183. sq. 191. sq. — Collect. S. C. de Prop. F. n. 2171. sq.; Collect. Const. S. Sed. n. 154. 514. sq. 1136. 1020.; Act. S. Sed. v. Excomm. Suspendio.

Scriptores: Commentator. iur. Decretal. in h. t. — *S. Raymundus*, Summa lib. III. tit. 33. de sententiis praecepti definit. et excom. — *Devoti*, Inst. can. lib. IV. tit. 18. 19. 20.; *Vering*, Inst. iur. eccl. § 187. sq. — *Suarez*, De censuris; *Alterius*, De censuris ecclesiast.; *Kober*, Der Kirchenbann, Die suspension; *Stremmer* l. c. p. 171. sq.; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. VII. tract. 11; *Bucceroni*, Commentarius secundus de censuris, Commentar. de Const. « *Apost. Sedis* », Comment. in Const. Benedicti XIV. « *Sacramentum poenitentiae* ». — *Hausmann*, Geschichte d. paepstl. Reservatfaelle; *Hollweck*, l. c. § 22. sq.; *Oietti*, Synopsis, v. censura; *Ortolan*, in Dictionn. d. Théol. cath. t. II. col. 2113. sq.; *Hilarius a Sexten*, Tract. de censuris eccl.; *Piat. Mont.*, Prael. iur. reg. t. II. p. 582. sq. 609. sq. (1).

Praenotiones.

143. Absoluta disputatione de poenis vindicativis Ecclesiae, ex logica rerum connexione de altera specie poenarum eccle-

(1) Ex scriptoribus antiquioribus consuli quoque possunt: *Felicianus*, *Ugolinus*, *Sagrus*, *Avila*, *Gibalinus*. Alii auctores recentiores de hac re sunt: *Avanzini*, *Bertapelle*, *D'Annibale* sive commentator Reatinus, *Pennacchi*, *Heiner*, atque generatim moderni scriptores de theologia morali v. gr. *Lehmkuhl*, *Genicot*, *Noldin*, *Gury-Ferreres*, *Tanquerey*, *Pighi*.

siasticarum scilicet de *censuris* sive poenis *medicinalibus* est agendum. Quare omisso interim titulo de poenitentiis et remissionibus illico disserendum est: “ *De sententia excommunicationis, suspensionis et interdicti* „. Quae rubrica libri sexti melius correspondet nigro, quam rubrica huius tituli in Decretalibus Gregorii IX. “ *De sententia excommunicationis* „. At ordinata et solida disputatio requirit, ut antequam de triplici specie censurarum singillatim disseratur, pars quaedam generalis de censuris ecclesiasticis in genere sive universim spectatis praemittatur.

§ 1. DE CENSURIS ECCLESIASTICIS UNIVERSIM SPECTATIS.

I. Nomen, notio, divisio, origo censurarum ecclesiasticarum.

144. *Censura* apud Romanos dicebatur ipsum munus censoris (2), qui censum sive descriptionem de personis et bonis senatorum, equitum, civium plebeiorum in tabulas censorias retulit et delicta contra honestatem publicam patrata nota censoria perstrinxit. Postea in legibus romanis verbum *censurae* obtinuit generalem significationem poenae (3). Quae generalis significatio *censurae* paulatim etiam in foro ecclesiastico est recepta, et idcirco primis Ecclesiae saeculis *censura* denotat poenas ecclesiasticas magna varietate distinctas velut poenitentias publicas, excommunicationem, suspensionem, depositionem (4).

At iam ante collectionem authenticam Gregorii IX., verbum *censurae* in iure canonico factum est artis vocabulum, quod sensu stricto et specifico denotabat certum determinatumque genus poenarum ecclesiasticarum in complures species divisum. Quae de re Innocentius III., cum quaereretur, quid per *censuram* ecclesiasticam deberet intelligi, si huiusmodi clausulam in suis litteris apponeret, respondit, per eam non solum interdicti, sed etiam suspensionis et excommunicationis sententiam intelligi. Cfr. cap. 20. X. de verb. sign. V. 40. (a. 1198.-1205.). Qua declaratione authentica partitio et ambitus *censurae* ecclesiasticae insinuantur, notio vero sive definitio non exhibetur.

(2) *Forcellini*, Lexicon lat. v. *Censura*; *Walter*, Roemische Rechtsgeschichte §§ 55. 63. 109. 137. 204. 205.

(3) L. 1. Cod. Theod. de off. rect. prov. I. 7., L. 5. Cod. Theod. ne s. bapt. iter. XVI. 6.

(4) *Morinus*, De administr. sacram. poenit. VI. 25.

145. Notio. Censura ecclesiastica in genere definiri potest: *Poenā spiritualis et medicinalis, quā homo baptizatus et delinquens et contumax per ecclesiasticum magistratum competentem aliquorum bonorum spiritualium usu legitime privatur* (5).

Quae definitio licet in nucleo universam doctrinam de censuris in genere contineat, paucis solummodo animadversionibus est explicanda, ne ultra limites legitimos excurrat commentatio praesumatque materiam numeris sequentibus reservatam.

Censura igitur in primis vera est *poena*, cum sit saltem malum privationis propter delictum a competente auctoritate inflictum; *spiritualis* vero dicitur non solum ob potestatem spiritualem a qua sola (6) infligi potest, et ratione finis spiritualis, ad quem ordinatur, sed praesertim intuitu bonorum spiritualium, in quorum *privazione* principaliter consistit. Quamvis enim censura interdum etiam privet bonis temporalibus veluti commercio civili in excommunicatione, vel redditibus beneficii in suspensione, tamen istum effectum solummodo secundario et indirecte producit (7). At bona illa spiritualia, quibus censura privat, non sunt bona supernaturalia mere interna veluti gratia sanctificans, fides, spes, caritas, nam illa dona supernaturalia virtutesque infusae iurisdictioni ecclesiasticae non subiiciuntur. Quare privatio referri tantum potest ad illa bona mixta, quae consistunt in actionibus et ceremoniis exterioribus interiorem et spiritualem fructum ex sua institutione operantibus velut sacramenta, sacrificium, officia divina, suffragia Ecclesiae (8). Ceteroquin censura, quia spiritualis poena est, in sola privatione consistit neque ullo modo consistere potest in inflictione rei positivae, quae poenae rationem habeat (9).

Medicinalis autem poena appellatur censura, quod principaliter infligitur ad emendationem delinquentis. Hinc ex natura rei censura excluditur, si agitur de delicto mere praeterito neque tractum successivum in tempus futurum habente, atque vicissim censura est auferenda, si emendatio delinquentis sit secuta neque in perpetuum ferri potest. At inde

(5) *Schmalzgr.* h. t. n. 1. sq.; *Suarez* l. c. disp. 1. sect. 1. n. 1. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 3.

(6) Cap. 10. X. de const. l. 2.

(7) *Schmalzgr.* l. c. n. 2. 4.; *Suarez* l. c. n. 5. 6.

(8) *Schmalzgr.* h. t. n. 2.

(9) *Suarez* l. c. n. 5.

non efficitur, neminem censura esse plectendum, nisi qui reputetur corrigendus, nam etiamsi finis principalis censurae sit emendatio delinquentis; tamen Ecclesia per eam etiam intendit punire sive *ulcisci* delictum aliisque *timorem incutere*; ergo cessante fine principali emendationis non cessant alii fines secundarii, ob quos censura legitime fertur (10).

Quae ratio medicinae non omnibus tribus censuris ita essentialis est, ut saltem *suspensio* et *interdictum* servatis servandis per modum quoque poenae vindicativae ferri non possint; sola excommunicatio nunquam ut poena vindicativa potest infligi (11).

Cum notione poenae *medicinalis* connectitur quod censura sit ordinata ad frangendam *contumaciam* et in solos *contumaces* feratur. Quae contumacia consistit in contemptu censurae sive formali sive saltem interpretativo, qui in eo habetur, qui sciens aliquid per legem vel mandatum superioris sub censura prohiberi, legem tamen vel mandatum transgreditur, talis enim iam censetur contemnere auctoritatem praecipientis. At talis contumacia non debet necessario praecedere actum quo censura fertur, ut patet in censuris latae sententiae, sed semper est *conditio ad incurrendam* censuram. Ideo enim superior censuram comminatur, ut per eam deterreat subditos ab inobedientia, ut sic censuram non incurrat, nisi qui eam parvipendens vult esse inobediens; quam comminationem potest per antecedentem legem vel per particulare praeceptum facere (12).

Reliquis definitionis verbis et subiectum activum et passivum, conditiones et forma canonica, imo etiam effectus censurae satis enuntiantur. Cfr. *Bucceroni*, De censuris n. 1. sq.

146. Divisio. Censura ecclesiastica dividitur: I. *In excommunicationem, suspensionem, interdictum* (13). Praeter tres illas species nulla alia species poenae ecclesiasticae sub genere censurae continetur; nam id evidenter colligitur ex cap. 20. X. de verb. sign. V. 40. et praeterea definitio censurae neque ces-

(10) *Schmalzgr.* h. t. n. 5.; *Suarez* l. c. n. 7. 8.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 18. ubi per accuratorem explicationem S. Alphonsum et Salmanticenses emendat. Paulo aliter *Lega* l. c. t. III. n. 50.

(11) *Stremler* l. c. p. 249. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 66. sq.; cap. 1. de sent. excom. V. 11. in Sext.

(12) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 17.; *Reiffenst.* h. t. n. 14.; *D'Annibale*, Summ. I. 326.

(13) Cap. 20. X. de verbor. signif. V. 40.; *Lega* l. c. n. 80.

sationi a divinis neque privationi vel depositioni neque degradationi neque irregularitati ex delicto convenit (14).

II. *In validam, iustam, iniustam.* Valida et iusta vocatur censura, quae nullo laborat defectu; valida et iniusta appellatur, quae vitiatur defectu mere accidentali; tandem invalida et iniusta est, quae substantialem habet defectum (15).

III. *In censuram a iure et in censuram ab homine inflictam.* Illa fertur *per modum* verae legis sive universalis sive particularis aut *per modum praecepti generalis* carentis perpetuitate, quae est propria legis; altera infligitur a iudice vel Praelato ecclesiastico *per modum praecepti* particularis vel sententiae iudicialis (16).

(14) Suarez l. c. sect. 3. n. 2. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 6.; Stremler l. c. p. 174. sq.

(15) Schmalzgr. h. t. n. 8.; Kober, D. Kirchenbann p. 202. sq.; Stremler l. c. p. 211. sq.; Suarez l. c. disp. IV. sect. 7. n. 1. sq.

Quare a Kober D. Kirchenbann p. 202., D. Suspension p. 76. censura *iniusta* sed *valida* minus accurate videtur explicari, si dicitur quod sit ea censura, in qua *aut* in procedura defectus accidentalis intercessit *aut* causa sufficiens defuit licet procedura omni caruerit defectu. Qua explicatione confunditur sententia simpliciter *vere valida* cum sententia *formaliter tantum valida* obiective vero irrita; nam sententia data in procedura, quae omni caruit defectu, licet *formaliter* seu ratione formae valida, variis modis potest esse obiective invalida. Nam invaliditas censurae potest provenire: 1. ex defectu iurisdictionis in censurante, v. gr. censura inflicta post interpositam appellationem (cfr. c. 55. X. de appellat. II. 28.); 2. ex defectu substantiali in procedura, v. gr. si omissa est citatio; 3. ex defectu causae sufficientis, quae vel non existit, vel non est legitime probata. Stremler l. c. p. 212. sq.; Lega l. c. n. 87.; Hilarius a Sexten l. c. p. 29. — Porro cum de censura *iniusta et valida* agitur, intelligitur sententia *in se vere valida*, et supponitur sententiam censurae in se validam et censuratum vere ligantem posse esse vel *iustam*, quae etiam in appellatione sit confirmanda vel *iniustam*, quae per appellationem possit corrigi aut cassari. — Ergo *iusta* seu *legitima* generatim est illa censura, quae conformis est *legibus*: quae leges vel referuntur ad ea, quae *substantialia* sunt in sententia censurae, et earum omissio vel violatio reddit censuram *irritam* seu *invalidam*; vel referuntur ad *accidentalia*, quibus omissis vel violatis censura redditur *illicita*; atque haec censura illicite lata, est quae sensu stricto appellatur *iniusta* (i. e. *directe* contra iustitiam legalem) v. gr. si absque sufficienti motivo trinae monitioni una peremptoria est substituta, c. 48. X. h. t. Cfr. Suarez, Lega l. supr. cit.; Pirhing h. t. n. 40. sq.

(16) Aliter Suarez l. c. disp. III. sect. I. n. 1. 2. sect. IV. n. 9. sq. cum pluribus antiquioribus et recentioribus.

Cum generatim auctores conveniant in vocandis *ab homine* illis censuris, quae per sententiam iudicalem aut per praeceptum particulare feruntur, non eodem modo conveniunt, utrum sit dicenda *ab homine* an *a iure* illa censura, quae *per sententiam generalem*, ut dicitur, i. e. per generale praeceptum irrogatur. — Qua in re plures AA. accurate ipsam

IV. In censuram *latae sententiae* et in censuram *ferendae sententiae*. Prior censura incurritur *ipso facto* patrati criminis

distinctionem non proponunt: ita v. gr. *Schmalzgr.* h. t. n. 9. dicit *a iure* illam censuram, quae fertur *per canones, constitutiones, statuta*; *ab homine* vero quae per modum *sententiae* vel *mandati* (particularis tantum an etiam generalis?); simili modo loquitur *Reiffenst.* h. t. n. 46. — Alii illam distinctionem faciunt, et dicunt ab homine censuram latam per mandatum seu praeceptum generale sed *temporaneum* (quod scilicet legis rationem non habeat); ita v. gr. *Bonacina*, De cens. disp. I. q. 1. punet. 1. n. 5.; *Lehmkuhl* II. n. 863. (2. 4.); *Gury-Ferreres* II. n. 933.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 21. 22. (ubi tamen dubitanter loquitur); *Stremmer* l. c. p. 175. sq.; *Noldin* l. c. n. 9. qui tamen postquam censuras *ab homine* dicit ferri per sententiam *iudicalem*, minus accurate eas subdividit in illas, quae feruntur *per modum praecepti vel sententiae particularis*, et in illas, quae feruntur *per modum statuti sive sententiae generalis*; nam *statutum* non est sententia *iudicialis*.

Clarius et accuratius distinctionem facit et controversiam proponit *D'Annibale* I. n. 301., qui loquens de poenis in genere, poenas *a iure* dicit esse illas « quae feruntur ad instar legis, i. e. omnibus et perpetuo » *ab homine* vero « quae ad instar praecepti, i. e. singulis ». Deinde addit « Inter has tenent, quae omnibus quidem, sed pro casu aliquo speciali irrogantur », de quibus dicit non convenire inter doctores, utrum sint habendae *a iure, quia tenent omnes*, an *ab homine, quia non sunt perpetuae*. Deinde in not. 8. allegat *Suarezium* (De cens. disp. VII. sec. 2. n. 20., disp. XIX. sec. 2. n. 6.) habentem *ut verius* quod sint ab homine, *ut aequius et usu receptum* quod sint *a iure*. Cfr. quoque *Ortolan* in Dictionn. d. Théol. cath. t. II. col. 2117. sq. ubi communior doctrina perspicue proponitur.

Qua ratione proposita controversia, facile potest fieri quaestio de nomine; at discrimina, quae assignantur inter utramque censuram speciem, non carent difficultate in opinione illorum, qui sequuntur sententiam, quam *Suarez* loc. cit. dixit veriolem et quam reapse ipse tenet disp. III. sec. 1. n. 2. Nam censurae *a iure* dicuntur auctore mortuo vel remoto ab officio perseverare et ferri dumtaxat in delicta futura; censurae vero ab homine dicuntur cessare auctore mortuo vel ab officio remoto et ferri vel pro delictis futuris vel pro praeteritis ad obtinendam emendationem vel satisfactionem. At quod praeceptum prout contradistinguitur a lege cesset cum auctore, etiam quando datur ex potestate iurisdictionis, ex natura rei non videtur posse deduci (cfr. *Wernz* tom. I. n. 135. et not. 225.); quod vero possit aut non possit referri ad tempus praeteritum est discrimen ambiguum et dubium; nam de ratione censurae est, cum propter contumaciam feratur, ut aliqua ratione respiciat obligationem in futurum, ad quam implendam superior competens obligat per censuram ab eo incurrendam, qui contumaciter obligationi non satisfacit; quo sensu etiam censurae ab homine respiciunt actum futurum, quamvis occasione facti praeteriti (non tamen sine praevia monitione) infligantur. Hinc nihil mirum quod *Hollweck* l. c. § 23. et not. 5. in discrimine assignato non insistit; ibi tamen cum *Allieri* dubium movet non fundatum de potestate Episcopi dandi praeceptum generale *censura munitum*, quae a transgressoribus *ipso facto*

absque sententia condemnatoria vel ministerio hominis immediate vi legis vel praecepti, immo neque sententia declaratoria criminis requiritur ut in foro interno incurratur censura (17); altera in lege vel praecepto (18) per modum comminationis iam est statuta, sed ut actu incurratur, omnino requiritur sententia iudicis ecclesiastici, qui censuram statutam revera applicet et infligat delinquenti. Qua forma censura inflicta sit, ex verbis legis vel praecepti facile colligi potest, si accurata vocabula scientiae canonicae fuerunt adhibita v. g. excom-

incurratur; nam c. 21. X. V. 39. et c. 5. in Sext. V. 11. optime inter se cohaerent.

Quamvis autem nomine iuris per se et magis proprie intelligatur ius stabile, constitutum per legem sive universalem sive saltem particularem, quo sensu censurae latae per praeceptum temporaneum non possunt dici strictae a iure (*Suarez* l. c. disp. VII. sec. II. n. 22.); tamen quoad modum ligandi censuratum, ut ibid. n. 23. idem *Suarez* concedit, non conveniunt cum censuris per sententiam iudicalem ab homine latis, sed magis assimilantur censuris a iure. Porro hic potius videtur quaerenda ratio distinctionis, in modo ligandi censuratum; iam vero communi doctorum consensu censurae *ab homine* sunt *reservatae* quoad absolutionem ei, qui illas tulit, censurae a iure non sunt *reservatae*, nisi reservatio expresse facta fuerit. Atqui vel ipse *Suarez* concedit *probabilius* et *usu receptum* esse ut censurae per praeceptum generale latae non sint *reservatae*, nisi reservatio expresse sit facta, et in hoc habet consentientem communiorum doctorum sententiam; ergo tales censurae potius sunt recensendae inter censuras *a iure*, non inter censuras *ab homine*. Quod autem iste character conveniat censuris per praeceptum generale latis, clare arguitur ex c. *nuper* 29. X. h. t., ubi fit distinctio inter *sententiam iuris* et *sententiam iudicis*, sed ut l. c. admittit *Suarez* praeceptum generale pro futuris culpis non potest proprie dici *sententia iudicis*. Quae ratio, ut optime notat *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 137., est *lucidior* et *validior* omnium, cum tamen afferatur ab eo, qui in rigore iuris aliter sentit. Ergo potius dicendum est cum *Lega* l. c. n. 92. 123. *Navarro*, Summa c. 27. n. 44. et *Covarruvias* in c. *Alma* p. I. § 12. n. 4. *huiusmodi censuras per praeceptum generale latas esse a iure*. Hinc scite animadvertit *Lega* l. c. n. 109. poenas a iure sed ferendae sententiae, *post* sententiam condemnatoriam *fieri ab homine*, seu considerari tamquam ab homine, quia videlicet in hac divisione praesertim attendendus est modus ligandi atque vinculum inductum auferendi; porro censura contenta in iure tamquam ferendae sententiae postquam per iudicem inflicta est, ipsi aut eius superiori quoad absolutionem est reservata.

(17) Qua in re differt censura ab aliis poenis privativis (cfr. supra n. 63.) semper tamen manet quod *in foro externo* (nisi res sit *notoria*) nemo est reputandus censura innodatus, absque sententia criminis declaratoria. *Benedictus* XIV. De syn. dioec. L. X. c. 1. n. 5.; *Suarez* l. c. disp. III. sec. 8. n. 3.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 8.

(18) Instr. S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1880. art. 7; *Droste* l. c. p. 101. sq.; *Stremmler* l. c. p. 176. sq.

municabitur, suspendetur vel ipso facto vel ipso iure sit excommunicatus, suspensus (19).

V. In censuras *reservatas* et in *non reservatas* scilicet ratione absolutionis.

VI. Cum poena inflictam in perpetuum aut ad determinatum tempus non possit esse censura, illico sequitur, censuram ad perpetuum vel certum tempus inflictam non habere rationem censurae, sed poenae vindicativae (20). Hinc distinguuntur censurae, quae unice per modum censurae proprie dictae ad tempus *indeterminatum* intelliguntur, donec delinquens satisfecerit vel sese emendaverit v. g. excommunicatio; et censurae scilicet suspensio et interdictum, quae etiam per modum poenae vindicativae sive in perpetuum sive ad tempus determinatum feruntur.

147. *Potestas ferendi censuras* Ecclesiae ex iure divino competit (21). Etenim dubitari non potest, quin Christus Dominus in potestate iurisdictionis ordinata ad gubernandam Ecclesiam in foro externo per iudicia et poenas hanc quoque potestatem ferendi censuras implicate Ecclesiae suae concesserit. Nam verba illa, quibus Christus Dominus primatum iurisdictionis S. Petro promisit et contulit (22), tam generalia sunt, ut omnem potestatem ad conveniens Ecclesiae regimen necessariam vel utilem omnino comprehendant. At censurae ad conveniens Ecclesiae regimen sunt necessariae vel saltem utiles. In omni enim societate bene constituta requiritur potestas excludendi noxios socios, removendi a suis officiis malos magistratus, interdicendi certas actiones; ergo cum Ecclesia per modum societatis sit a Christo instituta, eodem iure polleat necesse est.

Idem eruitur ex verbis, quibus Apostolis (23) amplissima

(19) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 23. sq.; *Suarez* l. c. disp. III. sect. 3.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 7. 8. Cfr. quoque *Suarez* l. c. disp. III. sec. 14. de denuntiatione censurae.

(20) Quare censurae, quae imponuntur in perpetuum aut determinatum tempus, forte melius dicerentur *inhabilitationes*. Et revera in decreto S. C. Inq. 5. Aug. 1745. occurrunt haec verba: "*perpetua inhabilitatio ad sacrificii celebrationem*" quae in poenam decernitur in abutentes sacrificio missae ad sortilegia. Paulo aliter ex inefficaci ratione *Laurentius*, Inst. iur. eccl. n. 380.

(21) *Suarez* l. c. disp. I. sect. 2.; disp. II. sect. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 12.; *Stremmer* l. c. p. 179. sq.

(22) Matth. XVI. 18. 19.; Ioann. XXI. 15. sq.

(23) Matth. XVIII. 15. sq.

promissa est potestas atque ex ipsa praxi S. Pauli (24) satis patet, ex mente Apostolorum ab ambitu potestatis apostolicae ius infligendi censuras non fuisse exclusum.

Quibus rationibus praxis, traditio definitioque Ecclesiae (25) accedunt.

At ex potestate illa divinitus collata minime sequitur singularum quoque censurarum originem, prout illae sunt in usu Ecclesiae, ex iure divino esse repetendam, imo communior sententia doctorum tenet, institutionem censurarum iure humano niti neque ullam existere censuram iure divino institutam vel certo crimini adnexam. Ipsa quoque obligatio servandi censuras, etsi remote ex iure divino et naturali ducat originem, tamen proxime et immediate iure humano fundatur (26).

II. De subiecto potestatis ferendi censuras ecclesiasticas.

148. Potestas *ordinaria ferendi* censuras ecclesiasticas generatim est penes omnes et solos Praelatos ecclesiasticos, qui in foro externo sive contentioso habent ordinariam iurisdictionem (27). Quare hac potestate pollent: I. *Romanus Pontifex* (28) quoad universam Ecclesiam (29). — II. *Legati* a latere in provincia legationis suae (30). — III. *Patriarchae, Primate, Archiepiscopi, Episcopi* saltem in suis dioecesibus quoad fideles sibi subditos. Qua potestate hi pollent dummodo sint confirmati, etsi nondum sint consecrati, postquam ad normam iuris rite suae Ecclesiae regimen susceperunt (31). At Archiepiscopi nequeunt ferre censuras in subditos suorum suffraganeorum, nisi actu illorum dioeceses visitent vel ad ipsos causa per ap-

(24) I. Corinth. V. 1. sq.; cfr. quoque II. Corinth. X. 4.-6., 9.-11.; XIII. 1. sq. 10.; I. Tim. I. 20.; Acta Apost. VIII. 20.-24.; *Ortolan* l. c. tom. II. col. 2123. sq.

(25) Artic. 19. Ioan. Hus damnatus a Conc. Constantiensi et Martino V. (a. 1418.).

(26) *Suarez* l. c. disp. 2. sect. 1.; *Stremler* l. c. p. 179. sq.

(27) *Suarez* l. c. disp. 2. sect. 2.; *Schmalzgr. h. t. n. 13.* sq.; *Stremler* l. c. p. 179. sq.; *Oietti* l. c. *Hilarius a Sexten* l. c. p. 9. sq.

(28) Imo solus Pontifex vel Concilium oecumenicum novam quandam speciem censurarum ecclesiasticarum *instituere valent*. Cfr. *Suarez* l. c. n. 1. sq.

(29) Cap. 1. de maior. I. 8. in Extrav. com.

(30) Cap. 7. X. de off. leg. I. 30.; cap. 2. de off. leg. I. 15. in Sext.

(31) Cap. 1. 16. X. de off. iud. ord. I. 31.; cap. 7. de off. ordinari. I. 16. in Sext.; cap. 21. X. h. t.

pellationem devolvatur (32). — IV. *Capitulum* Ecclesiae cathedralis vel Vicarius capitularis sede episcopali vacante (33). — V. *Vicarius generalis* Episcopi (34). — VI. *Praelati nullius* itemque Superiores regulares saltem Generales et Provinciales et similes Praelati, qui iurisdictionem in foro externo habent (35). Quos inter praelatos parochi nequaquam comprehenduntur (36). — VII. *Concilia* oecumenica et provincialia, capitula ordinum religiosorum itemque Congregationes Romanae Cardinalium intra ambitum suae competentiae (37).

Si *Schmalzgr.* h. t. n. 13. et alii antiquiores ac recentiores canonistae ex c. 11. X. de maior. et obed. I. 33. illam potestatem etiam Cardinalibus in ecclesiis sui tituli tribuebant, profecto ex cit. canone eam legitime inferebant. Verum post const. „*Rom. Pontifex* „ Innocentii XII. 17. Sept. 1692., qua ipsis adempta fuit iurisdietio quasi episcopalis in populum et parochianos ac relicta fuit, praeter certa iura honorifica, domestica quaedam iurisdietio in clerum, potestas ferendi censuras non videtur amplius Cardinalibus competere (38).

149. Potestas *delegata* (39) infligendi censuras est penes omnes illos, qui hanc potestatem legitime acceperunt a Prae-

(32) Cap. 7. h. t. in Sext. — In ipsos vero suffraganeos ex viginti disciplina Archiepiscopi censuras ferre non possunt, nam ex una parte superiorem gradum iurisdictionis non habent, nisi quoad ea, quae iuxta vigentem disciplinam sunt ipsis expresse concessa; ex alia parte censurae inflictio postulat iudiciale de crimine patrato cognitionem. Ergo quamvis in iure antiquo (c. 52. X. de sent. excom. V. 39.; c. 1. de offic. ord. I. 16. in Sexto), illa potestas contineatur, postquam per Tridentinum sess. XXIV. c. 5. de ref. causae criminales maiores Episcoporum sunt R. Pontifici reservatae, minores Concilio provinciali, facultate censurandi simpliciter in viginti disciplina carent. Cfr. *Bouix*, De episc. I. p. 469. 472.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 70., D. Suspens. p. 40.; Arch. f. k. K. t. 22. p. 7.; *Oietti* l. c.; *Wernz* t. II. n. 723. 724.

(33) Cap. unic. de maior. I. 17. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 16. de reform. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 28. ubi *Palmieri* in nota corrigit *Ballerini* dubitanter de potestate Capituli loquentem.

(34) Cap. 7. h. t. in Sext.; *Stremler* l. c. p. 181.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 27. ubi falsas allegationes in contrarium emendat.

(35) Cap. 10. X. de maior. I. 33.; cap. 8. X. de stat. monach. III. 35.; *Suarez* l. c. n. 9.; *Werneersch*, De Religios. n. 412. 424.; *Piat. Mont.* Ius Regul. t. I. q. 735. sq. 772. sq.

(36) Arg. cap. 20. X. de verb. sign. V. 40.; *Schmalzgr.* h. t. n. 18. sq.; *Wernz* t. II. n. 828.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 30.

(37) *Stremler* l. c.

(38) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 26.; *Wernz* t. II. n. 632. Aliter *Noldin* l. c. n. 11. *Hilarius a Sexten* l. c.

(39) *Suarez* l. c. disp. II. sect. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 14. sq.

latis ordinaria potestate munitis (40). Quae delegatio, ut sit legitima, debet fieri ei, qui iurisdictionis accipiendae capax est. Quare delegatus imprimis usum rationis habeat necesse est, secus acceptatio delegationis, quae ad valorem requiritur, omnino fieri non potest. Porro baptizatus sit oportet; nam qui intra Ecclesiam nondum est constitutus, gravissima ipsius munera exercere non potest. Praeterea saltem ex iure humano requiritur, ut sit masculus; etenim iure quidem divino feminae accipiendae potestatis iurisdictionis delegatae absolute incapaces non sunt; sed ex sola plenitudine potestatis R. Pontificis huiusmodi facultas infligendi censuras feminis v. g. Abbatissis delegari posset (41).

Deinde delegatus saltem primam tonsuram habere debet, quoniam laicus iurisdictionis ecclesiasticae acquirendae incapax est, nisi interveniat specialis dispensatio Romani Pontificis. Hac in re laicis aequiparantur clerici minores coniugati, qui etiamsi gestent habitum et tonsuram clericalem atque privilegio fori et canonis fruuntur, tamen ecclesiasticae iurisdictionis sine privilegio vel dispensatione Romani Pontificis incapaces sunt (42).

III. De personis censuris ecclesiasticis subiectis.

150. *Subiecta passiva* (43) censurarum ecclesiasticarum sunt soli fideles baptizati, rationis compotes dolique capaces, viatores, sive clerici sive laici, dummodo iurisdictioni Praelati ecclesiastici censuram ferentis vere sint subditi. Praeterea subiectum censurae debet esse certum et saltem conditionate determinatum. Id quod fit etiam in censuris, quae ipso iure

(40) Cap. 7. de off. ordin. l. 16. in Sext.

(41) Cfr. c. *Dilecta* 12. X. de maior. et obed. l. 33. ubi sermo est de clericis iurisdictioni Abbatissae subiectis. Sed potestas ferendi censuras non est potestas ordinis, sed iurisdictionis. *Suarez* l. c. disp. II. sect. 3. n. 6. 7.; *Schmalzgr.* h. t. n. 16.; S. C. C. in caus. Tullen. 28. Iul. 1736.; *Stremler* l. c. p. 181. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 31.

(42) *Suarez* l. c. n. 8. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 14.; cap. unic. de cleric. coniug. III. 2. in Sext.; *Ballerini-Palmieri* l. c. ubi recte monet ex *Lehmkuhl* II. 871. incapacitatem laici esse ex solo iure humano concludenter inferri ex eo quod simplici tonsurato, qui clericus est iure tantum ecclesiastico, iurdictio conferri possit.

(43) *Suarez* l. c. disp. V. sect. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 35. sq.; *Stremler* l. c. p. 184. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 14. sq.

incurruntur. Sententia vero censurae in personam vel personas vage determinatas v. g. excommunico unum ex tribus auctoribus huius criminis est nulla et irrita. Cfr. *Suarez*, l. c. disp. V. sect. 2. Denique si agitur de excommunicatione, non de suspensione vel interdicto, subiectum excommunicationis persona physica sive una sive complures, non persona moralis sit (cfr. cap. 5. 17. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. p. 44. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 76. sq.). Nihil demum obstat, quominus unum idemque subiectum compluribus censuris ligetur, sive quia uno actu plures leges censura munitas violavit, sive quia pluries idem crimen posuit per actus moraliter distinctos. Cfr. cap. 27. X. h. t.; *Suarez* l. c. n. 4. 8. sq. sect. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 51. sq.; *Stremmer* l. c. p. 224. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 78. sq.

151. Quare generatim *incapaces* sunt censurae ecclesiasticae: — I. Creaturae irrationales. Quodsi Ecclesia in creaturas irrationales aliquando anathema dixit, id non ad punitionem culpaе factum est, sed ad manifestandam execrationem et detestationem. — II. Pagani, hebraei omnesque homines non baptizati etiam catechumeni (44), minime vero apostatae, haeretici, schismatici baptizati, qui recepto baptismo a fide vel unitate catholica defecerunt (45). — Infantes (46), furiosi, amentes aliique usu rationis omnino carentes; sicut enim delicti et contumaciae sunt incapaces, ita etiam correctionis vel emendationis; ergo censura neque ut poena neque ut medicina habet finem rationabilem. — IV. Mortui, cum corpus censura ligari non possit, anima vero separata certe Eccle-

(44) I. Corinth. V. 12.; Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 2. de sacr. poenitent.

(45) Cap. 3. § Item X. de bapt. III. 42.

(46) *Impuberes* cum usum habeant rationis et delicti sint capaces, per se et ex natura rei directe censuris ecclesiasticis puniri possunt. At de facto censuras *latae sententiae* generaliter statutas incurrunt tantum in casibus a iure speciatim expressis; id quod factum est contra violatores clausurae monialium (cfr. Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 5. de reg.) etiam in nova Const. Pii IX. « *Apostolicae Sedis* »; alter vero casus in antiquo iure Decretalium expressus de impuberibus clericos graviter percutientibus (cfr. cap. 1. 60. X. h. t.), in cit. Const. Pii IX. non amplius expresse recensetur; censurae vero *ferendae sententiae* impuberibus inflictas, licet nullo claro iuris textu sint irritas, tamen secundum iustum et ordinatum modum in praxi saltem ordinarie convenienter ferri non possunt. Cfr. cap. 3. de iudic. II. 1. in Sext.; *Suarez* l. c. disp. V. sect. 1.; *Kober* l. c. p. 97. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 42.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 17. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 84. sq.

siae visibili non amplius sit subiecta et si in coelo vel purgatorio existat, ab omni culpa iam sit immunis, in inferno autem omnis spes correctionis sit exclusa. Hinc si Ecclesia haereticos etiam post mortem anathemate ferire iussit (47) (cfr. cap. 5. X. de haeret. V. 7.) aut excommunicatis, qui cum signis poenitentiae ex hac vita migrarunt beneficium absolutionis indulsit (48), huiusmodi sententia in priori casu fuit mere declaratoria, ut fideles salutari timore percuterentur atque a sacra sepultura demortui haeretici precibusque publicis abstinerent; altera vero absolutio excommunicati praecise contrarium habuit scopum; nequaquam enim ipsi mortuo data, sed vivis, quatenus soluti fuerunt a prohibitione sepe- liendi cadaver defuncti excommunicati in loco sacro. — V. Cum censura ligari non possint, qui iurisdictioni ordinariae vel delegatae Praelati censuram infligentis non subiiciuntur, imprimis nullus Superior ecclesiasticus incurrit censuram a se latam, quia nemo est sibi ipsi subditus. Porro Romanus Pontifex, quamdiu est Romanus Pontifex, censuris ecclesiasticis non ligatur; superiorem enim in his terris non habet (49). Item Episcopi et alii superiores Praelati ex speciali privilegio (50) nullius constitutionis occasione, sententiae sive mandati censuram suspensionis vel interdicti ipso iure incurrunt, nisi ipsorum expressa mentio fiat; secus dicendum de censura excommunicationis, quoniam in laudato privilegio excommunicationis non sit mentio neque in rebus positivis argumentatio a pari arbitrarie potest applicari (51). Deinde generali consuetudine videtur esse receptum, ut reges aliique supremi principes ipsis aequiparati (sovrani) a solo Romano Pontifice, non a suis Episcopis censuris ecclesiasticis puniri valeant (52). Ceteroquin Ecclesia in censuris infligendis

(47) Cfr. c. 6. C. XXIV. q. 2.

(48) Cap. 28. X. h. t.; *Kober*, D. Kirchenbann p. 90. sq. ubi quaestionem historicam tractat.

(49) *Suarez* l. c. n. 17.; *Kober* l. c. p. 118. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 15.

(50) Cap. 4. h. t. in Sext.

(51) *Schmalzgr.* h. t. n. 40.

(52) *Stremler* l. c. p. 187.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 16., qui addit *reginas* et propter similem rationem ex hodierna consuetudine et praxi possent addi, qui iuxta diversas regiminis formas supremum tenent in populis principatum eorumque filii. At nequaquam ipsi sunt per se exempti a censuris generali modo in iure Pontificio latis; cfr. quoque *Ortolan* l. c. col. 2127.

inter subditos suos non admittit acceptationem personarum, atque viros et feminas, divites et pauperes, homines privatos et magistratus, v. g. flamines, duumviros, imo etiam reges et imperatores iustitia exigente ob publica quoque delicta sive ratione et vi officii commissa censuris coercere potest et de facto coercuit (53).

Imo proprii subditi extra territorium sui Praelati delinquentes contra *legem* generalem et territorialem suae dioecesis etiam censura munitam non incurrunt illam censuram; nam extra territorium ius dicenti non paretur impune (54). Quae lex non eximit a censura, si subditus physice quidem texitat extra territorium, at revera delictum patravit vel patrare censetur intra dioecesim v. g. per illegitimam absentiam a beneficio residentiali vel Synodo dioecesana. At episcopus in sua dioecesi existens per *sententiam* iudicalem vel per *praeceptum speciale* censura munitum, subditum extra territorium delinquentem censura ligare potest; nam praeceptum speciale vel sententia iudicis directe afficit personam (55). Regulares vero, in quos ipsorum Praelati magis personalem quam territorialem exercent potestatem, quocumque in loco existant, censuris suorum superiorum etiam in statutis generalibus latis ligantur, nisi ipsi quoque Prae-

(53) Kober l. c. p. 100. sq.; Hinschius l. c. tom. IV. p. 757. tom. V. p. 1. sq. 300. sq., qui dubia non fundata movet de censura excommunicationis in Theodosium lata.

(54) Cap. 2. de const. I. 2. in Sext.; Suarez l. c. disp. V. sect. 4. n. 4. sq. sect. 5. n. 1. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 49. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 69. sq. Cfr. Conc. prov. Westmonast. I. a. 1852. in Collect. Lac. t. IV. p. 939., quod suspensionem tulit in tota Anglia vigentem et respectivo Ordinario reservatam.

(55) Si quis *postquam mutavit domicilium* ponit actum sub censura prohibitum a Superiore domicilii relictī, certe illam censuram non incurrat, sive illa adnexa sit legi particulari sive praecepto generali aut particulari, quo, sine ordine ad praeteritum factum, pure prohibetur aliquid in futurum (Suarez l. c. disp. III. sect. 5. n. 1.-4.); nam per mutationem domicilii desiit esse subditus prioris Praelati etiam quoad praecepta personalia. At licet cum domicilio mutetur subiectio, si censura feratur *sub conditione*, quae respiciat *factum praeteritum* et commissum tempore prioris domicilii et subiectionis, tum ratione iuris acquisiti ex priori facto manet subiectio quoad talem causam et censuram; v. gr. si a iudice ob delictum praeteritum vel aliam causam iam ad suum tribunal legitime delatam imponatur sub censura restitutio, satisfactio vel impletio obligationis intra determinatum tempus, mutatio domicilii intra illud tempus non liberat a censura, c. 19. X. de foro comp. II. 2.; Suarez l. c. n. 6.; Ballerini-Palmieri n. 127.

lati regulares iurisdictionem tantum habeant loco circumscriptam (56).

Regulares exempti (57) a iurisdictione Episcoporum censuris ab Episcopis ligari nequeunt, nisi committant delicta, ob quae Episcopis tamquam delegatis Sedis Apostolicae ex iuris dispositione contra regulares procedere licet *et* insuper regulares isti non gaudeant *speciali* illo privilegio, quod ab Episcopis etiam in hisce casibus exceptis censuris plecti non valeant, sed aliis tantum poenis. Huiusmodi speciali privilegio praediti sunt regulares mendicantes; attamen in tribus casibus a Gregorio XV. et Urbano VIII. et Innocentio X. huic speciali privilegio derogatum est. Cfr. Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 12. de reg. circa obligationem regularium publicandi et servandi censuras et interdicta etiam Episcoporum.

Peregrini omnibus in casibus a censuris statutis iure particulari territorii, in quo versantur, sunt immunes, quibus legibus illius territorii non ligantur, et vicissim si legibus loci ligantur, etiam a censuris legibus adnexis non sunt exempti. A fortiori per censuram ab homine infligendam peregrinus potest castigari, si ratione delicti contra ius commune in territorio alieno patrati factus est subditus Episcopi illius loci (58).

IV. De causa sive obiecto censurarum ecclesiasticarum.

152. Censura ecclesiastica, cum sit vera poena (59) simulque medicinalis, nonnisi propter culpam censurae proportionatam imponi potest. Quae culpa, saltem in excommunicatione, illius propria et personalis sit necesse est, in quem directe haec censura fertur, quia nemo propter culpam alienam vere

(56) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 73.

(57) C. 1. de privileg. in Sto.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 56. 57. sq. ubi efficaciter probat existentiam specialis privilegii, quo certi regulares, non possunt ab Episcopo coerceri censuris, licet possint aliis poenis, etiam in iis rebus in quibus subduntur Episcopo, atque illius privilegii vim et indolem declarat; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 16.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. q. 13.; *Ojetti* l. c. n. 957. sq. De casibus in quibus Regulares subduntur Episcopis cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 51. sq.; *Ojetti* l. c. v. Exemptio.

(58) *Lugo*, Respons. mor. lib. VI. dub. 22.; *Suarez* l. c. sect. 5. n. 7. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 43. 45. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 16.

(59) C. 8. 42. C. XI. q. 3. Cap. 5. de poenis V. 9. in Sext.; "Index in talem poenam metietur ex culpa"; *Suarez* l. c. disp. IV. sect. 1. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 55. sq.

excommunicari potest. Suspendio quoque infligi nequit nisi ob culpam propriam, quamvis in hoc differat ab excommunicatione, quod etiam in communitatem culpabilem ferri possit (60), in qua forte personae innocentes existunt. Interdictum vero locale non solum in ea re convenit cum suspensione quod in communitatem ferri possit, sed etiam directe infligi potest sine culpa illius, in quem fertur. Nihilominus etiam interdictum locale semper fertur ob culpam saltem alterius, quamvis is, quem directe quoque attingit, culpa propria haud raro careat et ob solam connexionem cum vero delinquente gravamine illo, non stricta poena afficiatur (61). Secus dicendum de interdicto personali, quod requirit proprium peccatum mortale eius, in quem decernitur. Cfr. *Suarez* l. c. disp. 36. sect. 3. n. 2.

153. Peccatum mere internum et solum mente consummatum censura puniri nequit, sed in actum externum prodeat necesse est, ut censurae obnoxium esse possit (62). Quae sententia communis doctorum iisdem fere argumentis probatur, quibus iam demonstratum est, Ecclesiam suis legibus disciplinaribus actus mere internos non posse praescribere aut prohibere. Etenim generatim legislator humanus in actus mere internos iudicia exercere nequit, ergo iure quoque caret iustas poenas iisdem actibus decernendi. Neque ulla solida ratio afferri potest, ob quam potestas ecclesiastica ab ista lege generali sit exempta. Idem principium, Ecclesiam actus internos non posse suis iudiciis et poenis subicere, etiam textibus iuris canonici confirmatur. Cfr. quoque *Kober*, D. Suspendens. p. 53.

154. Quod peccatum ad incurrendam censuram non solum externum sit oportet, sed etiam consummatum sive completum in suo genere secundum proprietatem verborum, quae in statuto vel praecepto poenali strictae interpretationi obnoxio (63) continentur, nisi speciatim in iure delicto externo nondum consummato atque forte solummodo attentato censura sit statuta (64).

(60) Cap. 71. de elect. l. 6. in Sext.

(61) Cap. 16. h. t. in Sext.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 77. 82.

(62) *Suarez* l. c. sect. 2.; *Kober* l. c. p. 130. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 22.; *D'Annibale* l. c. l. n. 305.; *Gury-Ferreres* II. 934. Paulo aliter *Lehmkuhl* l. c. II. 864. et *Noldin* l. c. n. 20. qui id repetunt non ex defectu potestatis, sed ex usu Ecclesiae.

(63) Cap. 7. de elect. l. 6. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 3.; *Schmalzgr.* l. c. n. 64.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 92. sq.; *Noldin* l. c. n. 21.

(64) Cap. 1. de homic. l. 4. in Sext.; cap. 1. § 1. de privil. V. 7. in Clem.

155. Censura infligi nequit nisi ob peccatum coniunctum cum *contumacia* praesenti in Ecclesiam aliquid praecipientem vel prohibentem sub comminatione censurae (65). Quare delicta mere praeterita censuris proprie dictis, quae essentialiter sunt poenae medicinales (66) castigari non possunt, neque ad incurrendam censuram sufficit aliquid solo iure divino esse praeceptum vel prohibitum, quia huiusmodi peccatum nisi simul in legem ecclesiasticam offendant, contumacia in Ecclesiam non continet.

156. Ad infligendas censuras, quae dici solent maiores vel graves, omnino requiritur peccatum grave sive mortale etiam in ratione actus externi (67), cum inter censuram gravem et culpam levem non sit debita proportio. Nequaquam vero ob quodlibet peccatum grave et externum censura convenienter ferri potest (68). Nihil autem obstat, quominus ob culpam levem (69) censura quaedam levis infligatur, cuiusmodi fuit excommunicatio minor.

157. Scholion. Propter diversas causas ut dictum est idem subiectum diversis censuris etiam eiusdem speciei potest ligari. Cfr. cap. 27. X. h. t. ; cap. 2. h. t. in Clem. Quare si quis committit duo crimina specie distincta, quorum cuilibet annexa est excommunicatio, puta haeresim et duellum, utramque excommunicationem incurrit; item qui plura numero distincta crimina patrat; v. gr. pluries duellum committit, pluries eandem excommunicationem incurrit. Pariter qui committit delictum, quo duo simul leges poenales specie diversae violantur, v. gr. sacrilegium personale et reale per occisionem sacerdotis in ecclesia; aut plura diversa delicta committit eadem lege poenali prohibita, v. gr. qui per actus diversos ex distincta in legem contumacia positos legit, retinet,

(65) Cap. 23. X. de V. S. V. 40. ; cap. 3. de sent. excom. V. 11. in Sext. ; Suarez l. c. sect. 5.

(66) Cap. 1. de sent. excom. V. 11. in Sext. ; Schmalzgr. l. c. n. 55. 66. sq. Si Hinschius t. V. p. 136. insinuat, peracta poenitentia, adhuc excommunicationem infligi posse, id, nisi rite explicetur de obligatione in futurum implenda, admitti non potest.

(67) Suarez l. c. sect. 4. ; Schmalzgr. l. c. n. 56. sq.

(68) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 3. de ref. ; Suarez l. c. n. 7. et sect. 6. n. 13. sq.

(69) Ballerini-Palmieri l. c. n. 86. sq. ubi n. 88. declarat, qua ratione res in se levis propter extrinsecas circumstantias potest praecipii sub gravi, quo in casu non deest proportio inter censuram gravem et rem in se levem, sed ex iusta causa sub gravi culpa prohibitam.

imprimit et defendit librum sub excommunicatione prohibitum (70).

At ob idem delictum contra eandem personam *ab eodem* iudice saltem iuxta usum Ecclesiae censurae eiusdem rationis non multiplicantur. Hinc etiam nova denuntiatio censurae aut denuntiatio censurae a iure incursae censuras non multiplicat; nam per denuntiationem vinculum censurae non imponitur, sed solummodo manifestatur, quamvis ex denuntiatione speciales effectus iuridici consequi possint.

Nihil tamen obstat quominus a diversis iudicibus, sicut etiam a iure et ab homine, possit quis servatis servandis eadem censura puniri. *Suarez* l. c. n. 13.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 79.

158. Quidquid excusat a culpa gravi, etiam a gravi censura. Hinc *ignorantia*, quae eximit a peccato mortali vel ignorantia *invincibilis* vel *leviter* tantum culpabilis iuris vel *facti* immunitatem quoque a censura importat. Imo ut quis censuram incurrat, non solum scire debet, crimen illud forte iure divino, sed etiam ecclesiastico esse vetitum, atque adeo scire debet prohibitionem ab Ecclesia sub censura factam esse. Nisi enim duplex haec scientia adsit saltem contumacia iu Ecclesiam non habetur. Porro ignorantia quoque vincibilis et culpabilis (71), dummodo *supina* vel *crassa* vel *affectedata* non sit a censura excusat; imo si in lege ecclesiastica adhibeantur formulae velut *scienter*, *consulto*, quae scientiam expresse requirant, ipsa quoque vincibilis ignorantia graviter culpabilis *saltem crassa vel supina* tamquam causa excusans admittitur. Cfr. cap. 2. de const. l. 2. in Sext.; *Suarez* l. c. disp. 7. sect. 8. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 78.; *Ballerini-Palmieri*

(70) *Schmalzgr.* h. t. n. 51. sq.; *Suarez* l. c. disp. V. sect. 2.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 78. sq.; *Noldin* l. c. n. 18.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 19. Sane privatio *in se* non admittit augmentum; at admittit quoad *causam*, unde oritur v. gr. lux pluribus causis potest abesse a cubiculo, nec sufficit unam removere, si manet alia, ut privatio cesset; sic qui pluribus etiam censuris eiusdem speciei est ligatus, absolutus ab una adhuc manet cum privatione, quam contraxit ex pluribus.

(71) Utrum autem detur ignorantia *graviter* culpabilis, quae non sit *crassa* aut *supina* in controversia est. Affirmat *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 99. cum *Pirhing* h. t. n. 46. et *Sanchez*, De matrim. l. IX. d. 32. n. 32. 33.; at alii v. gr. *Gury-Ferreres* II. 939.; *Noldin* l. c. n. 24. cum *Suarez* l. c. disp. IV. sect. 10. ob graves rationes theoreticas et practicas melius illam distinctionem negant. Cfr. supra n. 21. not. 79.

l. c. n. 96. sq.; Kober, D. Kirchenb. p. 204. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 25. sq. (72).

Item *metus* adeo gravis, ut excuset a gravi culpa multo magis excusat a gravi censura (73); at viceversa *metus* gravis, qui nequaquam excusat a peccato gravi et externo v. g. in legem divinam committendo, saltem illud efficit, ut Ecclesia censuram alias statutam ordinarie non sustineat. Etenim *metus* gravis, qui culpam non aufert, tollit saltem contumaciam ad incurrendam censuram requisitam, nisi *metus* directe incutiat in contemptum religionis aut ecclesiasticae potestatis. Quo in casu excepto, cum *metus* etiam gravis non tollat contumaciam in Ecclesiam, etiam a censura incurrenda non excusat (74).

V. De conditionibus, modo, formis requisitis ad infligendas censuras ecclesiasticas.

159. Conditiones censurae ferendae. Censura ut valide feratur, imprimis infligi debet ab eo, qui potestatem ordinariam vel delegatam habet decernendi censuras nulla ratione sublatam vel suspensam vel impeditam v. g. propter excommunica-

(72) Disputatur utrum etiam ignorantia *affectata* excuset, quando lex expresse requirit *scientiam* vel *temeritatem*. Certe non potest negari latum esse discrimen inter ignorantiam graviter culpabilem *ex negligentia* (ut evenit in *crassa* et *supina*) et idcirco *indirecte* tantum voluntariam et ignorantiam *directe* voluntariam et studiose quaesitam ut quis liberius agere possit contra legem (ut evenit in *affectata*).

Praesumptio et *temeritas* contra legem agentis ex ignorantia studiose quaesita, si non est maior quam in transgrediente legem cognitam, certe *non est minor*; cfr. Suarez, De cens. disp. IV. sect. 10. n. 3.; S. Thomas 1. 2. q. 6. art. 8., q. 76. art. 3., De malo, q. 3. art. 8. ubi dicit illam ignorantiam *augere* peccatum; Sanchez in Decal. l. I. c. 17. n. 5. — Quodsi in casu violantis legem cognitam dolus est *formalis* et in casu ignorantiae affectatae dolus est *virtualis*, cum tamen dolus *virtualis* in casu non sit coniunctus cum minori malitia, videtur etiam equiparandus in poena. Illa vero aliqualis reverentia legis, quam vident nonnulli auctores in casu ignorantiae affectatae, in foro externo in paritate culpae non videtur a legislatore attendenda. Cfr. tamen D'Annibale l. n. 312. not. 72.; Lugo, De fide, disp. XX. sect. 6.; Ballerini-Palmieri t. I. n. 39. 51. sq. t. VII. n. 101.; Hilarius a Sexten l. c. p. 27.

(73) Suarez l. c. disp. 4. sect. 3. n. 12. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 79.; Reiffenst. h. t. n. 34.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 103. sq.; Kober, D. Kirchenb. p. 209.; Stremmer l. c. p. 223.; Hilarius a Sexten l. c. p. 27. sq.

(74) Quodsi *metus* gravis modo explicato excusat a censura *incurrenda*, in iisdem casibus excusat a censura iam incurra *observanda*. Suarez l. c. disp. VI. sect. 3.; Reiffenst. l. c. n. 77.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 105. in f.

tionem vel suspensionem *notoriam* aut *publice* denuntiata[m] ipsius Praelati censuram intelligentis (75) vel illius Superioris ecclesiastici, a cuius iurisdictione usus validus iurisdictionis in alio velut in Vicario Episcopi dependet (76), propter recusationem iudicis ecclesiastici legitime factam (77) ob appellationem antequam censura absolute feratur rite interpositam (78) aut propter avocationem causae ad superius tribunal vel prohibitionem superioris cum clausula irritante legitime statutam.

160. Praeterea censura ne valore destituatur, feratur necesse est ab eo, qui rationis est compos atque intentionem habet vere ligandi sufficienti ratione manifestatam (79); est enim inflictio censurae exercitatio quaedam potestatis iurisdictionis, quae humano validoque modo absque usu rationis et intentione interna agentis fieri nequit.

Hinc quoque requiritur, ut censura *libere* et *sine coactione* a Praelatis ecclesiasticis infligatur. At etiamsi censura ex metu gravi per vim iniustam in ordine ad extorquendam censuram ab extrinseco illatam feratur, sane ex natura rei, nisi desit iusta causa vel intentio ferendi censuram, per se valida est neque ullo iure positivo irritatur; nam argumentum petitum ex analogia irritae absolutionis propter metum incussum (cfr. cap. unic. de his, quae I. 20. in Sext.) vi probandi caret (80).

161. Qui fert censuram *in territorio proprio* existere debet; secus ordinarie nulla et irrita est censura etiam in proprium subditum lata (81). Nam iudici ecclesiastico ordinarie non competit potestas extra territorium proprium iurisdictionem *contentiosam* exercendi; sed inflictio censurae est actus iuris-

(75) Suarez l. c. disp. 2. sect. 4.; Schmalzgr. l. c. n. 22.; Kober D. Kirchenbann p. 85. sq. — Cfr. c. 4. C. XXIV. q. 1.; Kober l. c. p. 359. sq. 365. sq.

(76) Cap. 1. de off. vicar. I. 13. in Sext.; Kober l. c. p. 362., D. Suspens. p. 104.; Suarez l. c. n. 3.

(77) Cap. 41. § 1. X. de appell. II. 28.; Kober, D. Kirchenb. p. 86.

(78) Cap. 36. X. de off. et pot. iud. del. I. 29.; cap. 40. X. de appell. II. 28.; cap. 14. de sent. excom. V. 11. in Sext.; Kober l. c. p. 224. sq., D. Susp. p. 83. sq.

(79) Suarez l. c. disp. 3. sect. 2. n. 1. sq.; Kober, D. Kirchenb. p. 89. sq.

(80) Suarez l. c. disp. 2. sect. 5.; Kober l. c. p. 88. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 34., ubi notat vix cogitari posse censuram per metum extortam, cum censura valida requirat intentionem ferentis; at hic quaestio est de actu externo cuius coniunctio cum actu interno per se cognosci non potest.

(81) Cap. 7. X. de off. legat. I. 30.; Schmalzgr. l. c. n. 24.; Ojetti l. c. n. 948.

dictionis contentiosae, qui saltem ordinarie fit cum cognitione causae strepituque iudiciali; ergo nonnisi in casibus a iure exceptis sc. ob notorietatem delicti, in quo ordo iudiciarius stricte observandus non est, aut cognitionem causae in proprio territorio iam finitam aut expulsionem Episcopi ex sua dioecesi in casu et modo a Clemente V. stabilito (82) extra territorium proprium decerni potest (83).

162. Denique censura sive a iure sive ab homine absque *iusta* (84) *causa* lata in se omnino invalida et iniusta existit. Etenim huiusmodi censura est poena gravissima homini innocenti inflicta, ad quam utpote ad actum in sese turpem legislator vel iudex ecclesiasticus omni caret potestate; sed actus sine potestate positus est etiam nullus et irritus. Imo si censura per particularem sententiam iudicalem feratur, et iusta causa censurae vere a parte rei existat, sed in iudicio non sit legitime probata, propter defectum substantialem proceduræ iudicialis censura invalida est, atque adeo etiam vere iniusta dici potest. Nam huiusmodi sententia non solum est contra iustitiam legalem sive contra ordinem iudicarium legibus ecclesiasticis stabilitum cum clausula irritante actus in contrarium gestos, sed etiam contra iustitiam commutativam, quoniam homini quoque nocenti vera inferitur iniuria, si absque legitimis probationibus et defensionibus v. g. absque citatione condemnatur ad gravissimam poenam subeundam (85).

163. Scholion. Censura, quamvis forte non solum formaliter, sed etiam vere et in se valida sit, tamen illicite feratur (86), si quis lege vel praecepto Superioris ecclesiastici a ferenda censura prohibeatur, aut in decernenda censura

(82) Cap. unic. de foro comp. II. 2. in Clem.

(83) At nihil obstat quominus Episcopus in territorio alieno existens censuram ferat per modum legis vel praecepti. Imo si Episcopus loci consentiat etiam Episcopus non expulsus potest extra proprium territorium in subditos iurisdictionem contentiosam exercere (c. 3. C. IX. q. 2.); sed cum partes *invitae* non teneantur extra proprium territorium litigare illa potestas in casu est parum practici momenti.

(84) Suarez l. c. disp. 4. sect. 6. 7.

(85) Cap. 13. i. f. X. de sent. et re II. 27. « *Cum contra ius constitutionis expresse lata non sit* »; cap. 10. X. de const. I. 2.; cap. 5. X. de in integr. I. 41.; cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem.; Suarez l. c. sect. 7. n. 2. 4.; Kober l. c. p. 201. sq. 209. sq. 165. sq.

(86) Schmalzgr. l. c. n. 25.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 36. sq.; Suarez l. c. disp. 2. sect. 6.

aliunde iusta et valida ex odio aliisque sinistris motivis agat (87), aut forte censura quadam ita sit innodatus, ut validum usum suae iurisdictionis retineat, sed licite potestate sibi relicta non iam uti possit.

164. Modus censurae ferendae. Censura duplici modo sive forma inligi potest scilicet per *legem* aut per *hominem* (88); et *ipso facto* sive ex iure sive ex sententia generali, aut per specialem sententiam iudicalem a competente iudice ecclesiastico *ferendam* incurritur. Quae contra iustitiam vel genuinam significationem vel opportunitatem vel antiquitatem censurarum latae sententiae ab antiquioribus et recentioribus scriptoribus allata sunt velut a *Godscalco Rosemundo*, *Gersonio*, *Du Pin*, *Van Espen* tum in iure tum in factis solidum fundamentum non habent (89).

165. Quamvis ad censuram ferendam necessaria sit *externa et sufficiens manifestatio* (90) voluntatis Praelati ecclesiastici, qui sive per legem sive per sententiam potestate sua utitur, tamen ex sola natura rei huiusmodi voluntas multiplici ratione manifestari potest, neque necessario verba propria et formalia requiruntur. At certe censura tum quoad personam tum quoad speciem censurae ita est exprimenda, ut omnis confusio et indeterminatio excludatur (91). Quae confusio ut vitetur, omnino expedit, ut in censuris et ferendae et latae sententiae ea adhibeantur vocabula, quae usu Ecclesiae et communi loquendi modo canonistarum probata sunt (92).

166. Censura etiamsi generatim absolute feratur, tamen in forma quoque conditionata inligi potest, dummodo conditio apposita saltem ita pertineat ad causam censurae sive a iure sive ab homine latae, ut sine illa completa non sit

(87) Cfr. c. 4. C. III. q. 7. (S. Ambros.); c. 61. C. XI. q. 3. (S. Gregor.).

(88) *Suarez* l. c. disp. III. sect. 1. sq. de leg. lib. V. cap. 5. sq.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 49. sq.

(89) Pii VI. Const. « *Auctorem fidei* » 28. Aug. 1794. prop. damn. 47.; *Bened. XIV.*, De synod. dioec. lib. X. cap. 1. n. 5. cap. 2.; *Kober* l. c., cuius argumentationem *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 781. 842. sq. efficacibus rationibus non refutavit neque confusis suis assertionibus « *de iuridica vi* » rem intentam evicit. Cfr. quoque *Devoti*, Inst. canon. lib. 5. tit. 18. § 8. not. 1.

(90) *Suarez* l. c. disp. III. sect. 2. sq. disp. XVIII. sect. 4.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 89. sq.

(91) *Suarez* l. c. et disp. V. sect. 2. n. 1. sq.; *Kober* l. c.

(92) *Suarez* l. c. disp. III. sect. 3.; *Kober* l. c. p. 61. sq.

causa censurae (93); at quotiescumque sententiae additur conditio, quae ad causam ferendae censurae non pertinet, omnino imprudenter et male additur (94). Quodsi talis conditio *de praeterito* vel *praesenti* iam existat, quantumvis ad causam ferendae censurae non pertineat, valida est censura lata, et vicissim si conditio ista non exstat, irrita est censura. Tandem conditio appositae de futuro contingente atque ad causam censurae non pertinente, censuram statim a principio reddit nullam et irritam neque ulla existit obligatio expectandi eventum conditionis appositae, ut de valore censurae iudicium ferri possit.

167. Monitiones praemittendae. Inter *solemnitates* sive *formas*, quae validam censuram praecedere debent, inprimis requiritur praevia rei *admonitio* (95); secus de contumacia actuali rei non constat. At monitio illa praevia absolute necessaria est, exclusis arbitrariis exceptionibus, si vera censura per *sententiam particularem* sit infligenda (96). Quodsi censura *a iure* vel *per sententiam generalem* pro futuris delictis fertur et ipsi legi vel praecepto quoad actum futurum ut ipso facto incurrenda sit adnexa, *monitione opus non est*, nisi ipsum ius aliam specialem monitionem praeviam exigat (97); nam per se lex (98) vel praeceptum monitionem iam continent. Quae admonitio ante sententiam particularem censurae, ut iuste sive licite fiat, *trina* sit oportet vel *una pro omnibus*

(93) Cap. unic. de stat. monach. III. 10. in Clem.; c. 21. X. h. t., cui cap. 5. h. t. in Sext. absolute non obstat, quoniam conditiones simpliciter non prohibet, sed moderationes iniungit; *Suarez* l. c. disp. III. sect. 4.; cap. 40. X. de appell. II. 28., quo sententia excommunicationis, suspensionis, interdicti sub conditione quadam lata dicitur suspendi, si ante conditionis eventum fuerit appellatum; cfr. quoque *Suarez* l. c. sect. 6.; *Kober* l. c. p. 245. sq.

(94) *Suarez* l. c. sect. 7.

(95) *Suarez* l. c. disp. III. sect. 8. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 108. sq.; *Kober* l. c. p. 145. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 31.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 761. 773. 342. ubi de hac quoque re perperam philosophatur. De origine monitionis canonicae cfr. *Mendelssohn*, De monitione canonica p. 9. sq., salvis quibusdam exaggeratis assertionibus de monitione canonica antiquis etiam poenis vindictivis praemittenda ex Christi institutione (?).

(96) Cap. 48. X. h. t.; cap. 5.-9. h. t. in Sext.; cap. 26. 61. X. de appell. II. 28.; *Schmalzgr.* h. t. n. 26.; *Suarez* l. c. sect. 10.; *Kober* l. c. p. 153. sq.

(97) Cap. 2. i. f. X. de stat. monach. III. 10. in Clem. ubi ipso facto dicitur censura incurri, sed cum conditione appositae « *nisi moniti resipiscant* »; cap. 1. de decim. III. 8. in Clem.

(98) *Suarez* l. c. sect. 8. n. 3. 4. Si *Mendelssohn* l. c. p. 19. de hac monitione per legem facta cum contemptu agit, iustos limites excedit.

aliquorum dierum intervallo distincta, nisi facti necessitas aliam moderationem suaserit i. e. reductionem ad brevius tempus (99), salvis specialibus iuris dispositionibus trinam admonitionem ad valorem omnino requirentibus (100). Quodsi vel unica admonitio omittitur, non solum illicita sive iniusta, sed etiam *invalida* est censura (101). Porro admonitio ista fieri debet a iudice ecclesiastico ad censuram ferendam competente vel ab alio ipsius nomine; secus enim contumacia in Ecclesiam non habetur (102). Denique in formanda et insinuanda admonitione servandae sunt solemnitates a iure praescriptae. Quare in tenore admonitionis ii, qui monentur, nominatim et accurate sunt exprimendi (103), et monitio reo insinuanda est personis praesentibus idoneis, per quas, si necesse fuerit, possit probari (104). Cfr. *Thesaurus*, De poen. eccl. ad V. Censurae, cap. 1. Item si ferenda sit tantum sententia declaratoria de censura incursa ob delictum notorium, cui censura ipso facto incurrenda fuerat statuta, praevia quoque citatio et admonitio non requiritur (105); at si delictum non sit notorium, huiusmodi quoque sententia declaratoria citatione rei non praemissa omnino nulla et irrita existit (106).

168. Praemissa admonitione legitima antequam sententia particularis censurae feratur, universus ordo iudiciarius tum in substantialibus tum in accidentalibus accurate est servandus (107). Quare inprimis sub poena nullitatis universi processus canonici etiam in causa censurae ferendae in forma

(99) Cap. 9. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 9.; *Kober* l. c. p. 150. sq.

(100) Cap. 3. 13. h. t. in Sext.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 115.

(101) Cap. 48. X. h. t.; cap. 5. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 12.; *Kober* l. c. p. 156. sq.; *Mendelssohn* l. c. p. 31. sq.

(102) *Suarez* l. c. sect. 11.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 119.

(103) Cap. 9. h. t. in Sext.

(104) Cap. 48. X. h. t.; *Suarez* l. c. sect. 11.; *Kober* l. c. p. 151. sq.

(105) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 109. ubi corrigit *Wiestner*, *Schmalzgr.* h. t. n. 32., *Reiffenst* h. t. n. 27., qui quod *Suarez* l. c. disp. III. sect. 10. n. 18. merito defendit de *sententia declaratoria*, immerito et sine fundamento transtulerunt ad *inflictionem* censurae in casu *notorietatis* delicti et contumaciae, quae contumacia *non probatur notoria* nisi per admonitionem iure praescriptam.

(106) Cap. 19. X. de haeret. V. 2. in Sext.; S. C. C. in caus. Albintimil. 18. Iun. 1746. apud *Richt.* ed. Conc. Trid. p. 442.; *Kober* l. c. p. 166. sq.; *Thesaurus* l. c.

(107) *Suarez* l. c. sect. 8. 13.; *Kober* l. c. p. 158. sq.

legitima citandus est reus (108), atque legitimae et necessariae requiruntur probationes delicti (109), nisi delictum sit notorium et notorietas delicti sufficienter probetur (110).

Denique sententia censurae pariter ferenda est in forma legitima generatim in iure communi pro sententiis iudicialibus in foro ecclesiastico praescripta, et speciatim servandae sunt solemnitates cap. 1. de sent. exc. in Sext. per Conc. Lugd. I. (a. 1245.) denuo statutae (111). *De solemnī anathematis sententia* cfr. Pontificale Rom. in ord. excom.; *Kober* l. c. p. 194. sq.

169. Denuntiatio censurae. Post sententiam particularem censurae rite a competente iudice ecclesiastico latam ad complendam solemnitatem sequitur *denuntiatio* censurae. Cfr. c. 20. c. XI. q. 3. = c. 10. Conc. Ravennat. a. 877.; *Kober* l. c. p. 177. sq. Attamen postquam sententia lata rite et sufficienter publicata est, ut ab aliis et ab ipso censurato servari possit, ulterior quaedam denuntiatio prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici videtur esse relicta. Item a prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici pendet, an et quomodo censura ipso facto inflicta sit publice denuntianda (112), nisi speciali iure denuntiatio censurae sit praescripta et determinata (113).

Quae publica denuntiatio censurae cum sit actus iurisdictionis et potestatis coercitivae, nonnisi a competente iudice ecclesiastico (114) vel ipsius nomine aut mandato (115) fieri potest, etiamsi delictum sit notorium. Qui iudex competens in primis erit is, qui sententiam iudicalem tulit (116) vel le-

(108) Cf. c. 12. C. III. q. 9.

(109) Cap. 10. X. de const. I. 2.; cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem.

(110) Cap. 9. X. de accus. V. 1.; cap. 3. X. de testib. II. 21. In sententia tamen suspensionis ex informata conscientia, quae propter delictum occultum infligitur, licet probationes non sint faciendae, at certe sunt habendae, ut in aliis censuris, et in casu recursus ad Sedem Apost. etiam sunt exhibendae.

(111) *Suarez* l. c. disp. 3. sect. 13.; *Thesaurus*, De poen. eccl. V. Censurae cap. 2.; *Kober* l. c. p. 168. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 32.

(112) *Suarez* l. c. disp. 3. sect. 14. n. 2. 4. 6.; *Kober* l. c. p. 179. sq.

(113) Cfr. v. g. de excommunicatione Pontificale Rom. in ord. excom.; cap. 9. X. h. t.; cap. 3. de cens. III. 13. in Clem.; cap. 1. 2. de poen. V. 8. in Clem.; cap. unic. de furt. V. 5. in Extrav. com.

(114) *Suarez* l. c. n. 7. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 33.

(115) De publicatione vel executione sententiae per inferiorem iudicem, quam iniustam esse cognoscit, cfr. cap. 28. § 3. de off. et pot. Iud. del. I. 29.; cap. 2. X. de crim. fals. V. 20.; *Suarez* l. c. sect. 15.; *Kober* l. c. p. 181. sq.

(116) Cap. 53. § 1. de appell. II. 28.

gem condidit; in censuris vero latis a iure communi denuntiatio est facienda aut a proprio Episcopo delinquentis aut ab Ordinario loci, in quo delictum est commissum (117).

Denique denuntiatio censurae ab homine per sententiam iudicalem latae appellatione interposita nequit suspendi (118), sicut ipsa censurae sententia per appellationem generatim non suspenditur (119). At denuntiatio censurae, quae a iure lata est, et generatim ipso facto fuit contracta, per interpositam appellationem suspendi potest (120).

VI. De effectibus censurarum ecclesiasticarum.

170. *Effectus* proprius et intrinsecus omnibus censuris iustis et validis communis est inprimis privatio aliquorum bonorum spiritualium non solum in foro externo, sed vere coram Deo (121). Qui effectus duplici ratione obtinetur. Etenim censura aut *immediate* et per se (122) certam privationem bonorum spiritualium (123) efficit atque exequitur, aut tantum *mediate*, quatenus obligat ipsum hominem censura in-nodatum, ut is certis bonis spiritualibus sese privet vel ab-stineat, aut alios obstringit, ut eos, in quos lata est censura, bonis quibusdam spiritualibus privent et cum illis commu-nicationem vitent. Quare prior effectus censurae habetur ipso momento, quo perfecte et absolute censura inflicta est neque ullo modo impediri potest (124), alter effectus post

(117) Cap. 1. X. de raptor. V. 17.

(118) Cit. cap. 53. § 1. X. de appell. II. 28.; *Suarez* l. c. sect. 15. n. 18.; *Kober* l. c. p. 185. sq.

(119) Cap. 8. X. de off. iud. ordin. I. 31.; cap. 20. h. t. in Sext.; *Kober* l. c. p. 224. sq.

(120) *Suarez* l. c. n. 19.; *Lugo*, Resp. mor. l. II. d. 6.

(121) Leo X., Const. « *Exsurge Domine* » 16 Maii 1520. prop. damnata 23. Lutheri; Pius VI., Const. « *Auctorem fidei* » 28. Aug. 1794. prop. damn. 46. 47.; *Suarez* l. c. disp. 6.; *Stremler* l. c. p. 214. sq. Inter primos effectus censurae certe ille quoque est adnumerandus, quod qui ab uno Episcopo censura in-nodatus est, etiam ab aliis Episcopis censura ligatus haberi debet, cfr. c. 3. § 1. X. de privileg. V. 33. cuius rei optimam reddit rationem *Suarez* l. c. disp. VI. sect. 4. n. 10. Cfr. *Kober*, D. Susp. p. 89. sq., D. Kirchenb. 186. sq.

(122) Cap. 53. § 1. X. de appellat. II. 28.

(123) De illis bonis spiritualibus cfr. *Suarez* l. c. disp. 1. sect. 1.; *Schmalzgr.* l. c. n. 2.

(124) Cfr. cit. cap. 53. § 1. X. de appell. quod appellatio, post inflictam censuram interposita, non impediat vim et efficaciam censurae saltem quoad effectus spirituales; *Suarez* l. c. disp. 5. sect. 2. n. 5.

censurae fulminationem statim solummodo quoad illam obligationem absque ullo interveniente ministerio oritur, quae postea tum ab homine censurato tum ab aliis executioni est mandanda. Quae executio obligationis impositae ad instar effectuum remotorum sane variis modis culpabiliter potest impediri (125) et hisce violationibus illius obligationis non paucae poenae sive latae sive ferendae sententiae sunt statutae v. g. irregularitas vel depositio (126). *Ignorantia* vero vel *metus gravis*, nisi inferatur in ordine ad contemptum Ecclesiae, vel *gravis necessitas*, vel *scandalum* vitandum, vel *dispensatio* efficere possunt, ut etiam sine culpa effectus iste obligationis interdum impediatur vel suspendatur (127). Duplex vero iste effectus pro natura censurae, quae ad frangendam contumaciam, non ad vindictam dirigitur neque perpetuum neque definitum durationis tempus habet, sed incertum et indeterminatum; secus poena vindicativa, non censura habetur. Cfr. *Stremler* l. c. p. 249. sq.

171. Censura manifeste sive *notorie iniusta et invalida* neque in foro interno neque in foro externo ullum producit effectum. Quare huiusmodi censura cum non existat neque obligationem inducat, violari potest, quin poenae violatoribus censurarum statutae incurrantur (128).

Quodsi censura iustam quidem habeat causam, sed occultam et nullo modo in foro externo legitime probatam, profecto omnino ligat in conscientia, si per legem vel praeceptum tamquam ipso facto incurrenda lata sit; at si ab homine per sententiam particularem feratur, sed in foro externo legitime non sit probata, nulla et irrita existit (129), ideoque effectus iustae validaeque sententiae ne in casu quidem violationis habere potest. Denique si censura inflictæ, nitatur causa in se falsa, sed in foro externo secundum legitimas allegationes probata ideoque *formaliter* sit valida, nihilominus in foro in-

(125) *Suarez* l. c. n. 7. sq.

(126) Cfr. lib. V. tit. 27. X. de cler. exc., depos. vel interd. ministrante; *Stremler* l. c. p. 217. sq.

(127) *Suarez* l. c. n. 11. sq.; *Stremler* l. c. p. 219. sq.; cap. 5. X. de his, quae vi, l. 40.

(128) Cap. 2. 7. § 5. h. t. in Sext.; S. C. C. in caus. Montis-alti 13. (15.) Sept. 1800. in caus. Pisien. 24. Mart. 1753.; *Stremler* l. c. p. 221.; *Schmalzgr.* l. c. n. 80.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 128. sq.; *Suarez* l. c. disp. 4. sect. 6. n. 1. sect. 7.; *Kober* D. Kirchenb. p. 202. sq. 210. sq.

(129) *Suarez* l. c. sect. 7. n. 2. 4.

terno homo innocens ista censura non ligatur (130) et in ipso quoque foro externo non vi sententiae, sed vi iuris naturalis ob scandalum et contemptum auctoritatis ecclesiasticae vitandum publice, non secreto praeceptis et prohibitionibus, censura impositis stare tenetur (131); imo ne publice quidem ad id obligatur, si prohibitiones vel praecepta postponantur coram personis, quibus iniustitia censurae nota est, aut in loco, in quo censurae nulla habetur notitia, aut iniustitia censurae publice et communiter nota est et innocentia hominis censurati est notoria (132). Consequenter huiusmodi censura *solummodo formaliter* valida, etiamsi publice et cum scandalo violetur, non inducit poenas, v. gr. irregularitatem, violatoribus censurarum statutas, neque in se et a parte rei alios producit effectus censurae validae, v. gr. privationem iurisdictionis vel inhabilitatem ad officia vel beneficia ecclesiastica (133), licet in foro externo contrarium decernere tur (134).

VII. De cessatione et absolutione censurarum ecclesiasticarum.

172. Censurae ecclesiasticae sive latae sive ferendae sententiae, quae per modum verarum legum poenaliū statutae sunt, sed neminem actu ligant, ad instar aliarum legum *cesare* vel *abrogari* possunt. Item praecepta generalia vel spe-

(130) Cap. unic. X. ut eccl. III. 2.; cap. 28. X. h. t.; cap. 1. de sent. et re II. 14. in Sext.; Kober, l. c. p. 211. sq.; Suarez l. c. n. 8. sq. 11. 12. 13. 14.

(131) Cap. 40. X. h. t.; Suarez l. c. n. 14. 15. sq.; Kober l. c. p. 216. sq. At salvum manet innocenti, praeter recursum, etiam appellationis beneficium ad superiorem iudicem. Cfr. c. 5. Conc. Nicaen. (a. 325.) = c. 73. C. XI. q. 3.; cap. 48. X. h. t.; Kober l. c. p. 221. sq.

(132) Fagnan. ad cap. 3. X. de sol. III. 23. n. 11. 12.; Kober l. c. p. 218. sq.

(133) Suarez l. c. n. 19. 20. sq. Hinc patet, quo sensu accipienda sit sententia, quae S. Gregorio a Gratiano adscribitur c. 1. C. XI. q. 3., sed hisce verbis in operibus S. Gregorii non reperitur: "*sententia pastoris sive iusta sive iniusta fuerit timenda est*". Utique vera et valida sententia timenda est ob veros effectus internos et externos; *formaliter* tantum valida timenda est, quia saltem *externe* servanda est. Cfr. Kober l. c. p. 220.

(134) Suarez l. c. n. 18. 28. 29.; Kober l. c. p. 218. sq. Quare si Stremler l. c. p. 215. asserit censuras *validas*, sed *iniustas et illicitas* aequaliter producere suos effectus, attamen posse ab iisdem appellari, id dumtaxat potest admitti eodem sensu quo Kober l. c. p. 210. id asserit de censura *vere* (non tantum *formaliter*) *valida*. Cfr. quoque Hilarium a Sexten l. c. p. 29. sq.

cialia forte a Superiore ecclesiastico imposita etiam cum censura adnexa cessant *revocatione*. Morte vero vel *amissione iurisdictionis* Superioris praecipientis, praecepta illa tum solum cessant, cum Superior non intendit praecepti obligationem sustinere post resolutam propriam potestatem, ut in communibus casibus fieri solet. *Wernz* t. I. n. 135. Quibus in casibus cessante praecepto etiam cessat censura adnexa, dummodo nondum actu incursa vel inflicta fuerit; etenim censura semel incursa vel inflicta non obstante cessatione vel revocatione legis vel praecepti postea secuta ipso facto non cessat, sed tantum absolutione tollitur (135).

173. Quodsi vera censura ecclesiastica *inflicta sit* sive ipso iure sive per sententiam iudicalem, *nonnisi absolutione* tolli potest (136). Nam censura certe auferri potest ab eo, qui habet potestatem solvendi ligatos S. Petro concessam; at huius potestatis proprius actus est absolutio; ergo per absolutionem censura aufertur (137). Neque minus certum est, *sola* absolutione censuram auferri; etenim omnes alii modi, qui fingi possunt, omnino sunt excludendi. Profecto censura non cessat morte auctoris sive Praelati censuram infligentis (138); nam licet ab eo pendeat, cum infligitur, id non obtinet in conservanda censura; illa enim est poena, quae ex iuris dispositione durat, donec legitime tollatur. Porro plene et perfecte censura non tollitur morte censurati (139); afficit enim non solum censuratum, sed etiam aliqua ratione fideles, quibus imponit obligationem abstinendi a certis actionibus. Quae obligatio fidelium, v. g. quoad sepulturam, sola morte censurati non cessat. Denique si censura *absolute* lata sit, non cessat sola emendatione et satisfactione delinquentis (140). Nam emendatio et satisfactio delinquentis est ratio, ob quam censura a iudice competente tolli possit et debeat, sed non

(135) *Stremler* l. c. p. 225. sq.; *Fagnanus* l. c. in cap. 23. X. h. t. n. 50. sq.

(136) Cap. 1. X. de R. I. V. 41.; *Suarez* l. c. disp. 7. sect. 1. n. 2. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 107. sq.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 447. sq., D. Susp. 127. sq.

(137) Cap. unic. de maior. I. 17. in Sext.; cap. 7. § 1. h. t. in Sext.

(138) Cap. 11. § 1. X. de off. iud. ordin. I. 31.

(139) Cap. 28. 38. X. h. t.; cap. 20. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. disp. VII. sect. 1. n. 7.; sect. 7. n. 3.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 525. sq. de absolutione mortui a censura et speciatim ab excommunicatione.

(140) Prop. 44. damn. ab Alex. VII. 24. Sept. 1665. (*Denzinger-Bannwart*, Enchiridion, n. 1144.).

sufficit, ut ipso facto cesset (141). Secus dicendum, si censura conditionate fuisset lata (142).

Quodsi censura v. g. suspensionis vel interdicti in determinatum tempus feratur, lapsu temporis cessat; verum huiusmodi censura non est poena medicinalis, sed potius vindictiva (143) ideoque generale principium de censuris sola absolutione tollendis non alteratur (144).

174. Scholion. Absolutio a censura potest dari in *foro interno* et in *foro externo*. Quodsi datur in foro externo utrumque forum afficit i. e. tam apud Ecclesiam, quam apud Deum vinculum censurae aufert: at si datur in foro interno, vinculum poenale per se solum tollitur apud Deum, manente vinculo apud Ecclesiam, quae per se in suo foro externo potest ita absolutum tamquam censuratum habere (145).

(141) Cap. 11. X. de const. l. 2.; cap. 25. X. de appell.; ll. 28. cap. 15. 30. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 107. sq.; *Reiffenst.* h. t. n. 240.; *Pirhing* h. t. n. 179.; *Kober* l. c. p. 451.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 170.

(142) *Schmalzgr.* h. t. n. 111.; *Ballerini-Palmieri* l. c.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 34.

(143) *Suarez* l. c. n. 11.; *Stremmer* l. c. p. 227.; *Kober*, D. Suspens. p. 127. sq.

(144) De discrimine inter *absolutionem* et *dispensationem* cfr. *Thesaurus*, De poen. eccl. P. I. cap. 20.; *Ojetti* l. c. v. Absolutio. Praecipuae differentiae sunt: *Absolutio* est actus iustitiae, quo causa aliqua sive iudicium terminatur in favorem rei; sine iustitia denegari non potest reo poenitenti, qui satisfactionem praestiterit, aut saltem sit paratus satisfacere, quando per ipsum non stat, quominus satisfactionem praestet; semel valide concessa nequidem valide revocari potest, nec cessat cessante causa propter quam data est. At *dispensatio* in poenis est actus gratiae, quae per se etiam poenitenti et disposito denegari potest atque est revocabilis ab eo, qui ex potestate ordinaria illam concessit, nec repugnat ut cessante causa finali et adaequata dispensationis, cuius usus habet tractum successivum v. gr. in irregularitate, ipsa dispensatio cesset et reus poenae iterum subiaceat.

(145) Cfr. *Suarez* l. c. disp. VII. sect. 5. n. 20. disp. XLI. sect. 2. n. 11.; *Alterius* l. c. l. IV. disp. 1. c. 2. disp. 4. c. 4.; *Sanchez*, De matrim. l. VIII. disp. 34. n. 29.; *Thesaurus* l. c. l. c. 22.; *Bonacina*, De cens. disp. l. q. 3. punct. 10., ubi aliis verbis bene eandem rem declarat. « Ille dicitur absolvere in foro interiori, seu conscientiae, cui Superior concessit facultatem absolvendi, salvo iure cognoscendi de illo delicto in foro exteriori et de eo poenam et satisfactionem imponendi ». Cfr. quoque Const. Bened. XIV. « *Pastor bonus* » de facultatibus S. Poenitentiariae §§ 6. 7. 8. 32. Similis distinctio fit in *dispensationibus* v. gr. in impedimentis matrimonii; citata Const. Benedicti XIV. §§ 43. 45. 51. 52. 53.; *Gasparri*, De matrim. n. 251. sq. 322. 430.; *Benedictus* XIV. Inst. eccl. 87. n. 49. sq.; *Wernz* l. c. tom. IV. n. 609. not. 9. 10. Quare non videtur probandus *modus loquendi* adhibitus a *Noldin* l. c. n. 31. si distinguit inter censuram *contractam in solo foro interno* et *censuram contractam in foro externo*; censura enim est *vinculum fori externi*, quod quidem *vere* potest tolli per absolutionem in foro

Atque per se quidem absolutio in foro externo esset danda; censura enim in hoc convenit cum ceteris poenis, quod sit vinculum poenale per externam et publicam seu socialem potestatem coercitivam Ecclesiae impositum, quod proinde nonnisi per externum exercitium eiusdem potestatis solvi potest. Nihilominus ex una parte censurae saepe etiam ob delictum *occultum sine externa procedura iudiciali* tamquam *poenae latae sententiae* infliguntur; ex alia parte censurae privant supernaturalibus bonis maxime ad salutem necessariis, v. gr. usu sacramentorum, vel impediunt usum potestatis ecclesiasticae, cuius exercitium in sui favorem pro suo iure postulant fideles a sacris ministris. Verum minister sacer potest esse innodatus censura, quam fideles ignorant, ideoque qui suum ministerium propter censuram negaret seipsum proderet cum propria infamia et fidelium scandalo. Idcirco debuit Ecclesia providere, ut censurae suam non amitterent vim poenae et privationis ad frangendam contumaciam et obtinendam emendationem destinatae, at simul possent a censurato poenitenti ita tolli, ut is recuperaret ius ad media supernaturalia vel ad exercitium potestatis, cuius usus non sine ipsius ministri et ceterorum fidelium detrimento intercipitur (146). Quae duo apte conciliavit Ecclesia dando in certis casibus et sub certis conditionibus potestatem censurae absolutionem pro foro interno impertiendi, quae tamen in foro externo plenum saltem effectum non obtineret nisi accederet absolutio etiam pro foro externo data.

Illā absolutio data in foro interno, quod non necessario est forum sacramentale (147); 1° si censura est notoria, non liberat censuratum ab obligatione in facie Ecclesiae seu publice se habendi ut adhuc censura ligatum, quamdiu de legitima absolutione publice non constat; secus potest a iudice puniri tamquam violator censurae. At iudex potest, si vult, absolutionem etiam pro foro externo acceptare (148); 2° si censura fuit occulta, tum censuratus non prohibetur etiam publice se habere ut absolutum. Quodsi accadat, ut deinde

interno datam, at illi ablationi Ecclesia pro suo iure potest ponere limitationem quod non suffragetur pro foro externo, nisi etiam in hoc servatis servandis obtenta fuerit absolutio. Cfr. *Lugo*, De fide, disp. XXIII. n. 64.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 161. sq.

(146) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 136.

(147) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 194. sq.

(148) *Thesaurus* l. c.; *Laymann* l. I. trad. 5. part. 1. c. 7. n. 7.; *Suarez* l. c. n. 26.; *Navarrus*, consil. 4. n. 4. cons. 51. n. 3.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 206.

censura innotescat et causa ad forum externum deferatur, poterit quidem propter delictum, cuius causa censuram incurrerat puniri, sed nequaquam tractari tamquam irregularis, quasi censuram nondum sublatam violasset, si modo de absolutione obtenta fidem facere possit. Quae relatio ad externum forum iudiciale videtur etiam dari, quando qui notorie censuram incurrerat et in foro conscientiae absolutus fuerat occulte et sine scandalo contra prohibitionem censurae fecerit. 3° Si casus ad forum iudiciale deductus fuerit, dum in eo causa pendet nec absolutio pro foro interno est danda nec si data fuerit quidquam videtur prodesse; non enim videtur dari ab Ecclesia facultas quae redundet in praeiudicium fori exterioris atque maxima adest incongruentia iuridica, si dum iudex iudicium instituit de vinculo poenali, veniat alius qui illud vinculum solvat et contemptui exponat iudicis potestatem (149).

175. *Subiectum* legitimum potestatis absolvendi a censuris specialiter *ab homine* latis sive per praeceptum particulare sive per specialem sententiam iudicalem est ille, qui censuram legitime tulit (150) aut eius successor (151), aut superior

(149) *Ballerini-Palmieri* l. c.; cfr. quoque Const. Benedicti XIV. " *Inter praeteritos* " §§ 61. 63.

(150) Cfr. c. 33. (31.) Apost.; c. 53. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 16. 17. Conc. Arelat. (a. 314.); cap. 8. 11. X. de off. iud. ord. I. 31.; c. 1. X. de Reg. iur. V. 41.; L. 35. D. de diver. reg. iur. L. 17.; *Schmalzgr.* l. c. n. 86. Quam potestatem auctor censurae exercet etiam in reum, *qui domicilium mutavit*, in quem propter vinculum impositum quoad hanc causam adhuc retinet iurisdictionem. Nec illa potestas cessat in auctore censurae *post interpositam appellationem*, quia per hanc non privatur iurisdictione quoad ea, quae appellationi non obstant; porro appellationi absolutio non obstat, cum praecise haec sit, quae per appellationem obtineri intenditur. At iudex *delegatus* potest absolvere *ante* interpositam appellationem, non *post* illam, quia per appellationem privatur iurisdictione. *Schmalzgr.* l. c. n. 87.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 132. Sed cum *auctore* censurae non est confundendus is, qui merus fuit *executor* aut *denuntiator* censurae; nam in executore facta executione omnis potestas est extincta, c. 22. X. h. t.; denuntiator vero vinculum censurae non induxit, sed mere publicavit. *Schmalzgr.* l. c. n. 88.; *Kober* l. c. p. 453.

De exceptionibus cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 133.; *Hilarius a Sexten* p. 38. sq. v. gr. si auctor censurae factus est excommunicatus vitandus; si R. Pontifex censuram ab Ordinario latam in forma specifica confirmavit, c. 22. X. de praeb. III. 4. in Sext. Illa exceptio, quae fit c. 19. X. h. t. de censura lata ab Ordinario in incendiarium, cuius absolutio reservatur R. P., non amplius videtur esse usu recepta. Pariter in c. 26. X. de offic. iudic. deleg. I. 29. non videtur contineri vera exceptio, sed *delegato R. Pontificis* tribuitur annus ad executionem sententiae.

(151) Cfr. c. 40. C. XI. q. 3.; cap. unic. de maior. I. 17. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 16. de ref.

competens (152), aut ipsorum delegatus (153). Quodsi si censura per sententiam generaliter lata sit, omnes ab illa absolvere possunt, quibus competit potestas absolvendi a censuris iure latis; etenim censurae per sententiam generalem latae aequiparantur censuris a iure statutis (154). Cfr. *Suarez* l. c. disp. 7. sect. 2.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 452. sq.; *Schmalzgr.* loc. cit. n. 85. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 132. sq.; *Supra* n. 146. not. 16.

At potestas absolvendi a censuris iure latis (155) neque reservatis, quoad proprios subditos est certe penes omnes illos, qui iurisdictionem in foro externo habent velut Episcopi, Abbates etc. Porro vel ipsi parochi (156) aliique confessarii approbati a censuris neque Rom. Pontifici neque Episcopo reservatis ita absolvere possunt, ut ipsorum absolutio etiam in foro externo valeat (157). Cfr. de limitatione potestatis parochorum quoad suspensionis absolutionem: *Suarez* l. c. disp. 23. sect. 2. n. 3.; *Kober*, D. Suspens. p. 139. sq.

A censuris a iure latis et reservatis solum potest absolvere is, cui sunt reservatae vel huius superior aut successor aut rite delegatus (Conc. Trid. sess. XIV. c. 7.). Quae delegatio fieri potest a iure seu per legem aut per concessionem specialis facultatis particulari personae factam.

(152) *Kober*, D. Kirchenb. p. 458. sq. Superior autem intelligitur qui pleno iure talis est v. gr. R. Pontifex respectu Episcopi, Generalis respectu Provincialis. At Legatus inde a Concilio Tridentino sess. XXIV. c. 20. de ref. non iam potest absolvere censuratos ab Ordinario, nisi in casu appellationis; nec Metropolitae (a fortiori nec Patriarcha aut Primas) censuratos a suffraganeo nisi in casu appellationis vel visitationis. *Schmalzgr.* l. c. 90. 91.; *Kober* l. c. p. 458. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 134.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 39. Qua potestate superior competens convenienter non utitur, nisi prius satisfactionem exigit et inferiorem Praelatum moneat, ne huius auctoritas contemptui exponatur.

(153) R. I. 68. in Sext.; cap. 26. X. de off. et pot. iud. del. I. 29.

(154) *Schmalzgr.* l. c. n. 94.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 137.

(155) *Suarez* l. c. disp. VII. sect. 3. 4. 5.; *Schmalzgr.* l. c. n. 95.; *Kober* l. c. p. 463. sq.

(156) Cap. 23. X. h. t. iunct. praxi eccles. et doctrina canonist.

(157) Arg. cap. Nuper 29. X. de sent. exc. V. 39.; S. C. C. in caus. Comp. 14. Iun. 1591.; *Ferraris*, Prompt. Bibl. v. Excommunicatio art. 8. n. 4.; *Schmalzgr.* l. c. n. 96.; *Kober* l. c. p. 469. sq.; *Suarez* l. c. sect. 5. n. 19. cfr. tamen quae idem addit n. 29. de scandalo vitando; *Lega* l. c. n. 124.; *Gury-Ferreres* l. c. n. 951.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 40.; *Noldin* l. c. n. 28. Semper tamen etiam in censura non reservata est excipiendus casus, quo causa iam sit deducta ad forum contentiosum, nisi iam reus ob defectum probationis fuerit dimissus.

Ab ipso iure communi plures huiusmodi delegationes sunt factae: 1° *Cardinales*, ex privilegio per statutum perpetuum ipsis a Pio X. concesso, 29. dec. 1912. atque ad modum prae-rogativae ipsi dignitati cardinalitiae adnexo, absolvere possunt quoslibet poenitentes a quibuslibet peccatis *et censuris*, exceptis tantum censuris *specialissimo modo* Sedi Apostolicae reservatis et illis quae adnexae sunt revelationi secreti S. Officii (158).

2° Episcopi in propria dioecesi possunt per seipsos aut per alium, ad hoc specialiter deputandum, absolvere quoscumque sibi subditos a censuris etiam Sedi Apostolicae reservatis, sed in *casibus occultis* tantum et in *foro conscientiae*. (Conc. Tridentinum sess. XXIV. c. 6. de ref.) Excipiunt tamen per Const. "Apostolicae Sedis", i. f. censurae *speciali modo* reservatae (159).

3° Ex eodem Concilio Tridentino sess. XIV. c. 7. omnes sacerdotes absolvere possunt a qualibet censura utcumque reservata eos, qui sunt in articulo vel periculo mortis positi; quibus nunc ex responso S. Poenitentiariae 18. martii 1912. tempore belli aequiparandi sunt omnes milites in statu bellicae convocationis, seu, ut aiunt, mobilisationis constituti (160).

4° Etiam sine specialibus facultatibus in casibus vere urgentioribus quilibet sacerdos approbatus potest absolvere a quibuscumque censuris papalibus sub poena tamen (generatim) reincidentiae in easdem censuras, nisi ille qui ita fuerit absolutus, infra mensem, saltem per epistolam et per medium confessarii (nisi id poenitens per seipsum praestare malit) recurrat ad Sedem Apostolicam, aut ad Episcopum vel eius

(158) *Ferreres* in "Razon y Fe" tom. 33. p. 243. sq.; in quo decreto dicitur illa privilegia Cardinalibus concedi iam ante publicationem novi Codicis.

(159) S. C. Inquis. 16. Ian. 1892.; *Kober* l. c.; *D'Annibale* l. c. I. n. 346.; *Lega* l. c. n. 124.; *Noldin* l. c. n. 29.; *Gury-Ferreres* l. c. II. n. 952. 954.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 144. sq. 149. sq. 152. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 40. sq.

(160) *D'Annibale* l. c. n. 439.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 140. sq. 295. not. (a); *Ojetti*, Synopsis III. n. 3492.; *Gury-Ferreres* l. c. II. n. 574. 576.; *Ferreres* in "Razon y Fe" tom. 33. p. 521. sq., de resp. S. Poenitentiariae 18. Mart. 1912. At absolutis in articulo mortis a censura speciali modo R. P. reservata remanet, si convaluerint, obligatio *standi mandatis Ecclesiae* (cit. Const. *Apost. Sedis*) i. e. recurrendi per se vel per confessarium ad R. Pontificem vel ad habentem facultatem absolvendi a censuris R. Pontifici speciali modo reservatis (S. C. Inquis. 19. Aug. 1891.) et quidem sub poena reincidentiae in eandem censuram (S. C. Inquis. 17. Iunii 1891.).

vicarium generalem (si Episcopus facultatem habeat absolvendi a papalibus), vel saltem eadem reservata iterum confiteatur apud sacerdotem, qui habeat facultatem absolvendi a censuris reservatis (161).

Quid sacerdotes regulares vi suorum privilegiorum vel alii sacerdotes ex indultis extraordinariis in absolutione censurarum pro foro interno possint, ex tenore documentorum est eruendum (162).

176. *Conditiones* (163) requisitae *ex parte absolventis* sunt potestas absolvendi, in subiecto habili, *immunitas ab errore* circa causam principalem sive motivam (164), *libertas a metu* gravi et *iniuste* incusso ab homine (165) ad extorquendam absolutionem, secus in unoquoque casu invalida est absolutio. *Ex parte vero absolvendi* requiritur imprimis saltem ad convenientem concessionem absolutionis, ut reus censura innotatus apud competentem iudicem ecclesiasticum gratiam absolutionis *petat* (166); attamen ista petitio absolute neces-

(161) S. C. Inqu. 23. Iunii 1886., 19. Aug. 1891., 30. Martii 1892., 19. Dec. 1900.; *Gury-Ferreres* l. c. II. n. 575. sq.; *Ferreres* in « Razon y Fe » tom. I. p. 254. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 295. Cfr. tamen de casu impossibilitatis recurrendi etiam per epistolam, S. C. Inquis. 9. Nov. 1898., 6. Sept. 1900. cum exceptione facta pro censura absolventis complicem ab eadem S. C. Inquis. 7. Iun. 1899. Quae disciplina de *directa* absolutione pro casu urgenti a censuris R. Pontifici reservatis, cum onere recurrendi per litteras sub poena reincidentiae, nondum est expressa sanctione extensa ad censuras Episcopis per ius particulari ab ipsis conditum reservatas (cfr. *Lehmkuhl* II. n. 410.; *Gury-Ferreres* l. c. II. n. 574.); sed facile propter paritatem rationis illa extensio fieri posset, qua ratione simul induceretur uniformis quaedam praxis in materia reservationis, *Lehmkuhl* l. c. n. 880.

(162) S. Poenitentiaria 5. Dec. 1873. iunct. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 167. sq. 294. tom. V. n. 510. sq.; *Piat. Mont.*, Praelect. iur. reg. t. II. q. 257. 259. sq.; *Vermeersch*, De religiosis n. 516. 519.

(163) *Suarez* l. c. sect. 6.; *Schmalzgr.* l. c. n. 99.; *Kober* l. c. p. 505. sq.

(164) Cap. 42. X. h. t.; cap. 5. X. de off. iud. ord. l. 31.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 175.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 44.

(165) Cap. unic. de his, qui vi, l. 20. in Sext.; quo in capite etiam irritatur facta ob eandem causam censurae *revocatio*, quare non obstante revocatione mandati vel sententiae de censura sub conditione aut intra certum tempus incurrenda, praecepto violato censura incurritur, si illa revocatio per vim aut metum iniustum fuit obtenta. *Suarez* l. c. n. 13.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 174.; *Hilarius a Sexten* l. c. At censura excommunicationis ipso facto incurrendae contra eos cit. cap. statuta, qui absolutionem per vim extorqueant, propter silentium Pii IX. in Const. « *Apost. Sedis* », non amplius viget.

(166) Cap. 40. X. h. t.; cap. 6. X. de eo, qui dux. IV. 7.; *Kober* l. c. p. 521. sq.; *Tertullianus*, De orat. c. 7.; *Benedictus XIV.*, De syn. dioec. l. VII. c. 16. n. 6.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 44. sq.

saria non est, quoniam absolutionis beneficium etiam *invito* concedi potest, si rationabilis causa id exigat (167). Quae petitio absolutionis, ut convenienter fiat, personaliter est praesentanda; sed etiam per alium sive per procuratorem legitimo mandato speciali munitum fieri non prohibetur. Etenim si vel ipsa absolutio a censura saltem urgenti ex causa *absenti* dari, multo magis per procuratorem peti potest (168). Qua in re analogia cum absolutione sacramentali nequit urgeri, sed potius paritas cum inflictione (169) censurae est attendenda. Profecto absens si accipit absolutionem sine conditionibus specialibus ipso momento absolutionis datae eius effectus consequitur (170), nisi alia sit intentio superioris absolventis; at antequam certus habeatur nuntius de absolutione secuta, censuram inflictam licite neque censuratus neque alii fideles negligere atque violare possunt (171).

Maxime vero *in absolvendo* ad licitam absolutionem sive ab ordinario sive a delegato iudice factam requiritur, ut is ante absolutionem *deposita contumacia* (172) *satisfaciat* parti laesae (173). Quodsi absolvendus ad satisfactionem praestandam actu impotens sit, cautionem pignoratitiam vel fideiusoriam (174) vel si ne hanc quidem exhibere valeat, saltem iuratoriam (175) praestet necesse est, antequam absolvatur (176); imo Innocentius III. cap. 51. X. h. t., cum iuramentum iuxta formam Ecclesiae haberi non posset, ut cum praevia manuali promissione absolutio concederetur, benigne indulgit. Quare iuramentum ad valorem absolutionis non requiritur (Gloss. in cit. c. 51. X. h. t. v. Cum promissione). Quod si

(167) Suarez l. c. sect. 7. n. 5. sq.

(168) Cfr. c. 8. C. II. q. 5.; Suarez l. c. n. 4.; Schmalzgr. l. c. n. 102.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 208.

(169) Cap. 5. X. de cleric. exc. V. 27.

(170) Cap. 7. 30. 38. X. de reser. I. 3.; cap. 1. eod. tit. I. 3. in Sext.

(171) Suarez l. c. n. 4.; Kober l. c. p. 523. sq.

(172) Cfr. c. 8. Conc. Nicaen. (a. 325.); c. 5. C. XXIV. q. 2.; Suarez l. c. n. 6. sq.; Kober l. c. p. 512. sq.; Schmalzgr. l. c. n. 100. 101.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 209. sq.

(173) Cap. 8. X. de off. iud. ord. I. 31.; cap. 2. h. t. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 12. de ref.; cap. 16. X. de elect. I. 6.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 176. sq.

(174) Cit. cap. 2. h. t. in Sext.

(175) Cit. cap. 8. X. de off. iud. ord.; cap. 23. X. de V. S. V. 40.; cap. 3. X. de solut. III. 23.

(176) Schmalzgr. l. c. n. 101.

ordinarius iudex non praemissa satisfactione vel promissione absolutionem a censura concedat, valida est absolutio, itemque valore non destituitur, si fiat a iudice delegato cum clausula “ *satisfacta parte* „ deputato, nisi aliunde constet, satisfactionem vel saltem illius cautionem tamquam conditionem sine qua non delegationi fuisse appositam. Cfr. *Pirhing* h. t. n. 163.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 179. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 46. (177).

(177) Quaestio de liceitate et valore absolutionis ante datam vel saltem promissam satisfactionem videtur restringenda ad unicum casum practicum, in quo satisfactionem censuratus non vult dare cum possit, vel saltem non vult promittere, dum actu dare non possit. Nec sunt verae exceptiones a generali principio quod absolutio non est danda (i. e. saltem licite) ante datam vel saltem promissam satisfactionem, duo casus per modum exceptionis allegari soliti, sc. quando pars, cui satisfactio esset danda, *iniuriam remittit* vel quando pars laesa oblatam *iustam* satisfactionem *reicit*; nam in primo casu obligatio satisfactionis *cessat* et obligatio, quae non datur, urgeri non potest; in altero casu censuratus obligationi suae satisfecit nec amplius est debitor satisfactionis praestandae. — Quodsi Ordinarius non data nec promissa satisfactione *valide* absolvit, ratio videtur esse, quae traditur cap. 7. de sent. excom. V. 11. in Sext. “ quoniam etsi contra ius *litigatoris* non tamen contra ius *constitutionis* absolvit „, non quia Superior in lege sua *valide* etiam sine causa dispensat; nam ex communi doctrina hic *ordinarius*, prout opponitur *delegato*, intelligitur qui habet ordinariam potestatem absolvendi in casu, sive quia ipse de lege a se facta iudicat, sive quia iudicat de sententia inferioris, sive quia *iure* ei competat potestas absolvendi a sententia Superioris, v. gr. Episcopus in censuris papalibus occultis. At etiam Ordinarius *illicite* absolvit, tum ob iniuriam parti factam, tum quia *violat iuris ordinem*. *Schmalzgr.* h. t. n. 101.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 183. Delegatus vero certe ob easdem rationes *illicite* absolvit; sed praeterea etiam *invalidè* si conditio de satisfactione praestita vel promissa sit conditio sine qua non, quia in tali hypothese iurisdictione caret; quodsi illa conditio expresse non apponatur sed tantum clausula “ *satisfacta parte* „, absolutio videtur esse habenda valida cum *Sanchez*, *Reiffenst.*, *Pirhing* et aliis; nam ex natura rei sufficit *prohibitio*, non necessario requiritur *irritatio* actus, nisi speciali iure de contrario caveatur; conditio vero in illa clausula contenta eo modo censenda est appositae, quo continetur in iure communi, in iure autem communi non ponitur ut conditio, cuius defectus irritet actum; ergo etiam in delegato per se absolutionem non reddit nullam. *D’Annibale* l. n. 41. 76. 352.; *Lega* l. c. n. 130. — Atque inde apparet quid sibi velit in materia absolutionis a censuris clausula addi solita in concessionibus facultatum “ *iniunctis de iure iniungendis* „, (cfr. v. g. Pagellam S. Poenitentiariae), scil. praeter recessum a contumacia, iniungenda est satisfactio parti laesae praestanda et reparatio publici scandali, si adfuit. S. Poenit. 10. Dec. 1860. in Act. S. Sedis t. I. p. 566. *Hilarius a Sexten* l. c. p. 45. 46.; cui duplici obligationi nunc adiungenda est obligatio recurringendi per litteras ad Superiorem, quando datur facultas absolvendi cum illo onere.

177. *Modus concedendi absolutionem a censura est multiplex* (178). Atque imprimis sicut censura a iure aut ab homine intelligi potest, ita etiam a iure vel ab homine absolutio est permessa; attamen ordinarius modus est absolutio ab homine.

Praeterea est modus absolvendi simplex et *absolutus*, quo reo emendato et a contumacia recedenti simpliciter et absolute datur absolutio. Modus vero *conditionatus* in hoc consistit, quod absolutioni conditio de praeterito sive de praesenti sive de futuro ita apponatur, ut illa conditione deficiente ipsa censurae absolutio omnino corruat. Qua in re nequit dubitari, quin etiam appositio aptae conditionis de praeterito vel de praesenti, valori et per se etiam liceitati non obstet. Imo conditio quoque de futuro valorem absolutionis non impedit, nam neque ex natura rei neque iure divino positivo, ut in sacramentali absolutione a peccatis, neque iure canonico prohibetur, atque vel ipsa inflictio censurae conditionata in iure est permessa (179); attamen modus iste absolvendi, utpote alienus ab usu Ecclesiae atque rationibus convenientiae et prudentiae ordinarie non commendatus, regulariter in praxim non est deducendus.

Porro est modus absolvendi "*ad cautelam* „ (180), quo cavetur damnum, quod ex ignorata vel dubia censura sive ipsi censurato sive aliis provenire potest v. g. ex officio (181) vel privilegio ecclesiastico invalide concessio (182). Quodsi *Van Espen* aliique canonistae et Synodus quoque Pistoriensis absolutiones ad cautelam etiam usu praxique Ecclesiae probatas putarunt esse inefficaces meri styli clausulas et inutiles vanasque formulas, huiusmodi opiniones in Pii VI. Const. "Auctorem fidei „ 28. Aug. 1794. pr. 48. tamquam falsae, temerariae, praxi Ecclesiae iniuriosae merito condemnatae sunt.

Tandem existit modus absolvendi qui vocatur "*ad rein-cidentiam* „, eo quod homo a censura certo cognita ita vere absolvatur, ut denuo in eandem specie censuram incidat, si

(178) *Suarez* l. c. sect. 8; *Schmalzgr.* l. c. n. 103. sq.; *Kober* l. c. p. 537.

(179) Cap. 40. X. de appell. (II. 28.); *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 185. sq.; *Hilarius a Seaten* l. c. p. 35.

(180) Cap. 40. 52. X. h. t. cap. 7. § 6. h. t. in Sext.; Forma absol. sacramentalis "in quantum possum et tu indiges „; *Suarez* l. c. n. 12. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 104.; *Kober* l. c. p. 541. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 201. 190.

(181) Cap. 9. X. de except. (II. 25.); *Stremmer* l. c. p. 248.

(182) De singulari specie absolutionis ad cautelam cfr. cit. cap. 40. 52. X. h. t.; cap. 2. 7. § 6. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* l. c.; *Kober* l. c. p. 543.

opus sub censura praeceptum non exequatur. Quae reincidentia potest esse a iure aut ab homine (183) statuta, et cum tantum incurratur, si nova culpa gravis admittatur cum contumacia coniuncta, ob omissionem operis iniuncti rationem quoque novae numero censurae habet. Quare reincidentia illa solummodo decerni potest ab eo, qui habet ius sive per legem sive per sententiam ferendi censuram (184).

Ab ista absolutione ad reincidentiam proprie dicta omnino distinguenda est altera, quae nonnisi improprie absolutio ad reincidentiam dici potest, quatenus per illam censura in se non tollitur, sed solummodo determinatus quidam effectus censurae pro certo actu et tempore aufertur vel suspenditur (185). Quo tempore elapso sententia censurae inflictæ sine nova culpa denuo plenam suam vim exserit.

178. *Forma* quaedam absolutionis omnibus censuris communis, quae ad valorem sive *substantiam* actus requiratur, iure positivo non est praescripta (186). Quare sufficit et requiritur, ut absolutio iis verbis signisque sensibilibus (187) manifestetur, quibus inter homines de ablatione vinculi censurae constare possit. Hinc si *intentio* competentis Praelati ecclesiastici concedendi absolutionem a determinata *censura* certae *personae* sufficienter ex verbis vel signis vel circumstantiis patet, omnino valida est absolutio censurae neque v. g. requiritur, ut scripto detur vel causa censurae exprimatur. At cum iam longo saeculorum usu (188) certae stabilesque for-

(183) Cap. 8. X. de off. iud. ord. l. 31.; cap. 22. h. t. in Sext.; S. C. C. in caus. Cassan. 26. Apr. 1749.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 191. sq.; *Lega* l. c. n. 115.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 35.; *D'Annibale* l. n. 354. ubi not. 19. censet post Const. « *Apostolicae Sedis* » non amplius habere locum *ipso iure* reincidentiam; at certe per decreta S. Officii saltem instaurata est poena reincidentiae in censuram contra eos, qui postquam in casibus urgentioribus a reservatis R. Pontifici absoluti fuerunt ab inferiori, non recurrunt intra mensem saltem per epistolam, ut iam monuit idem *D'Annibale* in ultima editione Summulae et expresse tradit in Commentario in Const. « *Apost. Sedis* » (a. 1894.) n. 230. 231.

(184) *Suarez* l. c. sect. 8. n. 10. sq.; *Stremmer* l. c. p. 246. sq.

(185) Cap. 38. i. f. X. de testib. II. 20.; *Ballerini-Palmieri* n. 190.

(186) *Suarez* l. c. sect. 9.; *Schmalzgr.* l. c. n. 98.

(187) At ne ipse quidem Rom. Pontifex praesumendus est, absolutionem censurati tacite sive factis concessisse, nisi id clare exprimat. Cfr. cap. 41. X. h. t., cap. 4. h. t. in Clem.

(188) Cfr. c. 108. C. XI. q. 3.; cap. 28. X. h. t.; *Kober*, D. Kirchenbann p. 551. sq., D. Suspens. p. 141.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 171.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 46. sq.

mulae et solemnitates accidentales tum in foro interno tum in foro externo sint introductae et authenticis libris liturgicis Ritualis et Pontificalis Romani approbatae, ab illis ad licitam censurae absolutionem concedendam in praxi nequit recedi, nisi iusta causa excuset.

Quodsi censurae inflictio publice denunciata fuit, etiam denuntiatio sive publicatio absolutionis proportionata est necessaria (189).

§ 2. DE EXCOMMUNICATIONE.

I. Nomen, notio, divisio, origo excommunicationis.

179. Nomen. Excommunicatio (*ἀποκομμός*) ex antiquo Ecclesiae usu in iure Decretalium (190) comprobato est vocabulum artis, quo prima ex tribus speciebus denotatur, quae sub communi genere censurae comprehenduntur. Primis saeculis, quamvis in designanda excommunicatione maxima esset varietas, tamen diversa illa vocabula diverso modo substantialiter eandem rem denotarunt (191). Attamen praeter vocabula vocis excommunicationis affinia maxime in usu fuit verbum "*anathematis* „ (*ἀνάθεμα*). Quod verbum ex Sacra Scriptura (192) desumptum mox in foro ecclesiastico (193) frequenter adhibetur ad designandam *perfectam* sive totalem *exclusionem* ab Ecclesia Christi, atque etiam in Ecclesia latina usque ad Concilium Tridentinum (194) verba excommunicationis et anathematis promiscue adhibentur (195). Hinc si in canonibus antiquis (196) ante collectionem Gregorii IX. interdum excommunicatio et anathema sibi videntur opponi, prius vo-

(189) Suarez l. c. sect. 10. n. 3.; Kober l. c. p. 558.

(190) Cap. 20. X. de V. S. V. 40.

(191) Kober, D. Kirchenb. p. 52. sq.

(192) Num. XXI. 3.

(193) Cfr. Symbol. Nicaen. (a. 325.) i. f. "τούτους ἀναθεματίζει ἡ... ἐκκλησία"; Conc. Gangr. (a. 362.-370.?) i. f. canonum "ἀνάθεμα ἔστω"; Hefele, Konziliengeschichte tom. I. p. 791. sq.

(194) Sess. XXV. cap. 3. de ref. "excommunicationis gladius"; "anathematis mucrone... ferire poterit"; Suarez l. c. disp. VIII. sect. 2. n. 2. sq. 6.

(195) *Devoti*, Instit. canon. lib. IV. tit. 18. § 7.; Hinschius l. c. t. V. p. 9. not. 2.

(196) Cfr. c. 24. Conc. Turon. (a. 567.); c. 56. Conc. Melden. (a. 845.) = c. 41. C. XI. q. 3.; Ioann. VIII. scr. a. 876. in c. 12. C. III. q. 4. cum dict. Grat.; Kober l. c. p. 37. sq.

cabulum potius *excommunicationem quandam minorem* (197), anathema vero *maiorem* denotavit excommunicationem. At postquam Gregorius IX. cap. 58. X. de sent. excom. V. 39. declaravit, verbo excommunicandi simpliciter prolato significari maiorem excommunicationem, oppositio inter excommunicationem et anathema, si occurrat, ita accipienda est, ut anathema significet *solemnem* excommunicationem pro gravioribus delictis ab Episcopo parato amictu etc. latam, excommunicatio vero *simpliciter* intelligi debeat de maiore excommunicatione, quam iudex ecclesiasticus sine solemnitate per sententiam scriptam legendo promulgat. Quae distinctio secundum analogiam divisionis voti sollemnis et simplicis non est substantialis, sed mere accidentalis ideoque duplicem quandam veram *speciem* excommunicationis totalis non constituit (198).

Quodsi praeunte S. Apostolo Paulo (199) verbo anathematis additur *Maranatha*, huiusmodi verbum, prout occurrit in legibus ecclesiasticis (200), refertur ad tempus futurum et significat “ *donec Dominus redeat* „. Quae forma profecto auget extrinsecam sive accidentalem solemnitatem excommunicationis, sed novam poenam non addit neque necessario illo rigore est intelligenda, quasi quis exinde absolute et sine ulla spe reconciliationis sit ab Ecclesia separatus (201), ut complures scriptores arbitrati sunt (202).

180. Notio. Excommunicatio in genere recte definitur: *Censura, qua quispiam separatur ab ecclesiastica communione fidelium* (203).

Qua in definitione omissis non paucis verbis superfluis

(197) *Suarez* l. c. n. 9.; *Kober* l. c. p. 38.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 7. sq.

(198) Cfr. c. 106. C. XI. q. 3. = Cap. incert. auct.; cap. 10. X. de iudic. II. 1.; Pontificale Rom. in ord. excom.; *Suarez* l. c. disp. VIII. sect. 2. n. 7. 8., sect. 3. n. 2. 3. sq.; *Hollweck* l. c. p. 114.

(199) I. Corinth. XVI. 22.; *Cornely*, S. J., Commentarius in I. ep. ad Cor. p. 531. sq.

(200) Cfr. c. 30. C. XXIII. = cap. apocryph. Silverii; c. 75. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); c. 10. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); c. 13. Conc. Troleiens. (a. 909.).

(201) *Suarez* l. c. sect. 2. n. 7.; *Hefele* l. c. tom. I. p. 155.; *Binterim*, Denkwuerdigk. V. 2. p. 267. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 8. sq.

(202) V. g. *Kober* l. c. p. 42. sq. Cfr. quoque *Benedict*. XIV., De synod. dioec. lib. X. cap. 1. n. 7.

(203) *Suarez* l. c. disp. VIII. sect. 1.; *Hollweck* l. c. § 45.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 48.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 747. sq. satis confuse de poenis ecclesiasticis philosophatur et imprimis sine ullo solido fundamento et arbitrariis interpretationibus innixus contendit, primis quinque saeculis excommunicationem non fuisse censuram, sed poenam vindicativam.

v. g. “*ab Ecclesia instituta* „ (204), verbum censurae denotat genus, cuius prima et praecipua species est excommunicatio (205), quo excommunicatio sufficienter distinguitur ab ecclesiasticis poenis, irregularitatibus aliisque inhabilitatibus, reliqua vero verba insinuant *discrimen a suspensione et interdicto*. Nam neutra ex istis duabus censuris formaliter separat a communione ecclesiastica fidelium, sed suspensio privat ecclesiastico ministerio, interdictum vero solum divinis rebus vel officiis.

Porro excommunicatio non ita privat communione fidelium ut tollat *habilitatem radicalem* ad illam communionem in charactere baptismali sitam, sed proxime privat *usu* communionis fidelium et *iure* ad licitum usum illius communionis (206).

Denique nomine *communione ecclesiasticae* (207) comprehenditur etiam communio *mere civilis* et politica consistens in actionibus externis ad humanam societatem pertinentibus; quatenus versatur inter fideles et christianos (208) et ad spirituales finem ordinari et idcirco sub prohibitionem Ecclesiae cadere potest. Maxime vero communio ecclesiastica intelligitur de sacra et spirituali communione, quae *pendet a voluntate Ecclesiae*. Quae communio in primis complectitur communicationem *externam* in rebus sacris, velut in usu sacramentorum et sacrificii aliarumque rerum sacrarum, etiamsi effectus quidam internus non habeatur; deinde eadem communio ecclesiastica sese extendit etiam ad participationem quandam *mixtam* fundatam in externa communicatione, quae simul internum effectum producit, qualis est v. g. applicatio *communium* suffragiorum et satisfactionum, quae pendent ab Ecclesia (209).

At nequaquam est communio, quae *pendeat ab Ecclesiae voluntate*, communicatio illa *mere interna* in gratia et caritate et fide, per quam fideles inter se et cum Christo mystice copulantur. Quare privatio communionis ecclesiasticae nun-

(204) Suarez l. c. n. 2. sq.

(205) Cap. 20. X. de V. S. V. 40.; Suarez l. c. n. 1.

(206) Suarez l. c. n. 3.

(207) Suarez l. c. n. 6. 7. disp. XV. sect. 1. n. 1. sq.

(208) Suarez l. c. disp. XV. sect. 1. n. 11.

(209) Ballerini-Palmieri l. c. n. 211.; Hilarius a Sexten l. c. p. 49.

quam sese extendit sua vi et efficacia ad illam communionem internam auferendam vel impediendam (210).

181. Divisio. Excommunicatio generatim eodem modo dividitur atque censura universim spectata (211). Quare, omissis inutilibus repetitionibus (212), unice commemoranda est singularis quaedam divisio excommunicationis in iure antiquo recepta et frequenter usitata scilicet in excommunicationem *maiorem* et in excommunicationem *minorem* (213). Illa est censura, qua quis *totaliter* a communione ecclesiastica fidelium separatur; altera vero est censura, qua quis directe tantum perceptione (*usu passivo*) sacramentorum privatur (214).

Excommunicatio maior diversas species non habet neque habere potest et "excommunicatio *minor* et *maior* et *anathema* ..", ut patet ex n. 179. nequaquam habendae sunt ut tres verae species coordinatae.

Maioris utilitatis practicae est divisio excommunicatorum in vitandos et in toleratos. Quae distinctio quoad rem, non quoad verba a Martino V. in Concilio Constantiniensi a. 1418. (215) introducta neque subsequenti legislatione efficaciter abrogata etiam nunc viget (216). Atque excommunicati

(210) Quare descriptio excommunicationis, quam *Kober* l. c. p. 32. loco strictae definitionis contra morem veterum canonistarum exhibet, non leviter exaggerata parumque accurata esse videtur.

(211) *Suarez* l. c. disp. VIII. prooem.; *Kober* l. c. p. 49. sq.

(212) Cfr. de excom. latae sententiae; *Kober* l. c. p. 55. sq.

(213) Cap. 10. X. de cleric. excom. ministr. V. 27.; *Suarez* l. c. sect. 2.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 212. 223. sq.; *Kirchenlex.* v. Bann. p. 1935.; *Hollweck* l. c. § 45. not. 1.; *Hinschius* l. c. t. IV. p. 751. t. V. p. 16. sq. At ex disciplina ecclesiastica nunc vigente excommunicatio minor saltem ipso iure inflicta non amplius existit, quippe quae Pii IX. Const. "Apostolicae Sedis" abrogata est, quemadmodum constat ex responso S. C. Inq. 5. Decemb. 1883. dato et a Rom. Pontifice confirmato.

(214) Cap. 59. X. h. t.; cap. 2. X. de except. II. 25.; cap. 10. X. de cleric. excom. V. 27.; Conc. prov. Tarracon. (a. 1685.) deer. 8.; Synod. mont. Liban. (a. 1736.) P. II. cap. 6. n. 3. in Collect. Lacens. tom. I. p. 746. tom. II. p. 140.; *Schmalzgr.* h. t. n. 204. 210.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 225. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 50. sq.

(215) *Hefele* l. c. tom. VII. p. 357. de art. 7. "Ad vitanda" concordati cum natione germanica initi.

(216) *Suarez* l. c. disp. IX. sect. 2.; *Kober* l. c. p. 245. sq.; *Bened. XIV.*, De synod. dioec. lib. XII. cap. 5. n. 4.; *Devoti*, Inst. canon. lib. IV. tit. 17. §§ 10. 11.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 214. sq. De genuino textu Const. "Ad evitanda" iam saltem a tempore *Navarri* excitata est controversia, dum hic auctor in Manuali c. 27. n. 35. diversam retulit lectionem ab ea quae per S. Antoninum (Summ. historial. P. III. tit. 22. c. 6. § 4. et Summ. theol. P. III. tit. 25. c. 2. 3.) fuit divulgata et ipsi Concilio Constantiensi attri-

vitandi solummodo sunt notorii percussores clerici, etiamsi a iudice ecclesiastico denunciati non sint, et praeterea ii, in quos sententia excommunicationis a iudice ecclesiastico nominatim lata et publicata (217) aut specialiter et expresse publiceque denunciata est. Reliqui excommunicati ideo dicuntur tolerati, quod *fidelibus* (218) cum illis *permissa* sit communicatio in humanis et civilibus atque aliqua ratione etiam in divinis; at minime "arbitrari debent catholici, fas

buta, quam tamen hodie certo constat fuisse Martini V. indultum in concordatis cum Natione germanica factum et, ut ostendit *Hefele* l. c., destinatione universale et perpetuum. Cfr. utramque lectionem apud *Hollweck*, Die Kirchlichen Strafgesetze in Append. I. Quae altera lectio, a *Navarro* quoad substantiam non accurate quoad verba relata, habetur in Act. Conc. Basileensis et in Concordato Leonis X. cum Francisco I. a Conc. Lateranensi V. approbato. Illud vero praesertim est animadvertendum, inter utrumque textum discrimen esse substantiale maxime momenti; quod in textu qui dicitur Concilii Constantiensis solus *notorius clerici percussor* est vitandus praeter eos, "qui specialiter et expresse per sententiam a iudice publicatam vel denuntiata" fuerint excommunicati; at in altero textu, praeter nominatim excommunicatos vel ut tales denunciatos, declaratur vitandus, nulla facta distinctione in delictis, omnis notorie excommunicatus "aut si aliquem ita notorie excommunicationis sententiam constiterit incidisse, quod nulla possit tergiversatione celari, aut aliquo modo iuris suffragio excusari". Cui discrimini accedit alterum non minoris momenti, quod solum in hoc altero textu habetur clausula finalis, qua excluditur intentio aliquem favorem praestandi ipsis excommunicatis, qui per Const. declarantur tolerati: "Per hoc tamen huiusmodi excommunicatos, suspensos, interdictos seu prohibitos, non intendit in aliquo relevare, nec eis quomodolibet suffragari".

Fatendum est solam hanc alteram lectionem referre dispositiones cohaerentes cum principiis iuridicis et cum fine concessionis atque cum querelis non undequaque iniustis, quae illi ansam dederunt (*Hollweck* l. c. § 48. not. 1.); nihilominus iam *Navarrus* l. c. n. 35. concessit posse probabiliter teneri illam Constitutionem non fuisse receptam nisi cum sola illa limitatione de excommunicatione ob notoriam percussorem clerici et multo magis deinde post *Suarezium* disp. IX. sect. 2. n. 5. idem tenuerunt doctores fere communi consensu, cui nunc certe in lege favorabili tuto stari potest. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 217. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 51. sq.; *Hollweck* l. c. Immo, de iure ferendo, illa unica exceptio de notorio percussore clerici, cuius iuridica ratio non satis intelligitur, facile posset abrogari, et quoad obligationem urgendi *publicos* effectus censurarum melius insisti posset in *sententia iudicis* condemnatoria aut declaratoria censurae incursae, quae sententiae generatim *publice* innotescunt, aut saltem *iuridice publicum* reddunt factum quod quis sit determinata censura innodatus.

(217) *Kober* l. c. p. 257. sq.

(218) Quare ex tenore decreti Martini V. ipsis excommunicatis nullus favor novus fuit concessus. Cfr. *Kober* l. c. p. 265.

sibi esse *indistincte* cum haereticis quamvis non denunciatis in rebus *sacris et divinis* communicare „ (219).

182. *Origo*. Dubium existere non potest, quin *potestas* infligendi excommunicationem ex natura rei omni societati propria (220) ab ipso Christo Domino Ecclesiae etiam directe et positive collata sit (221); ipsa vero excommunicationis *institutio*, quam ratio naturalis suasit et praxis populorum, praesertim Hebraeorum (222) commendavit, proxime ex iure *ecclesiastico* (223) est repetenda, quemadmodum supra de censuris universim spectatis iam fuit demonstratum.

II. De subiecto activo et passivo, obiecto, conditionibus, modis, formaque excommunicationis (224).

183. Cum quae supra de censuris universim spectatis in hac re disputata sunt, maxime excommunicationi convenient, omissa fusiore tractatione potius brevis tantum instituenda est repetitio, et pauca solummodo sunt subiungenda, quae forte specialem disceptationem merentur.

184. *Subiectum activum* potestatis excommunicandi, quam vel ipsis reformatoribus fatentibus (225) Christus aliqua ratione dedit Ecclesiae suae (226) nequaquam radicaliter et proprie est penes „ *universitatem Ecclesiae* „ atque nonnisi quoad exercitium penes Episcopos aliosque ministros Eccle-

(219) *Bened. XIV.*, De synod. dioec. lib. VI. cap. 5. n. 2.

(220) *Kober* l. c. p. 1. sq.

(221) *Matth. XVIII.* 15. sq.; *Suarez* l. c. disp. I. sect. 2.; *Kober* l. c. p. 8. sq.; *Devoti*, Inst. canonic. lib. IV. tit. 18. § 2.; *Hollweck* l. c. p. 114.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 691. not. 3. 6. gratuitis suis *assertionibus* sine ulla ratione prolatis vim argumentorum, quae ex variis textibus sacrae scripturae a viris catholicis petuntur v. g. ex cit. text. S. *Matth.*, certe elidere non potuit.

(222) *Kober* l. c. p. 2. sq. Inde tamen vel ipso *Hinschio* fatente (l. c. not. 2.) minime cum *Vitringa* asserendum est, excommunicationem christianam repetere originem suam historicam ex Hebraeorum excommunicatione atque consulto in illius imitationem institutam esse.

(223) *Suarez* l. c. disp. II. sect. 1. 2.; disp. VIII. prooem. Quare si *Kober* l. c. p. 14. sq. excommunicationem dicit esse „ *divinam institutionem* „, id ad *potestatem* excommunicandi est restringendum. Cfr. *Devoti* l. c. not. 2.

(224) *Suarez* l. c. disp. XVIII. sect. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 64. sq.

(225) *Kober* l. c. p. 16. sq.

(226) *Devoti*, Inst. canon. lib. IV. tit. 18. §§ 3. 12.

siae de consensu saltem praesumpto totius corporis, ut Quetsnel, Dupin, Van Espen, Febronius falso docuerunt (227).

Imo potestas ferendi excommunicationem inprimis supremo pleneque iure propria est Romano Pontifici. Competit quoque Episcopis (228) aliisque Praelatis et congregationibus ecclesiasticis supra h. t. §. 1. enumeratis et in usu suae iurisdictionis non impeditis vel ligatis. Quodsi Praelati inferiores et inprimis Episcopi legitime ferunt excommunicationem, profecto huiusmodi excommunicatus *ubique terrarum* tenetur abstinere ab omni fidelium communicatione, et omnes fideles ubique obligantur vitare excommunicatum. At ista vis et efficacia *excommunicationis* proxime et immediate non est repetenda ex iure quodam *divino*, neque eo progrediendum est, ut Episcopi non vi potestatis ordinariae, sed solummodo tamquam delegati Sedis Apostolicae excommunicationem dicantur infligere. Quamvis enim indubitatum sit, Episcopos pro sua *particulari* iurisdictione non posse *instituere* excommunicationem cum vi illa et efficacia *universali*, tamen postquam hoc genus censurae usu nunc receptum interveniente auctoritate *Ecclesiae* sive Romani Pontificis *institutum* est, nihil amplius obstat, quominus Episcopus excommunicationem infligat cum omnibus effectibus ex institutione *Ecclesiae iureque communi* illi adnexis (229).

185. *Subiectum passivum* excommunicationis capax inprimis debet esse homo viator vivens hac vita mortali (230), adultus, et rationis compos, baptizatus, vere subiectus alteri tamquam superiori, certa et sufficienter determinata persona, quemadmodum patet ex disputatione de censuris in genere h. t. §. 1. Excommunicatio vero nunquam promulgari potest in universitatem vel collegium vel communitatem ut communitatem, sed directe in illas duntaxat determinatas personas singulares et physicas de collegio vel universitate, quas culpabiles esse constat (231); etenim bona, quibus ex-

(227) Clemens XI. Const. « *Unigenitus* » 8. Sept. 1713. prop. 90. apud Denzinger-Bannwart, Enchirid. n. 1440.; *Devoti* l. c. §. 12. not. 2.; *Kober* l. c. p. 64. sq.

(228) *Solemnis* excommunicatio (anathema) ex iure communi a solis Episcopis, non ab aliis inferioribus Praelatis infligi potest. Cfr. *Kober* l. c. p. 73. not. 3. p. 77. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 8. not. 3. p. 278. sq.

(229) Cfr. c. 5. Conc. Nicaen. (a. 325.); cap. 3. §. 1. X. de privil. V. 33.; *Suarez* l. c. disp. XVIII. sect. 1. n. 4. sq.

(230) De excommunicatione defunctorum cfr. *Kober* l. c. p. 90. sq.

(231) Cap. 5. h. t. in Sext. (Innoc. IV. in Conc. Lugdun. l. a. 1245.);

communicatio privat, principaliter sunt personalia et vere punire innocentem est absurdum; id autem contingeret, si excommunicatio promulgaretur in communitatem. Ceteroquin Ecclesia excommunicationem infligere solet sine acceptione personarum, ita ut ne Episcopi quidem aliique Praelati infra R. Pontificem ab excommunicatione, generali lege vel sententia per competentem superiorem lata, sint immunes, nisi speciatim et expresse de contrario caveatur; etenim in iure communi nullus existit textus, quo Episcopis generaliter huiusmodi favor concedatur (232).

Similiter reges (233), quamvis ex disciplina vigente ab Episcopis aliisque Praelatis infra R. Pontificem excommunicatione plecti non possint (234), tamen Romani Pontificis sententiis excommunicationis sive in iure sive ab homine latis etiamnunc manent subiecti (235).

Pari ratione alii privilegiati a solo Romano Pontifice vel Legato ab eius latere misso excommunicari possunt (236).

186. Quae de causa (237) sive *obiecto* censurarum in genere disputata sunt, maxime conveniunt excommunicationi maiori. Quare non solum de iure ordinario et communi (238), sed etiam de extraordinaria et absoluta potestate Romani Pontificis nunquam ob culpam levem sive venialem valida excommunicatio ferri potest. Nam Romanus Pontifex nihil iuste valideque statuere potest, quod est manifeste contra ius na-

Suarez l. c. disp. XVIII. sect. 2. n. 2.; *Kober* l. c. p. 98. Quod principium verum in praxi de facto fuisse violatum, constat v. g. ex c. 1. C. XXIV. q. 3. (S. August.); at huiusmodi praxis iam a S. Augustino l. c. fuit reprobata neque cap. 11. de except. II. 25. a Gregorio IX. approbationem consecuta est ut videtur insinuare *Hinschius* l. c. tom. V. p. 16.

(232) Cap. 4. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 4. sq.; *Kober* l. c. p. 118. sq. 100. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 75. sq. 277. 300. sq. 327. sq.

(233) *Kober* l. c. p. 108. sq.

(234) Quae disciplina paulatim introducta est privilegiis Sedis Apostolicae quibus non pauci reges et principes et ipsorum familiae sine consensu Romani Pontificis ab inferioribus Praelatis excommunicationi subiecti non potuerunt; cfr. *Hinschius* l. c. p. 328. not. 2. sq.; *Kober* l. c. p. 122. sq. At iure antiquo hac in re principes a iurisdictione Episcoporum vel Legatorum non fuerunt exempti. Cfr. c. 11. C. XI. q. 3.; *Hinschius* l. c. p. 301. sq.

(235) *Kober* l. c. p. 123.

(236) Cap. 1. de V. S. V. 22. in Sext.; cap. 1. de priv. V. 7. in Sext.; *Kober* l. c. p. 123.; *Hinschius* l. c. p. 328. sq.

(237) *Suarez* l. c. disp. XVIII. Sect. 3.; *Kober* l. c. p. 130. sq.

(238) Cap. 48. X. h. t.; cap. 5. h. t. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XV. cap. 3. de ref.

turale scl. ut ob culpam levem gravissima poena excommunicationis decernatur. At quamvis omnino sit concedendum, Praelatos ecclesiasticos haud raro temere et praecipitanter levesque ob causas excommunicationem inflixisse, tamen Romani Pontifices et Ecclesia universalis tales abusos nunquam suis legibus generalibus approbarunt. Cfr. c. 8. 41. 42. C. XI. q. 3.; cap. 48. X. h. t. et Conc. Trid., Sess. XXV. cap. 3. de ref. (239). Quare quae *Hinschius* l. c. tom. V. p. 270. sq. reprehendenda esse putat, nituntur ipsius praeiudicatis opinionibus et non satis attento discrimine inter delicta *in se* gravia (240), sed levia vel potius minora, si cum criminibus atrocioribus comparentur „ (241).

187. Excommunicatio quoque duplici modo ferri potest scl. *a iure* atque *ab homine* (242). Quodsi a iure feratur, omnes illae conditiones requiruntur, quae generatim ad solemnitatem substantialem vel accidentalem iustae legis requiruntur. In ferenda autem excommunicatione ab homine necessario praecedere debet canonica monitio (243) et citatio et probatio. Quae monitio in excommunicatione ipso iure inflicta est superflua (244), nisi in iure expressa statuatur exceptio (245); ipsa enim lex est sufficiens et perpetua admonitio. Attamen si excommunicatio in iure expressa sit tantum ferendae sententiae, monitio praevia ante sententiam latam omnino requiritur (246). Praevia autem citatio et indagatio iudicialis etiam requiritur, antequam procedatur ad publicam denuntiationem excommunicationis ipso iure inflictae, nisi factum sit notorium (247). Denique iudicialis sententia excommunicationis ferenda et promulganda est in forma a iure praescripta (248), neque omittendae sunt eae solemnitates, quae

(239) *Kober* l. c. p. 138. sq.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. l. X. cap. 1. n. 2.

(240) *Suarez* l. c. disp. IV. sect. 4. n. 3. sq.; *Benedictus XIV.* l. c. n. 3.; *Kober* l. c. p. 143. sq.

(241) De iniusta aut invalida excommunicatione cfr. *Suarez* l. c. disp. IV. sect. 6. 7.; *Kober* l. c. p. 202. sq.

(242) *Suarez* l. c. disp. XVIII. sect. 4.; *Kober* l. c. p. 145. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 118. sq. 130. sq. demptis arbitrariis assertionibus.

(243) Cap. 48. X. h. t.; cap. 26. X. de appell. II. 28.; cap. 3. 7. 13. h. t. in Sext.

(244) Cit. cap. 26. X. de app.

(245) Cap. 2. i. f. de stat. monach. III. 10. in Clem.

(246) *Kober* l. c. p. 155. sq.

(247) S. C. C. in caus. Albintimilien. 18. Iun. 1746.; *Kober* l. c. p. 166. sq.

(248) Cap. 1. h. t. in Sext.; *Kober* l. c. p. 168. sq.

speciali ratione ad ferendam sententiam excommunicationis requiruntur (249), v. g. iudex ecclesiasticus causam excommunicationis sententiae inserat necesse est, et si fuerit requisitus, exemplum sententiae infra mensem excommunicato tradere tenetur (250).

Post promulgationem sententiae excommunicationis sequitur ipsius divulgatio sive *denuntiatio* (251). Quae denuntiatio excommunicationis pendet a prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici (252), nisi speciali iure (253) sit praescripta et quoad formam modumque determinata neque contraria consuetudine abrogata. Quodsi post latam sententiam excommunicationis appellatio interponatur, minime idcirco denuntiatio impeditur vel suspenditur (254). Neque inferior Praelatus denuntiationem excommunicationis a superiore Praelato iniunctam arbitrarie omittere potest, quam ipse iniustam esse opinatur (255).

Contra iniustam vel invalidam sententiam excommunicationis Ecclesia in foro externo indulgit amplissimum appellationis remedium (256).

III. De effectibus excommunicationis.

188. Inter *effectus* excommunicationis, de quibus potissimum quaeritur (257), principem locum occupat privatio *communium suffragiorum* Ecclesiae, quae ex sacrificio missae totius Ecclesiae nomine oblato, ex publicis ministrorum officii et orationibus, ex publico et communi thesauro satisfactionum Ecclesiae per indulgentias Praelatorum auctoritate applicatas fidelibus provenire solent (258). Quare Ecclesia

(249) Cit. cap. 1. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. disp. III. sect. 13. n. 1. sq. 8. sq.; *Kober* l. c. p. 174. sq.

(250) De aliis solemnitatibus accidentalibus cfr. Pontif. Rom. in ordine excom.; *Kober* l. c. p. 176. sq. 194. sq.

(251) Pontif. Rom. in ord. excom.; *Suarez* l. c. disp. III. sect. 14.; *Kober* l. c. p. 177. sq.

(252) *Suarez* l. c. n. 4. 5.; *Kober* l. c. p. 179. sq.

(253) Cap. 9. X. h. t.; cap. 1. de poen. V. 6. in Clem.

(254) Cap. 53. X. de appell. II. 28.; cap. 8. X. de off. iud. ord. I. 31.

(255) Cap. 28. § 3. de off. et p. i. d. I. 29.; *Suarez* l. c. disp. III. sect. 15.; *Kober* l. c. p. 181. sq.

(256) Conc. Nicaen. (a. 325.) c. 5.; *Kober* l. c.

(257) *Suarez* l. c. disp. VIII. prooem.

(258) Cap. 28. 38. X. h. t.; prop. 23. Lutheri damnata a Leone X. Const.

excommunicatos etiam vitandos non privat *privatis* fidelium suffragiis (259); sed consequenter ad privationem communium suffragiorum omnino prohibitum est publice orare pro excommunicatis vivis aut defunctis nondum absolutis aut ipsis communia Ecclesiae suffragia applicare (260), nisi in casibus ab ipsa Ecclesia exceptis v. g. in feria sexta Parasceves (261).

Quae prohibitio nequaquam est restringenda ad solos excommunicatos *vitandos*, sed etiam ad excommunicatos *toleratos*, dummodo de excommunicatione publice constet, extendatur necesse est (262), neque argumenta complurium scriptorum (263) in favorem omnium excommunicatorum tolerantium allata et maxime ex decreto Martini V. "*Ad evitanda* „ (264) petita generalem vim probandi habent, imo si ad ipsos quoque haereticos vel schismaticos toleratos applicentur, qui in externa et notoria haeresum professione defuncti sunt, vere ad absurdas damnatasque conclusiones deducerent (265). Cfr. Instr. S. C. Inquis. 10. Maii 1753.; Collect. Lac. tom. II. p. 532. sq. et in ind. V. Haeretici II. At sicut *privatim* orare pro excommunicato non est prohibitum; ita etiam non videtur prohibita *privata* et *secreta* missae applicatio, sive pro excommunicato vivo ad impetrandam eius conversionem et resipiscentiam, quam profecto intendit Ecclesia per censuram sive poenam medicinalem, sive etiam pro defuncto, quando notorie non

“ *Exurge Domine* „ 16. Maii 1520. Catech. Rom. P. I. cap. 10. q. 23. 24.; Suarez l. c. disp. IX. sect. 1. n. 2.; Kober l. c. p. 238. sq., ubi etiam refert praxim Ecclesiae antiquae delendi nomina excommunicatorum ex diptychis; Ballerini-Palmieri l. c. n. 249. sq.

(259) Suarez l. c. sect. 5.; Kober l. c. p. 243. 276. sq. demptis nonnullis minus accuratis assertionibus.

(260) Cit. cap. 28. 38. X. h. t.; Suarez l. c. n. 4. sq. sect. 3. n. 1. sq.; Kober l. c. p. 273.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 388.

(261) Kober l. c. p. 272. sq. de precibus publicis pro *vivo* principe civili et acatholico.

(262) Ita Suarez l. c. sect. 2. n. 16. sq.; Kober l. c. p. 268. sq.

(263) Schmalzgr. h. t. n. 138.

(264) De vi atque ambitu illius decreti cfr. Suarez l. c. sect. 2.; Kober l. c. p. 245. sq.; Benedictus XIV., De synod. dioec. lib. XII. cap. 5. n. 4.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 335. sq.; Hefele l. c. tom. VII. p. 357.; supra not. 216. h. t.

(265) Gregorius XVI. epist. ad Episc. August. in Bavar. 16. Febr. 1842. de defunctis in externa et notoria haeresum professione, et 19. Iul. ad Abbat. monast. Scheyern.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 252. sq.; Benedictus XIV., De synod. dioec. lib. VI. cap. 5. n. 2.; Kober l. c. p. 317.

constat de eius mala fide et defectu resipiscentiae, modo scandalum vitetur (266).

189. Praeter privationem communicationis spiritualis, et quodammodo *internae*, de qua hucusque actum est, excommunicatio inducit etiam privationem communicationis *externae* in rebus sacris (267). Inter res illas sacras primo recensenda sunt sacramenta, a quorum *usu passivo* ita arcet, ut nullus excommunicatus sive vitandus sive toleratus ea licite nisi legitima causa excusetur, recipere valeat (268), quamvis valida sit huiusmodi sacramentorum susceptio, dummodo excipiat sacramentum poenitentiae mala fide susceptum (269). Inde sequitur, ministros Ecclesiae excommunicatis sacramenta licite (270) administrare non posse, attento tamen discrimine inter excommunicatos vitandos et toleratos quoad *causam* prohibitionis (271) et *poenas* (272) in ministro Ecclesiae statutas, neque a Pio IX. Const. "*Apostolicae Sedis*" abrogatas.

190. Excommunicatio privat potestate celebrandi sacrificium missae (273) et conferendi sacramenta sive *usu activo*

(266) Cfr. *Benedictum XIV.*, Const. "*Ex quo primum*" 1. Mart. 1756. §§ 23. sq. 27. sq. ubi citat cap. 28. 38. h. t. et alios textus interpretatur de publica missae celebratione et applicatione. *Aichner*, Compend. iur. eccl. § 51.; *Gasparri*, De Eucharist. n. 483. 912.; *Hollweck* l. c. § 46. not. 6.; *Lehmkuhl* l. c. II. n. 176.; *Pruner*, Moralthéologie (a. 1903.) II. n. 1035.; *Monitore ecclesiastico* (a. 1901.) p. 26. 132.; *Wernz*, tom. III. n. 542. not. 154. 156.

(267) *Suarez* l. c. disp. X.; *Kober* l. c. p. 280. sq.

(268) Cap. 32. 59. X. h. t.; cap. 10. X. de cleric. excom. V. 27.; *Schmalzgr.* h. t. n. 128.

(269) Cap. 32. X. h. t. dempta suspensione male ordinatis ibidem inflicta ob silentium Const. "*Apost. Sedis*"; *Schmalzgr.* h. t. n. 140. sq.

(270) Cap. 8. de privil. V. 7. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 2. n. 12.

(271) *Suarez* l. c. n. 8. sq.; *Kober* l. c. p. 284. sq. sel. quoad *toleratos* vetat ius *divinum* prohibens ministrare sacramenta indigno, quoad vitandos praeterea lex Ecclesiae in sententia excommunicationis contenta, cum illa ministratio contineat vetitam communicationem in divinis.

(272) Cit. cap. 8. de priv. in Sext.; cap. 18. X. h. t.; cap. 3. h. t. in Clem.; cap. 13. § 5. X. de haeret. V. 7.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 245. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 53. sq. In cit. c. 8. de priv. ministranti sacramentum vitando infligebatur excommunicatio et interdictum ab ingressu ecclesiae; sed post Const. "*Apost. Sedis*" n. 47. retinetur interdictum, cessavit excommunicatio. In aliis duobus capit. allegatis punitur excommunicatione R. Pontifici reservata clericus, qui sacramenta ministrat nominatim excommunicatis et denunciatis a R. Pontifice. Quae censura etiam retenta fuit in Const. "*Apost. Sedis*" n. 30., si clericus *scienter* atque *sponte* et *libere* id faciat.

(273) Cap. 4. 10. X. de cleric. excomm. V. 27.

sacramentorum (274). Quae prohibitio per se afficit excommunicatos vitandos et toleratos (275), nisi agatur de casibus in iure exceptis. Quodsi excommunicati non obstante Ecclesiae prohibitione celebrant missae sacrificium et sacramenta administrant, *valide* agunt (276); excipienda tamen est administratio sacramenti poenitentiae ob defectum potestatis iurisdictionis, quae ad valorem sacramenti praeter potestatem ordinis in ministro requiritur; at excommunicato ab Ecclesia est sublata, nisi agatur de extrema necessitate in articulo mortis vel de communi errore facti. Casus vero in iure excepti, quibus excommunicati licite servatis servandis administrant sacramenta, sunt praeter casum ignorantiae probabilis in excommunicato (277), extrema necessitas recipientis aut grave incommodum ministri excommunicati (278).

Extra istos casus excommunicatis vitandis (279) administratio sacramentorum licita non est, quamvis valida sit praeter exceptionem iam recensitam de sacramento poenitentiae, nisi agatur de articulo mortis aut errore communi facti (280).

Excommunicati autem tolerati insuper vi excommunicationis a licita administratione sacramentorum non prohibentur, si a *fidelibus* requirantur (281).

Quotiescumque excommunicati sive vitandi sive tolerati illicite celebrant sacrificium missae vel administrant sacramenta, incidunt in poenas a iure statutas, inter quas ex disciplina nunc vigente potissimum recensenda est irregularitas ob censuram violatam (282) et poena vindicativa depositionis et privationis beneficiorum in casibus et modis expressis cap. 3. 4. 6. X. de cleric. exc. V. 27. Cfr. Kober l. c. p. 314. sq.

Qui ab excommunicato vitando illicite recipiunt sacra-

(274) Cap. 10. X. de cler. excom.; Suarez l. c. disp. XI. sect. 1. sq.; Kober l. c. p. 290. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 129.

(275) Ballerini-Palmieri l. c. n. 255. sq.; Hilarius a Sexten l. c. p. 55.

(276) Suarez l. c. sect. 2.; Schmalzgr. h. t. n. 144. sq.; Kober l. c. p. 298. sq.

(277) Cap. 9. X. de cleric. exc. V. 27.; Suarez l. c. sect. 1. n. 2. sq.

(278) Cfr. c. 6. II. 32. (Urban. II.); c. 40. C. XXIV. q. 1. (S. Aug.); Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 4. 7. de poenit.; Suarez l. c. n. 3. sq. 17. sq. 23. sq.; Kober l. c. p. 291. sq.

(279) Suarez l. c. disp. XI. prooem., sect. 2.

(280) De Angelis l. c. lib. II. tit. 1. n. 24. sq.

(281) Suarez l. c. sect. 4.; Kober l. c. p. 316. sq.

(282) Arg. d. e. cap. 10. X. de cler. excom. V. 27.; Kober l. c. p. 306. sq.; Wernz l. c. tom. II. n. 136.; Suarez l. c. sect. 3.; Ballerini-Palmieri n. 257.

menta, sane graviter peccant, sed excommunicationem minorem iure antiquo statutam non amplius incurrunt; at etiam nunc viget suspensio ab exercitio ordinis iis inflicta, qui ab Episcopo vitando recipiunt ordinationem (283).

191. Privatur (284) excommunicatus sive vitandus sive toleratus (285) *assistentia passiva* in celebratione sacrificii missae et *usu* aliorum officiorum divinatorum (286), nisi ob ignorantiam, vitandum scandalum aut grave damnum excusetur. Quae privatio summo rigore applicatur excommunicato vitando, ita ut vel ipsi fideles (287) prohibeantur ab illa assistentia, si excommunicatus iisdem officiis divinis pertinaciter interesse velit, clerici (288) autem teneantur celebrationem divinatorum officiorum omittere aut etiam servatis servandis (289) interrumpere (290). Sublata antiqua poena excommunicationis minoris manent violatoribus huius privationis reliquae poenae vindictivae (291) atque etiam censurae a Pio IX. Const. "*Apost. Sedis*" non abrogatae (292). Cfr. cap. 8. de priv. V. 7. in Sext. iunct. interdicto II. a Pio IX. retento cit. Const. "*Apost. Sedis*" n. 47.

192. *Sepultura* quoque ecclesiastica privantur excommunicati (293). At vitandi, etiamsi cum signis poenitentiae ex hac vita migrarint, *ante* absolutionem datam ab excommunica-

(283) Suarez l. c. n. 26. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 257. 370.; *Kober* l. c. p. 315. sq.; cap. 2. X. de ordin. ab Ep. I. 13.; Const. "*Apostolicae Sedis*" n. 44.

(284) *Kober* l. c. p. 319. sq. de moribus ipsorum paganorum; Const. *Apost. Sedis* lib. VIII. post cap. 4. in ed. Card. Pitra, Hist. et monum. tom. I. p. 393. sq.

(285) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 258. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 56. sq.

(286) Cfr. c. 1. § 1. D. 25. (S. Isidor. ?); cap. 43. X. h. t.

(287) Cap. 18. h. t. in Sext.; cap. 8. de privil. V. 7. in Sext.

(288) Cap. 18. X. h. t.

(289) Cap. 16. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Clem.; *Kober* l. c. p. 320.

(290) Suarez l. c. disp. XII.; *D'Annibale* l. c. n. 360. 362. Illa tamen obligatio expellendi excommunicatum vitandum vel a divinis officiis abstinendi nostris diebus singularem habet difficultatem, et facile mitior quaedam disciplina posset introduci, ne quod in odium delinquentis est statutum convertatur in scandalum et damnum fidelium; quae mitior disciplina iam ipsa praxi videtur esse comprobata.

(291) Suarez l. c. sect. 1. n. 4. 5.; *Kober* l. c. p. 323. sq.; *Bucceroni*, Inst. theol. mor. tom. II. p. 409.

(292) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 403.; *Bucceroni* l. c. p. 381. sq.

(293) Cfr. c. 1. (S. Leo) C. XXIV. q. 2.; Cap. 12. X. de sepult. III. 28.; cap. 1. de sepult. III. 7. in Clem.; *Schmalzgr.* h. t. n. 127.; Suarez l. c. disp. XII. sect. 4.; *Kober* l. c. p. 330. sq.

tione in loco sacro sepeliri non possunt (294); tolerati autem, qui cum signis poenitentiae defuncti sunt, per se in loco sacro ante absolutionem sepeliri non prohibentur (295), quamvis etiam illorum absolutio ab excommunicatione convenienter sepulturae ecclesiasticae praemittatur. Quodsi excommunicatus vitandus et impoenitens, in loco sacro fuerit sepultus, locus ille sacer est pollutus atque expiatione indiget (296).

Toleratus excommunicatus si absque poenitentiae signis decessit, locum sacrum, in quo illicite sepultus est, non polluit ideoque expiatio loci sacri non est necessaria (297). Ex poenis iuris antiqui (298) violatores istius privationis etiam nunc post Pii IX. Const. "*Apostolicae Sedis*," n. 34. 47. (299) incurrunt interdictum ab ingressu in Ecclesiam ipso iure, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint, quicumque ad ecclesiasticam sepulturam admittunt nominatim *excommunicatum*. Item mandantes vel cogentes tradi ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios aut *excommunicatos* nominatim aut interdictos subiacent excommunicationi latae sententiae nemini reservatae (300).

193. Per excommunicationem unusquisque excommunicatus tum vitandus tum toleratus, publicus vel occultus, excommunicatus a iure vel per sententiam (301), fit incapax sive *inhabilis* (302) ad quaecumque beneficium vel officium ecclesiasticum consequendum (303). Quare omnis provisio canonica beneficii ecclesiastici sive per collationem liberam sive per electionem vel confirmationem, sive per postula-

(294) Cap. 28. 38. X. h. t.

(295) *Schmalzgr.* l. c.; *Rituale Rom.* tit. 3. c. 4.

(296) Cap. 7. X. de consecr. eccl. III. 40. cap. unic. de consecr. eccl. III. 21. in Sext.; *Kober* l. c. p. 337. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 266.; *Wernz* l. c. tom. III. n. 781. 782.; *Hollweck* l. c. p. 123. 159. 339.; *Conc. plen. Amer. lat.* (a. 1899.) n. 923. 926.

(297) *Suarez* l. c. n. 5. 15.

(298) Cit. cap. 1. de sepult. in Clem.; cap. 2. pr. de haeret. V. 2. in Sext.; *Thesaurus*, De poen. eccl. v. Sepultura cap. 4. 5.

(299) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 266. 322. 400.; *Bucceroni* l. c. p. 381. sq. 366. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 61. sq.

(300) Quae sanctiones ecclesiasticae impune non violantur, si nostra aetate iura Ecclesiae contemnuntur. Cfr. *Kober* l. c. p. 338. sq.

(301) *Schmalzgr.* h. t. n. 147. sq.; *Kober* l. c. p. 344.

(302) Cap. 7. X. de cleric. exc. V. 27.

(303) *Suarez* l. c. disp. XIII. sect. 1. n. 9.; *Kober* l. c. p. 341. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 152. sq.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 298.

tionem vel admissionem sive per praesentationem vel institutionem facta est nulla atque irrita (304), etiamsi excommunicatio v. g. a collatore vel electoribus ignoretur (305); nam ignorantia nequit sanare incapacitatem promovendi, licet a culpa et poena excuset collatorem vel electores (306).

Attamen excommunicati ipso facto beneficia canonice iam obtenta quoad titulum non amittunt (307), nec ipso iure et ante sententiam *fructibus* suorum beneficiorum privantur modo per se vel per alium oneribus beneficii satisfaciant; nam cap. 53. X. de appell. II. 28., qui in contrarium allegari solet, potius videtur requirere iudicis actionem "illi proventus Ecclesiae merito *subtrahuntur*, cui Ecclesiae communio denegatur .., quae *subtractio* actionem spoliationis significat, quae fit ab homine non a lege. Praeterea, ut supra n. 63. dictum est, poenae, quae requirunt actionem ex parte delinquentis, executionem ab ipso delinquente faciendam ante iudicis sententiam non imponunt (308).

194. Excommunicatus saltem vitandus privatur ipsa iurisdictione ecclesiastica (309); hinc ex natura rei omnes illius actus iurisdictionis (310) v. g. leges latae, sententiae iudicia-

(304) Cap. 1. de reser. I. 3. in Sext.; *Kober* l. c. p. 340. sq.

(305) *Schmalzgr.* h. t. n. 148.

(306) Cap. 7. § 3. X. de elect. I. 6. Quodsi *D'Annibale* l. c. n. 365. contra sententiam, quam ipse agnoscit communiorem, dubium movet de inhabilitate excommunicati *tolerati* ad beneficia, officia etc. et de consequente nullitate collationis, et doctrinam illi communi contrariam ipse putat esse *aequiolem*, ille modus loquendi de *maiori aequitate* forte in intentione cl. auctoris insinuat motivum ad mutandum ius vigens, nec alius valor videtur tribuendus rationi, in qua suum illud iudicium fundat, quae non videtur efficaciter elidere principium, quod per inductam tolerantiam *nullus favor* est concessus toleratis; sed certe esset *maximus favor* habitas ad beneficia. — At certe negari non potest ex nullitate collationis beneficii *excommunicato occulto* factae multa et gravia incommoda oriri (cfr. *Suarez* l. c. disp. XIII. sect. 2. n. 31.), quae tamen facile vitari possent, si *statueretur* nullitatem collationis locum non habere, nisi collatio ei sit facta, quem *per sententiam condemnatoriam aut declaratoriam constat* esse excommunicatum; cfr. supra not. 216. i. f.

(307) *Kober* l. c. p. 348. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 75. sq.

(308) *D'Annibale* l. c. n. 365.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 262. sq.; *Leģa* l. c. n. 73. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 60.; *Hollweck* l. c. § 47. not. 6. Aliter *Suarez* l. c. disp. XIII. sect. 2.

(309) *Suarez* l. c. disp. XIV. sect. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 163. sq.; *Kober* l. c. p. 359. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 265.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 59.

(310) Cfr. c. 4. C. XXIV. q. 1. (Alex. II. a. 1061.-69.); cap. 8. X. de consuet. I. 4.; cap. 24. X. de sent. et re, II. 27.; cap. 1. de off. vic. I. 13. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 2.; *Kober* l. c. p. 360. sq.

les, collationes beneficiorum, electiones, praesentationes, confirmationes, institutiones etiam valore destituuntur (311) nisi in casibus exceptis v. g. in foro *interno* pro extrema necessitate articuli mortis ipsi iurisdictio *restituatur* (312).

Verumtamen excommunicati tolerati valide exercent actus iurisditionis, sed illicite, nisi ob causam legitimam excusentur (313). Etenim ipsam iurisditionem ecclesiasticam retinent, et solummodo usus illius licitus eis est sublatus, nisi fideles contra ipsos *exceptionem* moventes *valorem* quoque actuum pro suo *iure* impedire velint, sed per se non debent (314).

195. Excommunicatus vitandus privatur communicatione forensi et politica (315) sive repellitur ab omni actu pertinente ad iudicium ecclesiasticum sive per se etiam sacculare (316) valide exercendo v. g. iudicis, actoris (317), notarii, advocati, testis (318), salva semper legitima defensione (319). At excommunicati tolerati valide exercent actus iudiciales, nisi exceptio sive a iudice ex officio sive ab adversariis legitime opponatur (320), imo etiam licite, si a fidelibus requirantur (321).

Praeterea ad privationem communicationis forensis revocari potest privatio vitandi excommunicati saltem a licita acquisitione publicorum officiorum civilium (322) Quae privatio certe tantum ad illicitum, non ad invalidum exerci-

(311) *Suarez* l. c. n. 3. 4. sq., sect. 2. n. 1. sq.

(312) Cap. 2. § 4. de elect. l. 3. in Clem. de elect. Rom. P. a Cardinalibus etiam excommunicatis.

(313) *Suarez* l. c. sect. 1. n. 5. 8. sq. 16.; *Kober* l. c. p. 362. sq.

(314) *Suarez* l. c. n. 15.; *Kober* l. c. p. 365. sq. 371.

(315) *Suarez* l. c. disp. XV. prooem. disp. XVI. sect. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 415. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 167. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 361.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 264.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 60. 62.; *Hollweck* l. c. § 48.

(316) Cap. 8. de sent. exc. V. 11. in Sext.; cap. 24. X. de sent. et re iud. II. 27.; cap. 18. X. de excess. prael. V. 31.; *Suarez* l. c. disp. XVI. sect. 1. n. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 417. sq.

(317) Cap. 12. X. de except. II. 25.

(318) Cap. 8. de sent. exc. in Sext.

(319) Cap. 7. X. de iud. II. 1.; cap. 5. X. de except. II. 25.; cap. 2. X. de procur. I. 38.; *Kober* l. c. p. 422. sq.

(320) Cap. 1. de except. II. 12. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 3. n. 5. 9.; *Kober* l. c. p. 420. sq.

(321) *Schmalzgr.* h. t. n. 168.; *Kober* l. c. p. 418. sq.

(322) *Schmalzgr.* h. t. n. 170.; *Suarez* l. c. disp. XV. sect. 6. disp. XVII. sect. 1. n. 1.; cap. 13. X. de poenis V. 37.; *Kober* l. c. p. 403., cuius explicatio iuris antiqui solido fundamento caret.

tium illorum officiorum civilium extendi potest, quae proxime ad utilitatem privatam ordinantur velut officium tutoris vel curatoris (323). Multoque minus excommunicatus a privatis contractibus aliisque negotiis iuris valide ineundis est exclusus, nisi speciatim in iure de contrario caveatur, licet ordinarie illicite agat (324). Cfr. de excommunicatis tolerantis n. seq. responsum S. Poenitent. et *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 267. 268.

196. Excommunicati vitandi privantur etiam communicatione *civili* (325), quae potius ad vitam privatam et domesticam refertur (326) et in famoso versiculo: "*Os (orare), vale, communio, mensa negatur* „, accuratius circumscribitur (327). Nihilominus in casibus a iure exceptis (328) ("*utile, lex, humile, res ignorata, necesse* „) etiam fidelibus et excommunicatis vitandis communicatio *civilis* est permissa (329). Excommunicati autem tolerati a communicatione mere civili cum fidelibus vi censurae non amplius excluduntur, etiamsi a fidelibus non requirantur atque sponte sese ingerant commercio civili (330).

197. Praeter ordinarios effectus excommunicationis huc usque recensitos (331) sunt alii quidam effectus extraordinarii, si excommunicatus in contumacia sua perseveret, sive ut dici solet, insordescat (332) v. g. privatio beneficii per sententiam

(323) *Suarez* l. c. sect. 8.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 61.

(324) *Kober* l. c. p. 427. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 174. sq.

(325) I. Corinth. V. 11.; II. Thessal. III. 14.; II. Ioann. 10. 11.; c. 11. (10.) iunct. *Hefele* l. c. t. I. p. 803.; c. 2. Conc. Antioch. (a. 341.); c. 5. Conc. Tolet. I. (a. 400.); c. 18. (S. Isidor.?) c. 24. (S. Chrys.) C. XI. q. 3.; cap. 29. 41. 59. X. h. t.; *Suarez* l. c. disp. XV. sect. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 177. sq.; *Kober* l. c. p. 376. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. 47. sq.

(326) *Suarez* l. c. disp. XV. prooem. et sect. 8. 9., ubi recte ad hanc communicationem civilem refert inquisitionem de contractibus et testamentis excommunicatorum.

(327) *Suarez* l. c. sect. 1. n. 3. sq.; *Kober* l. c. p. 384. sq.

(328) *Suarez* l. c. n. 1.; *Hollweck* l. c. § 48. not. 7.

(329) Antiqui iuris rigorem iam Gregorius VII. coepit temperare in Conc. Roman. (a. 1078.), eumque secutus est Urbanus II. in epist. ad Gebald. Ep. Constant. (a. 1089.) = c. 103. 110. C. XI. q. 3. Gregorius IX. moderationes factas in sua compilatione authentica (cap. 31. 43. 54. X. h. t.) ratas habuit (cfr. Gloss. ad cap. 15. X. h. t. V. Excommunicationis), et Martinus V. (a. 1418.) laudato suo decreto multo magis extendit. Cfr. *Kober* l. c. p. 387. sq.; *Suarez* l. c. sect. 3. sq.

(330) S. Poenit. 5. Iulii 1867.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 62.

(331) *Suarez* l. c. disp. XVII. sect. 1. n. 1.

(332) *Suarez* l. c. n. 5. sq.; *Kober* l. c. p. 433. sq.; *Thesaurus*, De poen. eccl. v. Insordescencia.

ferendam (333), suspicio de haeresi (334), invocatio brachii saecularis (335).

Quae insordescencia in excommunicatione habetur, si quis nominatim excommunicatus *vel* post publice denuntiata excommunicationem (336) per longum tempus in lege determinatum obdurato animo in excommunicatione pertinaciter perseveret (337).

Insordescentes per annum in excommunicatione fiunt suspecti de haeresi. Quae suspicio est *levis*, sufficiens tamen ad indicendam canonicam purgationem, quam si subire noluerint et post citationem adhuc per annum in contumacia perseveraverint, poenis haereticorum puniri possunt (338). Praeterea insordescencia habetur ut probatio delicti seu causae, ob quam lata est excommunicatio, dum insordescens per annum fictione iuris habetur pro convicto seu confesso (339). Privatio vero beneficiorum, quae solet assignari tamquam tertius effectus insordescenciae, profecto decerni a iudice potest, si delictum, ob quod fuit lata vel incursa excommunicatio, tali privatione dignum est, quum post annum reus habeatur pro confesso (340); nullum autem, ut iam monuit

(333) Arg. cap. 8. X. de aet. et qual. ord. l. 14.; Suarez l. c. n. 7. sq.; Kober l. c. p. 435. sq.

(334) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 3. de ref.

(335) Cap. 2. X. de cler. exc. V. 27.; Kober l. c. p. 439 sq.; Hinschius l. c. tom. V. p. 140. sq. 373. sq. 48. sq., ubi saepe pro suo modo protestanticum de his rebus disserit et p. 45. sq. Gregorio VII. plane falso tribuit opinionem de directa quadam potestate R. Pontificis in spiritualibus et politicis rebus, vi cuius principibus saecularibus solummodo relinquatur usus quidam potestatis politicae.

(336) Merito notat Lega l. c. n. 144. cum Suarez l. c. n. 6. sq. et Thesauero l. c. P. II. v. Insordescencia contra Schmalzgr. h. t. n. 195. et D' Annibale l. c. n. 362. not. 18. praesertim in cit. loc. Conc. Trid. publice denuntiatum esse aequiparandum nominatim excommunicato. Cfr. quoque Ballerini-Palmieri l. c. n. 240. sq.

(337) In iure vigenti praeter insordescenciam per annum durantem habetur alia brevioris temporis sc. perseverantiam per quatuor menses in excommunicatione ob certa delicta, de quibus agit. Reg. 66. Cane. Apost. ubi accurate distinguitur ab insordescencia per annum in excommunicatione ob alia delicta incursa, atque in utroque casu negatur favor *absolutionis ad effectum* in litteris Apostolicis apponi solitae. D' Annibale l. c.

(338) Conc. Trid. l. c.; cap. 7. de haeret. V. 2. in Sext.; Schmalzgr. l. c. n. 195.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 241.

(339) Cfr. c. 36. 37. C. XI. q. 3.; Schmalzgr. l. c. n. 196.; Suarez l. c. n. 9.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 242.

(340) Ita D' Annibale l. c.; Lega l. c. n. 144. i. f., ubi recte infert nihil aliud posse deduci ex c. 8. X. de aet. et qual. l. 14.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 243. Paulo aliter Ojetti l. c. vol. II. n. 2489.

Suarez l. c. n. 7., in iure invenitur fundamentum illius sententiae, qua insordescens per annum ipso facto dicitur beneficiis manere privatus.

IV. De absolutione ab excommunicatione (341).

198. Quae de absolutione a censuris universim spectatis prolixè disputata sunt, maxime absolutioni a censura excommunicationis sunt applicanda. Quare brevitatis causa hoc loco a fusiore expositione istius materiae videtur abstinendum. Singularem solummodo mentionem meretur historia et praxis *absolutionis* a casibus *reservatis* sive episcopalibus sive papalibus (342).

199. Scholion. Cum unica excommunicatio minor latae sententiae iure antiquo constituta a Pio IX. Const. "*Apostolicae Sedis* „ fuerit abrogata et per sententiam ferendam vix unquam in praxi illa censura minor infligatur (343), de theoreticis hisce quaestionibus solvendis sufficiat alligare antiquiores scriptores velut *Suarez* l. c. disp. XXIV.; *Schmalzgr.* h. t. n. 198. sq. n. 210.

§ 3. DE SUSPENSIONE (344).

I. Nomen, notio, divisio, origo suspensionis.

200. Nomen. Suspendio, quae ex disciplina nunc vigente accurate distinguitur a privatione, depositione, degradatione (345), multiplicem nacta est designationem velut ἀρρεῖν, μηκέτι λειτουργεῖν (Conc. Antioch. a. 341.) abstineri (c. 4. Conc.

(341) *Suarez* l. c. disp. XIX.; *Kober* l. c. p. 447. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 144. sq. 360. sq.

(342) *Thomassinus*, Vetus et nova Eccl. discipl. P. I. lib. 2. cap. 13. 14.; *Kober* l. c. p. 473. sq.; *Hausmann*, Geschichte der paepstlichen Reservatfaelle; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 211. sq.; *Bucceroni*, Commentarius de casibus reservatis; *Hinschius* l. c. p. 360. sq.

(343) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 223. sq. iunct. S. C. Inq. 9. Ian. 1884. 2. Aug. 1893. in Act. S. Sed. tom. 31. p. 399. 401.

(344) *Suarez* l. c. disp. XXV. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 263. sq.; *Kober* D. Suspens.; *Devoti*, Instit. canon. lib. IV. tit. 20.; *Stremmer* l. c. p. 293. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 338. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 379. sq.; *Ojetti* l. c. tom. III. n. 3885. sq.; *Lega* l. c. tom. III. n. 154. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 65. sq.; *Hollweck* l. c. § 59. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 726. sq. 731. sq. 810. sq., tom. V. p. 66. sq. 125. sq.

(345) *Suarez* l. c. disp. XXX.

Epaon. a. 517.), ab officio sequestrari, a sacrificando cessare, (Conc. Brachar. III. a. 675.), ab honore et officio suspendi (Conc. Aurel. V. a. 549.) atque hisce verbis iuris antiqui nondum continetur stabilis illa terminologia nunc recepta (346).

201. Notio. Suspendio est *censura, qua clericus privatur usu sive exercitio potestatis ecclesiasticae vel functionum ecclesiasticarum ipsi ratione ordinis vel officii vel beneficii ecclesiastici competentium* (347).

Qua definitione verbum censurae, quod habet vim generis, suspensionem manifeste distinguit a peccato, irregularitatibus aliisque inhabilitatibus et a poenis vindicativis et a suspensione per modum poenae vindicativae inflicta (348). Reliquis autem verbis differentia ab excommunicatione et interdicto satis indicatur. Etenim suspensio formaliter in solos *clericos* ut clericos ferri potest, quatenus illi habent functiones quasdam proprias potestatis ecclesiasticae; excommunicatio vero et interdictum sunt censurae laicis et clericis communes et formaliter feruntur in fideles, quatenus sunt baptizati. Praeterea suspensio speciatim differt ab excommunicatione minore, quae directe solam *passivam* privationem sacramentorum producit, cum suspensio efficiat privationem *activam* sacramentorum et insuper etiam aliarum functionum ecclesiasticarum (349).

Porro quamvis excommunicatio maior inprimis differat a suspensione sicut includens ab incluso, tamen maxime in hoc apparet differentia, quod suspensio formaliter clericum privet illis functionibus, quatenus exercentur *ratione ordinis vel officii vel beneficii ecclesiastici*; excommunicatio vero maior privat illis functionibus *et insuper aliis bonis ecclesiasticis*, quatenus a clerico excommunicato aufert *omnem communicationem cum fidelibus*, non tantum usum potestatis. Deinde suspensio differt ab interdicto, quod illa privat usu activo sacramentorum aliarumque functionum, *quatenus pendet a potestate ecclesiastica*, relinquit vero usum passivum sacramentorum et officiorum divinatorum et sepulturam eccle-

(346) Kober l. c. p. 19.; Hinschius l. c. tom. IV. p. 731., qui p. 732. frustra putat se rem plane novam detexisse (cfr. Suarez l. c. disp. XXVI. sect. 3. n. 9.) et tom. V. p. 66. sine solido fundamento Kober impugnatur. Cfr. quoque Devoti l. c. § 2. not. 2. de antiquitate suspensionis.

(347) Suarez l. c. disp. XXV. sect. 1.

(348) Suarez l. c. disp. XXX.

(349) Ballerini-Palmieri l. c. n. 228. 232.

siasticam. E contra interdictum istum passivum usum sacramentorum, officiorum divinatorum et sepulturam ecclesiasticam tollit, et si quem activum usum rerum sacrarum prohibet, id facit tantum ea ratione, qua ille usus omnibus fidelibus prohibitus est ad obtinendum scopum interdicti.

Denique suspensio tantum *usum officii, ordinis, iuris, beneficii* impedit, at depositio et degradatio universaliter et in perpetuum *ipsis officiis et beneficiis* ecclesiasticis, imo quantum fieri potest, ipsa potestate ordinis privant sine spe restitutionis (350).

202. Divisio. Suspensio (351) quatenus est non solum censura, sed etiam poena vindicativa (vel mera privatio vel inhibitio quaedam ad cautelam (352)), dividitur: I. *Ratione causae*, in suspensionem *a iure* et *ab homine*. — II. *Ratione modi*, quo infligitur, in suspensionem *ipso facto* incurrendam sive ex iure sive ex praecepto, et in suspensionem *per sententiam* a iudice *ferendam* et in suspensionem *extraiudicialiter inflictam*. — III. *Ratione obiecti*, in suspensionem *ab officio, a beneficio, ab utroque*. Prima illa suspensio privat clericum exercitio universae potestatis ecclesiasticae tum ordinis tum iurisdictionis et administrationis ecclesiasticae. Quod ut clarius exprimatur, distingui solet suspensio *ab ordine* et ei opponitur suspensio ab officio, sive a *iurisdictione*, quae tantum comprehendit suspensionem a functionibus iurisdictionis et administrationis ecclesiasticae. Suspensio *a beneficio* clericum excludit a percipiendis fructibus et administratione beneficii et aliis functionibus, quae a beneficio pendent, verumtamen ab officio non repellit. Hinc facile patet, quid suspensio *ab utroque* operetur. — IV. *Ratione ambitus*, in suspensionem *totalem* sive generalem et in suspensionem *partialem*. Quae divisio aut recidit in praecedentem, aut prior pars denotat privationem completam omnium functionum ordinis vel officii vel beneficii, altera vero tantum privationem certarum functionum ordinis vel officii vel beneficii (353). — V. *Ratione du-*

(350) *Pirking* h. t. n. 197.; *D' Annibale* l. c. n. 379.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 66. 67.

(351) *Suarez* l. c. disp. XXV. sect. 2. n. 1. sq.

(352) *Suarez* l. c. n. 4.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 339.; *Droste* l. c. p. 55.; *Kober* l. c. p. 28. sq.

(353) *Suarez* l. c. n. 11. sq.; *Kober* l. c. p. 24. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 267. Hoc est singulare discrimen inter suspensionem et excommunicationem, quod huius effectus *non sunt divisibiles*, quare Praelatus R. P. inferior

rationis, in indeterminatam, determinatam, perpetuam (354). — VI. *Ratione subiecti*, in suspensum vitandum et toleratum (355).

203. *Notae historicae.* *Origo* suspensionum quoad potestatem illas infligendi ab ipso Christo Domino est repetenda; institutio vero singularum suspensionum est ab Ecclesia, quae successu temporis illas suis canonibus ad certam determinatamque formam redegit (356).

Quodsi vel ipsi pagani atque etiam hebraei suos sacerdotes criminibus inquinatos aut ab officio sacerdotali *deposuerunt* aut saltem *suspenderunt* (357), certe idem ius competit Ecclesiae pro sua perfecta potestate regendi a Christo concessa (358). Hinc mirum non est, quod Ecclesia inde a primis saeculis in clericos delinquentes poenas depositionis vel *suspensionis* in diversos gradus et modos distinctas pronuntiavit (359). Quae suspensio tamquam poena depositione mitior sese habuit ad instar temporariae depositionis ab officio, sed ipsum officium non abstulit (360). Cum saeculo sexto iam accuratior hac in re habeatur terminologia (361), sane illo tempore suspensio usu iamdiu fuit recepta (362). At quoniam

non potest infligere excommunicationem simul decernendo determinatos quosdam excommunicationis effectus ab excommunicato non esse incurrendos, talis enim limitatio contra ius commune nullius esset valoris; at suspensio effectus habet inter se separabiles, non solum quia multiplex datur suspensio (v. gr. ab officio, ordine, beneficio), sed etiam quia in unaquaque suspensionis specie Praelatus etiam R. P. inferior potest in particulari determinare actus, quos per suspensionem vult prohibere, sive eam infligat per modum poenae vindicativae, sive per modum censurae. Cum praeterea suspensio, quae fertur ut poena, admittat gradus quoad durationem, inde apparet suspensionem generice sumptam esse inter poenas quae aptior est ad coercenda clericorum delicta, cum melius possit proportionari diversae ipsorum gravitati.

(354) *Stremler* l. c. p. 294.

(355) Quae obligatio *vitandi* suspensum *denuntiatur* valde differt ab obligatione vitandi excommunicatum; nam cum hoc est interdicta *communicatio*, cum suspensio potius est interdicta *cooperatio* in actus ipsi vetitos vel *coactio* ut suspensus ponat actum sibi prohibitum. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 341. 351.; *D'Annibale* l. c. n. 387.

(356) *Suarez* l. c. disp. XXVIII. sect. 1. n. 1.

(357) *Kober* l. c. p. 3. sq.

(358) *I. Timoth.* V. 19. 20.

(359) *Kober* l. c. p. 5. sq.; *Hinschius* l. c. tom. II. p. 726. 806. sq. t. V. p. 51. sq.

(360) *Kober* l. c. p. 6. sq. 19. sq.; *Hinschius* l. c. p. 734. sq.

(361) Cfr. c. 2. 6. Conc. Aurel. III. (a. 538.); c. 5. Conc. Aurel. V. (a. 549.); c. 6. Conc. Narbon. (a. 589.).

(362) Cfr. c. 2. C. Aurelian. III. (a. 538.).

clerici ita suspensione castigati sunt, ut haec poena modo duraret tantum usque ad emendationem rei, modo ad certum tempus infligeretur (363), manifestum quoque est, suspensionem tum ut censuram tum ut poenam vindicativam in foro ecclesiastico fuisse admissa. Item saltem ex saeculo sexto et septimo suspensiones latae sententiae magis magisque in foro ecclesiastico fuerunt receptae (364).

Tempore medii aevi, cum paulatim ex saeculo 12. introducerentur ordinationes absolutae (365), atque ius beneficiarium magis magisque perficeretur, antiqua suspensionis poena fuit retenta (366), sed accuratius definita et divisa est in suspensionem ab ordine (367), ab officio (368), a beneficio (369). Similiter etiam hac aetate pro more saeculis elapsis iam recepto partiales infliguntur suspensiones (370). Nova vero est illa suspensio *ex informata conscientia* in iure decretalium pro solis regularibus statuta et a Concilio Tridentino etiam ad clericos saeculares extensa (371). Inde a Concilio Tridentino usque ad nostram aetatem de suspensione in genere notabilis immutatio iuris non est facta.

II. De subiecto activo et passivo suspensionis.

204. Cum Christus Dominus potestatem coercitivam in Ecclesia sua tradiderit Apostolis et inprimis S. Petro, non communitati fidelium (372), etiam potestas infligendi suspen-

(363) Cfr. c. 4. Conc. Epaon. (a. 517.); c. 1. Conc. Herd. (a. 524.); *Kober* l. c. p. 26. sq.; *Hinschius* l. c. p. 736.

(364) Cfr. infra de cond. req. ad infl. cens.

(365) Cap. 4. 16. X. de praeb. III. 5.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 14. i. f. de ref.; *Kober* l. c. p. 26.

(366) *Hinschius* l. c. tom. V. p. 66. sq.

(367) Cap. 1. X. de schism. V. 8. = c. 2. Conc. Lateran. III. a. 1179.; *Kober* l. c.; *Hinschius* l. c. p. 70.

(368) Cap. 3. X. de usur. V. 19. = c. 25. Conc. Lateranen. III. a. 1179.; cap. 8. X. de purg. can. V. 34.; *Hinschius* l. c. p. 67. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 209. sq.

(369) Cap. 7. § 3. X. de elect. I. 6.; cap. 43. X. eod. tit.; *Hinschius* l. c. p. 68. sq.

(370) Cap. 15. X. de temp. ord. I. 11.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 734. tom. V. p. 70. sq.

(371) Cum suspensio ex informata conscientia non sit specialis quaedam poena, sed specialis modus procedendi vel potius dispensatio in formalitatibus ordinarii iudicii criminalis, expositio doctrinae canonicae de illa suspensione melius reservatur libro de iudiciis.

(372) Matth. XVIII. 15. sq.; *Kober* l. c. p. 35.

sionem iure proprio et nativo competit omnibus et solis *Praelatis* in hierarchia ecclesiastica constitutis et potestate leges condendi aut saltem iure non limitato excommunicandi instructis (373), minime vero principibus saecularibus, etiamsi isti exerceannt ius patronatus in officia et beneficia ecclesiastica.

Quare potestate ferendi suspensiones pollent: Romanus Pontifex et Episcopi, quorum sententiae suspensionis certe ex disciplina nunc vigente (374) etiam sine consilio vel consensu Capituli validae et licitae existere possunt (375); Concilia oecumenica et particularia (376); Congregationes Romanae v. g. S. C. Inq. (377) pro ambitu suarum facultatum; porro Legati a Latere intra provinciam sibi commissam et salvis limitibus a Concilio Tridentino Sess. XXIV. cap. 20. de ref. constitutis; Metropolitae et Concilia provincialia iuxta ambitum ipsis a Concilio Tridentino relictum (378); Praelati nullius, Vicarii capitulares (379), item Vicarii generales si mandato speciali muniti sunt (380), Praelati regulares (381) v. g. Generales vel Provinciales in regulares sibi subditos.

205. Subiecta *passiva* suspensionis, quippe quae consistit in privatione usus potestatis ecclesiasticae atque exercitii functionum ecclesiasticarum, non sunt laici, sed soli clerici (382)

(373) *Suarez* l. c. disp. XXVIII. sect. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 270. sq.

(374) De iure antiquo cfr. c. 6. C. XV. q. 7.; cap. 1. X. (Alex. III.) de excess. prael. V. 31.

(375) Cap. 3. de consuet. l. 4. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 4.; *Kober* l. c. p. 38. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 279. 291.

(376) Conc. prov. Westmonaster. l. a. 1852. in Collect. Lac. tom. III. p. 939.; Conc. Rothomag. (a. 1850.) in Coll. Lac. tom. IV. p. 526.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. lib. III. cap. 12. n. 1. 2.; *Kober* l. c. p. 39. sq.

(377) *Bangen*, D. roem. Curie p. 119. sq.

(378) Cap. 52. X. de sent. exc. V. 39. et Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. de ref. iunct. Collect. Lac. tom. I. p. 635. sq. de suspensione Senecensis Antistitis a Concilio provinciali Ebreduensi (a. 1727.) inflicta; cap. 1. de off. vicar. l. 13. in Sext. iunct. declar. S. C. C. in caus. Tarentin. 25. Febr. 1642. allegatam ex Monacelli apud *Bouix*, De iud. tom. I. p. 453.

(379) Cap. 14. X. de maior. l. 33. et Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 16. de ref.

(380) Cap. 2. de officio vic. l. 13. in Sext.

(381) Cap. 8. X. de stat. mon. III. 35.; cap. 33. X. de simon. V. 3.; *Kober*, l. c. p. 40. sq.; *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. VIII. l. II. c. 9. n. 4. 5.; *Piat. Mont.* l. I. q. 775. sq.

(382) Cap. 4. X. de crimine fals. V. 20.; cap. 11. X. de privil. V. 33. pro more antiquae Ecclesiae (cfr. c. 69. 70. Apostol.; c. 2. Conc. Chalced. a. 451.) laici excommunicantur, clerici vero ob idem delictum suspendun-

iique omnes sive maiores sive minores, regulares et saeculares, Praelati et inferiores magistratus; sed excipitur ex natura rei R. Pontifex atque ex positiva iuris dispositione Episcopi et Praelati ipsis Superiores, qui *propter executionem et reverentiam pontificalis officii* suspensionem ipso facto non incurrunt, nisi in constitutione, sententia sive mandato, de Episcopis *expressa* mentio habeatur (383).

Capitula sive collegia ecclesiastica clericorum, quamvis ut capitula sive collegia excommunicari non possint, tamen quatenus sunt unum corpus morale atque actiones habent proprias et bona propria, quae ita pertinent ad totam communitatem, ut ad singulas personas non spectent, sine dubio possunt suspendi (384). Attamen huiusmodi suspensio, quae non habet rationem censurae, sed potius poenae et inhabilitatis, nequit cadere in capitulum ut capitulum quoad actus ordinis; nam actus ordinis non fiunt per totam communitatem, sed per singulares personas (385). Quare ista suspensio capituli sese tantum extendere potest in officium (386) sive actus iurisdictionis et administrationis et in beneficia ecclesiastica (387), quae capitulo ut capitulo competunt et unita sunt. Quodsi omnes et singuli socii alicuius capituli, conventus, collegii graviter deliquerunt, nihil obstat, quominus omnes quoque singulares personae ab ordinibus vel officiis vel beneficiis suis ecclesiasticis suspendantur (388), aut suspensio in capitulum simul et in singulos feratur.

Quae de multiplicatione censurarum in idem subiectum supra de censuris in genere dicta sunt, eadem multiplicationi suspensionum applicari debent (389).

tur. Cfr. *Kober* l. c. p. 29. sq. 5.; *Suarez* l. c. disp. XXVIII. sect. 2. n. 1. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 66. not. 2. sine solida ratione suspensionem ad clericos restringi negat.

(383) Cap. 4. de sent. exc. V. 11. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 4. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 273. sq. 296.

(384) *Suarez* l. c. sect. 3. n. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 31. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 388.

(385) *Suarez* l. c. n. 3.; *Kober* l. c. p. 32.

(386) Cap. unic. ne sed. vac. III. 8. in Sext.

(387) Cap. I. de elect. I. 3. in Extrav. comm.

(388) Cap. 40. de elect. I. 6. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 4. sq.

(389) *Suarez* l. c. n. 9.; *Kober* l. c. p. 33. sq.

III. De requisitis conditionibus ad ferendam suspensionem.

206. Quae huc spectant, maxima ex parte in disputatione de censuris in genere sunt praecoccupata et facile ad suspensionem applicari possunt.

Quare imprimis suspensio siue ut censura siue ut poena vindicativa ferri nequit, nisi propter proportionatam (390) *culpam propriam* siue personalem clerici, cui infligitur (391). Quodsi quis clericus interdum ex iuris sanctionibus videatur posse suspendi absque ulla culpa propria, id ex textibus iuris allatis (392) non probatur; nequaquam enim confundenda est suspensio, quae vim stricte censurae aut poenae vindicativae habet, cum omni prohibitione utendi potestate ecclesiastica ob legitimam *causam* etiam inculpabilem facta (393). Huiusmodi suspensio sane sensu lato vocari potest suspensio, at minime sensu stricto; est enim potius irregularitas quaedam dispensatione non sublata vel ordinatio provisoria Praelati ecclesiastici forte in poenam tertiae personae vere delinquentis.

207. *Forma*, qua suspensio fertur, pariter est duplex i. e. *a iure* siue per legem rite latam et promulgatam et *ab homine* per sententiam iudicalem siue generalem siue specialem legitime praeparatam, latam et executioni mandatam (394). Similiter suspensio potest esse ferendae aut latae senten-

(390) *Suarez* l. c. disp. XXVIII. sect. 4. n. 6. ubi docet ob culpam *levem* nonnisi suspensionem *levem*, ob gravem culpam gravem suspensionem infligi posse; at ibidem recte docet suspensiones *a iure* inflictas non incurri ab eo, qui siue ex imperfectione actus siue ex levitate materiae legem violat actu leviter dumtaxat culpabili. *Ab homine* vero aliquid in se leve ob iustam causam potest praecipi sub suspensione saltem *levi*; nam cum suspensio sit poena valde divisibilis non solum quoad effectus, sed etiam quoad durationem, facile apparet aliquam levem et brevi tempore duraturam suspensionem posse servare proportionem cum culpa commissa *in re levi*, quae ob iustam causam specialem sub suspensione praecipiat, quamvis per se leves culpaes saltem per legem poenalem non sint poenis subiiciendae. Cfr. *D' Annibale* l. c. n. 385. not. 48.

(391) Cap. 2. X. de const. l. 2.; cap. 2. X. de his, quae fiunt a maiore parte capit. III. 11.; *Suarez* l. c. n. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 50. sq.

(392) Cap. 1. X. de ord. ab Episc. I. 13.; cap. 14. X. de tempor. ord. I. 11.

(393) *Suarez* l. c. n. 3. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 282. sq.

(394) *Suarez* l. c. disp. XXVIII. sect. 5.; *Kober* l. c. p. 55. sq.

tiae (395) et si verba legis sunt dubia potius suspensio ferendae sententiae est admittenda (396).

Quodsi per sententiam iudicalem feratur suspensio, quae universim de sententiis iudicialibus et speciatim de censuris latis a iudice statuta sunt, eadem etiam in suspensionibus infligendis sunt servanda (397) v. g. de admonitione et citatione rei, probatione legitima, de sententia rite et allegatis causis composita et promulgata, de recusatione iudicis, querela nullitatis, appellatione (398) canonice factis (399), salva singulari dispositione de effectu suspensivo appellationis contra sententiam suspensionis a beneficio vel in diem vel sub conditione latam (400).

IV. De effectibus suspensionis.

208. Suspensio "*ab officio*" absolute et simpliciter sive a iure sive ab homine sine ulla restrictione lata non tollit ipsum officium ecclesiasticum sive potestatem radicalem, sed tantum impedit sive suspendit omnem usum tum ordinis tum iurisdictionis vel administrationis, quantum persona capax est et donec legitime liberetur. Nam omnia ista comprehenduntur nomine officii ecclesiastici (401). At quamvis

(395) Quae poena suspensionis latae sententiae in irritatione rite intellecta ordinationum illegitimarum (cfr. c. 16. Conc. Nicaen. (a. 325.); c. 6. Conc. Chalced. (a. 451.)) suum habet fundamentum, et c. 4. Conc. Epaon. (a. 517.) et multo magis c. 11. Conc. Tolet. XIII. (a. 683.) manifeste continetur. Cfr. *Kober* l. c. p. 45. seq. ubi p. 48. ex cap. 19. epistolae Gelasii I. (a. 492-496.) scr. a. 494. ad Episc. Lucan. inefficax repetit argumentum ad probandam suspensionem ipso facto inflictam, sicut *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 773. 841. saltem aliqua argumenta a *Kober* allata pro antiquitate suspensionum latae sententiae minus feliciter impugnat. Inde a saeculo septimo censuras et poenas latae sententiae in foro ecclesiastico fuisse receptas vel ipse *Hinschius* l. c. tom. V. p. 130. sq. omnino concedit.

(396) *Kober* l. c. p. 49. sq.

(397) *Kober* l. c. p. 57. sq. 78. sq.

(398) Cap. 20. X. de sent. excom. V. 11. in Sext.; cap. 40. 52. X. de appell. II. 28.; *Reiffensi* l. c. I. II. t. 28. n. 213. 214.; *Kober* l. c. p. 83. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 73. not. 9.

(399) *Schmalzgr.* h. t. n. 288. 289.

(400) *Kober* l. c. p. 84. sq.; cap. 40. X. de appell. II. 28.; *Pirhing* h. t. n. 213.

(401) Cap. 1. de sent. et re iud. II. 14. in Sext.; *Suarez* l. c. disp. XXVI. sect. 1. n. 1. sq. 3. sq. 9. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 290. sq. 294.; *Kober* l. c. p. 88. sq.; *D' Annibale* l. c. n. 383.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 67. 73. tom. IV. p. 734.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 71.

beneficium datum sit propter officium, tamen suspensio ab officio non eo ipso inducit etiam suspensionem a beneficio iam collato, nisi disertis verbis etiam ad beneficium extendatur (402), nam leges poenales (403) strictam requirunt interpretationem. Quoniam per se fieri potest, ut quis plura habeat officia vel beneficia inter se compatibilia sive in eadem sive in diversa dioecesi, dubitari non potest, quin suspensio ab officio vel beneficio simpliciter *iure communi* inflicta, sine restrictione ad determinatum officium vel beneficium, suspendat ab omnibus officiis vel beneficiis ubicumque possideantur sive in eadem sive in diversa dioecesi; ius enim commune ubique valet, cum procedat a potestate non restricta ad determinatum territorium (404). Si vero suspensio *ab homine* per Episcopum infligatur, haec suspensio non comprehendit officia vel beneficia in aliena dioecesi possessa, atque idem est dicendum de suspensione lata per statutum seu legem dioecesanam (405); sed suspensio ab ordine prohibet ordi-

(402) *Suarez* l. c. sect. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 296. 297.; *Kober* l. c. p. 91. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 68. sq.; *D' Annibale* l. c. et not. 37. 38.; *Hilarius a Sexten* l. c.

(403) Cap. 3. § 2. de claud. desp. IV. 3.; cap. 7. § 3. X. de elect. I. 6.; cap. 1. X. de sec. nupt. IV. 21.; cap. 10. X. de purg. can. V. 34.

(404) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 346.; *Lega* l. c. n. 164.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 73. 74.; *Thesaurus* l. c. P. I. c. 26.

(405) *D' Annibale* l. c. n. 382. et not. 35.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 346. Aliter *Thesaurus* l. c.; *Suarez* l. c. disp. XXVII. sect. 1. n. 17. sq., qui tamen n. 21. addit usu receptum esse, ut suspensio non extendatur ad beneficia in aliena dioecesi existentia, nisi id diserte in sententia exprimatur. Sed restrictio hoc modo facta *competentiam* Episcopi admittit; quae tamen competentia videtur esse neganda; nam per talem actum Episcopus falcem in alienam messem mitteret et suam iurisdictionem extra limites proprii territorii extenderet cum perturbatione iurisdictionis alterius Ordinarii. Quodsi *Suarez* illam competentiam exinde probat, quod sententia feratur non *de* beneficio vel officio alterius dioecesis, sed *in personam* subditam, quae privatur ab usu iuris quod in aliena dioecesi habet, haec ratio non videtur esse convincens; quia ius quod habet clericus in aliena dioecesi est quidem ius *eius qui est subditus* sed non est *eius quatenus est subditus huius Episcopi*, sed alterius (*Ballerini-Palmieri* l. c.). Nec paritas cum depositione est convincens, cum depositio sit poena quoad effectus non divisibilis et quae solum infligi potest in casibus in iure expressis; suspensio vero est quoad effectus divisibilis, cuius infligendae potestatem habet Episcopus etiam in casibus in iure non expressis, qua in hypothesi sine expressa et certa iuris communis concessione Episcopus per *suam* poenam vere extenderet suam iurisdictionem in rem sibi non subiectam. Propter similem rationem non est paritas cum excommunicatione, cuius effectus non sunt divisibiles, et effectum habet extra territorium excommunicantis ex expressa et certa

nis exercitium etiam extra territorium Praelati suspensionem infligentis.

Si suspensio ab officio limitetur ad suspensionem ab ordine, nequit extendi ad actus iurisdictionis, et suspensio ab ordine episcopali sive a pontificalibus exercitium aliorum ordinum non suspendit, atque generatim qui suspensus est a superiore ordine, idcirco ab inferiore ordine exercendo non prohibetur, imo vel ipsa suspensio ab inferiore ordine compluribus scriptoribus v. g. *Schmalzgr.* probabiliter non videtur impedire exercitium ordinis superioris, nisi actus, quo exercetur ordo superior, involvat exercitium ordinis inferioris ob suspensionem interdictum. Cum autem suspensio ab inferiore ordine prohibeat consequenter susceptionem cuiuscumque ordinis superioris, etiam usus superioris ordinis interdictus manet ei, qui contra memoratam prohibitionem ad superiorem ordinem fuit illegitime promotus (406).

Similiter suspensio ab officio si restringatur ad suspensionem ab exercitio iurisdictionis aut simpliciter sive totaliter aut partialiter, certe ad ordines et beneficia (407) et ad actus iurisdictionis non expressos minime extendi potest (408).

209. Scholion. Quamvis communior sententia suspensum, sicut alia censura ligatum, inhabilem habet ad recipiendum officium vel beneficium ecclesiasticum, tamen illa communior sententia in censura suspensionis non adeo dilucida emergit,

iuris communis dispositione. Cfr. quoque *Lega* l. c. n. 162. sq., qui doctrinam in textu propositam admittit de *beneficiis*, at ob disparitatem non satis probatam non audet applicare *officiis*, in quibus tamen apparet minus congrua extensio iurisdictionis in alienam dioecesim. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 347., qui de iurisdictione optimo iure arguit, quod praescindendo ab *expressa* et *certa* in contrarium iuris dispositione, quae in casu non datur, non apparet quomodo illa suspensio liget extra territorium suspendentis, *quia in aliena dioecesi iurisdictionem accipiens, aliam accipit ab ea, qua in sua dioecesi privatus est*, et allegat respons. S. C. EE. et RR. quod religiosus a suo Praelato suspensus ab audiendis saecularium confessionibus, possit nihilominus valide absolvere, si ab Episcopo iurisdictionem habeat. Quod responsum directe quidem est datum de exercitio iurisdictionis fori interni; sed cum eodem modo tum interni tum externi fori iurdictio sint obiectum suspensionis, principium, in quo fundatur illa decisio, pro foro quoque externo valeat necesse est.

(406) Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 290. sq.; *Suarez* l. c. sect. 4. n. 1. 2. sq. 6. sq. 9. sq.

(407) *Suarez* l. c. disp. XXVI. sect. 4. n. 16. sq.

(408) Cap. 29. X. de praeb. III. 5. de suspensione "a collatione beneficiorum".

dum pressius examinatur obiectum illius communis sententiae (409). Cuius rei causa est multiplex species suspensionis, quae ex una parte sive ut censura sive ut poena vindictiva infligi potest, ex alia parte est poena quoad suos effectus divisibilis, et quae de una specie suspensionis aut de suspensione totali dicuntur nequaquam applicari indiscriminatum possunt ad quaecumque partialem suspensionem. Illa ergo communior sententia esset intelligenda de totali suspensione, quae feratur a iure; at cap. 8. X. de consuetud. l. 4., unde probatur, rem plane non evincit, quia agit de *electione a suspensis* et de *suspensio* facta, quae insuper a R. Pontifice cassatur, unde iam ipse *Suarez* l. c. docuit collationem officii aut beneficii potius esse irritandam, quam ipso iure irritam, nec proprie suspensum esse *inhabilem*, sed *indignum*. Quae indignitas est manifesta. Praeterea inhabilitates, saltem quae oriuntur ex poena *occulte* incursa, ut saepe accidit in suspensione, sunt coniunctae cum gravibus incommodis, praesertim quia practice suspensus teneretur seipsum prodere non acceptando beneficium. Unde si illa inhabilitas *vere dubia* esset retinenda, facile ita posset statui, ut ea non incurreretur, nisi a suspensio per sententiam condemnatoriam aut declaratoriam.

210. Si quis suspensus ab officio actum iurisdictionis, praeter casus in iure exceptos (Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 7. de poenit.), usurpet, licet de se graviter peccet, tamen irregularitatem vel aliam poenam ecclesiasticam ipso facto non incurrit, sed prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici est puniendus (410). Quodsi huiusmodi suspensus ab universo officio vel ab ordine sive a iure sive ab homine ante absolutionem vel cessationem suspensionis temere sive scienter, solemniter sive ex officio actum ordinis personaliter exercet ipso facto in poenam delicti fit irregularis (411).

Quae irregularitas non solum incurritur propter violatam suspensionem ab ordine vim censurae habentem, sed etiam ob

(409) Cfr. *Leuren.*, Forum benefic. P. I. q. 331. sq.; *Suarez* l. c. disp. XXVII. sect. I. n. 26.; *Thesaurus* l. c. P. I. c. 30.; *Schmalzgr.* h. t. n. 296.; *D'Annibale* l. c. n. 384. not. 43.; *Lega* l. c. n. 163.; *Kober* l. c. p. 89.; *Hinschius* l. c. t. II. p. 487. t. V. p. 542. 584. sq.; *Hollweck* l. c. § 84.; *Wernz* l. c. t. II. n. 298.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 347.

(410) *Suarez* l. c. disp. XXVI. sect. 2. n. 3. disp. XI. sect. 31. n. 11. sq.; *Kober* l. c. p. 94. sq. Paulo aliter *Hollweck* l. c. § 262. ubi praedicationem recenset inter actus per quos incurritur irregularitas.

(411) Cap. 1. de sent. et re iud. II. 14. in Sext.; cap. 1. 20. de sent. excom. V. 11. in Sext.; *Suarez* l. c.; *Kober* l. c. p. 95. sq.

violationem suspensionis in poenam vindicativam saltem a iure latae (412). Insuper dubitari vix potest, quin generatim irregularitas contrahatur, si quis suspensus ab ordine per sententiam ex informata conscientia actum ordinis exercere praesumat (413).

Si clericus ab officio pro certis delictis suspensus fuerit et per contemptum de ministerio sibi interdicto aliquid praesumpserit, imo ab Episcopo correptus in sua praesumptione perduraverit, per sententiam iudicalem etiam excommunicari et tandem perpetuae depositionis poena coerceri potest (414).

Porro actus ordinis, qui exercentur a suspenso ab officio, sane per se sunt illiciti, sed validi, excepta absolutione sacramentali, quae iurisdictionem requirit. At actus officii, ad quos iurisdicatio requiritur, invalidi sunt, si per suspensum ab officio fiant. Quodsi huiusmodi suspensus sit occultus aut non specialiter denunciatus, Ecclesia propter bonum commune supplet defectum iurisdictionis in favorem fidelium (415). Quare actus iurisdictionis vel administrationis v. g. beneficii in suspenso tolerato, si is a fidelibus requiritur, non solum validi, sed etiam liciti existunt. Denique suspensio etiam ab officio ad instar excommunicationis non privat communicatione fidelium ideoque suspensus, licet nominatim denunciatus sit, ex vi censurae vel praecepti Ecclesiae vitan-

(412) Cit. cap. 1. de sent. et re iud. in Sext. et cap. 1. de sent. exc. in Sext.; Suarez l. c. n. 4.; Kober l. c. p. 95.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 339.; Hinschius l. c. p. 613.; Gasparri, de sacr. ordinat. n. 358.; Hollweck l. c. § 259. Quare sententia D' Annibale l. c. n. 386., qui doctrinam limitat ad suspensionem, quae sit censura, et ad suspensionem poenam si haec est inflicta a Romano Pontifice, non videtur esse fundata. Lega quoque l. c. n. 225. nimium limitat doctrinam ad casus taxative in iure expressos, ex quorum insertione in collectionem authenticam potius deducitur principium generale. Neque adest principium generale, irregularitatem tantum incurri ex violatione censurae, si speciatim in iure de suspensione poenali idem est statutum. Porro intrinseca quaedam ratio statuendi discrimen non apparet, cum idem sit in omnibus casibus contemptus auctoritatis ecclesiasticae.

(413) S. C. C. in caus. Sagon. 21. Iun. a. 1625. apud Benedictum XIV., De synod. dioec. lib. XII. cap. 8. n. 5.; Instr. S. C. de Prop. F. 20. Oct. 1884. § 11. in Coll. S. C. de Pr. F. n. 1009.; Stremmer l. c. p. 294. 314.; Lega l. c. n. 169.

(414) Cap. 2. 3. X. de cler. excom. V. 27.; Kober l. c. p. 102.

(415) Conc. Trid. Sess. VII. can. 12. de sacr., Sess. XIV. cap. 7. de poenit.; Pirhing h. t. n. 210.; Suarez l. c. disp. XXVI. sect. 2. n. 2.; Schmalzgr. h. t. n. 309.; Kober l. c. p. 102. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 349.; Hilarius a Sexten l. c. p. 77. 78.

us non est. Attamen nemo suspensum ad actum ipsi prohibitum inducere eique cooperationem praestare potest; id enim est contra ius divinum et intrinsece malum. Quod si fidelis nihilominus illicite cum suspenso communicaret, specialem quandam poenam canonicam non incurrit (416).

211. Sensusio a beneficio (417) minime privat titulo et proprietate beneficii, sed solummodo impedit usum iuris beneficii ad perceptionem fructuum (418), non vero ab exercitio ordinum vel actuum officii, imo nec liberat ab oneribus et obligationibus officio vel beneficio impositis (419). Inter fructus beneficii, quibus suspensus a beneficio optimo iure dicitur privatus, recensenda est administratio beneficii cum actibus adnexis (420); sed pensiones, quae in odiosis non veniunt sub nomine beneficii, et distributiones, quae potius percipiuntur ex singulari stipendio propter speciale servitium fidelibus praestitum, non ratione beneficii, inter fructus beneficii, quibus privatur suspensus, non computantur (421). Idem dicendum est de iuribus eligendi et conferendi, a quibus quis haud raro ultra suspensionem a beneficio privatur, ergo simplex suspensio a beneficio ad privationem exercitii illorum iurium sese non extendit (422).

Quodsi suspensio a beneficio infligatur per modum poenae vindicativae ob delictum commissum, iudicis infligentis suspensionem prudenti arbitrio est relictum, taxare quantitatem fructuum beneficii clerico suspenso ad necessariam sustentationem relinquendam, ne is cum dedecore status clericalis mendicare cogatur (423). Quae clementia exercenda

(416) *Suarez* l. c. n. 7. 8. 2.; *Pirhing* l. c. n. 211.; *Kober* l. c. p. 109. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. tom. VII. n. 341.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 77. sq.

(417) Cap. 16. § Ceterum, cap. 37. de elect. I. 6. in Sext., cap. 2. de reb. III. 9. in Sext. habetur restrictio responsionis ad certa beneficia; at cap. 40. cod. in Sext. « a beneficiis quibuscumque » decernitur suspensio. Cfr. *Suarez* l. c. disp. XXVII. sect. 1. n. 9. sq. 12. sq. 17. sq.; *Kober* l. c. p. 126. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 69. sq.

(418) Cap. 16. § Ceterum de elect. I. 6. in Sext.; cap. 4. X. de cohabit. cler. III. 2.; *Suarez* l. c. n. 12.; *Kober* l. c. p. 115.; *Schmalzgr.* h. t. n. 299. sq.

(419) *Suarez* l. c. n. 3. sq.; *Kober* l. c. p. 115. sq.

(420) *Suarez* l. c. n. 31.; *Kober* l. c. p. 118.; Arg. cap. 1. § 2. cap. 16. § Ceterum de elect. I. 6. in Sext.

(421) *Suarez* l. c. n. 29. 30.; *Kober* l. c. p. 125. sq.; *Lega* l. c. n. 165.; *D'Annibale* l. c. n. 382. et not. 33.

(422) Cap. 7. X. de elect. I. 6.; *Suarez* l. c. n. 33. sq.; *Schmalzgr.* l. c. n. 304.; *Kober* l. c. p. 116.

(423) *Schmalzgr.* l. c. n. 305.; *Suarez* l. c. sect. 2. n. 5.

non est, salvis casibus extremae necessitatis (424), si suspensio a beneficio per modum censurae lata est in beneficiatum contumacem; ab ipsius enim libero arbitrio pendet poenitentia peracta sese liberare a privatione fructuum; quod si negligat, liberam, non necessariam, patitur privationem.

Quodsi suspensio a beneficio valida et iusta fuerit, fructus amissi seclusa dispensatione non recuperantur (425); secus dicendum, si de nullitate sententiae vel clara iniustitia postea constet.

212. Quicumque suspensus est a beneficio et nihilominus temere fructus beneficii usurpat, per se graviter delinquit contra auctoritatem ecclesiasticam et contra iustitiam et cum fructus illos non faciat suos, ante omnem sententiam iudicis, etiamsi occulta sit suspensio, ad restitutionem obligatur (426).

Irregularitas ex violatione suspensionis a beneficio non incurritur. At saltem in casibus a iure speciatim expressis (427), si quis in beneficia, a quibus suspensus est, propria temeritate sese ingerat, eis ipso iure privatus est. Quae poena ut incurratur, sententiam declaratoriam criminis requirit, cum regulariter nemo in se ipso huiusmodi poenam exequi debeat (428).

213. Si quis simpliciter et absolute et absque ulla restrictione suspensus est, tum ab officio i. e. ordine et iurisdictione, tum a beneficio censetur esse suspensus (429).

(424) Cfr. c. 21. D. 86.; *Kober* l. c. p. 121. sq.

(425) L. 46. D. de R. I. (L. 17.); *Suarez* l. c. sect. 2. n. 6. 7.; *Kober* l. c. p. 122. sq.

(426) Cap. unic. de cleric. non resid. III. 3. in Sext.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 12. de ref.; Sess. XXIII. cap. 1. de ref.; *Suarez* l. c. disp. XXVII. sect. 1. n. 7.; *Kober* l. c. p. 119. sq.

(427) Cap. 1. § 2. cap. 16. § Ceterum de elect. I. 6. in Sext. Quam poenam privationis *Suarez* l. c. n. 8. ad solos istos duos casus restringendam, non ad omnem suspensionem a beneficio violatam extendendam esse recte existimat; sed *Pirhing* h. t. n. 201., *Reiffenstuel* h. t. n. 175., *Kober* l. c. p. 123. sq. alique poenam istam generaliter de omnibus casibus statutam esse non sufficienter videntur probare.

(428) *Suarez* l. c. n. 8.; *Kober* l. c. p. 124. sq.

(429) *Suarez* l. c. disp. XXV. sect. 2. n. 7. sq.; *Kober* l. c. p. 24.; *Ballerini-Palmieri* n. 345. Cfr. v. g. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 1. de ref. matr. et *Kober* l. c. p. 270.; *D'Annibale* l. c. n. 383 *Hilarius a Sexten* c. p. 71.

V. De ablatione suspensionis.

214. Suspendio, quae lata est per modum poenae ad determinatum tempus aut donec conditio quaedam impleta fuerit ipso *lapsu temporis* v. g. completo ultimo die mensis vel anni vel triennii aut post *impletam conditionem* ipso facto et absque absolutione cessat. Neque violatio suspensionis forte commissa lapsum temporis interruptit vel impedit (430).

Praeterea *poena* suspensionis sive in perpetuum sive ad tempus determinatum (431) vel indeterminatum (432) sive a iure sive ab homine lata *per dispensationem* a competente Superiore ecclesiastico tolli aut imminui potest (433). Qui superior competens est is, qui poenam suspensionis infligit, aut ipsius Superior aut successor aut delegatus. Quare ab his suspensionibus iure communi sive ut latae sive ut ferendae sententiae stabilitis, solus Romanus Pontifex per se dispensare valet (434). Id quod obtinet etiamsi per sententiam inferioris iudicis poena in iure praescripta fuerit inflicta (435); secus enim Praelatus inferior sua dispensatione a poena vindicaret sibi ius mutandi legem latam a Superiore. Hinc v. g. Episcopus per se nequit dispensare parochum, cui in vim cap. 3. X. de clandest. desp. IV. 3. infligit triennalem suspensionem ab officio.

215. Quodsi suspensio per modum *cenurae* sive poenae medicinalis ob contumaciam est inflicta, sane ipso facto emendationis vel cessantis contumaciae non tollitur, sed omnino requiritur *absolutio* a competente Superiore ecclesiastico rite

(430) Suarez l. c. disp. XXIX. sect. 1. n. 1. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 310. sq.; Kober l. c. p. 127. sq.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 360. sq.

(431) Cap. 15. X. de temp. I. 11.; cap. 4. X. de concess. praeb. III. 8.

(432) Cap. 13. 15. X. de temp. I. 11.; cap. 44. X. de elect. I. 6.; cap. 33. X. de testib. II. 20.; Kober l. c. p. 129.; Hinschius l. c. tom. V. p. 366. sq. 144. sq., ubi tamen legitimum usum iuris cum arbitraria origine iuris perperam confundit.

(433) Suarez l. c. n. 13. sq.

(434) Schmalzgr. h. t. n. 314. 315. 316.; Kober l. c. p. 128. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref., ubi recensentur facultates Episcoporum dispensandi a suspensionibus ex delicto occulto provenientibus nec deductis ad forum contentiosum; Suarez l. c. n. 19.

(435) Suarez l. c. n. 20. 21.; Bened. XIV., De synod. dioec. lib. XII. cap. 6. n. 2.; Kober l. c. p. 129.; Wernz l. c. tom. IV. n. 148. not. 57.

data neque arbitrarie deneganda (436). *Censura* suspensionis si lata sit ab homine, *ordinario* iure per absolutionem tantum auferri potest ab eo, qui illam tulit vel ab ipsius Superiore vel successore; si feratur a iure communi atque reservata sit, solus conditor iuris vel ipsius successor ex potestate ordinaria absolutionem indulgere valent, si vero reservata non sit, etiam ab Episcopo in foro externo absolvi potest (437); immo absolutio a quolibet confessario data pro foro quoque externo prodest. Cfr. supra n. 174.

Ex natura rei illa absolutionis forma ad valorem actus sufficit, quae intentionem absolvendi a suspensione inflictæ satis declaret et exprimat, neque iure positivo forma quædam solemnitatis substantialis est statuta. At quamvis ad valorem absolutionis per se expressio causæ vel speciei suspensionis et similia non requirantur, tamen a forma absolutionis in praxi recepta et in Rituali Romano contenta neque in foro interno neque in foro externo est recedendum (438).

De potestate et modo absolvendi censuram suspensionis *reservatam* revocanda sunt quæ de censuris in genere iam sunt exposita.

§ 4. DE INTERDICTO (439).

I. Nomen, notio, divisio, origo interdicti.

216. Nomen. Nomen interdicti (440), quod ad designandam poenam ecclesiasticam nunc est vocabulum scientiæ canonice iam in ipso iure Decretalium approbatum (441) certe

(436) Cap. 1. X. de R. I. V. 41., cap. 11. X. de const. I. 2., cap. 25. X. de appell. II. 28.; *Suarez* l. c. disp. XXIX. sect. 2. n. 6. sq.; *Kober* l. c. p. 130. sq.

(437) Cap. 29. X. h. t.; cap. 11. X. de const. I. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 313.; *Kober* l. c. p. 139. sq.; *Suarez* l. c. n. 2. 3. 4. 15.

(438) *Suarez* l. c. sect. 3.; *Kober* l. c. p. 140. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 320.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 361.

(439) *Suarez* l. c. disp. XXXII. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 322. sq.; *Stremmer* l. c. p. 341.; *Kober* in *Archiv f. k. K. t.* 21. p. 3. sq. 291. sq. t. 22. p. 3. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 362.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 715. 805., tom. V. p. 13. sq. 19. sq. 30. sq.

(440) De variis significationibus huius verbi in iure romano et canonico cfr. *Inst.* IV. 15. de interdictis (i. e. de actionibus iudic.); *Dig.* XLIII. 1. de interdictis. *Dig.* XLVIII. de interdictis (i. e. de poena qua quis patria et usu bonorum interdicatur); cap. 5. X. de caus. poss. II. 12. "*de interdicto unde vi*"; *Suarez* l. c. disp. XXXII. sect. 1. n. 2.

(441) Cap. 20. X. de V. S. V. 40. (*Innocent.* III. ser. a. 1198.-1205).

in antiqua Ecclesia non occurrit; at saltem ex saeculo decimo verbum interdicti vel interdicendi frequentius in fontibus iuris canonici invenitur et magis magisque determinatam habet significationem (442). Cui rei non obstat, quominus interdictum quoddam ante illud tempus iam fuerit usu receptum, sed aliis verbis expressum (443).

217. Notio. Interdictum ex iure Decretalium et disciplina etiam nunc vigente est *censura ecclesiastica, qua prohibetur usus omnium divinorum officiorum et aliquorum sacramentorum et sepulturae ecclesiasticae, quatenus usus est et omnibus fidelibus communis* (444).

Qua definitione per verba generica "*censurae ecclesiasticae* „ interdictum evidenter distinguitur ab aliis poenis vindicativis Ecclesiae atque etiam ab interdicto, quod per modum poenae vindicativae infligitur. Verbis sequentibus generatim enuntiatur *obiectum* huius prohibitionis, quod est usus sive activus sive passivus quarundam rerum sacrarum, non omnium, sed aliquarum in iure expressarum, quae brevitatis causa ipsi definitioni inseruntur. — Porro verbis illis "*quatenus usus est* „, insinuat differentia interdicti ab *excommunicatione*, quae *directe* et *immediate* communicationem cum fidelibus et nonnisi *consequenter* usum rerum sacrarum prohibet; e contra interdictum *directe* et in se prohibet solum usum quarundam rerum sacrarum etiam *per se* et *independenter* ab *omni* communicatione cum fidelibus, neque ad prohibitionem quandam communicationis in *humanis*, ut fit per excommunicationem sese extendit. Denique verba illa "*quatenus.... omnibus fidelibus communis* „ est, insinuant distinctionem inter *suspensionem* et interdictum. Suspendio enim pariter privat usu rerum sacrarum, sed solummodo quatenus usus iste est activus atque adeo *exercitium* quoddam *potestatis ecclesiasticae* sive ministerii cuiusdam ex officio, non usus quidam mere

(442) Cfr. ep. 93. Gerberti (a. 995.) "*interdicto vestro* „; Alex. II. (a. 1065.) "*interdicere non differas* „; Gregor. VIII. (a. 1074.) "*universam Franciam... interdicite* „.

(443) V. g. "*vestro banno* „, "*excommunicatione* „, "*anathemate* „. Cfr. Kober l. c. t. 21. p. 16. sq. 21. sq.; Hinschius l. c. tom. V. p. 19. sq. p. 22. not. 1. 2.

(444) Suarez l. c. disp. XXXII. sect. 1. n. 1. 3. 4.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 381. 382., qui merito notat definitionem satis communiter tradi solitam "*per remotionem a participatione quarundam rerum sacrarum esse nimis vagam* „; D'Annibale l. c. n. 369.; Lega l. c. n. 145. sq.; Hilarius a Sexten l. c. p. 80. sq.; Hollweck l. c. § 51. sq.

passivus et communis cum reliquis fidelibus. Interdictum vero privat usu illo indifferenter tum passivo tum activo, clericos et laicos.

218. *Divisio*. Interdictum dividitur : I. *Ratione subiecti* in *locale* (445) et in *personale* (446), prout prohibitio usus rerum sacrarum directe cadit in aliquem locum aut in personam (447). Ad hanc divisionem revocatur interdictum *mixtum*, sive *ambulatorium*, quod sequitur personam ubicumque ista praesens fuerit. Quod interdictum certe est locale atque etiam formaliter aut virtualiter personale (448).

II. *Ratione ambitus* in *generale* et *particulare* (449). Quae divisio tum interdicto locali tum personali est applicanda. Atque interdictum *locale generale* dicitur non solum illud, quod fertur in regnum vel provinciam vel dioecesim, sed etiam in civitatem vel villam vel locum quandam partialia loca complectentem ; interdictum vero *locale particulare* est, quod refertur tantum in specialem locum velut in Ecclesiam sive unam sive plures (450). Porro interdictum *generale personale* fertur directe in corpus quoddam morale sive collectivum personarum ; interdictum autem *personale particulare* seu speciale (451) directe infligitur personis singularibus et determinatis, sive uni sive pluribus, sive certis sive incertis (452).

III. *Ratione obiecti* in *totale* et *partiale* (453). Illud prohibet usum omnium rerum sacrarum in definitione expressarum (454), hoc vero solummodo unam alteramve partem (455).

(445) Cap. 10. 17. de sent. exc. V. 11. in Sext.

(446) Cap. 16. h. t. in Sext.

(447) *Suarez* l. c. sect. 2. n. 1. sq.; *Kober* l. c. p. 291. sq.

(448) Cap. 1. de poen. V. 8. in Clem.; *Kober* l. c. p. 302. sq.; *Suarez* l. c. n. 3.

(449) Cap. 17. X. de verb. sig. V. 40.

(450) Cap. 10. 17. de sent. exc. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 4. sq.; *Kober* l. c. p. 292. sq.

(451) Cap. 16. de sent. exc. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 11. sq.; *Kober* l. c. p. 297. sq. Cfr. Archiv f. k. K. tom. 9. p. 174. de usu quodam moderno interdicti personalis et localis.

(452) Interdictum personale speciale vim strictae *censurae* habere potest, cum interdictum locale et personale generale potius sint privationes, ideo speciale illud interdictum tantum ob peccatum proprium, alia etiam ob peccatum alienum innocentibus imponi possunt. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 383. 387.; *D'Annibale* l. c. n. 370.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 83.; *Aichner* l. c. § 219.

(453) *Kober* l. c. p. 303.; *Suarez* l. c. n. 37.

(454) Cap. 16. 24. de sent. exc. in Sext., cap. 8. de priv. V. 7. in Sext.

(455) Cap. 9. X. de iureiur. II. 24.

Quare interdictum ab ingressu ecclesiae (456) est species quaedam interdicti partialis.

IV. Ratione *causae proximae* in interdictum a iure aut ab homine latum (457).

Similiter aliae divisiones suspensionis etiam interdicto conveniunt v. g. interdictum per modum *cenurae* aut per modum *poenae vindicativae* inflictum, interdicti *vitandi* aut *tolerati* (458).

219. Notae historicae. Quod de origine aliarum censurarum supra statutum est, id maxime valet de interdicto ecclesiastico. Quare potestas Ecclesiae infligendi interdictum sine dubio nititur iure divino, ut patet ex amplissima concessione S. Petro facta; sed institutio interdicti, prout est censura vel poena vel privatio ecclesiastica cum suis specialibus effectibus in foro Ecclesiae applicata ex iure humano est repetenda (459). Quo iure Ecclesia in instituendo interdicto secundum leges iustitiae et prudentiae usa est. Quare si *Kober* (460) opinatur, secundum principia iustitiae naturalis interdictum ab iniustitia excusari non posse, rem asserit non solum Ecclesiae iniuriosam, sed etiam sanis principiis canonicis imo etiam dogmaticis omnino contrariam (461).

Quonam tempore Ecclesia uti coeperit suo iure ferendi interdictum, inter viros doctos concordia sententia non est definitum. Sunt qui putent, velut *Devoti* (462) alique, iam saeculo quarto inveniri *exempla satis clara* interdicti. In sen-

(456) Cap. 8. de privil. V. 7. in Sext. In hoc etiam convenit interdictum cum suspensione et differt ab excommunicatione, quod eius effectus est divisibilis ex voluntate superioris ad illud infligendum competentis. *Bonacina*, De cens. disp. V. p. 1. n. 1. sq.; *Hollweck* l. c. § 51. not. 3.

(457) *Kober* l. c. tom. 22. p. 32. sq.

(458) *Suarez* l. c. n. 38. 39.

(459) *Suarez* l. c. disp. II. sect. 1. n. 1. sq.

(460) *Kober* l. c. tom. 21. p. 32. 37.

(461) *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 3. In eundem errorem inductus est *Schiappoli* c. n. 172. Quodsi hic auctor et *Hinschius* l. c. t. V. p. 23. sq. tribuant Ecclesiae scopum politicum in hac poena infligenda, haec quoque assertio est adnumeranda assertionibus gratuitis et praeiudiciis contra Ecclesiam; nec particulares abusus in *pravi* nonnunquam commissi, praesertim quoad *durationem* interdicti, probant scopum illum vitiosum Ecclesiae *universalis* aut RR. Pontificum, qui illis abusus pro suo munere restiterunt (cfr. v. gr. c. 24. de sent. exe. V. 11. in Sext.). Ipse quoque *Kober* ex iis, quae p. 29. affert, optime probat salutarem effectum spirituales haud raro fuisse obtentum.

(462) Inst. can. lib. IV. tit. 19. § 3. not. 23.

tentia plane opposita versantur *De Dominis*, *Morinus*, *Bingham*, *Van Espen* (463), *Hinschius* (464), *Schiappoli*, qui ad summum ex saeculo decimo vel undecimo initia interdicti saltem localis repetenda esse existimant. Via quadam media incedit *Fleury* (465), qui opinatur, se iam saeculo sexto exemplum generalis interdicti detexisse, sed generales excommunicationes et interdicta tantum post S. Gregorium VII. invaluisse existimat. Multo magis extrema vitare studet *Kober* (466). Profecto *Devoti* ex c. 37. Apostolorum aut ex epist. 270. S. Basilii non efficaciter probat, eo tempore verum quoddam interdictum locale fuisse usu receptum; nam in cit. c. 37. (467) potius agitur de excommunicatione, et S. Basilius l. c. (468) praeter excommunicationem tantum insinuat poenitentiam publicam, sed officium divinum in poenam delicti omissum esse nullo modo tradit, imo ipsius celebrationem supponit (469). Neque maioris momenti est argumentum eiusdem *Devoti* ex canone quodam Concilio Agathensi (a. 506.) falso adscripto. Qui canon etiamsi genuinus esset, neque revera c. 8. a Concilio Moguntino a. 851. vel 852. conditus (470.), rem intentam a *Devoti* minime probaret, agit enim de re omnino alia (471). Verumtamen vix negari potest, etiam *Morinum* aliosque allegatos scriptores originem interdicti ad nimis remota distulisse tempora. Nam si interdictum etiam ut poena ecclesiastica iam usu receptum est saeculo decimo et undecimo (472) neque ut res plane nova et inaudita commemoratur (473), profecto iam ante illam aetatem introductum est, atque illud solummodo concedi potest, quod ex illis saeculis, ob singularia temporum adiuncta (v. gr. faidae seu bella privata, treuga, saec. 11.) usus interdicti fuerit frequentior, magis extensus atque maiore praecisione iuridica circumscriptus. Praeterea

(463) *Kober* l. c. tom. 21. p. 8.

(464) *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 804. sq. tom. V. 19. sq.

(465) *Inst. can.* P. III. c. 21. § 2.

(466) *Kober* l. c. p. 8. sq.

(467) *Hefele* l. c. tom. I. p. 812.

(468) *Migne* P. Gr. XXXII. 1002.

(469) *Kober* l. c. p. 4. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 804. not. 10.

(470) *Hefele* l. c. tom. IV. p. 179. sq.

(471) Ut patet ex ipso textu et rubrica, sub qua canon iste cum falsa inscriptione in compilatione Gregorii IX. occurrit, sel. cap. 2. X. de purg. can. V. 34.; *Kober* l. c. p. 6. sq.; *Molitor*, Ueber kanon. Gerichtsverfahren gegen Cleriker p. 58. sq.

(472) Cfr. supra de nomine interdicti; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 19. sq.

(473) Cfr. *Kober* l. c. p. 18. sq. de dicto Ivonis Carnutensis.

quamvis complura facta, quae inde ex saeculo sexto a *Kober* (474) ad probandam existentiam interdicti, ut poenae ecclesiasticae, non sint solida vereque saltem probabilia (475), tamen ex aliis factis allegatis praeformatio quaedam futuri interdicti (476) vel ipsum interdictum saltem quoad substantiam colligitur (477).

Quodsi agatur de interdicto personali facilius sententiae *Devoti* calculus adiici potest. Etenim interdictum personale, quatenus est suspensio quaedam a iuribus quibusdam, omnibus Christi fidelibus communibus, iam primis saeculis occurrit (478), et vel in ipso Libro Sexto Bonifacii VIII. interdictum personale ingressus Ecclesiae appellatur suspensio (479).

Postquam ius ecclesiasticum de interdicto infligendo certe saeculo undecimo iam constitutum fuit et in praxi receptum inde a saeculo duodecimo, cum frequentior esset usus interdicti et interdum longioris durationis (480), Romani Pontifices illud mitioribus terminis circumscribere coeperunt (481). Quibus mitigationibus accesserunt non pauca privilegia sive principibus (482) sive regularibus (483) concessa, quibus rigor iuris

(474) *Kober* l. c. p. 8. sq.

(475) Ita v. g. de Anglia per sexennium interdicto subiecta ineunte saeculo nono. Cfr. *Hinschius* l. c. p. 19.

(476) *Gregorius Turonensis*, *Histor. Franc.* t. VIII. cap. 31., ubi narratur *Leudovaldum* Episcopum ob occisionem Archiepiscopi Praetextati (a. 585. vel 586.) « *clausisse ecclesias Rothomagenses, ut in his populus sollemnia divina non spectaret* »; *Kober* l. c. p. 8. sq.

(477) *Gregorius Turon.* l. c. lib. X. cap. 15. de modo procedendi Episcopi contra *Chrodiel*dem circa idem fere tempus. Cfr. *Kober* l. c. p. 10. sq., ubi alia duo facta ex Gallia affert atque tertium quoddam exemplum ex vita S. Virgilii († 784.), quae *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 805; t. V. p. 19. non solide refutat.

(478) Cfr. Concil. Illiber. (a. 300.-306.) de negata communione ad certum tempus v. gr. c. 54. 57.; c. 13. 14. Conc. Venetici (Vannes in Gall.) a. 465. Cui sententiae vel ipse *Hinschius* accedit, qui originem interdicti personalis iam saeculo quarto adscribit l. c. tom. V. p. 31. p. 13. sq., tom. IV. p. 706. sq. 713. sq.

(479) Cap. 20. de sent. excom. V. 11. in Sext.

(480) *Kober* l. c. p. 17. sq. 20. 22. 37. sq.

(481) Cap. 11. X. de sponsal. IV. 1. (Alex. III. a. 1173.-1174.); *Kober* l. c. p. 25. sq. 39. sq.; cap. 43. X. de sent. excom. V. 39. (Innoc. III. a. 1209.); cap. 11. X. de poenit. V. 38. (Innoc. III. a. 1198.-1216.); cap. 25. X. de priv. V. 33. (cap. 58. Conc. Later. IV. a. 1215.); cap. 57. X. de sent. exc. V. 39. (Gregor. IX. a. 1227.-1234.); cap. 19. de sent. exc. V. 11. in Sext. (Bonifac. VIII.); Martinus V. Const. « *Ineffabile* » a. 1429. § 3.

(482) *Kober* l. c. p. 44.; *Devoti* l. c. §§ 4. 5.

(483) Cap. 24. X. de privil. V. 33. (cap. 57. Conc. Later. IV. a. 1215.); cap. 11. de privil. V. 7. in Sext. (Bonif. VIII.).

antiqui multum emollitus est. At illud novi accessit, quod in Libro Sexto et in Clementinis et in Extravagantibus (484) etiam interdicta latae sententiae ipsoque facto incurrenda frequentius inveniantur. Forma igitur infligendi interdictum latae sententiae secundum analogiam aliarum censurarum posteriori aetati est adscribenda.

Concilium Tridentinum non immutavit ius antiquum de interdicto constitutum, imo tum interdictum personale (485) tum locale (486) expresse ratum habuit novaque interdicta statuit (487). Qua in re quamvis dubitari non possit, quin interdictum inde a Concilio Tridentino usque ad nostram aetatem manserit, etiam ex disciplina nunc vigente, pars iuris criminalis Ecclesiae (488), tamen interdictum generale locale iamdiu non amplius est in usu. Nisi enim viva sit fides in principibus et populis christianis et una sit religio catholica in universo regno ab omnibus civibus practice exercitata, parum efficax est ista censura, imo potius nocet atque innocentibus gravia incommoda imponit (489). Quare mirum non est, quod interdicta generalia a Paulo V. a. 1606. in rempublicam Venetam et a Clemente XI. a. 1713. in nonnullas dioeceses Siciliae lata plenum effectum non sint consecuta (490). Nihilominus complura interdicta etiam latae sententiae a Pio IX. sunt retenta et statuta (491), sed non antiqua illa interdicta localia omnino generalia v. g. cap. unic. de cons. I. 1. in Extrvg. Com.

(484) Cap. 5. de poenis V. 9. in Sext.; cap. 1. eod. V. 8. in Clem.; Cap. unic. de consuet. I. 1. in Extrav. Com.; *Kober* l. c. t. 22. p. 32. sq.

(485) Sess. VI. cap. 1. de ref., Sess. VII. cap. 7. de ref. et S. C. C. in caus. Caputaquen. 2. Oct. 1723. et in caus. Spolet. 16. Maii 1726. in ed. Richt. Conc. Trid. p. 440. 442.

(486) Sess. VII. cap. 10. de ref.; Sess. VI. cap. 1. de ref.

(487) Sess. XXV. cap. 12. de regular. et cit. caus. Caputaquen.

(488) Archiv f. k. K. tom. XIX. p. 348. tom. IX. p. 174.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. lib. X. cap. 1. n. 3.

(489) Etiam scopus interdicti generalis est emendatio criminis, quod in publicam perniciem vergit, et reparatio publici scandali, quod ex crimine fuit ortum, praesertim cum crimen est commissum a maiori parte populi, ordinis vel coetus aut etiam ab aliquo ex praestantioribus. Quae emendatio videtur facilius obtineri posse, si potentes videant ob ipsorum culpam subditos *affici privatione*, quam aegre ferunt. *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 3. n. 5. sq. 10. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 396., qui propterea scite addit: „ quapropter si huiusmodi privationis nullam aut parvam rationem haberent subditi, *non expediret* hac poena in criminosum animadvertere „.

(490) *Kober* l. c. p. 49. sq.

(491) Cfr. quoque decretum S. C. Consist. 30. Sept. 1909. quo civitas

II. De subiecto activo et passivo interdicti.

220. *Subiectum activum* sive causa efficiens interdicti est is, qui iurisdictionem habet in foro contentioso et regulariter etiam sententiam excommunicationis et suspensionis ferre potest, nisi iure speciali ipsius potestas sit limitata (492). Quare Romani Pontifices et Concilia oecumenica (493), locorum Ordinarii et Concilia particularia (494), Legati Sedis Apostolicae (495), Vicarii capitulares (496), Praelati regulares quasi episcopali iurisdictione instructi (497) ex potestate ordinaria (498) interdictum infligere possunt, dummodo servant limites suae competentiae. Potestas interdicendi quae ex iure antiquo capitulis, etiam sede plana (499), archidiaconis, archipresbyteris aliisque Praelatis inferioribus, non vero parochis competeat saltem a Bonifacio VIII. quoad capitula sede plena

Adria cum suburbio supposita est generali interdicto locali et personali ob sacrilegam aggressionem in Episcopum commissam, in Act. Ap. Sed. t. I. p. 765. sq. In quo decreto disciplina generalis de interdicto aliquantisper immutata fuit; cfr. *Ferreres* in Nouvelle Rev. Théolog. (a. 1910.) p. 407. sq. Quod interdictum in cit. decreto vocatur *censura* licet fuerit latum ad quindecim dies et propter delictum *praeteritum* atque insuper statuitur clericos per ipsius gravem obligationem irregularitatem incurrere; quae est nova confirmatio vocem *censura* in disciplina vigente sumi in sensu lato, cum agitur de suspensione et interdicto, quae sive ut poena medicinalis sive ut poena vindicativa infligi possunt. Effectus vero omissi aut saltem mitigati in illo decreto S. C. Consist. haud immerito considerari possunt ut signum mitioris disciplinae in hac parte introducendae.

(492) *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 1. n. 2. 3. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 340. 341.; *Kober* l. c. t. 21. p. 44. Quodsi *Kober* l. c. t. 22. p. 8. etiam commemorat Cardinales, quod in suis titulis interdictum infligere possint, et provocat ad cap. 11. de maiorit. et ob. l. 33.; tale ius Cardinalibus iam ex saeculo XVII. per Const. Innocentii XII. « *Rom. Pontifex* » videtur esse ademptum. *Wernz* t. II. n. 632.

(493) Cap. 1. de sent. excom. V. 10. in Clem.; *Kober* l. c. t. 22. p. 3. sq.

(494) Cit. cap. 1. h. t. in Clem.; *Kober* l. c. p. 6. sq.

(495) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 5. 20. de ref.; *Kober* l. c. p. 8.

(496) Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 16. de ref.; *Schmalzgr.* h. t. n. 341.

(497) Quae potestas Praelatorum regularium saltem ex consuetudine recepta restricta est ad ius infligendi interdictum *personale*, non vero locale. Cfr. *Suarez* l. c. n. 2. 3.; *Kober* l. c. p. 15. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 341.

(498) De potestate delegata ad infligendum interdictum cfr. *Suarez* l. c. n. 6.; *Kober* l. c. p. 16. sq.

(499) Cap. 5. X. de cons. I. 4.; cap. 18. X. de praescr. II. 26.; cap. 2. X. de his quae f. a mai. part. III. 11.; cap. 23. X. de verb. sign. V. 40.; cap. 1. de sent. excom. V. 10. in Clem.

practice fuit abrogata (500) et universim quoad omnes istos Praelatos inferiores a Concilio Tridentino (501) penitus est sublata.

221. Interdictum cum directe afficere possit aut locum aut personas, inprimis tum locus quidam generalis tum particularis interdicto *subiici* potest (502). Et Romanus quidem Pontifex, quamvis in rebus spiritualibus sibi subiectum habeat universum orbem catholicum, tamen moraliter loquendo, ob defectum causae sufficientis et damnum Ecclesiae universalis, nonnisi distributive interdictum locale generale infligere potest. Episcopus interdictum locale ultra territorium suae iurisdictioni subiectum extendere nequit, nisi forte per accidens ad obtinendum scopum interdicti (503). Imo nostra aetate merito dubitatur, num ex disciplina vigente Episcopi inconsulto Romano Pontifice *insolitam* poenam generalis interdicti localis in *totam* dioecesim statuere possint. Id quod a fortiori dicendum est de Concilio provinciali vel plenario in universam provinciam ecclesiasticam vel universum quoddam regnum. Nam huiusmodi poena interdicti localis valde generalis vel ab ipso Romano Pontifice non amplius infligi solet et tamquam causa maior et extraordinaria iudicio Sedis Apostolicae omnino videtur reservata (504).

(500) Cap. 8. de off. ordin. I. 16. in Sext. iunct. cap. 6. (Conc. Lugd. II. a. 1274. cap. 17.) eod. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 5.; *Kober* l. c. p. 9. sq.

(501) Sess. XXIV. cap. 20. de ref.

(502) *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 2. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 326. 343.

(503) Cap. 17. de sent. exc. V. 11. in Sext.; *Kober* l. c. p. 4.; *Schmalzgr.* l. c.

(504) Cfr. Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* » et *Kober* l. c. tom. 21. p. 44. de privilegio a. 1255. ab Alexandro IV. concessio, vi cuius universa Gallia a solo Romano Pontifice interdicto subiici posset. Interdicta iure communi inflicta tamquam ipso iure incurrenda quinque tantum adsunt in disciplina vigente. Quorum *nullum* est interdictum *locale*, multo minus *locale generale*. Duo sunt statuta a Pio IX. in Const. « *Apost. Sedis* » n. 46. 47.; unus ab eodem R. P. in Const. « *Rom. Pontifex* » 23. Aug. 1873.; duo sunt inflicta a Conc. Trid. Ex quibus tria sunt interdicta *partialia* (ab ingressu ecclesiae) et *particularia*; duo sunt *generalia personalia*, sed in *corpora moralia* (universitates, collegia, capitula), non *in universum populum*. Quae iuris communis seu pontificii parsimonia in hac poena infligenda certe saltem normam praebet Episcopis ut a ferendis interdictis *generalibus* praesertim *localibus* abstineant; nam sua potestate Episcopi uti non possunt, nisi secundum praxim vigentem, quae *praxis*, licet absit *expressa* iuris dispositio, facit ut interdictum generale *in universum populum* sive personale sive locale sit Sedi Apostolicae reservatum. Ob quam rationem

Quodsi feratur interdictum locale *generale*, sine dubio omnia loca etiam non sacra afficit, licet interdictum locale particulare solummodo in loca sacra velut in ecclesiam decerni soleat (505). Attamen interdictum *locale* cum personas innocentes tantum liget ratione loci, cives inculpabiles minime prohibet, quominus extra civitatem forte interdictam divinis officiis licite intersint (506), secus dicendum ex iure Decretalium in Const. "Apost. Sedis", a Pio IX. non commemorato de iis, qui interdicto causam dederunt, pro quibus interdictum locale semper secum tulit speciale interdictum personale, ita ut neque in loco interdicto neque extra illum divina participare potuerint (507). Quodsi personae innocentes maneat in loco interdicto supposito, omnes et clerici et laici, tam saeculares quam regulares, incolae et exteri, exempti et non exempti generale interdictum locale observare tenentur (508), nisi speciali privilegio sint muniti (509). Ad quanam loca interdictum quoddam generale sese extendat, ex ipsa definitione et divisione supra data et ex cap. 17. X. de verb. sign. V. 40. manifeste colligitur.

Interdicta universa civitate episcopali vel dioecesi, etiam ecclesia cathedralis censetur interdicto subiecta. Cfr. cap. 5. X. de consuet. I. 4.; *Schmalzgr.* h. t. n. 327.; *Kober* l. c. p. 294. sq. Porro si civitas vel villa vel castrum subiiciantur ecclesiastico interdicto, illorum suburbia et continentia aedificia ex ipsa iuris dispositione sunt interdicta, ne vilipendi valeat sententia interdicti (510). Ratione quoque simili si ecclesia sit *interdicto* speciali supposita, nec in capella eius celebrari

nostra aetate Episcopi coadunati in concilio provinciali (vel forte plenario sive nationali) non amplius videntur posse pronuntiare sententiam interdicti totam provinciam complectentis, quod tamquam causa maior habendum est ut reservatum Rom. Pontifici.

(505) *Suarez* l. c. n. 4.

(506) Cap. 16. de sent. excom. V. 11. in Sext.; *Kober* l. c. tom. 21. p. 291. sq.

(507) Cit. cap. 16. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 333.

(508) Cap. 17. X. de verb. sig. V. 40.; cap. 4. de priv. V. 7. in Sext.; cap. 1. h. t. in Clem.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 12. de regul.; *Kober* l. c. p. 293. — Cfr. quoque *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 385. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 372. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 83. sq.

(509) Cap. 11. de privil. V. 7. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 332.

(510) Cap. 17. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 326. sq.; *Kober* l. c. p. 294. sq.; *Suarez* l. c. n. 11. disp. XXXII. sect. 2.

nec in coemeterio eidem ecclesiae *contiguus* poterit sepeliri; secus si ei *contigua* non sint (511).

222. Generatim omnes personae, quae excommunicari possunt, etiam per se capaces sunt, ut interdicto *personali* subiici valeant, dummodo reliqua i. e. causa et iurisdictio sufficiens concurrant (512).

Porro interdicti *personalis subiectum passivum* potest esse persona singularis et physica et communitas sive persona moralis (513). Cfr. Conc. Trid. Sess. VII. cap. 10. de ref.; Pii IX. Const. "*Apost. Sedis*," Interd. I. n. 46. Qua re discrepat interdictum personale ab excommunicatione et convenit cum suspensione. Persona autem physica interdicto ligari nequit, nisi rationis compos sit, quia secus praecepti et poenae adnexae incapax est. Similiter nulla persona sive physica sive moralis interdicti potest, nisi iurisdictioni Praelati interdicentis sit subiecta (514).

Quodsi interdictum *personale* et *generale* absolute et simpliciter feratur in aliquam communitatem, omnes illius socii interdicto ligantur (515); at excipiuntur in personali interdicto generali, etiam clero inflicto, Episcopi aliique superiores Praelati nisi expressa de ipsis fiat mentio (516); item amentes et infantes doli nondum capaces, non exclusa sepultura; socii innocentes, si novo domicilio alibi acquisito desinant esse pars communitatis interdictae; exteri (517). Praeterea cum leges poenales strictae sint interpretationis, si sententia inter-

(511) Cit. cap. 17. h. t. in Sext.; Kober l. c. p. 296. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 331. Quae separatio coemeterii ab ecclesia cum hodie sit praxis communis, et contiguitas sit exceptio rara vix ullibi existens nec probabiliter duratura, illa relatio inter interdictum ecclesiae et coemeterii non amplius videtur esse practici momenti atque vel in ipsis casibus raris non videtur esse tenenda. Nam lex non fit pro raro aliquo casu, qui se habeat per modum exceptionis a regula generali. Ergo cum per se coemeterium et ecclesia non amplius sint loca contigua, quae per modum unius considerari possint, potius videtur tenendum principium contrarium regulae generali conforme, quod interdictum ecclesiae et interdictum coemeterii sint inter se mutuo independentia, nec unum secum trahat alterum. Cfr. *D'Annibale* l. c. n. 373. not. 27. de stricta interpretatione contiguitatis et *Many*, De locis sacr. p. 249.

(512) *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 2. n. 5. sq.

(513) Cap. 16. h. t. in Sext.; cap. 11. de usur. V. 5. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 6.

(514) *Schmalzgr.* h. t. n. 344.; *Kober* l. c. p. 297. sq.

(515) *Schmalzgr.* h. t. n. 334.; *Kober* l. c. p. 334.

(516) Cap. 4. de sent. exc. V. 11. in Sext.

(517) *Suarez* l. c. n. 7. 8.; *Schmalzgr.* h. t. n. 335. sq.

dicti personalis, proferatur in clerum, non intelligitur, nisi aliud sit expressum in ea, interdictus populus, nec etiam e converso (518); neque interdicto clero alicuius ecclesiae, ideoque censetur interdicta ecclesia, neque interdictum latum in clericis per se ad regulares est extendendum (519).

Interdicto *personali particulari* tantum singulares personae determinatae sive una sive plures subiici possunt (520).

III. De conditionibus requisitis ad infligendum interdictum.

223. Cum finis interdicti sit culpae emendatio et punitio, nullum interdictum personale et speciale simpliciter absoluteque ferri potest, nisi propter *culpam mortalem* illius, in quem fertur (521).

Interdictum vero *generale et personale* ut legitime statuatur, etiam *graviorem* culpam requirit, quam interdictum speciale, sed non exigit culpam in omnibus et singulis personis, quae huic interdicto generali subiiciuntur, ideoque sufficit, quod culpa a capite aut magna parte communitatis fuerit commissa, quae habeatur ut culpa redundans in universum corpus morale. Cfr. cap. 16. h. t. in Sext. Denique interdictum *locale et generale*, ut iuste feratur, requirit causam *gravissimam*, quae non solum culpam mortalem contineat, sed etiam ex peccato aliquo modo publico sive communi procedat necesse est.

Quare inprimis cavendum est, ne interdicta ob causas pecuniarias in iure non permissas atque adeo reprobatas ferantur interdicta (522).

224. Forma quaedam substantialis solemnitatis ex natura rei in ferendo interdicto non est praescripta praeter eam, quae requiritur in omni censura infligenda, scilicet ut voluntas Praelati imponentis interdictum sufficienter exprimatur (523).

(518) Cap. 16. h. t. in Sext.

(519) *Schmalzgr.* h. t. n. 338. sq.; *Kober* l. c. p. 299. sq.

(520) Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* » Interd. II. n. 47.; Pii IX. Const. « *Rom. Pontifex* » 28. Aug. 1873.; Conc. Trid. Sess. VI. cap. 1. de ref.; *Suarez* l. c. disp. XXXII. sect. 2. n. 11.; *Kober* l. c. p. 391.

(521) *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 3. n. 1. sq. 10. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 345. sq.; *Kober* l. c. tom. 22. p. 17. sq.

(522) Cap. 3. X. de poen. V. 37.; cap. 2. de sent. exc. V. 10. in Extrav. com.; *Schmalzgr.* n. 347. sq.; *Kober* l. c. p. 22. sq.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 3. de ref.; *Bened.* XIV., De synod. dioec. lib. X. cap. 1. n. 2. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 297. sq., ubi multipliciter errat.

(523) *Suarez* l. c. disp. XXXVI. sect. 4.; *Kober* l. c. p. 29. De solemn

Quodsi interdictum imponatur per sententiam iudicalem, tum in praeparanda sententia per legitimas monitiones (524), citationes, probationes (525), tum in iis, quae sententiam comitantur (526), aut sequuntur (527), formalitates a iure communi et speciali praescriptae accurate sunt servandae. Qua in re illud solummodo subiungendum est, quod publicatio sententiae de interdicto locali servando sit omnino necessaria, secus ab iis, ad quos spectat, observari nequit (528).

IV. De effectibus interdicti (529).

225. Interdictum si absolute et simpliciter feratur, tres producit effectus principales, scilicet privationem *aliquorum sacramentorum*, prohibitionem *divinorum officiorum*, privationem *sepulturae ecclesiasticae*; salvis casibus et sacramentis a iure exceptis (530), si vero ex voluntate Praelati imponentis interdictum non feratur absolute, eum tantum habet effectum, quem Praelatus interdicens intendit v. g. prohibitionem ab ingressu ecclesiae (531).

226. Privatio *aliquorum sacramentorum* per interdictum statuta efficit, ut in loco interdicto aut a personis interdictis generatim neque administrari, neque recipi possint sacramenta *eucharistiae, extremae unctionis, ordinis* (532), nisi in

quadam forma olim cum pluribus moestitiae signis haud raro adhibita cfr. *Friedberg-Ruffini*, Diritto eccl. p. 432.

(524) Cap. 11. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 13. h. t. in Sext.

(525) Cap. 48. h. t.

(526) Cap. 1. h. t. in Sext.

(527) *Kober* l. c. p. 25. sq.

(528) *Kober* l. c. p. 30. sq.; *Suarez* l. c. disp. III. sect. 14.; Const. « *Ad evitanda* » *Martini* V.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 384.

(529) *Suarez* l. c. disp. XXXIII. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 350. sq.; *Kober* l. c. tom. 24. p. 304. sq.; *D'Annibale* l. c.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 389. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 86. sq.; *Hollweck* l. c. § 54. sq.

(530) Cap. 43. X. h. t.; cap. 16. h. t. in Sext.; cap. 8. de privil. V. 7. in Sext.

(531) *Schmalzgr.* h. t. n. 350.

(532) Cap. 11. X. de sponsal. IV. 1.; cap. 11. X. de poenit. V. 38.; cap. 43. X. h. t. et praesertim cap. 19. 24. h. t. in Sext., ubi rigor iuris antiqui etiam Decretalium Gregorii IX. a Bonifacio VIII. evidenter limitatus est. Cfr. *Maschat* l. c. elench. I. n. 69. 74. 75.; *Kober* l. c. p. 322. sq.; *Suarez* l. c. sect. 1. n. 1. In citato interdicto a S. C. Consist. 30. Sept. 1909. in civitatem Adria inflicto, sapienti consilio non commemoratur prohibitio *extremae unctionis*, sed potius sacramenta pro infirmis declarantur permissa. Cfr. quoque *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 392. et *Hilarius a Sexten*

casibus a iure exceptis (533). Quare *baptismus* etiam solemnissimus parvulis tum adultis sive sanis sive infirmis ob ipsius necessitatem est concedendus (534), excluso tamen illo tamquam ministro, qui specialiter interdictus est, nisi agatur de casu necessitatis (535).

Item *confirmatio* (536) cum sit baptismi accessorium, in forma quoque solemniter administrari et recipi potest, dummodo, qui ministrat hoc sacramentum, specialiter interdictus non sit neque is, qui recipit, eidem speciali interdicto sit subiectus, nisi prius satisfactionem exhibeat, vel cautionem praestet, vel saltem iuret aut spondeat, sese, cum potuerit, esse satisfacturum (537). Porro sacramentum *poenitentiae* (538) tempore interdicti non solum moribundis et peregrinis, sed etiam omnibus aliis administrari potest a ministris specialiter non interdictis (539) et etiam specialiter interdictis (540) cum eadem limitatione atque in sacramento confirmationis. Denique sacramentum *matrimonii* in loco interdicto et a personis generaliter tantum interdictis licite et valide recipi potest, imo etiam a specialiter interdictis, si per poenitentiam obicem removeant (541), attamen benedictio nuptialis sponsis dari ne-

l. c. p. 90. de paritate inter extremam unctionem et confirmationem, quod illa se habeat ad poenitentiam, sicut confirmatio permissa ad baptismum.

(533) Quare concedi potest eucharistia v. g. iis, qui versantur in articulo vel in periculo mortis, aut in festis exceptis (cfr. cap. 57. X. h. t.; cap. 24. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 21. sq.; *Kober* l. c. p. 328. sq.) neque prohibetur extrema unctio, si infirmus aliud sacramentum non amplius recipere possit (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 355.; *Suarez* l. c. n. 38. sq.; *Kober* l. c. p. 330. sq.), imo in casu extraordinario vel ipsa ordinatio permissa est, si secus deessent ministri sacramentorum permissorum (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 356.; *Suarez* l. c. n. 44. sq.; *Kober* l. c. p. 331.).

(534) Cap. 19. 24. h. t. in Sext.

(535) Cap. 3. 4. X. de cleric. excom. ministr. V. 27.; *Suarez* l. c. n. 2. sq.; *Schmalzgr.* h. t. 351.; *Kober* l. c. p. 322. sq.

(536) Cap. 43. X. h. t. cap. 19. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 7. sq.; *Kober* l. c. p. 326.; *Schmalzgr.* h. t. n. 352.

(537) Cap. 3. 4. X. de cleric. excom. ministr. V. 27.; cap. 24. h. t. in Sext.; cap. 8. de privileg. V. 7. in Sext.; *Suarez* l. c. n. 10. 11. 12.

(538) Cap. 11. X. de poenit. V. 38. iunct. cap. 24. h. t. in Sext., ubi Bonifacius VIII. ampliavit favores antea iam concessos; *Suarez* l. c. n. 13. sq.; *Kober* l. c. p. 326. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 353. In cit. interdicto Adriensi prohibebatur *publica* sacramentorum administratio.

(539) Quodsi administratio huius sacramenti fiat a specialiter interdictis etiam denuntiatis, illicita, sed probabilius valida est; quoniam interdictum iurisdictionem non tollit. Cfr. *Schmalzgr.* l. c.; *Suarez* l. c. n. 20.

(540) Cap. 24. h. t. in Sext.

(541) Conc. Mexican. (a. 1585.): « *Matrimonii sacramentum per verba*

quit, nisi diebus festis exceptis et speciali vetito non impeditis (542).

227. *Divina officia* (543), quae in locis interdictis aut a personis interdictis aut pro interdictis praesentibus fieri prohibentur (544), comprehendunt omnes functiones, quae primo et per se adnexae sunt alicui ordini sacro et a solis clericis ex institutione Christi vel Ecclesiae peragi permittuntur (545), velut publica sacrificii Missae (546) vel solemnis horarum canonicarum in choro celebratio (547), solemnes benedictiones (548), nisi privilegio vel indulto concessa sit exceptio, velut in interdicto *locali* et *generali* pro universa communitate, servatis certis conditionibus, in festivitatibus Natalis Domini, Paschae, Pentecostes ac Assumptionis B. Virginis gloriosae (549), Corporis Christi cum tota octava (550) pro solis clericis et religiosis servatis quatuor limitationibus cap. 24. h. t. in Sext. appositis (551). Quodsi interdictum personale et generale soli populo sit inflictum, multo magis clerici et religiosi ab officiis divinis non excluduntur, dummodo servantur conditiones necessarias, ne scopus interdicti populo impositi

de praesenti tempore interdicti administretur; benedictio tamen nuptialis conferri non potest ». Concedendum tamen est, saltem aliqua argumenta in favorem mitioris sententiae allata v. g. a *Schmalzgr.* h. t. n. 358. aliisque auctoribus recte a *Suarezio* l. c. n. 51. vocari *infirma*, ne dicamus falsa; *Kober* l. c. p. 331. sq.

(542) Cit. Conc. Mexican.; Conc. Frising. (a. 1440.) c. 25.; *Suarez* l. c. n. 47. 48. sect. 3. n. 26.; *Kober* l. c. p. 320. 332. sq.

(543) *Schmalzgr.* h. t. n. 361. sq.; *Suarez* l. c. disp. XXXIV. sect. 1. 2.; *Kober* l. c. p. 305. sq.

(544) Cap. 9. X. de iureiur. II. 24.; cap. 57. X. h. t.; cap. 16. 24. h. t. in Sext.; cap. 8. de priv. V. 7. in Sext.

(545) *Schmalzgr.* h. t. n. 362. sq. Qua prohibitionem *praedicatio* verbi Dei non comprehenditur, cfr. cap. 43. X. h. t.

(546) Cap. 24. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 1.; *Kober* l. c. p. 306. sq., ubi praeunte Paulo V. in Const. « *Superioribus* » 17. Apr. 1606. extensionem concessionis Bonifacii VIII. cap. 24. h. t. in Sext. ad capellas et oratoria privata solide impugnatur.

(547) Cap. 11. X. de poenit. V. 38.; cap. 24. h. t. in Sext.; *Suarez* l. c. sect. 3.; *Kober* l. c. p. 318. sq.

(548) *Kober* l. c. p. 319. sq.

(549) Cap. 24. h. t. in Sext.; cap. 11. de priv. V. 7. in Sext.

(550) Martin. V., Const. « *Ineffabile* » § 3. a. 1429. confirm. ab Eugen. IV. Const. « *Excellentissimum* » a. 1433.; *Maschat* l. c. n. 69. Quibus diebus ex Const. Leonis X. pro Hispania (Insulis Philippinis et America Latina) adiungendum est festum Immaculae Conceptionis B. V. M. *Gury-Ferreres* II. n. 1004.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 87.

(551) Cfr. quoque cap. 1. h. t. V. 10. in Clem.

frustretur (552). Denique in interdicto locali et speciali semel in hebdomada occulte, ianuis clausis et exclusis omnibus, praesertim excommunicatis et interdictis, licet celebrare sacrificium missae ad renovandas species S. Eucharistiae pro infirmis (553).

228. Interdictum si fuerit *locale* et *generale*, privat *sepultura ecclesiastica* (554) omnes laicos indiscriminatim sive infantes et amentes sive adultos, innocentes et culpabiles in loco interdicto existentes (555); sed iidem, nisi fuerint specialiter ob delictum personale interdicti, quominus extra territorium interdictum in loco sacro rite sepeliantur nullo iure prohibentur (556). Clerici (557) quoque decedentes in loco interdicto, si servaverint interdictum neque specialiter fuerint interdicti neque causam culpabilem interdicto dederint, ex privilegio in coemeterio (vel ecclesia) sine solemnitatibus (558) tumulari possunt (559). Si interdictum sit *locale* et *speciale*, omnes omnino laici a sepultura ecclesiastica in loco interdicto (560) prohibentur, salvo etiam in hoc casu privilegio clericorum pro interdicto generali concessio (561). Denique si interdictum fuerit *personale* sive generale sive speciale, et laici et clerici sepultura ecclesiastica privantur (562), dummodo fuerint nominatim interdicti et insuper ex decreto Martini V. “*Ad vitanda*” a iudice ecclesiastico publice denunciati (563).

(552) Kober l. c. p. 310. sq.

(553) Cap. 37. X. h. t.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 390.

(554) Rituale Rom., De exequiis, lib. III. tit. 28. de sepult.; *Thomas-sin.*, Vet. et nov. Eccl. disc. P. III. lib. 1. cap. 65. n. 8.; *Suarez* l. c. disp. XXXV. sect. 1.; *Kober* l. c. tom. 21. p. 333. sq. At in memorato interdicto Adriensi, sepultura permissa fuit; sed prohibita funera *solemnia*.

(555) Cap. 11. X. de poenit. V. 38.; *Schmalzgr.* h. t. n. 369. sq.; *Kober* l. c. p. 336. sq.

(556) Arg. cap. 16. h. t. in Sext.

(557) Cit. cap. 11. X. de poenit.; *Reiffenstuel* l. c. lib. III. tit. 1. n. 19.; *Kober* l. c. p. 337. sq.

(558) Attento cap. 24. h. t. in Sext., quo rigor “*silentii*” temperatus est.

(559) De privilegiis forte aliis concessis cfr. cap. 3. X. de priv. V. 33.; cap. 8. de priv. V. 7. in Sext.; *Kober* l. c. p. 338. sq. De privilegiis verotum quoad *sepulturam* tum quoad officia divina in *Bulla Cruciata* pro tempore interdicti concessis cfr. *Gury-Ferreres* II. n. 1112.

(560) Cap. 17. h. t. in Sext.

(561) *Suarez* l. c. sect. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 374. sq.

(562) Cap. 24. X. de privil. V. 33.; cap. 8. de privil. V. 7. in Sext.; cap. 1. de sepult. III. 7. in Clem.

(563) *Kober* l. c. p. 341.; *Schmalzgr.* h. t. n. 377.; *Suarez* l. c. sect. 3.

229. Privatio ingressus ecclesiae (564), cum non sit effectus quidam interdicti absolute lati (565), requirit specialem sententiam, sive constituit interdictum quoddam partiale et novum (566), quo quis prohibetur in Ecclesia (567) sacrum ordinem exercere (568) atque divina officia celebrare vel audire (569) et sepultura ecclesiastica donari, etiam in coemeterio ab ecclesia separato (570).

V. De violatione interdicti eiusque poenis.

230. Postquam interdictum sive locale sive personale, generale et speciale, legitime est latum et denuntiatum (571), neque interdictum locale fuit suspensum propter neglectam observantiam ex parte eorum, in quorum favorem promulgatum fuerat, omnes, in quos statutum est, per se graviter obligat. Quare clerici et laici interdicta violantes, cum sua inobedientia contemnunt auctoritatem Ecclesiae atque dirumpant nervum ecclesiasticae disciplinae (572) et impediunt scopum ab Ecclesia interdicto intentum (573), grave delictum ecclesiasticum committunt (574).

231. Laici, si violent interdictum, neque iure antiquo (575) neque ex disciplina vigente speciali poena in iure expressa

(564) Cfr. v. g. c. 8. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); c. 9. Conc. Tolet. VIII. (a. 653.); c. 3. Conc. Aurel. IV. (a. 541.); c. 2. (Pseud. Silv.) C. V. q. 2. (cap. incert.); Suarez l. c. disp. XXXV. sect. 4.; Hinschius l. c. tom. IV. p. 705. sq.; tom. V. p. 13. sq.

(565) Suarez l. c. n. 1. 2.; Schmalzgr. h. t. n. 379.

(566) Cap. 48. X. h. t.; cap. 20. h. t. in Sext.; cap. 12. X. de poenis V. 38.; Stephanus Tornac., Summa, ed. Schulte p. 195.; Suarez l. c. n. 3. 4. sq., ubi iam in antecessum exceptiones Hinschius l. c. tom. V. p. 66. not. 2. sunt refutatae.

(567) Cap. 9. X. de imm. eccl. III. 49.; Suarez l. c. n. 5. 6.

(568) Quare a concione audienda vel ab orationibus privatis extra divina officia non prohibetur, cui ingressus ecclesiae interdictus est.

(569) Schmalzgr. h. t. n. 380. sq. 386. sq. Hinc etiam huiusmodi interdicto receptio privata sacramentorum, cum cap. 20. h. t. in Sext. non exprimatur, extra divina officia est permessa.

(570) Cap. 20. h. t. in Sext.; Suarez l. c. n. 10. sq.

(571) Suarez l. c. disp. XXXIII. sect. 2. 3.; disp. XXXIV. sect. 4. 5.; disp. XXXV. sect. 1. n. 10. sq. sect. 3. n. 5.; Schmalzgr. h. t. n. 389.

(572) Cap. 5. X. de consuet. I. 4.; cap. 1. de excom. V. 10. in Clem.

(573) Clemens XI. Const. « Ubi alias » a. 1714. § 1.

(574) Kober l. c. tom. 22. p. 37. sq.; Suarez l. c. disp. XXXIV. sect. 4. n. 1. sq. sect. 5. n. 1. sq.

(575) Kober l. c. p. 38. sq.

ab Ecclesia coercentur, nisi excipiantur mandantes seu co-gentes tradi ecclesiasticae sepulturae nominatim interdictos, qui etiam ex Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „ incurrunt excommunicationem latae sententiae nemini reservatam (576).

Clerici vero eiusdem criminis rei et iure antiquo (577) et iure etiam nunc vigente maiori rigore ab Ecclesia merito castigati sunt. Hinc clerici, qui personaliter interdicti ordinem exercent (578) aut scienter celebrant divina sive actum proprium sui ordinis peragunt in loco interdicto, irregularitatem incurrunt (579). Praeterea clerici scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario vel delegato iudice vel a iure interdictis, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint. Iidem suspensionem quoque ab ordine suscepto incurrunt, qui eundem ordinem recipere praesumpserunt ab interdicto a collatione ordinum, atque, etiamsi bona fide ab huiusmodi interdicto ordinati sint, exercitium non habent ordinis sic suscepti, donec dispensentur (580). Insuper clerici qui violant interdictum, privantur privilegio vi cuius post mortem in loco sacro non obstante interdicto possunt sepeliri (581). Denique clerici tum saeculares tum regulares, imo etiam moniales, si scienter interdictum sive locale sive personale non servaverint, ipso iure efficiuntur ineligibiles et impostulabiles atque neque cum aliis ad eligendum vel postulandum debent admitti, sive amittunt ius activum et passivum electionis vel postulationis (582).

Praeter istas poenas latae sententiae, partim clericis sae-

(576) De poena iuris Decretal. cfr. cap. 1. de sepult. III. 7. in Clem.; cap. 2. de sent. excom. V. 10. in Clem.; Suarez l. c. sect. 5. n. 13.

(577) Cap. 1. (Innoc. III.) X. de postul. I. 5.; cap. 18. (Gregor. IX.) X. de excess. prael. V. 31.; Gregorius IX. Encycl. ad univers. prael. 7. Aprilis 1239.; Kober l. c. p. 39.

(578) Cap. 1. 20. h. t. in Sext.; cap. 1. de sent. II. 14. in Sext.; Kober l. c. p. 40. sq.; Suarez l. c. sect. 4. n. 21. sq.

(579) Cap. 18. h. t. in Sext.; Suarez l. c. n. 14. sq. Ita expresse declaratum etiam fuit in interdicto Adriensi, etiamsi fuerit inflictum per modum poenae vindicativae ad 15. dies.

(580) Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „; Bucceroni, Comm. Const. "*Ap. Sedis* „ n. 101. 175.

(581) Cap. 11. X. de poenit. V. 38.; cap. 20. h. t. in Sext.

(582) Cap. 18. h. t. in Sext.; cap. 1. X. de postul. V. 1.; Suarez l. c. n. 16. sq.; Kober l. c. p. 40.

cularibus (583) partim regularibus (584) violentibus interdictum aliae quoque poenae ferendae sententiae sunt in iure statutae.

VI. De cessatione et ablatione interdicti (585).

232. Interdictum latum *pro certo tempore* aut *sub conditione* aliqua cessat ipso facto et absque dispensatione vel absolute per lapsum temporis aut conditione impleta (586).

Quodsi interdictum sit locale certaeque ecclesiae impositum, destructa ecclesia cessat; si vero fuerit personale communitati inflictum, pariter cessat extincta communitate (587).

Item interdictum locale, si ab illis, in quorum favorem promulgatum est, temere fuerit violatum, ipso facto tamdiu cessat, quamdiu ipsi violaverint interdictum „*ne videantur de aliorum fletu ridere* „ (588).

233. Interdictum quodlibet *dispensatione*, v. g. ante lapsum temporis, vel *absolutione*, v. g. ob contumaciam, inflictum tolli potest ab eo, qui competente iurisdictione est instructus. Si interdictum *ab homine* latum sit per particularem sententiam, solus ille, qui eam tulit, aut ipsius superior aut alius ex commissione legitima potest illud interdictum auferre (589).

Si autem interdictum sit *a iure* latum ob contumaciam (590) et cum reservatione, nonnisi ab eo tolli potest, qui illud sibi reservavit. At interdictum a iure latum sine reservatione, si sit *locale* sive *generale* sive *speciale* ab illo solummodo relaxari potest, qui in illum locum iurisdictionem episcopalem exercet; similiter si sit *personale* et *generale*, is tantum absolvere potest, qui iurisdictionem in foro externo in illam

(583) Cap. 18. X. de excess. prael. V. 31.; cap. 7. X. de cleric. excom. ministr. V. 27.

(584) Cit. cap. 7. X. de cler. exc.; cap. 1. de sent. excom. V. 10. in Clem., Kober l. c. p. 40. sq.; Hilarius a Sexten l. c. p. 94.

(585) Suarez l. c. disp. XXXVIII.; Schmalzgr. h. t. n. 398. sq.; Kober l. c. tom. 22. p. 42. sq.; Hilarius a Sexten l. c. p. 95.

(586) Cap. 11. X. de sponsal. IV. 1.; Suarez l. c. sect. 1. n. 1. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 398.

(587) Suarez l. c. n. 9. sq. Aliter Hilarius a Sexten l. c. p. 95.

(588) Cap. 20. X. de priv. V. 33.

(589) Suarez l. c. sect. 2. n. 1. 2.

(590) Quare si interdictum a iure fuerit latum in *poenam vindictivam* delicti v. g. ad certum tempus, ante lapsum temporis non potest tolli, nisi per *dispensationem* legislatoris vel ipsius superioris, si quem habet. Cfr. Suarez l. c. n. 2.

communitatem habet (591) i. e. Episcopus. Quod si sit *personale* et *speciale*, certe ab Episcopo imo etiam ab eodem sacerdote tolli per absolutionem potest (592), a quo auferri potest excommunicatio iuris non reservata, dummodo interdictum illud ob *contumaciam* latum sit et cetera requisita concurrant.

234. Forma quaedam substantialis solemnitatis, praeter illam ex natura rei requisitam, ad relaxandum interdictum a iure non reperitur praescripta; in praxi tamen a forma consueta Ecclesiae non est recedendum (593).

Singularis est sanctio canonica, quod beneficium relaxationis *ad cautelam*, saltem quoad interdicti localis sententias *generaliter* in civitates vel terras aliquas promulgatas, locum nullatenus habere possit (594). Quae sanctio singularis, neque ad interdictum *locale* et *speciale*, ut fit a Kober l. c., neque ad interdictum *personale* sive *speciale* sive *generale* est extendenda (595).

§ 5. DE CESSATIONE A DIVINIS (596).

I. Notio, divisio, origo cessationis a divinis.

235. **Notio.** *Cessatio a divinis* (597), cum suis effectibus interdicto similis sit, optimo iure post disputationem de interdicto explicari solet (598).

Quae cessatio definitur: *Prohibitio ecclesiastica primario*

(591) Suarez l. c. n. 4. sq.; Kober l. c. p. 43. sq. Huc quoque spectat facultas concessa a Conc. Trid. sess. XXIV. c. 6. de ref., vi cuius Episcopus ab interdicto *personali* Rom. Pontifici *simpliciter* reservato absolvere potest in foro conscientiae, si delictum, quod fuit causa interdicti, occultum fuerit, et decreta S. Officii vi cuius omnes confessarii a censuris reservatis absolvere *directe* possunt cum onere recurrendi intra mensem.

(592) Cap. 39. X. h. t.; Suarez l. c. n. 7. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 401.; Kober l. c. p. 45.

(593) Cap. 15. X. h. t., Suarez l. c. disp. XXXVIII. sect. 4. n. 1.

(594) Cap. 10. h. t. in Sext.; Suarez l. c. n. 2.; Kober l. c. p. 46. sq.;

(595) Cap. 25. X. de appell. II. 23.; Suarez l. c. n. 34.; Pirhing l. c. lib. V. tit. 39. n. 253.

(596) Suarez l. c. disp. XXXIX.; Schmalzgr. h. t. n. 402. sq.; Bonacina, De cens. disp. VI.; D' Annibale l. c. n. 378.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 12.; Hilarius a Sexten l. c. p. 92.; Kober, in Archiv f. k. K. tom. 22. p. 3. sq.; Hirschel in Archiv f. k. K. tom. 46. p. 329. sq.; Hinschius l. c. tom. IV. p. 358. sq. 373. sq.

(597) De nomine cessationis a divinis cfr. cap. 1. h. t. in Clem.; cap. 2. 8. de off. ordinar. I. 16. in Sext.; cap. 13. § 1. X. de off. iud. ord. I. 31.

(598) Suarez l. c. prooem.

clericis imposita abstinendi a celebratione divinorum officiorum et administratione sacramentorum in aliquo loco (599).

Qua definitione verbo *prohibitionis* enuntiatur cessationem a divinis neque sub specie interdicti vel sub genere censurae contineri neque per se et formaliter rationem poenae vindicativae in foro ecclesiastico habere. Etenim cessatio a divinis singulares effectus interdicti vel censurae v. g. irregularitatem ex violatione ipsius non producit, et quamvis nunquam decernatur, nisi *occasione culpa* gravissimae et manifestae, tamen potius ut *signum afflictionis* et tristitiae Ecclesiae de iniuria sibi illata et per modum *praecepti*, non strictae *poenae* imponitur (600).

Porro primario et directe huiusmodi prohibitio afficit clericos, consequenter tamen etiam ad laicos extenditur (601).

Cuius prohibitionis obiectum principale sive *effectus* insinuant illa verba de *obligatione* imposita abstinendi ab officiis divinis celebrandis (602).

Denique prohibitio illa numquam directe et absolute in personas (603), sed in loca tantum fertur, imo neque ipsum locum eadem ratione afficit atque interdictum locale, cuius violatio inducit irregularitatem. Quae irregularitas ex violatione particularis aut generalis cessationis a divinis in aliquo loco non oritur (604).

236. Divisio. Cessatio a divinis, cum sit localis et directe et absolute personas non afficiat, nequit ad instar interdicti dividi in personalem et localem; attamen recte dividitur in *generalem* (605) et *particularem* (606), prout in universa quadam provincia, dioecesi, civitate, terra a divinis cessatur, aut tantum in speciali quodam loco velut in ecclesia parochiali vel collegiata. Item divisio in totalem et partialem, latae sententiae et ferendae sententiae etiam a cessatione a divinis per se non est exclusa, at de facto in iure neutra divisio certum habet fundamentum (607).

(599) Suarez l. c. sect. 1. n. 1. sq.

(600) Suarez l. c. n. 12. 13. 14. 15.

(601) Suarez l. c. sect. 2. n. 2.

(602) Suarez l. c. sect. 2. n. 1. sect. 1. n. 1.

(603) Suarez l. c. n. 48.; Schmalzgr. h. t. n. 403.

(604) Suarez l. c. n. 8. 9. sq.

(605) Cap. 1. h. t. in Clem.; Suarez l. c. n. 4. 5. sq.

(606) Cap. 55. X. de appell. II. 28.; Suarez l. c. n. 5. 7.

(607) Cap. 1. 2. X. de iure patr. III. 38.; Suarez l. c. sect. 1. n. 3. sect. 2. n. 15. 16.; Schmalzgr. h. t. n. 406.

237. Notae historicae. *Origo* cessationis a divinis, si *potestas* spectetur Ecclesiae, sane ex iure divino est repetenda (608). Nam licet ex iure divino sit, ut divina officia in Ecclesia celebrentur, tamen ius divinum non exigit, ut huiusmodi officia divina semper et ubique fiant. Quare cum cessatio a divinis non sit contraria praecepto divino, ab Ecclesia pro sua suprema et plena potestate propter causas proportionatas et valide et licite statui potest.

Cuius cessationis a divinis *prima* iam *vestigia* occurrunt quarto et quinto saeculo cum Ecclesia in templis ab haereticis Arianis vel Donatistis vi occupatis divina officia peragere detrectavit et reiecta omni communicatione cum haereticis potius intra privatas aedes divina celebravit mysteria (609).

Inde ex saeculo sexto et septimo, quibus initia interdicti reperiuntur (610), cessationes quoque a divinis introduci coepae sunt (611) atque adeo leges non desunt eo ipso tempore latae contra arbitrarías cessationes a divinis per clericos factas (612). In Concilio Lateranensi IV. (a. 1215.) cap. 7. = cap. 13. X. de off. iud. ordin. I. 31. cessationes a divinis fuerunt prohibendae et abusibus non sublatis Conc. Lugdun. II. a. 1274. cap. 17. = cap. 2. de off. ord. I. 16. in Sext. et potissimum Bonifacius VIII. cap. 8. de off. ord. in Sext. severiorem applicarunt disciplinam. Quodsi in canonibus recensitis intercessionem a divinis et interdictum paulatim accuratior facta est distinctio, id praesertim accidit cap. 1. h. t. in Clem., ubi cessationes generales a divinis, quas aliquando ex consuetudine vel alias capitula, collegia vel conventus saecularium vel regularium ecclesiarum sibi vindicabant infligendas, a Clemente V. non reprobantur, dummodo statuta laudati capitis et suorum praedecessorum diligenter observentur (614). Quod

(608) *Suarez* l. c. disp. XXXIX. prooem.

(609) Cfr. *Hirschel* l. c. p. 332. sq.; c. 41. § 1. C. XXIV. q. 1., qui can. a Gratiano falso adscribitur Iuliano Papae, cum sit ex poenit. Theodori et ex poenit. Cummeani. Cfr. *Schmitz* D. Bussbuecher p. 529. 639.

(610) Cfr. supra n. 219. de origine interdicti.

(611) *Kober* in Archiv f. k. K. tom. XXI. p. 10. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 805.

(612) Cfr. c. 7. Conc. Tolet. XIII. (a. 683.) et *Kober* l. c. p. 13. sq. de Hinem. Laudun. (a. 869.).

(613) *Kober* l. c. tom. XXII. p. 12. sq.

(614) Quanta fuerit diversitas opinionum de hac re tum inter scripto-

caput Clementinarum Concilium Tridentinum (615) saltem ex parte confirmavit, sed attento cap. 20. Sess. XXIV. de ref. vix capitulis reliquit antiquam illam potestatem decernendi cessationem a divinis (616). Ceteroquin cessationes a divinis a Concilio Tridentino non fuerunt sublatae atque etiam nostro saeculo (617) saltem particulares aliqua ratione a praxi ecclesiastica non sunt omnino alienae, ut satis probatur v. g. ex modo agendi Pii IX. (618) contra usurpationes ecclesiarum catholicarum per novos haereticos veterum catholicorum sive Fallibilistarum in diversis regionibus factas. At in singulis decretis ecclesiasticis accurate inquirendum est, utrum interdictum, an cessatio a divinis sive sensu stricto sive sensu lato statuatur (619).

II. De subiectis, causa, forma, effectibus, ablatione cessationis a divinis.

238. *Subiectum activum* sive causa efficiens cessationis a divinis est is solus, qui in foro externo habet iurisdictionem contentiosam et potestate ferendi interdictum pollet. Quare cessationem a divinis indicare valent: Romanus Pontifex, at moraliter loquendo vix absolute in universa Ecclesia, Episcopi alique Praelati supra de interdicto commemorati (620).

Porro ut patet ex ipsa definitione, *subiectum passivum* sive causa materialis cessationis a divinis est locus, et personae nonnisi mediante loco, in quo divina officia prohibentur (621).

res medii aevi tum etiam saeculi decimi sexti, patet ex iis, quae refert Suarez l. c. sect. 1. n. 2. sq. 8. sq.

(615) Sess. XXV. cap. 12. de regularibus.

(616) Quare quae veteres et recentiores scriptores (cfr. Schmalzgr. h. t. n. 415.; Kirchenlex. v. Cessatio a divinis) de potestate capitulorum habent, cessandi a divinis sede plena, videntur esse antiquata. Cfr. Suarez l. c. sect. 3. n. 3.; Kober l. c. p. 13. 15.

(617) Cfr. v. g. luctum ecclesiasticum a. 1840. ob violentam abductionem Archiepiscopi Martini Dunin a gubernio borussico factam.

(618) Cfr. Instruct. ad Nuntium Monacensem 12. Mart. 1873. in Archiv f. k. K. tom. XXIX. p. 434. „*Interdicenda est ecclesia neohaereticis attributa*“. Quae Hinschius l. c. tom. IV. p. 375. contra Pii IX. Instructionem sanae rationi et fidei catholicae conformem excipit, inanibus nituntur fundamentis. Cfr. Hirschel l. c. p. 329-337.

(619) Hirschel l. c. p. 335.

(620) Cap. 1. h. t. in Clem.; Suarez l. c. sect. 3. n. 1. 2. 3. Cfr. supra de capitulis.

(621) De religiosis exemptis cfr. cit. cap. 1. h. t. in Clem.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 12. de regul.; Schmalzgr. h. t. n. 422.

239. *Causa finalis*, ob quam cessatio a divinis indici potest, est remote et primario rigor ecclesiasticae disciplinae, ut rebelles recedant a *contumacia*. Qua in re cessatio a divinis convenit cum censuris, quae pariter in poenam vindictivam non feruntur. Quare cessatio a divinis cum privet fideles maximis bonis spiritualibus, quibus privandi non sunt, nisi interveniat contumacia, atque insuper maxime liget innocentem, in puram vindictam non est ferenda.

Hinc quoque sequitur cessationem a divinis iuste non ferri, nisi propter delictum gravissimum et publicum et contrarium communi bono Ecclesiae vel potestatis ecclesiasticae (622).

240. *Forma* substantialis in cessatione a divinis indicenda generatim est eadem atque in ferenda sententia censurae praesertim interdicti, quatenus huiusmodi forma requiritur ex generali ratione sententiae. Porro quamvis cessatio a divinis, attento iuris rigore, sub cap. 1. h. t. in Sext. non comprehendatur, tamen propter paritatem rationis medicinalis, solemnitates speciales cit. cap. 1. pro censuris praescriptae etiam in cessatione decernenda ex legitima consuetudine observantur. Multo minus singulares solemnitates, cap. 2. 8. de off. ord. I. 16. in Sext. ex iure speciali solis capitulis vel collegiis vel conventibus iniunctae, indiscriminatim ab Episcopis aliisque iudicibus ordinariis sunt observandae (623).

241. Generalis *effectus* indictae cessationis a divinis est gravis *obligatio* illam observandi, cum agatur de lege ecclesiastica ex gravissima causa lata (624). Quae obligatio primario clericis imposita proxime et directe refertur ad privationem divinorum (625). Quo nomine divinorum tria continentur, scil. *divina officia* sive missae celebratio et horarum canonicarum publica recitatio et omnes aliae solemnes benedictiones vel caeremoniae ecclesiasticae (626), porro saltem *aliquot sacramenta* (627), denique *sepultura* ecclesiastica, quatenus ista celebrationem divinorum officiorum complectitur, sed prohibitionem tumulationis in loco sacro non compre-

(622) Suarez l. c. n. 4.; Schmalzgr. h. t. n. 417.

(623) Suarez l. c. n. 5. sq.

(624) Schmalzgr. h. t. n. 421.

(625) Suarez l. c. sect. 2. n. 1.; Schmalzgr. h. t. n. 405. 406.

(626) Suarez l. c. n. 2. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 407. sq.; cap. 24. h. t. in Sext.

(627) Suarez l. c. n. 18. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 412.

hendit, cum id nullo iure cautum sit (628). Quare in cessatione a divinis quoad officia divina rigor per se est maior quam in interdicto, minor autem quoad sepulturam ecclesiasticam, sed idem quoad sacramenta (629).

242. Laicis nullo unquam tempore ob violationem cessationis a divinis *ipso iure* imposita fuit poena; excommunicatio vero, quae clericis, religiosis exemptis et non exemptis cessationem generalem non servantibus ipso facto incurrenda cap. 1. h. t. in Clem. fuerat statuta, post Pii IX. Const. "*Apost. Sedis*," est abrogata. Quare ex disciplina nunc vigente punizio huiusmodi transgressionum tum in laicis tum in clericis prudenti arbitrio competentis iudicis ecclesiastici est relicta (630).

243. Cessationem a divinis ille solus relaxare sive revocare potest, qui eam imposuit vel ipsius superior vel successor vel legitimus delegatus (631). Porro cessatio a divinis ordinarie ipso facto ob lapsum temporis vel impletam conditionem per se non cessat cum ad determinatum tempus non feratur et iudicium de sublata contumacia spectet ad iudicem (632); quae cap. 8. de off. ord. l. 16. in Sext. statuuntur, cessationes quasdam ipso iure tolli transacto mense et parte in mora culpabili existente, nostra aetate non iam videntur esse practici momenti (633).

De suspensione cessationis a divinis per appellationem interpositam idem valet atque de interdicto, et totalis aut partialis suspensio cessationis ex voluntate superioris ecclesiastici ferentis cessationem non est penitus certoque exclusa (634).

244. Scholion. De censuris excommunicationis (635), suspen-

(628) *Suarez* l. c. n. 28. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 413.

(629) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 12.; *D' Annibale* l. c. n. 378. not. 64.

(630) *Schmalzgr.* h. t. n. 423.; *Suarez* l. c. n. 35. sq.

(631) *Suarez* l. c. sect. 4. n. 1. sq.

(632) *Suarez* l. c. n. 2.

(633) *Suarez* l. c. sect. 3. n. 14.

(634) *Suarez* l. c. sect. 4. n. 3. 4.

(635) *Suarez* l. c. disp. XXI. XXII. XXIII. agit de excommunicationibus reservatis et non reservatis iuxta sanctiones iuris Decretalium in corpore iuris canonici clausas et extra illud vagantes. Cfr. quoque de his excommunicationibus magna ex parte antiquatis *Schmalzgr.* h. t. n. 212. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 269.; *Hausmann* l. c.; *Bonacina*, Opus morale, in cuius tom. III. agitur "*De censuris omnibus ecclesiasticis in particulari*" ac praesertim continetur accuratus commentarius *Bullae Coenae. Altieri*, De cens. tom. I. l. 5. tom. II. pag. 140. sq. 493. sq.

sionis (636), interdicti (637) sive latae sive ferendae sententiae in iure statutis hoc loco separatim agere non vacat, nec illa tractatio scientificam haberet utilitatem, si separatim a scientifica expositione delictorum in unum veluti catalogum colligerentur censurae omnes sive latae sive ferendae sententiae. Codificatio censurarum *latae sententiae*, quae ex iure communi nunc vigent, paucis factis additionibus, reperitur in Pii IX. Const. “*Apostolicae Sedis*”, de qua ipsius commentatores sunt consulendi (638). Praeterea in iure criminali, ubi de delictis ecclesiasticis eorumque poenis est agendum, sub singulis delictis *una cum aliis poenis* etiam censurae forte inflictæ sunt recensendae (639), quatenus in propria sede materiae v. g. in iure matrimoniali (640) vel in disputatione de sacris ordinationibus vel provisionibus canonicis id non iam ita factum est, ut simplex commemoratio poenae cum remissione ad respectivum locum, quo vitentur inutiles repetitiones, sufficere videatur.

(636) *Suarez* l. c. disp. XXXI. disserit de suspensionibus in particulari ipso iure (antiquitus) latis; *Kober*, D. Suspension. p. 142. sq. fuse de eadem re agit, quae, licet ante Pii IX. Const. “*Apostolicae Sedis*” scripta sint, tamen propter eruditionem historicam etiam nunc sua utilitate non carent.

(637) *Suarez* l. c. disp. XXXVII. de interdictis ipso iure (antiquo) latis; *Kober* in Archiv f. k. K. tom. XXII. p. 32. sq. eadem interdicta, quae usque ad annum 1869. ex sanctionibus iuris antiqui vigeant, accurate recenset, quorum numerus iam ad quinque est reductus. Cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 398. sq.

(638) V. g. *Piat. Mont.*; *Pennacchi*; *Hilarius a Sexten* l. c. a pag. 98.; *Mocchegiani*, Iurisprudentia ecclesiast. v. II. a pag. 231.; *Bucceroni* aliique supra laudati scriptores theologiae moralis.

(639) *Thesaurus*, De poenis eccl. Cfr. infra P. III. singulos titulos v. g. lib. V. tit. de haereticis.

(640) *Hinschius* l. c. tom. V. p. 234. not. 11. 13. p. 237. sq. 268. demptis arbitrariis dictis.

DE MEDIIS DISCIPLINARIBUS COERCENDI DELICTA

TITULUS VII.

DE POENITENTIIS ET REMEDIIS POENALIBUS

(*Lib. V. tit. 38. de poeniten^tiis et remissionibus*).

245. Fontes: Grat. decret. tract. de poenit. C. XXXIII. q. 3. — Compl. I. lib. V. tit. 33. d. poenit. et rem.; Compl. II. lib. V. tit. 17. eod.; Compl. III. lib. V. tit. 20. de poenitentiis; Compl. IV. lib. V. tit. 14. de poenit.; Compl. V. lib. V. tit. 17. de remiss. — Decret. Greg. IX. l. c.; Decretal. Bonif. VIII. lib. V. tit. 10. d. p. et r.; Constit. Clem. V. lib. V. tit. 9. eod.; Extravg. com. lib. V. tit. 9. eod. — Conc. Trid. Sess. XIV. doctr. de s. poenit. sacram.; Sess. XXIV. cap. 8. de ref. de poenit. publica; Sess. XXV. cap. 6. decret. de indulg. — Decretal. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 183. cum Constit. R. Pontif. ibidem allegatis. — Decreta auth. S. C. Indulg. a. 1883.; Rescripta auth. S. C. Indulg. a. 1885.

Scriptores: Commentat. iur. Decretal. in h. t. — *S. Raymundus*, Summa I. III. tit. 34. de poenit. et remiss. — *Devoti*, Inst. can. lib. II. tit. 2. sect. 4. de poenit. — Theologi dogmatici et moralistae de sacram. poenit. et de indulgentiis (1). — *Thesaurus*, De poenis eccl. P. I. cap. 2.; *Thomassin.*, Vet. et nova Eccl. discipl. P. I. lib. 2. cap. 10.-16.; *Sirmond*, Histor. poenit. public.; *Frank*, D. Bussdisciplin.; *Iungmann*, Dissertationes select. in hist. eccl. t. II. p. 137. sq.; *Funk* in Kirchenlex. v. Bussdiscipl. II. 1561. sq.; *Schmitz*, D. Bussbuecher; *Pignataro*, De discipl. poenitent. priorum Eccl. saec.; *Bloetzer* in Act. theol. Oenip. tom. XI. p. 483. sq. 593. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 84. sq. 694. sq. 715. sq. 816. sq., tom. V. p. 85. sq. 153. sq. pro suis principiis protestanticis de his rebus catholicis disputat.; *Meurer* suo modo in Archiv f. k. K. tom. 49. p. 177. sq.; *Kahn*, Le délit et la peine en droit canon. p. 97. sq.; *Lega*, De iudic. eccl. tom. IV. n. 278. sq.

Praenotiones.

246. Connexionem huius tituli cum praecedenti titulo de poenis in ordine legali his verbis declarat *Schmalzgrueber* lib. V. tit. 38: "Post *poenas*, quae imponuntur in foro *externo*, tractandum nunc est de poenis, quae imponuntur in foro *interno* sive *poenitentiali*. De his agit prima rubricae praesentis

(1) *Suarez*, De poenitentia; *Lugo*, De poenitentia; *Ballerini-Palmieri*, Opus morale, tom. V.; *Palmieri*, Tract. de poenitent.; *De San*, Tract. de poenitent.; *Pesch*, Theolog. dogmat. tom. VII. de sacr. poenit.

pars. At quia poenae istae seu poenitentiae saepe relaxantur, in altera rubricae parte agitur de remissionibus „ Simili ratione illam connexionem declarat *Pirhing* in prooemio huius tituli et *Pichler*, qui auctores cum aliis antiquioribus sub hac rubrica agunt de Sacramento Poenitentiae (2). Quae declaratio connexionis, num undequaque sit legitima, forte ab aliis in dubium vocabitur. Profecto facile intelligitur, disputationem de poenitentia vel de poenitentiis esse connexam cum iure criminali Ecclesiae; sed poenitentia, ut est sacramentum, potius spectat ad librum tertium, ubi de sacramentis agitur (3). Porro indulgentiae, quae sunt remissiones sive relaxationes poenarum temporalium *Deo* debitarum (4) referuntur ad idem forum divinum in quo sacramentum poenitentiae suam exercet vim et efficaciam; nequaquam enim indulgentiae sunt merae remissiones poenarum canonicarum in foro ecclesiastico per condonationem vel dispensationem (5) factae.

At poenitentiae pro foro externo impositae ad ius poenale pertinent in quantum saepe substituuntur veris poenis. Nec minus ad ius poenale pertinent remedia delictorum praeventiva, per quae ius poenale perficitur ac veluti completur et efficacius obtinet finem, ad quem ordinatur. Quae poenitentiae et remedia poenalia merito dici possunt media disciplinaria coercendi delicta.

(2) At *Reiffenstuel* his verbis hunc titulum orditur: „ Agitur in hoc titulo praecipue de virtute et Sacramento Poenitentiae. Verum quia haec materia penitus theologica est, et de hac theologi ex professo tractant, nil de ea hic agentes lectorem ad theologos et nostram theologiam moralem remittimus. Illa dumtaxat breviter tangentes, quae circa sigillum sacramentalis confessionis ad ius canonicum spectare videntur, videlicet de iudicio et poenis frangentium sigillum confessionis „ Quae animadversio si probanda videtur relate ad ius poenale, ad quod certe non pertinet tractatio de Sacramento Poenitentiae; non tamen videtur accurata quoad puram et simplicem remissionem ad auctores theologiae moralis, cum non minus in Sacramento Poenitentiae quam in aliis sacramentis plures sint quaestiones vere et proprie canonicae, quae extra provinciam canonistarum non sunt.

(3) Cfr. lib. III. tit. 41. 42.; *Zech*, De iure rer. eccl. P. I. sect. 2. tit. 6. de poenit.; *Devoti* aliique.

(4) *Ballerini-Palmieri*, Opus morale t. V. n. 751. sq., De indulg.

(5) Cfr. v. g. dict. Gratian. ad c. 7. C. II. q. 3.; cap. 3. X. ne cler. III. 50. Prop. 19. Lutheri damnata a Leone X. in bulla „ *Exurge Domine* „ 15. Iun. 1520. (*Denzinger-Bannwart* n. 759.). Const. Pii VI. „ *Auctorem fidei* „ prop. damn. 40.; *Palmieri*, De Poenitent. p. 492. sq.; *Beringer*, Les indulgences (a. 1905.) v. I. p. 17. sq.

§ 1. DE POENITENTIIS.

247. *Poenitentiae* vocabulum quamvis multiplicem sortitur significationem (6), velut dolorem animi et satisfactionem de peccatis commissis vel virtutem, quae inclinat ad illos actus doloris et satisfactionis, tamen hoc titulo iuris Decretalium solummodo duplicem habet sensum: denotat enim aut ipsum *sacramentum* poenitentiae, ut patet ex compluribus capitibus h. t. (7) aut *satisfactionem* pro peccatis commissis ab Ecclesia impositam (8).

I. De poenitentiae sacramento (9).

248. Disputatio de sacramento poenitentiae, etiamsi a scientia iuris canonici non sit plane aliena, si ad quaestiones vere canonicas restringatur (10), tamen principaliter spectat ad

(6) *Schmalzgr.* h. t. prooem.

(7) Cap. 5. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 16. X. h. t. V. 38.; cap. 2. h. t. V. 10. in Sext.; cap. 1. h. t. V. 9. in Clem.

(8) Cap. 1. 2. 3. 6. 8. X. h. t.

(9) *Schmalzgr.* lib. V. tit. 38. n. 1.-90., 101. sq.; *Pirhing* eod. tit. n. 11. sq.; *Pichler* eod. tit. n. 2.-18.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 84. sq., ubi iam p. 85. not. 3. facta particularia de confessione facta diacono, laico pro suis theoriis protestanticis sine ulla solida ratione allegat (cfr. *Palmieri*, Tract. de Poenit. p. 192. sq.), et p. 823. sq. 724. sq. existimat, se nonnullis futilibus argumentis iam pridem a catholicis viris refutatis, efficaciter impugnasse doctrinam catholicam de necessitate confessionis sacerdoti, non soli Deo faciendi. Cfr. *Schmalzgr.* l. c. p. 206. sq.; *Scherer* l. c. tom. I. p. 212. not. 19.

(10) Quaestionibus canonicis procul dubio adnumerantur v. g. disquisitiones de *obligatione ex lege* quoque *ecclesiastica* fidelibus imposita peccata sua statis temporibus confitendi (cfr. cap. 12. X. h. t.; *Schmalzgr.* l. c. n. 7. sq.; *Pirhing* l. c. n. 11. sq.); de *obligatione medicorum* in iure decretalium statuta monendi infirmos de confessione sacramentali instituenda (cfr. cap. 13. X. h. t. = cap. 22. Conc. Lateran. IV. a. 1215., iunct. Pii V. Const. « *Super gregem* » 8. Mart. 1566. et Conc. Rom. a. 1725. in Collect. Lac. tom. I. p. 392. sq. 455. sq. et *Benedictus XIV.*, Inst. eccl. 22.; *Schmalzgr.* h. t. n. 101. sq.; *Pirhing* h. t. n. 15. sq.; *Kober* in Act. theolog. Tubing. tom. 55. p. 660. sq.; *Santi* h. t. n. 7.); de *iure* fidelium exigendi administrationem sacramenti poenitentiae (cfr. S. C. Inq. 17. Iun. 1715. et 17. Dec. 1868. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 644. 955.; S. C. de Prop. F. 2. Iun. 1835. 30. Apr. 1862. in cit. Collect. 929. 932. iunct. n. 928. 930.; Conc. provinc. Ultraiect. a. 1865. in Collect. Lac. tom. V. p. 829.; *Kober*, D. Kirchenb. p. 287.) etiam tempore interdicti (cfr. c. 11. X. h. t.) vel ultimi supplicii (cfr. cap. 1. h. t. in Clem.; *Pirhing* l. c. n. 24. sq.); de *privilegio* sibi eli-

theologos dogmaticos et moralistas, imo moralistae una cum disquisitionibus suae scientiae propriis, ob materiae connexionem, iuris canonici quaestiones resolvere solent (11). Quare quaestiones vere canonicae de Sacramento Poenitentiae, in quantum a moralistis non sunt praeoccupatae aut non satis pro dignitate tractatae, ea moderatione ut vitentur inutiles repetitiones nec tamen in ordine systematico praefixo lacuna quaedam relinquatur, hoc loco videntur esse omittendae et libro tertio post Sacramentum Eucharistiae reservandae.

II. De satisfactione poenitentiali.

249. *Poenitentia*, prout non raro distinguitur a poenis vindicativis et censuris in foro ecclesiastico inflictis, *est operis externi et laboriosi frequentatio ab Ecclesia imposita, et a fidelibus acceptata ad satisfactionem inprimis Deo et deinde etiam Ecclesiae pro peccatis praeteritis exhibendam et ad emendationem delinquentis et cautionem contra relapsam* (12).

gendi confessarium (cfr. cap. 16. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Sext.); *Schmalzgr.* l. c. n. 45. 46., ubi recte docet cap. 2. h. t. in Sext. non ob stare, quominus consuetudine immemoriali obtineatur facultas eligendi confessarium et ita praeformavit solutionem controversiae usque ad nostra tempora agitatam. Cfr. Collect. S. C. de Prop. F. n. 928. sq.

Denique a canonistis merito inquiritur de *competentia* et capacitate superiorum ecclesiasticorum administrandi sacramentum poenitentiae (cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 7. sq.) et de obligatione illud rite conferendi. Cfr. cap. 5. 8. 11. 12. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Sext.; de iurisdictione ordinaria et delegata, de casuum reservatione. Maxime vero ad ius criminale Ecclesiae spectant abusus criminalis et sacrilegus ipsius sacramenti v. gr. per sollicitationem, *laesiones sigilli* sacramentalis, illarum *poenae* et *ordo iudiciarius* in huiusmodi causis servandus. Cfr. cap. 12. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 59. sq.

(11) *Ballerini-Palmieri* l. c. tom. V. n. 1. sq.; *Bucceroni*, Instit. theol. mor. vol. II. de sacr. poenit.; atque alii passim omnes theologiae moralis scriptores antiqui et recentiores, qui pro scopo practico huius scientiae, cuius cognitio ordinatur ad rectam administrationem Sacramenti Poenitentiae, ut completam quamdam doctrinam et institutionem praebeant, etiam a proponendis quaestionibus vere et proprie canonicis non sunt alieni. Atque tum in aliis argumentis, tum praesertim in hac tractatione, a practica quadam distributione materialium pendet, in qua schola de certis quaestionibus theologiae practicae sit agendum, ut parum utiles repetitiones vitentur. Atque secundum hoc criterium, data opportunitate, videtur esse explenda lacuna in tom. III. post n. 745. relicta.

(12) *Schmalzgr.* h. t. prooem.; *Zallinger* h. t. §. 291.; *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 2.; *Meurer* l. c. p. 177. sq.

Quare poenitentia hoc loco non intelligitur illa, quae sponte et libere *sine ulla* interventione *auctoritatis* ecclesiasticae suscipitur (13). Deinde scopus principalis poenitentiae est vindicativus peccati, ut *Deo satisfiat*, secundarius autem finis reperitur in satisfactione Ecclesiae exhibenda ad reparandum scandalum ex crimine ortum. Neque scopus *medicinalis* a poenitentia est exclusus, qui consistit in delinquentis emendatione et praeservatione a relapsu. Viceversa in poena vindicativa principaliter spectatur tutela laesi ordinis socialis ecclesiastici atque illius reparatio. Hinc poenitentia *Deo praestita* non excusat a poena vindicativa in foro ecclesiastico subeunda. Porro poena vindicativa etiam independenter a consensu delinquentis ipsique invito imponi potest, poenitentia vero indiget *acceptatione poenitentis*, imo ab ipso poenitente regulariter accipit *executionem* et idcirco etiam insinuatur discrimen a censura, quae fertur in contumacem (14). Inde tamen minime sequitur, poenitentem non posse cogi ad acceptandam poenitentiam. Id quod in foro poenitentiali sive sacramentali per denegationem absolutionis manifestum est (15); at multo magis valet de poenitentia quadam publica in foro externo inflicta; ad illam enim acceptandam sub poena excommunicationis aut denegatae reconciliationis cum Ecclesia peccator vere cogi potest (16).

Denique poenitentiae illud singulare est, quod nulla reperiatur poenitentia *ipso facto* incurrenda, sed necessario requiritur, ut per Praelatum ecclesiasticum imponatur, atque etiamsi a iure antiquo statuatur aliqua poenitentia publica infligenda, certe Episcopus illam in poenitentiam privatam et secretam commutare potest (17).

(13) *Tertullian.*, De poenit. cap. 9. (*Migne P. L. I.* 1243. sq.; *Meurer* l. c. p. 179. sq.; *Schmitz* l. c. p. 19. sq.)

(14) *Thesaurus* l. c. cap. 2.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 89. tom. IV. p. 820.

(15) Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 8. de sacr. poenit.; Prop. 15. damn. ab Alex. VII. 24. Sept. 1665.; *Palmieri* l. c. p. 483. sq.; *De San* l. c. 681. sq.

(16) *Thesaurus* l. c.; *Hefele* l. c. tom. I. p. 244. ad c. 1. Conc. Neocæsar. (314.-325.). Quare errant *Meurer* l. c. p. 183. sq. et *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 696. 715., si putant repugnare ipsi notioni verae poenitentiae, ut quis ad illam suscipiendam cogatur. Cfr. quoque *Hinschius* l. c. tom. V. p. 85. sq. Multo magis *Hinschius* l. c. p. 697. errat, ubi ad explicandos textus Tertulliani et Cypriani, suis theoriis protestanticis manifeste contrarios, absque ullo solido fundamento historico fingit mutationem constitutionis Ecclesiae medio illo tempore post aetatem apostolicam introductam esse.

(17) *Thesaurus* l. c.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 8. de ref.; cap. 1. X. h. t. V. 38.; *Schmalzgr.* h. t. n. 94. sq.

250. Poenitentia ab Ecclesia imposita dividi potest in *sacramentalem*, quae in foro *sacramentali* iniungitur et a theologis dogmaticis et moralistis explicatur, et in *canonicam*, quae in foro *externo* Ecclesiae a competente superiore ecclesiastico infligitur (18). Quae poenitentia canonica denuo subdividitur in *solemnem* (19), et in non solemnem sive *communem*. Illa cum certis ritibus et solemnitatibus fuit suscepta et finita v. g. initio et in fine quadragesimae; haec licet in facie Ecclesiae et publice perageretur, tamen istis ritibus et solemnitatibus caruit. Denique poenitentia canonica potuit esse *eminenter publica*, quatenus coram omnibus fidelibus in facie Ecclesiae fuit persolvenda, aut *occulta* vel *secreta*, quatenus in loco quodam abscondito v. g. monasterio peragi potuit et debuit (20).

Poenitentiae publicae, quae in antiqua Ecclesia fuerunt introductae et potissimum rubrica huius tituli aliqua ratione innuuntur, iam inde a saeculo 14. ex praxi Ecclesiae recesserunt (21), v. g. poenitentia cap. 2. X. h. t. occisori presbyteri statuta (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 98. sq.) neque ab ipso Concilio Tridentino (22) neque a Synodis particularibus (23) denuo efficaciter fuerunt restauratae. Imo quamvis nostra aetate, qui delictum publicum et scandalosum commisit, ab Episcopo etiam per censuras ecclesiasticas ad acceptandam et perficiendam *aliquam poenitentiam publicam* cogi possit, tamen huiusmodi ius Episcopi nequit extendi ad antiquas illas stationes poenitentium vel ad solemnem poenitentiam. Nam illae poenitentiae solemnes hodie penitus abrogatae sunt, et nisi fiat universalis reformatio in Ecclesia et restauratio poenitentiarum antiquarum, Episcopus ad illas suscipiendas cogere non potest; etenim Episcopi in praxi procedant necesse

(18) *Schmitz* l. c. p. 20. sq. 33. 62., cui *Hinschius* l. c. t. V. p. 101. immerito contradicit; *Pirhing* h. t. n. 2. 3.

(19) *Schmitz* l. c. p. 51. sq. 63. sq.; Gratian. dict. ad c. 61. D. 50.; *Bernardus Pap.*, Summa lib. V. tit. 33. §§ 3. 4.; *Hostiensis*, Summa aurea lib. V. t. 38. n. 55.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 111. sq.

(20) Cfr. c. 10. C. XXVI. q. 5. (Gregor. M.); cap. 1. 7. X. h. t.; *Schmitz* l. c. p. 62. 74. 139. sq. 797.; *Hinschius* l. c. t. IV. p. 816. sq. t. V. p. 94. sq. 104. sq. 115. sq.

(21) Innoc. IV., Comment. in cap. 7. X. h. t.; *Hostiensis*, Summa lib. I. tit. 24. n. 3.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. lib. XI. cap. 11. n. 4.; *Funk*, Kirchenlex. v. Bussdisciplin p. 1576. 1587.; *Schmitz* l. c. p. 799.

(22) Sess. XXIV. cap. 8. de ref.; iunct. *Thesaurus* l. c. cap. 2.

(23) *Funk*, Kirchenlex. v. Bussdisciplin p. 1588. sq. *Schmitz* l. c.

est secundum disciplinam nunc in Ecclesia vigentem, neque ipsis competit potestas hanc disciplinam mutandi aut illis sanctionibus canonicis utendi, a quibus vel ipsi Romani Pontifices iam diu et constanter abstinere (24).

Quare universa illa disputatio de poenitentiis canonicis solemniter ratione et cum antiqua publicitate peragendis nostra aetate habet potius monumentum historicum et archaeologicum, non practicum, et solummodo eatenus sua utilitate non caret, quatenus ex vicissitudinibus historicis huius institutionis ecclesiasticae de poenitentiis publicis et doctrina catholica de poenitentia illustratur et solidius vindicatur contra adversarios (25) et vicens quoque disciplina canonica de poenitentiis (26), poenis, remissionibus, indulgentiis melius cognoscitur. Quae fusior disquisitio historica, potius quam in textu iuris canonici, specialibus monographiis est instituenda, nec in ordinario cursu etiam superiori iuris canonici est proponenda, sed historiae ecclesiasticae et studio privato relinquenda.

III. Disciplina vicens de poenitentiis.

251. Praeter satisfactionem poenitentialem praxis imponendi poenitentias pro foro externo sive occulte sive in casu delicti notorii publice peragendas nullatenus recessit ab usu fori criminalis ecclesiastici. Quae poenitentiae fori externi imponuntur praesertim in finem reparandi scandalum et obtinendi probationem resipiscentiae et firmi propositi emendationis; atque duplicem habent effectum: vel ut delinquens *mitiori poena* puniatur et *maiorem* per sacros canones statutam effugiat; vel ut poenae iam incursae et forte iam *ex parte* expiatae, per dispensationem superioris *remissionem* obtineat intuitu illius poenitentiae *voluntarie* admissae atque peractae.

Quare ex disciplina et praxi vigente poenitentiae haud raro *substituuntur* poenis; quae substitutio relinquitur prudentiae Superioris, i. e. Ordinariorum, modo per poenitentias substitutas aequae aut melius obtineatur finis poenarum ecclesiasticarum, ut videlicet reparetur scandalum datum et

(24) Conc. Trid. l. c.; *Thesaurus* l. c.; *Benedictus XIV.* l. c.

(25) V. g. *Hinschius* l. c. in litteratura aliosque recentiores protestantes.

(26) *Benedictus XIV.* l. c. n. 5. sq.

obteneatur delinquentis emendatio. Quod tamen arbitrium Ordinariorum generatim videtur esse restringendum ad illas poenas, in quibus ipsis est permessa dispensatio (27). Atque ex tali usu poenitentiarum habetur in Ecclesia aequivalens *damnatio conditionata* et *liberatio conditionata a poena*, quam commendant moderni poenalistae (28).

Poenitentiae vero, quas Ordinarii imponere possunt, illae sunt, quae praxi et moribus hodiernis non repugnant. Praecipuae vero sunt, praeter exercitia spiritualia, quae etiam remedia praeventivi rationem habent, pia quaedam preces, piae peregrinationes, frequentia sacramentorum praesertim sacramenti poenitentiae, ieiunia.

§ 2. DE REMISSIONIBUS.

252. *Remissiones* principales sunt illae, quibus in sacramento poenitentiae culpa graves et poenae aeternae a Deo per ministrum Ecclesiae condonantur (29). Maxime vero hoc titulo remissio sive remissiones (30) significant veras *indulgentias* (31), quae loco satisfactionis poenitentialis relaxationem poenarum temporalium (32) *Deo debitum* in foro di-

(27) Cfr. supra n. 88. sq. n. 91. cum not. 71.

(28) De speciali usu imponendi poenitentias in dandis dispensationibus matrimonialibus quando intervenit delictum aut impedimentum ipsum ex delicto provenit, cfr. *Pyrrhus Corradus*, Praxis dispensat. apostol. l. VIII. c. 6.; *De Iustis*, De dispensat. l. I. c. 7. n. 201. sq.; *Giovine*, De dispensat. matrim. tom. II. p. 150. 253.; *Feije*, De impediment. et dispensat. matrim. n. 742. sq.; *De Smet*, De spons. et matrim. n. 391. 395.; *Wernz* tom. IV. n. 640. not. 210. Quae poenitentia in his casibus imposita est poenitentia iuridica a poenitentia sacramentali distincta etiam quando imponitur in foro interno in dispensationibus pro illo foro datis.

(29) Quae *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 694. sq. asserit de praxi antiquae Ecclesiae ob tria crimina capitalia absolute et in perpetuum lapsos excludendi ab Ecclesia, solido fundamento carent neque multum iuvatur, quod unus alterve catholicus scriptor ob rationes non concludentes in eandem rigidam sententiam secedat. Cfr. *Palmieri*, De poenit. p. 84. sq.; *De San*, De poenit. p. 201. sq.; *Pignataro* l. c. p. 106. sq. 120. sq. 127. sq.; *Pesch*, De Sacr. poenit. n. 29. sq.; *Kurz*, Die Kath. Lehre vom Ablass. p. 22. sq. 69. sq.

(30) Cap. 4. 14. 15. X. h. t.

(31) Cap. 1. 3. h. t. in Sext.; cap. 1. 2. 4. h. t. in Extrg. com., ubi agitur de anno iubilaei.

(32) *Schmalzgr.* h. t. n. 116. sq.; *Theodorus a Spiritu Sancto*, Tract. dogmatico-moralis de indulgentiis; *Bellarminus* l. c.; *Fessler*, Ueber d. Ablass insbesondere ueber den Iubilaums-abl.; *Beringer*, Les indulgences; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 153. sq.

vino concedunt. Porro ad remissiones revocari possunt *condonationes* saltem partiales *antiquarum poenitentiarum*, quibus fideles aut sponte aut ab auctoritate ecclesiastica compulsi sese subiecerunt (33).

Insuper cum remissionibus connexae sunt *redemptiones* (34): etenim poenitentiis canonicis stricto iure persolvendis cum approbatione auctoritatis ecclesiasticae alia opera tamquam aequivalentia fuerunt *surrogata*; v. g. loco ieiunii eleemosyna pro pauperibus, pro liberatione captivorum aut aliis operibus piis, aut etiam oratio, psalmorum recitatio exigebatur. Quae substitutiones sive surrogationes, secundum analogiam compositionum fori civilis (35), dicebantur redemptiones. Atque cum his remissionibus partialibus antiquarum poenitentiarum et cum redemptionibus intime connexae sunt indulgentiae praesertim partiales. Nam illis indulgentiis par-

(33) Cfr. c. 5. 16. Conc. Ancyr. (a. 314.); c. 3. Conc. Neocaes. (a. 314.-325.); c. 12. Conc. Nicaen.; S. Basilius M. ep. ad Amphil. c. 34. 62. 74. apud Pitra l. c. t. I. p. 592. sq.; c. 47. Conc. Roman. (a. 853.); Wildt in Kirchenlex. v. Ablass l. 99. sq.; Hinschius l. c. tom. IV. p. 719. 823. tom. V. p. 98. 153.

(34) Redemptiones istae poenitentiarum circiter a saeculo septimo in Britannia ortae mox in alias regiones septentrionales divulgatae sunt. Ita v. g. statuitur: « Pro quarto anno nudus cum virgis 300. percussions recipiat ». Cum paulatim usus invalesceret redimendi poenitentias per alios aut per pecuniae summam, abusus graves introducti sunt. Cfr. Funk l. c. v. Bussd. p. 1583. sq.; Schmitz l. c. p. 144. sq.; Beringer l. c. p. 65. sq.; cap. 14. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Clem., ubi agitur contra corruptelas quaestorum eleemosynarum, quae nonnisi a Conc. Trid. Sess. XXI. cap. 9. de ref. efficaciter sublatae sunt. — Quae redemptiones, sicut tota instructio de disciplina poenitentiae, haud raro continebantur in *libris poenitentialibus*, quorum plures iam saeculo VI. et VII. orti sunt. Qui libri cum paulatim multiplicarentur, atque plures non essent immunes ab erroribus et poenitentias leviores exigent, practice abolitioni publicae poenitentiae et pro severiori disciplina antiqua cuidam laxismo locum dabant (cfr. querelas Conc. Turonensis can. 28. et Cabilonensis can. 38.); inde a saec. IX. magna oppositio illis libris fieri coepta est et RR. PP. ad antiquos canones provocantes severiorem disciplinam inducere conati sunt unde antiquae stationes poenitenciales per aliquod tempus in Occidente sunt renovatae. Cfr. Weiss Ant., Hist. eccl. tom. I. p. 215. 517.

(35) De huiusmodi commutationibus poenarum in foro saeculari pluribus locis usque ad ultima saecula adhibitis cfr. Pertile, Storia del diritto penale § 191. p. 400. sq. ubi etiam refert abusus inde ortos, atque inter causas inductae commutationis poenae, praesertim in taxam pecuniariam, etiam illam assignat, quod principes inde habebant optimum medium providendi necessitatibus publici aerarii. De historia et vi *compositionis* in iure poenali populorum germanicorum cfr. Del Giudice, Diritto penale germanico n. 11. sq. 75. sq. 77. sq.; Pertile l. c. § 178. p. 207. sq.

tialibus v. g. 7. annorum vel 7. quadragenarum tot vindicativae poenae temporales *in ipso foro divino* sive coram Deo censentur remitti, quot remissae fuissent, si quis per septem annos vel per septem quadragesimas opera antiquis poenitentibus ab Ecclesia imposita rite persolveret. Imo illae remissiones antiquarum poenitentiarum et redemptiones ita a Praelatis Ecclesiae fuerunt concessae, ut non solum poenitentiarum vel vindicativarum poenarum temporalium condonationem sive absolutionem in foro ecclesiastico efficacem continerent, sed etiam *coram Deo* vindicativas poenas temporales ipsi debitas delerent; quare veras et proprie dictas indulgentias exhibent (36).

Denique remissio quaedam extitit, si poena vindicativa in foro ecclesiastico inflicta, v. g. infamia, per *condonationem* sive *dispensationem* sive *aggratiationem* relaxatur (37).

§ 3. DE REMEDIIS POENALIBUS.

253. Sicut *poenitentiae* generatim substituuntur poenis sive absolute, sive saltem quoad gravitatem et durationem, quando suaviori hoc medio potest obtineri delinquentis emendatio simul cum scandali publici reparatione; ita *remedia poenalia praeventiva* antevertunt veradelicta ecclesiastica et impediendo ne graviter publicus ordo laedatur efficiunt, ut non sit recurrendum ad gravius illud medium iudicii criminalis contra de-

(36) Pontius, Archiep. Arelat. c. a. 1016.; Wildt l. c. p. 101. sq.; Palmieri, De poenitent. p. 507. sq.; Beringer, Les Indulgences tom. I. p. 37. sq. Si Hinschius l. c. tom. V. p. 153. sq. 155. sq. insinuat, Ecclesiam suis indulgentiis v. g. saec. 11. 12. concessisse remissionem peccatorum (culparum) non poenarum temporalium iis ipsis locis, quos affert, evidenter refutatur. Quid enim impugnat Abaelardus? Quod sacerdotes "pro nummorum oblatione *satisfactionis* iniunctae poenas condonent. Quid ab Urbano II. (a. 1096.) et Clemente III. (a. 1188.) relaxatur? "Septima pars *poenitentiarum*", "de iniuncta sibi *poenitentia* peccatorum suorum 30. dies". Numquid non ipso Hinschius l. c. p. 153. fatente multoties iam illo tempore expressis verbis ad indulgentiam consequendam requirebatur contritio cordis et confessio oris? "Plenam suorum peccaminum, de quibus veraciter fuerint corde contriti et ore confessi, veniam indulgemus". Cfr. Conc. Lateran. IV. a. 1215. cap. ult.; Conc. Lugdun. I. a. 1245. cap. 17. At cordis contritio et oris confessio certe peccata et poenam aeternam deleverunt. Quid igitur remansit relaxandum nisi poena temporalis? Quare si Hinschius insistit verbis "*remissionis peccatorum*" neglectis omnibus aliis textibus claris et argumentis, non utitur methodo scientifica, sed praeiudicatis suis opinionibus protestanticis in agnoscenda re adeo evidenti impeditur.

(37) Cfr. supra n. 81. sq. 85. sq.

linguentem instituti et sanctionis stricte poenalis inflictæ (38). — Inde remedia *præventiva* vocantur, quia præservant a gravibus delictis committendis (39). *Poenalia* autem remedia sunt, quia important aliquam *poenalitatem*, saltem in diminutione honoris illius personæ, cui applicantur. Qui *character poenalis* ex natura rei supponit aliquam legis transgressionem, quæ tamen ad rationem delicti non pertingat et vel pro transgressore occasio sit seu periculum veri delicti committendi, vel suspicionem illius delicti contineat et inde fidelium scandalum v. gr. visitationes aut familiaritates clerici cum personis diversi sexus.

Usus huiusmodi remediorum iam satis aperte commendatur a Concilio Tridentino Sess. XIII. c. 1. de ref., ubi Episcopis sive *ordinariis iudicibus* in memoriam revocatur officium *pastoris*, quod inprimis habent, atque inde inferitur “ita præeesse sibi subditis oportere, ut non in eis dominantur, sed illos tamquam filios et fratres diligant *elaborentque ut hortando et monendo ab illicitis deterreant* „ etc. — Tridentini vestigiis inherens S. C. Ep. et Reg. in Instructione 11. Iunii 1880., qua ordinabat processum summarium pro causis criminalibus clericorum, non omisit media disciplinaria et præventiva inculcare ex illo principio, quod in art. I. præfixit: “*Ordinario iudici pastorale onus incumbit disciplinam correctionemque clericorum a se dependentium curandi, super eorumdem vitæ rationem vigilando remediisque utendo canonicis ad præcavendas apud eosdem et eliminandas ordinis perturbationes* „. Quæ ibi de clericis subditis dicta, pari ratione ad subditos laicos ex eodem principio sunt extendenda. Nec dubium esse potest, quin ius poenale alicuius societatis eo sit perfectius, quo cum aptis poenis ad coercenda delicta melius coniungat efficacia media præservandi subditos a delictis committendis, seu cum iure poenali strictius accepto aptius consociet sic dictam *politiam poenalem* sapienter ordinatam (40).

(38) Cfr. *Analecta Iur. Pont.* tom. XIX. col. 1115. sq. tom. XX. col. 68. sq.; *Lega* l. c. tom. IV. p. 348.; *Pierantonelli*, *Praxis fori eccl.* p. 67. sq.; *Borriero*, *Manuale per processo canonico criminale e disciplinare*, Appendice III. p. 367. “*Procedura Paterna* „; *Droste* l. c. § 74. sq.; *Laurentius*, *Inst. iur. eccl.* n. 346.; *Smith*, *The new procedure etc.* p. 24. sq.; *Baart*, *Legal Formulary* p. 427. sq.; *Planchet*, *Procedimientos eclesiasticos* p. 6. sq.

(39) *Borriero* p. 372. sq.

(40) *Carmignani*, *Elementa iuris crimin.* p. 189. sq. “*de poenis corre-*

Praecipua remedia poenalia, de quibus in memorata instructione fit mentio sunt *monitio*, *correptio* seu reprehensio, *praeceptum*, *vigilantia*, quibus accedunt *exercitia spiritualia* etiam inter poenitentias canonicas ex vigenti disciplina commemorata. Quae remedia, non taxative sed *demonstrative* seu exempli causa ibi videntur enumerata (41), nec semper seorsim adhibenda, sed haud raro coniuncta secundum modum in eadem instructione declaratum et nunc explicandum.

I. De monitione paterna (42).

254. Inter proceduras contra reum violationis legis ecclesiasticae, quae veri processus criminalis rationem non habent, simplicissima et mitissima et antiquissima est *monitio paterna*. Quodsi ex evangelio vel ipsi fratri permissum atque adeo praeceptum est, ut fratrem delinquentem cum caritate moneat, a fortiori Superiori ecclesiastico competit, ut subditos delinquentes tamquam pater moneat, imo pro mansuetudine Christi, cuius vestigia sequitur Ecclesia, suavior ille procedendi modus, quantum fieri potest, omnino est praemittendus, antequam Superiores ecclesiastici severiora adoptent remedia. (Concilium Tridentinum sess. XIII. c. 1. de ref.).

Antequam Episcopus vel alius Ordinarius sive clerico sive laico sibi subdito intimet monitionem paternam, inprimis requiritur, ut lex ecclesiastica vere fuerit violata et de violatione facta authentice constet. Quare Superior ecclesiasticus, nisi ipsa inspectione oculari legis transgressionem manifeste cognovit (v. g. Episcopus in visitatione canonica deprehendit parochum ab anno baptismata vel matrimonia non amplius inseruisse libris) primo loco curet, ut de patrata legis violatione per denuntiationem vel alium modum ad se delata ex summaria et extraiudiciali facti cognitione in scriptis notanda certo constet, ut ad ulteriora procedere quatenus opus sit, et certiores reddere queat superiorem auctoritatem in casu legitimi recursus (43).

etoris atque de iis quas *politiae* vocant „; *Cremani*, De iure criminali § 38.; *Pertile*, Storia del diritto penale § 204. p. 659. „ Provvedimenti per prevenire i delitti „.

(41) *Lega* l. c. n. 281. 282. sq.

(42) Instr. S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1880. art. 1.-6. incl.; *Droste* l. c. p. 74. sq.; *Lega* l. c. n. 284. sq.; *Boriero* l. c. p. 375.

(43) Instr. cit. S. C. Ep. et Reg. art. 5.; *Droste* l. c. p. 76. sq.; *Lega* l. c. n. 287.; *Boriero* l. c. p. 375. sq.

Qua cognitione praemissa Ordinarii prudentiae et conscientiae incumbit decisio, utrum denuntiatio forte plane non fundata facta sit, an ad media saltem praeservativa (44) sit procedendum, an verus processus criminalis sit instruendus. Quodsi omnibus expensis saltem monitionem paternam sibi adhibendam esse existimavit, id ea ratione fiat, ut denunciatio, quantum fieri potest, det praeviam quandam opportunitatem sese defendendi. Qua in defensione si reus defecerit, monitio paterna omissis poenis gravioribus danda est aut *personaliter* aut per *personam intermediam* magna cum circumspectione *seligendam* aut per *epistolam secretam* (45). Monitiones paternae in Cancellaria episcopali publicis registris inseri prohibentur (46), sed aliquam notitiam Episcopus servare curet, ut in casu recursus rationem reddere possit (47). Contra monitionem paternam, praesertim si antea opportunitas defensionis data non sit, recursus saltem ad Episcopum, imo etiam ad superiorem auctoritatem est permissus (48).

II. De monitione canonica vel praecepto.

255. *Monitio canonica vel praeceptum*, licet iam propius ad veram proceduram criminalem accedat, tamen potius sese habet ad instar legis criminalis in casu particulari datae ideoque differt a lege criminali sicuti praeceptum differt a lege. Etenim monitio canonica est praeceptum a competente iudice ecclesiastico datum, in quo subdito v. g. clerico declaratur, quid ipsi sit agendum aut omittendum, cum respondentis poenae ecclesiasticae comminatione, quam incurrit in casu transgressionis praecepti (49).

Ut huiusmodi praeceptum ab Episcopo vel Ordinario imponatur v. g. clerico "*de non alloquendo, de non frequentando, de non conversando, de non retinendo* „, imprimis requiritur, ut per denuntiationem vel famam vel alium modum legiti-

(44) Instr. cit. art. 4. „Mediis, quae praeservant, praecipue accensentur spiritualia exercitia, monitiones et praecepta „.

(45) Instr. cit. art. 6.; Anal. I. P. XIX. 1120.; *Droste* l. c. p. 80. sq., S. C. Ep. et Reg. 28. Aug. 1750., Anal. I. P. XIX. 1124.

(46) S. C. Ep. et Reg. 7. Sept. 1801.; Anal. I. P. XX. 82.

(47) Instr. cit. art. 5. 6.

(48) *Droste* l. c. p. 78. 92. sq.; *Boriero* l. c. p. 377.

(49) Instr. cit. S. C. Ep. et Reg. art. 7.; *Droste* l. c. p. 101. sq.; *Kober*, D. Suspension p. 57. sq.; *Lega* l. c. n. 238.; *Boriero* l. c. p. 378. sq.

num transgressio legis ecclesiasticae ad Episcopum sit delata (50). Porro attendendum est, utrum monitiones paternae i. e. sine sanctione poenali hucusque factae manserint infructuosae necne (51). Denique antequam Episcopus ad formalem proceduram perveniat, quae praeceptum immediate praecedere debet, informationes extraiudiciales capiat necesse est, ne forte per proceduram iudicalem et publicam imprudenter inchoatam famam tertiae personae laedat (52).

Quodsi omnibus circumstantiis expensis, instante promotore fiscali vel mandante Episcopo, procedura ad imponendum praeceptum inchoatur, res de qua agitur per testes aliaque subsidia solide probanda est; audiendus est accusatus. Imo etiam tertiae personae, de quarum fama agitur, examinandae sunt. Nam iudex ecclesiasticus si clerico sine ullo fundamento imponit praeceptum censura munitum, quo prohibetur a certa domo tamquam suspecta frequentanda, a S. C. (53) optimo iure severe reprehendi potest.

256. Completa probationis procedura, si res disceptationi obnoxia *certo probata est*, praeceptum imponendum in forma legitima et completa in scripturam est redigendum (54); si probatio fuerit insufficiens, ut patet, a praecepto concinnando vel imponendo omnino abstineri debet. Praeceptum rite conscriptum reo est legitime *insinuandum* (55). Quae publicatio sive insinuatio praecepti fit in termino, ad quem reus est citandus, a Cancellario coram Vicario generali aut coram duobus testibus probatae integritatis. Insinuatio praecepti subsignanda est a partibus praesentibus atque etiam a reo citato, si is velit. Insuper Vicarius generalis adiicere valet iuramentum testibus adscitis servandi secretum, quatenus id prudenter expetat tituli indoles, de quo agitur (56). Quodsi reus in termino compareat, non prohibetur, quominus ante praecepti publicationem denuo sese defendat ad impediendam vel sal-

(50) Cfr. supra de monitione paterna.

(51) Cfr. cit. art. 7. Instr. cit. Id quod potissimum obtinet, si agitur de poena medicinali, non vindicativa infligenda.

(52) S. C. Ep. et Reg. 14. Ian. 1817. in Anal. I. P. XX. 452.; *Droste* l. c. p. 103.

(53) V. g. Sept. 1731. in Anal. I. P. XIX. 1120.; *Boriero* l. c. p. 380.

(54) Cap. 9. de sent. excom. V. 11. in Sext.; *Droste* l. c. p. 103.; *Kober* l. c. p. 58. sq.

(55) Cap. 48. X. de sent. excom. V. 39.; Instr. cit. S. C. Ep. et Reg. art. 8.; *Kober* l. c. p. 58.; *Lega* l. c. n. 288.; *Boriero* l. c. p. 390. sq.

(56) Instr. cit. Instr. S. C. Ep. et Reg. art. 8. §§ 1. 2.

tem suspendendam praecepti impositionem; si vero contumax fuerit, nihilominus praeceptum formis consuetis vere publicari potest v. g. per depositionem in aedibus rei vel per affixionem ad valvas Ecclesiae vel alia forma publica, nisi prudentia modum magis secretum suadeat (57).

Monitiones canonicae *registrantur* in cancellaria episcopali, ut de iisdem constare possit; sunt enim potius actus publici neque iuri de monitionibus paternis hac in re constituto subiiciuntur (58).

Monitio canonica effectum suum quoad poenas (59) consequitur, si neglecta praecepti executione elapsus sit terminus pro natura monitionis canonicae ad instar vacationis legis statutus (60). Si contra monitionem paternam permissus est recursus, a fortiori contra monitionem canonicam sive praeceptum recursus sive appellatio ad superiorem auctoritatem ecclesiasticam non interdicatur. Cfr. S. C. C. 19. Aug. 1702. (61).

(57) *Droste* l. c. p. 106.

(58) Instr. cit. art. 6.

(59) Anal. I. P. XIX. 1118.; S. C. Ep. et Reg. Dec. 1734.; *Droste* l. c. p. 104, 105.

(60) *Kober* l. c. p. 58.

(61) *Droste* l. c. p. 92. sq.; *Pierantonelli*, Praxis fori eccles. p. 253. sq. 160. sq.; *Lega* l. c. n. 290. sq.

PARS TERTIA

DE SINGULIS DELICTIS ECCLESIASTICIS EORUMQUE POENIS ET COGNITIONE IUDICIALI.

Prooemium.

257. Postquam generalis et fundamentalis disputatio de criminibus et poenis in foro ecclesiastico receptis absoluta est (1), iam in specie disserendum est, quatenus legum sive divinarum sive humanarum violationes ab Ecclesia catholica tamquam vera delicta seu crimina expressis verbis sint notata; quae poenae sive vindicativae sive medicinales, spirituales et temporales, ferendae vel latae sententiae, singulis criminibus in communi iure canonico (2) etiam ex disciplina nunc vigente sint statutae; quo ordine iudiciario forte speciali in puniendis certis delictis v. g. haeresis sit utendum (3).

258. Qua in re facile liquet, hac tertia parte non comprehendendi negligentias in observandis meris consiliis vel monitionibus vel commendationibus Superiorum ecclesiasticorum, neque peccata mere interna contra leges divinas commissa. Porro ab ista disquisitione speciali excludendae sunt omnes quoque transgressionibus etiam externae et graves legum divinarum et humanarum, quibus in communi iure canonico aut nulla poena expressis verbis est statuta aut ad summum prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici (4) relicta. Imo illae le-

(1) Cfr. *Muenchen* l. c. tom. II. p. 18. sq.; *Schiappoli* l. c. p. 845.; *Lega* l. c. n. 322. Cfr. quoque *Berner* l. c. p. 288. sq.

(2) *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 743. sq. 830. sq., tom. V. p. 157. sq. 237. sq. 295. sq., tom. IV. p. 699. sq. 797. sq., tom. V. p. 1. sq. *historica* et iuridica methodo suo modo intellecta agit de delictis et poenis ecclesiasticis et statuta potius *particularia iuris antiqui* et decreta universalis iuris *indiscriminatim* recenset, quae non raro accuratius fuissent discernenda.

(3) Cfr. v. g. de crimine sollicitationis ordinem iudicarium publicatum a S. C. Inq. 20. Febr. 1867. apud *Sentis*, Decretal. Clem. P. VIII. p. 42. sq.; de delicto simoniae: *Pirhing* l. c. lib. V. tit. 3. n. 142. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 346. not. 2. i. f.

(4) De principio quodam generali, quo haec potestas arbitraria limitatur cfr. supra n. 14. n. 61.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 743. sq. 836. tom. V. p. 295. sq. multa facta particularia ex primis saeculis diligenter de hac re colligit, at pro suis praeiudiciis explicat, praesertim l. c. tom. V. p. 299. sq.

gum divinarum et humanarum violationes, quibus sacri canones speciales et determinatas poenas sive latae sive ferendae sententiae decernunt, ob practicas rationes et ad vitandas repetitiones, non completo quodam modo videntur esse recensendae, quousque in unum codicem criminalem (5) ordinata et completa ratione non fuerint ab ipso legislatore redactae v. gr. in novo Codice.

Iamvero codificatio quaedam completa delictorum et poenarum in foro ecclesiastico ad instar modernorum codicum criminalium (6) in fontibus iuris vigentis non habetur. Ab huiusmodi enim codificatione completa et systematica, cum praecisione iuridica singulorum delictorum et poenarum annexarum, omnino alienum est decretum Gratiani. Ipse quoque liber quintus Decretalium Gregorii IX., licet ad codicem criminalem iam propius accedat, tamen neque completus est codex criminum ecclesiasticorum neque perfecto ordine systematico compositus. Multa enim crimina omnino omittuntur et in iis recensendis ordo antiquarum compilationum atque Digestorum et Codicis Imperatoris Iustiniani, etsi non serviliter, fuit retentus (7). Nihilominus quamdiu ad instar codificationis censurarum a Pio IX. in Const. "*Apostolicae Sedis* „ factae, omnium delictorum ecclesiasticorum cum annexis poenis *etiam vindicativis* codex criminalis non publicatur, indicatis quibusdam divisionibus, ordo rubricarum videtur retinendus (8).

259. Quodsi attendatur ius antiquum, delictorum capitulum *tres principales species* (9) recensebantur, i. e. apostasia a

(5) In ipsis compilationibus authenticis Decretalium multa delicta in libro quinto non referuntur, sed in propria sede materiae. Cfr. v. g. cap. 4. 6. X. de cohabit. cler. III. 2.; cap. 3. X. de eland. desp. IV. 3.; cap. unic. de consang. IV. unic. in Clem.; *Hinschius* l. c. p. 234. sq.

(6) Cfr. v. g. Regolamento penale Gregoriano (Gregorii XVI.); Codice penale pel regno d'Italia a. 1889.; Code pénal; Strafgesetzbuch f. d. d. Reich; Código penal a. 1870. Qui codices moderni haud raro parum logice dispositi sunt (cfr. *Berner* l. c. p. 289.) et nequaquam singula delicta pro sua gravitate ordinant v. g. codex criminalis Italiae primo loco lib. II. tit. 1. c. 1. refert delicta *in patriam* (!) et delicta in religionem recenset lib. II. tit. 2. cap. 2. sub rubrica: "*Dei delitti contro la libertà dei culti* „ (!).

(7) *Muenchen* l. c. tom. II. p. 262. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 232. sq.

(8) Cfr. *Berner* l. c. p. 289. de ordine legali retinendo in explicatione iuris criminalis; *Muenchen* l. c. At *Lega*, De iudic. eccl. tom. III. n. 323. propter practicam methodum (?) sibi inhaerendum putavit ordini Const. "*Apostolicae Sedis* „.

(9) Conc. Illiberit. (a. 300.-306.) c. 1. 5. 12.; Concil. Ancyrae. (a. 314.) v. g.

fide, homicidia, delicta carnis. Quamvis magna pars criminum ecclesiasticorum sub triplici illa specie esset comprehensa, tamen ut patet iam ex canonibus Concilii Illiberitani (10) (a. (300.-306.)), alia quoque delicta inter crimina ecclesiastica fuerunt adnumerata (11).

Praeunte iure romano, in Decretalibus primo loco recensentur delicta contra *Deum* et *religionem* (lib. V. tit. 3.-9. 21. 26.); mox sequuntur crimina contra *homines* patrata et inprimis contra *vitam* hominis per varia homicidia (l. c. tit. 10.-15.); contra iura coniugalia et alia *castitatis* praecepta (t. 16. 17.); contra bona fortunae (tit. 17. 18. 19. 32. 36.); contra *honorem* et bonam famam (tit. 20. 22. 26. 36.). Ultimum denique locum occupant delicta clericorum (tit. 4. 5. 9. 14. 24. 25. 27. 31.).

Quae divisio commode reduci potest ad aptam divisionem in crimina clericis et laicis *communia* et in crimina solis clericis *propria* (12). Porro delicta communia in foro ecclesiastico nequaquam ordinanda sunt secundum schemata codicum criminalium fori saecularis haud raro multiplici ratione imperfecta, sed in primis secundum *finem* et *naturam* Ecclesiae Christi (13). Qui finis Ecclesiae proprius omnino differt a fine societatis civilis. Nam respublica tamquam finem sibi proprium prosequitur publicam *prosperitatem temporalem* (14), ipsa vero Ecclesia intendit *supernaturalem sanctificationem* et aeternam felicitatem hominum (15). Hinc societas civilis optimo iure illa plectit delicta, quibus prosperitas temporalis laeditur et impeditur. At Ecclesia, quamvis in foro suo externo mere interna peccata punire non possit et inprimis suum ordinem sociale tueri debeat, tamen in delictis coercendis principaliter spectet necesse est relationem

c. 5. 20. 21. 22. 23. cfr. quoque canones Conc. Arelat. I. (a. 314.); Conc. Neocaesar. (a. 314.-325.); *Pitra* l. c. tom. I. p. 61.; *Schmitz* l. c. p. 23.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 746. t. V. p. 232.

(10) Cfr. c. 20. 52. 54. 74.

(11) Cfr. c. 2. 3. 6. 7. Conc. Chalced. (a. 451.); *S. Basil.*, epist. can.; *S. Aug.* in c. 1. D. 81. et c. 18. 19. C. XXXI. q. 4.; *Schmitz* l. c. p. 21. de « libello » a S. Cipriano commemorato.

(12) *Muenchen* l. c. p. 265.; *Schiappoli* l. c. n. 223. sq. L. II. tit. I. « Delitti communi ecclesiastici », tit. II. « Mancanze disciplinari dei chierici »; *Katz* l. c. p. 57. sq.; *Hollweck* l. c. p. 162.

(13) *Tarquini* l. c. n. 5. sq.

(14) *Cathrein*, Phil. moralis n. 508. sq.

(15) *Palmieri*, De R. Pontific. et de Eccles. p. 17. sq.

ad illam sanctitatem et felicitatem fidelium, non ad prosperitatem temporalem (16).

Quare cum sanctitas in Ecclesia promovenda maxime impediatur per *peccata*, profecto delicta in foro externo Ecclesiae commissa et coercenda, recte ordinantur et mensurantur secundum gravitatem peccatorum eorumque oppositionem ad leges et virtutes (17). Quae ordinatio sane sapientissima habetur in decalogo ab ipso divino legislatore condito ideoque codex criminalis Ecclesiae non est reprehendendus, si ad decalogum quam proxime accedat neque cum quodam contemptu de ordine decalogi est loquendum (18).

Quae principia genuina iam ab ipso S. Thoma (19) propugnata si ob oculos habeantur, manifestum est crimina in *Deum* et in *religionem* commissa, praesertim (20) in codice criminali Ecclesiae, primo loco esse collocanda. Porro inter delicta contra homines et bona humana commissa, quae secundum locum occupant, sane in omni societate crimina, quibus *universa societas* et *supremi magistratus* impetuntur, gravissima reputantur; idem a fortiori obtinet in Ecclesia, cuius auctoritas ad bona supremi ordinis promovenda a Christo Domino constituta est (21).

(16) Conc. Trid. Sess. XIII. cap. 1. de ref.; Pii VI. Const. "*Auctorem fidei*" 28. Aug. 1794. prop. 5. "*Salubribus poenis coercendi atque cogendi*"; *Cavagnis* l. c. P. I. n. 294. sq.

(17) *Lehmkuhl*, Theol. mor. vol. I. n. 266. sq. 1223. sq.; *Devoti* l. c. lib. IV. tit. 1. § 2. Cfr. quoque cap. 13. X. de iudiciis II. 1. iunct. *Schmalzgr.* lib. V. tit. 19. n. 293. 294., tit. 7. n. 181. 182.

(18) *Hinschius* l. c. tom. V. p. 234.

(19) Summa theol. I. 2. q. 73. art. 2. 3. 4.; *Lehmkuhl* l. c.

(20) Regolamento penale Gregorii XVI. lib. II. tit. 1. agit: "*Dei delitti che hanno relazione alla religione ed ai suoi ministri*"; *deinde* tit. 2. "*Dei delitti di lesa maestà*". — Cfr. quoque *Pertile*, Storia del diritto penale p. 434. sq. de legibus criminalibus fori saecularis ante pseudo-reformationem Protestanticam.

(21) Cfr. *Palmieri* l. c. de fine potestatis ecclesiasticae; *Muenchen* l. c. p. 272. sq. de crimine laesae maiestatis etiam in Ecclesia v. g. c. 18. Conc. Chalced. a. 451.; (*Hefele* l. c. t. II. p. 522.); c. 21. 22. 23. C. XI. q. 1.; cap. 5. de poenis V. 9. in Sext.; cap. 5. de poenit. V. 9. in Extrav. com. Quodsi *Hinschius* l. c. tom. V. p. 228. sq. 235. 237. 266. sq. contendit, Ecclesiam catholicam in legibus suis criminalibus etiam iuris Decretalium principaliter et substantialiter crimina persecutam esse propter *interesse hierarchicum* "*ad conservanda fundamenta potentiae suae (Machtstellung)*", non ad supprimenda communia delicta et emendationem populi, partim rem in sese *legitimam* et in omnibus codicibus criminalibus fori saecularis admissam, imo ab ipso *Hinschius* in favorem potestatis civilis pro

Reliqua delicta in *homines* et *bona humana* perpetrata, merito ita ordinantur, ut inprimis referantur delicta in *vitam hominis*, sequantur delicta *venerea* denique subiungantur delicta in *bona fortunae* et *bona honoris* et bonae famae (22).

Quare liber quintus iuris Decretalium in criminibus recensendis etiam a vero quodam ordine interno non adeo alienus est, atque in nova paranda codificatione, lacunis repletis, aliquibus titulis denuo insertis, aliis immutatis et in alium locum translatis, ad perfectum codicem criminalem reduci potest (23).

aris et focis propugnatam, falsis et iniuriosis nominibus denotat, et pro suis praeiudiciis subiectivis sine ullo fundamento obiectivo explicat, partim res manifeste falsas, quae factis non comprobantur, audacter asserit. Similibus praeiudiciis imbutus de iure poenali Ecclesiae disserit *Schiappoli* l. c. p. 664. sq.

(22) *Muenchen* l. c. p. 264. sq.

(23) Iam *Zech* l. c. De iudiciis crim. § 151. sq.; *Devoti* l. c. tit. 2. sq. et *Ponsius*, De antiquit. i. e. l. V. t. 3., ordinis recepti reformationem laudabilem tentarunt; at *Schmalzgr.* in divisione delictorum in partes v. g. lib. V. P. II. minus felix fuisse videtur.

SECTIO I.

DE COMMUNIBUS DELICTIS ECCLESIASTICIS.

CAPUT I.

DE DELICTIS CONTRA FIDEM CATHOLICAM (1).

TITULUS VIII (2).

DE APOSTASIA.

(*Lib. V. tit. 9. de apost. et reit. bapt.; tit. 6. de Iudaeis et Saracenis et eorum servis*) (3).

260. Fontes: Decret. Grat. c. 97. C. I. q. 1. cum dict. Grat.; c. 24. 25. C. II. q. 7.; C. XX. q. 3.; C. XXIII. q. 7. 5. — Compl. I. l. V. t. 8. de ap. et r. b.; Compl. III. l. V. t. 6. de apostatis; Compl. V. l. V. t. 5. de ap. et schismaticis. — Decretales Gregor. IX. l. c.; cap. 13. de haeret. V. 2. in Sext.; Conc. Trid. Sess. VII. de bapt. can. 7. 11. 14.; Sess. XIV. cap. 11. de ref. Sess. XXV. cap. 4. de regul. — Decretal. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 167. sq. — Benedictus XIV. Const. « *Inter omnigenas* » 2. Febr. 1744. § 3. sq.; Const. « *Quod provinciale Concil.* » 1. Aug. 1754.; Const. « *Si datum* » 4. Mart. 1748. — Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* » 12. Oct. 1869.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in h. t.; S. Raym., Summa l. I. t. 7. de apostat. — Zech l. c. § 170. sq. tit. 14. d. ap. et r. b.; *Devoti* l. c. tit. 3. de apostasia; *De Luca*, De delict. et poen. p. 104. sq.; *Aichner*, Compend. iur. eccles. § 216. (4). — *Muenchen* l. c. p. 357. sq.; *Passerini*, De homin. statibus tom. III. q. 189. ar. 8.; *Ameno*, De delict. et poen. p. 22. sq.; *Lega*, De iudiciis eccl. t. III. p. 413.; *Ferraris* l. c. v. Apostasia; *Thesaurus*, De poenis eccl. P. II. v. Apostasia cap. 1. sq., v. Baptisma reiterantes, v.

(1) S. Thomas l. c. 2. 2. q. 10. art. 3. q. 20. art. 3.; *Lehmkuhl* l. c. vol. I. n. 1226.

(2) Cfr. divisionem in Regolamento penale Greg. XVI. lib. II.

(3) Cfr. lib. I. tit. 16. X. de sacramentis non iterandis; Cod. Iustin. lib. I. tit. 6. ne sanctum baptisma iteretur; tit. 7. de apostatis; tit. 5. de haereticis et Manichaeis et Samaritis; Regolamento cit. art. 32.: « La cognizione e punizione dei delitti contro la *religione* appartiene ai tribunali ecclesiastici ».

(4) Cfr. de infidelitate et apostasia ex theologis: S. Thom. l. c. 2. 2. q. 10. art. 3. q. 12. art. 1.; *Lugo*, De virtute fidei divinae disp. 18. 19.; *Suarez*, De fide disp. XVI.; *Tanner*, De fide q. VIII. dub. 5. 6.

Haeresis externa cap. 1. sq.; *Ojetti*, Synopsis, v. Apostasia; *Ponsius* l. c. lib. V. tit. de apostatis; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 158. 266. tom. I. p. 48.; *Schiappoli* l. c. p. 854.; *Hollweck* l. c. §§ 95. 227. sq.

Praenotiones.

261. Cum illa delicta gravissima habeantur, quae directe sunt *contra Deum*, peccata virtutibus theologicis opposita delicta gravissima sunt dicenda, i. e. infidelitas, desperatio, odium Dei. Inter quae delicta sane odium Dei est ex genere suo summum peccatum et nonnisi secundo loco collocanda est infidelitas (5). At ratione perversitatis morum, qua infidelitas vel ipsum fundamentum et radicem sanctitatis destruit (6) atque in *apostasia* gravissimam rebellionem in Ecclesiam et completam recessionem a corpore Ecclesiae sibi habet adiunctam, apostasia tenet primum locum inter externa delicta directe contra bonum sociale Ecclesiae commissa, de quo ante alia omnia videtur agendum. Quare mirum non est, quod Ecclesia crimina apostasiae atque haereseos semper tamquam delicta ecclesiastica maxime detestanda summo rigore prosecuta sit (7).

262. *Apostasia*, (*ἀποστασία*) quamvis generatim denotare possit quamlibet retrocessionem a Deo, sive per inobedientiam in quolibet peccato mortali contra mandatum divinum commissio, sive per defectionem a statu religioso vel clericali, tamen simpliciter et communiter designat solam *recessionem a Deo*, quatenus homo fidelis per *fidem* coniungitur Deo (8).

(5) *S. Thomas* l. c. q. 20. art. 3.; *Lugo* l. c. disp. 18. sect. 2.

(6) *S. Thomas* l. c. q. 10. art. 3. « Unde manifestum est, quod peccatum infidelitatis sit maius omnibus peccatis, quae contingunt in *perversitate morum*. Secus autem est de peccatis, quae opponuntur aliis virtutibus theologicis, ut infra dicetur quaest. 20. art. 3. »; *Lugo* l. c. disp. 18. n. 49.

(7) *Schmitz* l. c. p. 23.

(8) *S. Thom.* l. c. q. 12. art. 1.; *Lugo* l. c. n. 95. sq.; *Muenchen* l. c. p. 357. 362.; c. 94. C. II. q. 3. Quod verbum *ἀποστασία* praesertim dicitur de militibus, qui ducem atque exercitum relinquunt (*Xenophon*, *Cyrus* l. IV. c. 5. § 11.), qui latine dicuntur *desertores*, et si *ad hostes transeunt, transfugae*.

§ 1. DE APOSTASIA A FIDE.

I. Notio, divisio, historia apostasiae a fide.

263. Notio et divisio. Apostasia a fide est *totalis defectio a religione christiana per baptismum suscepta* (9).

Apostasiae a fide catholica quinque species vel *modi* principales enumerari possunt. Etenim potest quis ita deficere a fide catholica, ut prorsus abiecta religione christiana transeat ad religionem Iudaicam aut ad Muhameti sectam aut ad paganismi superstitiones aut reiecta omni revelatione positiva praetendat sequi religionem et honestatem quandam mere naturalem aut ad atheismi placita perversus nullam omnino religionem sive positive revelatam sive naturalem amplectatur (10).

264. Notae historicae. Primis saeculis religionis christianae delictum apostasiae inter tria delicta capitalia principem locum occupavit (11). Inprimis apostasiae ad *Iudaismum* triplex quidam gradus distinguebatur; alii enim omnino repudiata religione christiana ad Iudaicam transierunt (12); alii religionem christianam non penitus abiectam cum iudaica studuerunt commiscere ad novam quandam religionem efficiendam (13); alii denique religionem christianam non abiecerunt neque dogmatica placita Iudaeorum amplexi sunt, sed Iudaicis ritibus et consuetudinibus adhaerebant (14).

Similiter christiani primorum saeculorum, qui religionem christianam deserentes ad *ethnicos* transierunt et apostatae vel praevaricatores vel "lapsi", fuerunt appellati, pro diversis formis et modis apostasiae distinguebantur in thurificatos,

(9) *S. Thom.* l. c. 2. 2. q. 12. art. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1.-2.; *Lugo* l. c. disp. 18. n. 95. sq.

(10) *Devoti* l. c. § 1.

(11) Cfr. c. 46. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.); c. 22. Conc. Arelat. (a. 314.); c. 1. sq. Conc. Ancyra. (a. 314.); *Schmitz* l. c. p. 23.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 157.

(12) *S. Epiphanius*, De ponder. et mens. n. 14. 15. (Migne, P. Gr. XLIII. 260. sq.) de Aquila apostata; *S. Iustin.*, Apolog. I. n. 31. (Migne l. c. VI. 375. sq.).

(13) Cod. Iust. l. I. tit. 9. de Iudaeis et Caelicolis.

(14) Can. Apost. 70.; c. 49.-50. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.); c. 37. 38. Conc. Laodic. (a. 343.-381.); *Devoti* l. c. §§ 2. 3.

sacrificatos, libellaticos seu acta facientes. Quorum libellaticorum iterum triplex fuit species (15).

Finitis persecutionibus in antiquo imperio romano rarius iam occurrunt canones contra apostasiam a fide catholica ad paganismum. At ex Iudaeis (16) et propagata religione Pseudoprophetae Muhameti nova pericula apostasiae orta sunt, cum in aliis regionibus potius contra perversam quandam retentionem consuetudinum ethnicarum, Ecclesiae atque principibus christianis esset pugnandum (17). Inde ex sacculo duodecimo non paucae sanctiones canonicae reperiuntur, quae non latae fuerunt in formalem apostasiam, sed contra cooperationem et cohabitationem cum Saracenis vel Iudaeis (18), quibus ad ipsam apostasiam via parabatur aut saltem integritati fidei atque morum honestati gravissimum periculum imminebat (19).

Quaestio de apostatis etiam post Concilium Tridentinum praesertim ex terris missionum (20) et imperio Turcarum (21) in tribunalibus romanis fuit discutienda et nostra aetate "liberorum cogitatorum", practica existit ideoque in Const. "Apost. Sedis", a Pio IX. censurae in apostatas fuerunt retentae.

II. De vi et ambitu apostasiae a fide.

265. Ad delictum apostasiae a fide catholica constitutum imprimis requiritur, ut quis *totam* Christi religionem neget et *deserat*: minime vero opus est, ut *transeat* ad aliam

(15) *Devoti* l. c. §§ 4, 5. sq.; *Kraus*, Real-Encycl. vv. Libellatici, Lapsi; *Kober*, D. Deposition p. 614. sq.; *P. Allard*, Histoire des persécutions pendant la première moitié du III. siècle p. 335. sq.; *Weiss*, Hist. eccl. I. p. 129. sq.

(16) Cfr. c. 59. 64. Conc. Tolet. IV. (a. 633.) = c. 24. C. II. q. 7. de Iudaeis baptizatis et apostatis; *Kober* l. c. p. 621. sq.; *Schiappoli* l. c.

(17) Cfr. c. 15. 16. Conc. Arel. IV. (a. 541.); c. 14. (Conc. Roman. a. 743. c. 9.) C. XXVI. q. 7.; *Kober* l. c. p. 713. sq.

(18) Cfr. cap. 6. X. de Iud. V. 6.; cap. 24. Conc. Later. III. a. 1179.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 159.

(19) Cfr. de vetito illo commercio cum Iudaeis iam c. 50. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 12. Conc. Venetic. (Vannes) a. 465.; c. 40. Conc. Agath. (a. 506.) = c. 14. C. XXVIII. q. 1.; c. 17. (Conc. Arven. a. 535.) C. XXVIII. q. 1.; *Schiappoli* l. c. pag. 855.

(20) Collect. S. C. de Prop. F. n. 1640. sq.

(21) Bened. XIV. cit. Const. "Inter omnig." "Quod provinciale".

religionem falsam, sed si penitus abiecta fide catholica *atheus* factus sit, nihilominus verus apostata habetur (22).

Porro delictum apostasiae sensu stricto tantum committitur ab eo, qui per baptismum sive sacramentum fidei religionem christianam profitens et amplectens in Ecclesiam catholicam *vere* et *visibiliter* fuit receptus (23). Quare catechumeni, qui catechesim deserentes ad templa Deorum transibant, sane sensu latiori apostatae dici potuerunt (24): etenim signo crucis in fronte accepto, manuum impositione certisque precibus aliqua ratione ad ingressum in Ecclesiam fuerunt initiati atque generale nomen christianorum consecuti sunt (25). At huiusmodi desertio catechumenorum certe est minus delictum quam defectio baptizatorum et sensu stricto apostasiae delictum non constituit. Nam sicut novitius nequit deficere a statu religioso, quem actu nondum habuit, ita etiam catechumenus ante baptismum ab illo statu communi Ecclesiae, qui solo baptismo suscipitur, non potest recedere.

Apostasiae delictum, quod in foro externo Ecclesiae iudicio et poenis subiicitur, solis actibus internis non sufficienter constituitur, sed actibus externis etsi non publicis manifestetur necesse est (26).

Quodsi quis verbis vel factis extrinsecus tantum profiteatur apostasiam a fide, animo tamen intrinsecus fidem catholicam se retinuisse dicat, in foro externo eodem modo in eum tamquam contra apostatam est procedendum atque in simili casu contra haereticos (27).

(22) *Devoti* l. c. § 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. 3.; *Lugo* l. c. disp. 18. n. 96.; *D'Annibale*, In Const. "Apost. Sed." n. 29.; *Noldin*, De delict. et poen. n. 50.; *Schiappoli* l. c. p. 854.

(23) *Lugo* l. c. n. 97.

(24) L. 2. Cod. Theod. XVI. 7.

(25) *Devoti* l. c. lib. II. tit. 2. § 29. sq.; *Kraus* l. c. v. Katechumenen n. 3. 5.; c. 39. Conc. Illiber. (a. 300.-306.) iunct. *Hefele* l. c. tom. I. p. 172. sq.; c. 6. Conc. Arelat. (a. 314.); c. 7. Conc. Constantin. I. a. 381. falso adscriptus, cfr. *Hefele* l. c. tom. II. p. 27. sq.; *Devoti* l. c. lib. IV. tit. 2. § 1.; *Weiss* l. c. p. 431. sq. ubi refertur sollemnis sponsio seu pactum cum Christo (*συνταγή, συνθήκη*), a quo per cultum idolorum merito tamquam desertor considerari poterat; *Bareille* apud *Vacant*, Dictionn. de théolog. tom. II. col. 1972. sq.

(26) Cfr. de simili materia c. 4. Conc. Neocaesar. (a. 314.-325.); c. 14. D. 50. "Cogitationis poenam nemo patitur"; *Schmalzgr.* h. t. n. 4.

(27) Cap. 3. de haeret. V. 2. in Sext.; de foro interno, si assertio illa de fide animo retenta veritate nitatur, cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 4. 5.

“ *Extra omne delictum* „ apostasiae constituti sunt, qui vi absoluta et physica ad actus externos apostasiam significantes compelluntur (28); qui vero cedunt *vi conditionali* a delicto apostasiae immunes non sunt, licet minus graviter delinquant, quam qui sponte et libere fidem catholicam deseruerunt (29).

Denique apostasiae delictum per complicitatem et cooperationem committunt etiam *credentes, receptores, defensores, fautores* apostatarum (30). Cuius complicitatis rei existere possunt tum fideles (31) tum infideles sive Iudaei (32) sive Saraceni (33) atque eo in casu Ecclesia per tribunal Inquisitionis contra ipsos infideles processit. Cfr. cit. Const. Clementis IV. et Gregorii XI.; *Lugo* l. c. disp. 19. n. 33. sq.; *Bangen*, D. roem. Curie p. 102.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 473. sq. 300. sq.

III. De poenis ecclesiasticis apostasiae a fide.

266. I. De poenis ecclesiasticis apostatarum a fide illud generale principium est tenendum, nullam in iure canonico statutam esse poenam *haereticorum*, quae non sit lata etiam in *apostatas* et vicissim ab apostatis nullam incurri poenam, a qua haeretici sint immunes (34).

Cuius legislationis canonicae facile assignari potest ratio. Nam quamvis desertio *totalis* religionis christianae sensu *magis* stricto dicatur apostasia et maiorem quandam importet malitiam quam negatio tantum *partis* religionis christianae, tamen etiam haeresis vero et proprio sensu, non tantum improprio, potest dici apostasia, et apostasia et haeresis in sua temeritate substantialiter non differunt. Quare merito eadem

(28) Cfr. c. 3. Conc. Ancy. (a. 314.) = c. 32. § 2. D. 50.

(29) Cfr. supra tit. I. n. 19.; c. 52. pr. D. 1. de poenit.; c. 85. § 1. C. XI. q. 3.; c. 4.-9. Conc. Ancy.; cap. 13. de haeret. V. 2. in Sext.; *Muenchen* l. c. p. 358. sq.; *Suarez*, De censur. disp. IV. sect. 3. n. 12. sq. disp. VI. sect. 3. n. 6.

(30) Cfr. supra tit. II. n. 45. sq.; cap. 13. de haeret. in Sext.; Pii IX. Const. “ *Apost. Sed.* ” n. 1.; *Bucceroni*, Comment. de Const. “ *Apost. Sed.* ” n. 8.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 106. sq.

(31) Cfr. c. 9. Conc. Ancy. (a. 314.).

(32) Clementis IV. Const. “ *Turbato corde* ” 26. Iul. 1267. § 3.

(33) Gregorii XI. Const. “ *Admodum dolenter* ” 3. Aug. 1372. § 3.

(34) Cap. 13. de haeret. in Sext.; *Lugo* l. c. disp. 18. n. 96.; *Tanner* l. c. q. VIII. dub. 6.; *Schmalzgr.* h. t. n. 6.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 158. sq. 473. sq.

poenae infliguntur haereticis et apostatis, quatenus ex disciplina nunc recepta vigent (35).

II. Ex poenis *spiritualibus* etiam nunc omnes a christiana fide apostatae et omnes ac singuli haeretici, quocumque nomine censeantur et cuiuscumque sectae existant, eisque credentes eorumque receptores, fautores ac generaliter quilibet illorum defensores ipso facto incurrunt excommunicationem *speciali modo* Romano Pontifici reservatam (36).

Praeterea apostatae eorumque receptores, defensores, fautores ipso facto in poenam vindicativam (37) delicti commissi, non propter solam infamiam apostasiae adnexam incurrunt irregularitatem (38), quae ipsos ab ordinibus suscipiendis et ab exercitio iam susceptorum impedit.

Porro iidem apostatae eorumque receptores, defensores, fautores, si clerici fuerint, *ipso facto privantur* beneficiis et officiis ecclesiasticis et iurisdictionibus spiritualibus actu iam possessis (39) et ipsi degradationi sunt subiiciendi (40). Insuper contra apostatas et illorum receptores, defensores, fautores statuta est *inhabilitas ipso facto* incurrenda ad quaelibet beneficia et officia ecclesiastica acquirenda et possidenda (41).

Denique eadem personae ipso iure *privantur sepultura ecclesiastica* et *correcto iure antiquo* per Pii IX. Const. "*Apo-*

(35) *Schmalzgr.* h. t. n. 6. de diverso rigore in foro saeculari ex iure antiquo.

(36) Pii IX. Const. "*Apost. Sedis*" n. 1.; *D'Annibale* in Const. "*Ap. Sed.*" n. 29. sq.; *Bucceroni* l. c.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 104. sq.

(37) *Suarez*, De censur. disp. XLIII. sect. 1. n. 3. 4.; *Thesaurus* l. c. v. Haeresis cap. 1. n. 3.; *Wernz* l. c. t. II. n. 141. 139.

(38) Cap. 2. § 2. cap. 15. de haeret. V. 2. in Sext.

(39) Cap. 9. 13. § 5. X. de haeret. V. 7.; cap. 12. eod. V. 2. in Sext. iunct. declar. S. C. Inq. 18. Iul. 1558. relata a *Thesauro* l. c. v. Haeresis cap. 1. n. 4.; § 3.; *Gennari*, Sulla privazione del beneficio ecclesiastico p. 22. sq.; *Schmalzgr.* lib. V. tit. 7. de haeret. n. 110. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 477. not. 6. p. 489.; *De Luca* l. c. n. 106.; *Lega* l. c. n. 333. Quare *Muenchen* l. c. p. 328. sq. sine sufficienti fundamento amissionem ipso iure statutam esse negat.

(40) Cap. 9. 13. § 1. X. de haeret. V. 7.; cap. 1. eod. V. 2. in Sext.; *Kober* l. c. p. 745.; *Hinschius* l. c.

(41) Cap. 2. §§ 2. 3. cap. 15. de haeret. in Sext.; *Thesaurus* l. c. n. 3., ubi n. 5. sq. etiam alias inhabilitates recenset atque praesertim illam ad dignitatem Rom. Pontificis iuxta Pauli IV. Const. "*Cum ex apostolatus officio*" 15. Febr. 1559. § 6. At quoad electionem Rom. Pontificis nunc unice standum est Const. Pii X. "*Vacante Sede Apostolica*" 25. Dec. 1904. De illa vero Pauli IV. Const. et aliis actis eiusdem R. P. contra Card. Morone cfr. quae disserit *Pastor*, Gesch. d. Päpste tom. VI. p. 538. sq.

stolicae Sedis „ n. 34. tantum *mandantes* sive *cogentes* tradi ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios aut nominatim excommunicatos aut interdictos (quibus verbis certe apostatae notorii comprehenduntur, incurrunt excommunicationem latae sententiae, sed nemini reservatam (42).

III. *Poenae temporales*, quae ex iure antiquo (43) Ecclesiae contra haereticos eorumque receptores, defensores, fautores fuerant statutae, profecto nostra aetate in foro saeculari neque contra haereticos neque contra apostatas admittuntur (44), imo sine dubio plures etiam in foro ecclesiastico sublatae esse censentur (45). Inde tamen non sequitur, omnes et singulas poenas temporales etiam *in foro ecclesiastico* esse abrogatas veluti infamiam canonicam vel inhabilitatem ad certos actus legitimos in foro ecclesiastico exercendos (46).

IV. De procedura iudiciali in causis apostasiae a fide.

267. Contra apostatas a fide, etiamsi huiusmodi dum erant infantes aut mortis metu, non tamen absolute aut praecise coacti, baptizati fuerunt, eodem modo est procedendum atque

(42) Cap. 8. cap. 13. § 5. X. de haeret. V. 7.; cap. 2. pr. eod. V. 2. in Sext. iunct. cit. Const. Pii IX.; *Bucceroni* l. c. n. 81.; *Wernz* l. c. t. III. n. 781.

(43) Qua in re ceteris legislatoribus praeivit ius Romanum Imperatorum christianorum, a quibus apostasia fuit considerata ut delictum publicum gravissimis poenis coercendum, v. gr. confiscatio bonorum sancita est in apostatas ad iudaismum transeuntes (a. 357.) L. 1. C. de apostat. I. 7.; facultas impetendi testamentum in ordine ad obtinendam eius annulationem interesse habentibus facta et per quinque annos a morte durans, si probetur defunctum apostatam a religione christiana fuisse atque ad paganismum vel iudaismum transiisse (a. 383.) L. 2. C. eod.; inhabilitas ad testamenti factionem activam et passivam et ad testificandum in iudicio (a. 391.) L. 3. C. eod.; tandem poena mortis a Theodosio et Valentiniano fuit decreta (a. 439.) in eum, qui invitum servum vel ingenuum in apostasiam traduxisset. De historia illarum poenarum temporalium cfr. *Perfite*, Storia del diritto penale § 194. p. 434. sq.; *Kober* l. c. p. 731. sq., qui tamen facta historica non semper recte explicat (cfr. *Lugo* l. c. disp. 24. sect. 2. 3.) et *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 790. sq. 844. sq. tom. V. p. 157. sq. 36. sq., ubi inter poenas vere ecclesiasticas, sed temporales et poenas saeculares non satis distinguit; *Schmalzgr.* l. c. n. 123. sq.

(44) Cfr. iam pro saeculis elapsis: *Thesaurus* l. c. n. 4.; *Schmalzgr.* l. c. n. 171. sq.

(45) *Santi* l. V. tit. 7. n. 14. sq.; *Cavagnis* l. c. P. II. n. 156. sq. 183. sq.

(46) Cap. 13. § 5. X. de haeret. V. 7.; *Schmalzgr.* l. c. n. 123. 124. 137.; *Muenchen* l. c. p. 325.

contra haereticos, si fuerint de suo delicto legitime confessi aut convicti. Et sicut contra fautores, receptores et defensores haereticorum sic etiam contra fautores, receptores et defensores apostatarum est procedendum (47). Quare quae de ordine iudiciario in accusatione (48) vel inquisitione (49) haereticorum specialiter statuta sunt, etiam in procedura iudiciali contra apostatas observari debent (50).

§ 2. DE APOSTASIA AB ORDINE SACRO (51).

I. Notio, divisio, historia apostasiae ab ordine sacro.

268. Notio et divisio. Apostasia ab ordine sacro est *defectio clerici in sacro ordine constituti a statu clericali propria auctoritate facta aut per transitum ad conditionem laicalem aut per matrimonii attentationem*.

Apostasia a statu clericali nonnisi improprie dividi potest in apostasiam *ab ordine sacro* et in apostasiam *ab ordinibus minoribus*; nam altera ista recessio clericorum minorum ordinum sensu proprio apostasia (52) dici nequit, cum ex disciplina nunc vigente nulla lex ipsis transitum ad statum saecularem (53) atque adeo ad nuptias (54) *absolute* prohibeat. Quodsi clerici minorum ordinum beneficiati, non obstantibus nuptiis (55) aut status mutatione, beneficium ecclesiasticum retinere velint, potius *usurpationem* quandam bonorum ecclesiasticorum committunt, non temerariam desertionem status clericalis *poenis* strictae apostasiae obnoxiam (56). Maioris

(47) Cap. 13. de haeret. V. 2. in Sext.

(48) L. 4. Cod. de apostatis I. 7.; *Muenchen* l. c. p. 358. et t. I. p. 416.

(49) *Bouix*, De iudic. eccles. tom. II. p. 365. sq.; *Hinschius* l. I. tom. V. p. 158. sq. 449. sq. 171. sq. 473. sq. 481. sq. demptis falsis assertionibus.

(50) *Schmalzgr.* l. c. n. 175. sq.

(51) *Thesaurus* l. c. v. Apostasia cap. 4.; *Schmalzgr.* l. V. tit. 9. n. 26. sq.; *Muenchen* l. c. p. 359. sq.; *Hinschius* l. c. Quod delictum, ut per se patet, pertinet ad delicta clericorum, non ad delicta *communia*, sicut apostasia ab ordine religioso; sed ipsa similitudo nominis et connexio, quae in ipsis fontibus reperitur, suadent ob rationes practicas connexam quoque tractationem.

(52) Cap. 1. X. de apost. V. 9.; *Schmalzgr.* l. c. n. 27. 28. 29.

(53) Cap. 10. X. de cler. coniug. III. 3.

(54) Cap. 6. X. de vita et hon. cler. III. 3.; Cap. 17. X. de cleric. coniug. III. 3.; *Laurin*, D. Coelibat. p. 81. sq. 145. sq.

(55) *Riganti*, Comment. in Const. etc., Reg. Canc. Apost. 48. n. 19. sq.

(56) *Thesaurus* l. c. pr. ita videtur esse explicandus, cfr. *Schmalzgr.* l. c. n. 28.; Paulo aliter *Lega* l. c. n. 327. in nota.

practicae utilitatis in ordine ad poenas est illa divisio apostasiae ab ordine sacro, in apostasiam per simplicem transitum temerarium ad conditionem laicalem aut per attentationem sacrilegam matrimonii.

269. Notae historicae. Desertio temeraria status clericalis inde a primis saeculis religionis christianae tamquam verum delictum gravibus poenis ecclesiasticis fuit obnoxia (57). Cuius rei vestigia iam occurrunt c. 6. Conc. Caesaraug. (a. 380.) in condemnata desertione officii clericalis, ut quis ex vanitate monachus fiat. Multo magis c. 7. Conc. Chalced. (a. 451.) (58) severe in eos animadversum est, qui post susceptum statum clericalem militiae aut muneri saeculari sese manciparunt. Cfr. *Hefele* l. c. tom. II. p. 511. sq. Cuius severitatis eo maior fuit necessitas, quo facilius saeculis subsequentibus clerici etiam maiorum ordinum aut ad militiam saecularem declinarent (59) aut ad nuptias convolarent (60). Quam praxim Ecclesia medio aevo constanter retinuit (61) ipsoque iure Decretalium confirmavit et saltem quoad clericos in sacris constitutos poenis canonicis munivit (62). Rigor istarum poenarum a Concilio Tridentino (63) non fuit sublatus et a Pio IX. (64) saltem ex parte potius auctus est (65).

II. De vi et ambitu apostasiae ab ordine sacro.

270. Reatus apostasiae ab ordine sacro inprimis requirit, ut quis saltem in uno ex maioribus ordinibus sit *valide* constitutus. Defectio illa cum absolutam quandam separationem a statu clericali, quatenus iste nititur caractere (66) physico et indelebili, efficere nequeat, tantum extrinsecus fieri potest

(57) *Kober* l. c. p. 96. sq.; *Wernz* l. c. t. II. n. 232.

(58) Cfr. c. 3. C. XX. q. 3.

(59) Cfr. c. 7. Conc. Andegav. (a. 453.); c. 5. Conc. Turon. (a. 461.).

(60) S. Gregorius in c. 3. D. 32. et c. 8. C. XII. q. 1.; c. 7. Conc. Tolet. VIII. (a. 653.), Act. theol. Tubing. (a. 1831.) p. 283. sq.

(61) Cfr. c. 27. Conc. Tribur. (a. 895.); c. 8. Conc. Remens. (a. 1019.).

(62) Cap. 1. X. h. t.; cap. unic. de consang. (IV. unic.) in Clem. Cfr. de beneficiatis et clericis minorum ordinum: *Laurin* l. c. p. 81. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 171. sq. 266., ubi zelum Romanorum Pontificum in urgenda lege coelibatus pro suis praeiudiciis explicat.

(63) Sess. XXIV. can. 9. de matr.

(64) Const. "Apost. Sedis" n. 31.; *Bucceroni* l. c. n. 78.

(65) *Wernz* l. c. t. IV. n. 400. sq.

(66) *Kober* l. c. p. 90. sq.

per depositionem habitus clericalis et *assumptionem conditionis laicalis* et cessationem ab omnibus functionibus et obligationibus statui clericali et ordini propriis. Quodsi speciatim conditio laicalis assumatur per *attentatum matrimonium*, apostasia illa est violatio gravissimae legis ecclesiasticae prohibentis et irritantis matrimonium talium clericorum et simul sacrilega laesio solemnisi voti perfectae castitatis saltem tace in ordinatione subdiaconatus emissi (67).

Tandem is apostata dici nequit, qui non privata temeritate, sed per legitimam dispensationem sive totalem sive partialem aut per degradationis sententiam in poenam delicti ab auctoritate ecclesiastica reducitur ad communionem laicalem (68).

III. De poenis apostasiae ab ordine sacro.

271. Desertio status clericalis a clerico *minorum ordinum* facta per transitum ad conditionem laicalem aut per matrimonii celebrationem etiam cum vidua, non est verum delictum ecclesiasticum. Hinc amissio beneficii ecclesiastici ipso iure incurrenda, si beneficiatus clericus nuptias celebret, item privatio privilegiorum clericalium totalis aut partialis in casibus a iure expressis, prohibitio gestandi habitum et tonsuram clericalem in casu bigamiae sunt merae privationes, non strictae poenae canonicae (69).

II. Apostatae ab *ordine sacro*, etiamsi matrimonium non attentent, inprimis per poenam *excommunicationis ferendae sententiae*, ut ad statum clericalem redeant, sunt cogendi. Quodsi matrimonium etiam civile et ob impedimentum clandestinitatis aut alterius inhabilitatis invalidum attentant, *ipso facto* incurrunt excommunicationem latae sententiae iuxta ambitum nunc a Pio IX. Const. "*Apostolicae Sedis*", n. 31. statutum (70), i. e. Ordinariis reservatam.

(67) Wernz l. c. tom. IV. n. 394. not. 51.

(68) Kober l. c. p. 56. sq. 65. sq. de communione laica; Wernz l. c. tom. II. n. 235. sq.

(69) *Thesaurus* l. c. cap. 4.; *Riganti* in Reg. Canc. Apost. 58. n. 58. sq.; Wernz l. c. tom. II. n. 532. 172.

(70) S. C. Inq. 20. Dec. 1880., 13. Ian. 1892.; *Bucceroni* l. c. n. 78.; *Noldin* l. c. n. 92.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 319.; *Mocchegiani* l. c. t. II. p. 289. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 216. sq. Quae poena, si conferatur cum aliis delictis in ipsa Const. "*Apost. Sedis*" notatis, merito potest videri *levior*.

Praeterea iuxta communem sententiam ipso facto in poenam vindicativam criminis incurrunt *irregularitatem* ex delicto bigamiae similitudinariae, si attentatum sacrilegum et invalidum matrimonium consumment (71).

Insuper *per sententiam ferendam*, non ipso iure, *crescente contumacia* etiam beneficiis ecclesiasticis iam obtentis privari possunt (72). At reclusio in durum carcerem iam ex ipso capite 5. X. h. t. potius in apostatas deponentes habitum monachalem, non clericalem statuta, nostra aetate vix iam est practici momenti.

Infamia, quae ex hoc delicto oritur, est infamia facti, quoniam infamia iuris ipso facto incurrenda nullibi in textibus certis iuris reperitur statuta (73).

Denique clerici in sacris constituti postquam apostatae facti sunt et habitum et tonsuram clericalem deposuerunt atque ter moniti ab Episcopo non resipiscunt, privilegium canonis amittunt (74); imo si per annum artem ignominiosam ioculatorum exercent, ipso iure, si autem tempore breviori et tertio moniti non resipiscant, carent omni privilegio clericali (75).

IV. De procedura iudiciali in causis apostasiae ab ordine sacro.

272. Contra apostatas ab ordine sacro fas est Ordinariis competentibus aut in forma ordinarii processus canonici procedere aut in forma summaria approbata a S. C. Ep. et Reg. 11. Iun. 1880.

Illud huic delicto singulare est, quod speciali modo etiam Inquisitores fiant competentes, si huiusmodi apostatae com-

(71) C. 4. 7. X. de bigamis l. 21.; Sanchez, De matrim. l. VII. disp. 85. n. 1. sq.; Wernz l. c. tom. II. n. 121. tom. IV. n. 401. Cfr. tamen Gasparri, De sacr. ordinat. n. 572.

(72) Cap. 1. 3. 4. 5. X. de cleric. coniug. III. 3.; Pirhing in h. t. n. 18. 19.; Thesaurus l. c. v. Apostasia; Kohn in Archiv f. k. K. t. 41. p. 394. sq.; Laurin l. c. p. 148. Aliter Rosset, De matrim. n. 1672. qui ob rationes inefficaces putat privationem incurrere *ipso facto*. Cfr. tamen Wernz l. c. tom. IV. cum not. 84. *de iure ferendo* paulo severiori in delictum adeo grave et scandalosum.

(73) Thesaurus l. c. n. 3.; Muenchen l. c. p. 360.

(74) Cap. 1. X. h. t.; cap. 23. 25. X. de sent. excom. V. 39.; Thesaurus l. c. n. 7.

(75) Cap. unic. de vita et honest. cler. III. 1. in Sext.; Thesaurus l. c. v. Artem ludicr.; Scherer l. c. tom. I. p. 400.; Wernz l. c. t. II. n. 165. 172.

mercium habeant cum haereticis, statum dimissum iniuriis et contumeliis lacescant et ultra annum in sua apostasia contumaciter perseverent; etenim huiusmodi clericus merito est *suspectus de haeresi* ideoque etiam Inquisitoribus in haereticam pravitatem subiicitur (76).

Quodsi quis subdiaconus praetendat, se *invalidè* ordinem subdiaconatus recepisse aut *ex metu gravi iniuste incusso*, nequaquam privata auctoritate ad statum laicalem transire potest, sed de nullitate ordinationis factae constare debet per processum iuxta Instr. S. C. C. a. 1838. (77) ordinatum atque de nullitate voti sive obligationis ad servandum coelibatum pariter in forma authentica constare debet; secus in foro externo contra huiusmodi subdiaconos aliosque clericos maiorum ordinum tamquam veros apostatas ab ordine sacro procedi potest (78).

§ 3. DE APOSTASIA A STATU RELIGIOSO (79).

I. Notio, divisio, historia apostasiae a statu religioso.

273. Notio et divisio. Apostasia a statu religioso est *totalis recessus sine animo redeundi ex propria temeritate factus a vera religione per professionem votorum substantialium legitime suscepta*.

Apostasia a statu religioso potest fieri aut *retento* habitu aut *dimisso* habitu religioso. Quodsi susceptio habitus non facit monachum, ita etiam retentio habitus, si reliquae conditiones adsint, a crimine apostasiae non excusat; attamen ista distinctio in ordine ad severitatem poenarum est practici momenti. — Porro potest esse apostasia post professionem votorum *simplicium* aut post professionem *solemnem*. — Denique fieri potest apostasia a statu religioso per simplicem

(76) Cfr. Conc. Trid. Sess. XXIV. can. 9.; *Bangen* l. c. p. 109. 113.; *De Ameno*, De delict. et poen. tit. VIII. v. Abusus in matr.; *Giraldi*, Exposit. iur. Pontif. P. I. l. 3. tit. 3.; *Thesaurus* l. c. c. IV. v. Matrim. n. 4.; *Rosset* l. c. n. 1669.

(77) Decretal. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 41. sq.

(78) *Laurin* l. c. p. 159. sq.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 403.

(79) *Schmalzgr.* l. c. n. 11. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Apostasia cap. 2. 3.; *Suarez* l. 3. c. 1. n. 1. sq. 11. sq.; *Rotarius*, Theolog. mor. regularium l. III. c. 1.; *Pial. Mont.*, Praelect. iur. reg. tom. I. q. 215. sq. tom. II. q. 644. sq.; *Vermeersch*, De religiosis p. 219. sq.; *Wernz* l. c. tom. III. n. 674.; *Ballerini-Palmieri* l. c. tom. IV. n. 192. sq.

et totalem *recessum* a religione aut per *transitum* ad aliam religionem illegitime factum (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 19. sq.) aut per *assumptionem* conditionis mere saecularis aut per *matrimonii* attentatam celebrationem.

274. Notae historicae. Cum status religiosus in Ecclesia iam satis fuit divulgatus, mox etiam occurrunt canones contra temerarios desertores status monachalis, qui ad vitam saecularem redierunt. Quarum sanctionum canonicarum prima exempla habentur c. 25. Conc. Arelat. II. (a. 443.-452) et c. 7. Conc. Chalced. (a. 451.); atque inprimis monachis et monialibus sacrilega celebratio nuptiarum (80) fuit interdicta (81).

Imperator Iustinianus in Nov. 5. cap. 6. (a. 535.) eo progressus est, ut monachos, qui relicto monasterio ad aliud vitae genus se contulerant, in cohortales iudicis provinciae allegarit (82). Neque minore severitate in Ecclesia occidentali temerarius recessus monachorum punitus est, ut patet ex c. 15. Conc. Turon. (a. 567.); c. 14. Conc. Paris. (a. 614.), c. 49. 52. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); c. 6. Conc. Tolet. VI. (a. 638.). Pro temporum conditione saeculis subsequentibus rigor ecclesiasticae disciplinae praesertim fuit explicandus in sacrilega monachorum vel monialium attentata matrimonia (cfr. c. 5. Conc. Roman. a. 743.; c. 32. Conc. Rom. a. 853.; c. 23. Conc. Tribur. a. 895.), donec Ecclesia tandem satis aperte in Concilio Lateranensi I. (a. 1123.) c. 21. = c. 8. D. 27. et c. 7. 8. Concilii Lateranensis II. (a. 1139.) (83) clarissimis verbis cum expressa mentione monialium, nullitatem illorum matrimoniorum declararet. Quae species apostasiae a statu religioso cap. 6. X. h. t. disertis verbis non attingitur, sed cap. unic. cit. de consang. in Clem. severis poenis a Concilio Tridentino et a Benedicto XIV. non sublatis et a Pio IX. cit. Const. "*Apostolicae Sedis* „ potius auctis castigatur.

(80) *Wernz* l. c. t. IV. n. 377. not. 13. 14. 15. 17. ubi antiqui canones allegantur, quibus sacrilegae illae nuptiae prohibitae atque punitae fuerunt, deinde paulatim etiam irritatae; quae historica disquisitio ibi iam praeoccupata non est hic iterum instituenda.

(81) Cfr. c. 16. Conc. Chalced. (a. 451.) et *Hefele* l. c. tom. II. p. 520. et c. 12. 22. C. XXVII. q. 1.; c. 21. Conc. Aurel. I. (a. 511.) = c. 32. C. XXVII. q. 1.

(82) *Kober* l. c. p. 90.

(83) Cfr. c. 40. C. XXVII. q. 1. Aliter *Freissen*, *Gesch. d. c. Eher.* p. 693. sq.

II. De vi et ambitu apostasiae a statu religioso.

275. Ad constituendum reatum huius delicti inprimis requiritur, ut quis deficiat a *vera religione* a Sede Apostolica approbata. Quare temeraria desertio congregationis religiosae est sane delictum; sed sensu stricto apostasia a religione dici non potest (84).

Porro apostata sive desertor status religiosi dici nequit, nisi quis per professionem religiosam statum religiosum actu assumpserit. Hinc novitius etiam post vota devotionis emissa recedens non fit apostata; attamen solemnitas professionis cum ad statum religiosum ex natura rei non requiratur, et vota simplicia perpetua sufficiant, ut patet ex votis simplicibus scholasticorum Societatis Iesu (85), etiam desertor status religiosi post professionem votorum simplicium apostatis est adnumerandus.

Denique ad istam apostasiam omnino requiritur recessus *opere completus* (86) et propria temeritate factus et *sine animo redeundi* ad religionem. Quodsi animus redeundi adsit, habetur fugitivus, non apostata. Similiter si quis cum Superioris licentia sive sponte sive coacte religionem deserat, ordinarie a delicto apostasiae immunis est. Quae carentia animi seu intentionis redeundi in foro externo omnino praesumitur in eo qui sine licentia recessit et extra religionem vagatur per

(84) *Schmalzgr.* l. c. n. 12. 13.; *Hollweck* l. c. p. 299. sq. *De lege tamen ferenda* congrue comprehendi sub hoc delicto possent qui ligati votis *perpetuis* a congregatione religiosa pontificia approbatione donata facti sunt desertores. Nam ex una parte illae congregationes religiosae cum votis perpetuis habent statum religiosum completum et proprium et in multis iam sunt aequiparatae religionibus formalibus sive ordinibus regularibus; ex alia parte qui in tali congregatione religiosa perpetua vota emisit, per vota vere *publica statum* in Ecclesia *perpetuum* suscepit et *publice* se divino servitio mancipavit atque religioni tradidit; ergo arbitraria *desertio* talis status, cum similem contineat malitiam, etiam quoad poenas apostasiae vero ordine religioso aequiparari posset.

(85) Gregor. XIII. Const. „*Ascendente Domino*” 25. Maii 1584.; *Schmalzgr.* l. c. n. 13. sq. Quibus professis votorum simplicium in S. I. ex natura rei convenienter aequipararentur aliorum ordinum professi durante triennio votorum simplicium; at dum illa aequiparatio nondum expresse sit facta mitior sententia de hisce professis potest retineri. *Piat. Mont.* l. c.; *Hollweck* l. c. p. 299. sq.; *Wernz* l. c. t. III. n. 674.; *Vermeersch* l. c. n. 341.

(86) Decret. Clem. VIII. 26. Maii 1593. ab Urb. VIII. conf. 21. Sept. 1624. apud *Bizzarri*, Collectanea p. 274.; *Suarez* l. c. c. 1. n. 27.

longum tempus, quin animum redeundi suis Superioribus manifestaverit. Atque exinde infertur *positivam intentionem* nunquam redeundi non videri necessariam ad delictum apostasiae, secus tandem aliquando posset unusquisque, allegato defectu illius intentionis, evadere poenas apostasiae, quae numquam consummata intelligeretur. Quam rem optime probat *Suarez* l. c. lib. III. c. 1. n. 19. sq. etiam allegata paritate apostasiae a fide et ab ordine sacro; cuius rationes non efficaciter refutantur a *Passerini* l. c. n. 247. et *Rotario* l. c. punct. IV. n. 3.; nam *Suarez* fugitivum ab apostata pariter distinguit l. c. n. 23. et certe valde mirum esset, non esse habendum et puniendum ut apostatam eum religiosum qui fugit a conventu animo militandi vel vagandi huc illuc per maiorem orbis terrarum partem et postea redeundi ad conventum. Quodsi *Suarez* diuturnitatem temporis prudenti iudicio ex circumstantiis esse diiudicandam censuit, certe multo melius illud tempus ab ipso iure esset definiendum v. gr. mensis vel trimestre tempus, intra quod si voluntas redeundi non fuerit Superioribus manifestata censeatur delictum apostasiae consummatum in ordine ad poenas incurrendas. De temerario transitu a religione strictiore ad laxiorem cfr. Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de regul.; *Schmalzgr.* l. c. n. 19. sq.; *Bouix*, de iure regular. tom. II. p. 479. 500.; *Suarez*, De censuris disp. XXXI. sect. 6. n. 4., De virt. et stat. relig. tract. VIII. lib. 3. cap. 12. n. 15. sq.; *Rotarius* l. c. punct. IV. n. 8.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 185. sq. Qui transitus illegitimus, saltem ex speciali iure quorundam ordinum religiosorum aequiparatur quoad poenas delicto apostasiae (87).

(87) A fortiori verus apostata non est, qui contra strictam prohibitionem Conc. Trid. Sess. XXV. c. 4. de reg. recesserit a suo conventu, praetextu adeundi Superiores, quamvis, nisi scripto mandato ostendat se ab ipsis missum vel vocatum, ab Ordinario *tamquam apostata puniri possit*; quibus severis poenis non subiacet, qui ex *gravi et urgente* necessitate etiam sive licentia ad maiores Superiores accedat. *Wernz* l. c.; *Vermeersch* l. c. n. 342. At verus apostata est, qui eiectus est ob falsa crimina, quae sibi, ut eiiceretur, imposuit: tum enim discessus cum animo non redeundi ex sola discedentis voluntate fit; qui autem ut eiiceretur crimina admisit, animo quidem apostasiam admisit, sed quoad actum externum discessus pendet a legitima et iusta eiectione, ideoque inter eiectos in foro externo videtur adnumerandus, nisi iure particulari ordinis religiosi habeatur ut apostata poenis apostatarum obnoxius. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 193.; *Vermeersch* l. c. n. 341.

III. De poenis apostasiae a statu religioso.

276. I. Ex iure communi etiam nunc vigenti huiusmodi apostatae a Superiore ecclesiastico competente plecti possunt censura excommunicationis *ferendae* sententiae (88) sive habitum retineant sive dimittant. Praeterea excommunicatio *latae sententiae* cap. 2. ne clerici III. 24. in Sext. post habitus dimissionem apostatis regularibus inflicta etiam post Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „ ut poena iuris communis videtur manere (89) et quatenus infligitur iure particulari ordinum religiosorum vi cit. Const. Pii IX. certe non est sublata.

Quodsi isti apostatae post votum solemne castitatis matrimonium etiam civile contrahere praesumant, ex iure communi per Pium IX. cit. Const. ampliatio tum ipsi tum omnes cum iis matrimonium contrahere praesumentes ipso facto excommunicationem Episcopis sive Ordinariis reservatam incurrunt (90).

II. Suspensiones, quas veteres quidam canonistae dicunt ab istis apostatis ipso facto incurri, aut in se non fuerunt certae, aut iam iure antiquo saltem ex parte revocatae (91), aut certe per Pium IX. cit. Const. v. g. suspensio cap. 6. X. h. t. penitus sublatae, aut ad summum incurruntur ex alio delicto, non formaliter propter apostasiam; v. g. suspensionem perpetuam ab exercitio ordinum ipso iure incurrendam Pius IX. l. c. solummodo statuit religiosis *electis* extra religionem degentibus (92).

III. Isti apostatae cum afficiantur infamia facti, non iuris (93),

(88) *Schmalzgr.* h. t. n. 22.; *Santi* h. t. n. 4.

(89) *Suarez* l. c. c. 1. n. 17. 27.; *D'Annibale*, in Const. "*Ap. Sed.* „ n. 223. not. 2.; *Piat. Mont.* l. c. I. q. 219. Aliter *Hollweck* l. c. p. 299. sq. cum *Santi* in t. 31. l. III. n. 46. et in t. 9. l. V. n. 4. et *Pennacchi*, in Const. "*Ap. Sed.* „ t. II. p. 547.

(90) *Bucceroni* l. c. n. 78.; *Wernz* l. c. de iure matr. n. 384. sq.

(91) *Thesaurus* l. c. cap. 2.; *Suarez*, De censuris, disp. XXXI. sect. 6., ubi praesertim etiam cap. 6. X. h. t. bene explicat; *Boenninghausen*, De irregular. fasc. I. p. 136. sq.; *Hinschius* l. c. tom. I. p. 48.

(92) Const. "*Apost. Sed.* „ n. 43.; *Santi* l. c.; *D'Annibale* l. c. n. 193.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 255. sq.; *Piat. Mont.* l. c. I. q. 219.

(93) *Thesaurus* l. c.; *Lega* t. III. p. 347. sq. t. IV. p. 82. sq.; aliter *Hollweck* l. c. p. 178. sq. 209., qui sine solido fundamento stat pro infamia iuris.

obnoxii sunt *irregularitati* ex defectu famae (94), imo si matrimonium attentent atque consumment, ex communi sententia propter bigamiam similitudinariam incurrunt etiam irregularitatem ex delicto (95).

IV. Apostatae manente apostasia merito privantur omnibus privilegiis suae religionis, cui subiecti esse nolunt. Quae privatio post dimissionem habitus et sententiam criminis declarationem statim inducitur. At quae cap. 5. X. h. t. de carceratione dicuntur, etiamsi illud caput de apostatis religiosis sit intelligendum, nostra aetate secundum rigorem verborum vix iam sunt practici momenti (96).

IV. De procedura iudiciali in causis apostasiae a statu religioso.

277. Superiores regulares, cum teneantur inquirere et reducere apostatas (97), manent in illos competentes. Ipsi vero apostatae amissis privilegiis suae religionis, si delinquant extra claustra tempore apostasiae, privilegio exemptionis carent et ab Episcopo puniri possunt (98), atque adeo soli Episcopi vel Inquisitores, exclusis ordinum superioribus, sunt competentes, si apostata fiat suspectus de haeresi vel reus huius criminis (99).

Quicumque regularis praetendat quacumque de causa nullitatem suae professionis, non est audiendus, nisi intra quinquennium tantum a die professionis et tunc non aliter, nisi causas, quas praetenderit, deduxerit coram Superiore suo et Ordinario (100). Quodsi autem habitum sponte dimiserit, nul-

(94) *Muenchen* l. c. p. 361. ex c. 69. D. 50. irregularitatem minus accurate colligit.

(95) *Thesaurus* l. c.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 385. et auctores pro et contra ibidem allegati, et ibidem not. 78. de poenis etiam in foro *civili* antiquitus statutae.

(96) *Schmalzgr.* lib. III. tit. 31. n. 272. sq. h. t. n. 24. sq.; *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. 8. lib. 3. cap. 1. 2. 3.

(97) Cap. 24. X. de regular. III. 31.; Decret. S. C. C. 21. Sept. 1624. ab Urban. VIII. approbatum; *Thesaurus* l. c. cap. 3.; *Piat. Mont.* l. c. q. 223.

(98) Conc. Trid. Sess. VI. cap. 3. de ref.; Sess. XXV. cap. 4. 14. de ref. regul.; cit. Decr. S. C. C.; *Schmalzgr.* l. c. n. 16. 17.; *Bouix*, De iure regular. tom. II. p. 479. sq.

(99) Paul, V. Const. « *Roman. Pontifex* » 1. Sept. 1606.; *Bangen* l. c. p. 100. 113.

(100) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de regul. Urb. VIII. Const. « *ad occurrendum* » 5. Ian. 1636.; Bened. XIV. Const. « *Si datam* » 4. Mart. 1748.; S. C. C. in caus. alleg. a *Richt.* in ed. Conc. Trid. p. 423.

latenus ad allegandam quamcumque causam admittatur, sed ad monasterium redire cogatur et tamquam apostata (101) puniatur: interim vero nullo privilegio suae religionis iuvetur. Restitutio in integrum, elapso quinquennio, a Sede Apost. est petenda, quae non conceditur priusquam regularis dimissum habitum reassumpserit et in conventum redierit (102).

§ 4. DE REITERATIONE BAPTISMI.

278. I. Reiteratio baptismi criminosa, cum neque ex natura rei neque ex usu loquendi vera apostasia dici possit (103), per se sub delicto apostasiae subsumi nequit et solum extrinseca quadam ratione in imitationem compilationis Bernardi Papiensis (104) et Codicis Iustiniani (105) huic titulo fuit adnexa, licet potius alteri titulo sit reservata (106).

II. Quae reiteratio baptismi (107), quatenus constituit delictum ecclesiasticum (108), est novus baptismus (109) hominis iam *certo et valide* baptizati sive *absolute* sive *conditionate* ex certa scientia aut ex gravi temeritate collatus (110).

Qua ex definitione et divisio et vis huius delicti facile eruuntur.

Ipsa vero *origo* criminosa reiterationis baptismi repetenda est ex *falsa* doctrina de nullitate baptismi haeticorum (111). Quare quicumque ex isto errore dogmatico baptismum iteraret, non solum delictum reprobatae iterationis baptismi, sed etiam *haeresis* (112) committeret. Qui error dogmaticus cum iam a multis saeculis ab Ecclesia sit proscriptus et elimina-

(101) Qua in re per Bened. XIV. cit. Const. rigor auctus est.

(102) Wernz l. c. t. III. n. 668.-672.

(103) Cfr. c. 118. § 1. D. IV. de consecr.; Muenchen l. c. p. 362. sq.; S. Raymund. l. c.

(104) Compl. I. l. V. t. 8. de apost. et reit. bapt.

(105) Cod. l. I. t. 6. ne sanctum baptisma iteretur; t. 7. de apostatis.

(106) Lib. I. tit. 16. de sacramentis non iter.; Ponsius l. c. p. 53. sq. 347.

(107) Cfr. c. 65. D. 50.; c. 5. D. 51.; c. 3. D. 93.; c. 10. C. I. q. 7.; c. 4. § 1. C. XXIII. q. 7.; c. 117. 118. D. IV. de consecr.; cap. 2. X. h. t.; Conc. Trid. Sess. VII. can. 9. de sacr.; c. 11. de bapt.; Schmalzgr. h. t. n. 36. sq.; Thesaurus l. c. v. "Baptisma reiterantes".

(108) De poenis statutis a iure rom. cfr. Cod. Iustinian. l. c.

(109) Wernz l. c. t. II. n. 135.; Hollweck l. c. p. 323.

(110) De cooperatoribus in hoc delicto cfr. cap. 2. X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 37.; Wernz l. c. et t. III. n. 731. III.

(111) Hefele l. c. tom. I. p. 104. sq. 117. sq. 209. 427. 633.

(112) Cfr. Thesaurus l. c.; Muenchen l. c.

tus, ordinarie istius delicti causa non amplius existit, sed potius ex superstitione (113) vel ex temeraria negligentia reiterationis baptismi origo est repetenda (114).

III. In foro ecclesiastico tum contra *rebaptizantem* tum contra *rebaptizatum*, saltem in casu absolutae vereque criminosa reiterationis baptismi, statuta est poena *irregularitatis* ex delicto abusus baptismi, eidemque poenae etiam *minister* saltem in *publico* baptismo assistens est subiectus (115).

Quodsi veteres et recentiores canonistae (116) contendunt, clericum rebaptizantem vel rebaptizatum esse deponendum, laicum vero rebaptizantem vel rebaptizatum esse excommunicandum, id neque ex c. 10. C. I. q. 7. et c. 118. D. IV. de consecr. et cap. 2. X. h. t. neque ex c. 47. 68. Apostolorum efficaciter *quoad disciplinam vigentem* probant, praesertim de reiteratione baptismi ex gravi tantum negligentia facta.

IV. Reiteratio baptismi si eo modo fiat, ut quis merito sit suspectus de haeresi vel ipsam haeresim rebaptizantium profiteatur, tribunali S. Officii subiicitur (117).

TITULUS IX.

DE HAERESI.

(*Lib. V. tit. 7. de haereticis*) (1).

279. Fontes: Decret. Grat. c. 17. D. 30.; c. 32. D. 50.; C. I. q. 7.; C. XXIII. q. 7.; C. XXIV. q. 1. q. 3. c. 37. sq.; c. 118. D. IV. de consecr. — Compl. I. l. V. t. 6. de haereticis; Cpl. III. l. V. t. 4. d. h.; Cpl. IV. l. V. t. 5. d. h. et Manichaeis; Cpl. V. l. V. t. 4. de haeret. — Decretal. Greg. IX. l. c.; Decret. Bonif. VIII. l. V. t. 2. d. h.; Const. Clem. V. l. V. t. 3. de h., Extrav. com. l. V. t. 3. de haeret. — Decretal. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 163. sq., ubi recensentur Const. "*Apost. Sed.*" inde a Conc. Trid. — Pii IX. Const. "*Apost. Sedis*".

(113) Cap. 2. X. h. t.

(114) Wernz l. c. t. II. et III. locis citatis.

(115) Cap. 2. X. h. t.; Wernz l. c. t. II. n. 135. not. 323.; *Schmalzgr.* h. t. n. 36. 37.; *Thesaurus* l. c.

(116) *Schmalzgr.* l. c. n. 36.; *Thesaurus* l. c. n. 2.; *Kober* l. c. p. 662. sq. p. 720. sq.

(117) *Thesaurus* l. c. n. 3.; *Bangen* l. c. — Poenae iure Romano sancitae contra delictum reiterationis baptismi (L. 2. 3. C. ne sanct. bapt. iter. l. 6.) iam pridem abrogatae sunt. Cfr. *Thesaurus* l. c.

(1) Cod. Iustin. l. I. t. 5. de haeret. et Manich. et Samarit.; Novell. 132. edictum de fide, Novell. 131. de interd. collegiis haereticor.

Scriptores : Commentat. iur. Decret. in h. t. — *S. Raymundus*, Summa I. I. t. 5. de haeret. et fautorib. eor. et ordinatis ab eis (2). — *Zech* l. c. t. 12. de haeresi; *Devoti* l. c. tit. 4. de haeresi, tit. 7. de libris improb. lect., tit. 8. de haeret. pravit. inquisitor. — *Muenchen* l. c. p. 315. sq.; *Ferraris* l. c. vv. Haeresis, Haereticus; *Thesaurus* l. c. v. Haeresis; *Ojetti* l. c. v. Haeresis, Haereticus; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. II. n. 79. sq.; *Bouix*, De iud. eccl. tom. II. p. 365. sq. — *Ponsio* l. c. l. V. t. 3. de haeticis; *Kraus*, Real-Encyclop. v. Haeret.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 844. sq. tom. V. p. 157. sq. 449. sq.

Praenotiones.

280. Connexio materiae. Ut infidelitas Iudaeorum vel Paganorum quoad *extensionem* gravius est delictum quam haeresis, quae in pauciores articulos fidei sese extendere solet, ita vicissim haeresis, quamvis *absolute* infidelitate Iudaeorum et Paganorum sit gravior, tamen minorem habet malitiam quam perfecta apostasia ideoque post illam tractari potest (3).

281. Definitio (4). Haeresis (*αἵρεσις*) ut est delictum ecclesiasticum, definitur: *Error hominis baptizati pertinax et externus contra aliquem articulum fidei ab Ecclesia catholica declaratum.*

282. Divisio. Haeresis secundum generalem significationem dividitur in *obiectivam* et *subiectivam* (5). Illa est *obiectum* veritati revelatae oppositum, quod falso creditur vel asseritur ab haeretico; haec est *actus*, quo haereticus obiectivae haeresi adhaeret. Porro distinguitur haeresis *materialis* et *formalis*. Prior est *solus* assensus intellectus obiectivae haeresi datus, sed absque voluntatis pertinacia et dolo; altera non solum est error intellectus propter assensum in haeresim obiectivam, sed est etiam peccatum in voluntate propter pertinaciam coniunctam errori. Denique fit divisio haereseos *internae* sive mentalis et *externae*. Illa consistit in actibus mere internis erronei iudicii intellectus de haeresi obiectiva et pertinacis voluntatis neque verbis vel signis vel factis concludentibus extrinsecus manifestatis; haec autem internae

(2) Cfr. ex theologis: *S. Thomas*, Summa th. 2. 2. q. 11. de haeresi; *Lugo* l. c. disp. 20. sq.; *Alph. de Castro*, De iusta haeticorum punitione, De potestate legis poenalis; *Tanner*, De fide q. XI.; *Becanus*, Manuale controver. l. V.; *Lehmkuhl*, Theolog. mor. I. n. 298. sq. II. 921. sq.

(3) Cap. 10. X. h. t.; L. 4. § 4. L. 19. Cod. h. t. l. 5. de crimine laesae maiestatis divinae; *Schmalzgr.* l. V. tit. 6. n. 2.; *Lugo* l. c. disp. 18. n. 96.

(4) De nomine huius delicti cfr. c. 27. (S. Hieronym.) C. XXIV. q. 3.; *Kraus* l. c.; *Muenchen* l. c. p. 316.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 79.

(5) *Lugo* l. c. disp. 20. n. 1.; *Muenchen* l. c. p. 315. sq.

haeresi adiungit sufficientem manifestationem externam sive verbis sive signis vel factis concludentibus expressam.

Ex his divisionibus huc proprie tantum spectat haeresis *externa*, quae sola in foro externo constituit delictum poenis ecclesiasticis obnoxium. Quae haeresis externa dividitur in *occultam* et *publicam*. Atque *occulta* haeresis dicitur haereseos internae externa manifestatio iis verbis vel signis facta, quae suapte natura vel institutione vel ex circumstantiis ad exprimendam mentem haereticam apta et sufficientia sunt, in foro autem externo probari non possunt. Haeresis autem *publica* dicitur illa, quae ita extrinsecus manifestatur, ut ad forum ecclesiasticum deduci et in legitimo iudicio rite probari possit (6).

Denique divisio haereseos in *toleratam* et *non toleratam* potius spectat ad forum saeculare; nam in foro ecclesiastico omnes haereses indiscriminatim condemnantur et haeretici poenis saltem *spiritualibus* subiiciuntur (7). At in foro saeculari (8) nunc passim de facto omnes haereses sive haereticae societates, quae cum pace et tranquillitate publica et ordine sociali videntur posse componi, sunt *toleratae* i. e. non solum *inimunes* sunt ab omnibus poenis fori saecularis, sed etiam non obstant consecutioni omnium *favorum* et *iurium* ordinis civilis et socialis sive publici sive privati, imo cum *plena libertate* et cum ipsa *protectione* potestatis civilis exerceri et defendi et propagari possunt, dummodo ordo publicus non turbetur et *conveniens* quaedam *forma* servetur. Verum nostra quoque aetate in ipso foro civili existunt haereses non toleratae i. e. quibus triplex illa species tolerantiae negatur veluti polygamistarum et anarchistarum doctrinae et praxes (9).

(6) *Reiffenstuel* h. t. n. 16. — Cfr. distinctionem inter publicum et occultum delictum supra n. 17. et not. 36. propositam.

(7) Conc. Trid. Sess. XIII. i. f. et Sess. XV. decreta de salvo conductu protestantibus dato iunct. *Pastor*, *Gesch. d. Päpste* t. VI. p. 89. sq.; *S. Thomas* l. c. 2. q. 11. art. 3.; *Soglia*, *Instit. canon.* l. IV. c. 2. § 15. i. f.; *Vermeersch*, *La Tolérance* p. 41. sq. 43. sq.; *Laurentius*, *Inst. iur. eccl.* n. 984. sq.

(8) *Lugo* l. c. disp. 19. n. 120. sq.; *Devoti* l. c. tit. 6. §§ 4. 7.

(9) At illa tolerantia de facto introducta, nequaquam ubique est conformis immutabilibus iuris divini principiis de relatione inter Ecclesiam et Statum catholicum et de iuribus nullo modo communibus errori cum veritate. Quando autem et quibus limitibus illa civilis tolerantia induci possit, accurate definit Leo XIII. *Encycl. « Immortale Dei »* § Haec quidem sunt. Cfr. quoque *Cavagnis*, *Inst. iuris publ. eccl.* tom. I. n. 562. sq.

283. Notae historicae. Haeresis cum iam in ipsa sacra scriptura ab apostolis (10) ut gravissimum delictum notetur, inde ab initio religionis christianae saltem in foro ecclesiastico delictis capitalibus est adnumerata et severissimis poenis subiecta (11). Postquam Imperatores romani facti sunt christiani, non invita Ecclesia, imo ipsa non raro probante (12), haereticos brachio suo saeculari (13) severis poenis saecularibus coercere et punire coeperunt (14).

Saeculis subsequentibus poenae mere spirituales haereticorum in foro ecclesiastico non fuerunt immutatae, sed in regionibus occidentalibus severae illae poenae iuris romani inde ex saeculo sexto (15) ubique pleno vigore non fuerunt receptae (16) nequaquam tamen plene abrogatae aut nimium extenuatae (17) fuerunt, et saltem in regno Visigothorum in Hispania leges severitate pares contra haereticos et apostatas

575. sq.; *Hergenroether-Hollweck*, Kirchenrecht n. 137. 139. sq.; *Aichner*, Compend. iuris eccl. § 53. 54.; *Laurentius* l. c. n. 989. sq.

(10) Tit. III. 10.; I. Timoth. I. 20. II. 27. III. 5.; II. Timoth. II. 18. III. 1.; II. Thessal. III. 14.; I. Corinth. XI. 9.; Galat. V. 20.; I. Petr. II. 1.

(11) Cfr. c. 51. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); Symbol. Conc. Nicaen. (a. 325.) i. f.; c. 6. 7. 31. sq. Conc. Laodic. (a. 343.-381.); *Kober* l. c. p. 627. sq. 731., ubi tamen vehementer errat, si ex nonnullis antiquis canonibus male intellectis deduci posse existimat, poenas externas secundum antiquissimam Ecclesiae disciplinam habitas fuisse tamquam *illicitas*.

(12) Cfr. c. 98. (S. August.) C. XI. q. 3.; *Hergenroether*, Katholische Kirche u. christl. Staat t. II. p. 549. sq. ubi de illis legibus Imperatorum contra haereticos usque ad Iustinianum docet poenam capitalem in solos Manichaeos et Donatistas fuisse statutam, in alios vero multam, bonorum confiscationem, exilium. Quae severitas si aliquibus Patribus fuit minus probata, a multis aliis fuit laudata v. gr. a S. Augustino ep. ad Bonif. n. 25. 32. ep. 93. ad Vincent. n. 17. 18. (Migne P. L. XXXIII. 804. 807. 329. 330.), a S. Chrysostomo, S. Gregorio Naz., qui tamen poenam mortis generatim respuunt v. gr. S. Augustinus ep. 100. n. 1. 2.; S. Chrysost. hom. 46. in Matth. n. 1. 2. cfr. *Hergenroether* l. c. p. 347. 552.; *Vermeersch*, La Tolérance p. 81. sq.

(13) Cfr. de poenis v. g. exilii Episcopis vel clericis haereticis inflictis; *Hefele* l. c. tom. I. p. 319. 445. tom. II. p. 234. 284. 556.

(14) Cfr. Cod. Iustin. l. c.; Cod. Theod. I. XVI. t. 5. de haeret.; *Ferrini*, Diritto penale romano, n. 281. sq.; *Kober* l. c. p. 732. sq., qui ex facto Maximi p. 738. sq. relato et male explicato tandem p. 744. de poena capitali haereticis inflictis plane erroneas et Ecclesiae et Rom. Pontificibus iniurias proponit doctrinas. Cfr. *Lugo* l. c. disp. 24. sect. 2. 3.; *Schmalzgr. h.* t. n. 68. sq.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 700. sq.

(15) *Kober* l. c. p. 740.; *Hinschius* l. c. p. 844. sq.

(16) Cfr. c. 4. Conc. Rem. (a. 624.-625.).

(17) Cfr. c. 31. Conc. Aurel. III. (a. 538.); c. 31. Conc. Aurel. IV. (a. 541.).

exstiterunt (18). Imo dolendum est, quod complures reges (19) indiscreto zelo abrepti vel ipsos infideles nondum baptizatos ad fidem amplectendam vi, coactione poenisque adegerint. Quae coactio infidelium ad fidem a iure canonico (20) merito proscripta, non est confundenda cum *iustis poenis*, quae haeticis et apostatis ob *delicta* haereseos et apostasiae ab Ecclesia fuerunt illatae (21) et a potestate *civili* in *nefandos ritus* superstitionis paganae infidelium statutae et executioni mandatae (22).

Cum inde ex saeculo octavo rariores essent haereses minusque periculosae, rarius quoque occurrunt canones contra haeticos (23) atque vel ipse Gratianus in suo decreto l. c. nonnisi veteres canones refert.

Quae res immutari coepta est, cum ex saeculo undecimo in Gallia et Italia nefanda haeresis novorum Manichaeorum propagaretur, et contra novos haeticos frequenter Concilia celebrata (24) et etiam a Rom. Pontificibus severa decreta poenalia (25) condita sunt. Quae decreta nova in primam et tertiam compilationem antiquam (lib. V. tit. de haeret.) ma-

(18) Cfr. cap. 9. Conc. Tolet. III. (a. 589.) iunct. decret. confirm. a rege Reccaredo; Lex Visigoth. XII. 2. 11. 17.; *Del Giudice*, Diritto pen. germanico n. 128.

(19) V. g. in Hispania Sisibutus, rex Visigothorum, in Gallia Chlotarus II. in edict. ad c. Conc. Paris. (a. 614.) et c. 17. (15.) eiusd. Conc. Paris.; Cilpericus (a. 582.) et Dagobertus I. (a. 629.), reges Francorum; in Italia Landulfus, Princeps Benevent. (a. 1065.); *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 30. 49.

(20) Cfr. c. 3. (Gregor. M. a. 602.) D. 45.; cap. 9. X. de Iud. V. 6.; cap. 3. X. de bapt. III. 42., quibus sanctionibus canonicis c. 4. (Gregor. M. a. 594.) C. XXIII. q. 6. non obstat, ut perperam arbitratur *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 49. not. 7.

(21) *S. Thomas* l. c. q. 11. art. 3.; *Lugo* l. c. disp. 21. sect. 1. disp. 23. 24.

(22) *Lugo* l. c. disp. 19. n. 70. sq. 94. sq.; *Schmalzgr.* l. V. t. 6. n. 51. sq.

(23) Canones, quos *Hinschius* l. c. t. V. not. 4. affert etiam ad probandum minorem rigorem contra haeticos eo tempore adhibitum, non sunt ad rem.

(24) Cfr. Conc. Aurel. a. 1022. (*Hefele* l. c. t. IV. p. 674. sq.); Conc. Atrabat. a. 1025. (*Hefele* l. c. p. 680. sq.); Conc. Karrofense c. a. 1028. (*Hefele* l. c. p. 687.); Conc. Remen. a. 1049. (*Hefele* l. c. p. 731.); c. 13. Conc. Tolos. (a. 1056.); *Hefele* l. c. t. V. p. 328.; *Vacandard*, L' Inquisition p. 39. sq.

(25) Calixt. II. in c. 3. Conc. Tholos. (a. 1119.); c. 1. Conc. Remens. (a. 1157.); Alexand. III. in c. 4. Conc. Turon. (a. 1163.); Alexand. III. in c. 27. Conc. Later. III. a. 1179. = cap. 8. X. h. t.; Lucius III. in Conc. Veron. a. 1184. = cap. 9. X. h. t.; Innocentius III. (a. 1199. et 1205.) = cap. 10. 12. et 11. X. h. t.

gna ex parte transierunt. Crescente periculo et contumacia haereticorum (26), praesertim Innocentius III. et Concilium Lateranense IV. (a. 1215.) (27) plenum vigorem ecclesiasticae disciplinae in novos haereticos (Catharos, Gazaros, Patarenos, Albigeneses) explicarunt.

Qui rigor tribus potissimum modis sese manifestavit. Etenim praeter poenas spirituales severissimae quoque ab Ecclesia statutae sunt poenae temporales haereticorum; porro novum institutum Inquisitionis ad persequendos haereticos paulatim ab Innocentio III. et Greg. IX. (28) est introductum; tandem Honorius III. et Innocentius IV. (29) ipsas leges Frederici II. ratas habuerunt et confirmarunt (30).

Reliqui Romani Pontifices saeculi decimi tertii et decimi quarti ab ista severitate non recesserunt, ideoque in tribus collectionibus authenticis ius commune et vigens exhibetur, quod toto tempore medii aevi haereticis fuit applicandum.

Orta reformatione antiquum ius criminale de haereticis nondum fuerat sublatum. At quamvis in compluribus regionibus contra Pseudo-reformatores Inquisitio ad tramites iuris procederet novaque visum exerceret potestatem et Romani Pontifices novas severasque leges (31) conderent contra haereticam pravitatem, tamen pristina media in magnis Europae regnis apostasiam a fide catholica non potuerunt impedire. Inde factum est, ut poenae temporales in haereticos magis magisque a praxi Ecclesiae recederent et nostra aetate, si unam alteramve excipias, non amplius sint in viridi observantia.

(26) *Hefele* l. c. p. 828. sq.

(27) Cfr. cap. 3. Conc. Later. IV. = cap. 13. X. h. t.; *Vacandard*, L'Inquisition p. 68. sq. 73. sq. 81. sq.; *Douais*, L'Inquisition — ses origines — sa procédure p. 18. sq. 26. sq.

(28) *Devoti* l. c. t. 8. § 3.; *Hefele* l. c. t. V. p. 1035.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 450.

(29) Cap. unic. h. t. V. 4. in *Compil.* V.

(30) Const. « *Cum adversus* » a. 1243.; *Kober* l. c. p. 742. sq.; *Hergenoether* l. c. p. 546.

(31) Cfr. *Sentis* l. c. et praesertim Pauli IV. Constit. « *Cum ex Apostolatus* » 15. Febr. 1559.; *Pastor*, *Gesch. d. Päpste* t. VI. p. 156. sq. 506. sq. 564. sq.; *Bangen* l. c. p. 92. sq. 94. sq.

§ 1. DE VI ET AMBITU HAERESEOS ATQUE DE DELICTIS CONNEXIS.

284. Delictum haereseos, quod in foro ecclesiastico sit poen^{is} *subiectum*, solummodo committi potest ab homine baptizato. Quamvis enim baptismus non requiratur, ut quis reus sit infidelitatis coram Deo, si dissentiat veritati revelatae sibi sufficienter propositae, tamen in Ecclesiam *rebellis* existere nequit, qui illius *subditus* non est, neque Ecclesia in hominem per baptismum sibi nondum subiectum poenas infligere atque iudicia exercere valet. Quare catechumenus a fide catholica ante baptismum recedens, haereticus non est neque poenis haereticorum est obnoxius (32).

Ad constituendum haereseos delictum ex parte *obiecti* omnino necessarium est, ut pertinaciter negetur veritas revelata, ab Ecclesia ut dogma sive articulus fidei sive symboli declarata vel definita (33). Hinc quicumque non credit revelationem privatam aut revelationem universae quidem Ecclesiae factam, sed nondum ab Ecclesia sufficienter ut dogma definitam, delictum haereseos in foro canonico non incurrit et a poenis ecclesiasticis haereticorum immunis est (34).

Ex parte *actus* ad delictum haereseos primo requiritur in *mente* erroneum iudicium *intellectus* (35). Assertio igitur *mere externa* haeretici obiecti sive verbis sive signis sive factis manifestata reatum delicti haereseos non constituit (36), licet in alia delicti specie contineri possit (37), et in foro externo ubi internus animus nequit cognosci tamquam haeresis possit haberi.

At falsum iudicium intellectus non sufficit ad haeresim, sed omnino requiruntur deliberatio et *pertinacia* (38) i. e. ut quis sciat, aliquem errorem doctrinae Ecclesiae esse oppositum et nihilominus ex pravo *voluntatis* affectu libere illum

(32) Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 2. de poenit.; *Lugo* l. c. disp. 20. n. 138. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 9.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 80.

(33) *Lugo* l. c. disp. 20. n. 32. sq.; cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 82.

(34) *Lugo* l. c. n. 71. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 17. sq.; *Muenchen* l. c. p. 317. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 83.

(35) *Schmalzgr.* h. t. n. 3.

(36) *Suarez*, De virt. et stat. relig. tract. II. lib. 2. cap. 6. n. 20. sq.

(37) *Lugo* l. c. disp. 14. n. 31. sq. 44. sq.

(38) Cfr. c. 29. 31. (S. Aug.) C. XXIV. q. 3.; Cap. unic. § 1. de sum. Trinit. l. 1. in Clement.; cap. unic. § 2. de usur. V. 5. in Clem.; *Lugo* l. c. disp. 20. n. 153. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 84. sq.

etiam externe amplectatur et asserat. Quae criminosa voluntas iam habetur, si quis de aliquo articulo fidei ab Ecclesia sibi sufficienter proposito vere tantum dubitet (39) eamque dubitationem externe et pertinaciter sustineat.

Similiter *mere internum* istud iudicium pertinax ad delictum haereticae pravitatis non sufficit, sed omnino requiritur, ut interna haeresis signo aliquo externo sive verbis sive factis manifestetur (40).

285. Per *complicitatem* criminis haereseos rei fiunt *credentes* et *fautores* et *receptores* et *defensores* haeticorum (41). *Credentes* (42) ab ipsis haeticis essentialiter non differunt et dicuntur illi, qui saltem uni doctrinae haeticae ab haeretico propositae per iudicium intellectus mala fide consentiunt, licet alicui sectae determinatae non adhaereant. *Fautores* sunt qui per commissionem vel per omissionem haeticis concedunt favorem redundantem in promotionem haeticae doctrinae; *receptoribus* (43) vero adnumrantur, qui haeticos sive in suo sive in alieno loco abscondunt vel admittunt, ut isti ab inquisitione iudiciali poenisque incurrendis immunes existant. Denique *defensores* appellantur ii, qui non ipsi haeticae doctrinae interne adhaerent, sed nihilominus illam contra oppugnationes verbis vel scriptis tuentur aut personas haeticorum in causa haereseos contra legitimam persecutionem vi aperta aliisque iniustis mediis protegent.

Singulari plane ratione fiunt haetici culpabiles maiori-que rigore puniendi *relapsi* in haeresim. Quod delictum reincidentiae inprimis habetur, si quis post iudicalem erroris

(39) Cap. 1. X. h. t.; cap. 1. § 1. de sum. Trin. I. 1. in Clem.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 89.

(40) *Lugo* l. c. disp. 23. n. 11. sq.; *D'Annibale* in Const. "Ap. Sed." n. 31. de manifestatione per facta.

(41) Cap. 13. § 5. X. h. t.; *Lugo* l. c. disp. 25. n. 1. sq.; Cfr. quoque *Suarez*, De fide, disp. XXIV. n. 5. sq.; *Sanchez* in decalog. I. II. c. 10. n. 17. sq.; *Pirhing* h. t. n. 114. sq.

(42) Cfr. c. 1. C. XXIV. q. 1.; cap. 15. X. h. t.; *Muenchen* l. c. p. 338. sq.; *Lega* l. c. vol. III. p. 418.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 106. sq.; *D'Annibale*, Summula P. I. n. 390. not. 1.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 273.

(43) *Schmalzgr.* h. t. n. 221. sq. de receptione vel tolerantia haeticorum per principes catholicos et de foederibus ineundis inter principes catholicos et acatholicos; *Devoti* l. c. tit. 6. de vetita tolerantia hostium religionis; S. C. Inq. 23. Aug. 1877. et 10. Febr. 1892. de censuris incursis ob favorem haeticis praestitum per celebrationem matrimonii coram ministro haeretico; *Noldin* l. c. n. 51.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 107.

haeretici confessionem vel probationem et post abiurationem haereseos factam vel satisfactionem praestitam denuo in abiuratam haeresim incidit (44). Neque a delicto relapsus in haeresim immunis est, qui in *uno* fidei articulo erravit et postmodum *generaliter* haeresim abiuravit et deinde in *alio* articulo denuo in haeresim incidat (45).

286. *Suspecti* quoque de haeresi, nisi ad arbitrium Episcopi iuxta considerationem suspicionis qualitatemque personae innocentiam congrua purgatione monstraverunt, simili sententiae atque haeretici fuerunt subiecti i. e. anathematis gladio fuerunt feriendi et usque ad condignam satisfactionem ab omnibus evitandi, et si per annum in excommunicatione perstiterunt, ex tunc tamquam haeretici condemnandi (46). Cfr. de aliis poenis suspectorum de haeresi: *Thesaurus* l. c. v. Haeresis suspecti.

287. *Scholion*. Filii, nepotes, uxores haeticorum per se et ex natura suae conditionis, nequaquam haeticae pravitatis a patre, matre, avo, coniuge admissae fiunt complices; ideo *directe* ob delictum alienum nulla poena affligi possunt; at propter poenam patri, matri, avo, coniugi haeretico illatam indirecte in filios, nepotes, coniuges possunt derivari damna et privationes tamquam sequelae consequentes punitionem alterius v. g. ex confiscatione bonorum patris haeretici (47).

(44) Cap. 9. X. h. t.; cap. 4. h. t. in Sext.; cap. 8. pr. h. t. in Sext. de relapsis « *quadam iuris fictione* ».

(45) Cap. 8. § 1. h. t. in Sext. Cfr. quoque § 2. eiusd. cap. 8. h. t. in Sext.; *Muenchen* l. c. p. 336. sq.

(46) Cap. 9. 13. § 2. X. h. t.; 3. 7. 8. h. t. in Sext.; cap. 10. X. de purg. can. V. 34.; *Lugo* l. c. n. 22. sq.; *Muenchen* l. c. p. 337. sq. — Quae suspicio haeresis habetur in exercitio magiae, sortilegiorum, divinationum; in gravioribus abusibus circa sacramenta v. gr. in delicto sollicitationis in confessione, in violatione sigilli sacramentalis, in fallaci confectione sacramentorum sine ordine sacerdotali suscepto, in illis delictis quae ita sunt commissae contra auctoritatem ecclesiasticam, ut fundatam suspicionem ingerant reum de ipsa auctoritate, non de persona quae illam exercet male sentire, v. gr. illa suspicio habetur in dantibus nomen sectis, quae seu palam seu clam contra Ecclesiam vel civilem societatem machinantur. Huc quoque spectat insordescencia per annum in censura excommunicationis, de qua Conc. Trident. Sess. XXV. c. 3. de ref. *Lehmkuhl* l. c. I. n. 302. 613.; *Ferrari*, Inst. canon. I. n. 252. sq.; *Pastor*, Gesch. d. Päpste t. VI. p. 510. sq.

(47) Cap. 2. § 2. cap. 15. h. t. in Sext.; *Lugo* l. c. n. 44. sq.; *Muenchen* l. c. p. 333.; *Wernz* tom. II. n. 139., unde patet, non pauca asserta veterum canonistarum esse corrigenda v. g. *Schmalzgr.* h. t. n. 104. sq. 115. sq.; *Thesaurus* l. c. P. II. v. Haeresis c. 3.

288. Delicta cum haeresi *connexa* sunt potissimum illa, quae committuntur *lectione* (48), retentione, impressione, defensione librorum haereticorum aut illicita *communicatione* praesertim in sacris cum haereticis, qua quis fidem suam catholicam manifesto periculo exponit aut favorem haereticis impertitur (49). Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 211. sq.

Quodsi ex cap. 2. § 1. h. t. in Sext. inhibetur cuique laicae (50) personae publice vel privatim de fide catholica cum haereticis disputare sub poena excommunicationis ferendae sententiae, huiusmodi prohibitio canonica, quae fundatur in periculo violandae fidei et dignitatis religionis christianae ob praesumptam insufficientem scientiam theologicam laicorum, nostra aetate indiscriminatim et quoad disputationem privatam non amplius viget (51). Multo minus laici praedicationis officium usurpare aut occulta conventicula celebrare possunt (cfr. cap. 12. X. h. t.), cum omnes atque vel ipsi clerici absque missione canonica praedicationis officium publice vel privatim suscipere prohibeantur et neglecta prohibitionem vinculo excommunicationis ferendae sententiae aliisque competentibus poenis sint innodandi. Cfr. cap. 13. § 6. X. h. t. (52).

§ 2. DE POENIS ECCLESIASTICIS HAERESEOS.

289. I. Cum poenae haereseos formalis et externae sint eadem atque apostasiae, hoc loco nihil novi est addendum (53).

(48) Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* »; *Schmalzgr.* h. t. n. 27. sq.; *Santi* h. t. n. 27. sq.; *Bucceroni* l. c. n. 10. sq.; *Scherer* l. c. tom. II. p. 16. sq.; *Pastor* l. c. t. VI. p. 519. sq.

(49) Cfr. speciatim de Urbe: Instr. Card. Vic. 12. Iul. 1878. in Act. S. Sed. vol. XI. p. 168. sq.; *Lega* l. c. tom. III. n. 426. qui censet in illa Instr. constitui ius particulare pro Urbe; aliter *Hilarius a Sexten*, qui ex allegata syn. dioec. Albanensi a. 1886. infert esse « declarationem authenticam art. I. Const. « *Apostolicae Sedis* »; de aliis regionibus S. C. Inq. 28. Iun. 1889.; *Benedictus XIV.*, De synod. dioec. l. VI. cap. 5. n. 2.; *Scherer* l. c. p. 15. 16. not. 42.; Collectanea S. C. de P. F. n. 1797. sq.

(50) De disputatione *publica* cum haereticis etiam a clericis nonnisi cum approbatione competentis Superioris eccl. facienda cfr. S. C. C. 8. Mart. 1658.; Conc. Ultraiect. (a. 1865.) in Collect. Lac. tom. V. p. 801.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 71.; *Mocchegiani* l. c. t. II. n. 401.

(51) *Lehmkuhl*, Theol. mor. tom. I. n. 298.; *Mocchegiani* l. c. n. 400.

(52) *Schmalzgr.* h. t. n. 63. sq.

(53) *Schmalzgr.* h. t. n. 86. sq. de poenis haereticorum ex iure antiquo; *Thesaurus* l. c. v. Haeresis; *Muenchen* l. c. p. 323. sq.; *Lega* l. c. disp. 23. 24. 25.; *Kober* l. c. p. 627. sq. notatis notandis; *Hinschius* l. c. t. V. p. 157. sq.

Idem obtinet de poenis credentium, fautorum, receptorum haeticorum (54).

II. Specialis poena recidivorum in haeresim, vi cuius illi saeculari iudicio sine ulla penitus audientia fuerunt relinquendi (55), nostra aetate non iam est practici momenti. Poenae, quibus suspecti de haeresi subiiciuntur, facile eruuntur ex n. 286. h. t.

III. Omnes et singuli scienter *legentes* (56) sine auctoritate Sedis Apostolicae libros apostatarum et haeticorum haeresim propugnantes necnon libros cuiusvis auctoris per apostolicas litteras nominatim prohibitos eisdemque libros retinentes, imprimentes et quomodolibet defendentes ipso facto incurrunt excommunicationem speciali modo Romano Pontifici reservatam. Const. " *Apost. Sedis* ", n. 2.

IV. Quodsi quis cum haeticis habet illicitam communicationem praesertim in sacris, si favorem haeticis dat, incidit in excommunicationem speciali modo Romano Pontifici reservatam (57) atque in aliis casibus, quibus huiusmodi censuram non incurrit, certe ex disciplina nunc vigente pro prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici puniri potest (58).

atque de disciplina vigente quoad poenas temporales cfr. *Santi* h. t. n. 14. et supra de poenis apostatarum. Facultas Episcopis facta a Conc. Trid. Sess. XXIV. c. 6. de reformat. absolvendi a casibus occultis Sedi Apost. reservatis non comprehendit casum haeresis occultae, a quo delicto cum respectiva censura reservata eo tantum casu potest Episcopus ex potestate *ordinaria* absolvere, cum delicto ad suum forum externum delato, de ipsius haeretici reconciliatione vel haeresis abiuratione publice agitur. *Benedictus XIV.*, De syn. dioec. l. IX. c. 4.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 109.; *Mocchegiani* l. c. II. n. 405.; *Gury-Ferreres* l. c. II. n. 981.

(54) De infamia credentium, receptatorum, defensorum, fautorum haeticorum cfr. cap. 13. § 5. X. h. t.; *Muenchen* l. c. p. 335.; *Thesaurus* l. c. v. Haeticorum receptatores etc. cap. 2. 3.; *Lugo* l. c. disp. 25. n. 21.

(55) Cap. 9. X. h. t.; cap. 4. 8. pr. §§ 1. 2. h. t. in Sext.; *Muenchen* l. c. p. 335. sq.

(56) *Bucceroni* l. c. n. 10. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. V. n. 276. 277.; *Hilarius a Sexten* p. 110. sq.

(57) Pii IX. Const. " *Apost. Sedis* "; S. C. Inq. 22. Mart. 1879.; *Bucceroni* l. c. n. 8. 9.

(58) De poenis iuris antiqui cfr. c. 63. Apost.; c. 9. Conc. Laodic. a. 343.-381.

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS HAERESEOS
SIVE DE INQUISITIONE (59).

I. Notio, divisio, origo inquisitionis.

290. Notio et divisio. *Inquisitio* quamvis generatim denotet ordinem iudicarium in quo per viam inquisitionis, non accusationis proceditur, tamen speciali ratione designat iudicium ecclesiasticum contra haeticam pravitatem institutum (60).

Quod iudicium procul dubio soli Ecclesiae reservatum neque saecularibus potestatibus commissum (61) exerceri potest aut per iudices *ordinarios* in singulis dioecesibus constitutos i. e. per Episcopos (62) aut per iudices *delegatos* a Sede Apostolica deputatos, qui cum Episcopis cumulativam habent iurisdictionem (63). Quodsi de inquisitione fit disputatio historica aut canonica, potissimum de illa inquisitione quaeritur, quae inquisitoribus delegatis a Sede Apostolica fuerat commissa.

291. Notae historicae. Inquisitio *ordinaria*, cum ipsi officio episcopali sit propria, inde a primis saeculis quoad rem in prima instantia competeat Episcopis et nostra aetate, sublato iam passim instituto inquisitorum delegatorum in dioecesibus, salva manet potestas ordinaria Episcoporum exercendi

(59) *Ludov. a Paramo*, De origine et progressu offic. S. Inquisit., Martini 1598. *Practica Inquisitionis haereticae pravitatis*, auctore *Bernardo Guidonis O. F. Pr.* (c. 1326.) ed. Douais, Paris. 1886.; *Nicol. Eymericus* † 1399., *Directorium inquisitor.*, Barcin. 1503.; *Franc. Pegna* † 1612., *Commentar.* in dir. N. Eymeric. inde ab a. 1578. in ed. Dir. N. Eym.; *Henner*, Beiträge z. Organisation u. Competenz der päpstl. Ketzergerichte, Leipzig a. 1890.; *Lea*, A history of the inquisition of the middle ages, New York 1888. pro suo modo protestantico; *Bangen* l. c. p. 91.; *Vacandard*, L'Inquisition, Paris 1907.; *Mgr. Douais*, L'Inquisition — ses origin. — sa procédure, Paris 1906. qui ante iam alia praeclara opera huc spectantia ediderat v. gr. L'Inquisition en Roussillon, 1892., La procédure inquisitoriale en Languedoc au XIV. siècle 1900.; *Guiraud* in Dictionn. Apologétique de la Foi cathol. tom. II. p. 823. sq. ubi in fine p. 885. sq. accurate recensentur fontes et auctores; *Esmein*, Hist. de la procédure crimin. en France... depuis le XIII. siècle 1882.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 449.

(60) *Bouix*, De iud. eccl. tom. II. p. 366. sq.

(61) Cap. 19. h. t. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 175.

(62) Cap. 9. 13. § 8. X. h. t. = cap. 3. Conc. Later. IV. (a. 1215.).

(63) Cap. 3. sq. h. t. in Sext.

iudicia in haereticos iuxta disciplinam tamen nunc in Ecclesia vigentem. Quare cum necessitas urgeret, iurisdictio Episcoporum fuit potius a R. Pontificibus excitanda et quoad exemptos amplianda (64) minime vero de novo et simpliciter concedenda.

Longe alio modo res sese habet in *inquisitoribus delegatis*. Isti enim inquisitores delegati, qui in Libro Sexto Bonifacii VIII. adeo frequenter h. t. commemorantur, in collectione authentica Gregorii IX. atque adeo in Concilio Lateranensi IV. (a. 1215.) nondum occurrunt. Hinc etiamsi iam ante Gregorium IX. (65) aliquo modo fiat mentio inquisitorum delegatorum, tamen stabilis quaedam magisque divulgata institutio illorum nonnisi (66) inde a tempore Gregorii IX. (a. 1229.-1232.) et Innoc. IV. (a. 1243.) facta est, sed non constanter et ubique in vigore permansit neque suis defectibus caruit (67) et nunc

(64) Cap. 9. X. h. t. = Luc. III. decret. in Conc. Veron. (a. 1184.). Quae Lucii III. decretalis multo severior praecedentibus RR. PP. decretalibus adversus haereticos, licet directa Episcopis seu *ordinariis* inquisitoribus, iam continet totam illam potestatem extraordinariam, quae postea data fuit inquisitoribus *delegatis* Sedis Apostolicae. Quare si nomine inquisitionis saepe intelligitur: « systema quoddam legum, quibus per potestatem ecclesiasticam et simul per potestatem civilem speciales et extraordinariae poenae aliaeque remedia repressiva ordinis spiritualis et temporalis fuerunt promulgata adversus haereticos, qui suis perversis doctrinis fidem corrumpebant atque fundamenta ordinis socialis subvertebant » (*Guiraud* l. c. p. 846.), inquisitio hoc sensu accepta iam incepit a decretalibus Alexandri III. quae in memorata decretali Lucii III. suum habuerunt complementum, quibus responderunt severissimae leges Principum civilium haud raro citra RR. PP. consensum nimio rigore saevientium.

(65) *Devoti* l. c. tit. 8. § 3. sq.; *Bouix* l. c. p. 367. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 449. sq.; *Douais* l. c. p. 18. sq. 23. sq. ubi probat institutionem *permanentem* iudicum delegatorum ad cognoscendum de crimine haeresis, qui est character proprius instituti inquisitionis, nec tempore Innocentii III. nec tempore Honorii III. reperiri, licet particulares delegationes eo tempore non defuerint et *modus procedendi* per inquisitionem ab Innocentio III. si non de novo institutus at saltem magis ordinatus et ordinarius redditus fuerit. Cfr. *Guiraud* l. c. p. 847. et p. 824. sq. ubi agit de factis, quae sive ex parte Principum sive ex parte Episcoporum atque adeo totius populi fidelis a saec. X. ad ann. 1150. praecesserunt veram Inquisitionis institutionem; p. 834. ubi ex doctrinis haeticorum saec. XII. aptam proponit explicationem, cur etiam Principes, Ecclesiae haud raro adversi, postularent a RR. PP. severas leges contra ipsos.

(66) Cfr. c. 1. sq. Conc. Tholosan. (a. 1229.); *Brück*, Istituzioni di storia eccl. § 147.; *Guiraud* l. c. p. 851. sq.

(67) *Hefele* l. c. tom. V. p. 1024. sq. Cfr. *Douais* l. c. c. 2. sq. ubi in examen revocat diversas theorias de factis historicis, quae huic instituto originem dederunt; *Guiraud* l. c. p. 866. sq.

mutatis temporibus saltem ordinarie non amplius viget. Saeculo decimo quinto exeunte inquisitio hispanica (68), promoventibus Ferdinando et Isabella, per Sixtum IV. d. 1. Nov. 1478. instituta et approbata est. Quare non obstante haud exigua dependentia inquisitionis hispanicae ab auctoritate civili, iam ipsius erectio per R. Pontificem facta et iurisdictio inquisitoris generalis ab eadem Sede Apostolica data, certo probat, inquisitionem hispanicam omnino falso a scriptoribus protestanticis et etiam quibusdam catholicis tribunal quoddam *mere politicum* (armis spiritualibus instructum) fuisse appellatam. Quare inquisitio hispanica recte dicitur tribunal ecclesiasticum brachio quoque saeculari munitum sive tribunal *mixtae iurisdictionis*, quod ineunte saeculo XIX. fuit ab incompetenti potestate de facto sublatum neque denuo per legitimam auctoritatem efficaciter restauratum.

Postquam Lutherus aliique haeresiarchae novas haereses propagare coeperunt, Paulus III. a. 1542. Inquisitionem romanam instituit vel potius in novam formam S. C. Inquisitionis redegit. Quae S. C. Inquisitionis a Pio IV. et Pio V. amplioribus facultatibus instructa tandem a Sixto V. eam accepit ordinationem, quam etiam nunc post Pii X. const. "*Sapientis consilio* „ quoad substantiam retinet in hac parte immutatam (69).

II. De constitutione et competentia inquisitionis.

292. I. Tribunalia inquisitorum, qui fuerunt iudices *delegati* (70) ipsius Sedis Apostolicae sive immediate a Rom. Pontifice sive mediate per alios nominarentur (71), quoad substantiam habuerunt eandem constitutionem atque reliqua iudicia delegata Sedis Apostolicae, salvis specialibus quibusdam iuris dispositionibus de inquisitoribus datis (72).

(68) *Rodrigo*, Hist. verdadera de la inquis., Madrid 1876.; *Grisar* in Act. theol. Oenip. tom. III. p. 548. sq.

(69) *Bangen* l. c. p. 93. 94. sq.; *Ferreres*, La Curia Romana p. 149. sq. 156.

(70) Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 75. sq. de controversia, utrum iurisdictionis inquisitorum sit ordinaria, an potius, ut communior sententia tenet, delegata. Quam controversiam *Hinschius* l. c. p. 458. not. 1. 2. nova et confusa notione iurisdictionis "*quasi ordinariae* „ nec solvit nec explicat.

(71) *Bouix* l. c. p. 377.; *Devoti* l. c. tit. 8. § 3.; *Hinschius* l. c. p. 457. sq.

(72) Huc spectat v. g. quod inquisitor debeat attingere quadragesimum annum aetatis; cfr. cap. 2. pr. h. t. V. 3. in Clem.

Quae de *iuribus* et *obligationibus* iudicum ecclesiasticorum in genere atque speciatim de delegatis statuta sunt (cfr. v. g. cap. 24. X. de resc. l. 3.; cap. 31. X. de off. et pot. iud. del. l. 29.) etiam inquisitoribus fuerunt applicanda, nisi de speciali exceptione constaret (73). Alia iura et officia specialia inquisitorum aut ex ipso scopo principali inquisitionis facile deducuntur (74) aut ex concessionibus specialibus (75) eruuntur. De ipsa quoque *cessatione* vel amissione officii et iurium inquisitoris valent normae generales, attentata exceptione cap. 10. h. t. in Sext.

II. Inquisitores ita fuerunt constituti, ut aut per modum *collegii* aut tamquam iudices *singulares* procedere potuerint (76). At cum ordinarie inquisitores essent iudices singulares, ipsis facultas data est sibi vicarium quendam generalem substituendi et etiam vicarios sive commissarios speciales deputandi (77).

III. Praeterea ab inquisitoribus quoque adhibendus fuit notarius, ut legitime procederent in iudicio (78). Neque ius Episcoporum (79) sibi associandi in administranda iustitia assessores sive consultores inquisitoribus fuit negatum (80), sed ordinarie obligatio adsciscendi huiusmodi consultores ipsis non fuit imposita multoque minus illorum sententiam sequendi (81).

Denique tribunalia inquisitorum suos inferiores habuerunt ministros veluti nuntios, executores, custodes (82), receptores bonorum publicorum (83).

IV. Cum in tribunalibus inquisitionis vera et proprie dicta appellatio esset exclusa (84), stabilis quaedam secunda in-

(73) V. g. morte R. Pontificis aut Praelati deputantis officium inquisitoris non cessat; cfr. cap. 10. h. t. in Sext.

(74) Cap. 11. § 2. h. t. in Sext.

(75) Innoc. IV. Const. "*Ut nihil*" 23. Mart. 1254.

(76) Cap. 11. h. t. in Sext.

(77) *Bouix* l. c. p. 378.; *Hinschius* l. c. p. 462.

(78) Cap. 11. X. de probat. II. 19. iunct. cap. 11. § 1. h. t. in Sext. et cap. 1. § 3. h. t. in Clem.

(79) Cap. 9. X. h. t.

(80) Cap. 12. h. t. in Sext.

(81) Cap. 20. h. t. in Sext. Qua ratione per illos *consiliarios iuratos* apte consulatur rei defensioni, explicat *Guiraud* l. c. p. 875.

(82) Cap. 1. §§ 2. 3. h. t. in Clem.

(83) *Hinschius* l. c. p. 465.

(84) Cap. 18. h. t. in Sext.

stantia ad instar tribunalis metropolitani, in qua contra sententiam inquisitoris primae instantiae appellatio introducebatur, nunquam in praxi fuerat instituta. At cum saltem recursus vel supplicatio ad R. Pontificem esset permissa, Urbanus IV. a. 1262. Cardinalem nominavit Inquisitorem generalem. Quod officium paulatim sublatum, a Paulo III. a. 1542. per institutionem S. C. Inquisitionis sub alia forma restauratum est. Cfr. quoque *Pastor*, *Gesch. d. Päpste* t. VI. p. 510. sq.

293. Competentia inquisitorum intra *provincias* sibi ad instar Legatorum assignatas sese extendit.

I. Ratione *personarum* in apostatas a fide, haereticos, credentes erroribus haeticorum, defensores, receptores, fautores haeticorum, denique in suspectos de haeresi ob certa delicta commissa (85), sive laici (86) fuerint sive clerici, saeculares vel regulares (87), exempti vel non exempti (88). Neque Iudaei neque Saraceni alique infideles saltem in quibusdam delictis inquisitoribus fuerunt subducti (89). Imo ipsi mortui haeretici a persecutione iudiciali inquisitorum non fuerunt immunes (90). Quae competentia in reos inter diversas provincias inquisitorum iure communi scripto ordinatur ex domicilio rei vel ex loco delicti commissi, non ex loco deprehensionis. Cfr. cap. 11. 12. h. t. in Sext.; *Hinschius*, l. c. p. 479. sq. Inquisitores autem competentes non sunt in Cardinales (91), Episcopos (92) aliosque superiores Praelatos, Legatos et Nuntios et Officiales Sedis Apostolicae (93), in alios inquisitores (94).

II. Ratione *causarum* inquisitores competentes sunt in delicta apostasiae a fide et haereseos aliaque crimina per de-

(85) *Bouix* l. c. p. 379.; *Bangen* l. c. p. 99. sq.; *Hinschius* l. c. p. 473. sq.

(86) Cap. 11. § 2. h. t. in Sext.

(87) Cap. 11. § 2. h. t. in Sext. Cfr. ultimum ea de re decretum S. Officii 15. Maii 1901. a Leone XIII. approbatum in Act. S. S. tom. 34. p. 383. sq. et responsum ipsius S. Officii 23. Ian. 1901. non admittentis contrarium privilegium, in *Analect. eccl.* tom. 9. p. 154.; *Ferreres*, *La Curia Romana* p. 151.

(88) Pauli V. Const. « *Romanus Pontifex* » 1. Sept. 1606.

(89) Clem. IV. Const. « *Turbato corde* » 26. Iul. 1267. contra Iudaeos a Greg. X. a. 1274. et Nicolao IV. a. 1288. confirmata; Greg. XI. Const. « *Admodum dolenter* » 3. Aug. 1372.; *Bangen* l. c. p. 101. sq.; *Hinschius* l. c.

(90) Cap. 3. pr. 8. § 7. h. t. in Sext.; *Hinschius* l. c. p. 302. sq. 475. 489. sq.

(91) *Bangen* l. c. p. 102.

(92) Cap. 16. h. t. in Sext.

(93) Cap. 3. h. t. V. 3. in Extrg. com.

(94) *Bouix* l. c. p. 381.; *Hinschius* l. c. p. 474. n. 7.

fensionem, receptionem, favorem haereticorum commissa (95), item in delicta adeo atrocia, ob quae quis merito sit suspectus de haeresi (96), velut schisma.

Scholion. Quae competentia inquisitorum cum sit *cumulativa*, non privativa, competentiam aliorum Superiorum ecclesiasticorum *ordinaria* potestate instructorum veluti Legatorum vel Episcoporum (97) non excludit. Quare potius relatio inter Episcopos et inquisitores fuit accuratius ordinanda (98).

III. De procedura inquisitionis in causis haereseos.

294. Procedura iudicialis (99) in tribunalibus inquisitorum de facto generatim fuit *summaria*, illa enim forma procedendi inquisitores ex iuris concessione uti *potuerunt*, non debuerunt (100).

Quamvis ex iure communi in foro inquisitionis contra haereticam pravitatem etiam per viam strictae accusationis vel denuntiationis processus canonicus institui potuerit, tamen de facto neutra forma ordinarie in praxi fuit adhibita (101), sed potius accepta forte denuntiatione (102) vel notorietate facti vel publica fama vel clamorosa insinuatione excitatus inquisitor ex officio per viam inquisitionis causam ad se delatam instruxit atque definivit (103).

In procedura iudicali contra haereticos non solum conditiones ipso iure naturali requisitae velut legitima citatio rei, probatio certa criminis, iusta defensio accusati (104) et

(95) Cap. 8. 9. 13. X. h. t.; *Bangen* l. c. p. 104.

(96) Cap. 9. 13. §§ 2. 7.; *Bangen* l. c. p. 107. sq.; *Hinschius* l. c. 471. sq.

(97) Cap. 17. h. t. in Sext.; cap. 1. h. t. in Extrg. com.

(98) Cap. 1. § 1. h. t. in Clem.

(99) Cum scopus inquisitionis fuerit inprimis mediis lenibus reducere errantes haereticos ad fidem, strictae proceduræ iudicali ex Const. RR. Pontif. praemittenda fuerunt concio et tempus gratiae. Cfr. cap. 12. h. t. in Sext.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 458. 481. sq.; *Douais* l. c. p. 165.; *Guiraud* l. c. p. 362.

(100) Cap. 20. h. t. in Sext.; *Bouix* l. c. p. 381. sq.

(101) *Bouix* l. c. p. 382.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 482. sq.

(102) Cfr. de obligatione denuntiandi haereticos iure antiquo statuta: Innoc. IV. Const. « *Noverit* » § 7. 15. lun. 1254.; *Muenchen* l. c. p. 340. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 480. sq., et de ambitu huius obligationis ex disciplina nunc vigente cfr. *Lehmkuhl*, Theolog. mor. tom. I. n. 813. tom. II. n. 987.

(103) *Bouix* l. c.; *Hinschius* l. c.; *Douais* l. c.

(104) Cap. 2. de sent. II. 11. in Clem.; *Bouix* l. c. p. 382. sq.; *Douais* l. c. p. 169. sq.

generales solemnitates processus summarii (105) accurate servandae sunt, sed etiam ordinationes speciales de processu contra haereticos datae neque ab Ordinariis (106) neque ab inquisitoribus sunt negligendae.

Quae iure speciali de ordine iudiciario in tribunalibus inquisitionis praescripta fuerunt (107), non ita derogant iuri communi, ut iuris quoque aequitatisque naturalis ratio non haberetur, ut falso opinantur *Hinschius* l. c. tom. V. p. 483. sq. aliique non pauci. Abusus vero, qui in causis particularibus occurrerunt, non ex iniustitia legum ecclesiasticarum, sed ex iniquitate et ignorantia inquisitorum sunt repetendi nec ultra veritatis limites exaggerandi. Cfr. *Guiraud* l. c. p. 866. sq.

TITULUS X.

DE INFIDELITATE IUDAEORUM ET SARACENORUM ALIORUMQUE PAGANORUM.

(*Lib. V. tit. 6. de Iud. et Sarac. et eor. servis*) (1).

295. Fontes : Decret. Grat. c. 17. C. XXIII. q. 8.; c. 35. C. XXIV. q. 3.; C. XXVIII. q. 3. — Compl. I. l. V. t. 5. d. I. et S. et eor. s.; Cpl. II. l. V. t. 4. d. I. et S.; Cpl. III. l. V. t. 3. d. Iud.; Cpl. IV. l. V. t. 4. d. I. et S.; Cpl. V. l. V. t. 3. de I. et S. — Decret. Greg. IX. l. c.; Const. Clem. V. lib. V. t. 2. d. Iud. et Sar.; Extravg. Ioann. XXII. t. 8. d. I. et S.; Extravg. com. l. V. t. 2. de Iud. — Decret. Clem. P. VIII. l. V. t. 4. d. I. et S. et eor. s. ed. Sentis p. 161. — Conc. prov. Venet. (a. 1859.) in Collect. Lac. t. VI. p. 299.; Conc. prov. Strigon. (a. 1858.) l. c. t. V. p. 86.; Conc. prov. Prag. (a. 1860.) l. c. p. 443.; Conc. prov. Ultraiect. a. 1865. l. c. p. 801.

(105) Cap. 2. de V. S. V. 11. in Clem.

(106) Cap. 17. h. t. in Sext.

(107) Cap. 20. h. t. in Sext. iunct. cap. 24. X. de accus. V. 1. de nominibus accusatorum et testium celandis; cap. 3. 5. 8. § 3. h. t. in Sext. de habilitate certorum testium alias inhabilium exceptis semper inimicis, cfr. cap. 7. 13. 19. X. de accus. V. 1.; cap. 20. h. t. in Sext. de permissione procedendi absque advocatis; cap. I. § 1. h. t. in Clem. de tortura. Cfr. *Douais* l. c. p. 172. sq. de tortura ab Ecclesia non introducta; *Guiraud* l. c. p. 873. de moderatione ex legibus Ecclesiae in ea adhibenda; *Fournier*, Les officialités etc. p. 280.; cap. 13. §§ 1. 7. X. h. t.; cap. 4. 7. 8. pr. § 1. 2. h. t. in Sext. de suspectis de haeresi et de relapsis; cap. 9. X. h. t. cap. 1. h. t. in Sext. de traditione haeretici brachio saeculari, animadversione debita seu poena huius fori puniendi, cap. 18. h. t. in Sext. de denegato beneficio strictae appellationis; Pii V. Const. « *Inter multiplices* » 30. Dec. 1567. § 1. de sententia non transeunte in rem iudic.

(1) Cod. Iustin. l. I. t. 9. de Iud. et Coelicolis, tit. 10. ne christ. mancip. haereticus vel Pag. vel. Iud. habeat, t. 11. de paganis, sacrific. et templis.

Scriptores : Commentatores iur. Decretal. in h. t. (2) — *S. Raym.*, Summa l. l. t. 4. de l. et s. et eor. ser. — *Zech* l. c. t. 15. de al. crim. contra fid. praesertim de iud.; *Phillips*, Kirchenr. tom. II. § 96. sq. — *Scherer* l. c. tom. II. p. 15. sq. — Archiv f. k. K. t. 8. p. 57. sq. t. 12. p. 85. sq. de Iudaeis in Galicia et Hungaria novisque edictis Episcoporum, tom. 41. p. 75. sq. et tom. sq. de litterat.; *Ferraris* l. c. v. Hebraeus; *Thesaurus* l. c. v. Arma cap. 3. sq. — *Kober* in Act. theol. Tubing. tom. 55. p. 673. — *Ponsius* l. c. l. V. t. 6. de iud. et sarac.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 159. sq. 300. sq. 473. sq.; *Lega* l. c. tom. III. n. 428. sq.

Praenotiones.

296. Connexio materiae. Infidelitas hominum non baptizatorum licet quoad extensionem gravius sit delictum, tamen apostasiam et haeresim baptizatorum fidelium sua malitia absolute non aequat (3).

297. Definitio. Infidelitas universim spectata est *pertinax negatio veritatis revelatae sufficienter propositae*. Quo sensu infidelitas tum in Iudaeis tum in Paganis et Saracenis tum in apostatis et haeticis reperiri potest (4); sed hoc titulo maxime intelligitur illa infidelitas, quae hominibus non baptizatis est propria; imo illa quoque comprehenduntur delicta ab infidelibus *in iniuriam Ecclesiae* commissa et ab inquisitoribus castigata (5). Maxime vero hoc titulo recensentur delicta ab ipsis christianis patrata propter *communicationem* vel *cooperationem* criminisam cum Iudaeis vel Saracenis.

298. Divisio. Delictum infidelitatis, si sensu stricto accipiatur, dividitur ratione obiecti negati in *Iudaismum* et in *Paganismum*, quatenus aut sola revelatio christiana aut universa revelatio et novi et veteris testamenti reiicitur (6). Praeterea delicta ab infidelibus ultra infidelitatem commissa in varias species dividi possunt (7), sicut crimina fidelium in hac materia ad illicitam *communicationem* et *cooperationem* revocantur (8).

(2) Ex Theolog. cfr. *S. Thom.* l. c. 2. 2. q. 10.; *Lugo* l. c. disp. 14. 18. 19.; *Suarez*, De fide, disp. 18.; *Tanner*, De fide, q. IX. dub. 2. sq.

(3) *Schmalzgr.* h. t. n. 7.; *Phillips* l. c. § 96. p. 388.; Cfr. de ordine servato: *Zech* et *Ponsius* l. c.; *Lugo* l. c. disp. 18. n. 33. sq.

(4) *Schmalzgr.* h. t. n. 1.; *Lugo* l. c. n. 1. sq.; *Phillips* l. c. § 96.

(5) *Schmalzgr.* h. t. n. 36. sq.; *Bangen* l. c. p. 101. sq.; *Hinschius* l. c.

(6) *Lugo* l. c. n. 61. sq. disp. 19. prooem.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. sq.

(7) *Bangen* l. c. p. 102.

(8) *Schmalzgr.* h. t. n. 13. sq. 45. sq.

299. Notae historicae. Quamvis ab initio religionis christiana non pauci ex Iudaeis, praedicationi Apostolorum obsequentes fidem catholicam amplexi sint (9), tamen longe maxima pars populi Israelitici in pertinacia sua permansit et animos hostiles in christianos manifestavit (10). Finitis persecutionibus furor et arrogantia Iudaeorum ipsis legibus Imperatorum romanorum fuerunt compescenda (11). Ipsa quoque Ecclesia, tolerata Iudaeorum religione atque protecta ipsorum libertate in suscipiendo baptismo (12), frequenter cavere debuit ne ex consortio cum Iudaeis fides catholica et morum honestas fidelium detrimentum pateretur (13). Qua in re procul dubio prohibitio consortii inter christianos et Iudaeos legibus ecclesiasticis extensa est ad casus in iure naturali non comprehensos et sanctionibus poenalibus fuit munita (14). Inde quoque facile intelligitur, cur mutatis temporibus antiquae sanctiones poenales possint auferri et prohibitiones canonicae ad terminos iuris naturalis denuo reduci, nisi ob speciales regionum et temporum necessitates pristinus rigor saltem ex parte sit restaurandus (15).

Cum tempore medii aevi expeditiones in terram sanctam essent susceptae, ut religio christiana contra iniurias et invasiones Saracenorum defenderetur, non defuerunt christiani, qui turpis lucri cupiditate ducti vel ipsis Saracenis opem atque subsidium ferrent. Quae perfida agendi ratio christianorum iuri naturali et moderno iuri internationali contraria optimo consilio ab Ecclesia severis poenis fuit proscripta (16) etiam per censuras in Bullam Coenae insertas.

(9) Act. Apost. II. 41. 42.

(10) Ep. ad Hebr. X.; *Tertullian.*, Ad nationes I. 14.; *Civiltà catt.* a. 1886. 1887.

(11) Cod. Iust. I. c.

(12) *Greg. M.* in cap. 3. X. h. t.; cap. 9. X. h. t.; *Ponsius* l. c.; *Scherer* l. c. p. 15.; *Lugo* l. c. disp. 19. n. 33. sq. 70. sq.

(13) Cfr. c. 50. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.); c. 40. Conc. Agath. (a. 506.); c. 11. Conc. Trull. (a. 692.).

(14) Cfr. cit. c. 50. Conc. Illib. de vitanda coena Iudaeor.; Pii V. Const. « *Romanus* » 19. Apr. 1566. de non vocando medico hebraeo.

(15) Cfr. cit. Conc. provinc. inter Fontes.

(16) Cap. 6. 12. X. h. t.; cap. unic. h. t. in Clem.; cap. unic. h. t. in Extr. Ioann. XXII.; *Hinschius* l. c. p. 159.; *Phillips* l. c. § 100. p. 429.

§ 1. DE INFIDELITATE IUDAEORUM ET SARACENORUM
ET PAGANORUM.

300. Infidelitas illorum hominum, qui revelationi christianaе contumaciter fidem denegant et baptismum respuunt Ecclesiamque catholicam ingredi detrectant, sine dubio gravissimum quoddam peccatum constituit (17). Quodsi isti infideles ultra fidei detrectationem non progrediantur, Ecclesia in illos, cum ipsi subiecti non sint neque iniuriam inferant, potestatem coercitivam exercere nequit (18). Imo Ecclesia saltem Iudaeis aliquam tolerantiam (19) sive liberum exercitium religionis Mosaicae inter populos christianos etiam nunc non denegat.

Quae incompetencia Ecclesiae cessavit et tolerantia et protectio in severitatem conversa est, quamprimum Iudaei alii-que infideles Ecclesiam *iniuriis* affecerunt et a supremo suo fine inter fideles consequendo iniuste impediverunt. Quamvis enim Ecclesia in homines non baptizatos tamquam *in subditos* iudicium exercere non possit, tamen ut *societas perfecta* contra iniurias sibi illatas *iure defensionis* legitime utitur, aut principibus saecularibus tutelam Ecclesiae committit (20).

Hinc factum est, ut Ecclesia tempore medii aevi Iudaeos aliosque infideles religioni christianaе iniurias inferentes, multiplici ratione severis poenis castigarit et tandem S. Inquisitioni subiugarit.

Huiusmodi *delicta* fuerunt blasphemiae contra religionem christianam prolatae, raptus mulierum christianarum, sedu-

(17) *Lugo* l. c. disp. 18.

(18) Cap. 10. X. h. t.; *Lugo* l. c. disp. 19. n. 33. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 51. sq.; *Phillips* l. c. § 98.

(19) *Schmalzgr.* h. t. n. 13. sq. 27. sq. 31. sq.; *Brueck*, Manuale di storia eccl. § 112.; *Erler* in Archiv f. k. K. tom. 41. sq. de conditione sociali Iudaeorum apud diversas gentes et de agendi ratione pastorum Ecclesiae erga ipsos; *Phillips* l. c. § 99. Cfr. de Saracenis cap. un. h. t. in Clem. Inde tamen non sequitur, nostra aetate illam Iudaeorum tolerantiam omnibus conditionibus illis onerosis iuris antiqui, v. g. de habitu vel pileo distincto, de fenestris et ostiis clausis (cfr. cap. 15. 4. X. h. t.) esse obligatam, quas *historice* recenset *Phillips* l. c. neque *disciplinam* praximque *vigentem* attendit.

(20) *Schmalzgr.* h. t. n. 36. sq.; *Phillips* l. c. § 97. p. 393. nimium extendit potestatem Ecclesiae in paganos (cfr. *Lugo* l. c. disp. 10. n. 33. sq.), quam § 96. p. 387. sq. accuratius circumscripserat.

ctio christianorum ad iudaicam perfidiam, divulgatio librorum fidem christianam impugnantium.

Poenae spirituales propter ista delicta infidelibus non baptizatis infligi non potuerunt. Hinc Ecclesia illos castigavit per interdictum commercii christianis impositum aut per multas pecuniarias aut per fustigationem aut incarcerationem (21). Quae res nostra aetate in foro ecclesiastico non sunt practici momenti.

Scholion. Quodsi ultimo tempore mota est quaestio iudaica sive antisemitica, ne quis in multiplices impingat errores, quaestio tolerantiae religiosae, intra legitimos limites nunquam ab Ecclesia Iudaeis negatae, probe distinguenda est a communicatione *religiosa, morali, sociali* christianorum cum Iudaeis (22). Item quaestio tolerantiae civilis et *politicae* Iudaeorum nunc aliis criteriis est diiudicanda atque tempore medii aevi (23), quo una religio catholica dominabatur et libertas illa cultuum nunc proclamata nondum existit. Denique in quaestione *oeconomica* vel verius usuraria, inprimis curandum est, ne ipsi quoque christiani sint usurarii et ut christianis institutis atque sapientibus legibus criminalibus et civilibus omnes abusus et fraudes indiscriminatim impugnentur (24).

§ 2. DE COMMUNICATIONE ET COOPERATIONE CHRISTIANORUM CUM IUDAEIS ET PAGANIS.

301. Quae in antiquo iure sunt vetita christianis circa communicationem in sacris cum infidelibus nunc quoque sunt servanda, quatenus nituntur ipso iure divino (25) et canonico etiam nunc vigente (26).

Multiplices vero prohibitiones canonicae commercii mere

(21) Cfr. *Schmalzgr., Bangen, Hinschius* l. c.

(22) V. g. impedimentum disparitatis cultus praesertim contra Hebraeos ab Ecclesia magno cum rigore sustinetur.

(23) Cap. 16. 18. X. h. t. de officiis et magistratibus civilibus non concedendis Iudaeis et Paganis; Pius V. l. c. de interdicto contra medicos hebraeos; *Schmalzgr.* h. t. n. 27. sq.

(24) Cfr. quae sapienter monet Benedictus XIV., Const. „*A quo primum*” 14. Iunii 1751.; De synod. dioces. lib. VI. cap. 4.; *Phillips* l. c. § 100.

(25) *Schmalzgr.* h. t. n. 8. 10. 12. de non admittendis infidelibus ad sacramenta, de participatione in ritibus superstitiosis infidelium.

(26) *Schmalzgrueber* h. t. n. 9. 11. canonibus antiquatis nimium videtur insistere.

humani et civilis, quae in iure Decretalium h. t. et antiquis Constitutionibus Romanorum Pontificum continentur, ex disciplina nunc vigente non amplius omnes et ubique quoad ipsam obligationem ex lege ecclesiastica existunt in pleno vigore (27) multoque minus quoad sanctiones poenales. At certe etiam nunc ubique illae prohibitiones urgent, quae nituntur ipso iure naturali (28); imo *assiduum* servitium *domesticum* (29) per christianos in aedibus Iudaeorum, etiam in compluribus recentioribus Conciliis provincialibus (30) atque edictis Episcoporum denuo ipsa approbante Sede Apostolica severe fuit prohibitum. Cuius prohibitionis certe in Galicia sive Polonia Austriaca speciales fuerunt rationes (31).

Cooperatio (32) prohibita cum Paganis, quatenus nititur iure naturali, etiam nostra aetate non est abrogata; sed *censurae* latae sententiae, quondam in cap. 12. X. h. t. et cap. 1. h. t. in Extrg. com. et Bulla Coenae in perfidos christianos statutae, ob silentium Const. " *Apost. Sedis* „ non amplius valent; imo etiam aliae *poenae vindicativae* cap. 6. X. h. t. et cap. 1. h. t. in Extrav. de perpetua infamia, de confiscatione bonorum et de servitute incurrenda, de intestabilitate et inhabilitate ad successiones tam ab intestato quam ex testamento, de inhabilitate ad officia publica et actus legitimos, de publica denuntiatione diebus dominicis et festis, practico momento et valore canonico videntur carere. Multo magis formalitas praescripta cap. 11. X. h. t. ad suscipiendum iter " in Alexandriam „ nostra aetate est plane obsoleta.

(27) V. g. prohibitus usus medici hebraei arg. d. ex Sixti V. Const. " *Christiana pietas* „ 22. Octob. 1586. § 1.

(28) De fornicatione cum Iudaeis cfr. c. 6. Conc. Clarimont. I. (a. 535.) = c. 17. C. XXVIII. q. 1. et Archiv f. k. K. t. 8. p. 64. de casu reservato in Galicia.

(29) De distinctione inter famulos domesticos et colonos cfr. in iure antiquo cap. 2. X. h. t. et in iure novo resp. S. C. Inq. relatum in ep. Nunt. Apost. Vienn. 26. Iun. 1861. cfr. Archiv f. k. K. l. c. p. 73. sq.

(30) Cfr. Conc. prov. cit. in Font.

(31) Archiv f. k. K. l. c. p. 57. sq.

(32) Cfr. *Benedictus XIV.*, De Synod. dioec. l. XIII. cap. 20. n. 7.; *Philips* l. c. § 100. p. 431. sq.

CAPUT II.

DE DELICTIS CONTRA RELIGIONEM

TITULUS XI.

DE BLASPHEMIA

(Lib. V. tit. 26. de maledicis) (1).

302. Fontes: Decret. Grat. c. 4. (Gregor. M.) D. 25.; c. 10. (Ps. Pius) C. XXII. q. 1.; c. 10. 13. C. XXIV. q. 3. — Cap. 2. X. h. t. — Leo X. Const. « *Supernae dispositionis* » 5. Maii 1514. in Conc. Later. V. Sess. IX.; Iul. III. Const. « *In multis* » 1. Febr. 1554. (pro solis Romanis); Pius V. Const. « *Cum primum* » 1. April. 1566. in Decretal. Clem. Pap. VIII. l. V. t. 14. de maledicis ed. Sentis p. 172.; Innoc. XI. Edict. 10. Maii 1680.; Liber sept. l. V. tit. 7. de blasphemis et aleatoribus; Instr. Prag. § 92.

Scriptores: Comment. iur. Decretal. in h. t. praesertim *Gonzales Tellez* et *Giraldi* — *Ursaya* l. c. l. III. tit. 1. inter crimina mixti fori; *De Ameno*, De delictis et poenis, tit. V. § 2.; *Zech* l. c. tit. 20. de blasphemis; *Devoti* l. c. tit. 10. de maledicto sive blasphemia; *De Luca*, l. c. n. 168. sq.; *Hollweck* l. c. § 127.; *Thesaurus* l. c. v. Blasphemantium... poenae; *Ferraris* l. c. v. Blasphemia; *Muenchen* l. c. p. 670. sq. (2); *Hinschius* l. c. t. V. p. 184.; *Schiappoli* l. c. n. 243. sq.; *Vacant*, Dictionn. d. Théolog. t. I. col. 907. sq.

Praenotiones.

303. Connexio materiae. Post delicta in fidem catholicam commissa principem locum occupant crimina virtuti *religionis* contraria (3). Quae delicta ad duplicem speciem reduci possunt scilicet ad irreligiositatem sensu stricto, qua Deo ipsi per defectum aut per excessum irreverentia exhibetur sive cultus ipsius Dei incongrue tractatur et ad *sacrilegium*, quo *res* Deo eiusque cultui *sacratae* absque debita reverentia tractantur. Inter irreligiositatis delicta sine dubio *blasphemia* ob summum contemptum Deo ipsi irrogatum recte primo loco recensetur (4).

(1) Novella 77.; Regolamento penale Gregor. XVI. art. 73. i. e. *primus* de specialibus delictis et ante ipsum crimen laesae maiestatis; Cod. crim. Germ. § 66.

(2) Cfr. ex Theologis S. *Thomas* 2. 2. q. 13.; *Suarez*, De virtut. et stat. relig. tract. III. lib. I. cap. 1. 4. sq.; *Tanner*, De fide q. VIII. dub. 7.; *Ballerini-Palmieri* tom. II. n. 509. sq.

(3) *Suarez*, De virt. et stat. rel. tract. III. lib. I.; *Lehmkuhl*, Theologia mor. tom. I. n. 1227. sq.

(4) *Suarez* l. c. cap. 1. n. 6. sq.; *Lehmkuhl* l. c.

304. Definitio. Blasphemia, licet generatim denotare possit etiam iniuriam verbalem homini illatam (5) tamen sensu stricto (6) est *contumeliosa locutio* (7) *in Deum*.

305. Divisio. Blasphemia dividitur in enuntiativam vel *haereticalem* sive qualificatam, et in imprecativam vel simplicem sive non haereticalem. Prior de Deo aut negat, quod ipsi proprium est (derogativa) aut affirmat, quod a Deo plane alienum est (attributiva). Quae enuntiatio haereticalis in blasphemia potest esse formaliter haeretica aut materialiter tantum. Altera blasphemia simplex consistit in sola contumeliosa locutione in Deum per convicia (dehonestativa) aut maledictiones (execrativas) et haeticam assertionem vel negationem neque formaliter neque virtualiter habet adiunctam. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 4. n. 6. 7. 8. 9. cap. 5. n. 7. 8.; *Devoti* l. c. § 1.

Praeterea blasphemia dividi potest in eam, quae directe in *Deum* aut in B. V. Mariam aut in Sanctum profertur (8). Neque abs re est divisio blasphemiae externae (de interna in foro externo non agitur) in *occultam* et *publicam* (9) sive coram compluribus aliis personis prolata.

306. Notae historicae. Cum blasphemia ipso divino iure naturali et positivo (Levitic. XXIV. 16.) fuerit condemnata, primis saeculis speciales canones poenales de hoc delicto non reperiuntur. Cuius rei ratio non solum ex bonis moribus primorum christianorum videtur esse repetenda, sed etiam exinde, quod blasphemia in praxi potissimum cum apostasia a fide

(5) *Muenchen* l. c. p. 670; *Dict. d. Th.* l. c.; *Vigouroux*, *Dict. d. la Bible*, t. I. col. 1806. sq.

(6) De sensu quodam lato blasphemiae cfr. c. 5. C. XXV. q. 1.; c. 15. C. XXXIII. q. 5.

(7) Cum locutio in ista definitione tantum denotet verba ore vel scripto prolata, non qualemunque mentis significationem factis vel signis manifestatam (cfr. *Suarez* l. c. cap. 4. n. 3. sq.) per se blasphemia in *verbalem* et *realem* dividi nequit, licet illa divisio in ordine ad poenas v. g. in ipso foro saeculari incurrendas sua utilitate non careat. Cfr. *Ferraris* l. c. art. 1. n. 12.; *De Luca* l. c.; *Regol. pen. Gregor. XVI.* art. cit. et 78. 79.; *Caramelli* in cit. *Reg. pen.* p. 159. At *Müller*, *Theol. mor. t. II.* § 77. blasphemiam definit: « locutio vel actio contumeliosa in Deum »; videlicet blasphemiam opponitur *laudi* Dei, quae laus tribuitur per *verba*; *honor* vero etiam aliis signis exterioribus exhibetur et idcirco facta vel alia signa quibus laeditur honor *reducuntur* ad blasphemiam. *S. Thomas* 2. 2. q. 103. art. 1. ad 3.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 513.

(8) Cap. 2 X. h. t., Pii V. Const. « *Cum primum* » § 10.; *Regol. pen.* art. 73.; *S. Thom.* l. c. 2. 2. q. 13. art. 1. ad sext.; *Suarez* l. c. cap. 5. n. 1. sq.

(9) Cap. 2. X. h. t.; *Regol. penale Gregor. XVI.* l. c.; *Suarez* l. c. cap. 4. n. 2.

esset coniuncta (10) ideoque sub ista specie delicti subsumpta. Finitis persecutionibus rarae sunt sanctiones canonicae contra blasphemiam, ut patet ex paucis textibus allegatis a Gratiano l. c. et ex statutis antiquorum librorum poenitentialium (11) quibus haud frequenter neque claris verbis de stricta blasphemia agitur. At legibus romanis (12) et capitularibus Francorum blasphemia gravibus poenis castigata est. Gratianus l. c. nonnisi antiquos canones recensuit et omisso titulo de maledicis in omnibus quinque compilationibus antiquis, unice cap. 2. h. t. X. a Gregorio IX. in corpore iuris canonici blasphemia publica delictis ecclesiasticis expresse adnumeratur et poenis canonicis subiicitur. Quae poenae postquam iam legislatione particulari sunt auctae (13), inde a Concilio Lateranensi V. (sess. IX.) in severiorem disciplinam fuerunt commutatae et etiam disertis verbis in *clericos* blasphemantes extensae, additis tamen temperamentis a Iulio III. l. c. et denuo a Pio V. l. c. etiam per accuratiores distinctiones inter blasphemantes et inter clericos beneficiatos et non beneficiatos. Inde novae leges universales contra blasphemiam latae non sunt.

§ 1. DE VI ET AMBITU BLASPHEMIAE.

307. Delictum ecclesiasticum blasphemiae constituitur externa et *publica* locutione graviter (14) contumeliosa sive ore sive scripto (15), per enuntiationem vel per execrationem in Deum (Christum, Eucharistiam) vel in B. Virginem Mariam vel in Sanctum prolata (16). Quare blasphemia externa et occulta, quae non est *apta* ad *publicum* scandalum generandum, sane grave est peccatum foro poenitentiali subiiciendum, sed in foro externo reatum blasphemiae non constituit; at in foro ecclesiastico minime requiritur, ut blasphemia illa externa et publica actu et de facto scandalum producat, sufficit vera

(10) *Euseb.*, Histor. eccl. l. IV. c. 15., l. VI. c. 41.; *Devoti* l. c. §§ 1. 2.

(11) *Schmitz* l. c. p. 414. 637.

(12) Novella 77.

(13) Cfr. c. 8. Conc. Forl. (a. 1286.); c. 27. Conc. Ravenn. (a. 1311.); c. 3. Conc. Benevent. (a. 1378.).

(14) *Schmalzgr.* h. t. n. 18. sq.

(15) De blasphemia *reali* cfr. *Suarez* l. c. cap. 4. n. 3. sq.; *Bangen* l. c. p. 108.; *Regolam. pen. Gregor.* art. 78. 79. 80.

(16) De discrimine quoad poenas inter blasphemiam in Deum et B. V. et in Sanctum cfr. Pii V. Const. cit. § 10.

publicitas (17) locutionis graviter contumeliosae in Deum vel B. V. M. vel Sanctum coram aliis prolatae.

Quod blasphemiae delictum merito ab Ecclesia criminibus ecclesiasticis adnumeratur. Etenim est gravissima contumelia ipsi Deo omnipotenti et infinite bono illata. Quae laesio divinae maiestatis certe non levius est vindicanda quam gravis laesio principis humani (18). Porro qui blasphemat in Deum et Christum, principale obiectum laudis, benedictionis, cultus ecclesiastici ipsumque Ecclesiae fundatorem contumeliis afficit; hinc optimo iure Ecclesia suam explicat potestatem coercitivam, cum huiusmodi publica contumelia in ipsam redundet. Tandem blasphemia publica creat scandalum, est occasio ruinae spiritualis, deprimit publicam religionis aestimationem atque ita subvertit fundamenta Ecclesiae et ipsius societatis civilis (19). Tutela igitur ordinis socialis et ecclesiastici et civilis omnino exigit, ut publica blasphemia etiam inter delicta ecclesiastica recenseatur.

§ 2. DE POENIS BLASPHEMIAE.

308. I. Blasphemia etiam publica neque iure antiquo neque iure novissimo censuris latae sententiae est subiecta (20); at nihil obstat, quominus ex vigenti quoque disciplina censuris ferendae sententiae a competente Superiore ecclesiastico in clericis et laicis puniatur (21).

II. Poenitentiae, quae iuxta cap. 2. X. h. t. a blasphemis sub poena interdicti ab ingressu in Ecclesiam et denegatae sepulturae fuerunt suscipiendae, iam pridem non amplius sunt in usu. Id quod multo magis obtinet de multa pecuniaria per magistratum civilem ex eod. cap. 2. X. h. t. exigenda (22).

(17) Cap. 2. X. h. t.; Regul. penale Gregor. art. 73.

(18) *Levit.* l. c. Novella 77.

(19) Cap. 2. X. h. t. i. f.; *Berner* l. c. § 53., ubi vera falsis miscet. De punitione etiam in foro civili, cfr. v. g. Cod. poen. Hisp. art. 586. iunct. sententiis Trib. Supr. apud *Gury-Ferreres* t. I. n. 299. et apud *Lopez-Pelaez*, *El derecho español*, p. 100. De poenis vero severissimis in foro saeculari usque ad saec. XVIII. inflictis fuse atque satis aequo iudicio disserit *Pertile*, *Storia del diritto penale* § 134.

(20) *Suarez* l. c. cap. 7. n. 2.

(21) Cfr. c. 10. (Ps. Pius) C. XXII. q. 1. cfr. proxim. S. C. Inq. apud *Santi* h. t. n. 5.

(22) Poenitentiae huius cap. 2. X. h. t. in poenitentiali Mediolan. S. Caroli (cfr. *Schmitz* l. c. p. 813.) frustra renovatae fuerunt; *Santi* l. c.; *Gibaldi* l. c. P. I. sect. 860.

Severissimas vero poenas a Leone X. l. c. in blasphemiam statutas et a Iulio III. temperatas denuo emollivit Pius V., imo teste Cardinali Albitio etiam Pii V. poenae iam suo tempore in S. Officio non fuerunt in usu, sed pro qualitate blasphemiarum et personarum poenae arbitrariae sunt inflictae (23). Cui praxi etiam inferiores iudices ecclesiastici sese possunt et debent conformare; imo etiam ex poenis arbitrio iudicis ecclesiastici relictis certe illae non amplius possunt applicari, quae a foro ecclesiastico saltem ex disciplina vigenti sunt omnino alienae v. g. perforatio linguae in laico tertia vice blasphemante, fustigatio clerici prima vice blasphemantis; multo minus ultra tenorem Const. Pii V. ab iisdem iudicibus antiquus rigor potest restaurari aut novus introduci, licet ex raritate huius delicti nunc a clericis commissi haud recte inferatur, *nullam* amplius poenam a Pio V. statutam clerico vel laico delinquenti posse decerni.

III. Ab istis poenis blasphemiae incurrendis aetas minor non excusavit, dummodo quis esset doli capax et annum vicesimum complevisset (24).

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS BLASPHEMIAE.

309. Blasphemia simplex sive non haereticalis, cum sit delictum mixti fori, et a iudice ecclesiastico et a iudice saeculari puniri potest (25). Quare in hac causa *praeventioni* est locus. Blasphemia vero haereticalis a solo iudice ecclesiastico est diiudicanda (26) et idecirco in causis blasphemiae haereti-

(23) *Giraldi* l. c.; *Devoti* l. c. § 3. not. 4. Poenae a Pio V. sancitae erant: in laicos expresse blasphemantes in Deum et D. N. I. C. vel B. V. prima vice multa 25. ducatorum, secunda vice duplum, tertia vice 100. ducat. et exilium; quodsi fuerit plebeius solvendo impar, prima vice manibus post tergum ligatis ante fores eccl. est constituendus per diem integrum, secunda vice per urbem est fustigandus, tertia vice lingua est perforanda et mittendus in exilium. Clericus vero blasphemus prima vice fructibus unius anni privandus, secunda vice beneficiis, tertia dignitatibus privatus, deponendus et in exilium mittendus; quodsi clericus beneficio careat, prima vice pecuniaria vel corporali poena plectendus, altera vice in carcerem detrudendus et ad triremes mittendus. Blasphemia in Sanctos iudicis arbitrio, habita ratione criminis et personarum puniri iubetur. Quae poenae poenis fori saecularis multo erant suavioris; cfr. *Pertile* l. c.

(24) *Innoc. XI.* Edict. cit. apud *Thesaurum* l. c.

(25) Cap. 2. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 23. sq.; *Ursaya* l. c.; Regol. pen. Gregor. art. 73. sq. 82.

(26) Cap. 18. de haeret. V. 2. in Sext.

calis propter adiunctam haeresim et in causis blasphemiae realis ob suspicionem haereseos etiam tribunal Inquisitionis fit competens. Cfr. *Bangen* l. c. p. 108.

II. Quodsi Leo X. l. c. (27) denuntiationem coram aliis blasphemantium sive apud iudicem ecclesiasticum sive saecularem praescripsit, atque adeo si plures blasphemantem audiverunt, singulis onus illum accusandi imposuit, nisi ex omnium conventionem unus pro cunctis tali officio fungeretur, huiusmodi obligationes ex lege et sanctione canonica in foro externo non amplius urgeri possunt (28); at hac re procedura per simplicem denuntiationem a Pio V. l. c. § 13. contra blasphemiam praeter proceduram per inquisitionem vel accusationem admissa per se non fuit sublata. Denique quod Iulius III. l. c. § 10. statuit de admissione denuntiantis medio iuramento tamquam testis, magna cum cautela in praxi est applicandum (29).

310. Scholion. Inter delicta religioni opposita, quae sub specie irreligiositatis comprehenduntur ipsique Deo immediate irreverentiam inferunt, recensenda est *tentatio Dei expressa et interpretativa* (30). Ad quam interpretativam Dei tentationem referenda est purgatio vulgaris (31). Quae licet in foro saeculari tempore medii aevi habuerit vim legitimae probationis iudicialis (32), tamen lege divina et canonica (33) merito fuit proscripta et potius inter delicta ecclesiastica recen-

(27) Iulius III. cit. Const. (pro Romanis) in non denuntiantes severissimas poenas statuerat. Cfr. *Ferraris* l. c. art. 2. n. 18. sq.

(28) *Regolam. pen. Gregor.* art. 73.; *Ferraris* l. c. art. 2. n. 37. 35. sq.

(29) *Caramelli* l. c. p. 155.

(30) *Suarez* l. c. cap. 1. n. 10. cap. 2.

(31) C. II. q. 5.; Cpl. I. l. V. t. 30. de purgatione vulgari; Cpl. II. III. V. l. V. ead. rubr.; Decret. Gregorii IX. l. V. t. 35. de purgat. vulg.; *Schmalzgr.* h. t.; *Suarez* l. c. cap. 3. n. 8. sq.; *Zech*, De iud. eccl. sect. I. t. 1. § 7., t. 26. § 309. sq.

(32) *Walter*, Deutsche Rechtsgeschichte § 668. sq.; *Fournier*, Les officiales au moyen âge p. 263. sq.

(33) Nequit sane negari in Ecclesiis particularibus purgationem vulgarem fuisse admissam. Quodsi *Hinschius* l. c. tom. V. p. 345. asserit per longum tempus medii aevi « Ecclesiam aut etiam Rom. Pontifices » non expresse saltem pro laicis reprobasse, sed potius approbasse purgationem vulgarem, confundit Ecclesiam universalem cum ecclesiis particularibus neque de Romano Pontifice vel de Ecclesia universali solidum affert argumentum, quo assertionem suam probet. Cfr. c. 7. § 1. (Alex. II. a. 1063.) C. II. q. 5.; c. 20. (Stephanus V.) c. 22. (Nicol. I.) C. II. q. 5.

sita (34). At quoniam huiusmodi praxis purgationis vulgaris iam pridem est antiquata, prolixa disquisitio practica utilitate caret.

TITULUS XII.

DE PERIURIO (1)

(*Lib. II. tit. 24. de iureiur.*).

311. Fontes: Decret. Grat. c. 12. D. 81. = c. 25. Apost.; c. 17. C. XXII. q. 1.; c. 11. C. XXII. q. 4.; c. 5. 6. 7. 8. 9. 10. C. XXII. q. 5. — Proprius titulus de periurio l. V. non existit. Quare consulendus est in libro tertio tit. de iureiur. in Decret. Gregor. IX., Bonif. VIII., Clem. V. — Gregor. XIII. Const. « *Romanus Pontifex* » 20. Nov. 1585. — Instr. Prag. § 92.

Scriptores: Comment. iur. Decret. in l. II. t. 24. — *S. Raymund.*, Summa lib. I. tit. 9. de iuram. et periurio (2) — *Zech* l. c. tit. 18. de periurio; *Devoti* l. c. tit. 12. de periurio; *Ursaya* l. c. l. III. tit. 2. inter crim. mixti fori; *Vering* l. c. § 194.; *Thesaurus* l. c. v. Periurium; *Ferraris* l. c. v. Iuramentum, art. 1. n. 13. sq. v. Poena art. 2. n. 176. — *Kober*, D. Deposit. p. 606. 700. 720.; *Katz*, l. c. § 19.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 184.-185., 701.-703.; *Schiappoli* l. c. p. 862. sq.; *Holweck* l. c. § 128. 197.

Praenotiones.

312. Connexio materiae. Praeter blasphemiam et tentationem Dei maxime infidelitate in votis persolvendis et periurio ipsi Deo irreverentia infertur. Cum de priori delicto iam satis actum sit in titulo de apostasia, unice de periurio hoc loco agendum est (3).

313. Definitio. Periurium generatim definiri potest *dolosa iuramenti violatio*. Quare ad periurium non sufficit *qualis-*

(34) Cfr. capita t. 35. l. V.; cap. 10. X. de excess. Prael. V. 31. Cfr. *De Smedt*, Le duel judiciaire et l'Eglise, in periodico *Etudes Religieuses* t. LXIII. p. 337. sq. t. LXIV. p. 35. sq.

(1) Dig. XII. 2. de iureiur. sive voluntar. sive necess. sive iudiciali; Cod. II. 58. de iureiur. propter calumn. dando; Cod. IV. 1. de reb. creditis et iureiur. At proprius tit. de periurio etiam in iure romano non reperitur; Codice penale Ital. art. 221.; Cod. crim. Germ. § 153.; Cod. crim. Gall. § 361. sq. Cod. cr. Hisp. art. 332. sq.; Regol. penale Gregor. XVI. nihil habet de periurio, quia in statu pontificio causa ista spectabat ad forum ecclesiasticum.

(2) Ex Theologis cfr. *Suarez* l. c. tract. V. lib. 3., ubi agit de periurio.

(3) *S. Raym.* l. c. et tit. 8. de voto et votor. transgressoribus; *Suarez* l. c. trat. III. lib. 1. cap. 1. n. 10.

cunque culpa, sed dolus requiritur, quo quis *scienter* mendacium iuramento firmet aut iuratam promissionem *studiose* non exequatur. Porro cum ad periurium requiratur iuramenti violatio et iuramentum absque invocatione divini nominis non subsistat, facile patet, periurium non committi ab eo, qui fidem absque invocatione divini nominis, sed tantum cum clausula “ fide mea nobili vel sacerdotali „ datam dolose violat (4).

314. Divisio. Periurium simili quadam ratione dividi potest atque ipsum iusiurandum. Hinc distinguitur periurium *assertorium* et *promissorium*, *iudiciale* et *extraiudiciale*, *publicum* et *privatum*, *simplex* et *solemne*, *scriptum* et *orale*. Discernendum quoque est saltem in ordine ad sanctionem poenalem periurium a iureiurando incauto (5). Neque omitenda est distinctio periurii *personalis* a *sollicitatione* alterius ad periurium sive effectu secuto sive non secuto (6), et periurii in causa criminali et periurii in causa civili (7).

315. Notae historicae. Periurium licet iam satis aperte iure divino naturali et positivo fuerit prohibitum, sacris quoque canonibus iam ex primis saeculis religionis christianae frequenter reprobatur (8). Minime vero Ecclesia eo progressa est, ut ipsum iuramenti usum condemnaret, sed utrumque iuramentum et assertorium et promissorium exclusis abusibus in suo foro recepit (9). Quodsi Ecclesia in Conciliis provincialibus contra periurium severa condidit decreta, non minore rigore in periuros utuntur libri poenitentiales (10). Gratianus ius antiquum iam constitutum satis complete in suum transtulit decretum (11), et quamvis in compilationibus authenticis proprius titulus de periurio desit, tamen capita singularia de periurio haud levis momenti ibidem non desunt (12). Concilia particularia inde a compilationibus authen-

(4) *Zech* l. c. § 228.

(5) *Suarez* l. c. tract. V. l. 3. cap. 5. cap. 20. n. 7.

(6) Cfr. c. 7. C. XXII. q. 5.

(7) Cap. 54. X. de testib. II. 20.

(8) Cfr. c. 25. Apost. = c. 12. D. 81.; c. 7. Conc. Ilerd. (a. 524-546.) = c. 11. C. XXII. q. 4.; c. 17. Conc. Matiscon. I. (a. 581.) = c. 7. C. XXII. q. 5.

(9) *Devoti* h. t. § 1.

(10) *Schmitz* l. c. p. 443. 597. 447. et passim.

(11) Cfr. l. c. in Fontib.

(12) Cfr. cap. 10. X. de iudic. II. I. de periurio clerici; cap. 10. X. de iureiur. II. 24. de viol. promissor. iuram.; cap. 12. pr. X. eod. de periurio Episcopi gravius puniendo.

ticis novis statutis et poenis adiectis delictum periurii notarunt (13). Quare nulla fuit necessitas, ut de delicto adeo evidenti et ipsis legibus civilibus severissime punito novae in dies prodirent leges universales Ecclesiae (14).

§ 1. DE VI ET AMBITU PERIURII.

316. Delictum periurii in foro ecclesiastico etiamsi maxime comprehendat dolosam violationem iuramenti *assertorii*, tamen etiam periurio *promissorio* constituitur (15). Periurium iudiciale praesertim in causa criminali (16) sane ceteris gravius existit magisque damnosum, nihilominus ex fontibus canonicis delictum ecclesiasticum periurii *non* restringitur ad solum periurium *iudiciale* (17); fontes enim canonici iuris communis huiusmodi limitationem non insinuant. Cfr. de iure partic. Instr. Prag. § 92. Sollicitatio quoque alterius ad periurium sive effectu secuto sive non secuto merito inter delicta ecclesiastica recensetur (18).

Periurium in iure canonico *principaliter* punitur tamquam delictum patratum contra reverentiam Deo debitam (19). Quod motivum, cui recentiores quidam iuristae (20) ob insufficientes rationes sese opponunt, nequaquam prohibet, quominus periurium etiam ob alias rationes *secundarias* ex ordine sociali petitas puniatur; laeditur enim periurio fides publica et dignitas tribunalium, ius partium (21).

§ 2. DE POENIS PERIURII.

317. I. Censurae latae sententiae neque ex iure antiquo neque ex disciplina nunc vigente post Pii IX. Const. "*Apost.*

(13) *Hinschius* l. c. p. 185.

(14) *Gregor. XIII.* Const. cit. "*Romanus Pontifex*".

(15) Cap. 10. 12. X. de iureiur.

(16) 7. 54. X. de testib. II. 20.; lib. II. tit. 7. de iuramento calumniae; de iurament. credulit. in caus. matrimonial. cfr. cap. 5. 7. X. de frig. IV. 15.

(17) Cfr. cit. cap. 7. 8. 10. 12. 15. X. de iureiur., *Thesaurus* l. c. n. 1.; professio iurata fidei cath.; iuram. officii; *Suarez* l. c. cap. 20. n. 11.

(18) Cfr. c. 7. C. XXII. q. 5. = c. 17. c. Conc. Matiscon.

(19) *Devoti* l. c. § 1.; *Schiappoli* l. c. n. 246.

(20) *Rechtslex.* v. *Meineid*. Cfr. apud *Ursaya* l. c. n. 31. causam discussam apud S. C. de opportunitate abrogandi usum exigendi a reo iuramentum de veritate dicenda.

(21) Cfr. c. 1. C. XXII. q. 1.

Sedis „ in periurium sunt statutae (22); at etiam nunc periuri et praesertim falsi testes, qui scandalum publice datum reparare detrectent, per excommunicationem ferendam ad satisfactionem congruam compelli possunt (23).

II. Delicto periurii *ipso facto* et immediate (mediante infamia alia est quaestio) non incurritur irregularitas neque inhabilitas ad beneficia et officia ecclesiastica acquirenda nisi ratione infamiae post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam vel notorietatem criminis, neque privatio officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum multoque minus depositio. Nullo enim claro iuris textu de huiusmodi poenis *ipso facto* ob periurium incurrendis satis cavetur (24).

III. At *clerici* propter periurium inde a suspensione ab officio et beneficio (25) usque ad privationem officii et beneficii (26), imo etiam perpetuam depositionem a iudice ecclesiastico puniri possunt (27). Qua in varietate poenarum videtur potissimum attendenda differentia inter periurium assertorium et promissorium, gravitas et circumstantia delicti et dignitas personae (28).

IV. *Infamia* vero ex periurio in iudicio comprobato vel alias notorio (29) contrahitur, et consequenter periuri fiunt irregulares ex infamia, excluduntur saltem per exceptionem a testimonio dicendo et novo iuramento praestando praesertim in causis criminalibus, etiamsi fuerint emendati (30).

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS PERIURII.

318. Causa periurii est mixti fori ideoque in utroque foro istud delictum puniri potest (31). Tempore medii aevi, quo

(22) *Suarez* l. c. cap. 20. n. 2.

(23) Cfr. c. 20. C. XXIV. q. 3. = c. 37. Conc. Agath. (a. 506.); *Laemmer*, Instit. § 90.

(24) *Suarez* l. c. n. 2. sq.; *Thesaurus* l. c.

(25) Cap. 2. de fideiussor. II. 22.

(26) Cap. 10. X. de iureiur.; *Suarez* l. c. n. 22.

(27) Cap. 10. X. de iud. II. 1.; *Suarez* l. c. n. 21.; *Kober* l. c. in literat.; *Schiappoli* l. c. n. 248.

(28) Cap. 12. X. de iureiur.; *Suarez* l. c. n. 7. 11. sq. 21.; *Zech* l. c. § 231.; *Ursaya* l. c. n. 21. sq.

(29) Cap. 17. X. de tempor. ord. I. 11. iunct. cap. 7. 53. X. de testib. II. 20.; c. 7. C. XXII. q. 5.; c. 9. C. III. q. 5.; c. 17. C. VI. q. 1.; *Suarez* l. c. n. 7. sq.; *Thesaurus* l. c., ubi etiam exponunt casus, quibus *ipso facto* infamia iuris incurritur, dispensatione, non sola poenitentia tollenda.

(30) Cap. 7. 53. X. de testib.; *Suarez* l. c. n. 18. 19.; *Thesaurus* l. c.; *Ferraris* l. c. v. Poena, art. 2. n. 176.

(31) *Thesaurus* l. c.; codices criminales cit.; *Ursaya* l. c.

ex praxi multum divulgata vel ipsa pacta iuramentis fuerunt confirmata, frequenter in foro ecclesiastico causae periurii sunt discussae et definitae (32).

TITULUS XIII. DE SORTILEGIIS.

(Lib. V. tit. 21. de sortilegiis) (1).

319. Fontes: Decret. Grat. C. XXVI. q. 1.-5. incl. — Cpl. I. l. V. t. 17. de sortilegiis; Cpl. V. l. V. t. 9. de sortilegiis. — Decret. *Gregor. IX.* l. c. — Innoc. VIII. Const. « *Summis* » 5. Dec. 1484.; Leo X. Const. « *Honestis* » 15. Febr. 1521. Const. « *Supernae* » 5. Maii 1514. § 41.; Sixt. V. Const. « *Coeli et terrae* » 5. Ian. 1586.; Gregor. XV. Const. « *Omnipotentis Dei* » 20. Martii 1623.; Urban. VIII. Const. « *Inscrutabilis* » 1. April. 1631.; Decret. S. C. Inq. 5. Aug. 1745.; Collectanea S. C. de Prop. F. n. 1607. sq.

Scriptores: Commentat. iur. Decret. in h. t. — *Zech* l. c. tit. 19. de sortilegiis; *Ursaya*, l. c. p. 143. sq.; *De Luca* l. c. p. 155. sq.; *Devoti* l. c. t. 13. de divinatione, tit. 14. de magia; *Vering* l. c. § 193.; *Thesaurus* l. c. v. Poculum cap. 2. 4., v. Superstitio; *Ferraris* l. c. v. Superstitio; *Muenchen* l. c. tom. II. p. 560. — *Kober*, D. Deposit. p. 633. sq. 714. 721. 797.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 160. sq.; t. VI. p. 397. sq. 694. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 236. sq.; *Holweck* l. c. § 109.; *Kraus*, Real-Encykl. vv. Amulete, Loos, Wahrsag; *Kirchenlex.* v. Hexen (sagae) sq. (2); *Kirchl. Handlex.* v. Hexenprocess.

Praenotiones.

320. Connexio materiae. Expositis delictis, quibus *per defectum* religio in Deum violatur, restat, ut de delictis *per excessum* Deo debitam reverentiam detrahentibus agatur. Quae delicta generali nomine superstitionis in complures species divisae comprehenduntur. Inter istas species sane principaliter commemoranda est *idololatria*, quae quando est delictum a christiano commissum, solet esse coniuncta cum apostasia a fide, et ideo hoc loco non est ex professo explicanda.

(32) Cfr. cap. 3. X. de iureiur.; cap. Novit. 13. X. de iud. II. 1.; *Benedict. XIV.*, De synod. dioec. lib. IX. cap. 9. n. 8.

(1) Cod. Iust. l. IX. tit. 18. de maleficis et mathematicis et ceteris similibus.

(2) Ex Theol. cfr. *S. Thom.* l. c. 2. 2. q. 92. sq.; *Lugo*, De fide, d. 14. s. 3. d. 26. n. 23. sq.; *Suarez* l. c. tract. III. l. 2. de superstitione; *Lehmkuhl*, Theol. mor. I. n. 351.-363.; *Ballerini-Palmieri*, Opus Theol. mor. t. II. p. 239. sq. 267. sq.; *Vermeersch*, Quaest. de relig. et piet. n. 170. sq.; *Gury-Ferreres*, Theol. mor. I. n. 264. sq. 273. sq.

Quare solummodo disserendum est de reliquis superstitionis speciebus, quae brevitatis causa sub una rubrica "*sortilegii*" latiori sensu accepti subsumuntur (3).

321. Definitio. Superstitio (4) universim spectata est *delictum religioni oppositum per excessum*. Religioni vero oppositus est iste excessus, quia superstitione aut creaturae exhibetur cultus divinus, qui ipsi non debetur, aut Deo, cui perfectus cultus debetur, exhibetur indebito modo et circumstantiis non probatis.

322. Divisio. Superstitio dividitur: I. In *superstitionem indebiti modi* colendi Deum. II. In *superstitionem indebitae rei*, sive per *idololatricam*, qua loco Dei adoratur creatura, sive per *divinationem*, qua homo petit a creatura cognitionem occultorum v. g. per sortilegia, astrologiam, auguria, quae a solo Deo haberi potest, sive per *vanam observantiam*, qua a creatura tamquam a Deo imploratur auxilium ad opus externum v. g. ad sanandos morbos mediis non proportionatis (5).

323. Notae historicae. Primis saeculis fideles cum crudelibus subiicerentur persecutionibus, non raro abiecta religione christiana saltem extrinsecus denuo Deos falsos coluerunt aut iudaicam vel ethnicam superstitionem post conversionem factam non penitus abiecerunt (6).

Hinc contra huiusmodi superstitionem inde a primis saeculis Concilia ecclesiastica (7) severas poenas constituerunt. Neque abusus isti sublatis sunt, cum religio catholica inter Francos aliosque populos germanicos magis magisque propagaretur; frequentissime enim occurrunt canones tum in Conciliis provincialibus (8) tum in libris poenitentialibus (9) qui-

(3) Suarez l. c.; Zech l. c. § 245.; Schmalzgr. h. t. n. 1. ubi ex fraudibus sortilegorum repetit secundariam connexionem cum titulo praecedente de crimine *falsi*.

(4) Schmalzgr. h. t. n. 2. sq.

(5) Suarez l. c. cap. 1. 2. 7. n. 1.

(6) *Devoti* l. c. tit. 3. § 3.; Kraus l. c.

(7) Cfr. c. 34. 49. Conc. Illiber. (a. 300-306.); c. 35. 36. Conc. Laodic. (343.-381.); c. 23. Conc. Arelat. (a. 443.-452.); c. 16. Conc. Venet. (a. 470.) et c. 42. Conc. Agath. (a. 506.) de sortibus sanctorum cfr. *Hefele* l. c. t. II. p. 595. et c. 6. C. XXVI. q. 5.; c. 30. Conc. Aurel. I. (a. 511.) et c. 9. C. XXVI. q. 5.

(8) Cfr. c. 15. 16. Conc. Aurel. IV. (a. 541.); c. 16. Synod. I. S. Patric. (a. 450.-456.); c. 3. 4. 5. Synod. Auscit. (a. 585.); c. 14. 15. Conc. Narbon. (a. 589.), c. 14. Conc. Roman. (a. 624.-625.); c. 61. 62. Conc. Trüll. (a. 692.); c. 2. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); c. 9. Conc. Roman. (a. 743.); Capit. 6. 7. 21. 22. 23. Conc. mixt. Paderborn. sub Carol. M. a. 785.

(9) Schmitz l. c. p. 457. sq.

bus omnis generis superstitiones reprobantur et poenitentiis poenisque castigantur. Ex his canonibus multi in Decretum Gratiani l. c. transierunt, cum in sola compilatione Gregorii IX. pauca reperiantur statuta ex antiquioribus compilationibus desumpta. In aliis collectionibus authenticis de hoc delicto specialis rubrica novaeque leges non existunt. Quae novae leges universales minus fuerunt necessariae, cum ageretur de re iam pridem prohibita et a Conciliis provincialibus severe punita (10).

Cum abusus ex saeculo decimo quarto ingravescerent, denuo novae prodierunt Constitutiones Sixti IV., Innoc. VIII., Alexandri VI., Leonis X. aliorumque Rom. Pontificum quae saltem ex parte reperiuntur collectae in libro septimo lib. V. tit. 12. de maleficis et incantatoribus. Quae leges pontificiae cum superstitiosa et crudeli procedura tribunalium saecularium contra sagas in non paucis regionibus Europae recepta nihil habent commune (11).

Novae ortae sunt difficultates de ritibus superstitiosis, cum in India et Iaponia et in imperio Sinensi religio catholica propagari coepta esset (12). Denique nostro quoque saeculo contra ingruentes magnetismi et spiritismi superstitiones Ecclesiae fuit pugnandum (13).

§ 1. DE DELICTIS SUPERSTITIONIS.

I. De superstitione ex indebito modo.

324. Vero Deo per cultum indebito modo exhibitum irreverentia infertur, si cultus ille sit *falsus*. Id quod duplici ratione fieri potest. Etenim cultus ille forte falsus est *ratione rei significatae* ut fieret in cultu Deo exhibito per ritus iudaicos, qui significant Messiam *venturum* (14) aut ex *parte co-*

(10) *Hinschius* l. c.

(11) Cfr. *Kirchenlex.* l. c. de sagis et earum processu; *Pertile*, Storia del diritto penale § 194. p. 446. sq.; *N. Paulus*, Hexenwahn und Hexenprocesse p. 67. sq.; *Duhr*, Gesch. der Jesuiten t. I. p. 731. sq. t. II. 2. p. 481. sq.

(12) Cfr. Collectanea S. C. de Prop. F. l. c. in font. praesertim *Bened. XIV.* Const. « *Ex quo singulari* » 11. Iul. 1742. de ritib. Sinens. et Const. « *Omnium* » 12 Sept. 1744. de ritib. Malabaricis.

(13) Collect. cit. n. 1743. 1754. decreta S. C. Inq.; *Wieser* in Act. th. Oenip. tom. IV. p. 662. sq. tom. V. p. 85. sq. *Lehmkuhl*, *Ferreres*, *Vermeersch*, *Ballerini-Palmieri* locis citat. et AA. apud ipsos allegati.

(14) Cfr. cap. unic. X. de purif. post. part. III. 47.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 1702.; n. 1757. decr. S. C. Inq. 20. Iun. 1866.

lentis, si quis nomine Ecclesiae adhibet ritus ad colendum Deum contra ipsius institutum (15).

Indebito quoque modo Deus colitur per cultum, qui dicitur *superfluus*. Quam notam isti ritus merentur, qui iudicio proborum et sapientium hominum et inprimis Ecclesiae catholicae neque ad honorem Dei aut fovendam devotionem quidquam conferunt, veluti si quis ad obtinendum certum effectum candelas flavi coloris adhibeat, aut missam audiat sacerdotis, cui nomen est Ioannes (16).

II. De divinatione.

325. *Divinatio* hoc loco intelligitur *significatio sive cognitio occultorum ex pacto cum daemone*. Quod pactum cum daemone est explicitum si homo expressam habet voluntatem aliquid sciendi a daemone veluti per pythones (17); implicitum vero est, si quis pro cognitione rerum occultarum signum plane vanum adhibeat; quod cum neque ex natura rei neque a bono angelo neque a Deo vim illam significandi habeat, unice sperare potest fore, ut ex interventione daemonis istam cognitionem consequatur.

Porro pactum implicitum duplici ratione fieri potest: *una* est, si cognitio rerum occultarum quaeritur ex consideratione alicuius dispositionis iam alias existentis in ipsis rebus v. g. ex siderum motu et situ eruuntur occulti eventus; *altera* est, si quis ex dispositione eorum, quae consulto facit, quaerit habere causam adipiscendae scientiae rerum occultarum velut ex projectione taxillorum (18).

III. De vana observantia.

326. Cum divinatio ordinatur ad cognitionem rerum occultarum indebito modo obtinendam, *vana observantia* (19) tendit ad consequendum opus externum per media vana et inutilia a divina providentia minime ad hoc ordinata. Merito autem

(15) *Benedict. XVI. Const. "Omnium"* § 14.

(16) Conc. Trid. Sess. XXII. decret. de observ. et evit. in celebr. miss. § Postremo.; *Schmalzgr. h. t. n. 4. sq.*

(17) *Schmalzgr. h. t. n. 8.*, ubi varii modi pacti expliciti enumerantur.

(18) Cap. 1. 2. X. h. t.; *Schmalzgr. h. t. n. 67. 14. sq.*

(19) Lib. IV. tit. 15. X. de frigidis et maleficiis; *Wernz, t. IV. de matr. n. 343. not. 9.*; *Schmalzgr. h. t. n. 11. 12. 13. 49. 50.*

vana dicitur huiusmodi observantia, quoniam certe animae bonum non attingit, sed potius maximum malum, opus vero externum aut frustra expectatur, aut si quis effectus habetur, est potius damnum in corporalibus et temporalibus quam commodum temporale.

Vana quoque observantia sicuti divinatio potest fieri expresso vel tacito pacto cum daemone.

327. Scholion. Quamvis sortilegia generatim superstitionibus sint adnumeranda, tamen non omnis usus sortium iure divino et canonico interdictus est. Distinguuntur enim sortes divisoriae, consultoriae, divinatoriae. Et sortes quidem divisoriae in concedendis officiis *ecclesiasticis* omnino prohibentur (20) (officia enim ecclesiastica dignioribus sunt conferenda); at in aliis quamplurimis casibus seclusa semper superstitione licite adhiberi possunt (21). Similiter sortes consultoriae, etiamsi regulariter illicitae sunt, tamen certis concurrentibus conditionibus extraordinarie non prohibentur. At sortes vere divinatoriae semper illicitae sunt habendae (22).

§ 2. DE POENIS SUPERSTITIONIS.

328. I. Variis delictis superstitionis § 1. recensitis saltem ex iure communi nunc vigente censura latae sententiae non est inlicita, nisi forte cum superstitione aliud delictum v. g. haeresis concurrat, quod censura ipso facto incurrenda sit subiectum (23). Censurae vero ferendae sententiae et inprimis excommunicatio in sortilegos contumaces decerni possunt (24).

II. Clerici si ista delicta superstitionis committant, pro

(20) Cap. 3. X. h. t. c. 42. X. de elect. I. 6.; *Schmalzgr.* h. t. n. 38. 39.; *Santi* tamen in L. I. tit. 6. n. 15. refert S. C. C. in causa Roman. 2. Maii 1857. decrevisse sustinendam electionem ad canonicatum per sortes ex unanimi consensu electorum factam, postquam in triplici repetito scrutinio aequalia suffragia duobus candidatis favissent, cum certa esset in casu utriusque candidati dignitas et ceteroquin non ageretur de beneficio qualificato quod formam canonicam electionis exigeret. Cfr. quoque *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 350.

(21) *Schmalzgr.* h. t. n. 25. sq.

(22) *Schmalzgr.* h. t. n. 35. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 349. 350.

(23) *Suarez* l. c. cap. 19. n. 2. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Superstitio n. IV.

(24) *Leo X.* cit. Const. « *Supernae* » § 41.; c. 1. sq. C. XXVI. q. 5.; S. C. Inq. 4. Aug. 1856.; *Schmalzgr.* h. t. n. 48. 52.; *Muenchen* l. c. 564.; *Suarez* l. c. n. 12.

qualitate delicti (25) aut puniantur poenis arbitrariis Episcopi (26) aut suspensione per annum et amplius, si Episcopo ita visum fuerit (27) aut arbitrio Superiorum infamia notentur, et si non desistant, deponantur et ad tempus arbitrio Superioris praefiniendum in monasterium detrudantur beneficiisque et officiis priventur (28). At degradatio cum huic delicto soli in iure expressis verbis non sit statuta, a iudice ecclesiastico decerni nequit, nisi aliud delictum degradationi obnoxium concurrat (29). De presbyteris abutentibus sacrificio missae ad sortilegia cfr. cit. decr. S. C. Inq. 5. Aug. 1745.

III. Laici excommunicatione aliisque poenis canonicis (30) ex disciplina tamen vigenti in foro ecclesiastico receptis a competente iudice ecclesiastico coerceri possunt. Quare poenitentiae v. g. cap. 1. X. h. t. aliisque locis statutae iam non sunt in usu (31) multoque magis, quae veteres auctores indiscriminatim ex decreto Gratiani atque ex praxi suae aetatis de verberibus et cruciatibus vilium laicorum, de perpetuo carcere honestarum personarum, de stigmati impressione, de eiectione e dioecesi, turpi dehonestatione proponunt (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 48. 52. *Ursaya* l. c. n. 103. sq.), et in se non fuerunt satis solide probata et certe nostra aetate sunt plane antiquata et a foro ecclesiastico aliena (32).

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS SUPERSTITIONIS.

329. Delicta superstitionis veluti magiae, sortilegii, si coniuncta sint cum apostasia a fide catholica vel haeresi, in solo foro ecclesiastico competenter cognosci et definiri possunt.

(25) *Suarez* l. c. recte monet, in castigando isto delicto varias poenas in iure expressas pro vario gradu gravitatis a iudice ecclesiastico esse infligendas.

(26) Conc. Trid. Sess. XXII. l. c.; S. C. Inq. in cit. Collect. S. C. de P. F. n. 1754.

(27) Cap. 2 X. h. t.

(28) *Leo X.* l. c. iunct. cap. 6. X. de poenis V. 37.; at detrusio in monasterium intelligenda erit secundum praxim nunc receptam de exercitiis spiritualibus et domo correctionis; cfr. Instr. Prag. § 91.

(29) *Suarez* l. c.; *Schmalzgr.* h. t. n. 47.; *Kober* l. c. p. 797. sq.; *The-saurus* l. c. n. V.; aliter *Muenchen* l. c. p. 564. et *Schiappoli* l. c. n. 241. Sed infamia iuris non legitime infertur ex c. 9. (Ps. Is.) C. III. q. 5. nec ex c. 12. C. XXVI. q. 5.

(30) *Leo X.* l. c.; S. C. Inq. l. c.

(31) *Suarez* l. c. n. 13.; Instr. Prag. §§ 90. 91.

(32) De poenis in foro saeculari statutis cfr. *Pertile* l. c. p. 446. sq.

Quo in casu solo etiam Inquisitores fuerunt competentes iudices de divinationibus et sortilegiis (33), donec Sixtus V. (34) illorum iurisdictionem ampliaret.

Quodsi ista delicta haeresim vel haereseos suspicionem non habeant admixtam, sunt mixti fori (35), nisi ratione personae, ubi iuxta sanctiones canonicas adhuc vigeat forum privilegiatum, solus iudex ecclesiasticus sit competens. Quare contra laicum etiam iudex ecclesiasticus propter istud delictum procedere potest, sed praeventioni per iudicem saecularem (36) est locus, qui maxime nostra aetate solummodo ratione fraudis vel iniuria commissae in huiusmodi delinquentes procedere solet.

TITULUS XIV.

DE SACRILEGIIS (1).

(*Lib. V. tit. 17. de raptor.*).

330. Fontes : Decret. Grat. C. XVII. q. 4. et passim-Compil. antiq. et collect. insert. corp. i. c. proprium tit. « de sacrilegio » non habent, sed sparsim de hoc delicto agunt v. g. l. c. de rapt. et l. III. t. 49. X. de imm. ecclesiar. — Benedict. XIV. Const. « *Ab augustissimo* » 5 Mart. 1744. cfr. quoque Sentis l. c. p. 124. de aliis Const.; Pii IX. Const. « *Ap. Sedis* ».

Scriptores : Comm. (2) iur. Decretal. in cit. tit.; *Rolandus, Steph.*

(33) Cap. 8. § 4. de haeret. V. 2.

(34) Const. « *Coeli et terrae* » § 3. i. f.; *Suarez* l. c. n. 11.; *Bangen* l. c. p. 107. sq.; *Vacandard*, L'Inquisition, pag. 190. sq. non recte ex competentia data inquisitoribus ad cognoscendum de certis delictis v. gr. de superstitione, divinatione, sortilegio, usura, infert a theologis, canonistis, et ab ipsis RR. Pontificibus ampliatur fuisse conceptum haeresis, vel haeresi illa alia delicta esse aequiparata. Ceterum historice constat sub illis delictis, reapse haeresim haud raro latuisse.

(35) *Schmalzgr.* h. t. n. 48. 51.; *Zech* l. c. § 262.

(36) L. 1. 2. 5. 7. Cod. de maleficiis IX. 18.; *Specul. Saxon.* l. II. art. 13. § 7. Praesertim ex saeculo 13. iudices quoque saeculares in ista delicta inquirere coeperunt et potissimum ex saeculo 16. procedura in sagas vere abominabilis a iudicibus saecularibus in praxim deducta est (cfr. *Kirchenlex.* v. Hexenprocess, *Duhr* l. c.), quae nonnisi saeculo decimo octavo paulatim (cfr. circumspectum modum loquendi *Zechii* l. c. § 78. sq. § 244. sq. de tortura et sortilegiis) abrogata est.

(1) Dig. XLVIII. 13. ad leg. Iul. peculatus et de sacrilegis et de residuis; Cod. IX. 29. de crimine sacrilegii; *Regolam. pen. Greg.* art. 74. 82. incl.

(2) Cfr. ex Theolog.: *S. Thomas* l. c. 2. 2. q. 99.; *Suarez*, De Relig.

Torn. in C. XVII. q. 4.; *S. Raymundus*, Summa l. I. t. 13. de *sacrilegiis*. — *Zech* l. c. tit. 19. de *sacrilegiis*; *Devoti* l. c. tit. 11. de *sacrilegio*; *Vering* l. c. § 195.; *Thesaurus* l. c. v. *Sacrilegium*; *Ferraris* l. c. v. *Sacrilegium* *Kraus* l. c. v. *Sacrilegium*; *Ojetti* l. c. v. *Sacrilegium*; *D'Annibale* l. c. III. n. 13.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 226. sq. 755. sq.; *Katz* l. c. p. 71. sq.; *Ludwig* in Archiv f. k. K. tom. 69. p. 165. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 255. sq.; *Hollweck* l. c. § 110.

Praenotiones.

331. Connexio materiae. Absoluta disputatione de delictis ecclesiasticis ipsi Deo immediate sive per defectum sive per excessum irreverentiam irrogantibus, ex natura rei (3) transeundum est ad delicta, quibus immediate res creatae Deoque dedicatae iniuriose tractantur, sed mediate etiam Deo iniuria infertur. Quae delicta generali nomine sacrilegiorum comprehenduntur.

332. Definitio. Sacrilegium, licet sensu lato designare possit omnem violationem (4) iuris publici (legum) Ecclesiae vel omne delictum contra religionem et singulari modo adhibeatur de iniuriosa violatione humanitatis Christi vel eucharistiae (5), tamen sensu stricto est *violatio rei sacrae*. Qua in definitione verbum violationis denotat quamlibet iniuriosam et indignam tractationem rei sacrae; quare *simonia* a genere sacrilegii non excluditur. Res vero sacra intelligitur sensu latiore de qualibet re *creata* etiam de persona, quae ex dedicatione ad cultum *divinum a publica auctoritate* sive iure divino sive iure ecclesiastico facta, sancta sive sacra effecta est (6).

tract. III. lib. 3.; *Ballerini-Palmieri* l. c. II. n. 382. sq.; *Lehmkuhl* l. c. I. n. 378. sq.; *Gury-Ferreres* l. c. I. n. 284. sq.; *Noldin*, De praeceptis n. 174. sq.

(3) Cfr. *S. Thomas* l. c.; *Suarez* l. c. prooem.

(4) Grat. dict. post. c. 29. XVII. q. 4.; *S. Raym.* l. c. § 1.

(5) *Suarez* l. c. lib. IV. cap. 9. n. 2. sq. cap. 10. n. 3.; lib. III. cap. 6. n. 1. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 388.; *D'Annibale* l. c. n. 13. not. 2.

(6) Cap. 7. X. de R. I. V. 41. iunct. summ.; *Suarez*, l. c. lib. III. cap. 1. n. 1. sq.; *Zech*, l. c. § 232.; *Thesaurus* l. c. cap. 1.; *Lehmkuhl* l. c. I. 378. qui scite monet, non *quemlibet* pro suo libitu res, quas mavult, e numero profanarum rerum eximere iisque characterem sanctitatis imprimere posse, sed publicam potestatem ad hoc requiri. Quodsi *Thesaurus* l. c. in sensu theologico eam quoque vocat rem sacram, quae privata voluntate fuit cultui divino dedicata, eiusque violationem asserit esse sacrilegium, addit tamen secundum iura et poenas externi fori sacrilegium intelligi solum contra res *publice* i. e. ab auctoritate publica Deo dicatas. Insuper attendi debet num actio sit contra id, ad quod res quae violatur facta est sacra, v. gr. sacerdos ad caste vivendum, cui deputationi opponitur fornicatio, sed non opponitur furtum.

333. **Divisio.** Sacrilegium secundum obiecta principalia et praxim in Ecclesia receptam, non ex rigoroso quodam ordine logico (7): dividitur in *personale*, *locale*, *reale*, quatenus aut personae sacrae aut loco sacro aut alii cuidam rei sacrae iniuria sive irreverentia infertur.

334. **Notae historicae.** Delictum sacrilegii, quod vel ipsis antiquis paganis pro suis superstitionibus non fuit ignotum (ipsos enim christianos propter denegatum diis cultum sacrilegos dicebant) (8), statim inde a primis saeculis religionis christianae tum sacris canonibus (9) tum ipsis legibus Imperatorum christianorum l. c. fuit proscriptum. Et quamvis negari non possit, generali nomine sacrilegii quamplurima delicta fuisse comprehensa (10), tamen triplex illa species sacrilegii iam antiquis temporibus satis accurate distinguitur (11). Quodsi apud scriptores ecclesiasticos atque etiam apud Gratianum variae definitiones sacrilegii occurrunt, id ex lata et stricta notione huius delicti facilem admittit explicationem et citra ullum dubium quamplurima delicta ab antiquis scriptoribus recensita sub una notione generica stricti sacrilegii subsumi possunt. Quare ad coniecturas *Hinschius* (12) non est confugiendum, ut ratio reddatur, ob quam proprius quidam titulus de sacrilegio in compilationibus iuris Decretalium non reperiatur; complura enim delicta proprium titulum non habent et ob rationes practicas tantum principalis quaedam *species* sacrilegii i. e. *simonia* sub propria rubrica tractatur. Ultro tamen concedendum est, et antiquos et recentiores canonistas (13) recte egisse, si proprium titulum de sacrilegio pro more theologorum iuri quoque criminali Ecclesiae inseruerunt.

(7) *Suarez* l. c. n. 5. sq. ubi scite monet potius quam ex parte rerum, quae sunt materia sacrilegii, divisio sacrilegii in suas species esset vel *ex parte sanctitatis* qua res constituitur in esse rei sacrae (v. gr. calix est res sacra vel quia constituitur in bonis Ecclesiae vel quia est consecratus), aut ex parte *modi violationis* (v. gr. conculcare imaginem vel illam furari). *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 383.

(8) *Kraus* l. c.

(9) Cfr. c. 72. 73. Apost.; *Hefele* l. c. t. I. p. 822. sq.; c. 14. Conc. Tolet. I. (a. 400.).

(10) Cfr. v. g. *S. August.* c. 35. C. XXIII. q. 5. loquitur de sacrilego schismate atque complura peccata dicit "sacrilegium vestrum"; c. 31. C. XVII. q. 4.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 226. sq. 161.; *Schiappoli* l. c. n. 255.; Grat. dicta post. c. 29. 30. C. XVII. q. 4.

(11) *Kraus* l. c. et can. 72. 73. Ap. et sq. can.

(12) *L. c.* p. 227. sq.

(13) Cfr. *Zech*, *Devoti*, *Vering* l. c. in font.

§ 1. DE VI ET AMBITU SACRILEGII.

335. Sacrilegium *personale* (14), ut constituatur, imprimis requirit personam sacram iuxta usum Ecclesiae i. e. per sacram ordinationem vel per statum religiosum vel quandam illius participationem (15).

Contra *personas sacras* sacrilegium committi potest: I. Per violentam iniectionem manuum in clericos aliasque personas ecclesiasticas sive per violationem privilegii canonis; II. per violationem privilegii fori istarum personarum; III. per violationem immunitatis a tributis aliisque oneribus servilibus; IV. per fornicationes a persona vel cum persona sacra iuxta ambitum a iure canonico statutam (16).

Sacrilegium *locale* committitur: I. Per delicta in Ecclesia, quibus locus sacer polluitur; II. per actus profanos, quibus quis Ecclesia tamquam vulgari loco utitur; III. per violationem immunitatis loci sacri sive per furtum rei ab Ecclesia, cuius custodiae fuerat tradita (17) sive per violentam effractionem vel spoliationem Ecclesiae; IV. per violentam abstractionem personae ex loco sacro, in quem illa tamquam in asylum confugit (18).

Sacrilegium *reale* (19) constituitur: I. Per abusum sacramentorum, et sacramentalium; II. per profanationem vestimentorum et vasorum sacrorum; III. per indignam tractationem sacrarum reliquiarum et imaginum; IV. per abusum (20) sacrae scripturae v. g. ad iocos cantusque lascivos; V. per defraudationem et furtum bonorum ecclesiasticorum.

§ 2. DE POENIS SACRILEGII.

336. *Propter sacrilegium personale* :

I. Excommunicationem ipso facto Romano Pontifici speciali modo reservatam incurrunt omnes interficientes, mutilantes,

(14) Suarez l. c. cap. 2. n. 1.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 385.

(15) Cfr. c. 7. (S. Hieron.) C. XII. q. 1.

(16) Suarez l. c. n. 4. sq.; cap. 3.

(17) Cfr. § 2. de discrimine inter ius can. et ius rom.

(18) Suarez l. c. cap. 4. n. 1. sq.

(19) Ferraris l. c. n. 31.; Suarez l. c. n. 5. cap. 6.

(20) Conc. Trid. Sess. IV. decret. de ed. et usu s. scriptur. huiusmodi abusus iuris et arbitrii poenis per Episcopos edicitur coercendus.

percutientes, capientes, carcerantes, detinentes vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos vel Nuntios aut eos a suis dioecesibus, territoriis, terris seu dominiis eiicientes necnon ea mandantes vel rata habentes seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem (21). Cfr. cap. 2. de sent. et re iud. II. 14. in Sext.

II. Excommunicationem vero simpliciter R. Pontifici reservatam ipso facto incurrunt violentas manus, suadente diabolo, iniicientes in clericos vel utriusque sexus monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus iure vel privilegio permittitur, ut Episcopus aut alius absolvat (22).

III. Cogentes sive directe sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones itemque edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae, pariter ipso facto incurrunt excommunicationem speciali modo Rom. Pontifici reservatam (23). Quae censura innovata et ampliata est a Pio X. Motu proprio *Quantavis*, 9. Octobr. 1911. hoc pacto: " Motu proprio statuimus atque edicimus: quicumque privatorum, laici sacrive ordinis, mares feminaeve, personas quasvis ecclesiasticas, sive in criminali causa sive in civili, nullo potestatis ecclesiasticae permissu, ad tribunal laicorum vocent, ibique adesse publice compellant, eos etiam omnes in excommunicationem latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatam incurrere „ Qua extensione (24) facta non so-

(21) *Pii IX.* Const. " *Apost. Sedis* " n. 5.; *Bucceroni* l. c. n. 32.; *Lehmkuhl* l. c. II. n. 927.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 121. sq.

(22) *Pii IX.* cit. Const. n. 15.; *Bucceroni* l. c. n. 48.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 155. sq. Cfr. quoque c. 29. Si quis suad. diab. C. XVII. q. 4. = can. 15. Conc. Later. II. (a. 1139.) et *Hefele* l. c. t. V. p. 441. sq. 250. et *Hueffer* in *Archiv f. k. K.* tom. III. p. 155. sq. de privileg. canon.; cap. 1. 3. 10. 25. 29. 36. 45. 14. 23. 54. § 2. X. de sent. excom. V. 39.; cap. unic. de vit. et honest. cler. III. 1. in Sext.; cap. unic. de cleric. coniug. III. 2. in Sext.; cap. unic. de bigam. I. 12. in Sext.; cap. 2. de poenis V. 9. in Sext. cap. 1. de vita et h. cl. III. 1. in Clem.; S. C. Immun. ad Ord. Stat. pont. 20. Sept. 1860.

(23) *Pii IX.* cit. Const. n. 7.; *Bucceroni* l. c. n. 34.; *Lehmkuhl* l. c. II. 930.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 128. sq.

(24) Quod in citato Motu proprio contineatur sanctionis poenalis ampliatio exinde patet, quod S. Officium authentice declaraverat (23. Ian. 1886.) caput *cogentes* non afficere nisi legislatores et alias auctoritates cogentes: " cum de vero sensu et intelligentia huius capituli saepe dubitatum fuerit,

lum *legislatores et aliae publicae auctoritates cogentes*, sed privatae quoque personae actionem contra personam ecclesiasticam in tribunali laicorum intentantes (25) sub sanctione poenali comprehenduntur (26).

haec suprema C. S. et U. Inq. non semel *declaravit...* etc. Hanc vero declarationem SS. mus D. N. Leo P. XIII. probavit et confirmavit... ». Iam antea 15. Iunii 1870. et 1. Febr. 1871. declaraverat iudices subordinatos seu coactos excommunicationem non attingere (*D'Annibale*, Summ. t. III. n. 390. not. 7.; *Vermeersch*, Period. de Religiosis, t. 6. p. 107.). Ad quas S. Officii declarationes provocat Pius X. in cit. Motu proprio. « Quid vale ret hoc caput semel atque iterum C. S. Off. *declaravit* ». Idcirco consulto deinde adhibet verba *statuimus atque edicimus* (Cfr. de hac controversia *Il Monitore*, vol. 23. p. 503. sq.).

(25) *Il Monitore* l. c. p. 507. rationibus non contemnendis, sed non omnino efficacibus contendit censuram etiam ab eo incurri qui clericum *ut testem* in foro laicorum adesse cogit. Aliter *Ferreres*, « *Razon y Fe* » t. 32. p. 100.; *Vermeersch* l. c. p. 108. qui censent in hac parte nihil esse immutatum. Porro in ius trahere, in ius vocare, in iudicium vocare, significat aliquem trahere *ut reum* vel *contra quem* agatur (*Forcellini*, Lexic. lat. v. *vocare*; *Calvini*, Lexic. iur. v. eod.). Quodsi *Il Monitore*, vol. 24. p. 4. affert responsum S. Officii a R. P. approbatum quo declaratur etiam hunc casum sub censura comprehendi sicut etiam casum quo quis tamquam pars civilis de damnis agit in actione contra clericum intentata, tale responsum *sine data* (*Bucceroni*, in Supplemento theolog. mor. n. 1170. tribuit datam 11. Mart. 1912.) in Commentario officiali non publicatum controversiam certo non videtur dirimere. Cfr. *Vermeersch* l. c. p. 228.; *Ferreres* l. c.

(26) De vi consuetudinis in abrogando fori privilegio ac de restrictione locorum, in quae extenditur vis decreti « *Quantaris* » cfr. *Vermeersch* l. c. p. 190. (monum. 563.), « *Il Monitore* » vol. 23. p. 543. sq. ubi pag. 547. recte etiam docet cit. Motum proprium non derogare concessionibus factis in Concordatis. Quodsi illa vis derogandi tribuitur consuetudini saltem longissimi temporis, certe illa est restringenda ad eam *extensionem* seu *determinationem* privilegii, quae ultra id, quod ius divinum requirit, per ius ecclesiasticum est facta; cui iuri humano R. Pontifex potest ex iusta causa valide et licite derogare sive per expressam concessionem (cfr. concordatum Austriacum art. 13. 14.) sive vim legalem tribuendo consuetudini ex tolerantia seu conniventia Ecclesiae inductae. At probe distinguendum est quousque derogatio vel tolerantia sese extendat: difficilius enim Sancta Sedes derogationem tolerat in criminalibus quam in civilibus causis. Efficacia vero consuetudinis in hac materia nequaquam ita est intelligenda, quasi R. Pontifex suum det consensum legalem ad derogandum privilegio actibus per potestatem civilem positos contra illud privilegium, sed potius efficacia datur actibus Superiorum ecclesiasticorum non ad se avocantium, ut de iure deberent, causas clericorum. Nam inter potestatem ecclesiasticam et civilem quaestio versatur *in iure publico*; at principium de vi consuetudinis ex consensu legali est quaestio *iuris privati* quoad leges respicientes internum societatis regimen. Iam in iure publico ne cogitari quidem potest ille consensus legalis qui praeterea contineret

IV. Excommunicationi latae sententiae Episcopis sive Ordinariis reservatae subiiciuntur clerici in sacris constituti vel regulares aut moniales post votum solemne castitatis matrimonium contrahere praesumentes necnon omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium contrahere praesumentes (27). Quodsi attentatum matrimonium consummarint, regulares *virī* incurrunt irregularitatem ex bigamia similitudinaria, *moniales* vero ab iis officiis excluduntur, ad quae solae moniales virgines assumi possunt (28).

Propter sacrilegium locale :

Quicumque rei sunt *sacrilegii localis* eo quod immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare iusserint aut violarint, ipso facto incurrunt excommunicationem simpliciter Romano Pontifici reservatam (29).

Sacrilegium reale pro diversis huius delicti gradibus plectitur.

I. Excommunicatione latae sententiae speciali modo R. P. reservatae in usurpantes aut sequestrantes iurisdictionem, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum Ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes ; deinde in invadentes,

illicitam approbationem usurpationis ; porro Ecclesia nunquam admisit nec admittere potest *per fortunatam facti iniustitiam iuris sanctitati* legitime *detrimētum inferri* posse. Cfr. prop. 61. Syllabi Pii IX., Choupin, Valeur des Décis. etc. pag. 359. sq. atque de simili materia praescriptionis in iure publico, Wernz l. c. tom. III. n. 295. Hinc etiam consuetudini per consensum legalem inductae vix in hac materia locus esse potest ; quia Superiores ecclesiastici, si non resistunt violationibus factis per potestatem saecularem, id unice faciunt ad vitanda maiora mala ; quare in hac materia potius derogatio fit per conniventiam seu tolerantiam Sedis Apostolicae, quam per consuetudinem facti consensu legali donatam.

(27) Pii IX. cit. Const. n. 31. ; Bucceroni l. c. n. 78. ; Suarez l. c. lib. III. cap. 2. n. 4. sq. cap. 3. ; Ferraris l. c. v. Poena art. 2. n. 31. sq. 42. sq. ; Wernz l. c. t. IV. n. 384. ; Hilarius a Sexten l. c. p. 216.

(28) Wernz l. c. t. IV. n. 385. ; Giraldis, Exposit. iur. pont. P. I. sect. 686. ; Thesaurus l. c. v. Matrimonium c. 4. 5. Cfr. quoque Wernz l. c. t. II. n. 121. ; Lega, De delict. et poen. n. 340. sq. ; Gasparri, De sacr. ord. n. 572.

(29) Pii IX. cit. Const. n. 19. iunct. Miltermueller in Archiv f. k. K. tom. 26. p. 158. ; S. C. Inq. 22. Dec. 1880. et eiusdem Instr. 1. Februarii 1871. ; Bucceroni l. c. n. 55. ; Suarez l. c. tract. II. lib. 3. cap. 13. De origine iuris asyli eiusque historica evolutione atque diversis sanctionibus quibus fuit munitum cfr. Wernz l. c. t. III. n. 448. ubi etiam discutitur an et qua ratione adhuc vigeat haec censura. Cfr. quoque Hollweck D. kirchl. Strafges. p. 211. sq. ; D'Annibale, in Const. « Apost. Sed. » n. 121. ; Pennacchi, in Const. « Ap. Sed. » t. I. p. 659. sq. de vi consuetudinis ad abrogandum ius asyli.

destruentes, detinentes per se vel per alios civitates, terras, loca aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia vel usurpantes, perturbantes, retinentes, supremam iurisdictionem in eis necnon ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praestantes. Pii IX. cit. Const. n. 11. 12.

II. Quibus censuris accedit (30) excommunicatio latae sententiae simpliciter Rom. Pontifici reservata ex Concilio Trid. Sess. XXII. cap. II. de ref. in quoscumque *occupatores* bonorum *cuiuscumque* Ecclesiae et loci pii. Qui usurpator bonorum ecclesiasticorum, si eiusdem Ecclesiae patronus fuerit, etiam iure patronatus ultra praedictas poenas eoipso privatus existit. Clericus vero, qui nefandae fraudis et usurpationis huiusmodi fabricator seu consentiens fuerit, eisdem poenis subiacet necnon quibuscumque beneficiis privatus est et ad quaecumque alia beneficia inhabilis efficiatur et a suorum ordinum executione etiam post integram satisfactionem et absolutionem sui Ordinarii arbitrio suspendatur.

III. *Surreptioni hostiarum consecrarum* compluribus Constitutionibus Romanorum Pontificum (31) constituta est poena traditionis brachio saeculari non obstante minore aetate. Quae poena, cum in foro saeculari (32) huic delicto statutum esset ultimum supplicium, equiparanda fuit poenae capitali. Insuper clericis istius criminis reis degradatio realis (33) fuit infligenda, quae nostra quoque aetate nondum abrogata est; laici vero in foro ecclesiastico, cum illa traditio non iam habeat locum, pro qualitate delicti poenis foro ecclesiastico propriis puniendi sunt (34).

(30) Pii IX. cit. Const. in fine; *Bucceroni* l. c. n. 38. 39. 76.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 100. sq.

(31) *Innoc. XI.* Const. « *Ad nostri Apostolatus* » 12. Mart. 1677. § 2.; *Alex. VIII.* Const. « *Cum alias* » 22. Dec. 1690. § 2.; *Bened. XIV.* cit. Const. « *Ab augustissimo* ».

(32) Iuxta codicem criminalem Caroli V., qui furatus est ostensorium, igni fuit comburendus; item poena capitalis eidem delicto statuitur art. 80. *Regol. pen. Gregor. XVI.*

(33) Cfr. cit. Const.; *Kober*, D. Depos. p. 787. sq.; *Thesaurus* l. c. cap. 1.

(34) De aliis sacrilegiis ex abusu sacramentorum eorumque poenis cfr. l. V. tit. 28. de clerico non ordinat. ministr.; *Kober* l. c. p. 776. sq.; *Bangen* l. c. p. 109. sq.

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS SACRILEGII.

337. Delicta sacrilegii generatim sunt *mixti fori* ideoque sacrilegi in utroque foro conveniri possunt (35) et praeventioni est locus; imo uterque iudex sive ecclesiasticus sive saecularis eundem sacrilegum pro diversitate legum (36) in unoquoque foro latarum poenis proportionatis castigare valet.

Quodsi delicta sacrilegii cum haeresi vel haeresis suspicione sunt coniuncta, tribunalia ecclesiastica et inprimis tribunalia inquisitionis sub hoc respectu sunt privative competentia. Praesertim vero qui sacrilegium perpetrant per surreptionem hostiarum consecratarum iuxta Const. Innocentii XI. et Alexandri VIII., denuo confirmatas et ampliatas a Benedicto XIV. l. c. in Font., a iudicibus ecclesiasticis et Inquisitoribus haereticae pravitatis iudicandi et puniendi sunt. Quod ut efficaciter fiat, ad excludenda omnia subdola effugia, procedura iudicialis a Benedicto XIV. l. c. praescripta accurate est servanda (37).

TITULUS XV.

DE SIMONIA (1).

(*Lib. V. tit. 3. de simonia et ne aliquid pro spirit. exig. vel prom., tit. 4. ne Praelati vices suas, tit. 5. de magistris*) (2).

338. Fontes: Decret. Grat. C. I. q. 1-7. Cpl. I. l. V. t. 2. de sim. et ne al. pr. sp. exig. vel prom.; Cpl. II. III. IV. l. V. t. 2. de simonia; Cpl. V. L. V. t. 1. de sim. — Decretales Gregor. IX. l. c.; Const. Clem. V. l. V. t. 1. de

(35) Cap. 8. X. de foro comp. II. 2.; L. 10. Cod. de Ep. I. 3.; Novell. 123. cap. 31. Regol. pen. Gregor. art. 74. sq.; Cod. crim. Austr. §§ 122. 174. 175.; Cod. crim. Ital. art. 140.; Zech l. c. § 239.; *Thesaurus* l. c. cap. 1.

(36) Cfr. c. 21. § 2. C. XVII. q. 4.; L. 5. Dig. ad leg. Iul. pecul.; *Thesaurus* l. c.; *Berner* l. c. p. 349. sq.

(37) *Bangen* l. c. p. 109. sq.; *Thesaurus* l. c.; Regol. pen. Greg. art. 80. « *Chi rubba la sagra Pisside o l'Ostensorio colle Ostie consacrate, disperdendole, è punito colla morte d'esemplarità* ». Cfr. *Caramelli* in cit. Regol. p. 162. et cit. Reg. art. 82. de competentia tribunalis ecclesiastici. Cfr. quoque *Pertile* l. c. p. 439. 457. sq. de poenis olim in foro saeculari contra varia sacrilegia constitutis.

(1) *Zallinger* l. c. lib. V. tit. 3. sq. § 70. sq.; L. 31. i. f. Cod. de Episcopis I. 3. « ad instar publici criminis et *laesae maiestatis* » simonia punienda esse dicitur.

magistris et ne.; Extravg. com. l. V. t. 1. de simonia. — Conc. Trid. Sess. XXI. cap. 1. 9. de ref., Sess. XXII. decret. de obser. et vit., Sess. XXIV. cap. 14. 18. de reform. — Decretal. Clem. Pap. VIII. l. V. t. 2. de sim. ed. Sentis p. 156. sq. cum Pauli IV. Const. « *Inter ceteras* » 23. Nov. 1557.; Pii IV. Const. « *Rom. Pontificem* » 17. Oct. 1564., Pii V. Const. « *Cum primum* » 1. Apr. 1566., Const. « *Intolerabilis* » 1. Iun. 1569., Const. « *Durum nimis* » 1. Iun. 1570.; Bened. XIV. Const. « *In sublimi* » 29. Aug. 1741.; Taxa (Innoc. XI.) *Innocentiana*, l. (8.) Oct. 1678.; Pii IX. Const. « *Ap. Sedis* ».

Scriptores: Comm. iur. Decretal. (3) in cit. tit.; *Rolandus*, Summa, ed. cit. p. 13. sq.; *Paucapalea* l. c. ed. cit. p. 50. sq.; *Stephanus Tornacensis* l. c. ed. cit. p. 121. sq.; *S. Raymundus* l. c. l. I. t. 1. de simonia. — *Zech* l. c. tit. 17. de simonia; *Devoti* l. c. tit. 9. de simonia; *Vering* l. c. § 196.; *Muenchen* l. c. p. 274. sq.; *Bonacina*, De simonia; *Lega*, De del. et poen. t. IV. n. 16. sq.; *De Luca* l. c. p. 169. sq.; *Leinz*, Die Simonie; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 430. sq.; *Pennacchi* in Const. « *Ap. Sed.* » tom. II. p. 804. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Simonia; *Ferraris* l. c. vv. Simonia, Taxa; *Thomassinus* l. c. P. III. l. I. cap. 49. sq.; *Kraus* l. c. v. Simonie; *Ogetti* l. c. v. Simonia; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 161. sq. 703. sq.; *Hollweck* l. c. § 115. sq. 205.; *Schiappoli* l. c. n. 249. sq.

Praenotiones.

339. Connexio materiae. *Simonia* quamvis sub genere sacrilegiorum contineatur, tamen propter amplam materiam et practicam utilitatem pro more recepto in ipsa compilatione authentica Gregorii IX. et antiquis compilationibus et secundum praxim quamplurimorum scriptorum, sub propria rubrica de simonia, quae est *species sacrilegii* plane singula ris, ex professo est agendum (4).

340. Definitio. Simonia, quae nomen suum sortita est a Simone Mago, generatim definiri potest: *Sacrilegium, quo res spiritualis pro re temporali per contractum onerosum commutatur*; sive frequentius: *Studiosa voluntas emendi aut vendendi*

(2) Qui titulus in omnibus compilationibus antiquis, excepta prima, quam *imitatus* est *S. Raymundus*, simpliciter et recte inscribitur: « De simonia » sine ulla additione; quod si in Decret. Greg. IX., non in Summa a *S. Raymundo* additur: « Et ne aliquid etc. », *generi* simoniae vel strictae simoniae reali expressis verbis duae species particulares simoniae subiunguntur. Cfr. t. 4. 5. X. l. V.

(3) Cfr. ex Theol. *S. Thom.* l. c. 2. 2. q. 100.; *Suarez*, De religione tract. III. lib. 3. 4.; *D'Annibale*, Summula theol. mor. P. III. n. 87. sq.; *Lehmkuhl* l. c. I. n. 386. sq.; *Gury-Ferreres* l. c. I. n. 288. sq.; *Noldin* l. c. tom. II. n. 181. sq.

(4) *Suarez* l. c. lib. 3. prooem. cap. 1. n. 4.; *Zech* l. c.; *Devoti* l. c.; *Schmalzgr.* h. t. pr. n. 1., ubi pro more antiquorum canonistarum rationes refert, cur *primo* loco de simonia agatur inter delicta ecclesiastica; at cfr. quoque *S. Raym.* l. c. pr.

aliquid spirituale vel spirituali annexum pro pretio temporali (5). Quae definitio cum omne peccatum simoniacum etiam mere internum complectatur, latius patet quam definitio *delicti simoniae*, quippe quod essentialiter requirit etiam actum *externum* poenis canonicis subiectum (6).

341. **Divisio I.** Simonia generatim dividitur : I. In *simoniam iuris naturalis* sive divini et in *simoniam iuris ecclesiastici* (7). Prima consistit in indigna tractatione rei sacrae *intrinsece* mala, ideoque ipsa *lege naturali* sive divina prohibita, qua res spiritualis cum re temporali pretio aestimabili aequiparatur et commutatur. Altera vero est *commutatio illegitima rei spiritualis cum spirituali*, vel *temporalis cum temporali*, quae ab Ecclesia ob motivum religionis et speciem vel pericula simoniae iuris divini omnino est prohibita, licet intrinsece et antecedenter ad prohibitionem Ecclesiae absolute mala non sit (8). — II. In *simoniam mere internam*, quae consistit

(5) *Suarez* l. c. lib. 4. cap. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. sq. 7. sq. 11. sq.; *Muenchen* l. c.

(6) *Suarez* l. c. n. 14.; *D'Annibale* l. c. n. 87. Utraque illa definitio in textu proposita solam complectitur *iuris divini* simoniam. Quare si esset danda definitio, quae etiam *simoniam iuris ecclesiastici* comprehenderet in suas species deinde dividendam, posset simonia apte definiri: "*Contractus (lato sensu acceptus) circa spirituale aut spirituali adnexum intuitu religionis a lege (naturali vel ecclesiastica) prohibitus*". Quem contractum prohibet lex divina cum continet permutationem rei spiritualis cum temporali, lex ecclesiastica cum versatur inter res spirituales vel inter res temporales.

(7) *Suarez* l. c. lib. 4. cap. 2. sq. 7.; *Pirhing* h. t. n. 5. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 19. sq.; *Lega* l. c. n. 19.

(8) Cap. 38. X. h. t.; *Suarez* l. c. cap. 29.; *Pirhing* h. t. n. 120. sq. Quod contractus circa res spirituales ex se honesti aut indifferentes possint ex prohibitione Ecclesiae induere reatum simoniae minus quidem strictae, sed verae et propriae, facile explicatur ex motivo prohibitionis Ecclesiae, quod actum prohibitum reddit materiam necessariam illius virtutis, ex cuius motivo prohibetur; sic sumi eucharistiam a non ieiuno est sacrilegium, indigna tractatio rei sacrae, quia Ecclesia praecipiens ieiunium eucharisticum reddit hanc dispositionem suscipientis necessariam ad digne et reverenter sumendum Corpus Christi; unde ad communionem accedens sine tali dispositione irreverenter tractat sacramentum et reale sacrilegium committit; *Suarez* l. c.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 456. Cuius simoniae iuris ecclesiastici tres sunt species scilicet permutatio beneficiorum ecclesiasticorum privata auctoritate facta (cfr. cap. 5. 7. X. de rer. permut. III. 19.), privata transactio de litigiosis beneficiis (cfr. cap. 4. X. de pact. I. 35.; cap. 4. X. de transact. I. 36.), resignatio beneficii ecclesiastici in favorem tertii. Cfr. infra *simoniam confidentialem*. *Bonacina* l. c. disp. I. q. 4. § 13. sq.

in solo illo proposito animi tantum interne concepto committendi simoniam (9), et in simoniam *externam*, quae in actum externum vere prodit sive sine ullo pacto tacito vel expresso (quo in casu dicitur simonia *mentalis*) (10) sive cum expresso vel tacito pacto (et tunc appellatur simonia *conventionalis*) (11). Quae simonia conventionalis denuo subdistinguitur in simoniam conventionalem *puram*, quae consistit in solo pacto tacito vel expresso, traditione ex neutra parte secuta, in simoniam conventionalem *mixtam* quae habetur, si ad pactum ex alterutra parte accessit traditio sive mercis sive pretii, in simoniam conventionalem *realem*, qua pactum simoniacum ex utraque parte per traditionem mercis et pretii consummatur (12). Quae sola simonia realis in ordine ad poenas ecclesiasticas saltem latae sententiae delictum simoniae constituit (cfr. cap. 8. X. h. t. ; cap. 1. 2. h. t. in Extravg. com. ; Suarez l. c. cap. 55. 56.), nisi ex iure speciali de exceptione constet, velut in simonia confidentiali, idemque obtinuerat in electione simoniaca Romani Pontificis. Cfr. Iulii II. Const. “ *Cum tam divino* „ 14. Ianuar. 1505. = cap. 1. sq. de elect. I. 3. in Sept. denuo confirmata Iulii II. Const. “ *Si summus* „ in Sess. V. Conc. Later. V. 16. Febr. 1513. ; Bonacina, De legit. S. Pontif. elect. (a. 1638.) disp. 1. q. 2. ; Thesaurus l. c. cap. 7. ; Camarda, Const. Apostolic. dissert. 35. ; Pirhing, h. t. n. 9. 152. sq. Sed illa constitutio Iulii II. post Const. Pii X. “ *Vacante Sede Ap.* „, non solum quoad nullitatem actus, sed etiam quoad alias poenas latae sent. praeter excommunicationem, manet abrogata (13).

II. Simonia vero quae speciatim circa sola beneficia ecclesiastica committitur, dividitur in simoniam iuris communis sive *simplicem* et in simoniam *qualificatam* sive confidentialem, quae nomen accepit a *fiducia*, quam unus constituit in altero, in quem beneficium transfert. Quae simonia confiden-

(9) Cap. 46. X. h. t.

(10) Cap. 34. X. h. t.

(11) Cap. 12. X. h. t. ; Suarez l. c. cap. 41. ; Schmalzgr. h. t. n. 27. sq. 33. sq. ; Ballerini-Palmieri l. c. n. 445. sq.

(12) Pii IX. Const. “ *Apost. Sedis* „ n. 21. 22. 23.

(13) Cfr. Hefele l. c. tom. VIII. p. 533. sq. et Zitelli, Epitome historico-canon. Concil. p. 257. de difficultatibus in Conc. Lateranensi V. motis contra cit. Iulii II. Constitutionem ; at quae Zitelli l. c. in nota addit de nova quasi-electione per Ecclesiam suppletentem defectum prioris electionis simoniacae, et in se valde sunt difficilia et cum certis principiis dogmaticis non videntur cohaerere. Cfr. Wernz l. c. tom. II. n. 580. not. 62.

tialis cum *speciali* iure Ecclesiae sit definita et introducta (14), opponitur simoniae iuris communis, quae circa beneficia ecclesiastica committi potest.

Simonia vero *confidentialis* iure ecclesiastico (15) constituta est species simoniae *conventionalis*, qua quis alteri procurat *beneficium ecclesiasticum* per modum a sacris canonibus probatum scilicet per electionem vel praesentationem vel collationem vel resignationem in favorem illius sub eo *pacto* confidentialitiae expresso vel tacito, ut is, qui beneficium obtinuerit, suo tempore illud *cedat* vel resignet in favorem eius, qui beneficium procuravit, vel alterius personae eidem bene visae, aut pensionem ex beneficii fructibus *solvat*.

Quae simonia confidentialis triplici modo fieri potest tum a providentibus tum a privatis resignantibus beneficia ecclesiastica scilicet: per reservationem accessus in beneficium, quod *alter* interim iam tituli *collatione* et *possessione* obtinuit; per reservationem *ingressus* in beneficium, quod quis tituli collatione, sed nondum possessione obtentum ex conditione interim resignat, ut suo tempore possessionem capere possit; per reservationem *regressus* in beneficium, quod quis post tituli collationem sibi factam et adeptam possessionem *alteri* eo pacto concedit vel resignat, ut, ubi istud vacare contigerit, denuo a se recuperari possit (16).

Similiter simoniae confidentiali est applicanda divisio in puram, mixtam, realem, quae eo maioris est practici momenti, cum iam soli mixtae simoniae confidentiali statutae sint poenae.

Scholion. Aliae divisiones simoniae potius spectant ad materiam simoniae sive mercem vel ad pretium simoniacum vel ad pactum simoniacum.

342. Notae historicae. Delictum simoniae, etiamsi iam teste sacra scriptura novi testamenti (17) a Simone Mago (18) unde nomen accepit, fuerit commissum, tamen primis tribus saeculis, quibus religio christiana diris persecutionibus fuit subiecta

(14) *Pii IV.* Const. cit. "*Rom. Pontificem*"; *Pii V.* Const. cit. "*Intolerabilis*".

(15) *Suarez* l. c. cap. 43.; *Schmalzgr.* h. t. n. 36. sq. 40. sq. 43. 44.; *Pirhing* h. t. n. 112. sq.; *Bonacina* l. c. disp. I. q. 7. punct. 1. § 1.; *Lega* l. c. n. 21.

(16) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 449. sq.; *Hollweck* l. c. § 120.

(17) De simonia in vetere testamento cfr. *Suarez* l. c. cap. 5. 6.

(18) Act. Apost. VIII. 18. 19.

et illius Episcopi et ministri pauperes inprimis quaerebantur ad necem, vix quoad nomen et vestigia quaedam (19) occurrunt. Quae res immutari coepta est, cum saeculo quarto non pauci parum fervidi catechumeni in Ecclesiam reciperentur, ipsa Ecclesia temporalibus bonis ditesceret atque inprimis haeresis Ariana relaxasset disciplinam ecclesiasticam (20). Quare c. 2. Conc. Chalced. (a. 451.) = c. 8. C. I. q. 1. prima lex contra simoniacas ordinationes et provisiones lata est atque etiam in mediatores sive complices extensa. Quam legem mox alia Concilia frequenter denuo inculcarunt (21), unde facile concluditur, non raros huius delicti fuisse casus. Cum in Conciliis illis saepe provocaretur ad perversum exemplum Simonis Magi (22), inde ex saeculo sexto factum est, ut praecunte Genadio Massiliensi (23) hoc delictum diceretur simoniaca haeresis (24). Imo paulatim ex saeculo octavo et nono (25) lues ista simoniaca vel ipsum ingressum in religionem inficere coepit, cum monasteria bonis temporalibus abundarent et Abbates et Abbatissae pingues haberent redditus (26).

Qui abusus simoniae iuncti turpi clericorum concubinatui et periculosis laicorum investituris praesertim saeculo undecimo tandem eum gradum attigerunt, ut verum constituerent periculum ipsius Ecclesiae et status clericalis. Hinc Romani Pontifices illius saeculi inde a Benedicto VIII. et praesertim a Gregorio VII. (27) triplex illud vitium profligare audacter aggressi sunt (28).

(19) Cfr. de Paulo Samosat. saec. tertio: *Euseb.*, Hist. eccl. lib. VII. cap. 30.; *Kraus* l. c.

(20) Cfr. c. 30. Apostol.; *Thomassin*. l. c. cap. 49. n. 3. sq.

(21) Conc. Constantinop. (a. 459.); *Hefele* l. c. t. II. p. 542. 584.; c. 4. Conc. Dorin. (a. 527.) in Armen.; c. 4. Conc. Aurel. II. (a. 533.); c. 4. Conc. Tolet. VI. a. 638.; *Hefele* l. c. tom. III. p. 58. 484. 116. 118. 334. 475. 481.

(22) Cfr. c. 27. Conc. Turon. (a. 567.).

(23) Saeculo quinto.

(24) *Gregorius M.* in c. 13. 28. C. I. q. 1.

(25) *Thomassin*. l. c. cap. 50. sq.; cap. 52. n. 7. sq.; c. 19. Conc. Nicaen. II. (a. 787.).

(26) Cfr. c. 7. Conc. Melphit. (a. 1089.) et c. 17. Conc. Roman. (a. 1099.); c. 6. Conc. Turon. (a. 1163.) = cap. 8. X. h. t.; c. 10. Conc. Later. III. (a. 1179.); *Thomassin*. l. c. cap. 53. sq.

(27) *Hefele* l. c. tom. IV. p. 670. sq. 702. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 162. sq. demptis praepiudiciis huius scriptoris.

(28) Qua occasione multum agitata et tandem soluta est celeberrima controversia de valore *ordinationum simoniacarum*. Cfr. *Hefele* l. c. p. 714. 719. 752. 758. sq. 836. 839.

Quae legislatio in decretum Gratiani et in Decretales Gregorii IX. transiit neque in aliis authenticis compilationibus multis novis legibus fuit augenda (29), sed potius contra novos in dies callide excogitados modos simoniae practice applicanda. At cum latius serperent abusus simoniae veteres leges contra simoniacos denuo fuerunt inculcandae novisque sanctionibus muniendae. Id quod factum est ab Urbano IV. (a. 1363.) contra simoniacos ingressus in religionem et a Paulo II. (a. 1464.) (30) contra simoniacas ordinationes et provisiones necnon a Iulio II. l. c. de electione simoniaca Romani Pontificis. Quibus sanctionibus accesserunt innovationes (31) et nova decreta Concilii Tridentini (32). Maxime vero saeculo decimo sexto nova plane statuta condita sunt contra simoniam confidentialem. Quam confidentiam primo Pius IV. l. c. a 1564. in Cardinalibus quibusdam reprobavit, causasque et dubitationes inde exortas Pius V. (a. 1566.). l. c. ad se avocavit idemque (anno 1569. cit. Const. "*Intolerabilis* „) totum negotium de simonia confidentiali generaliter definivit et in illam severissimas statuit poenas. Sixtus V. pariter suum rigorem in simoniacos explicavit (33), quem licet in aliis rebus Clemens VIII. moderatus sit, tamen in favorem simoniae non mutavit. Ex saeculo decimo septimo maximam celebritatem nacta est Taxa Innocentiana (i. e. Innocentii XI.) contra subdolas et odiosas exactiones, cum cit. Const. "*In sublimi* „ Benedicti XIV. l. c. una cum querelis scriptorum ultimi saeculi (34) satis superque probet, dolosas artes simoniacorum nondum illo tempore fuisse extinctas. Sublatis nostro saeculo ut plurimum causis, quae delicto simoniae incitamento fuerunt, Pius IX. non paucas censuras latae sententiae v. g. contra simoniacas ordinationes poenitus sustulit, sed Constitutionem Benedicti XIV. contra commercium missarum etsi aliquantisper immutatam omnino retinuit, imo ad eliminandos omnes abusus in commercio missarum S. C. C. 25. Maii 1893. approbante Leone XIII. sapienter novum publicavit decretum novis

(29) *Hinschius* l. c. p. 167. sq.

(30) Cap. 1. 2. X. h. c. in Extrvg. com.

(31) Sess. XXI. cap. 1. de ref.

(32) Sess. XXIV. cap. 14. 18. de ref. Sess. XXV. cap. 9. de ref.; *Paulus IV.* apud *Pastor*, Gesch. dr. Paepste t. VI. p. 452. sq. 460. sq.; *Pii V.* Const. "*Durum nimis* „ a. 1570. iunct. cit. cap. 14. Conc. Trident.

(33) Const. "*Sanctum et salutare* „ 5. Ian. 1589.

(34) *Zech* l. c. § 210.

quoque censuris munitum, cuius rigorem novis praescriptionibus auxit Decr. " *Ut debita* „ 11. Maii 1904. et Decr. *Recenti* 22. Maii 1907. eiusdem S. C.

§ 1. DE VI ET AMBITU SIMONIAE.

343. Delictum simoniae, ut sit constitutum, essentialiter tria requirit scilicet *pactum* emptionis et venditionis sive aequivalentis commutationis, *pretium* in re temporali consistens, venditam rem spiritualem aut spirituali adnexam tamquam *mercem* (35).

I. De pacto simoniaco.

344. Pactum simoniacum habetur in quocunque vero contractu *oneroso* et reciproco sive tacito sive expresso, nominato vel innominato, vi cuius res spiritualis pro re temporali tanquam pretio ex iustitia debito datur vel promittitur (36).

Quare delictum simoniae plene constitutum non est, si unus ex paciscentibus fecte in pactum onerosum consentiat, licet certe peccet atque in foro externo, donec fictionem concludenter probet, simoniacus habeatur. Multo minus quis simoniae reus est, qui sine ulla obligatione pacti, sed sola *spe* gratitudinis (37) et remunerationis per beneficium spirituale, dat alteri donum temporale, vel si quis vicissim ex eadem gratitudine benefactori temporali conferat donum spirituale. Neque simoniae delictum committitur, si quis dat vel promittit vel legat rem temporalem sub *modo* vel *conditione* rei vel operis spiritualis, prout fit ex probata praxi Ecclesiae in anniversariis aliisque causis piis fundandis (38); etenim non intercedit inter Ecclesiam et pios fundatores contractus onerosus, quo Ecclesiae *absoluta* obligatio imponatur rem spiritualem pro pretio temporali praestandi (39).

(35) Suarez l. c. cap. 41.; Schmalzgr. h. t. n. 6.

(36) Schmalzgr. h. t. n. 45. sq. Cfr. de nullitate pacti simoniaci cap. 8. X. de pactis I. 35.; cap. 6. 16. X. de iure patron. III. 38.; Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 9. de ref. de patrono, qui simoniace vendit ius patronatus.

(37) Cap. 18. X. h. t. de praesumptione in casu modici doni, et cap. 34. X. h. t. de motivo simoniaco. Cfr. Schmalzgr. h. t. n. 14. sq. 71. sq. 60. sq. 75. sq.

(38) Cap. 20. X. de testam. III. 26.; cap. 31. de V. S. V. 40.; cap. 4. X. de cond. IV. 5.

(39) Schmalzgr. h. t. n. 82. sq.; Suarez l. c. cap. 39. n. 16. sq. et praesertim 18. sq. et cap. 16.; Ballerini-Palmieri l. c. n. 461. sq.; Bonacina l. c. q. 6.

Consequenter pactum simoniacum non est, quo clericus de congrua personae suae *sustentatione* conveniat, antequam in sese suscipiat obligationem administrandi spiritualia. Nam clericis spiritualia ministrantibus ipso iure naturali stipendium pro sustentatione personae debetur: ergo si iure vel consuetudine determinatum nondum est, in pactum deduci potest (40).

II. De pretio simoniaco.

345. Pretium (41) in pacto simoniaco, quod necessario complectitur omnem contractum bilateralem, denotat quascunque res temporales pretio aestimabiles ac temporalem utilitatem afferentes, non solum pecuniam numeratam. Quo sensu latiori pretium in hac materia dici solet *munus*, non liberale et gratuitum, sed ex pacto sive ex iustitia commutativa debitum.

Triplex vero distinguitur munus (42) scil. *munus a manu*, quo nomine intelligitur quaecunque res temporalis pretio aestimabilis sive mobilis sive immobilis, corporalis vel incorporalis (43). Porro *munus ab obsequio* (44) comprehendit quaecunque servitia famulatus, administrationis, negotiorum gestionis facta ex pacto rei spiritualis conferendae (45). Denique habetur *munus a lingua* (46), si quis humanas laudes, commendationes, preces etc. *ex pacto* pro aliquo interponit, ut in compensationem spirituale donum vel beneficium detur (47).

Pretium simoniacum, etsi in se parvum, non excusat a delicto simoniae; valor autem exiguus rei datae attentis circumstantiis potest esse praeiudicium, rem gratuito esse datam (48). At res in sese spiritualis, nisi specialis Ecclesiae

(40) Cap. 42. X. h. t.; *Schmalzgr. h. t. n. 89. sq. 182. sq.*; *Suarez l. c. cap. 36. 46.*; *Aichner l. c. § 225. de iuribus stolae et stipendiis missae*; *De Luca l. c. p. 180.*; *D'Annibale l. c. n. 114. an iura stolae exigi possint*; *Ballerini-Palmieri l. c. n. 464. 465.*; *Bonacina l. c. q. 6. punct. 2.*; *Lega l. c. n. 24.*

(41) *Suarez l. c. cap. 30.*; *Pirhing h. t. n. 135. sq.*; *Schmalzgr. h. t. n. 109. sq.*

(42) *Suarez l. c. cap. 37. 38.*; *Schmalzgr. h. l. n. 111. sq.*

(43) Cap. 18. 34. 36. 45. X. h. t.

(44) *Suarez l. c. cap. 39.*; *Schmalzgr. h. t. n. 113.*

(45) Cap. 12. X. h. t.; *Reiffenst. h. t. n. 60.*

(46) *Suarez l. c. cap. 40.*; *Reiffenst. l. c. n. 60.*

(47) Cfr. c. 114. C. I. q. 1. *Lega l. c. n. 27.*; *Ballerini-Palmieri l. c. n. 433. sq. 438.*; *Gennari, Consultazioni canoniche, cons. 93.*

(48) Cap. 18. X. h. t.; *Schmalzgr. h. t. n. 14. sq.*

prohibitio obstat, velut in permutatione privata beneficiorum (49), rationem pretii simoniaci in ordine ad aliam rem spirituales acquirendam non habet (50). Item pretium simoniacum reputari nequit donum temporale, quod quis largitur ad redimendam (51) iniustam vexationem, ne impediatur a pacifica *possessione* beneficii ecclesiastici per unam ex legitimis formis provisionis canonicae iam iure pleno et certo obtenti; secus dicendum (52), si pretio temporali redimantur illae vexationes, quae *ante* provisionem *canonicam plene* factam opponantur ab iis, qui ad beneficii consecutionem *positive possunt prodesse* veluti electores, patroni, collatores, confirmatores, non tantum *obesse*, v. g. qui impediunt electores, ne ad locum electionis accedere valeant. Cfr. *Santi* h. t. n. 40. sq., quod clerici in Italia licite petant “ Exequatur regium „, postquam pleno iure de beneficiis ecclesiasticis in foro canonico provisi sunt (53).

III. De mercede simoniaca.

346. In pacto simoniaco *mercedem* constituit omnis res aliquo modo supernaturalis ad Dei honorem aut animarum salutem ex institutione divina vel ecclesiastica ordinata (54).

Quae res spirituales ad *quatuor species* revocari possunt (55). Aliae enim sunt spirituales sive supernaturales *intrinsece* et *formaliter* veluti gratia sanctificans, character sacramentalis; aliae sunt spirituales *causaliter* v. g. sacramenta (56), quia sunt *causae* honorum spiritualium in prima specie relatorum; aliae dicuntur res spirituales, quia tamquam *effectus* a dono vel officio vel potestate spirituali procedunt v. g. ordinare (57)

(49) Cfr. cit. cap. 5. 7. X. de permut. rer.

(50) *Schmalzgr.* h. t. n. 120.

(51) 28. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 134. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 471. sq.; *Bonacina* l. c. q. 6. punct. 5.; *Lega* l. c. n. 23.

(52) Cap. 23. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 136. sq.

(53) Non raro etiam munera sponte oblata, cum speciem quandam simoniae et periculum constituent, saltem iure canonico sunt prohibita, Cfr. Conc. Trid. Sess. XXI. cap. 1. de ref.; Sess. XXIV. cap. 14. 18. de ref.; Sess. XXV. cap. 13. 18. de ref.; *D'Annibale* l. c. n. 114.

(54) *Schmalzgr.* h. t. n. 153.; *Zech* l. c. § 211.; *Pirhing* l. c. h. t. n. 10. sq.

(55) *Suarez* l. c. cap. 9. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 155. sq.

(56) Cap. 9. 14. X. h. t.

(57) Cap. 1. 18. 22. 35. 39. 45. X. h. t.

vel praedicare, recipere in ordinem religiosum (58), conferre officia (59) ecclesiastica; denique res quaedam dicuntur spirituales, quae licet in se spirituales non sint, tamen propter *connexionem* cum rebus spiritualibus fiunt aliquo modo spirituales v. g. vasa sacra, oleum sanctum, chrisma (60). Quae res temporales tribus modis cum spiritualibus connecti possunt scl. *antecedenter*, uti fit in vasis sacris, quae antequam consecratione ordinarentur ad cultum divinum, iam habuerunt suum intrinsecum et proprium valorem temporalem; *concomitanter*, velut in labore corporis *inseparabiliter* coniuncto cum celebratione sacrificii missae; *consequenter*, si res temporales sunt effectus causae spiritualis v. g. redditus temporales adnexi officio ecclesiastico (61).

§ 2. DE POENIS SIMONIAE.

347. *Excommunicatio* latae sententiae simpliciter Romano Pontifici reservata propter delictum simoniae ex Pii IX. Const. "*Apostolicae Sedis* „ n. 21. 22. 23. (62) statuta est: I. In reos simoniae *realis* in *beneficiis* quibuscumque eorumque complices. — II. In reos simoniae *confidentialis* in *beneficiis* quibuslibet, cuiuscumque sint dignitatis. — III. In reos simoniae *realis* ob ingressum (63) in *religionem* (64). Omnes aliae vero censurae

(58) Cap. 8. 19. 25. 30. 40. 41. X. h. t.

(59) Cap. 12. 15. 21. 34. 36. X. h. t.

(60) Cap. 8. 16. 36. X. h. t.

(61) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 443.

(62) *Bucceroni* l. c. n. 62. 63. 64.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 199. 200.

(63) Cui punitioni non est obnoxius actus honestus atque adeo praeceptus exigendi a *monialibus* ingressuris, *occasione* ingressus, certam ac definitam *dotem* in subsidium sustentationis; quae iuris antiqua praescriptio ad sorores congregationum recentiorum fuit extensa, sed ad monasteria *virorum* non pertinet, in quibus tamen pro casu verae paupertatis non est prohibitum exigere aliquid pro sustentatione ingredientis novitii tempore probationis. Cfr. *Wernz* l. c. tom. III. n. 632. atque decreta et auctores ibidem allegatos.

(64) Quibus censuris *Pius IX.* l. c. n. 24. 25. duas alias pariter R. P. simpliciter reservatas subiungit, quae merito huc referuntur scl. "*omnes, qui quaestum facientes ex indulgentiis aliisque gratiis spiritualibus excommunicationis censura plectuntur Constitutione S. Pii V. "Quam plenum" 2. Ian. 1569. et "colligentes eleemosynas maioris pretii pro Missis et ex iis lucrum captantes, faciendo eas celebrari in locis, ubi Missarum stipendia minoris pretii esse solent"* „ Cfr. *Bucceroni* l. c. n. 65. 66.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 202. 203.

latae sententiae in simoniam iure Decretalium (65) inflictas et a Concilio Tridentino tantum *renovatae* (66), quae a Pio IX. in Const. " *Apost. Sed.* „ omissae fuerunt v. g. inprimis contra simoniacos collatores vel receptores ordinum (67), ex disciplina vigente non (68) amplius valent.

Poenae vindicativae inflictas:

I. In *provisione canonica* beneficiorum ecclesiasticorum, propter delictum simoniae realis sunt: I. Nullitas provisionis canonicae ipso iure incurrenda (69), etiamsi delictum simoniae illo ignorante, cui beneficium ecclesiasticum confertur, fuerit commissum ab extranea persona (70), nisi persona ista extranea in dispendium provisi per fraudem meramque malitiam simoniae delictum perpetravit (71) aut providendus delicto simoniae in sui favorem patrando aperte restitit (72). — II. Inhabilitas perpetua simoniacae provisi ad idem beneficium vel officium ecclesiasticum unquam denuo consequendum (73), imo ad quaelibet alia beneficia ecclesiastica obtinenda, saltem postquam sententia declaratoria patrati delicti simoniae data est (74). — III. Privatio per iudicis sententiam ferenda cuiusvis beneficii, quod simoniacae provisu iam legitime obtinuit (75). — IV. Perpetua depositio ab altaris ministerio i. e. ab officio et beneficio per sententiam iudicis infligenda (76). — V. Denique carentia beneficii regulae 36. Cancell. Apost. de triennali pos-

(65) Cap. 2. h. t. in Extrav. comm. = *Pauli II.* Const. " *Cum delestabilis* „ 23. Nov. 1464., ante quam saltem censurae latae sententiae contra simoniacos in iure communi non reperiuntur statutae. Cfr. *Suarez* l. c. cap. 55. n. 2.; *Pirhing* h. t. n. 152. sq.

(66) Sess. XXI. cap. 1. de ref.

(67) *Sixt.* V. Const. " *Sanctum et salutare* „ 5. Ian. 1589.

(68) *Santi* h. t. n. 17. sq.; *Vering* l. c. n. VI.

(69) Cap. 23. 33. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Extrav. com.; *Suarez* l. c. cap. 57.; *Pirhing* h. t. n. 165. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 485. sq.

(70) Cap. 27. X. h. t.

(71) Cap. 27. X. h. t.

(72) Cap. 33. X. h. t.

(73) Cap. 38. X. h. t.; cap. 59. X. de elect. I. 6.; *Pii V.* Const. " *Cum primum* „ § 8.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 491. sq.

(74) Cit. Const. *Pii V.* " *Cum primum* „ § 8. iunct. *Schmalzgr.* l. c. n. 268.; *Reiffenst.* l. c. n. 266. 267.; *Pirhing* l. c. n. 170.; *Suarez* l. c. c. 58. n. 15.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 490.

(75) Cap. 2. X. de confess. II. 18.; *Pirhing* h. t. n. 169.; *Gennari*, Sulla privazione del beneficio p. 12. 13.

(76) Cap. 11. X. h. t.; cap. 21. X. de accus. V. 1.; *Kober* l. c. p. 721.; *Pirhing* h. t. n. 165.

sessione (77), nisi provisu ignoraverit simoniam. — VI. Poena *degradationis* ab ordinibus ecclesiasticis, si quis tale crimen pluries commisisse convictus fuerit (78). — VII. Singulares poenae vindicativae a Concilio Trid. Sess. XXIV. cap. 18. de ref. in simoniacos examinatores synodales et in dantes ipsis pretium simoniacum statutae sunt (79); scl. utrique simoniae vitium incurrunt, a quo absolvi nequeunt nisi dimissis beneficiis, quae quomodocumque etiam antea obtinebant et ad alia in posterum inhabiles sunt reddendi.

II. Contra simoniam confidentialem, quae vel ex una parte sola est completa sive conventionalis tantum mixta existit (80), statuta est: I. Poena privationis beneficii ecclesiastici, circa quod delictum simoniae commissum est, ipso iure incurrenda, imo saltem post sententiam declaratoriam iudicis etiam aliorum beneficiorum vel pensionum, quae quis iam legitime obtinuit. — II. Inhabilitas ad idem beneficium simoniae quaesitum denuo consequendum atque adeo etiam ad alia beneficia ecclesiastica obtinenda. — III. Collatio beneficii ecclesiastici per simoniam confidentialem acquisiti Romano Pontifici reservatur (81).

III. Simonia realis ob ingressum in religionem praeter censuram excommunicationis supra commemoratam (82) aliis censuris (83) et poenis vindicativis (84) non amplius subiacet,

(77) *Riganti* l. c. in cit. reg. 36. n. 128. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 489. qui pro casu possessoris *bonae fidei* propter simoniam ab altero commissam et a possessore ignoratam merito cum *Schmalzgr.* l. c. n. 267. et *Reiffenst.* l. c. n. 278. sq. defendunt locum adhuc esse favori regulae Cancellariae de triennali possessione.

(78) *Pius V.* l. c. § 8.

(79) *Thesaurus* l. c. cap. 4.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 460. 501. de modo, quo poena recepta est.

(80) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 7. de ref.; *Pii V.* Const. "*Intolerabilis*" § 3. i. f.; *Schmalzgr.* h. t. n. 270. sq.

(81) *Pii IV.* Const. "*Romanum Pont.*" § 2. sq., *Pii V.* cit. Const. § 8. Poena interdicti ab ingressu ecclesiae in maiores Praelatos cit. Const. *Pii IV.* statuta et per *Pium V.* cit. Const. non sublata, ob silentium *Pii IX.* non amplius viget tamquam poena latae sententiae. *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 500.

(82) *Pii IX.* Const. "*Ap. Sed.*" n. 23.

(83) V. g. suspensio capitulorum vel conventuum recipientium in religionem cap. 1. h. t. in Extrg. com. a *Pio IX.* l. c. est sublata.

(84) Cfr. de detrusione in arctius monasterium cap. 40. X. h. t. et *Santi* h. t. n. 61.

nisi excipias infamiam (iuris) ob notorietatem criminis, unde consequenter etiam incurreretur irregularitas (85).

Quae poena infamiae latae sententiae videtur esse communis omni simoniae reali, quae sit iuris divini. Cfr. c. 15. C. l. q. 3.; cap. 1. de simon. V. 1. in Extravg. comm. iunct. S. C. C. in caus. Senen. 16. Nov. 1686. et in Placent. 11. Ian. 1718.; *Gasparrì*, De sacr. ord. n. 296. 312.; *Hollweck* l. c. § 115. not. 10. De hac infamia et de aliis poenis ferendae, non latae sententiae in materia simoniae consuli potest *Thesaurus* v. Simonia cap. 1. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 277.

348. Scholion. Si in patrando delicto simoniae simul violetur iustitia commutativa, ante omnem sententiam iudicis pretii *temporalis* restitutio est facienda; quodsi iustitia non fuerit laesa, sed sola religio, ex iure divino restitutio pretii simoniace accepti non est praescripta, nisi iure positivo Ecclesiae vel a iudice ecclesiastico in *poenam* delicti imponatur (86). At res spiritualis simoniace sed sine iniustitia accepta restituenda non est (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 282. sq.; *Suarez* l. c. cap. 57.) exceptis beneficiis ecclesiasticis simoniace obtentis, quae ante omnem iudicis sententiam una cum fructibus dimitti et restitui debent. Cfr. cap. 11. X. h. t. cap. 2. h. t. in Extrg. com.; *Schmalzgr.* h. t. n. 292.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 503.

Quamvis autem per se et ex vi legis naturalis pretium simoniace et iniuste acceptum ante sententiam iudicis ecclesiastici ei restituendum sit, qui illud dedit (87), tamen ex iure positivo post sententiam iudicis ecclesiastici tum quoad subiectum tum quoad quantitatem in iustam *poenam* delicti standum est sententiae iudicis secundum sanctiones canonicas latae (88), qui praesertim in causis beneficialibus in poenam delicti potest imponere restitutionem ecclesiae vel pauperibus faciendam.

(85) Cap. 1. h. t. in Extrg. com.; cap. 17. X. h. t. i. f.; *Schmalzgr.* l. c. n. 253.; *Muenchen* l. c. p. 303.; *Thesaurus* l. c. cap. 10.; *Leinz*, Die Simonie p. 139. sq.; *Benedictus XIV.* De synod. dioec. l. XI. cap. 6. n. 1. sq., quod dotes sanctimonialium hac prohibitionem non comprehendantur.

(86) *Suarez* l. c. cap. 4. 59.; *Pirhing* h. t. n. 175. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 504. 505. sq.

(87) Cap. 19. X. h. t.; *Suarez* l. c. n. 23.; *Pirhing* l. c. n. 179.; *Muenchen* l. c. p. 297.

(88) Cap. 11. 41. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Extravg. com.; Novell. 123. cap. 2. § 1.; *Pirhing* h. t. n. 182.; *Schmalzgr.* h. t. n. 302.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 507.

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS SIMONIAE.

349. De delicto simoniae tum in *iuris* tum in *facti* quaestionibus ad instar haeresis a solo iudice ecclesiastico est cognoscendum et per sententiam definiendum, sive de *laicis* sive de *clericis* agatur. Quare simonia sensu stricto delictum mixti fori dici nequit, nisi quatenus iudex saecularis post condemnationem in foro ecclesiastico factam brachio suo saeculari executionem sententiae ecclesiasticae iuvet (89).

II. Delictum simoniae, cum propter calliditatem delinquentium facile lateat et ex sese sit valde periculosum, delictis *exceptis* est adnumeratum. Quilibet igitur catholicus etiam criminosus et servus adversus dominum ad accusandum delictum simoniae in foro ecclesiastico admittitur (90). Quae accusatio moveri potest tam contra dantem et accipientem quam contra consentientem (91), non autem contra eum, quo ignorante aut invito alius pretium simoniacum dedit (92).

Propter atrocitatem delicti simoniae et difficultatem illud probandi adversus accusatos de simoniaca pravitatem quilibet catholicus tamquam testis admittendus est et solummodo exceptio capitalis inimicitiae in accusatum testi opponi potest (93). Pariter ad probandam simoniam sufficienti huius delicti iudicia sive signa, quae in aliqua persona „claruerunt „ (94). Inde tamen minime sequitur, accusatum de crimine simoniae legitime condemnari et puniri posse nisi depositionibus testium alias inhabilium et indiciis vel signis aliisque adminiculis certa delicti habeatur probatio (95).

III. Accusatus de haeresi simoniaca, pendente accusatione, merito prohibetur ab administratione divinorum (96); quodsi plene convinci non potest, positivis poenis non est plectendus neque iuribus quaesitis privandus, sed tamquam suspe-

(89) *Schmalzgr.* h. t. n. 322. sq.; *Pirhing* h. t. n. 142. sq.

(90) Cap. 3. 7. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 319. sq.

(91) Cap. 8. 30. 33. 38. 40. X. h. t.

(92) Cap. 27. 33. X. h. t.

(93) Cap. 31. X. h. t.

(94) Cap. 6. X. h. t.; *Pii V. Const.* „*Intolerabilis* „ §§ 4. 7.

(95) Cap. 30. X. h. t.

(96) Cap. 3. (4) 5. X. h. t.; *Droste* l. c. p. 54. 55.

ctus criminis simoniae a novis iuribus ecclesiasticis acquirendis arcetur (97).

350. Scholion I. Titulo tertio de simonia subiungitur in Decretalibus Gregorii IX. tit. 4. : “ *Ne praelati vices suas seu Ecclesias sub annuo censu concedant* „. Quae rubrica, cum sensum habeat perfectum, veram et universalem continet legem prohibentem et pro more alias in collectionibus iuris Decretalium recepto (98) per modum appendicis resolvit quaestionem quandam specialem per se praecedenti titulo propriam. Manifestum fuit delictum simoniae, si Praelatus ecclesiasticus “ *sub pretio* „ vel “ *pro certa pecuniae quantitate* „ vel “ *sub annuo pretio* „ Decanis vel Archipresbyteris vel Archidiaconis in certis partibus dioecesis concessit exercitium vicariae iurisdictionis episcopalis sive voluntariae sive contentiosae, aut si “ *sub annuo pretio* „ sacerdotibus regimen ecclesiarum concessit (99). Cui dispositioni iuris Decretalium inhaeret perfecteque concordat sanctio Tridentina Sess. XXV. cap. 11. de ref., qua locationes iurisdictionum ecclesiasticarum sive facultatum deputandi vicarios in spiritualibus omnino prohibentur et concessionis huiusmodi etiam a Sede Apostolica factae subreptitiae sunt censendae.

At a simoniae delicto per se aliena est *stipulatio* de congrua sustentatione v. g. vicario parochiae incorporatae danda, licet ad vitandam speciem simoniae congrua pensio *iure* taxata sit praeferenda. Cfr. Pii V. Const. “ *Ad exequendum* „ et Const. Benedicti XIV. “ *Cum semper* „ 19. Aug. 1744. § 10. Multo minus collatio fructuum beneficii est prohibita, dummodo fiat secundum normas statutas a Const. “ *Ambitiosae* „ et disciplinam nunc vigentem (100).

Poenae ferendae sententiae contra accipientes et dantes annum istum censum recensentur cap. 38. X. de simonia et cap. 1. 2. X. h. t. 4. (101), quae, quatenus in poenas latae

(97) S. C. C. in Caus. Tolentinanen. 28. Aug. 1847.; *De Angelis* l. c. h. t. p. 140.; *Santi* h. t. n. 72. Cfr. de appellatione in caus. simoniae *Pirhing* h. t. n. 151.

(98) Cfr. l. II. t. 20. de testib., tit. 21. de testib. cogendis vel non X.; de anabaptismo in tit. de apostasia etc.

(99) Cap. 1. 2. 3. X. V. 4.; *Schmalzgr.* eod. tit. n. 1. sq.; *Lega* l. c. n. 37.

(100) Cap. 4. X. eod. tit.; *Zech* l. c. § 226.; *Schmalzgr.* l. c. n. 7. et tit. de simon. n. 89. sq. Cfr. *Pirhing* h. t. n. 9. sq., quod etiam annatae a Romano Pontifice exactae prohibitionem h. t. 4. non comprehendantur.

(101) *Schmalzgr.* h. t. 4. n. 8.

sententiae postea fuerint commutatae, ex cap. 2. h. t. in Extravg. et Const. Pii IV. et Pii V. et Pii IX. allegatis est erudendum (102).

351. **Scholion II.** Similiter titulus quintus : “ *De magistris et ne aliquid exigatur pro licentia docendi* „ est tantum appendix ad titulum de simonia. Et priore quidem parte rubricae “ *de magistris* „, quae vim mere directivam habet, illa insinuat controversia inter veteres doctores multum agitata, num magistri pro actu docendi sine periculo simoniae pretium temporale exigere atque accipere possint (103). Cui quaestioni ex certa et communi sententia nunc respondendum est affirmative, tum pro actu docendi scientias mere naturales velut ius civile, medicinam, philosophiam, artes liberales, tum pro tradenda ipsa doctrina theologica et canonica, dummodo illa ordinetur tantum ad illustrandum intellectum et iuvandam memoriam, uti fieri solet in scholis theologicis et canonicis; secus dicendum, si pro more concionatorum vel confessariorum proxime ordinetur ad cultum divinum et Dei amorem promovendum (104).

Occasione data nonnullorum capitum h. t. sub hac rubrica etiam disputari solet de *gradibus academicis* (105) et de *canonico theologo* (106) eiusque praebenda. At difficulter intelligitur, qua ratione de gradibus academicis et canonico theologo disputetur ex professo in iure criminali Ecclesiae catholicae (107). Nam profecto gradus academicus vel praebenda theologalis neque pertinent ad processum criminalem neque delictis vel poenis ecclesiasticis possunt adnumerari. — Quare omissa hoc loco universa illa disputatione duplex illa quaestio potius in propria sede materiae “ *de magisterio ecclesiastico* „ atque “ *de capitulis* „ videtur esse resolvenda. Cfr. Wernz, Ius decret. t. III. n. 83. sq. tom. II. n. 768. sq. 777.

Denique in altera rubricae parte, quae sensum perfectum habet, per modum legis universalis prohibetur, ne pretium temporale pro licentia docendi sive pro gradibus academicis

(102) Suarez l. c. cap. 57. n. 6. 10. sq.; Bucceroni l. c. n. 62.; Thesaurus l. c. cap. 18.

(103) Suarez l. c. cap. 18. n. 4. sq.; Schmalzgr. h. t. 5. n. 48. sq.

(104) Suarez l. c. n. 7. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 52. 53.

(105) Cap. 1. 2. 3. 5. X. h. t. 5.

(106) Cap. 4. X. h. t. 5.

(107) Cfr. v. g. Schmalzgr. h. t. 5. n. 1. sq. 37. sq.; Santi h. t. 5. n. 1. sq., ubi inter *simoniacos* et *Iudaeos* agunt de *doctoribus* et *canonicis theologis*.

praesertim doctoris exigatur ab iis, qui habent potestatem conferendi gradus academicos vel licentiam docendi (108). Cui prohibitioni a Romanis Pontificibus factae (109) ansam dederunt graves abusus, tempore medii aevi in compluribus regionibus et universitatibus existentes, quibus factum est, ut nonnisi magnis sumptibus (110) et soluta magna vi pecuniae licentia docendi aut gradus academici etiam viris alias iam dignis et idoneis concederentur. Nihilominus prohibitio illa sane efficere potuit, ut quis illicite ageret, si non obstante constitutione pontificia pro licentia docendi vel gradu academico pretium temporale exegit, at proprium et formale delictum simoniae non commisit, nisi huiusmodi licentia descendat a potestate spirituali et sub respectu spirituali. Hinc multo minus simonia habetur, si pro labore examinum atque expensis modestis moderata quaedam compensatio exigitur iuxta normas stabilitas per laudabiles consuetudines aut leges speciales (111).

Qua in re, ut patet, huiusmodi legislatio antiqui iuris Decretalium vel in ipso ecclesiastico foro antiquata nequit extendi nostra aetate ad universitates saeculares et scientias mere naturales; nihilominus principia, quibus legislatio canonica nititur, etiam nunc ob oculos habenda sunt in universitatibus catholicis et praesertim in gradibus theologicis conferendis.

Quare multo magis *poenae* cap. 1. 2. 3. X. h. t. 5. et iuramentum et poena cap. 1. h. t. V. 1. in Clem. merito sanctionibus antiquatis adnumerantur.

(108) Cfr. Scherer l. c. tom. II. p. 54. sq.

(109) Cap. 1. 2. 3. X. h. t.

(110) Cap. 2. de magist. V. 1. in Clem.

(111) Schmalzgr. h. t. 5. n. 42. sq. Ceteroquin rigorosae Constitutiones huius tituli cum suis severis poenis iam tempore medii aevi contraria consuetudine in mitiorem praxim commutari coeptae sunt, cum ubique in Universitatibus taxae quaedam passim exigenterentur. Cfr. Santi h. t. 5. n. 23. sq.; Scherer l. c. p. 55. sq.

CAPUT III.

DE DELICTIS CONTRA ECCLESIAM
ET ECCLESIASTICAM AUCTORITATEM.

TITULUS XVI.

DE SCHISMATE.

(*Lib. V. tit. 8. de schismaticis et ord. ab eis*) (1).

352. Fontes : Decret. Grat. C. XXIV. q. 1. 3. — Cpl. I. l. V. t. 7. de sch. et ord. ab eis et alienationib. factis; Cpl. III. l. V. t. 5. d. sch. et ord.; Cpl. V. l. V. t. 5. de apost. et schismatic. — Decretales Greg. IX. l. c.; Decret. Bonif. VIII. l. V. t. 3. de schismaticis; Extrav. com. l. V. t. 4. de sch. — Pii II. Const. « *Exsecrabilis* » 18. Ianuar. 1460.; cfr. Lib. Sept. cp. 1. de appell. II. 9. et *Hefele* l. c. t. VIII. p. 123. — Lib. Sept. l. V. tit. 3. de haeret. et schismaticis. — Decret. Clem. Pap. VIII. ed. Sentis p. 165. sq. etiam de sectis secretis v. g. Clem. XII. Const. « *In eminenti* » 28. Ap. 1738. — Pii IX. Const. « *Apost. Sed.* »; Collectanea S. C. de Propag. F. in ind. v. Societates secretae. — Leo XIII. Encycl. « *Quod Apostolici muneris* » 28. Dec. 1878.

Scriptores : Comment. iur. Decr. in h. t. — *S. Raym.* l. c. lib. I. tit. 6. de schismat. et ord. ab eis — *Zech* l. c. tit. 13. de schismate; *Devoti* l. c. tit. 5. de schismate; *De Ameno* l. c. p. 76. sq.; *Lega* l. c. t. III. n. 334. 430. 434. sq.; *De Luca* l. c. p. 145.; *Vering* l. c. § 192. — *Muenchen* l. c. p. 346. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Schisma; *Ferraris* l. c. v. Schisma (2) — *Ponsius* l. c. p. 344. sq.; *Kraus* l. c. v. Schisma; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 161. 688. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 233. sq.; *Hollweck* l. c. § 98.

Praenotiones.

353. Connexio materiae. Post finitam disquisitionem de delictis in fidem et religionem commissis, quibus ipsi Deo infertur singulari quadam ratione irreverentia, pro more decalogi ipsorumque codicum criminalium atque ex ipsa natura rei principaliter inquirendum est de delictis in societatem et auctoritatem humanam. Et in ordine supernaturali a Christo fundato huiusmodi delictum principaliter est *schisma*, quippe quod unitatem Ecclesiae et auctoritatem Romani Pontificis sua natura violat (3).

(1) Regolamento penale Greg. l. II. t. 2. De' delitti di lesa maestà; Dig. XLVIII. 4. ad leg. Iul. maiest.

(2) Cfr. ex Theolog.: *S. Thom.* l. c. 2. 2. q. 39. de schismate, q. 42. de seditione, q. 122. art. 5.; *Murray*, De Ecclesia Christi tom. I. p. 369. sq.

(3) *S. Thom.* l. c. q. 39. art. 1. 2.

354. Definitio. Schisma *σχίσμα* (scissura) est *spontanea discessio ab unitate Ecclesiae, quatenus illa consistit in communione fidelium inter se et in debita subiectione erga Romanum Pontificem* (4). Quare si quis ob grave delictum *invitus* a communione fidelium separatur, erit excommunicatus, sed non schismaticus; is enim sponte non recedit. Porro per schisma fit inprimis separatio ab *unitate Ecclesiae universalis*, quatenus illa est corpus quoddam mysticum (5), cum cuius *membris schismaticus communicare recusat*. Maxime vero delictum schismatis involvit discessum a Romano Pontifice tamquam supremo Ecclesiae pastore, cuius auctoritati et iudicio schismatici cum *rebellione* sive *pertinacia subesse renunt*. Quae discessio restringitur ad solam obedientiam, non extenditur per se ad fidei articulos (6).

Illud solummodo opponitur unitati Ecclesiae universalis sive communicationi cum fidelibus et obedientiae Romano Pontifice debitae, alterum praeter duplex illud vitium *haeresim* habet adiunctam. Quae discessio a sola obedientia sine admixtione haeresis, quod in principio schismatis locum habeat, aliqua ex parte intelligi potest, "ceterum nullum schisma non aliquam sibi confingit haeresim, ut recte ab Ecclesia recessisse videatur „ (7).

Illa divisio a scriptoribus (8) allata in schisma *occultum* sive latens in mente et in *manifestum*, quod signis et factis externis manifestatur, in iure canonico non est practici momenti, cum in foro externo illud solummodo schisma delictum constituat, quod actu *externo* manifestatur et consummatur. Neque multo maioris utilitatis est divisio schismatis in *internum* et *externum, particulare et universale* (9); nam solum schisma universale, quo aliqua Ecclesia particularis vel aliqui christiani ab unitate Ecclesiae *universalis* disce-

(4) *Pirhing* h. t. n. 1. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. sq.; *D' Annibale* in Const. "Apost. Sed." n. 42. sq.

(5) Cfr. c. 43. (S. Gregor.) C. XXIII. q. 5.

(6) Cfr. c. 26. (S. Hieronym.) C. XXIV. q. 3.; *De Ameno* l. c. n. 3.

(7) *S. Hieronym.* l. c.; *Lega* l. c. n. 334.; *Murray* l. c. p. 382. ubi vinculum communicationis cum fidelibus explicat per unitatem in fide, in regimine et in cultu et inde petit aptam explicationem practicae connexionis, quae inter schisma et haeresim intercedit. Cfr. quoque *Straub*, De Eccles. Christi II. p. 650.; *Wilmers*, De Christi Eccl. p. 640.

(8) *De Angelis* h. t. p. 206.

(9) *Devoti* h. t. § 3.; *Lega* l. c. n. 434. Cfr. quoque *De Ameno* de schismate in sensu lato seu divisione in ordine religioso facta l. c. p. 78. sq.

dunt, constituit proprie dictum delictum schismatis, licet alia illa schismata sensu lato accepta suo reatu non careant (10).

355. Notae historicae. Scissio unitatis Ecclesiae, pro qua Christus Dominus Patrem aeternum rogavit (11), semper maximum scelus in Ecclesia habita est. Quae scissiones iam ipso tempore Apostolorum occurrunt, sed perfectum quoddam schisma non constituerunt, cum intra Ecclesias particulares existerent neque ab Ecclesia Romana inducerent separationem (12). Etenim teste S. Irenaeo (13) “*Ad hanc (i. e. Romanam) enim Ecclesiam propter potiore[m] principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles*...”. Hinc monente S. Hieronymo, qui cathedram Petri deserit, in Ecclesia non est, sed profanus est. Cfr. *Devoti* l. c. § 1. Alia exempla schismatum particularium occurrunt saeculo tertio (14) et quarto (15), e quibus complura in schismata universalia atque adeo in haereticam secessionem degenerarunt velut schismata Novatianorum (16) et Donatistarum (17). Maxime vero saeculo sexto ortum est gravissimum schisma universale in Italia superiore aliisque regionibus propter quintam Synodum oecumenicam (18).

Tempore medii aevi praeter schisma Photii, a quo separatio Ecclesiae orientalis a Sede Apostolica originem ducit, praesertim eminent schismata per Pseudo-papas (19) et controversias de legitima electione Romani Pontificis orta (20).

Cum in non paucis catholicis clara notio primatus iurisdictionis Romani Pontificis inde ex saeculo decimo quarto esset obscurata, iam Ioanni XXII., maxime vero Pio II. in

(10) Cfr. c. 34. (S. Pelag.) C. XXIV. q. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 12.; *Muenchen* l. c. p. 347. sq. 354. sq.

(11) S. Ioann. XVII. 20. sq.

(12) I. Corinth. I. 10. sq.; S. *Clem.* epist. ad Corinth.

(13) Contra haeres. lib. III. cap. 3. (Migne P. Gr. VII. 849.).

(14) Cfr. de schismate in Ecclesia Carthag. tempore S. Cyprian.: *Hefele* l. c. tom. I. p. 111. sq.; *Muenchen* l. c. p. 348. sq.

(15) Cfr. c. 5. Conc. Antioch. (a. 341.); c. 32. 33. Apostol.; *Hefele* l. c. p. 343. sq.

(16) *Hergenroether*, Photius t. II. p. 337.; c. 8. Conc. Nicaen. (a. 325.)

(17) *Hefele* l. c. p. 145. sq. 193. sq.; *Muenchen* l. c. p. 351. sq.

(18) *Hefele* l. c. t. II. p. 914. sq.; c. 34. (S. Pelag.) C. XXIV. q. 1.

(19) Cap. 1. X. h. t. = cap. 2. Conc. Later. III. (a. 1179. sub Alexandro III.); cap. unic. h. t. in Sext. (Bonif. VIII.).

(20) *Hefele* l. c. t. VI. p. 727. sq. de magno schismate occidentali; *Straub* l. c. p. 898. sq. quomodo magnum illud schisma non obstet Romanae Ecclesiae unitati cum uno Romano Pontifici legitimo retentae.

conventu Mantuano (a. 1460.) (21) contra abusum schismaticum appellandi a Romano Pontifice ad futurum Concilium oecumenicum fuit pugnandum et toto saeculo decimo quinto vitium istud schismaticum altiores egit radices (22), donec saeculo decimo sexto magna defectio ab Ecclesia catholica locum haberet.

Quodsi Ecclesia a schismaticis iam minus fuit oppugnata, saeculo decimo octavo orta est secta liberorum muratorum, quae in apertam ruinam Ecclesiae ac Sedis Apostolicae machinans vix decem a foundatione elapsis annis a Clemente XII. l. c. a 1738. condemnata est, cuius vestigia alii Romani Pontifices secuti sunt (23). Versus finem eiusdem saeculi et ineunte ultimo saeculo XIX. non defuerunt illa tentamina schismatica v. g. Iosephi II. aliorumque principum, quibus pro more anglico et russiaco Ecclesia catholica potestati civili subiiceretur et practice a Sede Apostolica separaretur (24). Quae tentamina saltem magna ex parte irrita fuerunt multoque minore successu iterum in Germania, Helvetia, Italia restaurata fuerunt, imo "la società cattolica italiana (25) per la rivendicazione dei diritti spettanti al popolo cristiano „ legitimo contemptu oppressa iustam oblivionem iam diu est sortita.

§ 1. DE VI ET AMBITU SCHISMATIS.

356. Ad constituendum delictum puri schismatis requiritur: I. ut quis aut directe sive expresse aut indirecte sive factis concludentibus ab obedientia Romani Pontificis recedat et a communione ecclesiastica ceterorum fidelium sese separet, licet separatae sectae schismaticae sese non adiungat (26); — II. ut recessus coniunctus sit cum pertinacia sive rebellionem; — III. ut recessus fiat, quoad illa, quibus unitas Ecclesiae constituitur; — IV. ut non obstante formali inobedientia schismaticus agnoscat illum Romanum Pontificem verum esse pastorem Ecclesiae et ex doctrina fidei ipsi obedientiam esse praestandam (27).

(21) *Hefele* l. c. t. VIII. p. 123.

(22) Cfr. de sanctione pragmatica in Gallia: *Hefele* l. c. p. 117. sq. 736. sq.; de schismatico Concilio Pisano (a. 1511.): *Hefele* l. c. p. 436. sq. 482. sq.

(23) *Sentis* l. c.; *Kirchenlex.* v. Freimaurer.

(24) Pii VI. Responsio ad Metropol. Mag. Trevir. Colon. et Salisb.

(25) *Bucceroni* l. c. n. 30.

(26) *Murray* l. c. p. 375. 377.

(27) *Schmalzgr.* h. t. n. 7. sq.; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. II. n. 925.

Quare delictum schismatis sensu stricto non committitur ab eo, qui a suo Episcopo et a communione fidelium suae dioecesis recedit, sed Romano Pontifici subesse et cum reliquis Ecclesiae universalis fidelibus communicare non renuit. Neque simplici transgressione legis pontificiae quis constituitur schismaticus; secus etiam omnes violatores universalium legum ecclesiasticarum schismatici existerent; id quod plane absonum est. Denique schismaticis adnumerari nequeunt, qui Romano Pontifici obedire recusant, quod personam ipsius habeant suspectam vel propter sparsos rumores dubie electam, ut accidit post electionem Urbani VI. vel eidem resistant ut principi civili, non tamquam Ecclesiae pastori (28).

§ 2. DE POENIS SCHISMATIS.

357. Schismatici et ii, qui a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt (29), ipso facto incidunt in excommunicationem specialiter Romano Pontifici reservatam.

Praeterea suspensionem ab ordine suscepto Romano Pon-

(28) *Bonacina*, De cens. in specie disp. I. q. 2. punct. 5.; *Schmalzgr.* h. t. n. 11. sq.; *Lega* l. c. n. 436.; *Murray* l. c. p. 379. sq.; *Palmieri*, De Rom. Pontif. p. 194. sq.; *Pastor* l. c. t. VI. p. 417. sq.

(29) Pii IX. Const. "Apost. Sedis" n. 3.; *Thesaurus* l. c. n. 17.; *Bucceroni* l. c. n. 30. ubi ita distinguit inter *schismaticos* et *recedentes ab obedientia*, quod *schismatici* sint illi, qui vel ex malitia voluntatis vel ex errore intellectus in doctrina fidei (at tunc sunt haeretici) subiectionem R. P. negant a corpore Ecclesiae se separando *et* novam ac separatam ecclesiam constituendo *vel* constitutae adaerendo —; *subtrahentes* se ab obedientia intelligit illos qui *totaliter* sese separant, licet nulli alteri capiti sive auctoritati eccl. sese subiiciant; tandem *recedentes* vocat, qui partialiter seu in aliqua tantum re se subducunt ab auctoritate R. P. At sicut ad *haeresim* non requiritur, ut quis alicui sectae adhaereat, ita ad *schisma* non requiritur, ut quis sectae schismaticae sese adiungat, dummodo a R. Pontifice et reliquis fidelibus recedat. Quare *Lehmkuhl* l. c. II. n. 925. rectius ita interpretatur duplex membrum censurae, ut *schismatici* intelligantur, qui se separant *a corpore Ecclesiae eiusque capite*, sive ineunt diversum coetum religiosum sive non; deinde etiam comprehendantur, qui se separant *a capite Ecclesiae* eius obedientiae pertinaciter se subtrahentes, etsi velint cum reliquo *corpore* manere uniti. Cfr. quoque *Lugo*, De fide, disp. XXV. n. 37.; *D'Annibale* l. c. n. 42. 43. Quae interpretatio est conformior communi modo interpretandi censuram in Bulla Coena totidem verbis contentam, cui proinde etiam in interpretatione Const. "Apost. Sedis" stari potest. Cfr. *Altieri*, De cens. t. I. p. 476. sq.

tifici simpliciter reservatam ipso iure incurrunt, qui eundem ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato..... vel *schismatico* notorio; is vero, qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium ordinis non habet, donec dispensetur (30).

Ex poenis vindicativis schismatici ipso facto incurrunt inhabilitatem ad obtinenda beneficia et dignitates Ecclesiae praesertim ad dignitatem episcopalem etiamsi post peractam poenitentiam et abiuratum schisma ad unitatem Ecclesiae redierunt (31). Inde tamen non efficitur, quod ex solo schismate purò etiam occulto incurrant tamquam ex delicto irregularitatem ad suscipiendos ordines, cum nullo iure id cautum sit. Cui assertioni non obstat, quominus schismatici notorii incurrant irregularitatem saltem ex defectu famae sive ex infamia facti per poenitentiam tamen reparanda (32). Denique quamvis schismatici per sententiam ferendam privandi sint beneficiis et officiis et dignitatibus ecclesiasticis ante patratum schisma obtentis, tamen poena privationis illorum beneficiorum ipso facto incurrenda in iure Decretalium clavis verbis non reperitur expressa (33). At schismatici ipso facto privantur iurisdictione ecclesiastica ideoque ipsorum collationes vel uniones beneficiorum similesque actiones iurisdictionis ecclesiasticae omnino irritae existunt (34).

Quodsi schisma sit mixtum sive cum haeresi coniunctum, omnes poenae in haeresim statutae etiam schismaticis censentur inflictæ. Vicissim poenae supra enumeratae soli schismatici proprie dicto sive universali decernuntur, non particulari indiscriminatim sunt applicandae (35).

(30) Cap. 1. 2. X. h. t.; *Pius IX.* cit. Const. n. 44.; *Bucceroni* l. c. n. 101.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 370.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 256. sq.

(31) Cap. 5. X. de elect. l. 6.; *Schmalzgr.* h. t. n. 18.; *Pirhing* h. t. n. 5.

(32) *Suarez*, De censur. disp. 43. sect. 2. n. 7.; *Thesaurus* l. c. n. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 20.; *Pirhing* h. t. n. 8.; *Lega* l. c. n. 437.

(33) *Santi* h. t. n. 4. iunct.; *Lega* l. c.; *Schmalzgr.* h. t. n. 19.; at cfr. de Pauli IV. Const. « *Cum ex Apost. off.* »: *Thesaurus* l. c. n. 3. 4. iunct. *Pastor*, Gesch. d. Paepste tom. VI. p. 538. sq.

(34) Cap. 1. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 21. Aliter *Gasparri*, de matrim. n. 921. n. 2. Cfr. *Wernz*, Ius Decretal. tom. I. n. 103. not. 78. de membris Ecclesiae.

(35) *Schmalzgr.* h. t. n. 12.; *Muenchen* l. c. p. 355. sq.

§ 3. DE PROCEDURA IUDICIALI IN CAUSIS SCHISMATIS.

358. Schisma cum sit crimen mere ecclesiasticum, a solo iudice ecclesiastico est cognoscendum et iudicandum et ob haeresim ordinarie coniunctam aut certe ob suspicionem haeresis fundatam, quae de procedura iudiciali in haereticos et de competentia Inquisitionis supra exposita sunt, etiam delicto schismatis sunt applicanda (36).

359. **Scholion I.** Pro more haud raro recepto in iure Decretalium etiam in rubrica h. t. principali materiae schismatis subiungitur quaestio quaedam connexa *de ordinatis* a schismaticis. Quae ordinationes factae ab Episcopo schismatico sine dubio sunt illicitae, sed *validae* (37), sicuti generatim omnes actiones merae potestatis *ordinis*; at quatenus sint poenae vel privationes ordinatorum a Praelato schismatico § 2. h. t. iam est explicatum.

360. **Scholion II.** Cum delicto schismatis, quod crimini laesae maiestatis et patriae equiparatur (38), non pauca alia delicta contra Ecclesiam et auctoritatem ecclesiasticam sunt connexa, quorum brevis elenchus una cum principalibus poenis hoc loco videtur addendus:

I. Excommunicationi Romano Pontifici speciali modo reservatae ipso facto (39) subiiciuntur: *a)* Omnes et singuli, cuiuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes nec non ii, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit (40). — *b)* Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes vel hostiliter insequentes

(36) Cap. 9. 13. § 2. X. de haeret. V. 7.; cap. 8. de haeret. V. 3. in Sext.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 472. sq.

(37) Cfr. c. 8. Conc. Nicaen. (a. 325.); *Kober*, D. Deposit. p. 90. sq.; *Wernz*, Ius Decret. t. II. n. 27.

(38) Cfr. Regul. pen. Greg. l. c. art. 83. sq.; Digest. l. c.; Cod. crim. Ital. art. 104. sq.; Cod. crim. Germ. § 80. sq.

(39) *Pii IX.* Const. "*Apost. Sedis*"; *Bucceroni* l. c. n. 31. sq.

(40) *Pii II.* Const. "*Exsecrabilis*"; *Pii IX.* Const. "*Ap. Sed.*" n. 46. de interdicto speciali modo R. P. reservato ob idem delictum a collegiis patratum; *Bucceroni* l. c. n. 114.; *Pennacchi* l. c. t. I. p. 405. sq., ubi ostendit, qua ratione hoc delictum ad schisma reducatur; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 119. sq.

S. R. E. Cardinales (41), Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos vel Nuntios aut eos a suis dioecesibus, territoriis, terris seu dominiis eiicientes necnon ea mandantes vel rata habentes seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem (42). — *c)* Impedientes directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori et ad hoc recurrentes ad forum saeculare eiusque mandata procurantes, edentes aut auxilium, consilium vel favorem praestantes (43). — *d)* Cogentes sive directe sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones; itemque edentes leges vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae (44). — *e)* Recurrentes *ad laicam potestatem* ad impediendas litteras vel acta quaelibet a Sede Apostolica vel ab eisdem Legatis aut Delegatis quibuscumque profecta eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes aut eorum causa sive ipsas partes sive alios laedentes vel perterrefacientes (45). — *f)* Usurpantes aut sequestrantes *iurisdictionem*, bona, redditus ad personas ecclesiasticas ratione suarum Ecclesiarum aut beneficiorum pertinentes (46). — *g)* Invadentes, destruentes, detinentes per se vel

(41) Cap. 5. de poenis V. 9. in Sext.; Regul. pen. Greg. art. 88.

(42) *Pennacchi* l. c. t. I. p. 196. sq.; *Bucceroni* l. c. n. 32; *Lega* l. c. t. III. n. 456. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 121. sq.

(43) Const. « *Ap. Sed.* » n. 6.; Regul. p. Gr. art. 90. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 281.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 123. sq.

(44) De quo delicto et poena iam actum est tit. de sacrilegio n. 336. licet etiam possit subsumi sub delictis contra auctoritatem ecclesiasticam commissis.

(45) Const. « *Apost. Sed.* » n. 8.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 284.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 131. sq.

(46) *Pennacchi* l. c. t. I. p. 232. sq.; *Bucceroni* l. c. p. 33.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 142. sq. Huc quoque spectant censurae statutae et declaratae in Pii IX. Const. « *Rom. Pont.* » 28. Aug. 1873. et in Encycl. « *Etsi multa luctuosa* » 21. Nov. 1873. iuncta declaratione S. C. C. 23. Maii 1874. quod speciali modo sint excommunicati « quicumque iuxta civilium legum decreta aut suffragante populo et confirmante civili potestate ad parochi seu vicarii munus electi audeant obire munera ecclesiastici ministerii ». Quae censura potest etiam apte reduci ad censuram in schismaticos latam, quia revera huiusmodi parochi intrusi schismatici sunt. *Noldin* l. c. n. 54.; *Gury-Ferreres* II. 963. Huc quoque pertinet declaratio S. Poenit. 4. Aug. 1876. quod censuram schismaticorum incurrant nomen dantes societati *ad iura populi in Summi Pontificis electione vindicanda*, vel eam promoventes aut quocumque modo ei faventes vel adhaerentes; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 118. 151.; *Bucceroni* l. c. n. 42. 43.; Regul. cit. art. 131.

per alios, civitates, terras loca aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia vel usurpantes, perturbantes, retinentes superam iurisdictionem in eis, necnon ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praestantes (47).

II. Excommunicationem simpliciter Rom. P. reservatam ipso facto incurrunt: *a)* Nomen dantes sectae (48) massonicae aut carbonariae aut aliis eiusdem generis sectis, quae contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine machinantur necnon iisdem sectis favorem qualemcumque praestantes earumve occultos coryphaeos ac duces non denuntiaverint, donec non denuntiaverint. — *b)* Immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare iubentes aut violantes (49). — *c)* Omnes, qui excommunicatione mulctantur in Constitutionibus S. Pii V.... alienationem et infeudationem civitatum et locorum S. R. E. respicientibus (50). — *d)* Com-

(47) Const. « *Apost. Sed.* » n. 12.; Regul. cit. art. 92. 105. sq.; *Bucceroni* l. c. n. 39.; *Pennacchi* l. c. t. I. p. 377. sq.; *Lega* l. c. t. III. p. 525. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 146. Cfr. de cooperatione ad hoc delictum responsa S. Poenit. in Act. S. S. tom. I. p. 557. et de suffragio ferendo ad legumlatores in Italia eligendos S. Offic. 30. Iul. 1886.

(48) Regul. cit. art. 96. sq.; Pii IX. Const. « *Apost. Sed.* » n. 17.; *Bucceroni* l. c. n. 53.; *Pennacchi* l. c. t. I. p. 595. sq. Sectae massonicae ad dicti pluries a RR. PP. excommunicati sunt. Primus censuram in eos tulit Clemens XII. Const. « *In eminenti* » 28. Apr. 1738., deinde *Benedictus XIV.* Const. « *Providas* » 18. Maii 1751.; Leo XII. Const. « *Quo graviora* » 13. Mart. 1825.; Pius VIII. litt. encycl. « *Traditi* » 24. Maii 1829. et tandem Pius IX. tulit censuram vigentem; quas poenas innovavit Leo XIII. Const. « *Humanum genus* » 20. Apr. 1884. Qua censura ut prohibita ceaseantur societates, non iam est necesse ut finem suum clam prosequantur aut ut a suis asseclis iuramentum servandi secretum exigant (S. C. Inq. 10. Maii 1884.) — *Carbonarios* excommunicavit Pius VII. const. « *Ecclesiam* » 15. Sept. 1821. et Leo XII. Const. « *Quo graviora* » 13. Mart. 1825. — Ad societates sub censura prohibitas esse accensendas societates *nihilisticas* et *anarchisticas* patet ex scopo quem prosequuntur. De aliis societatibus sub censura prohibitis cfr. decreta S. Officii 12. Ian. 1870., 20. Aug. 1894., 9. Aug. 1893., 17. Aug. 1899., 19. Maii 1886. de societatibus quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera. Cfr. Coll. S. C. de P. F. (ed. 1^a) p. 755. sq.; *Noldin* l. c. n. 74.; *D'Annibale*, Comm. in Const. « *Apost. Sed.* » n. 111. n. 5.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 170. sq.

(49) *Bucceroni* l. c. n. 55.; *Pennacchi* l. c. t. I. p. 644. sq. 659. sq. ubi agit de vi consuetudinis ad abrogandam hanc immunitatem, cui contradicit *Hollweck*, D. k. Strafges. p. 211. argumentis non efficacibus. Cfr. *Wernz*, Ius Decretal. t. III. n. 448. de modo quo viget et urgetur ius asyli.

(50) Pii IX. Const. « *Apost. Sed.* » n. 26., ubi innovat constitutiones S. Pii V. « *Admonet nos* » IV. Kal. Apr. 1567., Innocentii IX. « *Quae ab Sede* » pr. non. Nov. 1591., Clementis VIII. « *Ad R. P. curam* » 29. Iun. 1592. et Alexandri VII. « *Inter ceteros* » IX. Kal. Nov. 1660. respicientes alienationem

municantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso ei scilicet impendendo auxilium vel favorem (51).

III. Excommunicationem latae sententiae nemini reservatam incurrunt: Laedentes aut perterrefacientes Inquisitores, denuntiantes, testes, aliosve ministros S. Officii eiusve Sacri Tribunalis scripturas diripientes aut comburentes vel praedictis quibuslibet auxilium, consilium, favorem praestantes (52).

CAPUT IV.

DE DELICTIS CONTRA VITAM ET CORPUS HOMINUM.

TITULUS XVII.

DE HOMICIDIO (1).

(*Lib. V. tit. 12. de hom. vol. et cas. (2); tit. 10. de his qui occid. (3); tit. 11. de inf. et lang. exposit.*) (4).

361. Fontes: Decret. Grat. C. XV. q. 1. sq.; C. XXIII. q. 5.; c. 23. D. I. de poenit. — Cpl. I. l. V. t. 10. de homic. volunt. vel cas. t. 9. de his qui fil. occ.; Cpl. II. l. V. iid. tit.; Cpl. III. l. V. t. 7. de homicidio; Cpl. IV. l. V. t. 6. de hom. vol. seu cas.; Cpl. V. l. V. t. 6. d. hom. vol. vel casu aliq. facto. — Decret. Greg. IX. l. c.; Decret. Bonif. VIII. l. V. t. 3. de homicidio; Const. Clem. V. l. V. t. 4. de homic. vol. vel cas. — Conc. Trid. sess. XIV.

et infeudationem civitatum et locorum S. R. E. ad tuendum ius et proprietatem S. Sedis in eadem loca, quorum amissio, teste historia, per infeudationem praeparatur. *D'Annibale* l. c. n. 142.; *Bucceroni* l. c. n. 69.; *Noldin* l. c. n. 85.

(51) Crimen criminosum idem est ac damnatum seu propter quod excommunicatio lata fuit; porro communicatio cum tali excommunicato, quae favorem ipsius in eo delicto continet, redundat in contemptum auctoritatis eccl., cuius punitionis efficaciam minuit. *D'Annibale* l. c. n. 150.; *Bucceroni* l. c. n. 73.; *Pennacchi* l. c. t. I. p. 1041. sq.

(52) Pii IX. Const. « *Apost. Sed.* » n. 35. Praeiverat Pius V. Const. « *Si de protegendis* » 1. Apr. 1569., ubi excommunicatione et aliis gravissimis poenis puniuntur impediētes Inquisitores in usu suae iurisdictionis. *Bucceroni* l. c. n. 82.; *Regol. pen. cit. art. 136. sq.*; *D'Annibale* l. c. n. 169.; *Pennacchi* l. c. t. II. p. 97. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 225. sq.

(1) Cfr. rubr. h. t. in Cpl. III., in Sext., in Decret. Clem. P. VIII., in Summa S. Raym.

(2) Dig. XLVIII. 8. ad leg. Corn. de sicar. et venef.

(3) Cod. IX. 17. de his, qui parentes vel liber. occider.

(4) Cod. VIII. 51. de inf. expositis. — *Regolam. pen. Greg. art. 275.-327.*; cod. crim. Ital. art. 364.-392.; cod. crim. Germ. §§ 211.-233.

cap. 7. de ref. sess. XXIV. cap. 6. de ref. — Decret. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 168. 176.; Sixt. V. Const. „*Effrenatam* „ 29. Oct. 1588. iunct. Gregor. XIV. Const. „*Sedes Apostolica* „ 31. Maii 1591. — Lib. Sept. l. V. t. 8. de homicidis et bannitis. — Pii IX. Const. „*Apost. Sedis* „.

Scriptores: Comment. iur. Décret. in cit. tit. (5); *S. Raymund.* l. c. l. II. t. 1. de homicidio (6). — *Zech* l. c. t. 26. de homicid. simpl., tit. 27. de quibusc. speciebus homicid. qualif.; *Vering* l. c. § 197. — *Muenchen* l. c. p. 364. sq.; *Hollweck* l. c. § 162. 163.; *Ogetti*, Synops. v. Homicidium; *The-saurus* l. c. v. Homicidium; *Ferraris* l. c. v. Homicida; *Schmitz* l. c. in indic. v. Mord.; *Geiger* in Archiv f. k. K. t. 61. p. 225. sq. — *Phillips* l. c. t. I. p. 589. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 176. sq. 793. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 282. sq.; *Pertile*, Storia del Dir. penale § 200.

Praenotiones.

362. Connexio materiae. Finitis disquisitionibus de delictis in Deum et in Ecclesiam eiusque auctoritatem commissis, ex natura rei et secundum ipsum ordinem decalogi iurisque Decretalium transeundum est ad delicta, quibus principaliter hominum privatorum iura violantur. Qua in re profecto *homicidium* inter ista delicta primo loco est recensendum, cum ipsa vita, hominis bonum adeo pretiosum et quamplurimorum iurium fundamentum omnino destruat (7) et de genere ante species recte agatur (8).

Definitio. Homicidium est violenta (non naturalis) occisio; ademptio vitae, exanimatio *hominis* vivi (etiam foetus animati) ab *homine* (non a bruto vel a fulmine) facta (9). Quod homicidium ut etiam rationem veri delicti habeat, „dolo malo „ et cum effectu i. e. morte secuta factum sit oportet. Cfr. cap. 1. 6. § 1. h. t.; cap. 1. h. t. in Sext. (10).

363. Divisio. Dividi (11) potest homicidium universim spectatum: I. In *voluntarium*, quo intenditur occisio aut directe et in se aut indirecte ponendo causam ita propinquam, ut ex ea morali certitudine mors sequatur, et in *casuale* sive involuntarium, quod sequitur praeter directam vel indirectam

(5) Veteres canonistae velut *Schmalzgr.*, *Zech* alique nimis multa in se parum apta et plane antiquata ex iure romano et aliis iuribus civilibus inserunt.

(6) Ex Theolog. *S. Thomas* l. c. 2. 2. q. 122. art. 6.; *Lugo*, De iust. et iur. disp. X.

(7) *S. Thomas* l. c.

(8) *Muenchen* l. c. p. 364.; *Maschat* h. t. n. 1.

(9) *Schmalzgr.* h. t. n. 1. 2.; *Muenchen* l. c. p. 364. sq.

(10) *Schmalzgr.* h. t. n. 10. sq.

(11) *Schmalzgr.* h. t. n. 3. sq.

intentionem occisoris. Quod homicidium voluntarium denuo subdividitur in *iustum*, quod nulla lege prohibetur, et *iniustum*, quod lege divina vel humana prohibetur.

Porro homicidium iustum potest esse *defensivum*, quod committitur aut a privato, ut se suasque res defendat, servato tamen moderamine inculpatae tutelae, aut ab auctoritate publica in iusto bello ad tuenda iura sua, et *punitivum*, quo in iudicio criminali capitalium delictorum reis ab auctoritate publica poena mortis infligitur.

Tandem homicidium iniustum distinguitur in *simplex*, quod voluntarie fit, sed absque deliberatione caedem praecedente et in *praemeditatum*, quod fit non solum voluntarie, sed ex deliberato proposito occidendi per intervallum caedem praecedente. Quodsi homicidio praemeditato specialis quaedam malitia accedat velut in parricidio, assassinio, habetur homicidium *qualificatum*. Cfr. Regul. pen. Greg. art. 276. Casuale vero homicidium dividitur in *mere casuale*, quod caret omni culpa occisoris, et in *culposum*, quod sane absque directa vel indirecta intentione occidendi est factum, sed culpa non caret propter omissam debitam diligentiam in praecavendo homicidio. — II. Hinc breviter homicidium dividi potest in *necessarium*, *dolosum*, *culposum*, *casuale* (12).

364. Notae historicae. Homicidium in antiqua Ecclesia fuit unum ex tribus capitalibus delictis (13) ideoque gravissimis poenitentiis publicis fuit subiectum (14). Multo magis Ecclesia (15) homicidium coercere debuit inter populos occidentales medii aevi, qui adeo prompti fuerunt ad arma capienda. Hinc mirum non est, quod ad tuendos clericos contra iniustas aggressionem etiam speciales canones conditi fuerunt (16), et cum homicidium sit crimen mixtum, cuius coercitio maxime spectat ad forum saeculare, facile intelligitur, cur Ecclesia in isto delicto coercendo maxime poenas sibi proprias et in primis irregularitatem attenderit. Leges quoque anti-

(12) *Zech* l. c. § 322.; Regul. pen. Greg. art. 290. sq.

(13) *Schmitz* l. c. p. 13. 23. 27.; *Kober* l. c. p. 594. sq.; *Hinschius* l. c. t. IV. p. 694. sq. pro suo modo protestantico.

(14) Cfr. c. 5. 6. 63. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 21. 22. 23. Conc. An-cyr. (a. 314.); c. 65. Apostol.; *Schmitz* l. c. p. 247. sq. 252. sq.

(15) Cfr. c. 37. Conc. Agath. (a. 506.); c. 52. 53. 54. Conc. Tribur. (a. 895.); *Hinschius* l. c. tom. V. p. 176. sq.

(16) Cfr. c. 26. Conc. Wormat. (a. 868.); c. 5. Conc. Tribur. (a. 895.); c. 24. 29. C. XXIV. q. 4.; cap. 12. X. de poenis V. 37.; *Kober* l. c. p. 794.; *Hinschius* l. c. p. 178. sq.

quae in decreto Gratiani et in Decretalibus Gregorii IX. contentae in subsequen-
tibus collectionibus nonnisi paucis legibus fuerunt augendae et potius ad casus practicos applicandae novisque poenis (17) urgendae. Id quod potissimum obtinuit in delictis assassinii (18), latrocinii (19), abortus (20). Verum maior iste rigor Sixti V. in poenis infligendis contra procurantes abortum a Gregorio XIV. ad terminos iuris communis reductus est; item ius asyli, ne esset homicidis favorabile, Gregorius XIV. et Benedictus XIII., arctioribus circumscripserunt limitibus (21). Denique Pius IX. in Const. "*Apost. Sedis*," idem homicidium qualificatum abortus potius severiori quadam censura castigandum esse decrevit, relictis poenis *vindicativis* in suo vigore secundum disciplinam vigentem.

§ 1. DE HOMICIDIO DOLOSO ET CULPOSO.

365. Homicidium ut constituat reatum veri delicti homicidii *dolosi* (22), tamquam a *subiecto activo* debet esse patratum ab homine sive privata sive publica auctoritate praedito, sed iure occidendi destituto (23) eiusque *objectum* sit oportet homo vivus, sed omnis homo vivus comprehenditur, etiam servus vel foetus animatus vel infans nondum natus vel monstrositate difformis (24). Ex parte vero *actus* requi-

(17) Cap. 5. de poenis V. 9. in Sext.; cap. 1. de poenis V. 8. in Clem.

(18) Cap. 1. h. t. in Sext.

(19) Urban. V. Const. "*Apostolatus*" a. 1369.; Gregor. XI. Const. "*Excom.*" a. 1372.; *Hinschius* l. c. p. 179.

(20) Sixt. V. l. c.

(21) *Sentis* l. c. p. 129. sq.; *Zech* l. c. § 58.; *Schmalzgr.* h. t. n. 197. 202., l. III. t. 49. Cfr. Gregorii XIV. Const. "*Cum alias*" 24. Maii 1591.; *Benedict. XIII.* Const. "*Ex quo divina*" 6. id. Iunii 1725.; *Benedict. XIV.* Const. "*Officii nostri*" 15. Mart. 1749. (1750.); *Wernz* l. c. tom. III. n. 448.

(22) Homicidium voluntarium et iustum sive in bello iusto sive in legitima defensione privata, cum non sit delictum, hoc loco ex professo examinare non vacat. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 22. sq.

(23) C. 5. 11. 12. C. XV. q. 1.; *Muenchen* l. c. p. 364. sq.

(24) Cfr. c. 20. X h. t. V. 12; *Muenchen* l. c. p. 366. sq., ubi recte reiecit laxas sententias recentiorum iuristarum non paucorum de permessa occisione monstrosorum infantum. *Hollweck* l. c. § 162. not. 2.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 144. not. 396. iunct.; *Antonelli*, Medic. pastor. (ed. 3.) tom. I. n. 307. sq. tom. II. n. 399. sq., ubi ostendit, quidquid a muliere editur, quamcumque formam externam prae se ferat, esse foetum *humanum*, nisi certe agatur de mola inanimata; *Ferreres*, La muerte real y la muerte aparente (4.^a ed.) p. 15. sq. Cfr. de occisione innocentium: *Bucceroni*, Theol. mor. t. I. p. 246. sq.

ritur, ut occisio sive exanimatio sit vere intenta sive directe et in se sive indirecte in causa ita proxima, ut morali certitudine mors necessario sequatur (25). Denique ut poenae in iure statutae incurrantur, actus effectu secuto *consummatus* sit necesse est per mortem vere secutam (26), nisi lege specialiter cautum sit, vel solum attentatum homicidium certis poenis esse castigandum (27). Delictum vero *culposi* homicidii ea ratione tantum differt ab homicidio doloso, quod occisor neque directam neque indirectam habeat intentionem occidendi, attamen ex praecedente aliqua *negligentia* fit causa mortis alicuius hominis, veluti si in loco publico ab hominibus frequentato explodit sclopetum (28).

366. *Poenae canonica* statuta in simplex homicidium, praemeditatum sive dolosum atque in culposum, sive a clerico sive a laico huiusmodi delictum patratum sit, nostra quoque aetate inprimis est irregularitas ex delicto ipso facto etiam a cooperatoribus incurrenda (29). Praeterea dubium non est, quin etiam ex disciplina vigenti homicida in foro ecclesiastico aliis poenis usu receptis prudenti arbitrio iudicis taxandis castigari possit (30); minime vero recurrendum est in poenis infligendis ad canones plane antiquatos et a disciplina vigenti alienos (31).

Quodsi clericus huiusmodi homicidium dolosum committat, ex sanctione Tridentina (Sess. XIV. cap. 7. de ref.) “*omni ordine ac beneficio et officio ecclesiastico careat*”, i. e. ipso iure *inhabilis* ad ista existat. Privatio vero beneficiorum ecclesiasticorum iam obtentorum ipso facto propter *simplex* homicidium dolosum incurrenda nullo iuris textu legitur expressa; sed certe per sententiam ferendam infligi potest (32), imo ipsa quoque depositio atque adeo degradatio realis, antequam

(25) Cap. 1. 6. § 1. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 10.

(26) R. I. 15. 49. in Sext.; *Schmalzgr.* h. t. n. 11. sq.

(27) Cap. 1. § 2. h. t. in Sext.; Regul. pen. Greg. art. 83. 88. art. 275. sq.

(28) *Schmalzgr.* h. t. n. 8. 207. sq.; cap. 7. 8. 25. X. h. t.; Regul. pen. Greg. art. 290. sq.

(29) Cap. 21. X. de accus. V. 1.; Conc. Trid. Sess. XIV. cap. 7. de ref.; *Hollweck* l. c. § 162. not. 4.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 144. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 148. sq.

(30) *Schmalzgr.* h. t. n. 146., iunct.; *Zech* l. c. § 336. et Instr. Prag. § 92.

(31) Id perperam fit a *Muenchen* l. c. p. 296. sq.

(32) *Schmalzgr.* h. t. n. 147.

clericus homicida per potestatem saecularem extremo supplicio plectatur (33).

Homicidium dolosum vel culposum vel mutilatio (34) sunt delicta *mixti fori* ideoque in utroque foro sub diverso respectu cognosci et puniri possunt. At de facto Ecclesia iam ex longo tempore delictum homicidii a laicis commissum potius iudicibus saecularibus relinquit cognoscendum (35). Imo ex compluribus concordatis idem obtinet, etiamsi a clericis homicidium sit patratum (36). Quare Ecclesia in suo foro externo tantum curat singulares poenas canonicas huic delicto inflictas, reliqua ad forum poenitentiale remittit.

Scholion. De mutilatione (37) dolosa vel culposa cfr. *Schmalzgrueber* h. t. n. 155. sq. et *Muenchen* l. c. p. 427. sq.; *Hollweck* l. c. § 166. 167.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 148.

§ 2. DE HOMICIDIO QUALIFICATO (38).

I. De parricidio (39).

367. *Parricidium* generatim est homicidium dolosum in personas coniunctas impie commissum (40) quod sensu strictissimo et proprio comprehendit homicidium dolosum in parentes sive legitimos sive illegitimos patratum, sensu vero stricto et proprio omnem dolosam occisionem alicuius ascendentis vel descendantis sive legitimi vel illegitimi in linea recta, denique sensu lato et improprio denotat etiam delictum dolosi homicidii, quo cognati collaterales vel affines vel alter coniux vel patronus sive herus interimuntur (41).

(33) Cap. 10. X. de excess. Prael. V. 31.; *Kober* l. c. p. 700. 719. 171. sq.; *Hollweck* l. c. § 162. not. 8.

(34) *Schmalzgr.* h. t. n. 186. sq.

(35) *Zech* l. c.

(36) *Nussi* l. c. p. 198. sq.

(37) Cap. 3. de homic. in Sext.; cap. unic. eod. in Clem.; Regol. pen. Greg. art. 277. sq. 315. 327.; lib. V. tit. 36. X. de iniur. et damn. dat.; Inst. IV. 4. de iniuriis; Dig. XLVII. 10. de iniur.

(38) *Zech* l. c. § 339.; Regol. pen. Greg. art. 276.; *Berner* l. c. p. 403. sq.; *Hollweck* l. c. § 162. not. 12.

(39) Lib. V. tit. 10. X. de his qui fil. occid.; Cod. IX. 17. de his, qui p. vel lib.; Dig. XLVIII. 9. de leg. Pomp. de parric.; Regol. pen. Greg. l. c. §§ 1. 7.

(40) *Schmalzgr.* l. V. t. 10. n. 2. sq.

(41) L. 1. D. de leg. Pomp. de parric.; Regol. pen. Greg. l. c. §§ 1. 7.,

368. Poenae, quae iure antiquo (42) parricidis per poenitentias publicas vel detrusionem in monasteria vel prohibitionem secundarum nuptiarum fuerunt inflictæ, a vigenti Ecclesiae disciplina sunt alienae (43). Quare in foro externo solummodo manent illae poenae, quibus ex § 1. simplex homicidium dolosum sive in clericis sive in laicis est obnoxium, nisi ex prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici aliae poenae accedant; at ab his quoque poenis arbitrariis infligendis Ecclesia solet abstinere (44).

Quodsi speciatim agatur de coniugicidio, iam pridem Ecclesia sustulit antiqua illa impedimenta impediencia matrimonii in poenam coniugicidii forte ex ira vel saevitia commissi (45); sed impedimentum dirimens criminis, etiam in poenam coniugicidii patrati in ordine ad effectum postea contrahendi matrimonium cum alia persona interdicta ex disciplina quoque vigente, pleno suo rigore ab Ecclesia sustinetur (46).

Procedura in parricidas antiquo iure Romano ea re fuit singularis, quod accusatio vel poena parricidii praescriptione non extingueretur (47).

II. De procuratione abortus (48).

369. Procuratio abortus, quae aliter ab aliis definitur, v. g. foetus immaturi eiectio vel dolosa eiectio foetus ex utero matris, constituit delictum *dolosi* homicidii (49), si foetus humanus *vere animatus* (50) ante tempus a natura ad partu-

ubi restringitur et accuratius definitur notio parricidii et infanticidii. De variis acceptionibus parricidii in iure Romano cfr. *Ferrini Cont.*, Diritto pen. rom. n. 319. sq.

(42) Cfr. c. 8. 15. C. XXXIII. q. 2.; cap. 1. X. de his, qui fil. occ. V. 10.; cap. 7. X. de poenit. V. 38.

(43) *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 47. 58.

(44) *Thesaurus* l. c. v. Parricidium; *Schmalzgr.* l. V. t. 10. n. 21.; cap. 2. X. V. 10.; *Zech* l. c. § 336.

(45) *Schmalzgr.* l. IV. tit. 16. n. 48. 58.

(46) Lib. IV. tit. 7.; *Wernz* l. c. t. IV. n. 527. sq.

(47) L. 10. D. de leg. Pomp.; *Schmalzgr.* l. V. t. 10. n. 22.; *Muenchen* l. c. p. 414.

(48) Lib. V. tit. 10. X. de his qui fil. occ.; Regul. pen. Greg. art. 310. sq. Cfr. de iure Romano: *Muenchen* l. c. p. 414. sq.; *Ferrini* l. c. n. 317.

(49) De abortu saltem culposo cfr. cap. 20. X. de homicid.

(50) Cfr. c. 8. (S. August.) C. XXXII. q. 2.; cap. 20. X. de homic.; Prop. 34. 35. damn. ab Innoc. XI. 2. Mart. 1679.

riendum praestitutum dolose interficitur sive per *occisionem* in utero matris, quam sequitur eiectio foetus sive per ipsam violentam eiectionem foetus immaturi cum morte coniunctam (51).

Quare delictum abortus non committitur per partum *acceleratam*, quo prolis iam vitalis (id quod fit circiter inde a fine septimi mensis gestationis) partus ad praecavenda maiora pericula per artis medicinae remedia *aliquantulum* anticipatur.

Nefandum hoc scelus quod olim apud ethnicos, graecos et romanos valde commune fuit (52), apud hebraeos rarissimum extitit ac multo magis inter christianos iam late diffusa religione christiana toto medio aevo, licet occulti abortus non defuerint, at semper habitum est ut delictum, cui Ecclesia per suas leges poenales constanter obstitit; artificialis vero abortus non fuit receptus multo minus publice commendatus, sed vel ipsi medici illiciteatē abortus directe intenti sive ut finis, sive ut medii, concorditer proclamabant. At inde a saec. 18. in Anglia post *Cooper*, qui abortus liceitatem adhuc dubitanter proponebat, deinde saec. 19. etiam in Germania et Gallia sub influxu praesertim materialismi passim inter medicos dominantis, ea idearum perversio inducta est, ut tandem Academia Bruxellensis a. 1853. et Parisiensis a. 1863. declarare non erubuerint *officium* esse medici artis suae auxilium praestandi ad abortum procurandum, si mater ob difficilem gestationem vita periclitaretur (53). Hinc tandem ob morum depravationem in dies crebrescentem, ob conniventiam vel debilitatem iudicum in applicandis legibus haud raro insufficientibus, lues illa in immensum propagata est (54),

(51) Cfr. c. 20. C. II. q. 5.; cap. 5. X. de homicid.; *Caramelli* l. c. p. 494. sq.; *Schmalzgr.* tit. cit. n. 28.

(52) Plato et Aristoteles abortum commendare non erubuerunt; Hippocrates etiam plures modos illum procurandi docuit; Seneca, Iuvenalis, Ovidius testes sunt frequentissimi illius abusus apud Romanos. Cfr. *Heidenreich*, Dissert. in casum alterum Const. Pii IX. Moguntiae 1890. p. 4. 6.; *Eschbach*, Disput. physiolog.-theolog. Parisiis 1884. disp. 3.

(53) *Eschbach* l. c. p. 312. sq.

(54) *Boule*, La responsabilité du médecin... in *Nouvelle Rev. Théol.* 1911. p. 599. sq.; *Coppens*, *Catholic Encyclopedia*, New York 1907. sq. v. Abortion t. I. p. 48. 49. Argumenta seu potius sophismata, quibus suam cooperationem cohonestare tentant medici, refutata inveniuntur apud *Heidenreich* l. c. p. 45. sq.; *Eschbach* l. c. p. 349. sq.; *Boule* l. c. p. 607. sq.; *Beugnet*,

licet ex progressu scientiae certum sit vix unquam necessariam esse ad procurandam matris salutem graviditatis interruptio- nem per foetus eiectionem (55). Quodsi novi modi defendendi abortum et novae praxes foetum occidendi excogitatae sunt, Ecclesia non defuit officio suo inculcandi observantiam iuris naturalis et damnandi doctrinas et praxes illi oppositas (56).

Ex variis responsis S. Officii constat " tuto doceri non posse licitam esse quaecumque operationem directe occisi- vam foetus, etiamsi hoc necessarium foret ad matrem salvan- dam „ proinde *craniotomiam* vel *cephalotripsiam* non licere nec abortum quocumque casu *directe* procuratum. S. Officium 28.-31. Maii 1889. 19. Aug. 1889. 24. Iulii 1895. Cfr. *Analecta* eccl. t. III. p. 483. At abortum *indirecte* tantum procurare seu melius *permittere*, subministrando matri morbo gravi labo- ranti remedia ad sanitatem matri *de se* ordinata, ex quibus *per accidens* forte sequatur abortus, ex causa proportionata et in defectu aliorum mediorum non est illicitum. Qua de re consulendi sunt moralistae. Cfr. Card. *Gennari*, Consulta- zioni canon. I. p. 354. sq.

370. Poenae. I. Ex Const. " *Effrenatam* „ Sixti V. 29. Octobris 1588. (57) et correctoria Const. Gregorii XIV. " *Sedes Apost.* „ 31. Maii 1691. § 2., omnes, qui directe vel indirecte, per se vel per alium vel per consilium aut auxilium quomodocumque procurant cum effectu abortum foetus *animati* subiiciuntur omnibus poenis vindicativis in homicidas a iure canonico statutis; sunt enim veri homicidae. Quare in primis fiunt ir- regulares sive inhabiles ad ordines et alia munera sicut cle- rici. Quodsi clerici fuerint, omni privilegio clericali, officiis, dignitatibus et beneficiis ecclesiasticis *ipso facto* privantur et in futurum, etiam ob occultum crimen, *inhabiles* ad ea susci- pienda ipso iure existunt; insuper per iudicem ecclesiasticum

Dict. de Théol. cath. v. Avortement t. I. p. 2648. sq.; *Capellmann*, La mé- decine pastorale, Paris 1907. p. 25. sq. atque eiusdem auct. dissert. de oc- cisione foetus, Aquisgranæ 1875.

(55) *Lavrand*, Le médecin chrétien, Paris 1901. apud *Besson*, Dict. Apo- logét. de la Foi cath. v. Féticide thérapeutique t. I. col. 1910.; *Coppens* l. c. p. 47.

(56) *Denzinger-Bannwart*, Enchirid. n. 1184. sq.

(57) De iure antiquo ante Sixt. V. cfr. c. 63. 68. Conc. Illiberit. (a. 300.-306.); c. 21. Conc. Ancyr. (a. 314.); c. 2. Conc. Ilerd. (a. 521.-546.); cit. can. ex Grat. et Decretal.; et de antiquis theoriis de vivificatione cfr. c. 8. (S. Aug.) c. 10. (S. Hier.) C. XXXII. q. 2.; *Muenchen* l. c. p. 415. sq.; *Caramelli* l. c. p. 496. sq.

depositi et degradati curiae et potestati saeculari sunt tradendi. A qua irregularitate et inhabilitate solus R. Pontifex dispensare potest (58).

II. Quoad excommunicationem incurrendam nunc standum est Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „, n. 32., vi cuius omnes *procurantes abortum effectu secuto* sive foetus animati sive foetus *inanimati* plectuntur ipso facto excommunicatione Episcopo sive Ordinario reservata (59).

Procurantes habentur qui *directe et studiose et ex industria*, sive actione *physica* sive *moralis* v. gr. mandato, iussione, minis in abortum concurrunt. At cooperatores secundarii velut consulentes, remedia vendentes, ex iure vigenti non videntur censuram incurrere. *Heidenreich* l. c. p. 87. sq. ubi varias quaestiones circa incurrentes censuram examinat et solvit; *Bucceroni* in Const. "*Ap. Sed.* „, n. 81., qui tamen mandantes non includit. Utrum vero ipsa mater in se abortum procurans censuram incurrat, non desunt qui dubitent, v. gr. id negant *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 320.; *Lehmkuhl* l. c. n. 970.; *Noldin*, De poenis, n. 93.; at rectius affirmant *Bucceroni* l. c.; *Génicot*, Theol. mor. II. n. 608.; *Hollweck* l. c. § 163. not. 6. licet admittant gravem metum eam a censura excusare (60). Cfr. *Heidenreich* l. c. p. 90. sq.

III. Qui foeticidium per craniotomiam aut aliud simile medium patrant, homicidium committunt et poenas homicidarum incurrunt, saltem si tale facinus commissum est post 80. dies a conceptione; at cum plures auctores putent per talem actionem non committi abortum proprie dictum i. e. *eiectionem* proprie dictam foetus adhuc viventis, ipsis etiam incursio censurae videtur *incerta*. Cfr. *Pruemmer*, Theologisch-praktische Quartalschrift 1910. III.; *Bucceroni* l. c.; *Génicot* l. c., *Nouv. Rev. Théol.* 1910. p. 579. Cui sententiae alii auctores

(58) *Thesaurus* l. c. v. Abortus; *Schmalzgr.* c. tit. n. 30. sq.; *Muenchen* l. c. p. 416. sq.; *Kober* l. c. 596. 760. sq.; *Pial. Mont.* l. c. t. II. p. 560. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 178.

(59) *Bucceroni*, Com. Const. "*Apost. Sed.* „ n. 79.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 219.

(60) Poenae ob homicidium saltem *latae sententiae* non incurrunt, nisi quando foetus iuxta antiquas theorias pro *animato* habetur i. e. practice post 80. a conceptione diem. *Hollweck* l. c. § 163. not. 8. De illis antiquis theoriis circa tempus animationis foetus ac de hodierna veriori doctrina cfr. *Heidenreich* l. c. p. 12. sq.; *Antonelli*, Medic. pastoralis part. I. c. 10.

merito contradicunt (61), v. gr. *Heiner* l. c. p. 246.; *Goepfert* in *Theologisch-praktische Quart.* (a. 1886.) p. 373.

IV. Poenae vero vindictivae procurantium abortum foetus *inanimis* et illorum complicum a Gregorio XIV. l. c. § 3. ad terminos iuris communis reductae sunt (62) i. e. prudenti iudicis ecclesiastici arbitrio et sanctionibus iuris particularis sunt relictæ (63).

De expositione infantum et languidorum (64).

371. Parricidio vel infanticidio (65) affinis est *expositio* (66), qua *infantes* vel *languidi* cuiuscunque aetatis a parentibus vel aliis obligatis ad sustentationem ita deseruntur, ut absque alieno auxilio necessario pereant (67).

Quae expositio infantum vel languidorum, si fiat ex directa vel indirecta intentione occidendi et ob desertionem illam mors actu sequatur, poenis dolosi homicidii in foro ecclesiastico merito subiicitur; si mors non intendatur aut actu non sequatur, ista expositio arbitrariis poenis canonicis est plectenda (68).

Praeterea pater, qui filium exponit vel in expositionem consentit aut eandem ratam habet, privatur patria potestate, quatenus haec filio onerosa est; sed qui infantem expositum

(61) Cfr. *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. t. II. n. 910. sq.; *Lehmkuhl* l. c. t. I. n. 840. sq.; *Noldin*, De praeceptis n. 343. sq.; *Bulot*, Comp. Theol. mor. t. I. n. 392. sq.; *Gury-Ferreres* l. c. I. 401. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 217. sq.; *Piat. Mont.* l. c. p. 561. De casu difficili cfr. *Ferreres*, De vasectomia duplici, appendix, p. 129. sq.

(62) *Schmalzgr.* c. tit. n. 29.

(63) De potionem sterilitatis cfr. cap. 5. X. de homie. *Prohibitio prolis* seu impedimentum positum, ne foetus concipiatur, quam Sixtus V. eadem poena excommunicationis plectebat, post memoratam Const. Gregorii XIV. pariter illa censura non amplius fuit punienda. *Hollweck* l. c. § 163. not. 6.; *Gury-Ferreres* l. c. t. II. n. 921. sq.

(64) Lib. V. tit. 11. X. de inf. et lang. expos.; Cod. VIII. 51. de inf. expos.; Regul. pen. Greg. art. 305. sq.; *Berner* l. c. p. 416. sq.

(65) Cfr. cap. 1. 2. X. V. 10.; Regul. pen. Greg. art. 276. § 7.

(66) *Lactant.*, Inst. div. l. VI. c. 20.; c. 9. 10. Conc. Vasens. (a. 442.); c. 24. Conc. Agath. (a. 506.).

(67) Cfr. c. 9. D. 87.; cap. unic. X. V. 11., unde patet Ecclesiam latius extendisse hoc delictum, quam ius rom., quo ad parentes restringebatur erga proprios infantes; *Schmalzgr.* eod. tit. 11. n. 1. sq. 21. sq., ex cuius assertionibus patet, quantopere nostra aetate patroni peccare possint, si famulos infirmos contra caritatis leges abiiciant.

(68) *Schmalzgr.* cit. tit. 11. n. 6.; *Muenchen* l. c. p. 420. sq.

suscipiunt et sustentant, in ipsius personam sicut per adoptionem nequaquam patriam potestatem acquirunt (69).

IV. De presbytericidio sive homicidio sacrilego.

372. I. Quicumque dolose occidit clericum vel utriusque sexus monachum sive personam ecclesiasticam in canone (70) “*Si quis suadente diabolo* „ et Pii IX. Const. “*Apost. Sedis* „ n. 15. comprehensam, sublatis antiquis compositionibus vel poenitentiis (71), praeter poenas doloso homicidio statutas ipso facto incurrit excommunicationem simpliciter Romano Pontifici a Pio IX. l. c. reservatam (72).

II. Si alicuius Ecclesiae *patroni* aut vicedomini aut advocati aut feuda aut alia beneficia seu iura ecclesiastica vel temporalia eiusdem Ecclesiae habentes, per se vel per alium occidere aut mutilare praesumpserint *rectorem* aut *clericum illius* Ecclesiae, iuspatronatus, advocatiam, vicedominatum, beneficium, feudum seu ius illud ipso facto amittunt. Imo de praemissis nihil perveniat ad haeredes atque etiam usque ad quartam generationem posteritates talium in clericorum collegium tamquam ipso facto inhabiles nullatenus admittantur neque in domibus regularibus alicuius praelationis assequantur honorem, nisi cum eis misericorditer fuerit dispensatum (73) aut sint filii ante patratum delictum geniti (74).

III. Omnes interficientes vel mutilantes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos Sedisque Apostolicae Legatos vel Nuntios (75) nec non ea mandantes vel rata ha-

(69) Cap. unic. X. V. 11.; *Schmalzgr.* cit. tit. n. 9. sq.; *Wernz* l. c. tom. IV. n. 673.

(70) Cfr. c. 29. Si quis s. d. C. XVII. q. 4.; *Kober* l. c. 794. sq.; *Hinschius* l. c. p. 178. sq.

(71) Cfr. c. 27. 28. C. XVII. q. 4.

(72) *Muenchen* l. c.; *Thesaurus* l. c. cap. 4. n. 1.; *Bucceroni* l. c. n. 48.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 155. sq.

(73) Cap. 12. X. de poenis V. 37.; *Thesaurus* l. c. n. 2. sq.; *Leuren.*, Forum benef. P. II. q. 120.

(74) S. C. C. 2. Aug. 1628.; *Benedict.* XIV., De synod. dioec. l. XIII. cap. 24. n. 21.; *Thesaurus* l. c. n. 4. sq. ubi n. 6. recte notat, etiam duplicem poenam cap. 2. X. de poenitent. V. 38. in presbytericidas statutam ob sublatam poenitentiam publicam pariter esse abrogatam. Cfr. *Schmalzgr.* l. IV. t. 16. n. 44. 58.; *Hollweck* l. c. § 148. not. 12.

(75) Cfr. de excommunicatione nemini reservata qua plectuntur laedentes aut terreficientes (ergo a fortiori interficientes aut mutilantes) Inquisitores, denuntiantes, testes aliosve ministros S. Officii vel praedictis

bentes seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem, excommunicationem latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatam incurrunt (76).

Praeterea homicidae Episcoporum et Cardinalium illas incurrunt poenas, quae decernuntur cap. 1. de poenis V. 8. in Clem. in Episcoporum interfectores eorumque complices (cfr. *Thesaurus* l. c. v. Iniuria cap. 4. 2.), et cap. 5. de poenis V. 9. in Sext. in eos, qui, per se vel per alium, Cardinalem occiderunt vel dederunt causam mortis, quatenus non sunt censurae in Pii IX. Const. " *Apost. Sed.* ", omissae (77) ideoque abrogatae aut poenae vindictivae existunt ex viginti Ecclesiae disciplina a foro canonico alienae (78).

V. De assassinio.

373. *Assassinium* olim dictum fuit illud homicidium, quod quis mandavit proditorie perpetrari per quosdam infideles Syros pecunia conductos (79); hodie tamen dicitur assassinium quodcumque homicidium *proditorium* (in personam christiani) per aliquem mercede conductum perpetratum (80).

Excommunicatio latae sententiae, sed nemini reservata (81) cap. 1. § 2. h. t. in Sext. in interficientes " *per dictos assassinos* ", vel in *mandantes* etiam morte non secuta vel in *eorum receptores, defensores, occultatores* statuta, in Const. " *Apost. Sed.* ", a Pio IX. non amplius fuit inserta. Neque omnes poenae vindictivae cit. cap. 1. § 2., praesertim si quis poenam diffi-

quibuslibet auxilium, consilium, favorem praestantes: Pii IX. Const. " *Apost. Sed.* " n. 35.; *Bucceroni* l. c. n. 82.; Regol. pen. Gregor. art. 88. de occis. Cardinal.; *Hollweck* l. c. § 147.

(76) Pii IX. Const. " *Apost. Sed.* " n. 5.; *Bucceroni* l. c. n. 32.

(77) Huc spectant v. g. interdicta localia latae sententiae cit. cap. 1. in Clement. et cap. cit. 5. in Sext. statuta.

(78) V. g. quae de diffidatione illorum homicidarum vel de inhabilitate ad honores mundanos ipsorum filiorum vel nepotum atque similibus poenis temporalibus iamdiu obsoletis aut de solemnitatibus absolutionis in longo poenarum catalogo cit. cap. 5. in Sext. sanciantur. Cfr. *Thesaurus* l. c. v. Maiestatis laesae crimen cap. 2.; Pii V. Const. " *Infelicitis* " 19. Decembris 1569.

(79) Innoc. IV. in Conc. Lugd. I. (a. 1245.) in cap. 1. § 1. de homicid. V. 4. in Sext.; *Kober*, D. Depos. p. 756. sq.

(80) *Thesaurus* l. c. v. Assassinium; *Suarez*, De censuris disp. XXIII. sect. 4. n. 46.; *Kober* l. c. p. 759.

(81) De antiquis controversiis cfr. *Thesaurus* l. c.; *Suarez* l. c.; *Kober* l. c.

dationis sensu nimis rigido (82) intelligat, ex disciplina vigenti in foro ecclesiastico sunt receptae, licet generatim ex communi canonistarum sententia et ex praxi antiquitus probata poenae illius capituli cit. 1. § 2. h. t. in Sext. etiam assassinis, supra secundo loco definitis, fuerint applicatae, scilicet *irregularitas* ex delicto homicidii atque etiam effectu non secuto *ex infamia* (iuris), *depositio* ab omni ordine, officio, beneficio ecclesiastico, privatio iuris *asyli*, imo *degradatio* (83).

VI. De suicidio.

374. *Suicidium* (84) est *dolosa occisio sui ipsius*. Quare si quis casu (85) vel ex amentia (86) sibi mortem infert, ab isto de-

(82) *Thesaurus* l. c. P. I. cap. 38. P. II. v. Assassin.; *Schmalzgr.* h. t. n. 204.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 49. 134.; *Altieri*, De cens. t. I. disp. XX. l. 5. c. 1. Quodsi plures antiqui Doctores verba cit. decret. Innocentii IV. « diffidationis perpetuae a toto populo christiano » ita interpretati sunt quasi diffidatus posset impune a quocumque occidi et bona ipsius primo occupanti concedi, non videtur huic severae sententiae esse assentiendum, quae minus rectae interpretationi « diffidationis » seu « banni » innititur. Cfr. supra n. 100. not. 23. Ceterum ipse dissensus AA. circa applicationem et extensionem huius poenae (cfr. *Thesaurus* l. c.; *Suarez*, De cens. disp. XXIII. sec. 4. n. 46.) satis indicat rigidas illas sententias eo tempore practicam applicationem non habuisse nec satis solido fundamento fuisse innixas. Cfr. quoque *Vermeersch*, La Tolérance p. 75. sq.

(83) *Thesaurus* l. c. v. Assassin.; *Kober* l. c. p. 759. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 204. sq.; *Zech* l. c. §§ 48. 340. sq., ubi etiam alia homicidia *qualificata* recensentur, quae ex cit. Const. Benedict. XIII. iure asyli carent; *Hollweck* l. c. § 162. not. 12. de *delictis qualificatis*.

(84) Cfr. c. 15. Conc. Aurel. II. (a. 533.); c. 16. Conc. Bracar. (a. 563.); c. 17. Conc. Antisiod. (a. 585.); c. 4. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); *Thesaurus* l. c. v. Manus sibi inferens, v. Iniuria cap. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 70. sq.; *Muenchen* l. c. p. 426. sq.; *Geiger* l. c.; L. 38. § 12. D. de poenis XLVIII. 19.; L. 6. § 7. D. de re militari XLIX. 16.; *Berner* l. c. p. 114. sq., qui de suicidio loquitur secundum modernas theorias parum fundatas atque cum rectis principiis ethicae non conformes.

Confer quoque auctores theologiae et philosophiae moralis v. g. *Meyer*, Inst. iur. nat. t. II. n. 39. sq. De incremento suicidiorum ultimo saec. cfr. *Krose*, Der Selbstmord im 19. Jahrhundert, Freiburg 1906. Cuius lugendi incrementi causae, praeter eas quae amentiae et dementiae casus auxerunt, praesertim sunt praecox et intensa vitae sexualis excitatio unde energia moralis debilitatur; voluptatum omnium inexplibilis sitis, cui succedit desperatio, si attingi non possunt aut non amplius satiant; paupertatis et infortuniorum incrementum, ubi simul imminuta fide in Deum et vitam aeternam et amissa inde christiana resignatione non amplius valent homines huius vitae mala patienter tolerare. Cfr. *Vanden Heeren* in Catholic Encyclopedia v. Suicide t. XIV. p. 327. sq.

(85) Cap. 11. X. de sepult. III. 28.

(86) Cfr. c. 5. 6. C. XV. q. 1. de homicidiis a furiosis factis.

licto immunis est; at qui ob desperationem vel iracundiam sibi manus infert et sine signis poenitentiae decedit, in foro ecclesiastico suicida reputatur (87). Quae malitiosa intentio etiam in casu dubio non est in foro externo praesumenda, sed in ordine ad poenas canonicas incurrendas *certo* constare debet (88).

Qui sibi ipsis dolose mortem violentam inferunt et ante mortem signa poenitentiae non dederunt, nulla prorsus pro illis in oblationibus commemoratio fieri neque eorum cada-vera ad sepulturam ecclesiasticam deduci possunt (89). Quando autem certo constat de insania suicidae, datur ecclesiastica sepultura etiam cum solemnitatibus exequiarum; quando autem *dubium superest*, utrum quis sibi dederit mortem ob desperationem vel iracundiam an propter insaniam, dari potest ecclesiastica sepultura, *vitatis autem pompis et solemnitatibus exequiarum* (90). Praeterea qui voluntarie attentavit suicidium, etiam morte non secuta certe incurrit irregularitatem *ex defectu* i. e. saltem *ex infamia facti*, imo etiam *ex delicto*, si cum attentato suicidio coniuncta sit mutilatio (91).

TITULUS XVIII.

DE DUELLO (1).

(*Lib. V. tit. 14. de clericis pugn. in duello, tit. 13. de torneamentis, tit. 15. de sagittar.*) (2).

375. Fontes : Decret. Grat. c. 22. (Nicol. I.) C. II. q. 5. — Cpl. I. l. V. t. 11. de torn., t. 12. d. cl. p. in d., tit. 19. de sagittar.; Cpl. II. l. V. t. 7. 8. iisd. rubr. — Decret. Greg. IX. l. c.; Extravg. Ioann. XXII. tit. 9. de tor-

(87) Cfr. c. 9. pr. et § 5.; c. 10. 11. 12. C. XXIII. q. 5.

(88) Cit. cap. 11. X. de sepult.; *Santi* eod. tit. n. 20.

(89) Cfr. c. 12. C. XXIII. a. 5.; cit. cap. 11. X. de sepult.; Collect. Lacens. v. Sepultura; *Thesaurus* l. c. n. 5.; *Schmitz* l. c. p. 259.; *Geiger* l. c. p. 226. sq. Paulo severius *Hollweck* l. c. § 164. not. 2., qui post *S. Alphonsus* l. III. n. 375. tenet, ubi de suicidio constat, *probandum* esse ex medicorum attestatione eum, qui mortem sibi intulit, mentis compotem *non fuisse*, nam *praesumitur* sui compos egisse; cui consentit *Many*, De locis sacr. n. 220.

(90) S. C. Inq. 16. Maii 1866.

(91) *Thesaurus* l. c. n. 2. 3. 5.; *Scherer* l. c. t. I. p. 352.; *Hinschius* l. c. t. I. p. 46. t. V. p. 179.; *Lega* l. c. t. III. n. 261. t. IV. n. 51.

(1) Cfr. *S. Raymundus* l. c.; Decret. Clem. P. VIII. l. c.; Lib. Sept. lib. V. tit. 17. de duello et duellum permittentib.

(2) Regul. pen. Greg. art. 296. sq.; cod. crim. Ital. art. 237. sq.; cod. crim. German. § 201. sq.; cod. crim. Hisp. art. 439. sq.

neam. — Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de ref. — Decretal. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 169. sq. lib. V. tit. 10. de pugnantibus in duello; Pii IV. Const. « *Ea quae a praed.* » 13. Novemb. 1560., ubi confirmat Iul. II., Leon. X., Clem. VII. Constitutiones contra duellantes; Gregor. XIII. Const. « *Ad tollendum* » 5. Dec. 1582.; Clem. VIII. Const. « *Illius vices* » 17. Aug. 1592.; Bened. XIV. Const. « *Detestabilem* » 10. Nov. 1752.; Pii IX. Const. « *Apost. Sed.* » — Leon. XIII., Encycl. « *Pastoralis officii* » 12. Sept. 1891. ad Ep. Germ. et Austr. de prava duellor. consuet. — S. C. C. in caus. Wratisl. 9. Aug. 1890, in Act. S. Sed. vol. XXIII. p. 234. sq.; S. C. Inq. 28. Maii 1884. l. c. vol. XVII. p. 601.

Scriptores: Comm. in cit. tit. iur. Decr. — *S. Raymundus*, Summa lib. II. tit. 3. de duello, tit. 2. de torneam., tit. 4. de sag. et ballist. — *Zech* l. c. tit. 28. de duello; *Vering* l. c. § 197.; *Muenchen* l. c. p. 422. sq.; *De Luca* l. c. n. 233. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Duellum; *Ferraris* l. c. v. Duellum; *Oietti* l. c. v. eod. (3). — *Hinschius* l. c. tom. V. p. 182. sq. 799. sq. demptis parum fundatis assertionibus; *Schiappoli* l. c. n. 297. sq.; *Hollweck* l. c. § 165.; *Piat, Mont.* l. c. t. II. p. 551. sq.

Praenotiones.

376. Connexio materiae. Duellum licet per se sub titulo de homicidio subsumi possit (4), tamen ob rei gravitatem pro more compilationis authenticae Gregorii IX., codicum criminalium scriptorumque canonicorum et legalium et propter exclusam haud raro in duello directam vel indirectam intentionem occidendi vel vere mutilandi, melius sub propria rubrica tractatur, postquam de homicidio actum est.

377. Definitio et divisio. *Duellum*, quod privata auctoritate suscipitur et constituit delictum ecclesiasticum, est *pugna inter duos vel plures pari numero ex conducto armis lethalibus cum periculo occisionis vel mutilationis vel vulneris suscepta* (5).

Duellum modo definitum, praetermisso duello publico, quod publica auctoritate suscipitur, potest dividi: I. in *solemne*, quod fit cum patrinis aliisque solemnitatibus et regulis secundum codicem legalem duellantium requisitis, et in *simplex*, quod vel patrinis vel saltem solemnitatibus caret. -- II. In *lethale*, in quo gravia vulnera intenduntur; et in *non lethale*, quo ex industria aut pacto a gravi vulnere

(3) Cfr. de duello Theologos et Philosophos catholicos v. g. *D' Annibale*, *Ballerini-Palmieri*, *Bucceroni*, *Lehmkuhl*, *Cathrein*, *Meyer* aliosque; ex iuristis v. g. *Berner* l. c. p. 394. sq.; *Pertile*, *Storia del diritto pen.* p. 507. sq.

(4) *Muenchen* l. c.

(5) *Zech* l. c. § 361.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. II. p. 656.; *D'Annibale* l. c. P. II. n. 288.; *Lehmkuhl* l. c. tom. I. n. 850.; *Acta S. Sed.* vol. XXIII. p. 237. sq.

cavetur. — III. In duellum vindex *honoris*, quod ad vindicandum honorem (ut plerumque fit) provocatur, et in duellum vindex *fortunarum*, quod initur cum bona fortunae periclitantur vel similia motiva concurrunt (6).

378. *Notae historicae.* Romani quamvis pugiles si inter se collectantes alius alium in publico certamine occideret, lege Aquilia non teneri sancirent (7), tamen duella per summum abusum a compluribus saeculis nunc usitata penitus ignorarunt (8). Quae duella potius originem ducunt ex singularibus moribus populorum germanicorum atque ex duello iudiciali sive purgatione vulgari, ex *faidis* sive bellis privatis et ex torneamentis (9). Saec. 14. ad finem vergente invecta est in Hispania et Gallia nova forma duelli extraiudicialis ut plurimum occulti, contra vitam adversarii directi, ex falso praetextu offensas contra honorem illatas reparandi; quae forma singularis certaminis brevi tempore per totam Europam late diffusa est. Quodsi Ecclesia universalis et inprimis Romani Pontifices illis abusibus semper restiterunt (10), id novo rigore a Iulio II., Leone X., Clemente VII., pro statu pontificio a Pio IV. l. c. generaliter factum est, cum abusus duellorum una cum stabilibus exercitiis saeculo decimo sexto in Gallia aliisque regionibus magis magisque divulgaretur. Quare optimo iure Patres Concilii Tridentini in ultima sessione vestigia Romanorum Pontificum atque inprimis Pii IV. secuti detestabilem duellorum usum denuo condemnarunt et novis gravissimisque poenis istud delictum accuratius definitum eiusque auctores et complices proscripserunt. Qua sanctione Gregorius XIII. l. c. diserte declaravit etiam contineri duellum *privatum* et sine patrinis et aliis solemnitatibus susceptum. Clemens VIII. vero l. c. leges in duellantes latas non solum confirmavit, sed ad eludendas fraudes accuratius inter-

(6) Zech l. c. § 362.; Acta S. Sed. vol. XXIII. p. 238.; *Schmalzgr.* t. h. n. 3.

(7) L. 7. § 4. D. ad leg. Aquil. (IX. 2.).

(8) Berner l. c. p. 395. At cfr. de abusu gladiatorum Cod. XI. 44. de gladiatoribus penitus tollendis.

(9) Walter, Deuts. RG. § 668. sq. 704. sq.; Bouquet, Recueil des histoir. des Gaules XII. 630. 536.; Del Giudice, Diritto pen. germ. n. 14. sq.; Pertile l. c. p. 9. sq.; Hinschius l. c. tom. V. p. 182. sq.

(10) Cfr. c. 22. (Nicol. M.) C. II. q. 5.; Lib. V. tit. 35. X. de purg. vulg., tit. 13. de torn., tit. 14. de cler. p. in d. X.; Lib. I. tit. 34. de treug. X.; Hollweck l. c. § 165. not. 1. ubi seriem actorum Ecclesiae contra duellum refert.

pretatus est atque adeo novis poenis adiectis extendit ad ipsos *provocantes* aliosque *cooperantes* etiam certamine non secuto; excommunicationem R. Pontifici reservavit, privationem sepulturae ecclesiasticae decedentibus in ipso duello decrevit et civitates, castella, loca interdicto R. P. reservato subiecit, si conniventibus magistratibus vel dominis duellum ibidem admissum fuerit (11).

Denique postquam Benedictus XIV. l. c. post historiam legislationis canonicae de duello praeclare exhibitam *novas assertiones* falsas de duello proscripsit, et subducto iure asyli et aucta severitate quoad denegandam sepulturam ecclesiasticam in duellantes maiorem exercuit rigorem, Pius IX. Const. "*Apost. Sedis* „ censuras in duellantes moderatus est et interdictum Clementis VIII. omnino sustulit. Leo XIII. l. c. duella iterum proscripsit et per S. C. etiam non leves controversias iuris criminalis de duello diremit. Cfr. quoque cit. caus. Wratislav.

§ 1. DE VI ET AMBITU DUELLI.

379. Delictum duelli, quod poenis ecclesiasticis est obnoxium, ut vere sit constitutum: I. Vera debet esse *pugna singularis* sive singuli cum singulis sive bini vel terni vel plures hinc inde pugnent (12). Quae conditio non impletur, si plures *agmine facto* ad pugnam concurrant. — II. Ex *condicto* duellum fiat necesse est tum de tempore tum de loco (13)

(11) Longe minori zelo et perseverantia duello obstitere gubernia civilia; quamvis enim haud raro gravissimis, imo exorbitantibus poenis duellantes affecerint, v. gr. Henricus IV. Galliarum rex poenis reorum laesae maiestatis eos multavit, quas summo rigore sub Ludovico XIII. Card. de Richelieu applicavit et saec. 18. reges Borussiae Fridericus Gulielmus I. et Fridericus II. atque Maria Theresia Imperatrix severissimas poenas tulerunt, vix tamen unquam saltem modo constanti hae poenae executioni sunt traditae aut eorum vis inde enervata, quod simul exceptiones fiebant v. gr. pro militibus atque adeo hi ad duella cogebantur etiam sub interminatione privationis officii. *Estève*, Le duel devant les idées modernes, (1908.) pag. 97. demptis minus accuratis assertionibus. — Ultimis tandem annis in variis Europae regionibus valde propagatae sunt *associationes contra duellum*, quarum laudabiles conatus non spernendos fructus produxerunt. Cfr. *Rivet* in Dictionn. Apolog. de la Foi cath. v. Duel t. I. col. 1204. sq.; *Cathrein*, Moralphil. (1904.) t. II. p. 106. sq.; S. A. R. D. *Alfonso de Bourbon et d'Autriche-Este*, Les ligues contre le duel etc.; Comptendu du I. Congrès intern. contre le duel, Budapest 1908.

(12) Clemens VIII. cit. Const. § 5.

(13) Gregor. XIII. cit. Const. § 1.; Clem. VIII. l. c. § 3.; Bened. XIV. cit. Const. § 3.

tum de armis. Quare si de solo loco vel de solo tempore (14) conventum sit, duellum sensu stricto non habetur, multoque minus, si absque ulla conventione praevia illico ex impetu irae pugna singularis sponte inchoatur ut in *rixa*, imo omne delictum abesse potest in eo, quem invitum alter inopinato aggreditur et ad defensionem (15) compellit. — III. Armis *lethalibus* i. e. probabile mortis periculum inferentibus, sive ad graviter vulnerandum de se aptis, pugna singularis instituenda est (16); secus si pugnīs vel virgīs vel baculis levibus fiat, saltem reatus duelli abest, licet per accidens sequatur mors. Hinc delictum duelli in foro ecclesiastico existit, etiam si non est pugna singularis ad omnes *regulas artis duellantium* exacta (17), neque ad delictum duelli constituendum Ecclesia attendit *unice motivum honoris* vindicandi, sed illud punit ex qualicumque perversa causa suscipiatur (18); neque ad notionem duelli poenis canonicis obnoxii requirit arma “*honorifica* „ adeo lethalia, ut proximum et ordinarium periculum mortis inducatur, sed sufficit ut gravia pericula mutilationis vel vulnerum adsint, sicut accidit in duellis studiosorum in cit. caus. Wratisl. (19).

380. Duellum ea quoque extensione, qua ab Ecclesia condemnatum est, optimo iure inter delicta ecclesiastica recenseri manifestum est. Etenim lege *naturali* et *divina* prohibetur, ne quis homo suam vel alienam vitam temere saltem periculo exponat; iam vero duelli effectus immediatus est aut occisio aut mutilatio aut vulneratio aut saltem vitae vel mutilationis vel vulneris periculum absque ulla rationabili causa susceptum. Nam duellum in se est aut medium *ineptum* ad scopum reparationis honoris obtinendum, aut homo privatus sibi tribuit *vindictam* neglecto ordine publico a Deo constituto pro defensione in casu iniustae aggressionis, aut ob rationes frivolas vanae gloriae et ostentationis disponit de re non sua et laedit caritatem in se atque in alios (20).

(14) S. C. Imm. 17. Febr. 1703.; *Ferraris* l. c. n. 5.

(15) *Schmalzgr.* h. t. n. 43. 44. 46.

(16) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de ref.; *Schmalzgr.* h. t. n. 45.

(17) Gregor. XIII. cit. Const.

(18) *D'Annibale* l. c. n. 288. 289.; *Schmalzgr.* h. t. n. 3. sq.

(19) Clemens VIII. cit. Const. § 5.; *Schmalzgr.* h. t. n. 28. sq.; *Acta* S. Sed. l. c. p. 237. sq.; *Lehmkuhl* l. c. n. 852.; *Lega* l. c. tom. IV. n. 52.; *Hollweck* l. c. § 165. not. 3.

(20) Leo XIII. cit. Ep. ad Episcop. Boruss.; *Cathrein*, Philos. mor. n. 310. sq.; *Moraphilos.* t. II. p. 110. sq.; *Dictionn. Apologét.* l. c. col. 1210. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. II. n. 924. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 21. sq.

Quod ius divinum Ecclesia et R. Pontifices locis citatis authentice declararunt et *suis* quoque prohibitionibus et sanctionibus poenalibus sapienter munierunt (21).

§ 2. DE POENIS DUELLI.

381. *Duellum perpetrantes* aut simpliciter ad illud provocantes vel ipsum acceptantes *et* quilibet complices v. g. mandantes, consulentes, patrini et testes vel qualemcumque operam vel favorem praebentes necnon de industria spectantes *illudque* permittentes vel quantum in illis est non prohibentes cuiuscumque dignitatis sint etiam regalis vel imperialis, ipso facto incurrunt *excommunicationem* simpliciter Romano Pontifici reservatam (22), a qua absolvere potest ipse R. Pontifex vel qui ab eo accepit facultatem, praeterea Episcopus, si casus sit occultus neque ad forum externum deductus, denique omnes confessarii in articulo mortis.

Ex poenis *vindicativis* vere duellantes eorumque patrini ipso facto incurrunt irregularitatem *ex infamia iuris* (23) etiam ex illo duello, quod his temporibus inter alumnos universitatum Germaniae fieri solet (24).

Porro duellantes, si in ipso loco conflictus decedant, etiam signis poenitentiae ante obitum datis (25), imo etiamsi extra locum (26) conflictus decesserint et ante mortem non incerta

(21) Cfr. Regul. pen. Greg. et S. C. C. in cit. caus. Wratislav.

(22) Pii IX. Const. « *Ap. Sedis* » n. 16.; S. C. Inq. 28. Maii 1884.; *Bucceroni* l. c. n. 51.; *Piat. Mont.* l. c. p. 554. sq.; *Hilarius a Sexfen* l. c. p. 163. sq.; *Lega* l. c. t. IV. n. 52.; *Hollweck* l. c. § 165. not. 2., ubi censuram ab iis quoque incurri tenet, qui aliquem *indeterminate* v. gr. ex coetu praesentium provocaverint atque ab iis qui serio provocant vel acceptant duellum, at nondum de loco, tempore et armis convenerunt. Cui consentiunt *Lehmkuhl*, Casus consc. t. I. n. 1071.; *Bucceroni* l. c. n. 44. et quoad partem *Noldin*, De poen. n. 73.; *Génicot* l. c. II. n. 595. At non sine solido fundamento contrarium tenent: *Pennacchi* l. c. t. I. p. 570. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 925.; *Gury-Ferreres*, Casus consc. t. II. n. 1129. qui requirunt ut extiterit provocatio vel acceptatio *veri duelli* iam determinati secundum omnia elementa, quae pugnam illam singularem, si extitisset, censurae obnoxiam facerent.

(23) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 19. de ref.; *Schmalzgr.* h. t. n. 42.; *Piat. Mont.* l. c. p. 553. sq.

(24) S. C. C. in cit. caus. Wratislav.

(25) Conc. Trid. l. c.; cfr. cap. 1. 2. X. de torneam. V. 13.; Pius V. in cap. unic. de taurorum.... agit. V. 18. in Lib. Sept.; Rituale Rom. tit. VI. c. 2. n. 4.

(26) Bened. XIV. cit. Const. § 9. ita auxit rigorem Conc. Trid. insistens vestigiis Ritualis Rom. a Paulo V. editi.

poenitentiae signa dederint et a censuris et a peccatis fuerint absoluti, *sepultura ecclesiastica* ante omnem sententiam iudicis *privantur*, sublata Episcopis et Ordinariis locorum super hac poena interpretandi et dispensandi facultate.

Denique speciatim poenae in clericos duellantes cap. 1. 2. X. h. t. statutae (27) per supervenientes Constitutiones Rom. Pontificum in gravioras poenas commutatae sunt i. e. in *privationem* beneficiorum iam obtentorum et in *inhabilitatem* ad nova ipso facto incurrendam (28), sublata Episcopis dispensandi facultate. Aliae poenae duellantibus in iure statutae partim ob defectum materiae et personarum partim ob immutatam Ecclesiae disciplinam vix non omnes vi iuridica carent (29).

382. Scholion I. Libri V. titulus 13. (30) *de torneamentis*, cum contineat materiam prorsus antiquatam solisque disquisitionibus historicis (31) et theoreticis aptam (32), hoc loco plane videtur esse omittendus, multoque minus secundum ordinem in Libro Septimo adoptatum proprius quidam titulus (l. V. tit. 18.) "de taurorum et aliorum animalium agitatione et pugna", tamquam felix clausula iuris criminalis libro quinto est inserendus (33). Etenim extra Hispaniam et nonnulla loca Galliae et Americae disputationes canonicae de agitatione

(27) *Thesaurus* l. c. cap. 1. n. 1.; *Kober* l. c. p. 723. 726. Notat tamen *Santi* l. c. l. III. tit. 38. n. 23. alicubi consuetudinem invaluisse, ut sepultura eccl. donentur duellantes, si ante mortem verae poenitentiae signa dederint. Quam consuetudinem in Gallia vigere asserit *Many*, De locis sacr. n. 220. allegans *Gousset*, *Icard*, *Craisson*; eam tamen reiicit *Moulat*, De sepult. p. 281.

(28) Pii IV. cit. Const. § 4.; *Thesaurus* l. c. n. 2. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 37. 41. 53. 54.

(29) *Schmalzgr.* h. t. n. 37. 41.; *Thesaurus* l. c. cap. 2. cum notis Giraldi.

(30) Cap. 1. X. h. t. = c. 20. Conc. Later. III. (a. 1179.); cap. 2. X. h. t. = Alex. III. Decretal. (a. 1159.-1181.).

(31) Cfr. primas prohibitiones factas c. 9. Conc. Clarimont. (a. 1130.); c. 14. Conc. Later. II. (a. 1139.); Innoc. III. i. f. Conc. Later. IV. (a. 1215.); insuper c. 17. Conc. Lugd. I. (a. 1245.), denique Extravg. Ioann. XXII. tit. 9. cap. unic., quo Clem. V. Const. revocata est. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. 13. n. 2. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Ludos cap. 3.

(32) Quae prohibitiones factae sunt ob pericula vitae et animarum et ad promovendas expeditiones in terram sanctam. Cfr. cap. 1. 2. X. h. t.; cit. cap. in Extravg. Ioann. XXII.

(33) Cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 10. 11.; *Thesaurus* l. c. v. Ludos cap. 2.; *Santi* h. t. n. 6. de moderatione poenarum a Pio V. ob istam agitationem inflictarum per Gregorium XIII. et Clem. VIII. et Pium IX. facta.

taurorum, atque censuris nunc a Pio IX. sublatis, nullam habent practicam utilitatem (34).

383. **Scholion II.** Lib. V. tit. 15. cap. unic. *de sagittariis* (35), quo Innocentius II. in Conc. Later. II. (a. 1139.) c. 29. "*mortiferam et Deo odibilem* „ artem sagittariorum et ballistariorum adversus christianos sub anathemate exercere vetat (36), firmis remanentibus iuris naturalis sanctionibus de bello iniusto vel iusto C. XXIII. q. 2., suppeditat iuris statutum plane obsoletum et iamdiu vix ullius practici momenti. Cfr. c. 18. Conc. Later. IV. (a. 1215.); *Hefele* l. c. t. VI. p. 702. Quare illud caput uberem subministrat materiam disquirendi de praerogativis R. Pontificis in ethnarchiam christianam vel *ius internationale*, sed usum sclopetorum et tormentorum bellicorum nostra aetate certe non impedit (cfr. Manuel de la guerre edit. ab Institut de droit internat. a. 1881.) multoque minus sagittarum et ballistarum. Cfr. *Martin*, Collect. doc. Conc. Vat p. 103. sq.: postulata in conc. Vat. proposita; *Conventio Petropolitana* 29. Nov. 1868.; *Conferentia Bruxell.* a. 1874.

(34) S. Poenit. 19. Sept. 1893. (Act. S. Sed. vol. XXVI. p. 447.) quoad agitationem taurorum in Hispania declaravit, tolerari posse, ut in loco propinquo sacro vel saltem decenti, non in ipso circo oleum sacrum asservetur, at non posse tolerari, quod sacerdos etiam *vi consuetudinis* circo adsit. Multo magis illa assistentia clericorum est illicita, ubi iure particulari est prohibita ut factum est a Conc. Plen. Americ. Lat. n. 650., a Conc. Vallisoletano I. p. 5. tit. 1. n. 11., Burgensi p. 4. tit. 23. n. 2., Manilano n. 794. Cfr. *Gury-Ferreres* l. c. II. n. 98.; *Villada*, Casus I. p. 344.; *Manjon*, Derecho ecclesiast. II. n. 1108.

(35) Quod cap. *Muenchen* l. c. p. 428. non recte interpretatur; item *Schmalzgr.* h. t. n. 2. aliqua plane aliena cum *Delrio* huic capiti inserit. Cfr. *Zech* l. c. § 376.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 183.

(36) Cfr. Urban. II. in Synod. Later. c. 7. (a. 1097.).

CAPUT V.

DE DELICTIS CARNIS.

TITULUS XIX.

DE ADULTERIIS ET STUPRO
ALIISQUE CARNIS DELICTIS (1).

(*Lib. V. tit. 16. de adult. et stupro, tit. 17. de raptor.*).

384. Fontes : Decret. Grat. C. XXXII. q. 4. 5. 6. 7. — Cpl. I. l. V. t. 13. de ad. et st., t. 14. de rapt.; Cpl. III. l. V. t. 8. de adulteriis, t. 9. de raptor.; Cpl. V. l. V. t. 8. de ad. et stup. — Decretal. Gregor. IX. l. c. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. 8. de ref. matr. — Pii V. Const. « *Horrendum* » 30. Aug. 1568.; Urban. VIII. Const. « *Magnum* » 20. Iun. 1637. iunct. Bened. XIV., De syn. dioec. l. IX. cap. 6. n. 8. — Const. Rom. Pont. contra matrim. civile. — Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* ».

Scriptores : Commentatores iur. Decret. in cit. t. — S. Raymundus, Summa l. II. t. 5. de raptor. — Zech l. c. tit. 31. sq. de criminibus carnis; Devoti, l. c. tit. 15. de delictis venereis; Vering l. c. § 198.; Muenchen l. c. p. 429.; Thesaurus l. c. v. Adulterium, Bigamor. poenae, Concubinatus, Incestus, Raptus, Sacrileg., Sodomia, Sollicitantes, Stuprum; Ferraris l. c. iisdem fere v.; Kraus, l. c. v. Unzucht, Ehebruch, Sodomie, Entfuehrung; Ponsius l. c. p. 360. sq.; Kober l. c. 772. 776. 590. 599. sq. 708. 117. sq. 706. sq.; Hinschius l. c. tom. V. p. 169. sq. 157. 813. sq.; Schiappoli l. c. n. 260. sq.; Pertile, Storia del diritto pen. p. 513. sq.; Hollweck l. c. § 174. sq.; Piat. Monti. l. c. t. II. p. 528. sq. 575. sq.

Praenotiones.

385. Connexio materiae. Post finitam disputationem de delictis ipsam vitam hominum directe impugnantibus ad delicta carnis transeundum est, quibus pariter existentia physica hominum, imo ipsius generis humani periculo gravissimo exponitur et pax et ordo familiarum et societatis publicae morum honestas vehementer perturbatur (2).

Definitio et divisio. Delicta carnis universim spectata intelliguntur illa gravia et externa peccata contra *sextum decalogi praeceptum* aut cum aliis aut cum publico scandalo commissa. Quare non solum peccata interna, sed etiam externa

(1) Dig. XLVIII. 5. ad leg. Iul. de adulteriis coerc.; Cod. IX. 9. ad l. Iul. d. adulteriis et stupro 10. 11. 13. — Regul. pen. Greg. art. 168. sq.; Cod. crim. Ital. art. 331. sq.; Cod. crim. Germ. § 171. sq.; Berner l. c. p. 355. sq.

(2) S. Thomas, Sum. theol. 2. 2. q. 122. a. 6.; q. 58. sq. q. 101. sq.

et occulta, quae ipsam personam non egrediuntur, in foro externo et contentioso examinari et puniri non solent, sed foro poenitentiali relinquuntur (3); imo Ecclesia etiam alia delicta in hoc genere, si a laicis fuerint admissa, iudicibus saecularibus relinquit in foro externo punienda (4).

Delicta communia carnis sunt: *Fornicatio, stuprum, concubinatus, lenocinium, raptus, incestus, sacrilegium carnale, adulterium, sodomia, bestialitas*. Quibus delictis in clericis speciali ratione accedit *sollicitatio* ad turpia in confessione. Item huc etiam revocari potest *divulgatio librorum* qui ex professo de obscoenis rebus agunt.

386. Notae historicae. Delicta carnis iam ipso iure naturali et divino (5) proscripta primis Ecclesiae temporibus inter tria delicta capitalia recensebantur (6) et gravissimis subiiciebantur poenitentiis publicis (7). Cuius antiquae severitatis in probatis libris poenitentialibus medio aevo recurrunt vestigia, quo tempore inter populos istos barbaros delicta carnis multum erant divulgata (8). Quare Ecclesia etiam in foro externo gravibus censuris et poenis vindicativis tum in laicos tum praesertim in clericos animadvertit (9). Quae statuta iuris antiqui saltem ex parte in decretum Gratiani transierunt atque Decretales Gregorii IX.; reliquae compilationes specialibus titulis de istis delictis carent, cum iure antiquo et sanctionibus iuris particularis satis esset provisum (10). Postquam Concilium Tridentinum praesertim in concubenarios novo vigore condemnationis sententiam pronuntiavit (11) Pius V. l. c. auxit rigorem poenarum in delicta contra naturam a clericis commissa (12) et Sixtus V. speciali Const. "*Ad com-*

(3) *Schmalzgr.* h. t. n. 119. de mollitie; *Schmitz* l. c. p. 503. de occultis peccatis luxuriae.

(4) *Zech* l. c. § 417.

(5) *Palmieri*, De matrim. p. 38. sq.

(6) *Schmitz* l. c. p. 23.; *Hinschius* l. c. t. IV. p. 746. 699. sq.

(7) Cfr. c. 7. 8. 9. 10. 12. 13. 14. 30. 31. 69. 70. 71. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 16. 17. 20. Conc. Ancyra. (a. 314.); c. 8. 9. 10. Conc. Neocaesar. (a. 314.-325.).

(8) *Schmitz* l. c. p. 20. et in ind. v. Unzucht.

(9) Cfr. c. 25. Apost. iunct. *Hefele* l. c. tom. I. p. 807.; *S. Basilius* in ep. ad Amphiloc. cap. 7. (*Pitra* l. c. t. I. p. 581.); L. 1. (Constant. M.) Cod. Theod. quorum appell. non recip. XI. 36.; c. 30. Conc. Laodic. a. 343.-381.) = c. 77. Conc. Trull. (a. 692.) = c. 28. D. 81.; *Kober* l. c. p. 598. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 169. sq.

(10) *Hinschius* l. c. p. 170. sq.

(11) Sess. XXIV. cap. 8. de ref. matr.

(12) *Kober* l. c. p. 772.

pescendam „ 30. Oct. 1586. ut coereret in Urbe varia carnis delicta, severissimas statuit poenas saltem ad salutarem terrorem Romanis incutiendum multum aptas, sed iam pridem antiquatas. Urbanus VIII. l. c. (13) polygamiae delictum ultra ordinarias novis subiecit poenis, quae teste Benedicto XIV. magis fuerunt ad terrorem incutiendum ideoque brevi tempore post in praxi mitigatae et nunc a disciplina vigente sunt alienae. Cum nomine matrimonii civilis nova quaedam species concubinitus praesertim inde a revolutione gallica in compluribus regionibus introduceretur, Ecclesia illico illud condemnavit et partim iure particulari partim iure communi saltem in certis casibus etiam speciales constituit poenas (14).

§ 1. DE FORNICATIONE ET STUPRO.

387. Fornicatio (15), quamvis sensu lato denotet omnem concubitus extra matrimonium, tamen sensu stricto est concubitus *soluti* cum *soluta* i. e. inter huiusmodi personas, quae non solum vinculo matrimonii non sunt obstructae, sed etiam absque praevia dispensatione ab impedimento matrimoniali valide matrimonium contrahere possent, sensu vero strictissimo, ut distinguatur a stupro, est solus concubitus, qui fit a soluto cum soluta iam deflorata (16).

Stuprum simplex est illicitus concubitus viri cum virgine vel vidua *honeste* vivente (17), praesertim vero verbo stupri in rubrica h. t. designatur illicita *virginis* defloratio non praecedente pacto sponsalitia (18). Stuprum fit *qualificatum* (19), si non servata promissio sponsalitia, violentia aliaeque circumstantiae aggravantes accedant. *Concubinitus* in iure canonico (20) est illicita consuetudo commercii carnalis viri

(13) Kober l. c. p. 797. sq.

(14) Cfr. Wernz l. c. tom. IV. n. 362. sq. 211. sq.

(15) Schmalzgr. h. t. n. 1. sq.; Muenchen l. c. p. 443. sq.

(16) Dict. Grat. post c. 2. C. XXXVI. q. 1. At in iure canonico distinctiones illae non semper adeo rigide retinentur. Cfr. *Devoti* l. c. § 1.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 170. not. 11.

(17) Cfr. § 4. Inst. de publ. iud. IV. 18.; *Gratian.* l. c.

(18) Cap. 1. 2. X. h. t.; Regol. pen. Greg. art. 168. 169.

(19) Cap. 1. 2. X. h. t.; Regol. pen. Greg. art. 169. sq.; *Schmalzgr.* h. t. n. 16. sq.; *Muenchen* l. c. p. 438. sq.

(20) *Schmalzgr.* h. t. n. 8. sq.

soluti cum muliere soluta sive illa in domo viri sive extra illam uxoris loco retineatur (21).

388. Quae delicta sunt per se *mixti fori* atque etiam nunc fornicatio sive simplex sive qualificata a iudice ecclesiastico poenis arbitrariis in disciplina vigente receptis castigari potest tum in laicis (22) tum a fortiori in clericis (23).

Stuprum *laici*, antiquatis poenis excommunicationis vel fustigationis vel detrusionis in monasterium, nunc etiam in foro ecclesiastico praeter poenam infamiae aliis poenis plecti potest (24), salvis praeterea obligationibus naturalibus, quae ex delicto consequuntur secundum legitimam ipsarum taxationem (25). Quodsi *clericus* stuprum committat, certe a iudice ecclesiastico ad praestandam dotationem competentem virginis stupratae potest condemnari et castigari alia quoque poena pecuniaria vel reclusionis in domum correctionis vel suspensionis eo maiore rigore, si stupro vis seu violentia vel alia *circumstantia* aggravans accesserit (26).

Concubinatus clericorum est puniendus iuxta sanctiones Tridentinas, quae explicari solent lib. III. tit. 2. X. Laici quoque concubinarij secundum decreta Tridentina Sess. XXIV. cap. 8. de ref. matr. sunt coercendi, quatenus poenae ibidem statutae a vigente disciplina ecclesiastica non sunt alienae (27).

(21) Concubinatus facile potest fieri *qualificatus*, si aliae circumstantiae concurrant v. g. in lenocinio (cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 90.; Regol. pen. Greg. art. 181. sq.), in adulterio vel incestu.

(22) *Schmalzgr.* h. t. n. 12.; c. 17. pr. C. XXII. q. 1. continet ius antiquatum; *Zech* l. c. § 411.; *Archiv f. k. K.* t. 8. p. 64. de casu reservato fornicationis cum *hebraeo*; *Pertile* l. c. p. 523. de punitione commercii carnalis cum *hebraeo* in foro civili.

(23) *Martin*, Collect. doc. Conc. Vat. p. 178. sq. de fornicatione simplici et notoria inter causas privationis beneficii curati referenda.

(24) Cap. 2. X. h. t.; *Muenchen* l. c. p. 441.; Cfr. *Hollweck* l. c. § 78. not. 5.

(25) Regol. pen. Greg. art. 168. 169.; *Zech* l. c. § 412.; *Pertile* l. c. p. 517. de severissimis poenis antiquitus in foro civili sancitis.

(26) *Thesaurus* l. c. v. Stuprum; *Schmalzgr.* h. t. n. 25. sq.; *Zech* l. c. § 412., qui contra alios cum communi sententia tenent, ob simplicem fornicationem (ex lege lata iuris communis vigentis) clericum non posse deponi, quam poenam *Kober* l. c. p. 708. 720. alique innixi antiquis textibus nimis arbitrarie extendunt. Cfr. *Hollweck* l. c. § 232. sq.

(27) *Schmalzgr.* h. t. n. 11. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Concubinatus, Lenocinium; *Muenchen* l. c. p. 444. sq. 452. sq.; *Berner* l. c. p. 370. sq.; *Hinschius* l. c. p. 176. not. 1. 2., de stupro violento et lenocinio; *Hollweck* l. c. § 184.; *Pertile* l. c. p. 529. sq. de poenis lenonum in foro saeculari et p. 539. sq. de sapientibus legibus quibus regulatum fuerat *meretricium*, dum iudicatum esse malum tolerandum ad impedienda maiora mala.

Quod delictum cum respectivis poenis, cum iam tom. II. n. 208. sq. propter rationes practicas fuerit praeoccupatum, nova h. l. explicatione non indiget. Cfr. *Hollweck* l. c. § 176. 231.

§ 2. DE ADULTERIO.

389. *Adulterium* proprie dictum est *violatio fidei coniugal*is *per concubitus viri cum femina extra coniugium*, sive est voluntaria thori alieni violatio. Quod adulterium vocatur *simplex*, si patrat a vero coniuge cum parte soluta, *duplex* vero sive duplicatum habetur, si verus maritus alienus cum vera uxore aliena commercium carnale exercet (28).

390. In odium adulterii ex ipso *iure naturali* (29) atque *positiva* concessione Christi Domini (30) constitutum est, ut coniux innocens separationem a thoro et cohabitatione facere possit. Quod ius etiam iure canonico pariter expressis verbis probatum est (31). Consequenter coniugi innocenti alterum accrescit ius petendi lucrum dotis aut donationis propter nuptias iuxta sanctiones legitimas (32). Denique ex adulterio alia possunt oriri iura ad iustam compensationem (33). Quae damna dici possunt poenae *civiles*. Praeterea in foro ecclesiastico adulterium veris subiacet *poenis* criminalibus (34). Atque inprimis *adulteri laici*, abrogata praxi detrusione in monasterium (35), certe per poenas arbitrarias atque etiam per sententiam excommunicationis castigari per se non prohibentur; sed ex praxi iamdiu recepta in foro externo potius a iudicibus saecularibus castigandi sunt (36); maxime vero certis concurrentibus conditionibus etiam in poenam delicti

(28) *Schmalzgr.* h. t. n. 62. sq.; *Muenchen* l. c. p. 429.; *Hinschius* l. c. p. 169. sq.; *Berner* l. c. p. 357. sq.

(29) *Sanchez*, De matr. l. X. disp. 3. n. 4.; *Rosset*, De matr. n. 3863. contra paucos antiquos doctores.

(30) *Matth.* V. 31. 32. XIX. 9.

(31) Cap. 3. 4. 6. 7. X. h. t.; cap. 5. X. de procur. l. 38.; cap. 4. 5. X. de divort. IV. 19.; *Schmalzgr.* h. t. n. 69.; *Wernz* l. c. tom. IV. n. 707.

(32) Cap. 4. 5. X. de donat. inter vir. IV. 20.; *Schmalzgr.* l. c.; *Zech* l. c. § 415.; *Pertile* l. c. p. 528.

(33) *Schmalzgr.* h. t. n. 70.

(34) *Thesaurus* l. c. v. adulterium praesertim de poena infamiae.

(35) Cap. 19. X. de convers. coni. III. 32.

(36) Cap. 6. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 71.; *Zech* l. c. § 417.; *Wernz* l. c. tom. IV. n. 733.; *Hollweck* l. c. § 177. not. 3.

inhabiles fiunt ad matrimonium cum complice valide celebrandum (37).

Clerici si de adulterio in iudicio ecclesiastico convicti fuerint, officio et beneficio ecclesiastico privari possunt (38) et loco antiquae detrusione in monasterium certe nostra aetate in domos correctionis relegari valent vel aliis aequivalentibus poenis coerceri; quodsi solummodo suspecti et diffamati de adulterio sint, purgatio canonica eisdem est indicenda (39). Denique in odium adulterorum clericorum illud quoque statutum est, quod quicumque clericum in *flagranti* adulterio vel stupro cum uxore, matre, filia, sorore deprehensum in continentem percutiat, *excommunicationem* canonis... “ Si quis suadente diabolo „ non incurrat; nam licet huiusmodi percussio clerici privata auctoritate facta sit peccaminosa, tamen ob iusti doloris vehementiam, suadente diabolo i. e. ex malitia non praesumitur esse inflicta ideoque a censura incurrenda excusat (40).

391. Propter poenas civiles vel criminales adulterii, nisi adsint causae excusantes, *actio civilis* (mixta) (41) vel *criminalis* ab actore legitimo (42) institui potest. Quodsi coniux innocens (43) intendat separationem a thoro et cohabitatione, in solo foro ecclesiastico (44) coram iudice competente est permissa; si actio civilis fiat principaliter ad recuperandam dotem similesque controversias temporales, iudex saecularis est adeundus, nisi sit incidens in causa principaliter a iudice ecclesiastico expedienda. Quo in casu per se etiam iudex ecclesiasticus est competens, nisi propter rationes practicas et praesentem conditionem legislationis civilis universas illas causas bonorum temporalium foro saeculari relinquat (45). Quodsi agatur *criminaliter* sive *ad exigendas poenas* crimi-

(37) Lib. IV. tit. 7. X. de eo qui duxit; Wernz l. c. tom. IV. n. 516. sq. de impedimento criminis.

(38) Cfr. c. 10. sq. D. 81. iunct. doctrinae communiter traditae v. g. *Schmalzgr.* l. c.; *Kober* l. c. p. 720.; at cfr. quoque *Thesaur.* l. c.

(39) Cap. 5. X. h. t.

(40) Cap. 3. X. de sent. excom. V. 39.; *Hollweck* l. c. § 148. not. 3.

(41) Cap. 5. X. de procur. I. 38.

(42) *Schmalzgr.* h. t. n. 81. sq.

(43) Cap. 4. 6. 7. X. h. t.

(44) Cit. cap. 5. X. de procur.; *Schmalzgr.* h. t. n. 95. 96.

(45) *Benedictus XIV.* De Syn. dioec. l. IX. c. 9.; *Schmalzgr.* l. II. t. 1. n. 72.; *Gasparri*, De matr. n. 1163. 1166.; *Lega* l. c. t. IV. n. 415. Paulo aliter *Laurin*, Introduct. in ius matr. p. 71. 72.

nales, quae nunc in utroque foro delicto adulterii statutae sunt, in utroque foro actio criminalis pro arbitrio accusatoris proponi potest; nam adulterium est delictum mixti fori, quod non solum perturbat ordinem civilem, sed etiam iniuriam infert *sacramento* matrimonii. Quare per se praeventioni locus est.

392. Scholion. Cum adulterio connexum est delictum *bigamiae* vel *polygamiae*, quae est adulterium quoddam *permanens*, cuius poenae vel sequelae poenales sunt: 1° *Irregularitas*, quae oritur cum secundum matrimonium stante priori coniugio fuerit consummatum (c. 8. X. de eo qui dux. IV. 2.). 2° *Infamia iuris* (c. 4. de bigam. I. 21.). 3° *Excommunicatio*, quae nisi sit coniuncta cum *haeresi* est *ferendae sententiae* (c. 1. C. XXXIV. q. 1. 2.). 4° *Polygami sunt publici peccatores a sacramentis, iuribus honorificis, benedictionibus Ecclesiae arcendi.* 5° *Polygamia* est crimen inducens *suspicionem haeresis* (cit. Const. Urbani VIII.). Quae Urbani VIII. const. in qua continetur poena fustigationis, perpetuae reclusionis in triremibus et traditio brachio saeculari, teste *Benedicto IV.*, De syn. dioec. I. IX. c. 6. n. 8. “*ad terrorem*” potissimum edita fuit, et certe quoad poenas illas severiores non amplius viget. Cfr. *Wernz* I. c. tom. IV. n. 363. (46).

§ 3. DE INCESTU, SACRILEGIO CARNALI, SODOMIA.

393. *Incestus* proprie dictus est *concubitus inter personas consanguineas vel affines iure prohibitas a matrimonio inter se valide contrahendo* (47).

Clericus (48) qui incestum committit praesertim cum adulterio coniunctum, beneficio suo est privandus et deponendus (49).

Laici incestuosi, si pertinaciter in incestu perseverant, saltem excommunicari possunt (50); maritus vero, qui com-

(46) Cfr. de bigamia vel polygamia: Urban. VIII. cit. Const. “*Magnum*”; *Thesaurus* v. Matrimonium cap. 2., *Lenocinium*; *Zech* I. c. § 418.; *Muenchen* I. c. p. 436. sq.; *Hinschius* I. c. p. 170.

(47) *Schmalzgr.* h. t. n. 99.; *Ballerini-Palmieri* I. c. t. II. n. 1016. sq., ubi Sancti Thomae doctrinam diligenter expendit; *Muenchen* I. c. p. 446. sq.; *Hinschius* I. c. p. 174. sq.; *Berner* I. c. p. 417. sq.; *Regol. pen. Greg.* art. 177.

(48) *Thesaurus* I. c. V. Incestus n. 1. 2. de infamia iuris et consequente irregularitate laicis et clericis communi.

(49) Cfr. c. 10. sq. D. 81. cap. 15. X. de purg. can. V. 34.; *Schmalzgr.* h. t. n. 105.; *Kober* I. c. p. 720.

(50) *Thesaurus* I. c. n. 3.

mittit incestum cum consanguinea uxoris, vel vicissim uxor cum consanguineo mariti ipso facto ex disciplina etiam nunc vigente in poenam delicti amittunt ius exigendi debitum coniugale (51). At excommunicatio cap. unic. de cons. IV. unic. in Clementinis statuta tamquam ipso facto incurrenda ab iis, qui *scienter attentant celebrare* nuptias incestuosas, propter silentium Const. " *Ap. Sedis* „ de ista censura nunc non amplius viget. Cfr. *Bangen* l. c. p. 108. sq. 113. sq.

394. *Sacrilegium* (52) *carneale* in foro externo est aut violatio loci Deo consecrati per effusionem seminis, qua locus sacer polluitur (53), aut est concubitus cum persona per solemne votum castitatis Deo consecrata praesertim cum moniali (54). Sacrilegus corruptor monialis, si laicus sit, excommunicatur, si vero clericus, privatur beneficio et deponitur et ad condignam poenitentiam agendam secundum disciplinam nunc receptam adigitur (cfr. c. 6. (Conc. Trullan. a. 692.) c. 4. C. XXVII. q. 1.), ipsa monialis, quantum ob iniuriam modernarum legum civilium fieri potest, ob sacrilegium patratum condignis poenitentiis est subiicienda (55).

395. *Scholion*. Cum *clausura* ad custodiam voti castitatis religiosae sit introducta ad hunc locum spectat delictum in clausurae violatione commissum; quod in Const. " *Apost. Sedis* „ n. 19. 20. secundum ambitum ibidem definitum punitur excommunicatione R. P. simpliciter reservata. (Cfr. comment. v. gr. *Bucceroni* l. c. n. 56. sq. 61.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 181. sq. 192. sq.). Per quam Pii IX. Const. non fuerunt abrogatae antiquae poenae vindicativae i. e. quoad Superiores et alios, mulieres intra clausuram admittentes, poena *privationis* dignitatum, beneficiorum et inhabilitatis ad illa vel alia in posterum obtinenda *ipso facto* incurrenda, et quoad moniales, poena *privationis* dignitatum et officiorum et inhabilitatis ad illa. Cfr. *Piat* l. c. tom. I. q. 374. sq. praesertim q. 385.; *Hollweck* l. c. § 149. sq.; *Wernz* l. c. tom. III. n. 658. sq..

(51) Cap. 1. 3. X. de eo, qui cog. IV. 13. iunct. Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 4. de ref. matr.; *Thesaurus* l. c. n. 4.

(52) *Schmalzgr.* h. t. n. 107. sq.; *Hinschius* l. c. p. 173. sq. 226. sq.

(53) Cap. 5. X. h. t.; cap. unic. de consecr. III. 21. in Sext.; *Schmalzgr.* l. c. l. III. t. 40. n. 68. 81.

(54) *Schmalzgr.* h. t. n. 108. sq.

(55) Praxim antiquam referunt c. 11. 12. (Conc. Tribur. a. 895.), c. 25. (Conc. Illiber. a. 300.-306.), c. 28. (S. Gregor. M.), c. 30. (Novell. Imper. Iustin.) C. XXVII. q. 1.

ubi disputatio de hoc delicto et respectivis poenis iam fuit praeoccupata.

396. *Sodomia* sensu stricto, quae est una ex tribus speciebus delictorum carnis contra naturam, est aut concubitus duorum non servato debito sexu veluti masculi cum masculo aut concubitus duorum non servato debito vase. In priore casu habetur sodomia perfecta, in altero sodomia imperfecta (56).

Si quis sodomiam *perfectam* et consummatam committat, ipso facto per notorietatem iuris aut facti huius delicti incurrit *infamiam iuris* et consequenter irregularitatem (57). Praeterea si sit *laicus*, donec condignam satisfactionem peregit, a communione (58) fidelium est excludendus, et si matrimonio iunctus sit, coniux innocens non secus atque in adulterio divortium facere potest (59). *Clericus* vero sive saecularis sive regularis, qui tam dirum nefas *exerceat* (60), nunc ex Pii V. cit. Const. "*Horrendum* „ § 3. omni privilegio clericali omni-que officio, dignitate et beneficio ecclesiastico ipso facto est privatus et per iudicem ecclesiasticum degradationi (61) subiiciendus, post quam brachio saeculari est tradendus ut in foro quoque saeculari poenis legitimis (62) afficiatur.

Bestialitas sive sodomia *ratione generis* merito iisdem poe-

(56) Gen. XIX. 6.; Levit. X. 13.; Roman. I. 26. 27.; c. 11. (S. Aug.), c. 12. (S. Ambr.), c. 13. 14. (S. August.) C. XXXI. q. 7.; c. 15. 16. Conc. Ancyra. (a. 314.) iunct. *Hefele* l. c. t. I. p. 235. sq.; c. 3. Conc. Tolet. XVI. (a. 693.); c. 34. Conc. Paris. (a. 821.); *Leo IX.* in Conc. Remens. i. f. (a. 1049.); *Alex. III.* in c. 11. Conc. Later. III. (a. 1179.) = cap. 4. X. de excess. praelat. V. 31.; *Schmalzgr.* h. t. n. 112.; *Kober* l. c. p. 768. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 1031.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 176.; *Berner* l. c. p. 364. sq.; *Pertile* l. c. p. 535. sq. de severissimis fori saecularis poenis in sodomitas; *Hollweck* l. c. § 182.

(57) *Thesaurus* l. c. v. Sodomia; *Hollweck* l. c. § 78. not. 5.

(58) Cap. 4. X. de exc. prael.; *Schmalzgr.* h. t. n. 113. sq.

(59) Cfr. c. 7. 8. (Hieron.) c. XXXII. q. 7. et *Schmalzgr.* l. IV. t. 19. n. 103.

(60) Cfr. § 4. Inst. de publ. iud. IV. 18. "Item lex Iulia... punit... et eos, qui cum masculis nefandam libidinem *exercere* audent"; Novella 77. cap. 1. § 2.; *Thesaurus* l. c.; *Muenchen* l. c. p. 455. sq.

(61) Cfr. quoque Pii V. Const. "*Cum primum* " 1. Apr. 1566. § 11.; *Thesaurus* l. c.; *Kober* l. c. p. 7. 71. sq., ubi merito praefert sententiam ad incurrendas poenas utriusque Const. Pii V. non requiri frequentiam sive consuetudinem huius delicti, sed unum actum sufficere.

(62) Quae poenae nunc multum distant a poena capitali antiqui iuris civilis. Cfr. Reg. pen. Greg. art. 178.; cod. crim. Ital. art. 311. sq.; cod. crim. Germ. § 175.; *Berner* l. c. p. 364. sq.; *Pertile* l. c.

nis coercetur atque sodomia perfecta (63), cum sodomia perfecta *attentata* vel imperfecta pro gravitate delicti a iudice ecclesiastico poenis arbitrariis castigandae sint (64).

CAPUT VI.

DE DELICTIS CONTRA BONA FORTUNAE.

TITULUS XX.

DE FURTO, RAPTU, USURA ALIISQUE DELICTIS CONTRA BONA FORTUNAE.

(*Lib. 5. tit. 18. de furt., tit. 17. de raptor., t. 19. de usur., t. 32. de novi oper., t. 36. de ini. et damn.*) (1).

397. Fontes: Decret. Grat. c. 45. D. 50.; c. 12. D. 81.; c. 3. sq. C. XIV. q. 5. et alibi incidenter de furto; c. 31. 32. C. XIII. q. 2. et alibi incidenter de raptu; c. 2. D. 33., c. 4. 8. D. 47.; c. 1. sq. C. XIV. q. 3., c. 10. sq. C. XIV. q. 4. et alibi incidenter de usura; Cpl. I. lib. V. tit. 16. de furtis, t. 14. de raptor., t. 15. de usuris; t. 31. de damno dato; Cpl. III. l. V. t. 9. de raptor., t. 10. de usur., t. 15. de novi oper. nunt.; Cpl. IV. l. V. t. 7. de usur., t. 11. de novi oper. nunt.; Cpl. V. l. V. t. 11. de novi oper., t. 15. de iniur. et damno dat. — Decretal. Gregor. IX. l. c.; Decret. Bonif. VIII. l. V. t. 5. de usur., t. 8. de iniur. et damn. d.; Const. Clem. V. l. V. t. 5. de usuris; Extrav. com. l. V. t. 5. de furtis. — Leo X. in Conc. Later. V. Const. « *Inter multiples* » 4. Maii 1515. iunct. *Hefe* l. c. t. VIII. p. 645. de mont. piet. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr. (de rapt.); Pii V. Const. « *In eam* » 28. Ianuar. 1571.; Bened. XIV. Const. « *Vix pervenit* » 1. Nov. 1745.; S. C. Inq. 18. Aug. 1830. (de usur.) cfr. quoque Decret. Clem. P. VIII. ed. Sentis p. 170. sq. l. V. t. 11. d. rap., t. 12. d. furt., t. 13. de usur.; *Martin*, Collect. doc. Conc. Vatic. p. 121. sq.; Collect. S. C. de Prop. F. n. 2108. sq. 2118. sq.

Scriptores: Comment. iur. Decret. in cit. tit. *S. Raymundus*, Summa l. II. t. 5. de raptor. etc., t. 6. de furt., t. 7. de usur. et pignor. — *Zech* l. c. t. 22. de usur., t. 23. de furt., t. 24. de rapina, t. 25. de incend.; *Devoti* l. c. tit. 16. de usur.; *Vering* l. c. § 199. — *Muenchen* l. c. p. 457. sq.; *Thesaurus* l. c. vv. Furtum; Raptor. poen.; Usurar. p.; *Ferraris* l. c. iisd. fere vv.; *Ponsius* l. c. p. 362. sq.; *Köber* l. c. p. 606. 700. 720.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 185. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 316. sq.; *Hollweck* l. c. § 185. sq.

Praenotiones.

398. Postquam in praecedentibus titulis de iis delictis disputatum est, quibus vita et existentia physica hominum et

(63) *Devoti* l. c. § 9.; *Köber* l. c. p. 773.; *Caramelli* l. c. p. 299.; *Hollweck* l. c. § 183.

(64) *Schmalzgr.* h. t. n. 117.; *Hollweck* l. c. § 183.

(1) Cfr. de iure romano et modernis codicibus criminalibus: *Ferrini* Cont. l. c. n. 144. sq.; *Caramelli* l. c. p. 569. sq. 370. sq.; *Berner* l. c. p. 438. sq. 454. sq.

ipsius generis humani in discrimen adducitur, iam recensenda sunt delicta in *bona externa* hominum commissa. Quae bona ad duplicem speciem revocari possunt: alia enim sunt *bona materialia* sive temporalia sive fortunae ad existentiam *physicam* hominum necessaria, alia sunt *bona spiritualia* et ad existentiam hominibus *dignam* omnino requisita. Primo loco disserendum est de delictis iniustitiae in bona materialia commissa, cum huiusmodi quaestio proxime connexa sit cum titulis praecedentibus de existentia physica hominum atque ita etiam servetur ordo decalogi et fontium iuris canonici (2).

§ 1. DE FURTO.

I. Notio, divisio, historia furti.

399. Notio et divisio. Furtum in iure romano definitur (3): “*Contractatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve* „. Cui definitioni, praesertim inter iuristas olim communius receptae, theologi suam opponunt ex S. Thoma depromptam: *Occulta (ablatio) acceptio rei alienae domino rationabiliter invito (iniusta)* (4). Quam definitionem alii accuratius circumscribunt per insertionem verborum “*corporalis et mobilis* „.

Furtum generatim dividi potest: I. In *simplex*, quod circumstantia aggravante caret, et in *qualificatum*, cui circumstantia aggravans v. g. effractio est adnexa. — II. In *parvum* et *magnum* ratione valoris rei ablatae et gravitatis poenarum. — III. In *primum* et in *iteratum*. — IV. In *diurnum* et *nocturnum*. — V. In *sacrilegum* v. g. contra conventum et *profanum* v. g. peculatus. — VI. In *domesticum* et *extraneum* (5).

400. Notae historicae. Cum furtum iam adeo manifeste iure divino ab Ecclesia divulgato ipsoque iure civili esset prohibitum, speciales prohibitiones poenales huius delicti in foro ecclesiastico primis saeculis frequenter non occurrunt; at

(2) S. Thomas l. c. 2. 2. q. 122. art. 6.; q. 66.; Muenchen l. c. p. 457. sq.

(3) L. 1. § 3. II. de furtis (LXVII. 2.). Qua ratione ventum sit ad illam iurisconsulti Pauli definitionem et qui sensus ipsi subest erudite prosequitur Ferrini Cont. l. c. n. 147. sq. 151. sq.; Hollweck l. c. § 185. not. 1. Cfr. Regol. pen. Greg. art. 335. sq.; Cod. crim. Ital. art. 402. sq.; Cod. crim. Germ. § 242. sq.; Cod. crim. Galliae art. 379. sq.

(4) S. Thomas l. c. q. 66. art. 3.; Schmalzgr. h. t. de furtis n. 2. 3.

(5) Schmalzgr. h. t. n. 6. sq.

certe furtum a S. Gregorio Nysseno (6) secundum Patrum traditionem inter vitia refertur, a S. Basilio (7) gravibus poenitentiis publicis subiicitur, et inter peccata “ *lethalia* „ sive “ *grandia* „ sive inter “ *crimina* „ iam a S. Augustino recensetur (8). Quod delictum a clerico commissum cum singularem habeat gravitatem, teste S. Basilio secundum antiquam regulam (*ἀσφατός ἐστὶ κανὼν*) (9), quam S. Leo appellat apostolicam traditionem, *depositione* in clerico fuit punitum. Quae poena postea quoque clericis in furto captis reperitur statuta (10). In libris poenitentialibus (11) aliisque statutis canonicis (12) haud raro sanctiones poenales contra fures inveniuntur, e quibus complures in decretum Gratiani et in Decretales Gregorii IX. transierunt. Quodsi in istis compilationibus aliisque fontibus ecclesiasticis de communi furto rariores sunt sanctiones poenales (13), eo frequentiores sunt contra sacrilegos fures et usurpatores bonorum Ecclesiae, clericorum aliarumque ecclesiasticarum personarum (14). Huiusmodi sanctiones cum in Bullam Coenae essent insertae et a Concilio Tridentino stabilitae, etiam a Pio IX. in Const. “ *Ap. Sedis* „ penitus abrogatae non sunt.

II. De reatu et poenis furti.

401. Reatus furti ut constituatur, omnino requiritur: I. Res corporalis et mobilis (15). — II. Eadem res vere aliena sit oportet. — III. Ablatio rei actu consummata (16). — IV. Animus fraudulentus, quo quis rem ablatam vult sibi appropriare. — V. Necesse est, ut dominus sit rationabiliter invitatus (17). Quare si ad istas condiciones aliae accedant circumstantiae veluti violentia vel usurpatio rei immobilis sine dubio habentur novae species delictorum contra iustitiam circa bona

(6) *Pitra* l. c. tom. I. p. 627. 628.

(7) *Pitra* l. c. p. 591. 596.; *Schmitz* l. c. p. 42. 45.; c. 15. Conc. I. S. Patricii (a. 450.-456.).

(8) *Kober* l. c. p. 606.

(9) Cfr. C. 25. Apost. iunct. *Hefele* l. c. t. I. p. 807.; *Pitra* l. c. p. 579.

(10) Cfr. c. 8. Conc. Aurel. III. (a. 538.); cap. 10. X. de iudic. II. 1.

(11) *Schmitz* l. c. p. 295. 296. 379. 409. 505. 527. et aliis loc.

(12) Cfr. iudicia Withredi regis (a. 697.) c. 25. 26.; Statut. S. Bonifacii cap. 24.

(13) Cfr. Decret. Grat. et Decret. h. t.; ; *Hinschius* l. c. p. 186.

(14) *Hinschius* l. c. p. 187. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 316.

(15) Cfr. de furto hominis cap. 1. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 52. 53.

(16) Cfr. c. 29. D. I. de poenit.

(17) L. 46. § 7. D. de furtis (XLVII. 2.); *Schmalzgr.* h. t. n. 14. sq.

temporalia proximi v. g. rapina, fraus; sed formale delictum furti non est commissum. At furti tenetur, qui mandato, consilio vel auxilio furti causa est, qui furem cum re furtiva scienter recipit et occultat (18), qui rem iacentem invenit omissaque indagatione de domino sibi retinet (19), qui tamquam possessor beneficii ecclesiastici mala fide percipit fructus beneficii, quos suos facere non potest (20). Cfr. de diversis furtorum generibus: *Schmalzgr.* h. t. n. 124. sq.

402. Furtum cum sit delictum *mixti fori* praesertim si fuerit sacrilegum, etiam in foro ecclesiastico poenis canonicis tum in laicis tum inprimis in clericis puniri potest (21). Omissis igitur poenis furti iuris romani iam pridem antiquatis et aliis poenis fori saecularis tum antiquis tum novis, quarum explicatio a provincia nostra est aliena, licet veteres canonistae falcem suam in hanc messem miserint, *fur notorius* vel *condemnatus* incurrit *infamiam* saltem facti et consequenter fit *irregularis* (22). Praeterea si fur sit *laicus*, sane competens Praelatus ecclesiasticus in fures, qui ablata restituere aut complices denunciare recusant, excommunicationem ferendae sententiae decernere potest (23). Qua in re non solae sanctiones iuris antiqui, sed maxime Concilii Tridentini Sess. XXV. cap. 3. de ref. sunt attendendae, nisi pro praxi nunc passim recepta castigatio huiusmodi delictorum in laicis relinquatur in foro externo iudicibus saecularibus. Cfr. quoque cap. 2. X. h. t. — *Clericus*, qui in gravi furto deprehensus et condemnatus fuerit, ab ordine et officio et beneficio deponendus est (24) et si in malitia sua perseveret, etiam excommunicandus est (25); traditio vero brachio saeculari facienda in certis casibus nostra aetate practica utilitate caret, cum iudices saeculares vel in ipsis furtis clericorum ex concessione vel tolerantia S. Sedis sint competentes (26) et atroces illae poenae iuris antiqui furibus non amplius infligantur. Cfr. de

(18) L. 48. § 1. D. de furtis.

(19) Cfr. c. 6. 8. C. XIV. q. 5.

(20) Cap. 54. § 1. X. de elect. I. 6.; cap. 18. X. de restit. spol. II. 13.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 12. de ref.; *Schmalzgr.* h. t. n. 22. sq.

(21) *Schmalzgr.* h. t. n. 127. sq.

(22) Arg. cap. 5. X. h. t.; c. 17. C. VI. q. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 91. sq.; *Gasparri*, De sacra ord. n. 284. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Furtum; *Hollweck* l. c. § 185. not. 2. 3.

(23) *Schmalzgr.* h. t. n. 93.

(24) Cfr. c. 12. D. 81. cap. 10. X. de iud. II. 1.

(25) Cap. cit. 10. X. de iudiciis.

(26) *Nussi*, Conventiones p. 198. sq.

poenis canonicis specialium quorundam furtorum praesertim sacrilegorum: *Schmalzgr.* h. t. n. 126. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Sacrillegium: cap. 3. 4. demptis poenis latae sententiae nunc antiquatis (27). Verum etiam nunc ipso facto incurrunt excommunicationem Rom. Pontifici simpliciter reservatam in Pii IX. Const. " *Apost. Sedis* „ n. 28. " Extrahentes absque legitima venia reliquias ex sacris coemeteriis sive catacumbis Romae eiusque territorii eisque auxilium vel favorem praebentes „ Cfr. *Bucceroni*, Comment. ad Const. " *Apost. Sedis* „ n. 72.; *D'Annibale* in cit. Const. n. 136.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 208. sq.

III. De procedura iudiciali in causis furti.

403. Cum ex furto duplex oriatur obligatio, una restituendi rem furto ablatam (28), altera subeundi poenas in iure statutas, duplex quoque actio iudicialis fuit instituta scilicet actio *rei persecutoria* et actio *poenalis* (29). At cum in foro ecclesiastico huiusmodi causae laicorum ex disciplina vigente vix occurrant et etiam in delictis clericorum examinandis, omissis subtilitatibus iuris romani, summarius processus servetur, a fusiore disputatione de hac re videtur abstinendum.

§ 2. DE RAPTU ET RAPINA.

I. Notio, divisio, historia raptus.

404. I. *Raptus* generatim est *virginis vel alterius solutae aut ligatae, honestae tamen mulieris, vel etiam masculi violenta abductio de loco in locum moraliter diversum libidinis exercendae (vel etiam coniugii cum ea ineundi) causa*. *Rapina* vero, quae refertur ad res, non ad personas et prout a raptu, latrocinio vel furto distinguitur, est *iniusta ablatio rei alienae mobilis per vim facta* (30).

(27) Cum de usurpatione bonorum ecclesiasticorum, quae rationem continet *sacrillegii* sub propria rubrica de sacrilegio actum sit, nova disputationis h. l. non est instituenda. De speciali applicatione iuris poenalis Ecclesiae in huiusmodi delictum in Gallia occasione separationis Status ab Ecclesia cfr. *Boudinhon*, *Biens d'Église* et *peines canoniques*.

(28) R. l. 4. in Sext.

(29) *Schmalzgr.* h. t. n. 54. sq.; *Muenchen* l. c. p. 464. sq.

(30) *Schmalzgr.* h. t. 17. n. 4. sq.; *Muenchen* l. c. p. 385. sq.; *Hollweck* l. c. § 186. not. 1.; De discrimine inter raptum prout *crimen* est et raptum prout est *impedimentum* matrimonii cfr. *Ballerini-Palmieri* l. c. tom. II. n. 1012. sq.

II. Raptus sive rapina, si generalissime accipiantur, de omni violenta et iniusta ablatione alicuius personae vel rei alienae, distingui potest: In raptum *personarum* et in raptum sive rapinam *rerum*. Porro raptus personarum denuo subdividitur ratione motivi in raptum *simpliciter dictum*, qui versatur in genere luxuriae et duplicem speciem complectitur, quatenus aut *libidinis* explendae causa aut *ob matrimonium* ineundum fit (31) et in *plagium* (32), quo homo sive liber sive servus propter aliud motivum v. g. ut in servitutem redigatur (33) violenter aufertur. Rapina vero si adiunctum habeat homicidium, dicitur *latrocinium*: si sine occisione fiat, est simplex *depraedatio*.

III. Ecclesia quamprimum fuit necessarium, inde ex saeculo quarto raptum personarum severe prohibuit. Cfr. *Wernz*, tom. IV. n. 278.; *Schmitz* l. c. p. 296. sq. Maxime vero in rapinam rerum ecclesiasticarum poenae quoque canonicae frequenter statutae sunt. Cfr. *Hinschius* l. c. t. V. p. 186. sq. Neque Praelati ecclesiastici suo defuerunt officio in protegendis miseris *naufragis* contra iniustam spoliationem et in coercendis *piratis* eorumque complicibus. Cfr. cap. 3. X. de raptor.; *Schiappoli* l. c. n. 332.; imo sanctiones illae poenales in Bullam Coenae iam saeculo decimo quarto fuerunt translatae, sed nunc in Pii IX. Const. "*Apost Sedis* „ non amplius reperiuntur. At ut iam § praecedenti insinuatum est, leges poenales contra usurpatores bonorum ecclesiasticorum a Concilio Tridentino et a Romanis Pontificibus pro diversis usurpatorum classibus latae etiam a Pio IX. cit. Const. quoad substantiam fuerunt retentae.

II. De reatu et poenis raptus.

405. Delictum *raptus*, quod matrimonii ineundi causa patratum et ex decreto Tridentino Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr. constituit impedimentum dirimens matrimonii, tum

(31) § 8. Inst. (IV. 18.); L. 5. § 2. L. 6. D. ad leg. Iul. de publ. (XLVIII. 6.); Cod. IX. 13. de raptu virg.; Regul. pen. Greg. art. 179. 180.; Cod. crim. Ital. art. 340. sq.; Germ. § 236. sq.; Austriae § 96. sq.; Galliae art. 354. sq.; Hispaniae art. 460. sq. Cfr. C. XXXVI. q. 1. 2.; cap. 6. X. de rapt. V. 17.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 6. de ref. matr.; *Wernz* l. c. tom. IV. n. 276. 278.

(32) Dig. XLVIII. 15. de leg. Flav. de plagiaris; Cod. IX. 20. ad leg. Flav. de plag.; cap. 1. X. de furt. V. 18.

(33) *Schiappoli* l. c. n. 328. Nostra aetate potius aliae species raptus hominum fuerunt proscribendae (cfr. Cod. crim. Germ. § 234. sq.) licet in aliis regionibus v. g. Africae, delictum plagii ex fine redigendi in servitutem nondum plene cessasse videatur.

quoad elementa constitutiva tum quoad poenas speciales ab eodem Concilio Tridentino adiunctas iam satis superque in iure matrimoniali est explicatum (cfr. tom. IV. n. 279. sq. 288.); videlicet raptor et omnes illi consilium, auxilium, favorem praebentes sunt *ipso iure excommunicati* ac perpetuo *infames* omniumque dignitatum *incapaces*, et si clerici fuerint, sunt deponendi. Tenetur praeterea raptor mulierem raptam *arbitrio iudicis dotare* (34). Huiusmodi delictum, quatenus ab illo pendet valor matrimonii christiani, unice in foro ecclesiastico examinari et diiudicari potest; nihil vero obstat, quominus ut delictum, quod graviter laedit ordinem civilem, etiam in foro saeculari persecutioni criminali subiiciatur (35).

406. Raptus personarum qui patratum ad libidinem explendam sive ad alium scopum (36, tum quoad delicti constitutionem tum quoad poenas incurrendas differt a raptu facto matrimonii ineundi causa (37). Quare vis et ambitus, huiusmodi raptus sunt desumenda ex definitione initio huius § proposita, quae notionem exhibet multo latiore; poenae vero a Concilio Tridentino l. c. statutae non incurruntur; praeterea antiquatae poenae reductionis raptoris in servitutem vel applicationis bonorum raptoris et eius complicum in favorem monasterii, cuius monialis rapta fuit, non amplius habent locum; at certe laicus per *sententiam ferendam* excommunicari et clericus deponi potest (38).

407. *Rapina rerum*, cuius vis et ambitus facile patet ex definitione data (39), praeter *infamiam* saltem facti quam raptor incurrit, castigari potest per excommunicationem infligendam etiam ab Ordinario loci, ubi delictum est patratum (40). Quodsi raptores restitutionem recusent vel idoneam cautionem non praestent, a sacramentis et ab ecclesiastica sepultura repelluntur (41). *Grassatores viarum* non gaudent

(34) Cfr. Wernz l. c. tom. IV. n. 288.; Hollwech l. c. § 169.

(35) Schmalzgr. h. t. n. 1. sq. 16. sq. 54.

(36) Cap. 3. 4. X. h. t.; cap. 1. X. de furtis; Muenchen l. c. p. 489. sq.

(37) Contrariam in hac re Giraldis (Exposit. iur. pont. P. II. sect. 123.) et aliorum sententiam iam recte impugnarunt: Schmalzgr. h. t. l. c. et n. 41. sq.; Reiffenst. h. t. 17. n. 10.; Sanchez, De matrim. l. VII. disp. 13. n. 3. sq.; Giovine, De dispensat. matrim. t. II. p. 54.; Hilarius a Sexten l. c. p. 240., ubi etiam refert declarationem S. C. C. a. 1586.

(38) Cfr. c. 1. 4. C. XXXVI. q. 2.; cap. 4. X. de purg. can. V. 34.; Kober l. c. p. 720.

(39) Schmalzgr. h. t. n. 55. sq.

(40) Cap. 1. X. h. t. de raptor.

(41) Cap. 2. X. h. t.

iure asyli (42), si alicubi asyli disciplina esset in pleno vigore. Excommunicatio vero R. Pontifici reservata *ipsoque iure* inflicta in Bulla Coenae spoliatoribus christianorum naufragorum nunc certe per Pii IX. Const. „*Ap. Sedis* „ est abrogata.

Clerici si fuerint raptores sive grassatores multo magis quam fures deponendi suisque beneficiis privandi sunt. Cfr. cap. 2. i. f. X. h. t.; cap. 10. X. de iud. II. 1.; c. 46. Conc. Tolet. IV. (a. 633.); *Kober* l. c. p. 712. 720.; *Schmalzgr.* h. t. n. 70.

§ 3. De incendio et violatione ecclesiarum.

408. Incendium (43) quatenus est delictum, dicitur *dolosa* appositio ignis in aedibus vel similibus rebus combustibilibus a iure determinatis, cuius quis per se ipse vel per mandatum vel per consensum, consilium, auxilium appositoribus scienter tributum causa existit. Cfr. c. 31. 32. C. XXIII. q. 8.

Hinc incendium ratione *deliberationis* distinguitur in *dolusum* cfr. cap. 6. X. de iniur. V. 36., *culposum* cfr. cap. 5. (Exod. XXII. 6.) X. de iniur. V. 36., *fortuitum*; ratione vero *gravitatis* in *simplex* et *qualificatum*: illud oritur ex odio, invidia vel vindicta, alterum ordinatur ad rapinam atque adeo ad seditionem vel stragem et occisionem. Magni momenti in incendio est distinctio inter incendium *attentalum* et *consummatum*.

Contra istud delictum antiquis temporibus canones poenales non reperiuntur statuti; sed in libris poenentialibus iam frequenter occurrunt (44) multoque magis tempore medii aevi, quo homines ad bella privata, caedes, incendia nimis prompti fuerunt, ab Ecclesia frequenter in incendiarios poenae quoque ecclesiasticae promulgatae sunt (45).

In incendiarios *clericos*, quos canones videntur ab isto delicto habere immunes, certa poena in iure ecclesiastico non est expressa ideoque poenis arbitrariis est animadvertendum (46).

(42) Cap. 6. X. de imm. eccles. III. 49.; *Gregor.* XIV. Const. „*Cum alias* „ 24. Maii 1591. § 3.

(43) *Schmalzgr.* h. t. 17. n. 82. sq.; *Muenchen* l. c. p. 496. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Incendiar. cap. 1. 2.; Dig. XLVII. 9. de incend.; Regol. pen. Greg. art. 225. sq.; Cod. crim. Ital. art. 300. sq.; Cod. crim. Germ. § 306. sq.

(44) *Schmitz* l. c. p. 296. et alibi passim.

(45) Cfr. c. 8. (Greg. V. a. 998.) C. XII. q. 2.; c. 31. (c. 7. Conc. Raven. a. 877.); c. 32. (c. 18. Conc. Later. II. a. 1139.) C. XVIII. q. 8.; c. 17. Conc. Rem. (a. 1131.); c. 18. 19. Conc. Later. II. (a. 1139.); c. 15. Conc. Rem. (a. 1145.); *Hinschius* l. c. p. 195. sq.; *Pertile* l. c. p. 631. sq. de punitione in foro saeculari.

(46) *Schmalzgr.* h. t. n. 101.; *Zech* l. c. § 318.

Laici incendiarii abrogatis certe antiquis poenitentiis (47) et censuris latae sententiae (48), per censuras ferendae sententiae, ac poenis arbitrariis et reservatione peccati puniri possunt (49), salva semper obligatione reparandi damna (50). Quam reparationem si incendiarii detrectarint, a sacramentis sunt arcendi, et si impenitentes decesserint, ecclesiastica privantur sepultura. Cfr. c. 32. C. XXIII. q. 8.; cap. 5. X. h. t.; *Thesaurus* l. c. cap. 1. n. 3. 4.; cap. 2. n. 1.; *Muenchen* l. c. p. 502. sq. Quodsi quis propter incendium condemnatus esset, certo saltem infamiam facti incurreret atque consequenter existeret irregularis.

409. *Violatio ecclesiarum* inprimis intelligitur *violenta ecclesiarum aliorumque locorum sacrorum effractio et spoliatio* (51). Manifestum vero est aliis quoque modis ecclesiam posse violari, de quibus potius l. III. t. 49. de imm. Ecclesiarum etc. est agendum (52).

Poenae excommunicationis *latae sententiae* iure antiquo (53) in istud delictum consummatum statuta a Pio IX. Const. "*Apost. Sedis* „ non amplius commemoratur, ideoque una cum reservatione absolutionis Romano Pontifici facta, postquam per Episcopos denunciata fuit, omnino abrogata est. At etiam nunc violatores ecclesiarum per excommunicationem a iudice *ferendam* sive *iure particulari* ipso facto incurrendam plecti minime prohibentur (54); praeterea si satisfacere nolunt, ad poenitentiam non sunt admittendi, et si

(47) Cfr. c. 32. § 1. C. XXIII. q. 8.; cap. 6. (poenit. Halitg.) X. de iniur. V. 36. iunct. *Schmitz* l. c. p. 465. sq.; *Thesaurus* l. c. cap. 1. n. 4. c. 2. n. 1.

(48) Cap. 19. X. de sent. excom. V. 39.; *Schmalzgr.* h. t. n. 102. sq. At Pius IX. cit. Const. "*Ap. Sed.* „ suo silentio censuras illas antiquas sustulit.

(49) Cfr. c. 33. § 1. C. XXIII. q. 8.

(50) Cap. 5. 6. X. de iniur. V. 36.; cap. 5. X. h. t., ubi nequaquam statuitur, obligationem restituendi transire in haeredes incendiarii, si ipsi ex bonis illius nihil perceperunt; quare interpretatio h. c. recentiorum quorundam iuristarum est reiicienda.

(51) *Schmalzgr.* h. t. 17. n. 115.; *Thesaurus* l. c. v. Incend. cap. 1. 2.; *Kober* l. c. p. 788. sq.; Regul. pen. Greg. art. 337. 338. § 1. 8. 9. 10.

(52) *Hinschius* l. c. t. V. p. 186. sq. 210. sq.

(53) Cfr. c. 21. § 1. C. XVII. q. 4. (Ioann. VIII.); cap. 22. X. de sent. excom. V. 39.; *Suarez*, De censuris, disp. XXII. sect. 2. n. 10.; *Schmalzgr.* h. t. n. 117.; *Muenchen* l. c. p. 488. sq. Si *Santi* h. t. n. 4. ex cit. cap. 19. X. de sent. exc. infert excommunicationem in incendiarios inflictam *posse* (?) ab Episcopo absolvi, at si incendiarii fuerint per sententiam *publice* denunciati, absolutionem reservari Rom. Pontifici, videtur asserere rem penitus antiquatam.

(54) Cap. 16. X. de foro comp. II. 2.; *Schmalzgr.* h. t. n. 118.

impoenitentes decedant, ecclesiastica carent sepultura. Quodsi tandem in articulo mortis constituti poenitentiam postulant, ex iure antiquo (55) neque sacramenta illis fuerunt negata neque ecclesiastica sepultura, sed clerici sepulturae illorum interesse atque eleemosynas ipsorum accipere prohibebantur. Quae sanctiones non amplius videntur usu receptae.

§ 4. DE USURA (56).

I. Notio, divisio, historia usurae.

410. Notio et divisio. Usura (57), ut est crimen (58) (usuraria pravitas) (59) per contractum illicitum et iniustum patra-

(55) Cap. 2. X. h. t. 17.

(56) In aestimando delicto usurae prae oculis habenda sunt antiqui iuris Decret. fontes et recentiora S. Sedis decreta, quae collecta reperiuntur in Collect. S. C. de P. F. n. 2140. sq.; in Collect. Lacens. tom. VI. col. 677. sq.; in *Enchiridion P. Bucceroni* p. 111. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. III. p. 643. sq. in nota; *Lehmkuhl*, Theol. mor. I. n. 1163. Qua in quaestione doctrina antiquorum theologorum et canonistarum non est cum contemptu tractanda; illi enim principia iuris naturalis diligenter solideque exposuerunt, ex quibus natura et ambitus huius delicti sunt definienda. At vicissim penitus immutata conditione oeconomica societatis non sunt negligendi recentiores doctores theologi et moralistae, qui antiquorum theologorum vestigiis inhaerentes, genuina iuris naturalis principia cohaerenter cum responsis a Sancta Sede datis applicarunt ad facta specialia et multiformia problemata, quibus moderna illa organizatio oeconomica societatis ortum dedit. Quare ex antiquis praeter classicos comment. iur. Decret. consulendi sunt theologi: *S. Thomas* 2. 2. q. 78. De malo q. 13.; *Molina*, De iust. et iur. tom. II. tr. 2. d. 299. sq.; *Lessius*, De iust. et iur. c. 20.; *Greg. de Valentia* tom. 3. disp. 5. q. 21.; *Lugo*, De iust. et iur. d. 25.; *Ballerini*, De iure div. et nat. circa usuram; *Zech*, Rigor moderatus doctr. Pontif. circa usuras et De iudic. eccl. sect. II. § 263. sq.; *Mastrofini*, Le usure; *Scip. Maffei*, Dell' impiego del danaro; *Ballerini-Palmieri*, Opus mor. tom. III. n. 680. sq. cum notis *P. Palmieri*; *Lehmkuhl*, Theol. mor. I. n. 1090. sq. Zins u. Wucher in Stimmen aus Maria-Laach t. XVI. p. 225. sq. 380. sq. 470. sq. t. XXVIII. p. 1. sq.; *Funk*, Zins u. Wucher, Recht u. Moral in Bezug auf das Wirtschaftsleben (Theol. Quart. LI. p. 400. sq.), Ueber die oekonomischen Anschauungen der mittelalterlichen Theologen (Zeitschrift. f. d. gesammte Staatswissenschaft, XXV. p. 125. sq.), Geschichte des Kirchh. Zinsverbotes, Scipio Maffei und das Kirchliche Zinsverbot. (Theol. Quart. LXI. p. 3. sq.; *Weis*, Sociale Frage t. 2. p. 594. sq.; *Vermeersch*, Quaest. de iustitia, p. 450. sq.; *Van Roey*, De iusto auctario in contractu crediti; *Dehon*, L'usure au temps présent; *Duhr*, Gesch. d. Jesuiten, t. I. p. 713. sq.

(57) Cfr. de terminologia: *Muenchen* l. c. p. 505. sq.; *Funk*, Zins u. Wucher.

(58) Cfr. c. 10. D. 46.

(59) Cap. unic. § 1. h. t. in Clem.

tum (60), est *contractus onerosus dandi vel accipiendi lucrum aliquod temporale ultra sortem ex sola vi et causa mutui* (61). Quatenus vero usura sumitur pro ipso obiecto (62) illius contractus iniusti et illiciti, est *lucrum ultra sortem ratione solius mutui sine alio iusto titulo perceptum tamquam ex debito* (63).

Divisio illicitae usurae (64) in *internam et externam*, quam veteres canonistae afferunt (65), in foro externo non est practici momenti. Similiter in divisione usurae externae secundum analogiam simoniae in *mentalem et conventionalem* sive *realem*, solummodo *realis* sive *conventionalis* est attendenda, quae consistit in mutuo dato, interveniente *pacto oneroso lucrum aliquod ultra sortem solvendi (absque iusto titulo)*.

Praeterea practicae utilitatis est *divisio usurae in formalem et expressam*, qua ex simplici mutuo percipitur lucrum, et in *tacitam vel palliatam*, quae sub specie alterius contractus exercetur. *Zech*, Rigor moderat. l. c. § 78.; *Vermeersch* l. c. n. 364.

411. Notae historicae. Usurae, cum ipso *iure naturali* sint prohibitae (66) inde ab antiquissimis temporibus et iam in V. Testamento fuerunt proscriptae. Quodsi ibidem divinus legislator in favorem Israelitarum in exigendis usuris *ab extra-neis* videatur statuere exceptionem, huiusmodi exceptio potius apparens quam vera est (67). Prohibitio usurarum in Novo quoque Testamento est confirmata (68).

(60) *Schmalzgr.* h. t. n. 1.

(61) *Zech*, De iure rer. eccl. sect. IV. t. 5. 12. 19.; *Lehmkuhl*, Theol. mor. t. I. n. 1090.; *Cathrein*, Philos. mor. n. 410. sq. 413. sq.

(62) *S. Thomas*, Summa th. 2. 2. q. 78. art. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2.; *Zech*, De iud. eccl. sect. II. § 263. 264.

(63) Innocent. XI. prop. damn. 42. (2. Mart. 1679.).

(64) *Zech* l. c. § 265. — Rigor moderatus diss. I. c. 1. § 75. sq.

(65) *Schmalzgr.* h. t. n. 3.; *Vermeersch* l. c. n. 364.

(66) *Schmalzgr.* h. t. n. 6. sq.; *Zech* l. c. n. 266.; *Vermeersch* l. c. n. 374. ubi apte expolitur tradit argumentum rationis ex natura contractus mutui ab antiquis theologis de promptum et insuper argumentum efficax desumit ex legibus ab Ecclesia contra usuram latis et in specie ex encycl. Benedicti XIV. « *Vix pervenit* ». Aliter *D'Annibale*, n. 533. et ex parte *Ballerini* l. c. mutato nomine contractus in contractum locationis pecuniae, quem apte corrigit in notis *P. Palmieri*. De illiciteate ex iure divino *positivo* cfr. *Vermeersch* l. c. n. 358. sq. iunct. *Lehmkuhl*, Theol. mor. I. n. 1097.

(67) Cfr. *Lehmkuhl* l. c. n. 1097.; *Schegg*, Bibl. Archaeol. p. 686.; neque ad supremum Dei dominium vel legem quandam permissivam a Deo latam videtur esse confugiendum; *Vermeersch* l. c. p. 452. not. 1.

(68) *Schmalzgr.* l. c.; *Lehmkuhl* l. c. n. 1090. sq.

Quod iure divino naturali et positivo fuit proscriptum, id inde a primis saeculis pro proclivitate hominum ad lucra illicita etiam Ecclesia damnavit et punivit.

Hinc iam in Concilio Illiberitano (a. 300.-306.) c. 20. = c. 5. D. 47. contra clericos et laicos usurarios graves statutae sunt poenae (69). Quam sententiam fere ad verbum secutum est Concilium Arelatense (a. 314.) c. 12. = c. 2. C. XIV. q. 4. Celeberrimus vero hac in re est c. 17. Concilii Nicaeni (a. 325.). = c. 2. D. 47. et c. 8. C. XIV. q. 4., quo patres primae Synodi oecumenici vestigiis antiquorum Patrum insistentes clericis non solum *expressas*, sed etiam *palliatas* usuras sub poena eiectionis e clero severe interdixerunt (70). Quae sanctiones postea nequaquam in desuetudinem abierunt, sed frequenter ab Ecclesia fuerunt confirmatae (71).

Quodsi in antiquis istis canonibus, excepto cit. canone Concilii Illiberitani, expresse tantum clericis usura prohibeatur, subsequentibus saeculis praesertim ex saeculo octavo etiam laicis frequenter usurae sub comminatione poenarum canonicarum interdicuntur (72).

Quibus in canonibus magna ex parte in decretum Gratiani translatis haud levis fuit varietas in poenis usurae inflictis; at per c. 13. Conc. Later. II. (a. 1139.) et c. 25. Conc. Later. III. (a. 1179.) = cap. 3. X. h. t. aliisque canonibus et Decretalibus collectioni authenticae Gregorii IX. h. t. insertis maior uniformitas est inducta et usurae reatus accuratius circumscriptus.

Post publicatam collectionem Gregorii IX. in Conc. Lugd. II. (a. 1274.) c. 26. 27. = cap. 1. 2. h. t. in Sext. et in Concilio Viennensi (a. 1311.) = cap. unic. h. t. in Clem. nova prodierunt statuta contra usurarios, quibus confirmatis antiquis iuris sanctionibus (cap. 1. h. t. in Sext.) rigor poenarum in novas usurarias artes extenditur (73). Qua in re maxime eminet

(69) *Hefele* l. c. t. I. p. 163. sq.

(70) *Hefele* l. c. p. 421. sq.

(71) Cfr. c. 44. Apost.; c. 13. Conc. Carthag. (a. 345.-348.); c. 4. Conc. Laodic. (a. 343.-381.) = c. 9. D. 46.; c. 8. (S. Leo I.), c. 1. (Gelas. I.) C. XIV. q. 4.; c. 10. (S. Leo I.) D. 46.; *Kober* l. c. p. 607. sq.; *Funk*, Geschichte d. kirchl. Zinsverb. p. 7.

(72) Cfr. c. 53. Conc. Paris. (a. 829.), c. 17. Conc. Calchutt. (a. 787.); *Kober* l. c. p. 705. 721.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 196. sq. demptis minus accuratis assertionibus; *Schiappoli* l. c. n. 346. De legibus fori saecularis cfr. *Pertile* l. c. p. 458. sq.

(73) De tolerantia modo facta modo negata Iudaeis cfr. *Maffei* l. c.

Clementis V. Const. l. c. in Clem., qua statuta civilia usuras approbantia condemnantur et magistratus illa observantes excommunicantur, denique si qui pertinaciter affirmare praesumant, exercere usuras non esse peccatum, veluti haeretici dicuntur puniendi (74).

Ab istis normis de usura stabilitis Ecclesia in Conciliis saeculis decimo quarto et quinto non recessit (75); neque id factum est a Martino IV. et Callixto III., cum census reales approbarent (76). In Concilio vero Lateranensi V. Leo X. Const. “*Inter multiplices*”, 5. Maii 1515. vindicatis montibus pietatis a nota usurae denuo declaravit usuram in eo consistere, quod *ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu nullo periculo lucrum foetusque quaeratur*.

Pius V. Const. “*In eam*”, 28. Ianuar. 1571. denuo ius divinum de usuris interpretatus est simulque Const. “*Cum onus*”, 19. Ianuar. 1569. de censibus sanctiones canonicas condidit, quae certe non ubique in praxim fuerunt deductae (77); Benedictus XIV. vero cit. Const. “*Vix pervenit*”, 1. Nov. 1745. iterum *doctrinam Ecclesiae* de usuris explicavit et inculcavit (78). Quae constitutio licet definitio ex cathedra non sit et ad solos Episcopos Italiae fuerit data, tamen magnae est auctoritatis (79). Aucto commercio immutatisque non raro legibus civilibus de usura inde ex ultimo saeculo novae de usura ortae sunt difficultates et controversiae veluti de titulo legis civi-

p. 140.; Vermeersch l. c. p. 465.; Gaggia, Le usure nelle fonti del diritto canonico (Rivista internaz. di scienze sociali, 1897. p. 536); Pertile l. c. p. 462. sq.

(74) Cfr. de titulis *accessoriis* iam ab antiquis doctoribus admissis: Goffred. da Trano h. t. n. 9.; S. Thomas l. c. art. 2.; Hostiensis, Summa h. t. n. 6. sq. De evolutione horum titulorum extrinsecorum a medio saec. XIII. ad finem saec. XVI. cfr. Funk, Geschichte d. Kirl. Zinsverbotes p. 4. sq.; Neumann, Geschichte des Wuchers in Deutsch. bis zur Begründung der heutigen Zinsengesetze (1654.) p. 163. sq.

(75) Hefele l. c. tom. VI. p. 205. 225. et multis aliis locis.

(76) Lehmkuhl l. c. n. 1094.; cap. 1. (Martinus V. a. 1425.) cap. 2. (Callixtus III. a. 1455.) de empt. et vend. III. 5. in Extrav. com.; Schmalzgr. h. t. n. 154. sq.

(77) Zech l. c. § 293.; Lehmkuhl l. c. n. 1094.

(78) De controversiis, quae in Italia illam Encycl. praecesserunt cfr. Van Roey l. c. p. 36. sq.; Funk, Scipio Maffei p. 6. sq.; Vogelsang, Zins u. Wucher p. 61. sq. qui non pauca asserta Funk merito refellit.

(79) Van Roey l. c. p. 43. sq. ubi admittens illam Constitutionem non esse locutionem ex cathedra solide propugnat esse iudicium dogmaticum Rom. Pontificis ad universam Ecclesiam pertinens.

lis (80). Quae controversiae ab Ecclesia definitiva sententia nondum sunt diremptae (81); at certae censurae iure antiquo usurariis ipso facto inflictae in Pii IX. Const. „*Apost. Sedis* „ silentio premuntur eamque ob causam sunt abrogatae (82).

II. De reatu usurae.

412. Usurae delictum committitur omni usura sive moderata sive excessiva, *si desit iustus titulus* et solummodo inter se discrepant sicut furtum maius et furtum minus. Item usura illicita est in omnes sive pauperes sive divites; sive mutuum, ex quo sine ullo titulo extrinseco percipitur, ad scopum consumptivum sive ad finem lucrativum sit datum. Quamvis enim usura *oppressiva* ad instar furti in pauperes et misera- biles et parum peritas vel leves personas sit damnabilior ideoque *frequentius* a legibus canonicis et civilibus proscripta, tamen exinde usurae contra divites ex sola ratione mutui exactae non cessant esse illicitae vereque iniustae contra iusti- tiam commutativam (83).

413. Quodsi cum mutuo alius iustus titulus *extrinsecus* concurrat, ob quem ultra sortem etiam in aliis negotiis vel contractibus aliquid exigi potest, foenus perceptum usurarium sive vere illicitum et iniustum non amplius dici potest (84). Eiusmodi legitimi iustique tituli sunt *damnum emergens*, *lucrum cessans*, *periculum sortis*, *poena conventionalis* ob no- tabilem et culpabilem moram (85). At minime iustorum titu-

(80) *Schmalzgr.* h. t. n. 11. sq. 20. sq. n. 144. sq.; *Zech* l. c. §§ 295. 283. sq., qui difficultatem conciliandi *praxim cum theoria* perspectam habuerunt, nihilominus titulum legis civilis ad solvendam difficultatem non admise- runt. Quare sine ullo fundamento *Zech* tamquam patronus tituli ex lege civili allegatur, quem potius l. c. § 283. sq. tum quoad *factum* tum quoad *principia*, quibus innitur, plane reiicit. Cfr. quoque *Zallinger* h. t. § 219. sq.; *Zacharia* in ed. oper. *P. Pichler* tom. II. append. § 182. sq.

(81) Cfr. *Santi* h. t. n. 14.; *De Angelis* h. t. p. 287. sq.; *Lehmkuhl* l. c. n. 1102. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. cum notis *P. Palmieri*.

(82) Controversias theologicas inde a medio saec. XVI. exortas et usque ad ultimum saeculum diverso modo productas apte atque fuse exponit *Van Roey* l. c. a p. 3.

(83) *Bened. XIV.* Const. „*Vix pervenit* „ § 5.; *Zech* l. c. § 208.; *Zallinger* h. t. § 225.; *Lehmkuhl* l. c. n. 1093.

(84) *Benedictus XIV.* l. c. §§ 7. 8. 9. 10. 11. 12. 22.; *Lehmkuhl* l. c. n. 1090. 1099. sq.; *Bucceroni*, Inst. Theol. Moral. I. p. 349. sq.

(85) *Schmalzgr.* h. t. n. 20. 90. sq.; *Zech* l. c. § 275. sq.; *Zallinger* h. t. § 226.; *Lehmkuhl* l. c.; *Bucceroni* l. c.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 687. sq.; *Vermeersch* l. c. n. 366.

lorum nomine comprehenduntur stipulatio sive pactum mutuo pro arbitrio adiectum, carentia pecuniae, obligatio non repetendi sortem ante *certum* tempus, nisi alius titulus iustus accedat, usus rei mutuatae et aestimabilitas usus, nisi ad alium titulum reducat (86).

Imo neque sensu stricto vera quaedam *foecunditas* pecuniae nostra quoque aetate videtur posse allegari tamquam iustus titulus, cum nulla appareat ratio, ob quam pecunia nostra aetate suam naturam rei fungibilis *essentialiter* mutarit (87). Denique etiam titulo praemii sive *taxae legalis* ut titulo quodam speciali et legitimo atque ab aliis distincto *solae* lege civili vel consuetudine constituto non est insistentum (88). Etenim huiusmodi titulus legalis, si referatur ad leges Germaniae nititur manifesto errore facti tum quoad antiquum (89) tum quoad novum ius Germaniae (90). Neque firmius argumentum suppeditant antiquae leges romanae. Illae enim facile aliam admittunt interpretationem et mirum plane esset, si antiqui doctores in iis explicandis communi consensu

(86) *Zech* l. c. § 269. sq.; *Zallinger* h. t. § 218.; *Vermeersch* l. c. p. 491.

(87) Quam foecunditatem pecuniae ut titulum iustum et distinctum iam suo tempore a nostro non adeo distante reiecerunt et solide refutarunt *Zech* l. c. § 271. et *Zallinger* h. t. § 218. eisque nostra aetate recte consentit *Bucceroni* l. c. p. 350. sq. Cfr. *Vermeersch* l. c. n. 365. Quare illud solummodo videtur esse concedendum, nostra aetate facilius et frequentius haberi unum ex titulis iustis iam pridem receptis aut facilius nostra aetate aliis contractibus a mutuo distinctis iustum lucrum percipi; at exinde non sequitur, ut recte iam monet *Benedictus XIV.* l. c. § 22. naturam contractuum mutari. — Qua ratione ex mutatis circumstantiis oeconomicis explicetur sine contradictione et sine mutatione in doctrina diversitas *disciplinae* in prohibitione et punitioe usurarum, accurate discutit *Vermeersch* l. c. n. 375. sq. 368. sq. ubi in examen revocat diversas Doctorum catholicorum explicationes ad conciliandam antiquam severitatem cum praesentitiori disciplina in responsis Sanctae Sedis contenta. Cfr. quoque *Lehmkuhl* l. c. n. 1105. sq.; *Van Roey* l. c. p. 148. sq.

(88) Istius tituli principalis quidam patronus fuit *P. Pichler* h. t. n. 8. sq. cum paucis theologis et canonistis contra *communem* theologorum sententiam, ut ipse fatetur. Quae sententia licet acerbius et manifestis exaggerationibus esset impugnata a *Concina*, tamen a *P. Zech*, qui *P. Pichler*, sui quondam magistri, contra nimium zelum *Concinae* causam susceperat, minime fuit approbata; sed reiecta l. c. § 283. Qua in re *Zech*, inprimis *P. Schmalzgrueber* h. t. n. 11. sq. 20. sq. aliosque praeclaros theologos et canonistas habuit praedecessores, sed etiam *Zallinger* h. t. § 219. 220. 224. suum discipulum aliosque habuit sectatores usque ad nostram aetatem. Cfr. *Lehmkuhl* l. c. n. 1102.; *Cathrein* l. c. n. 420.

(89) *Zech* l. c.; *Zallinger* l. c.

(90) Cfr. Cod. crim. Germ. § 302.; *Cathrein* l. c.

errassent neque unquam toto medio aevo ad istum titulum provocassent (91). Imo ipsa Ecclesia suis legibus in Decreto Gratiani et Decretalibus oleum et operam perdidisset, si *leges romanae* v. g. quatuor vel quinque pro centum ex sese proprium titulum legitimum constituissent et contra verborum tenorem de solis quibusdam *excessivis* usuris leges ecclesiasticae essent intelligendae. Maxime vero Constitutio Clementis V. h. t. in Clem. reprobans huiusmodi statuta civilia solido careret fundamento, si lege civili taxa foenoris independenter ab aliis titulis posset definiri. Rationes vero *internae* pro hac sententia allatae iam ab antiquis canonistis fuerunt solide refutatae (92); nova vero argumenta ex auctoritate responsorum S. Congreg. Roman. petita non videntur esse peremptoria vereque concludentia (93).

414. Pari ratione ex aliis contractibus ad mutuum accedentibus vel potius, in quos mutuum transmutatum est, lucrum quoddam percipi potest (94), veluti ex contractu societatis aliisque negotiis similibus, maxime vero nostra aetate ex societatibus actionum. Quibus in contractibus minime comprehenduntur contractus palliatae usurae iam antiquitus reprobati (95) neque novae artes et fraudes recentes campsorum.

(91) *Schmalzgr.* h. t. n. 11. sq. n. 144. sq.; *Zallinger* h. t. § 224.

(92) *Zech* l. c.; *Schmalzgr.* l. c. — Cfr. quoque ex recentioribus *Lehmkuhl* l. c. n. 1102.; *Vermeersch* l. c. n. 366. 372.; *Van Roey* p. 287. sq. ubi p. 295. sq. merito non admittitur provocatio ad altum dominium Status, qua passim explicatur translatio domini ad privatos per *praescriptionem* aut in bona communitatis per *expropriationem* publicam, quae provocatio ob disparem plane rationem non potest inservire ad explicandum titulum legalem pro exigendo auctario, quia in illo sic dicto *alto dominio* non continetur potestas aequalitatem naturalem contractus immutandi; quae si includeretur, invocatum dominium altum Status in temporalia non iam esset *potestas* ius domini privati accurate determinandi et ad bonum commune dirigendi, sed vere idem esset ac *dominium plenum*. Multo minus *iustitia* exacti auctarii potest explicari per officium lege impositum omnibus contrahentibus consentiendi in auctarium, quamvis ex *natura* mutui nullatenus *debitum*; tale enim officium ex lege ortum non videtur quomodo directe ad *iustitiam commutativam* pertinere possit, nec etiam probabilis videtur talis legislatoris potestas. Porro singuli contractus *in seipsis* spectati, tamquam aliquid *absolutum*, iustitiam importare debent, neque ex commodis communibus aliunde indirecte resultantibus tollitur contractus inaequalitas, atque ex eo quod hodie lucrer ego quod alia occasione alius lucratur est in me ex mutuo mihi dato, natura contractus eiusque ad leges iustitiae conformitas vel difformitas non mutatur.

(93) *Lehmkuhl* l. c. n. 1103.

(94) *Benedictus XIV.* h. §§ 8. 22.; *Zech* l. c. § 289. sq.; *Zallinger* h. t. § 230. sq.

(95) *Zallinger* h. t. § 228.; *Schmalzgr.* h. t. n. 28. sq.

III. De poenis usurae.

415. *Usurarii manifesti* (96) sive ipsa notorietate facti quae nulla tergiversatione celari potest sive in iudicio confessi vel convicti et per sententiam iudicis condemnati, ipso facto incurrunt infamiam et consequenter sunt irregulares sive inhabiles ad ordines et beneficia ecclesiastica (97). Praeterea iidem ab absolutione sacramentali et *communione eucharistica* aliisque *sacramentis* arcendi sunt, donec realiter et plenarie usuras restituerint vel saltem idoneam dederint cautionem de restitutione pro viribus perficienda. Insuper usurarius manifestus ante restitutionem vel cautionem non est permittendus, ut sancto altari ministret, licet aliis divinis officiis interesse non prohibeatur. Neque admittendae sunt a clericis *oblaciones* usurarii manifesti et contumacis, nisi agatur de oblationibus, quas usurarius debet ex titulo oneroso aut de parvis eleemosynis, ne Ecclesia videatur ditescere ex rebus iniustis forte a pauperibus extortis et ratam habere iniustitiam usurariorum (98). At sententia *suspensionis*, quae ex cap. 3. X. h. t. et cap. 2. h. t. in Sext. ipso facto fuit inflicta clericis admittentibus huiusmodi oblationes aut tradentibus sepulturae usurarios manifestos in sua contumacia decedentes (99), propter silentium Pii IX. in Const. "*Apost. Sedis* „ non amplius viget. Denique *laicus* usurarius, si in delicto suo notorio contumaciter perseveret, *per sententiam ferendam* est excommunicandus (100), et si impenitens decedat, *ecclesiastica privandus est sepultura* (101). Excommunicatio vero quae iure antiquo scienter sepelientibus manifestos usurarios sine poenitentia mortuos ipso facto fuit statuta (102) ob omissionem huius censurae in Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „ omnino abrogata est. Quae de *testamentis* manifestorum usurariorum ipso facto irritis iure antiquo sancita sunt, si non servantur con-

(96) *Thesaurus* l. c. cap. 1.; *Schiappoli* l. c. n. 355. sq.; *Hollweck* l. c. § 191.

(97) Cap. 11. X. de excess. Praelator. V. 31.; *Thesaurus* l. c.; *Schmalzgr.* h. t. n. 304.

(98) Cap. 3. X. h. t.; *Thesaurus* l. c.

(99) *Thesaurus* l. c. cap. 3. 4.

(100) Cap. 7. X. h. t.

(101) Cap. 3. X. h. t.; cap. 2. h. t. in Sext.

(102) Cap. 1. X. de sepult. III. 7. in Clem.; *Thesaurus* l. c. cap. 5.

ditiones cap. 2. h. t. in Sext. praescriptae (103), salvis legibus divinis de obligatione restituendi iniuste acquisita, quae in ipsos haeredes bonorum usurarii transit, ex disciplina vigente Ecclesiae non iam videntur esse practici momenti. Abrogata quoque est per Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „ excommunicatione latae sententiae cap. unic. h. t. in Clem. inflicta magistratibus, qui condunt statuta usurariam pravitatem approbantia (104).

416. Quodsi *clerici* ipsi turpes usuras pertinaciter recipere praesumpserint, ab officio et beneficio per sententiam ferendam *sunt suspendendi* atque adeo ecclesiastici officii periculum i. e. *poenam privationis* patiuntur. At personae sive in collegiis vel universitatibus coadunatae poenas suspensionis vel excommunicationis vel interdicti personalis et localis, quibus cap. 1. h. t. in Sext. (i. e. Greg. X. in Conc. Lugd. II.) ipso facto pro diversitate graduum fuerunt innodatae, si usurarios manifestos in suis territoriis contra tenorem cit. cap. Gregor. X. tolerarunt, certe post Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „ de istis censuris tacentis non amplius ligantur.

IV. De procedura iudiciali in causis usurae.

417. Delictum usurae per se et ordinarie est *mixti fori*, nisi agatur de firma et generali declaratione doctrinae mores fidelium in materia usurae spectante, quae soli Ecclesiae sive Rom. Pontifici est reservata. Unde ordinarie in utroque foro in usurarios procedi potest et praeventioni de se est locus, nisi iudex ecclesiasticus pro more recepto huius delicti coercionem in foro externo iudici saeculari relinquat (105). Speciatim vero de delicto usurae iam cap. 15. X. h. t. ab Innocentio III. (a. 1207.) cautum fuit, quod contra manifestos usurarios aliis argumentis convictos, licet accusator non appareat *ex officio*, per Episcopum possit procedi ad infligendas poenas canonicas. Praeterea cum ex cap. unic. § 2. h. t. in Clem. pertinaciter asserentes, usuras exercere non esse peccatum, ut haeretici fuissent puniendi, etiam Inquisitores haereticae pravitatis contra usurarios de isto errore diffamatos vel suspectos tamquam iudices competentes procedere potuerunt et debuerunt.

(103) *Schmalzgr.* h. t. n. 307.

(104) *Thesaurus* l. c. cap. 6.

(105) *Schmalzgr.* h. t. n. 292. sq.

§ 5. DE DAMNO DATO (106).

418. *Damnum datum* (107) intelligitur delictum, quo res aliena dolo vel culpa sine ullo damnificantis lucro vel emolumento diminuitur.

Quae diminutio, ut patet iam ex ipsa definitione, potest fieri *dolo, culpa, fortuito* (108). Qua in re dubium non existit, quin is, qui alteri damnum *dolo* intulit, etiam ex iure canonico (cfr. cap. 2. sq. X. h. t.) ad iustam damni compensationem omnino obligetur idemque obtinet, si ex *culpa* damnum fuerit illatum. Quodsi *fortuito* et sine dolo vel culpa et sine ulla praevisione damnum ortum sit, etiam obligatio ad damni reparationem nequit urgeri (109).

Praeterea dolosa damnificatio praesertim si sacrilega (110) fuerit, a iudice ecclesiastico etiam poenis arbitrariis castigari potest.

§ 6. DE NOVI OPERIS NUNTIATIONE (111).

419. Damnum aliquando inferri potest, si quis in suo vel alieno fundo cum praeiudicio alterius aedificium quoddam novum molitur vel prioris formam immutat.

Ut damnum ex huiusmodi novo opere avertatur, ad analogiam citationis, a iure concessa est novi operis *nuntiatio*, quae est *legitima prohibitio aedificanti vel novum opus paranti facta, ne interim in aedificando pergat, donec de iure aedificandi vel aedificium immutandi constiterit, aut suo nomine praestita prius sit satisfactio*. Quare cum etiam in foro ecclesiastico fieri possit, ut aedificatio ecclesiae vel conventus vel instituti ecclesiastici in praeiudicium alterius vel vicissim inchoetur,

(106) Lib. V. t. 36. X. de iniur. et damn. d.; Dig. XXXIX. 2. de damno inf.; Regul. pen. Greg. art. 267. (del danno dato); Cod. crim. Ital. art. 424. sq., Germ. § 302. sq., Hispaniae art. 575. sq.; Berner l. c. p. 498. sq.; Hollweck l. c. § 190.; Ferrini Cont., Diritto pen. rom. n. 219. sq.

(107) Schmalzgr. h. t. 36. n. 54.; Muenchen l. c. p. 625. sq.

(108) Schmalzgr. h. t. n. 55. sq.; Hinschius l. c. tom. V. p. 195.

(109) Schmalzgr. h. t. n. 79. sq.

(110) Regul. pen. Greg. art. 78. 79.; Caramelli l. c. p. 159. sq. 385. sq.

(111) Dig. XXXIX. 1. de operis novi nuntiatione; Arndts-Serafini, Lehrb. d. Pand. § 330.

mirum non est, quod hac in re statuta sacrorum canonum Principum constitutiones probarint (112).

Prohibitio ista est aut *publica*, si fiat ipsa iudicis auctoritate, aut *privata*, si fiat ab eo, qui praeiudicium timet (113), sive verbis (*verbalis*) sive re (*realis*), si quod in nostro fundo aedificatum est, ad defensionem possessionis cuique privato permissam destruat, dummodo id contingat lite nondum pendente apud iudicem.

420. Nuntiatio novi operis, ut sit legitima, debet fieri ab eo (114), qui ius nuntiandi novum opus habet, cuius scilicet ius *reale* novo opere laeditur, velut a proprietario fundi, ab habente servitutem et etiam a superficiario ac emphyteuta, porro fiat necesse est coram personis et tempore, loco, forma et ex causis a iure probatis, non ut *propriae* tantum *malitiae* indulgeatur. Hinc nuntians novum opus quamprimum rem ad iudicem deferat eoque auctore iuramentum calumniae praestet (115).

Effectus nuntiationis novi operis sunt: I. Qui aedificium extruere coepit, in novo opere pergere non potest, aut si aedificare pergat, opus inchoatum demoliri tenetur, nisi nuntiatio fuerit notorie iniusta (116). — II. Si nuntiatus cautionem offert de demolitione operis eo in casu peragenda, quo litem in iudicio perderet, nuntians per se optionem habet (117), utrum cautionem admittere, an potius se obligare velit, quod intra tres menses praeiudicium iuris sui in iudicio probaturus sit. Elapso termino trium mensium nuntiatus pergere potest in novo opere, nuntians vero in proseguenda causa, si ius suum intra trimestre non plene probavit (118). — III. Nuntians ex iniusta nuntiatione tenetur de dolo, actione iniuriarum, aut interdicto “ *ne vis fiat* „ vel interdicto “ *uti possidetis* „ (119).

(112) Cap. 1. X. de novi oper. nunt. V. 32.; Zech, De iud. eccl. sect. I. § 175. sq.; Schmalzgr. h. t. n. 1.

(113) Quae divisio etiam aliter intelligi potest, si ipsius fundamentum desumitur ex *causa*: atque ita *publica* est, quae fit propter praeiudicium loci publici, quae cuique fideli est permissa, *privata* si fiat in causa privata. Quae fit auctoritate iudicis ad instantiam partis dicitur *iudicialis*, quae directe ab ipsa persona quae sibi timet damnum, *extraiudicialis*. Cfr. Arndts-Serafini l. c. § 330.; Boeckhn h. t. n. 2. 3.

(114) Schmalzgr. h. t.; n. 2.; Arndts-Serafini l. c.

(115) L. 1. 5. D. de operis nov. nunt.; Boeckhn l. c. n. 3. sq.

(116) Cap. 1. 2. 3. X. h. t.; Zallinger h. t. § 261.

(117) Nuntians vero debet admittere cautionem, si ipsius ius liquidum non est aut aedificans ex dilatione pateretur damnum.

(118) Cap. 3. 4. X. h. t.

(119) Cfr. S. C. Ep. et Reg. in causa Spolet. 21. Sept. 1838. de prospectu tollendo in monasterium monialium (Bizzarri, Collectanea p. 88.).

CAPUT VII.

DE DELICTIS CONTRA FIDEM PUBLICAM,
HONOREM BONAMQUE FAMAM.

TITULUS XXI.

DE CRIMINE FALSI ET COLLUSIONE.

(*Lit. V. tit. 20. de crim. fals., tit. 22. de collusione deteg.*).

421. Fontes : Decret. Grat. c. 3. D. 19. c. 7. D. 50.; c. 97. § 4. C. I. q. 1.; c. 16. C. III. q. 9.; c. 7. C. V. q. 6.; c. 33. C. XII. q. 2. — Compl. I. I. V. t. 16. d. crim. f.; t. 18. de collusione; Cpl. II. I. V. t. 9. de falsariis; Cpl. III. I. V. t. 11. de falsariis; Cpl. IV. I. V. t. 8. de crim. f. — Decret. Gregor. IX. l. c.; Extravg. Ioann. XXII. tit. 10. de crim. f.; Extravg. com. I. V. t. 6. de crim. f. — Lib. Sept. I. V. t. 10. de falsis et falsum exponentib., t. 14. de monetar. tonsor. — Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* » (1).

Scriptores : Comment. iur. Decret. in cit. tit. (2) — *S. Raymundus*, Summa I. I. t. 10. de mendacio. — *Zech*, De iud. eccl. sect. II. tit. 30. de crimine falsi; *Vering* l. c. § 199. — *Muenchen* l. c. p. 531.; *De Luca* l. c. n. 284. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Falsum, cap. 1. sq.; *Ferraris* l. c. v. Falsum — *Kober* l. c. p. 606. 720. 746. sq. 753. sq.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 199. sq. 845. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 358. sq.; *Hollweck* l. c. § 197. sq.; *Pertile*, Storia del diritto pen. p. 547. sq.

Praenotiones.

422. Finita expositione delictorum, quibus externa et physica bona hominum principaliter laeduntur, reliquum est, ut secundum ordinem ab ipso divino legislatore in decalogo servatum crimina in fidem publicam et honorem famamque bonam hominum proxime commissa, quae bona altiora ordinis socialis laedunt, accuratius explicentur (3). Qua in re huic titulo reservamus disputationem de falso eiusque singulari specie i. e. de collusione, relinquentes titulo sequenti disquisitionem de maledicis et iniuriis.

(1) Dig. XLVIII. 10. de lege Cornelia de falsis; Cod. IX. 22. ad leg. Cornel. de fals.; Dig. XL. 16. de collus. det.; Cod. VII. 20. de coll. det. Regul. pen. Greg. art. 101. 153. sq. 208. sq.; Cod. crim. Ital. art. 256. sq.; Germ. §§ 146. sq. 164. sq. 262. sq.; Hisp. art. 280. sq.; *Berner* l. c. p. 471. sq. 526. sq.; *Ferrini* Diritto pen. rom. n. 322. sq.

(2) Cfr. ex Theol. *S. Thomas* l. c. 2. 2. q. 122. art. 6. q. 109. 110.; *Lehmkuhl* l. c. tom. I. n. 1175. sq.

(3) *S. Thom.* l. c.

§ 1. DE CRIMINE FALSI.

I. Notio, divisio, historia criminis falsi.

423. Notio et divisio. Crimen *falsi* universim spectatum definiri potest (4): *Dolosa veritatis immutatio* (5) *in damnum* (6) *alterius facta*. Quare ad constituendum crimen falsi tria requiruntur scilicet veritatis immutatio, dolus, damnum alterius. Quodsi unum ex istis tribus elementis desit, potest existere falsum vel quasi falsum (7); at crimen falsi sensu stricto non habetur.

Crimen falsi cum tot diversis modis committi possit, illius *divisio* haud raro fit potius secundum practicam quam enumerationem legibus conformem, quam secundum ordinem vere logicum. Etenim legislatores potissimum certas species criminis falsi ob singularem atrocitatem specialibus poenis persecuti sunt et genericam rationem criminis falsi eiusque logicam divisionem minus curarunt (8). Nihilominus veteres canonistae apte distinguunt crimina falsi: I. Ratione *obiecti*, in *personalia* et *realia*; illa committuntur circa personas v. g. mutatione nominis, haec circa res. — II. Ratione *modi*, in *falsa dicto, scripto, facto, usu*, commissa. — III. Ratione *negotii*, in *iudicialia* et *extraiudicialia*, quatenus crimen falsi in iudicio aut extra illud patratur (9). Atque ex diversis illis formis, quibus crimen falsi committitur, non paucae proprium quoddam specificumque nomen consecutae sunt veluti periurium, concussio, praevaricatio. Aliquando etiam accidere potest, ut falsum concurrat cum alio delicto, sed ipsius praecipuum elementum non constituat v. g. in homicidio proditorio.

424. Notae historicae. Crimen falsi, quod ipsa lege divina naturali et positiva est proscriptum, inde a primis saeculis quoad omnes suas species nequaquam legibus poenalibus Ec-

(4) *Schmalzgr.* h. t. n. 2. 3.

(5) Cfr. c. 3. (S. Aug.) C. XXII. q. 2.; Novel. 73. pr.

(6) *Schmalzgr.* h. t. n. 4. sq.

(7) Cfr. pr. Inst. de oblig. IV. 5.; *Zallinger* h. t. § 233.; *Schmalzgr.* h. t. n. 11.; *Berner* l. c. p. 473. sq., ubi de generica notione criminis falsi suo modo philosophatur et *Muenchen* l. c. n. 532. sq. difficultatem proponendi definitionem genericam aptamque divisionem huius delicti exaggerat.

(8) *Berner* l. c. p. 472.

(9) *Schmalzgr.* h. t. n. 12.; *Zallinger* l. c.; *Muenchen* l. c.

clesiae reperitur damnatum poenisque canonicis castigatum. Sane falsi *accusatores* falsique *testes* in iudicio iam primis saeculis in Conciliis subiiciuntur poenis canonicis (10) atque mox etiam in falsificatores *chartarum*, praesertim si fuerint clerici, severae commemorantur sanctiones poenales (11). Verumtamen de delicto falsae *monetae* (12) et iniusta *immutatione ponderis* et *monetae* (13) in antiquissimis fontibus speciales et expressae leges criminales non inveniuntur (14). Longe frequentius tempore medii aevi occurrunt leges ecclesiasticae contra falsificatores documentorum *ecclesiasticorum* et inprimis Litterarum Sedis Apostolicae (15), neque desunt sanctiones poenales in falsificationes documentorum saecularium (16). Quae leges in ipsam collectionem authenticam Gregorii IX. et ex parte etiam in Bullam Coenae sunt translatae atque nostra quoque aetate Pius IX. in Const. "*Apost. Sedis*", in falsificatores Litterarum Apostolicarum severas censuras retinuit.

Collusio, quae in altera rubricae parte commemoratur, est species quaedam *falsi iudicialis* et pariter antiquissimis temporibus in illam specialis poena canonica non reperitur statuta. At iam Gregor. M. a. 593. (cap. 1. X. de collus. det.) in istud delictum animadvertit neque Gratianus (c. 8. C. II. q. 3.) collusionem silentio praeterit; singulari vero rigore ab Alexandro III. (a. 1159.-1181.) cap. 3. X. eod. tit. procedendum fuit in clericos colludentes in materia beneficiis, quem secutus

(10) Cfr. c. 73. 74. 75. Conc. Illiber. (a. 300.-306.); c. 14. Conc. Arelat. (a. 314.); c. 24. Conc. Arel. II. (a. 443.-452.).

(11) Cfr. c. 50. Conc. Agath. (a. 506.); c. 8.; Conc. Aurel. III. (a. 538.). Qui rigor sequentibus saeculis non est emollitus, ut patet ex decreto Gratiani (v. g. c. 4. (Greg. 11.) C. V. q. 6.) et ex decretalibus Gregorii IX. cap. 1. 2. X. de calumn. V. 2.; *Hinschius* l. c. p. 201. sq.

(12) In Conc. Later. I. (a. 1123.) c. 15. prima vice istud delictum in fontibus ecclesiasticis commemoratur et punitur. Cfr. quoque c. 97. § 4. (S. Aug.) C. I. q. 1.; cap. 18. (Innoc. III. a. 1199.) X. de iureiur. (II. 24.); Clem. V. (a. 1308.) et Ioann. XXII. (a. 1322.) in cap. unic. tit. 10. de crim. f. in Extrav. Ioann. XXII.; *Kober* l. c. p. 753. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 362. sq. 366. sq.

(13) Cfr. Conc. Paris. (a. 829.) l. I. c. 51.; cap. 2. X. de emp. III. 17.

(14) Cfr. *Kraus* l. c. v. Falschmuenzerei; *Schmitz* l. c. p. 629. 829.; *Hinschius* l. c. p. 200. sq.

(15) Conc. Tribur. (a. 895.) in c. 3. II. 19.; cap. 2. (Luc. III. a. 1181.-1185.) cap. 4. (Innoc. III. a. 1193.) X. h. t.; cfr. quoque reliqua cap. h. t. X.

(16) Cap. 3. X. h. t. (Urb. III. a. 1185.-1187.) de falsificatione sigilli regis; *Hinschius* l. c. p. 200.

est Gregorius IX. (cap. 4. X. eod.) in permittenda nova accusatione vel inquisitione, si collusione obtenta fuisset absolutio. Qua in re usque ad nostram aetatem maxime curandum est iudici ecclesiastico, ut ipse in causis *matrimonialibus* collusionem coniugum detegat. Cfr. Bened. XIV. Const. “*Nimiam licentiam*”, 18. Maii 1743. contra pacta non appellandi in causis nullitatis matrimonii. Negari vero non potest, secundum disciplinam recentiore propter institutionem *defensoris* vinculi matrimonialis et *promotoris* fiscalis et introductionem proceduræ iudicialis potius per *inquisitionem* quam per accusationem privatorum, periculum collusionis partium litigantium in foro ecclesiastico multum esse imminutum.

II. De diversis delictis falsi eorumque poenis.

425. “*Dicto*”, quamvis multiplici ratione veritas immutari possit, tamen neque leges ecclesiasticae neque leges civiles quodlibet mendacium poenis subiiciunt (17). Maxime vero etiam in foro ecclesiastico castigatur illud falsum tamquam verum crimen, quod testes (18) in iudicio patrant per *falsas attestations* scienter et dolose prolatas atque adeo forte iuramento firmatas (19). Huiusmodi enim testis ex iure canonico incurrit poenam infamiae (20) atque si clericus sit, deponendus est (21). Porro criminis falsi in iudicio reus est *advocatus*, qui dolose causam sui clientis *prodit*. Is, praeter reparationem damni per se debitam, poenis quoque arbitrariis, in foro ecclesiastico tamen receptis est puniendus (22). Quodsi ipse *iudex* ecclesiasticus praemio aut gratia aut odio ductus in gravamen partis *falsam* pronuntiat *sententiam*, ultra litis aestimationem a poenis arbitrariis non est immunis (23).

(17) *Zech* l. c. § 393. sq.

(18) *Schmalzgr.* h. t. n. 13. sq., ubi tres modos delicti committendi refert.

(19) Cap. 1. X. h. t.; c. 7. C. XXII. q. 5.; *Muenchen* p. 540.; cfr. *Pertile* l. c. p. 560. sq.

(20) Cfr. c. 9. C. III. q. 5. = cap. Pseudo-Isid. iunct. *Thesaurus* l. c. cap. 1.; *Schmalzgr.* h. t. n. 17.

(21) Cfr. c. 7. D. 50. (ex Conc. Agath. a. 506.) iunct. *Schmalzgr.* l. c.; *Kober* l. c. p. 606. 700. 720.

(22) *Schmalzgr.* h. t. n. 22.

(23) *Schiappoli* l. c. n. 375. sq. ubi hoc delictum vocat delictum *corruptionis*, quae potest esse *activa* et *passiva*. Textus cap. 1. de sent. V. 11. in Sext. a *Schmalzgr.* h. t. n. 24., *Santi* h. t. n. 2. aliisque allegatus ad instar aliorum canonum ab iisdem scriptoribus l. c. citatorum ex sese vi probandi caret et propter silentium Pii IX. Const. “*Ap. Sedis*” antiquatus est.

426. „ *Scripto* „ crimen falsi in foro ecclesiastico committunt praesertim (24) falsificatores Litterarum Apostolicarum et ex Pii IX. Const. „ *Apost. Sedis* „ n. 9. „ Omnes falsarii Litterarum Apostolicarum etiam in forma Brevis ac supplicationum gratiam vel iustitiam concernentium per Romanum Pontificem vel S. R. E. Vice-Cancellarios seu Gerentes vices eorum aut de mandato eiusdem Romani Pontificis signatarum; necnon falso publicantes Litteras Apostolicas etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes Vice-Cancellarii aut Gerentis vices praedictorum „ ipso facto incurrunt *excommunicationem speciali modo Romano Pontifici reservatam* (25). Cfr. quoque cap. 7. X. h. t.; Bulla Coenae § 6.; *Schmalzgr.* h. t. n. 29. sq.

Clerici vero, qui per se vel per alios falsarii Litterarum Apostolicarum fuerunt deprehensi, omnibus *officiis et beneficiis* ecclesiasticis ipso facto *sunt privati*, quodsi per se vel per alios falsitatis vitium exercuerint, etiam *degradationi* per iudicem ecclesiasticum sunt subiiciendi, ut, postquam brachio saeculari fuerunt traditi, legitimas luant poenas fori saecularis (26).

427. „ *Facto* „ falsarii sunt inprimis illi, qui alicui alienum *partum supponunt* (27), pondera et mensuras publice probata *corrumpunt* (28), merces *adulteratas* tamquam genuinas vendunt, *terminos agrorum dolose movent* (29); maxime vero, qui nummos *ex materia falsa* scienter *cutunt* aut *studiose expendunt*. Qui falsarii monetae ex iure antiquo excommunicandi sunt (30), praeterea pauperibus lucrum iniuste perceptum erogare tenentur. et si ipsorum facultates ad hoc non sufficiant, prudenti iudicis arbitrio alia poena plecti possunt;

(24) De falsificatoribus aliorum documentorum cfr. *Schmalzgr.* h. t. n. 25. sq.; *Thesaurus* l. c. cap. 5.; *Muenchen* l. c. p. 541. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 200; *Gasparri*, De sacr. ordin. n. 740.

(25) *Bucceroni*, Comment. n. 56.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 134. sq.; *Hollweck* l. c. § 199.

(26) Cap. 7. X. h. t. iunct. Innoc. X. Const. „ *In supremo* „ 8. Apr. 1653.; *Thesaurus* l. c. cap. 4.; *Kober* l. c. p. 746. sq.; *Pertile* l. c. p. 549. sq. de maiori rigore fori saecularis.

(27) Cap. 9. X. de poenit. V. 38.; *Schiappoli* l. c. n. 367.; *Pertile* l. c. p. 567.

(28) Cap. 2. X. de empt. III. 17.; *Schiappoli* l. c. n. 366.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 201. 847.; *Muenchen* l. c. II. p. 549.; *Pertile* l. c. p. 552. sq.

(29) *Schmalzgr.* h. t. n. 45. sq.; *Pertile* l. c. p. 558. sq.

(30) Cfr. c. 15. Conc. Later. I. (a. 1123).

porro perpetuo ex iuris dispositione sunt *infames*, et si clerici fuerint delinquentes, ultra praedictas poenas privandi sunt beneficiis habitis et ad beneficia recipienda inhabiles sunt reddendi (31).

428. “ *Usu* „ reatum criminis falsi contrahunt, qui falsitate ab aliis posita scienter utuntur vel potius fraudulenter abutuntur (32) veluti in colligenda et expendenda falsa moneta (33), vel in usu falsarum Litterarum Apostolicarum. Sublata (34) poena excommunicationis, in quam quis ex iure antiquo (cap. 4. § 1. X. h. t.) ipso facto incidit, si falsas Litteras Apostolicas se habere cognovit neque intra viginti dies destruxit aut resignavit, Pius IX. in Const. “ *Ap. Sedis* „ n. 33. (35) statuit: “ *Litteris Apostolicis scienter utentes vel crimini ea in re cooperantes* „ ipso facto incurrere excommunicationem Episcopis sive Ordinariis reservatam. Si clerici falsis Litteris Apostolicis utantur, officiis et beneficiis ecclesiasticis privandi sunt. Cfr. cap. 7. X. h. t.

§ 2. DE COLLUSIONE (36).

I. Notio, divisio, historia collusionis.

429. *Collusio* est latens et fraudulenta conventio inter actorem et reum (37).

Dividitur collusio in *praevaricationem* et in *tergiversationem*. Illa consistit, in tacito et fraudulento subsidio, quod accusator praestat accusato, ut accusatus falsa sententia ab-

(31) Cap. unic. h. t. V. 6. in Extrav. com.; Pius V. et Urbanus VIII. et Benedictus XIV. novas poenas a se in delictum nummarium intra Italiam statutas ad universam Ecclesiam non extenderunt. Cfr. *Thesaurus* l. c. v. Monetam; *Kober* l. c. p. 755. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 200. sq.; *Muenchen* l. c. II. p. 546. sq.

(32) *Schmalzgr.* h. t. n. 62. sq.

(33) Cap. unic. h. t. in Extrav. com.

(34) Cfr. de sublata quoque prohibitionem et sanctionem poenali capitis 4. pr. X. h. t.; *Thesaurus* l. c. v. Fals. cap. 6.

(35) *Bucceroni* l. c. n. 80.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 221. sq.; *Hollweck* l. c. § 200.; *Pennacchi* l. c. II. p. 55. sq.

(36) Cfr. Dig. et Cod. l. c. de collus. deteg.; Regol. pen. Greg. art. 207.; Cod. crim. Germ. § 356.; Cod. crim. Ital. art. 222. sq.; *Berner* l. c. p. 530. sq.

(37) *Schmalzgr.* h. t. n. 1. 3.; *Hollweck* l. c. § 203. ubi not. l. ex *Santi* comprehendit in delicto advocatos seu patronos causae, quos omittunt *Reiffenstuel* et *Schmalzgr.* qui l. c. notat advocatum colludentem cum altera parte improprie *collusorem* dici et allegat L. 1. § 1. D. de praever. “ ceterum advocatus non proprie praevericator dicitur ”.

solutionis obtenta poenam evitet et iudicium publicum reddat illusorium. Altera habetur, si accusator ob eundem finem in universum ab accusatione desistit (38).

Quae de *historia* huius delicti in foro ecclesiastico tenenda sunt, § 1. h. t. fuerunt relata.

II. De vi et ambitu atque poenis collusionis.

430. Collusio locum habere potest tum inter clericos tum inter laicos (39), inter partes principales et inter advocatos vel procuratores (40) partium principalium, tam in causis spiritualibus mereque ecclesiasticis quam in causis temporalibus et profanis, in causis criminalibus atque etiam in causis litigiosis sive contentiosis, ubi intercedit praeiudicium tertii vel simul agitur de bono communi v. g. in causis matrimonialibus de nullitate (41) vinculi; secus dicendum si solum commodum privatum existit causa litigii, de quo *transactio* et *concordia* partium litigantium admittitur et consequenter delictum collusionis excluditur. Denique in materia beneficii illa specialis existit collusio, qua clericus beneficiatus super beneficio a se possesso litem fingit aut sibi moveri patitur, ut actori probans, quod sibi ius in beneficium competat, in illo succedat et possessor, dum vivit, beneficium retineat, sed actori solvat pensionem (42).

Si collusio facta sit circa *beneficium* ecclesiasticum, uterque clericus, postquam legitimo iudicio de crimine convictus est, beneficio est *privandus* (43).

Quodsi accusator in iudicio ab accusatione desistat, iudex ex officio debet inquirere, utrum iuste, an ob praemium sive pecuniam acceptam id factum sit: si prius obtineat, iudici ecclesiastico acquiescendum est; si alterum contingat, collusionibus partibus pro qualitate delicti poena arbitraria est imponenda et in reum denuo inquiri et procedi potest, ne crimina maneant impunita (44).

(38) L. 1. pr. § 1. D. ad. S. C. Turpill. (XLVIII. 16.); L. 1. D. de praev. (XLVII. 15.); Berner l. c.; Schiappoli l. c. n. 372. sq.

(39) Schmalzgr h. t. n. 4.

(40) Cfr. L. 1. pr. § 1. D. de praev.; Schmalzgr. h. t. n. 3.; Muenchen l. c. p. 538.

(41) Bened. XIV. cit. Const. « *Nimiam licentiam* ».

(42) Cap. 3. X. h. t.

(43) Cap. 3. X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 6.

(44) Cap. 1. 2. X. h. t.

Imo reus, licet alias super crimine per sententiam legitimam absolutionis sublato denuo accusari nequeat (45), iterum accusationi vel inquisitioni ex officio subiici potest, si propter collusionem ipsius cum inquisitoribus et examinato-ribus fuerit absolutus (46).

TITULUS XXII.

DE MALEDICIS ET INIURIIS (1).

(*Lib. V. tit. 26. de maledicis, tit. 36. de iniuriis*).

431. Fontes: Decret. Grat. D. 46.; C. XXIV. q. 3.; C. V. q. 1.; C. XV. q. 1. — Compil. II. lib. V. tit. 11. de clerico maled.; Cpl. V. l. V. t. 15. de iniuriis. — Decretal. Gregor. IX. l. c.; Decretal. Bonif. VIII. l. V. t. 8. de iniur.

Scriptores: Commentator. iur. Decr. in cit. tit. — *Zech* l. c. tit. 21. de iniuriis. — *Muenchen* l. c. p. 565. sq.; *De Luca* l. c. n. 279. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Iniuria, Libelli famosi; *Ferraris* l. c. v. Iniuria (2), Libellus fam. — *Hinschius* l. c. t. V. p. 204. 811. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 313. sq.; *Hollweck* l. c. § 192. sq.; *Pertile* l. c. p. 615. sq.

Praenotiones.

432. Connexio materiae. Absoluta explicatione criminis falsi, quo veritas fidesque publica violatur, unice restat disquisitio in delicta contra *honorem bonamque famam* commissa. Quae delicta in iure Decretalium duobus titulis proponuntur, sed postquam ex titulo “*de maledicis*”, iam alibi materia de blasphemia deprompta fuse sit explanata, facile sub una rubrica “*de iniuriis*”, subsumi possunt; maledictum enim in homines prolatum est tantum species quaedam iniuriarum (3).

433. Definitio et divisio. *Iniuria* quamvis generatim denotet quidquid non iure fit, vel etiam damnum culpa datum, ta-

(45) Cap. 6. X. de accusat. V. 1.

(46) Cap. 4. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 7. sq.

(1) Inst. IV. de iniuriis; Dig. XLVII. 10. de iniur. et fam. libell.; Cod. IX. 35. de iniur. 36. de fam. lib.; Regul. pen. Greg. art. 153. sq. 328. sq. (delle ingiurie); Cod. crim. Ital. art. 393. sq.; Cod. crim. Germ. § 185. sq.; Cod. crim. Hisp. art. 467. sq.; *Berner* l. c. 377. sq.

(2) Cfr. ex Theologis: *S. Thomas* l. c. q. 72. sq.; *Lehmkuhl* l. c. t. I. n. 1175. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. tom. II. n. 1067. sq.

(3) *Schmalzgr.* tit. de maledic. n. 1. sq.; *Muenchen* l. c. p. 581. sq.; *Zech* l. c. § 377.

men in rubrica huius tituli intelligitur *dolosa laesio honoris alieni* (4).

Iniuria dividitur (5): I. *Ratione subiecti*, in *directam* et *indirectam*, quatenus *immediate* aliqua persona sive in corpore sive in dignitate sive in bona fama vel rebus suis iniuria afficitur aut *mediate* in persona sibi coniuncta. — II. *Ratione modi*, in *realem*, qua quis re vel facto honorem alienum laedit, et in *verbalem*, quae fit verbis in dedecus alterius prolatis; et *convitium* dicitur, si verba illa viva voce proferuntur, si vero scriptis, *libellus famosus* appellatur. — III. *Ratione excessus*, in *levem* et *atrocem* attentata qualitate personae laedentis et laesae atque considerata gravitate facti tum in se tum in circumstantiis loci et temporis. — IV. *Ratione obiecti*, in *detractionem*, qua defectus verus, sed occultus iniuste publicatur, et in *calumniam*, quae consistit in publicatione defectus falsi. In utroque casu vera habetur diffamatio proximi. Quod si detractio vel calumnia proferantur illo *praesente*, in quem dirigitur, praeter reatum diffamationis, etiam simul *contumelia* habetur (6).

434. Notae historicae. Cum homines haud raro linguas suas custodire nesciant et passione quoque ducti in convitia prorumpant, mirum non est quod iam inde a primis saeculis prohibitioni divinae huius vitii accesserit sanctio poenalis Ecclesiae catholicae (7). Quod delictum, cum maxime clericos dedeceat, antiquis iam temporibus speciali ratione *in clericis* fuit punitum (8). Gratianus antiquos istos canones in suum decretum transtulit, ut patet ex citationibus allatis. Maxime vero tempore medii aevi clerus protegendus fuit contra iniurias reales (9). Nihilominus etiam in iure Decretalium non desunt statuta contra iniurias verbales (10), multoque magis iure particulari calumniatores gravibus poenis fuerunt subiecti (11). Speciali rigore auctores pasquillorum et libello-

(4) *Schmalzgr.* tit. de iniur. n. 1. sq.

(5) *Schmalzgr.* l. c. n. 14. sq.; *Hollweck* l. c. § 192. not. 1.

(6) *S. Thomas* l. c.; *Lehmkuhl* l. c.

(7) Cfr. c. 3. Conc. Illiber. (a. 300.-306.) = c. 3. C. V. q. 1.

(8) Cfr. c. 5. (Stat. Eccles. antiq.) D. 46., c. 2. (S. Greg. M.), c. 1. (cap. Angilr.) C. V. q. 1.; c. 7. (S. Isid.), c. 1. (cap. Angilr.) C. V. q. 6.

(9) Cfr. c. 6. Conc. Lat. (a. 1097.); c. 15. Conc. Later. II. (a. 1139.); *Hinschius* l. c. t. I. p. 118. sq. tom. V. p. 178. sq.

(10) Cap. 1. X. de maled. (Clem. III. a. 1187.-1191.); cap. 23. X. (Innoc. III. a. 1212.) de sent. II. 27.

(11) Cfr. c. 11. Conc. Tarracon. (a. 1239.); *Hinschius* l. c. tom. V. p. 204.

rum famosorum castigati sunt; etenim certi pasquilli et libelli famosi generalibus regulis Indicis fuerunt (12) proscripti, cum aliorum libellorum famosorum auctores ipso facto sententiam excommunicationis incurrerent; praesertim vero in Statu pontificio Pius V. Const. “*Rom. Pontificis*”, 17. Mart. 1572. et Gregor. XIII. Const. “*Ea est*”, 1. Sept. 1572. severis legibus calumniatores compescere studuerunt et in calumniatores audaces Romanorum Pontificum complures sententiae capitales latae sunt (13).

§ 1. DE REATU INIURIARUM.

435. Delictum iniuriae ut constituatur, inprimis requiritur persona, quae doli sit capax et de facto dolose agat sive animum habeat iniuriandi. Nam omnis et solus ille, qui doli est capax, iniuriam inferre potest. Hinc v. g. infantes alique doli incapaces, aut qui in iudicio contra testem tamquam infamem excipiunt, iniuriam non inferunt (14).

Praeterea iniuriam *pati* possunt homines cuiuscumque generis et conditionis etiam usu rationis destituti atque adeo iam mortui (15), quia illi quoque ius ad famam et honorem non perdunt. Neque requiritur, ut quis in propria persona iniuria afficiatur, quoniam in persona coniuncta, ratione affectus, contumelia uni illata in alterum redundat ut v. g. fit inter patrem et filium, maritum et uxorem, Abbatem et monachum et monasterium.

Iniuria triplici modo fieri potest, scil. *verbis* cum quis sive absenti sive praesenti defectum sive moris sive naturae obii-cit; *scriptis*, si libellus ad ludibrium, contemptum, infamiam alterius ordinatus divulgatur, *factis*, si positivis actibus vel omissionibus alterius probrum vel contemptum vel famae diminutionem procuret (16).

(12) Cfr. *Arendt*, De libris prohibitis, p. 148. sq.; *Hollweck* c. § 194. not. 1. 2.

(13) *Ferraris* l. c. Libell. f.; *Thesaurus* l. c. v. Lib. fam.; *Schiappoli* l. c. n. 313. 314.

(14) *Schmalzgr.* tit. de iniur. n. 3. sq. 17. sq. 10. sq.; *Muenchen* l. c. p. 575. sq.

(15) *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 1097. ubi ex *Lugo* discutit, utrum historiographis aliquid plus liceat quam ceteris hominibus.

(16) Cap. 15. X. de excess. prael. V. 31.

§ 2. DE POENIS INIURIARUM.

436. Quamvis profecto omnino consulendum sit ut iniuriae *leves* aut ex levitate et inconsideratione prolatae, etiam a supremo Principe magnanimiter (cfr. c. 27. C. XXIII. q. 4.) condonentur, tamen optimo iure *atroces* et *audaces calumniatores* in foro quoque ecclesiastico severe puniuntur. Quare qui condemnatus est ex actione iniuriarum, infamiam iuris incurrit (17), et consequenter fit irregularis. Clerici autem in depressionem officii Rom. Pontificis verba iniuriosa proferentes poenis arbitrariis a competente iudice ecclesiastico castigandi sunt. Cfr. cap. 1. X. de maled. Id quod proportionem servata valet etiam de iniuriis Episcopis aliisque Praelatis ecclesiasticis illatis (18). Speciatim *regulares*, qui Praelatis ecclesiasticis detrahunt, per duos menses iis subiiciendi sunt poenis, quae secundum eorum regulam pro gravibus criminibus eis consueverunt imponi (19). Quodsi *clericus* fuerit maledicus in personas privatas et praesertim in sacerdotes, ex c. 5. (Stat. ant. Eccles.) D. 46. cogendus est ad postulandam veniam; si nolit, degradetur i. e. suspendatur necesse est neque unquam absque satisfactione ad officium revocetur; at istae poenae, cum nitantur iure tantum *particulari*, neque in praxi sint receptae, ad summum in poenis arbitrariis infligendis cum proportionem quadam servari possunt.

437. Inter iniurias qualificatas praesertim eminent *libelli famosi* sive *pasquilli*, quorum auctores ex c. 1. (cap. Angilr.), c. 2. (S. Greg. M.), c. 3. C. V. q. 1. excommunicandi et flagellandi sunt (20). At istae quoque poenae partim ab aula recesserunt, veluti flagellatio, partim iure mere particulari nituntur; ergo tantum poenis arbitrariis locus est. Poenae autem severissimae a Pio V. et Gregorio XIII. l. c. in auctores libellorum famosorum statutae v. g. infamia ipso facto incurrenda, in sola ditione pontificia vigeant et iamdiu praxi novisque legibus supervenientibus videntur esse ablatae vel modificatae.

Cum alibi iam explicatae fuerint poena (21), quae propter

(17) Cap. 23. X. de sentent. et re (II. 27.); *Thesaurus* l. c. v. Iniur. cap. 1.

(18) *Schmalzgr.* tit. de maled. n. 10.; cap. 1. de poenis V. 9. in Sext.

(19) Cap. 1. § 1. de privil. V. 7. in Clem.; *Schmalzgr.* tit. de maled. n. 11.

(20) Cfr. *Pertile* l. c. p. 623. sq. de severis poenis fori saecularis.

(21) *Muenchen* l. c. p. 612. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Iniuria.

iniurias reales clericis Praelatisque ecclesiasticis illatas in iure inflictæ sunt, hoc loco a fusiore explicatione est abstinendum.

§ 3. DE PROCEDURA IN CAUSIS INIURIARUM.

438. Ex iniuria illata ei, qui iniuriam passus est, duplex competit actio: scilicet *civilis* sive contentiosa vel litigiosa, qua actor petit satisfactionem in suum privatum commodum, et *criminalis*, qua accusator intendit poenam ad vindictam publicam. Quæ actio criminalis in foro ecclesiastico illum habebit scopum, ut poenæ in iure statutæ vel arbitrio iudicis relictæ delinquenti a iudice de facto decernantur, aut poenæ ipso iure iam inflictæ authentice declarentur. Actio vero civilis in iniuriis verbalibus erit actio ad palinodiam, vi cuius actor intendit accusatum compellere, ut dicteria sua famosa retractet (22).

Actio iniuriarum cessat: I. Expressa vel tacita *condonatione* iniuriarum. — II. *Satisfactione* legitime præstita. — III. *Retorsione* iniuriæ in eadem specie et ad sui defensionem. — IV. *Præscriptione* annua. — V. *Morte* alterutrius sive iniuriantis sive iniuriati ante litem contestatam (23).

(22) *Schmalzgr.* tit. de iniur. n. 24. sq.; *Muenchen* l. c. p. 596. sq. Cfr. quoque *Hostiensis*, Summa aur. l. V. tit. de poenit. et remiss. n. 6.; *Wallenrodt*, De orig. declarat. honoris et palinodiae, p. 20. sq.; *Pertile* l. c. p. 624.

(23) *Schmalzgr.* l. c. n. 41. 42. 48. sq.

SECTIO II

DE DELICTIS PROPRIIS CLERICORUM.

CAPUT I.

DE DELICTIS CLERICORUM COMMISSIS IN SACRA ORDINATIONE
VEL PROVISIONE CANONICA OFFICIORUM ECCLESIASTICORUM.

TITULUS XXIII.

DE ORDINATIONE CLERICI PER SALTUM ET FURTIVA ORDINIS SUSCEPTIONE.

(*Lit. V. tit. 29. de cler. per saltum prom. tit. 30. de eo,
qui furt. ord. suscepit*).

439. Fontes : Decret. Grat. c. un. D. 52.; c. 2. 3. D. 59. — Comp. I. l. V. t. 35. de presbyt. nond. baptiz.; t. 25. de eo, qui furtive ordinem recepit; Cpl. II. l. V. t. 32. de presbyt. non bapt. t. 12. de eo qui f. ord. susc.; Cpl. III. l. V. t. 13. de cleric. per salt. pr. — Decret. Gregor. IX. l. c. — Conc. Trid. sess. XXIII. de sacram. ord. can. 2. et cap. 11. 14. de ref. — Decret. Clem. P. VIII. l. V. t. 15. de cl. p. s. pr. ed. Sentis p. 172., ubi etiam recensentur. Const. Pii II. Sixti V. Clem. VIII.; Pii IX. Const. « *Apost. Sedis* ».

Scriptores : Commentat. iur. Decr. in h. t. — *Muenchen* l. c. p. 680. — *Gasparri*, De sacr. ord. n. 495. sq. n. 1009.; *Many*, De sacr. ord. n. 102. sq. 5. sq.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 72. sq. 42. sq. — *Thesaurus* l. c. v. Ordines cap. 13. 7. ubi 32. capitibus exponit omnia delicta commissa in sacr. ord. cum adnexis poenis secundum disciplinam suo tempore vigentem; *Ferraris* l. c. vv. Ordo, Ordinare, praesertim art. 6.; *Ponsius* l. c. p. 367.; *Kober* l. c. p. 93. sq. 105. sq. 187. sq. 659. sq., D. Suspens. p. 210. sq. et in ind. v. Ordination., D. Kirchenb. in ind. v. Weißen; *Hinschius* l. c. t. V. p. 238. sq.

Praenotiones.

440. Absoluta tractatione de delictis, quae clericis et laicis *communia* sunt, pro divisione supra in prooemio partis III. indicata, nunc agendum esset de delictis clericorum *propriis*. At iam in titulis praecedentibus, occasione data et propter rationes practicas, propositae sunt speciales sanctiones, quae pro clericis, delictorum *communium* reis, in iure sunt constitutae. Ubi vero delictum, quod *generice* sumptum *commune* dicendum erat, *species* quasdam clericis *proprias* continebat, de his etiam suo loco actum est, v. gr. de apostasia *ab or-*

dine sacro post expositam apostasiam a fide, supra n. 268. sq. Hinc plura delicta clericorum propria iam in prioribus titulis huius libri V. sunt praeoccupata (1); plura etiam in libris praecedentibus: ubi enim ex proposito obligationes, officia, munera clericorum propria proponebantur, logice et ad complementum doctrinae addi debuit expositio poenarum quibus clerici, suarum obligationum transgressores facti, coercentur. Quapropter, quamvis systematica et completa disputatio de omnibus et singulis clericorum delictis sua utilitate non careat, ad vitandos tamen scopulos inutilium repetitionum et ad consulendum brevitati, pro modo vel in ipso libr. V. Decret. usurpato, paucis tantum titulis *propria* delicta clericorum recensenda videntur.

Quodsi in genere quaeratur quanam sint propria clericorum delicta, quemadmodum duplex existit potestas ecclesiastica, sc. *ordinis*, et *iurisdictionis*, quae secundum statuta canonica est acquirenda, exercenda, dimittenda, ita etiam delinquere possunt clerici per indebitam acquisitionem, exercitium, dimissionem potestatis ecclesiasticae sive ordinis sive iurisdictionis. Etenim graviter violare possunt: I. Leges ecclesiasticas de sacra ordinatione vel provisione canonica officii ecclesiastici; — II. Obligationes statui ecclesiastico vel officio ecclesiastico impositas; — III. Sanctiones canonicas in dimittendo statu clericali vel officio ecclesiastico observandas. Quare in hac ultima parte successive agetur de titulis libr. V. quae delicta continent ad triplicem illam speciem pertinentia, opportunis indicationibus remittendo ad loca praecedentium librorum, ubi delicta connexa cum poenis respondentibus iam sunt praeoccupata (2).

Ex longo catalogo delictorum, quae in sacra ordinatione committi possunt, solummodo tria sub propriis titulis exhibentur i. e. ordinatio a schismatico recepta, ordinatio clericum per saltum, furtiva ordinis susceptio; delicta vero in *provisione canonica* beneficiorum vel officiorum ecclesiasticorum silentio premuntur neque sub propriis rubricis proponuntur, nisi excipias crimen simoniae.

(1) Zech l. c. tom. VI. ex professo de delictis clericorum propriis non disputat.

(2) Hollweck l. c. P. III. § 205. sq. ordinatam seriem textit de delictis clericorum propriis, quae pertinent ad ingressum in statum clericalem, § 205.-225.; ad obligationes status clericalis, § 226.-238.; ad provisionem et dimissionem officiorum, § 239.-257.; ad exercitium ordinis vel officii, § 258.-301.

§ 1. DE ORDINATIONE CLERICI PER SALTUM.

441. *Ordinatio clerici per saltum consistit in collatione ordinis praetermisso gradu aliquo inferiore* (3). Quae ordinatio si fiat *dolose* sive ex parte ordinantis sive ex parte ordinati (4), verum constituit delictum ecclesiasticum (5) etiamsi quis vel sola prima tonsura omissa conferat vel recipiat primum ordinem minorem (6). Etenim in re gravi violatur disciplina ab Ecclesia probata et expressa prohibitio saltem legis ecclesiasticae (7), si de ordinibus infra diaconatum agitur; imo si duo supremi ordines praetermisso diaconatu per saltum conferantur et recipiantur, etiam *lex divina* saltem prohibens videtur laedi, quoniam Christus Dominus, ipsa institutione trium distinctorum graduum inter se subordinatorum, videtur etiam voluisse, ut per gradus *successivos* ad ordines superiores ascendatur (8).

Quodsi praetermisso ordine presbyteratus ordo episcopalis recipiatur, non solum lex prohibens ecclesiastica et divina gravissimo delicto infringitur, sed etiam lex divina, quae *irritat* huiusmodi collationem ordinis episcopalis, summa cum temeritate violatur (9). Quae lex divina irritans non existit, si omisso diaconatu ordo presbyteratus recipiatur, ut evidenter eruitur ex cap. unic. X. V. 29. Neque Ecclesia legem quandam irritantem tulit, vi cuius collatio ordinis infra diaconatum per saltum facta redderetur nulla et irrita (10). Cuius

(3) Cfr. de praxi Ecclesiae notas hist. apud Wernz l. c. tom. II. n. 72.

(4) Qui dolus per errorem sive bonam fidem excludi potest. Cfr. Resp. S. C. C. in caus. Perus. 21. Iun. 1732. et in caus. Florent. 5. Dec. 1744.

(5) Cap. unic. X. h. t. 29.; c. unic. D. 52.; c. 2. 4. D. 59.; Conc. Trid. Sess. XXIII. cap. 11. 14. de ref.

(6) S. C. C. in caus. Aveir. 30. Iun. 1806.; Giraldis, Exp. iur. Pontif. P. I. sect. 866.; Gasparri l. c. n. 495.; Wernz l. c. tom. II. n. 73.; Schmalzgr. h. t. 29. n. 10. 11.; Many l. c. n. 104. 4°; Thesaurus l. c. v. Ordo c. 13.

(7) Cfr. text. iur. supra cit.

(8) Schmalzgr. h. t. 29. n. 15.; Gasparri l. c. n. 499. Si Many l. c. n. 105. et n. 5. sententiam praefert, quae validitatem admittit consecrationis episcopalis, omisso ordine presbyteratus collatae, illa sententia minus fundata nec efficacibus argumentis innixa iam alibi fuit reiecta. Cfr. Wernz l. c. tom. II. n. 73. not. 91.

(9) Schmalzgr. h. t. n. 2.; Gasparri l. c. n. 22. sq., ubi hanc doctrinam ut controversam proponit et cum aliis controversiis coniungit.

(10) Conc. Trid. l. c. cap. 14. de ref.; Schmalzgr. h. t. n. 3.; Many l. c. n. 105.

rei ea est ratio interna, quod ritus uniuscuiusque ordinis sit ex sese *sufficiens* et *completus* et ad proprium quoddam et *independens* et integrum ministerium clericum ordinatum deputet, excepto ordine episcopali; is enim propriam et *independentem* existentiam ab ordine et characterе presbyteratus non habet.

442. *Collator* dolosus ordinis per saltum, quamvis sine dubio graviter delinquat, tamen neque ex iure Decretalium neque ex decretis Tridentinis neque ex recentioribus Constitutionibus pontificiis, expressis poenis sive latae sive ferendae sententiae est subiectus (11); quare a competente Superiore ecclesiastico v. g. Episcopus a Romano Pontifice poenis *arbitrariis* est castigandus.

Qui vero *dolose* per saltum *recepit* ordinem, ex disciplina nunc vigente pariter solummodo poenis arbitrariis per competentem Superiorem ecclesiasticum infligendis est obnoxius, non aliis poenis olim ex iure antiquo statutis. Etenim certe ab exercitio ordinum iam ante promotionem per saltum rite susceptorum non est suspensus, cum haec suspensio in poenam promotionis per saltum nullo iure sit expressa (12).

Neque ab ordine per saltum praetermisso, quem nondum recepit, vere et proprie potest dici suspensus, sed si in ordine praetermisso solemniter ministraret, antequam illum nova ordinatione recepisset, utique incideret in poenas clerici *non ordinati* ministrantis v. g. in *irregularitatem* aliasque poenas, tit. de clerico non ordinato ministrante accuratius exponendas. Cfr. *Schmalzgr.* h. t. 29. n. 5. Porro ab ordine, ad quem quis per saltum est promotus, ex iure antiquo fuit ipso facto suspensus (13). Quae suspensio a compluribus scriptoribus perperam inter irregularitates recensita (14), cum a Concilio Tridentino directe et de novo lata non sit, sed tantum indirecte confirmata, a Pio IX. vero Const. "*Apost. Sedis* „ expresse non commemoretur, de lege lata non amplius videtur vigere et consequenter si quis ordinem istum exerceat, irregularitatem non incurrit, quippe qui veram suspensionem non violet (15).

(11) *Gasparri* l. c. n. 498.

(12) *Schmalzgr.* h. t. n. 6.

(13) Cfr. c. unic. D. 52.; cap. unic. X. h. t. 29.; Conc. Trid. l. c. cap. 14.; *D'Annibale* l. c. P. I. n. 395. not. 7. n. 412. not. 41.; *Schmalzgr.* h. t. n. 8. sq.; *Many* l. c. n. 106.

(14) Cfr. *Schmalzgr.* h. t. 29. n. 4. 5.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 73. not. 89.

(15) *D'Annibale* l. c.; *Gasparri* l. c. n. 489.; *Wernz* l. c.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 302.

Attamen ex disciplina etiam nunc vigente ordinatus per saltum sive bona sive mala fide, ab exercitio ordinis per saltum suscepti graviter prohibetur (16). Multo magis firma manet antiqui iuris prohibitio ascendendi ad ordinem superiorem, antequam ordo per saltum praetermissus rite fuerit collatus; secus enim denuo committeretur delictum promotionis per saltum (17).

§ 2. DE FURTIVA ORDINIS SUSCEPTIONE.

443. *Furtiva* dicitur ordinatio, qua quis *aut* in examine reprobatus vel sine praevio examine et approbatione et licentia proprii Ordinarii dolose ordinem suscipit, *aut* uno eodemque die absque dispensatione vel iuris permissione cum ordinibus minoribus subdiaconatum vel duos ordines maiores fraudulenter recipit (18).

Quae sint huius delicti *species*, ex ipsa definitione facile eruitur, neque ullum dubium existere potest, quin ordinatio furtive recepta vel collata grave sit delictum; violatur enim in re gravi lex ecclesiastica. At quamvis ordinatio furtiva sit illicita, tamen valida existit; ritus enim essentialis servatur atque ex communiter contingentibus neque in ordinatore neque in ordinato deest debita intentio. Quodsi ordinator sive *edicto generali* sive *decreto speciali* ante ordinationem

(16) *Schmalzgr.* h. t. n. 8. 17. sq.; *Gasparri* l. c. n. 153. 498.; *Hollweck* l. c. § 218. not. 1. ubi tenet clericum, post receptum ordinem omisum, posse sine dispensatione in ordine per saltum recepto ministrare; cui consentit *Many* l. c. n. 106. Cfr. quoque *Wernz* l. c. tom. II. n. 73. not. 89.; *Scherer*, *Kirchenrecht*, tom. I. p. 322. not. 60. ubi verba Conc. Tridentini sess. XXIV. c. 14. de ref. « cum promotis per saltum, *si non ministraverint*, Episcopus ex legitima causa possit dispensare » putat esse intelligenda de potestate Episcopi dispensandi in *interstitiis* non in suspensione incursa (sc. ex iure antiquo), quae suspensio iuxta ipsum *ante* receptum ordinem praetermissum tolli nequit, *post* receptum ipso facto cessat; quae doctrina non caret difficultate, nam censura semel incursa non cessat, sed tollitur per absolutionem vel dispensationem (supra n. 173.). Melius *Many* l. c. cum *Pennacchi* l. c. p. 478. locum intelligit de potestate facta dispensandi tum ut ordinem praetermissum recipiat, tum ut postea in omnibus ordinibus ministret, tum ut ad superiores promoveri possit. At pro eo, qui in ordine non recepto ministrasset, recurrendum esset ad dispensationem R. Pontificis.

(17) *Suarez*, De cens. disp. XXXI. sect. 1. n. 44.

(18) Cfr. c. 5. (Innoc. I.). D. 64.; cap. 1. 2. 3. X. h. t. 30.; Conc. Trid. Sess. XXIII. cap. 13. de ref.; *Muenchen* l. c. p. 682. sq.; *Schmalzgr.* h. t. 30. n. 1.; *Gasparri* l. c. n. 1009.

expressis verbis absolute declaret, se non habere intentionem ordinandi clericum qui furtive ad ordinationem accedat, perfecto imprudenter agit et absolutam et simplicem formam in Pontificali Romano praescriptam manifeste laedit, attamen propter defectum intentionis, quae est conditio essentialiter requisita, invalide ordines confert (19).

444. *Collator* ordinum, cum in furtiva ordinatione ut plurimum decipiatur, a delicto ecclesiastico poenaeque canonica immunis est. At fieri potest, ut ipse in detegenda fraude non debitam adhibuerit diligentiam aut reprobatum in examine contra sanctiones canonicas *scienter* ordinet (20) aut in praevio examine ordinandi *solemnitates* a iure praescriptas graviter violarit (21). Maxime vero ordinator fit complex in delicto ordinationis illegitimae, si ipse scienter absque iuris permissione vel dispensatione eodem die eidem subiecto *ordines minores cum subdiaconatu* vel *duos ordines sacros* confert (22). Qui ordinem furtive suscipit, ex disciplina nunc vigente certe poenis arbitrariis a competente Superiore ecclesiastico plecti potest neque quidquam obstat, quominus Episcopus edictum ante ordinationes publicatum secundum Pontificale Romanum muniat censura excommunicationis (23) latae sententiae vel aliis censuris et poenis ecclesiasticis. Quo

(19) Wernz l. c. tom. II. n. 43.

(20) Cfr. Pii IX. Const. « *Ap. Sedis* » n. 45. de reprobatis *Romae* in examine; *Bucceroni* l. c. n. 102.

(21) Pii IX. cit. Const.; *Bucceroni* l. c. n. 97. sq. n. 105.

(22) Conc. Trid. l. c.; *Gasparri* l. c. n. 508. 509.; *Many* l. c. n. 113. sq.; *Hollweck* l. c. § 219. 209.; *Lehmkuhl* l. c. II. n. 1007. iunct. *Schmalzgr.* h. t. 30. n. 1. de legitima consuetudine particulari forte existenti eodem die conferendi ordines minores et subdiaconatum. Cfr. *Many* l. c. n. 114. ubi late probat Episcopum non posse *de iure communi* dispensare, ut conferatur subdiaconatus eodem die cum ordinibus minoribus, quidquid putaverint aliqui ut *Schmalzgr.* l. I. tit. 11. n. 15., nec admitti posse consuetudinem *universalem*, at *particularem* non esse improbandam; cui consentiunt *Aichner*, Comp. iur. eccl. § 69. i. f. et not. 16.; *Hollweck* l. c. § 209. not. 2., ubi advertit meram consuetudinem *facti* fuisse improbatam a S. C. C. 7. Maii 1707. At *suspensiones* ex iure antiquo inflictæ Episcopo scienter conferenti eodem die duos ordines sacros (cfr. cap. 13. X. de temp. ord. l. 11.) vel subdiaconatum cum ordinibus minoribus (cfr. cap. 2. X. h. t. V. 30.), quatenus fuerunt latae sententiae, omnino sunt abrogatae. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 511.

(23) *Excommunicatio*, quae in antiquo Pontificali Romano fuerat *ipso iure* furtive ordinatis inflicta, in editione Pontificalis Romani a Clemente VIII. correctæ in excommunicationem *ferendae sententiae* est commutata. Cfr. *Thesaurus* l. c. cap. 7.

in casu si furtive ordinatus contempta censura ecclesiastica in ordine furtive recepto ministrare ausus fuerit, sane irregularitatem ex delicto *violatae censurae* incurrit (24). Cuius irregularitatis dispensatio, si oriatur ex delicto occulto, iuxta generalem concessionem Concilii Tridentini (25) Episcopis est permissa; si publicum fuerit delictum, a Sede Apostolica est impetranda.

Excommunicatio vero ipso facto incurrenda vel suspensio latae sententiae ab exercitio ordinis male suscepti, propter silentium Pii IX. Const. "*Ap. Sedis* „ ex iure communi in furtive ordinatos certe non amplius est statuta (26). Hinc consequenter conditiones absolutionis vel dispensationis in iure Decretalium stabilitae pariter sunt abrogatae; insuper aliunde quoque reclusiones vel detrusiones in monasteria a viginti praxi Ecclesiae sunt alienae et potius in alias poenarum formas transmutatae (27).

Scholion. Censurae latae sententiae, quae dolosis ordinatis vel ordinatis etiam nunc ex iure communi vigenti infliguntur, a Pio IX. in Const. "*Ap. Sedis* „ in brevem quandam elenchum sunt redactae. Cfr. *Bucceroni*, Com. de Const. "*Ap. Sed.* „ n. 97. sq.

Ibidem etiam non paucae recensentur censurae ipso iure incurrendae, si in provisione canonica officiorum ecclesiasticorum certa delicta committantur. Cfr. *Bucceroni* l. c. n. 62. 63. 96. 113. 119.

(24) At propria quaedam et specialis irregularitas directe in furtivam ordinationem non est ullo iure expressa. Cfr. *Gasparri* l. c. n. 511. 195.; *Schmalzgr.* h. t. 39. n. 9.; *Hollweck* l. c. § 219. not. 5.

(25) Sess. XXIV. cap. 6. de ref.

(26) Cap. 2. 3. X. h. t. V. 30. Cfr. c. 13. X. de temp. ord. I. 11.; *Gasparri* l. c. n. cit. et n. 1009.; *Many* l. c. n. 113. 5º; *Hollweck* § 219. not. 4.

(27) *Gasparri* l. c. n. 1009.

CAPUT II.

DE DELICTIS CLERICORUM COMMISSIS CONTRA OBLIGATIONES
STATUS CLERICALIS VEL OFFICII ECCLESIASTICI.

TITULUS XXIV.

DE VENATIONE
ET PERCUSSIONE CLERICIS PROHIBITA.

(*Lib. V. tit. 24. de clerico venatore, tit. 25. de clerico percussore*).

445. Fontes: Decret. Grat. c. 12. D. 34. — c. 1. 7. 8. D. 45.; c. 11. 25. D. 86. — Cpl. I. l. V. tit. 32. de clerico venatore; Cpl. II. l. V. t. 10. de clerico percussore. — Decret. Greg. IX. l. c. — Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 12. de ref. — Collect. Lac. vv. Clerici, Sacerdotes.

Scriptores: Commentatores iur. Decret. in cit. tit.; *Muenchen* l. c. p. 668. sq.; *Hollweck* l. c. § 237.; *Schiappoli* l. c. n. 393.; *Thesaurus* l. c. v. Venatio; Auctores instit. can., ubi ag. de vita et hon. cler. atque neg. saecul. ipsis interd.

Praenotiones.

446. In collectione authentica Gregorii IX. post titulum 23. de delictis puerorum, recensio criminum communium absoluitur et incipit codificatio quaedam delictorum, quae clericis sunt propria. Quae codificatio est multum incompleta, ut patet legenti titulorum rubricas; ex multis enim delictis contra obligationes status clericalis solummodo venatio et percussio clericis prohibita sub propriis distinctisque titulis exhibentur, qui secundum divisionem adoptatam ad secundum caput referuntur. Nec dubium esse potest, quin obligationes etiam maioris momenti clericis ratione ipsius status clericalis incumbant, quae vel *positivae* sunt, qualis est obligatio castitatis immo et coelibatus, officii divini, habitus et tonsurae deferendae (*Wernz* l. c. t. II. tit. 9.), vel *negativae*, ut est obligatio abstinendi a negotiatione, a certis officiis et studiis (*Wernz* ib. tit. 10.). Unde vix negari potest, duo ista delicta in l. V. Decr. relata, convenientius pro more auctorum Institutionum canonicarum una cum aliis delictis contra honestatem vitae clericalis commissis libro primo vel tertio tractari.

Praeterea clerici, ratione officiorum, obligationibus tum

communibus tum specialibus tenentur, quarum transgression-
nes proportionatis poenis puniuntur. Aptius vero sanctiones
illae simul cum obligationibus respectivis suis locis propo-
nuntur. Hinc in variis tit. tom. II. in quibus de officiis et
beneficiis ecclesiasticis seu de hierarchia iurisdictionis actum
est, in tom. III. ubi de magisterio, de bonis ecclesiasticis, de
cultu divino, *obligationibus* respondentes *sanctiones* coniunctae
sunt (1).

§ 1. DE VENATIONE CLERICIS PROHIBITA.

447. Primis saeculis religionis christianae canones in cler-
icos *venatores* non reperiuntur; illis enim prohibitionibus
et exhortationibus abunde provisum fuit, quibus SS. Patres
vel ipsos laicos a crudelibus venationibus illius aetatis arcere
studuerunt (2). Quamprimum autem viri ex populis germa-
nicis, qui pro more patrio multum venationi fuerunt ad-
dicti (3), ad gradus clericales ipsumque sacerdotium assumpti
sunt, frequentius clericis saltem maiorum ordinum venationes
fuerunt interdiciendae (4). Quae prohibitiones mox ad *omnes*
clericos extensae (5) ob novos clericorum relapsus in idem
vitium iterum iterumque renovatae sunt (6) imo ipsis *mona-*
chis canonicisque regularibus sub gravibus poenis inculcandae
fuerunt (7). Concilium quoque Tridentinum l. c. denuo ca-
nonicis ecclesiarum cathedralium iniunxit, ut ab illicitis ve-
nationibus et aucupiis abstinere et usque ad nostram aeta-

(1) Cfr. *Hollweck* l. c. § 226.-228. de delictis clericorum contra statum clericalem; § 258.-301. de delictis in exercitio potestatis ordinis et iurisdictionis.

(2) Cfr. c. 8. sq. D. 86.; *Phillips*, Kirchenrecht t. I. § 62. p. 701. sq.; *Dolhagaray* in Diet. de Théol. cath. t. III. col. 234. sq., ubi etiam in cit. Conc. Trull. (a. 692.), quo laici venationibus assistentes excommunicatione, clerici depositione dicuntur puniendi, advertit venationes illas fuisse spectacula crudelia gladiatorum contra feras.

(3) Cfr. c. 1. D. 34.

(4) Cfr. c. 35. Conc. Agath. (a. 506.) = c. 2. D. 34. = cap. 1. X. de cler. ven.; *Hollweck* l. c. § 237. not. 2., ubi canon tribuitur Conc. Epaonensi (a. 517.). Cfr. *Maassen*, Geschichte der Quellen p. 203.; *Schmitz* l. c. p. 613. 669. 790.

(5) Cfr. c. 2. Conc. plen. Germ. a S. Bonif. celebr. a. 742. = cap. 2. X. de cler. ven.

(6) Cfr. c. 15. Conc. Later. IV. (a. 1215.).

(7) Cap. 1. §§ 3. 4. de stat. monach. (III. 10.) in Clem.

tem haud raro Episcopi et Concilia provincialia in clericos venatores statuta condiderunt (8).

448. Ecclesia sapienti sane consilio clericis venationem interdixit; venatio enim habet indolem quamdam sanguinolentam (9) et cum dilapidatione bonorum ecclesiasticorum ad scopos mere profanos frequenter est coniuncta. Facile quoque clerici isti venatores negligunt obligationes status clericalis et officii ecclesiastici et non raro populo christiano dant scandalum (10) impinguntque in aliam prohibitionem clericis factam de prohibita armorum gestione.

449. Ex sanctionibus iuris communis antiqui et Tridentini et etiam nunc vigentis, non obstante auctoritate *Benedicti XIV.* De synod. dioec. l. XI. cap. 10. n. 8., solummodo venatio *salutosa* sive *clamorosa*, non *quieta* clericis est interdicta (11). At indubitatum est ius Episcoporum etiam quietam venationem suis clericis prohibendi, dummodo ex mente S. C. Ep. et Reg. et S. C. C. a nimio rigore in poenis infligendis absterneant. Cfr. *Bened. XIV.* l. c. n. 9. 10.; *Ferraris* l. c. v. Clericus art. 6. n. 35.; *Thesaurus* l. c. v. Venatio. Quo iure non pauci Episcopi et complura Concilia provincialia maiori minorigue rigore usi sunt et omnem venationem clericis interdixerunt. Quare de vi et ambitu huius prohibitionis statuta particularia sunt consulenda (12).

Poenae in clericos venatores, quae ex capitibus h. t. in iure Decretalium non *latae* sed *ferendae* fuerant sententiae, nunc prudenti arbitrio Episcopi sunt relictæ neque necessario secundum cap. 10. h. t. taxandæ (13). *Suspensiones* autem a collatione beneficiorum vel ab administratione cap. 1. § 4. de stat. monach. in Clem. contra monachos venatores statutæ, propter silentium Pii IX. in Const. "*Apost. Sedis* „ non amplius vigent. Nihilominus etiam nunc monachi isti vena-

(8) Collect. Lac. l. c. v. g. t. V. col. 199. t. VI. col. 51. 546.; *Hollweck* l. c. § 237. not. 2.

(9) Conc. provinc. Colon. (a. 1860.) in Coll. Lac. t. V. p. 378., Conc. plen. Amer. lat. (a. 1899.) n. 651.; Statuta dioec. Leod. (a. 1851.) c. 21.; S. C. C. in caus. Casert. 16. Dec. 1854.; *Hollweck* cit. § 237.

(10) Cap. 1. de celebr. miss. III. 14. in Clem.; cap. 6. X. de cens. III. 39.; *Muenchen* l. c. p. 665. sq.

(11) Cap. 1. §§ 3. 4. de stat. monach. in Clem.; *Thomassin*, Vet. et nov. Eccl. disc. P. III. l. 3. cap. 46. n. 8.; *Muenchen* l. c. p. 667.

(12) Collect. Lac. l. c.; *Scherer* l. c. t. I. p. 375.

(13) Cfr. *Thesaurus* l. c.; *Bened. XIV.* l. c.

tores *disciplinae regulari* sunt subiecti neque vi Const. " *Ap. Sedis* „ a poena *inhabilitatis* cit. cap. 1. in Clem. statuta per se sunt exempti.

§ 2. DE PERCUSSIONE CLERICIS PROHIBITA.

450. Cum iam S. Paulus (14) statuatur, ne "*percussor* „ assumatur ad officium Episcopi, primis saeculis canones novi contra clericos *percussores* non fuerunt condendi. Quare versus finem saeculi quarti prima vice in Conc. Constantinop. (a. 394.) reperiuntur sanctiones canonicae, quibus clericis percussio prohibetur. Hinc suo fundamento non videtur carere coniectura, c. 28. Apostol. = c. 7. D. 45., quo Episcopis aut presbyteris aut diaconis percutientibus "*fideles delinquentes* aut infideles inique agentes „ graves infliguntur poenae, nequaquam antiquissimis Ecclesiae canonibus esse adnumerandum (15). Cum praesertim ex saeculo sexto mores clericorum minus exigerentur secundum urbanitatis leges, ipsique clerici et monachi poenae fustigationis essent subiecti (16), facile accidit ut etiam clerici et monachi ex sua parte in fideles sibi subditos robustioris illius disciplinae remedia applicarent (17). Ipsi Episcopi ab isto vitio verberandi non fuerunt immunes (cfr. c. 1. D. 45.; Novell. 123. cap. 11.) et in Ecclesia quoque Orientali c. 9. Conciliab. Constantinop. (a. 861.) clericis prohibitio can. 28. Apost. fuit in memoriam revocanda. Canones in Decretum Gratiani inserti et capita huius tituli saltem in compilatione Gregorii IX. retenta disciplinam medii aevi iurisque communis exhibent.

451. Quae praxis clericorum verberandi fideles sibi subditos evidenter aliena est a *mansuetudine* clericis propria, nocet *dignitati* status clericalis, cum clericus facile nonnisi iracundia motus ad extremum istud medium deveniat a moribus nostris multum alienum. Maxime vero verberatio dedecet Episcopos, qui pastores, non percussores esse debent (18). Denique

(14) I. Timoth. III. 3.; Tit. I. 7.; Kober D. Dep. p. 691.

(15) *Hefele* I. c. t. I. p. 808.

(16) Cfr. c. 13. Conc. Venetic. (a. 465.); c. 38. 41. Conc. Agath. (a. 506.).

(17) Cfr. c. 1. (S. Gregor. M. a. 593.) c. 8. (c. 6. Conc. Bracar. a. 675.) cum dicto Grat. Dist. 45.; cap. 1. (cap. incert., non can. Conc. Agath.) cap. 2. (S. Greg. M. a. 593.) X. h. t. de clerico perc.

(18) Cfr. c. 1. 7. 8. D. 45.; c. 25. (Novell. 123. cap. 11., non can. Conc. Agath.) D. 86.; cap. 2. X. h. t.

clerici furore verberandi abrepti sese exponunt irregularitatis periculo et nostra aetate sublato privilegio fori non levis incommodis et litibus cum detrimento status clericalis in foro saeculari vexari possunt. Cfr. cod. crim. Ital. art. 390. sq.

452. Etiam ex disciplina nunc vigente *clericis* praesertim maiorum ordinum et *inprimis Episcopis* omnino prohibetur, ne propria manu suos subditos sive clericos sive laicos etiam ex causa iusta et sine suasionem diaboli verberent (19). Qua in re cum fustigatio ut poena vindicativa tum pro clericis tum pro laicis in tribunalibus ecclesiasticis ex praxi nunc recepta penitus sublata sit (20), ex novo quoque titulo clericis verberatio *etiam per alios* in iudicio est interdicta. Quare quae antiqui canonistae de poena fustigationis etiam ipsis clericis per clericos intelligenda habent, nostra aetate sunt penitus antiquata (21); at in usu eorum, quae veteres canones statuunt de moderata verberatione discipulorum, correctionis causa, magistris clericis permissa, etsi isti discipuli fuerint clerici, qualitas *culpa*, *personarum conditio*, *consuetudo loci* sunt attendendae (22).

Clericus percussor, nisi delictum commiserit contra can. " *Si quis suadente diabolo* „, inprimis poena prudenti arbitrio competentis iudicis taxanda v. g. suspensione temporanea est corrigendus (23). Quodsi percussio a clerico fuerit *lethalis* vel saltem *enormis*, ipsa depositionis poena non est exclusa (24).

(19) *Schmalzgr.* h. t. 25. n. 1. 5.

(20) Cfr. supra n. 101.

(21) *Schmalzgr.* h. t. 25. n. 6. 10. 11.

(22) C. 19. § 2. D. I. de poenit.; cap. 1. 10. 54. § 2. X. de sent. exc. V. 39.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. sq.

(23) Cap. 1. X. h. t. 30.; *Schmalzgr.* h. t. n. 8.; *Piat. Mont.* l. c. tom. II. p. 542. sq.

(24) Cap. 2. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 9. 12.; *Kober* l. c. p. 711. 723.; *Schmalzgr.* h. t. n. 12. cum *Pirhing* aliisque v. gr. *Muenchen* l. c. p. 670. putat, clericum ob percussorem etiam non enormem posse deponi, si *consuetudinem* habeat percutiendi etiam pro *minimis* rebus et *post monitionem* sese non *corrigat* et scandalum populi accedat. At *Muenchen* l. c. falso admittit poenam fustigationis clericorum adhuc in usu esse.

TITULUS XXV.

DE EXERCITIO ORDINIS INTERDICTI VEL NON RECEPTI.

(*Lib. V. tit. 27. de clerico excom. deposito vel interd., tit. 28.
de clerico non ordinato ministrante*).

453. Fontes : Decret. Grat. c. 6. sq. C. XI. q. 3. — Compl. I. l. V. t. 23. de cler. excom. t. 24. de non ord. ministr. ; Cpl. III. l. V. t. 12. de cler. ex. com. vel interd. min. vel benef. repetente. — Decretal. Greg. IX. l. c. — Cfr. Clem. VIII.; Bened. XIV. Const. § 2. h. t. citatas. — Pii IX. Const. « *Ap. Sedis* ».

Scriptores : Comment. iur. Decretal. in cit. t. — *Muenchen* l. c. p. 672. sq.; *Thesaurus* l. c. v. Censur. cap. 11. sq. v. Ordinatio, cap. 32.; *Ferraris* l. c. v. Poena n. 33. sq. 37. sq. 44. sq. — *Wernz* l. c. tom. II. n. 136. sq.; *Gasparr*, De sacr. ordin. n. 333. sq. 353. sq. — *Kober* D. Depos. p. 680. sq. 727. 780. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VII. n. 395. sq.; *Pennacchi* l. c. t. II. p. 509.; *Hollweck* l. c. § 258. sq.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 257.

Praenotiones.

454. Postquam delicta a clericis *contra officia status clericalis* potius leviter insinuata quam plene recensita sunt, similiter ex multis criminibus, quibus clerici per *abusum potestatis* ordinis graviter delinquant, nonnisi duo in libro quinto tit. supra cit. sub propriis rubricis proponuntur, tertium vero delictum reiterationis baptismi, quod huc spectat, per modum appendicis in titulo de apostatis et “ *reiterantibus baptisma* „ exhibetur (supra h. tom. n. 278.). Omnia reliqua delicta, quae in exercitio potestatis ordinis vel in administratione sacramentorum a clericis committi solent, cum suis poenis ex propria sede materiae sunt colligenda, nisi forte per transennam in aliquo capite libri quinti intimentur, ut accidit quoad violationem sigilli confessionis sacramentalis; cfr. cap. 12. X. de poenit. V. 38.; cap. 13. X. de exc. prael. V. 31.

§ 1. DE EXERCITIO ORDINIS INTERDICTI.

455. Notio. Clericus rite ordinatus in ministerio sive exercitio ordinis recepti duplici modo interdicti potest, aut propter *poenam vindicativam* suspensionis perpetuae, depositionis multoque magis realis degradationis, aut ob *censuram* excommunicationis vel suspensionis vel interdicti. Quodsi clericus etiam

minorum ordinum non obstante prohibitione, in quam ob inflictam unam ex citatis poenis vindicativis vel censuris incurrit, verum ac proprium actum ordinis iam suscepti ex temeritate graviter culpabili *solemniter* sive ex officio exerceat, committit delictum exercitii ordinis interdicti (1).

456. Historia. Ecclesia catholica, quae iam a primis saeculis ob gravia delicta clericis depositionem vel censuras infligit, non minore rigore in clericos animadvertit, si contempta sententia depositionis vel suspensionis ordines receptos exercere praesumpserunt (2). Cuius rigoris antiquissimum exemplum est c. 29. Apostol., in quo sancitur: " Si quis Episcopus aut presbyter aut diaconus depositus iuste super certis criminibus, ausus fuerit attrectare ministerium dudum sibi commissum, hic ab Ecclesia penitus abscindatur „ Concilium Antiochenum (a. 341.) c. 4. eandem disciplinam adoptavit (3), quae a Concilio quoque Chalcedonensi recepta et a Gregorio M. et Concilio Lateranensi (a. 861.) c. 2. approbata et in Decretum Gratiani (c. 6. XI. q. 3.) translata vim sanctionis iuris communis obtinuit (cap. 1. 2. X. h. t. 27.). Quae sanctiones postea aliis quoque capitibus iuris Decretalium sunt confirmatae et ampliatæ (4) (cfr. cap. 3. X. h. t. 27.; cap. 1. 18. 20. de sent. exc. V. 11. in Sext.), neque a Concilio Tridentino immutatae etiam nostra aetate constituunt disciplinam quoad substantiam vigentem salvis nonnullis controversiis (5).

457. Poenae. I. Clericus sive maiorum sive minorum ordinum qui non obstante suspensione perpetua vel depositione vel degradatione reali sibi inflicta delictum exercitii ordinis vel officii sibi interdicti committat, excommunicatione *ferendae sententiae* est plectendus (6); quodsi *incorrigibilis* maneat, aliis quoque poenis (cfr. cap. 2. X. h. t.) castigari potest, e quibus nostra aetate requisitio brachii saecularis atque electio in exi-

(1) Wernz l. c. tom. II. n. 136. ubi species huius delicti accurate describitur atque quoad clericos minorum ordinum notatur *practice* delictum et poenam non incurri, cum illi ordines vix unquam *solemniter* et ex officio exerceantur, quorum functiones nunc *laicis* ordinarie permittuntur.

(2) Kober, D. Depos. p. 61. sq. 104. sq.

(3) Hefele l. c. t. I. p. 808.

(4) Gasparri l. c. n. 353. sq.

(5) Suarez, De cens. dis. XXVI. sect. 2. n. 4.; Gasparri l. c. n. 358.

(6) Cap. 1. 2. X. h. t.; Schmalzgr. h. t. n. 1.; Hollweck l. c. § 258. not. 1. et not. 7., ubi asserit eandem incurri a clerico, qui officio privatus, illud exercere pergit, et arguit ex cap. 2. h. t. 27. ubi dicitur " aut ab officio pro certis criminibus suspensus „.

lium similesque poenae temporales vix iam sunt practici momenti; quare ex cap. 10. X. de iud. II. 1. solummodo remanent poenae *privationis* beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum, depositionis, degradationis, quatenus istae poenae nondum inflictae fuissent.

II. Quodsi clericus per exercitium ordinis interdicti laedit censuram sibi inflictam, inprimis ab Episcopo *spoliari* potest omnibus beneficiis obtentis (7), praeterea per sententiam ferendam *depositione* ab officiis et beneficiis ecclesiasticis est castigandus (8), denique ipso facto in poenam delicti incurrit *irregularitatem* ex abusu ordinum (9).

III. Clerici, qui post latam seu denuntiata sententiam interdicti officia divina *in locis interdicto suppositis* celebrare praesumpserunt, beneficiis ecclesiasticis a competente Superiore spoliandi sunt, irregularitatem incurrunt (10), amittunt ius electionis activum et passivum et ius ad sepulturam ecclesiasticam interdicto durante (11). Monachi vero et moniales, qui idem delictum commiserunt, cum detrusio illa in arctiora monasteria (cap. 7. X. h. t.) ad agendam poenitentiam non amplius videatur esse usu recepta, poenis et poenitentiis pro prudenti arbitrio Superioris competentis sunt plectendi.

IV. Denique ex Pii IX. Const. "*Apost. Sedis* „ n. 47. scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario vel delegato iudice vel a iure interdictis (aut nominatim excommunicatos ad divina officia seu ecclesiastica sacramenta vel ecclesiasticam sepulturam admittentes) "*interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt competenter satisfacerunt* „ (12).

(7) Cap. 6. X. h. t.; *Thesaurus* v. censura c. 11. n. 3.; *Schmalzgr.* h. t. n. 3., qui cum aliis putat istam poenam *privationis* ob verbum *spoliandi* cit. cap. 6. X. h. t. ipso iure esse statutam; eodem sensu loquitur *Hollweck* l. c. § 259. not. 6.

(8) Cap. 3. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2.; *Scherer* l. c. t. I. p. 349.

(9) Cap. 10. h. t.; cap. 1. 18. 20. de sent. exc. V. 11. in Sext.; *Gasparri* l. c. n. 353. sq.; *Wernz* l. c. tom. II. n. 136.

(10) Cap. 7. X. h. t.; c. 18. § 1. de sent. exc. V. 11. in Sext.; *Suarez*, De cens. disp. XXXIV. s. 4. n. 15. 16.; *Bucceroni* l. c. n. 137.; *Ballerini-Palmieri* l. c. t. VII. n. 395.; *Gasparri*, De sacr. ord. n. 356.; *D' Annibale*, Summ. P. I. n. 375. not. 46. ubi excludit ministrationem sacramenti interdicto factam, cui consentit *Hollweck* l. c. § 260. contra *Pennacchi* l. c. t. II. p. 510.

(11) *Hollweck* l. c. § 260.; *Bucceroni* l. c. n. 137.; supra n. 228. h. tom.

(12) *Bucceroni* l. c. n. 115.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 272.

§ 2. DE EXERCITIO ORDINIS NON RECEPTI.

458. Notio. Clerici et laici, si in ordine etiam minore aut nunquam aut invalide suscepto scienter, ex temeritate graviter culpabili, serio et solemniter sive ex officio ministrant, delictum exercitii ordinis non recepti committunt (13).

459. Historia. Cum omni ordini sive ex iure divino sive ex iure ecclesiastico (14) certae functiones sint propriae, semper in Ecclesia exercitium ordinis non suscepti grave fuit delictum. Quare cum *diaconi* tempore persecutionis Diocletiani multis locis officium afferendi eucharistiam usurpassent, id c. 15. Conc. Arelat. (a. 314.) “*minime fieri debere*”, statuit, similesque abusus diaconorum c. 18. Conc. Nicaeni (a. 325.) condemnantur (15) sub poena privationis diaconatus. *Presbyteri* quoque si quidquam ad episcopale ministerium specialiter pertinens suo motu putaverunt exsequendum, continuo presbyterii dignitate et sacra communione privati sunt, ut praeceunte Concilio Sardicensi (a. 343.-344.) c. 19. (cfr. *Hefele* l. c. t. I. p. 601. sq.) etiam statuerat Gelasius I. (16) a. 494. Qua in re quae “*antiqui canones vetuerunt*”, etiam Conc. Bracar. II. c. 19. (a. 563.) denuo presbyteris sub poena depositionis ab officio prohibuit (17).

Inde ex saeculo octavo non desunt statuta, quibus praesertim duplex delictum usurpati ordinis punitur scilicet celebratio missae atque absolutio in foro poenitentiali a clerico ad presbyteratum non promotum (18). At dubitari non potest quin canones in compilationem authenticam Gregorii IX. translatis rigorem poenarum iuris antiqui contra istud delictum potius imminuerint quam auxerint (19).

Ab ista mitiore praxi Romani Pontifices saeculo decimo sexto recedere coeperunt et iam Clemens VIII. (20) vestigia Pauli IV. et Pii V. secutus in sacrilegam usurpationem or-

(13) *Wernz* l. c. t. II. n. 137.; *Muenchen* l. c. p. 673. sq.; *Gasparri* l. c. n. 333. sq.

(14) *Gasparri* l. c. n. 1129. sq.

(15) *Hefele* l. c. t. I. p. 213. sq. 424.

(16) *Gelas.* I. ep. ad Ep. Lucan. cap. 6. (*Thiel.* Ep. R. P. I. p. 365. sq.).

(17) Cfr. quoque *Hefele* l. c. t. II. p. 80. 722. sq.

(18) *Kober* l. c. p. 782. sq.

(19) Cfr. cap. 2. X. h. t. (Urban. III. a. 1185.-1187.) cum text. cit. iur. ant.; *Kober* l. c. p. 782. sq. et 164. sq.

(20) Const. “*Et si alias*” 1. Dec. 1601.

dinis sacerdotalis per celebrationem missae vel per auditam confessionem sacramentalem factam novas et severissimas statuit poenas. Quae poenae ab Urbano VIII. (21) et Benedicto XIV. (22) non solum abrogatae non sunt, sed reiectis frivolis artibus iudicialibus et aucto rigore proceduræ iudicialis potius maiorem vim atque efficaciam consecutae sunt.

460. Poenae. Si *laicus* delictum exercitio ordinis non recepti committat, poenam excommunicationis ferendae sententiae incurrit (23); praeterea iuxta opinionem magis fundatam ipso facto *generalem* contrahit *irregularitatem* (24), denique in foro ecclesiastico gravissimis poenis prudenti arbitrio iudicis est coercendus; etenim praeter reatum huius delicti committit crimen *falsi* et *suspectus* fit *de haeresi* meritoque traditur brachio saeculari (25). *Clericus* vero, si idem delictum perpetret, pariter excommunicationem ferendae sententiae incurrit (26), porro ipso facto contrahit irregularitatem partialem, qua impeditur ab ascensu ad ordines superiores nondum receptos (27), ab Episcopo vero per biennium vel triennium suspendi potest ab ordine saltem proximo infra ordinem usurpatum (28).

Quodsi clericus ad sacrum presbyteratus ordinem non promotus praesumat *celebrare missam* vel *audire confessiones*, a iudicibus S. Inquisitionis vel locorum Ordinariis rite degradandus et per se brachio saeculari tradendus est, ut poenis quoque saecularibus plectatur (29).

Quae poenae incurruntur ex declaratione Urbani VIII. (30).

(21) Const. « *Apostolatus off.* » 23. Mart. 1627.

(22) Cfr. Const. infra cit.

(23) Cap. 1. X. h. t.

(24) Cap. 1. X. h. t.; Wernz l. c. t. II. n. 137. not. 350. ubi refellitur sententia eorum, qui ut *Lega* l. c. t. III. n. 259. et *Hollweck* l. c. § 261. not. 2. *laicos* ab irregularitate immunes habent; *Muenchen* l. c. p. 675. sq.; *Gasparri* l. c. n. 334.

(25) Clem. VIII. l. c.; *Thesaurus* l. c.

(26) Cap. 1. X. h. t.

(27) Cap. 1. 2. X. h. t.; Wernz l. c. not. 356.; *Gasparri* l. c. n. 333.

(28) Cap. 2. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. 3. sq. Cfr. *Hollweck* l. c. not. 4. 5. ubi actus *proprius* cuiusque ordinis enumerat et ostendit, quid requiratur ut actus *solemniter* exerceatur a clerico minorum vel maiorum ordinum. At ibidem rigidiorum tenet sententiam de irregularitate incurrenda a diacono solemniter baptizante vel Eucharistiam ministrante; mitiori vero opinioni rectius adhaerent *Gasparri* l. c. n. 333.; *Lega* l. c. t. III. n. 261.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 300. Cfr. Wernz l. c. not. 356.

(29) Clemens VIII. l. c.

(30) Const. « *Apostol. off.* ».

dummodo clericus vigesimum suae aetatis annum compleverit; aliis quoque effugiis Benedictus XIV. aditum praecluserit. Hinc huiusmodi clericus missam celebrans pro prima vice, quamvis unam tantum missae partem celebraverit, attamen elevationem utriusque speciei etiam non prolata consecrationis forma peregerit, mitioribus poenis non est coercendus; secus si elevationem non peregerit. Item pro prima vice confessionem sacramentalem audiens, si absolutionis formam protulerit, nullam meretur poenarum canonicarum mitigationem (31). Denique praedictis reis etiam confessio iudici facta ad minorationem non amplius suffragatur (32). Quae Benedictus XIV. (33) de *tortura* statuit, certe nostra aetate a praxi Ecclesiae sunt aliena, sed quod in hisce causis fisci intentio per litteras extraiudiciales Ordinariorum probetur et onus probandi ordinationem accusatis incumbat, nostra quoque aetate suo practico valore non caret (34).

Iudices competentes in istis delictis sunt Ordinarii locorum; at cum rei illorum criminum sive laici sive clerici suspecti fiant de haeresi, etiam iudices S. Inquisitionis procedere valent (35).

TITULUS XXVI.

DE VIOLATIONE SIGILLI

CONFESSIONIS SACRAMENTALIS ET SOLLICITATIONE AD TURPIA IN CONFESSIONE SACRAMENTALI.

(*Lib. V. tit. 38. de poenit. et remiss.*).

461. Fontes : Conc. Lateran. IV. cap. 21.; Decret. Greg. IX. tit. de poenit. V. 38.; Bened. XIV. Const. « *Suprema* » 7. Iul. 1745. « *Ubi primum* » 2. Iun. 1742. « *ad eradicandum* » 28. Sept. 1746. Gregor. XV. Const. « *Universi* » 17. Aug. 1622.; Bened. XIV. Const. « *Sacram. poenit.* » 1. Iunii 1741. « *Apost. muneris* » apud *Sentis* l. c. p. 183. sq.; Instr. S. C. Inq. 20. Feb. 1867. apud *Sentis* l. c. p. 42. sq.; Instr. et resp. S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 940. sq. 2170.

Scriptores : Comment. iur. Deer. in cit. tit. (1). — *Vering* l. c. § 200.;

(31) Bened. XIV. Const. « *Sacerdos* » 20. Apr. 1744.

(32) Bened. XIV. Const. « *Divinarum* » 2. Aug. 1757.; Encycl. « *Quam grave* » 2. Aug. 1757.

(33) Const. « *Sacerdos* ».

(34) *Thesaurus* l. c. v. Ord. cap. 32.; *Kober* l. c. p. 786. sq.

(35) *Bangen* l. c. p. 109. sq. 113.

(1) Cfr. ex Theol.: S. Thomas, Summ. theol. P. III. Suppl. q. 11.; *D'Annibale* l. c. P. III. n. 357. sq. 365. sq.; *Ballerini-Palmieri* l. c. tom. V. n. 412. sq. 591. sq. 708. sq. et generatim moralistas.

Muenchen l. c. p. 686. — *Thesaurus* l. c. vv. Confess. sacr. sig. cap. 4., Sollicitantes; *Ferraris* l. c. v. Poena; *Bucceroni*, Comm. in Const. Bened. XIV. « Sacram. poenitentiae »; *Dolhagaray* in Diction. de Théol. cath. t. III. col. 960. sq.; *Lega* l. c. t. IV. n. 538. sq.; *Ojetti* l. c. v. Sollicitatio; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 528. sq. 566. sq.; *Kober*, D. Depos. p. 721. 776. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 399.; *Hinschius* l. c. tom. V. p. 245. 171. sq.; *Hollweck* l. c. § 276. 277. 272.

Praenotiones.

462. In administratione sacramentorum et sacramentalium et celebratione sacrificii eucharistici aliisque actibus cultus divini non pauca committi possunt delicta, ut patet ex propria sede materiae in libro tertio et quarto. Sic delinquere potest sacerdos ministrans sacramenta indignis (*Wernz* tom. II. n. 740.), vel eos admittens ad celebrandum aut ad assistendum divinis officiis (supra h. tom. VI. n. 188. 191. et ubi est sermo de excommunicatis aliisque censuratis ab usu activo aut passivo sacramentorum arcendis); peccat si a celebratione missarum indebite absteineat vel non ieiunus aut hora indebita celebret (*Wernz* tom. III. n. 533. 535. 536. 543.; *Hollweck* l. c. § 266. 270.), vel debitam diligentiam non adhibens in conservandis oleis sacris aut S. Eucharistia (*Wernz* tom. III. n. 551.; *Hollweck* l. c. § 264.) (2). Neque dubium est, quin confessarii in sacramento poenitentiae multis periculis delinquendi sint expositi. Quare ut complemento doctrinae simulque brevitati consulatur, solummodo duo principalia delicta sub hac rubrica proponuntur, quibus sacramenti poenitentiae dignitas et sanctitas maxime violatur.

§ 1. DE VIOLATIONE SIGILLI CONFESSIONIS SACRAMENTALIS.

I. Notio, divisio, historia violationis sigilli confessionis.

463. Notio et divisio. Delictum, de quo agitur, est *dolosa laesio obligationis iure divino naturali et positivo impositae et lege ecclesiastica confirmatae non revelandi peccata, quorum notitia habetur ex sola confessione sacramentali, nisi hoc poenitens ipse concedat* (3).

Violatio sigilli confessionis sacramentalis est aut *directa* aut *indirecta*. Illa consistit in *expressa* revelatione materiae

(2) Cfr. *Ojetti* vv. Celebratio Missae, Ieiunium, Sepultura.

(3) *Schmalzgr.* h. t. n. 59. sq.; *Lehmkuhl* l. c. t. II. n. 465.; *Hollweck* l. c. § 276. not. 1.; *Ballerini-Palmieri* l. c. n. 591.; *Dolhagaray* l. c. col. 960. 961.

sub solo sigillo confessionis sacramentalis cognitae cum manifestatione personae poenitentis. Altera vero habetur, si quis vi cognitionis ex sola confessione sacramentali haustae aliquid dicit vel facit aut non dicit vel non facit, ex quo periculum oriatur, ne peccatum poenitentis ex sola confessione sacramentali cognitum aliis innotescat aut saltem poenitenti vel ipsius complicibus gravamen procuretur (4).

464. Notae historicae. Primis saeculis religionis christianae canones non reperiuntur, quibus laesio sigilli poenis canonicis subiiciatur. At postquam iam S. Leo I. (c. 89. D. I. de poenit.) declaravit secretum servandum esse de peccatis cognitis ex occulta confessione, prima vice c. 20. Conc. Dovin. in Armenia (a. 527.-531.) sacerdotes violantes sigillum confessionis anathemate plectuntur. Cfr. quoque *Denzinger*, Ritus orient. 101. (5). Eadem obligatio religiose servandi secretum confessionis sacerdotibus inculcatur in Conc. Duciensi (a. 874.) aliisque Conciliis provincialibus velut c. 8. Conc. Rothomag. (a. 1074.). Gratianus autem ante c. 2. D. VI. de poenit. (cap. incert.) poenam *depositionis* commemorat, quae statuta sit sacerdoti violanti sigillum confessionis (6). Denique Conc. Lateran. IV. (a. 1215.) cap. 21. = cap. 12. X. de poenit. V. 38., praeunte Conc. Diocleens. in Dalmatia (a. 1199.) c. 4., in delictum laesi sigilli per sacerdotem commissum severissimas decrevit poenas. Quae poenae cit. cap. 12. X. de poenit. a Conciliis provincialibus (7) repetitae atque in praxim deductae continent sanctiones criminales etiam ex praesenti disciplina Ecclesiae vigentes, salva moderatione poenae detrusionis perpetuae in monasterium (8).

II. De vi et ambitu violationis sigilli confessionis sacramentalis.

465. I. Subiecta huius delicti sunt *principaliter* sacerdotes, quibus poenitentes in confessione sacramentali peccata sua detexerunt et *secundario* omnes alii ad quos notitia confessionis

(4) *Lehmkuhl*, l. c.; *D'Annibale* l. c. n. 362.

(5) *Schmitz* l. c. p. 392. 428. sq.

(6) " Si hoc fecerit, deponatur et omnibus diebus vitae suae ignominiosus peregrinando pergat ". Quae poena, utpote in dedecus ordinis sacerdotalis vergens, postea in poenam perpetuae reclusionis fuit mutata. Conc. Later. IV. l. c.

(7) Cfr. c. 4. Conc. Trevir. (a. 1227.); c. 13. Conc. Mogunt. (a. 1233.).

(8) *Thesaurus* l. c. v. Confession. cap. 4. n. 3.; *Hinschius* l. c. t. IV. p. 126. sq., ubi vera falsis miscet.

quoquo modo sive immediate sive mediate, iuste vel iniuste pervenit, si obligationem sigilli sibi impositam laedunt. Quae obligatio servandi sigilli, quamvis praeter confessarium etiam alias personas haud raro teneat, tamen quoad gradum delicti et sanctionis poenalis non ad omnes est indiscriminatim extendenda (9).

II. *Obiectum* dolosae et prohibitae revelationis sunt omnia peccata confessa, et quae ad peccatorum explicationem spectant, insuper quidquid in confessione a poenitente manifestatum est, cuius revelatio cedit in odium sacramenti vel in gravamen poenitentis (10).

III. *Subiecta*, quibuscum omnis communicatio notitiae sigillo confessionis munitae est interdicta, non solum sunt tertiae personae, scientia materiae sigillo confessionis tectae plane destitutae, sed etiam illae, quibus res in confessione manifestatae satis notae sunt velut complici vel alteri confessario poenitentis, imo vel ipse poenitens extra confessionem, nisi is confessario sponte et expresse licentiam dederit (11).

III. De poenis violationis sigilli confessionis sacramentalis.

466. *Sacerdos*, qui peccatum ex sola confessione sacramentali cognitum tertiae personae a poenitente distinctae praesumptuose revelat, *per sententiam ferendam* affligendus est poenae depositionis a sacerdotali officio. Poena autem perpetuae detrusionis in arctum monasterium, ex iure Decretalium depositioni addenda, quae iam saeculis elapsis in poenam carceris perpetui vel similis castigationis fuit mutata, propter leges civiles haud raro potestatem ecclesiasticam ab infligendis poenis temporalibus iniuste prohibentes, de facto saepe executioni mandari non amplius potest eiusque locum occupat (voluntaria) quaedam relegatio in domum clericorum demeritorum vel monasterium strictioris disciplinae (12).

(9) *Schmalzgr.* h. t. n. 63. 64. 65. 80.; *D'Annibale* l. c. n. 361. Quare *Hinschius* l. c. p. 129. res manifeste discernendas confundit et pro more non paucorum iuristarum falso philosophatur de obligatione *ethica* et *iuridica*.

(10) *Schmalzgr.* h. t. n. 66. sq.; *D'Annibale* l. c. n. 360.

(11) *Schmalzgr.* h. t. n. 62. 66.; *D'Annibale* n. 361.; at *Hinschius* l. c. p. 131. una cum *Muenchen* l. c. p. 690. de ista licentia poenitentis satis confuse disputant.

(12) Cap. 12. X. de poenit. V. 38.; *Schmalzgr.* h. t. n. 79.; *Hinschius*

2. Quodsi violator sigilli *non sit sacerdos* confessarius, sed alius quidam clericus vel laicus, qui peccatum ex confessione sacramentali cognitum revelat, aut non peccatum, sed alius defectus in confessione detectus in gravamen poenitentis publicetur, aut peccatum quidem manifestetur, at ipsi poenitenti, non tertiae personae, aut revelatio praesumptuosa non sit, *ordinariae* poenae violationis sigilli sacramentalis in iure statutae non sunt applicandae, at *extraordinariae* pro qualitate delicti prudenti arbitrio iudicis ecclesiastici debent discerni (13).

IV. De procedura iudiciali in causis violationis sigilli confessionis sacramentalis.

467. Solus iudex *ecclesiasticus*, non saecularis, in cognoscendis et puniendis delictis laesione sigilli confessionis sacramentalis commissis est vere et proprie competens. Etenim huiusmodi causae ipsa sua natura sunt mere spirituales et ecclesiasticae ideoque tribunalibus saecularibus plane subductae (14). Quibus in causis iudicium primae instantiae spectat ad Ordinarium, cui reus ex titulo legitimae competentiae subiectus est, non ad Inquisitorem, nisi forte laesio qualificata sigilli sacramentalis haeresim vel saltem haeresis suspicionem habeat admixtam. Quo in casu etiam Inquisitor ad cognoscendam et definiendam causam fractionis sigilli fit competens (15).

Iudex ecclesiasticus contra reum violationis sigilli sacramentalis sine dubio legitime procedit, si poenitens, cuius peccatum revelatum est, licentiam concedit; at huiusmodi licentia absolute et simpliciter ad proceduram iudicalem in-

l. c. t. IV. p. 132. sq.; Cfr. *Hollweck* l. c. § 276. not. 12. 13. ubi contra communem doctrinam, quae tenet nullam poenam incurri ipso facto, asserit violatores sigilli esse infames ex c. 2. D. 6. de Poenit. Aliter *Schmalzgr.* l. c.; *Dolhagaray* l. c. col. 974. ubi inter poenas in Regulares arbitrio Superioris infligendas praesertim indicantur ieiunia aliaeque poenitentiae.

(13) *Schmalzgr.* h. t. n. 80.

(14) *Schmalzgr.* h. t. n. 81.; *Hinschius* l. c. tom. IV. p. 133. sq. ubi p. 135. ex legibus quibusdam civilibus non potest deduci « obligatio denuntiandi » etiam certa delicta ex sola confessione cognita. Cfr. *Hollweck* l. c. § 277. not. 2., ubi theoriae Hinschius merito contradicit; *Dolhagaray* l. c., ubi repressionis per auctoritatem civilem duo facta allegantur, quin constet, utrum ecclesiasticum iudicium rigores brachii saecularis praecesserit.

(15) *Schmalzgr.* h. t. n. 82.; *Bangen* l. c. p. 107. 5.

choandam necessaria esse non videtur; secus post mortem poenitentis in sacrilegum sigilli violatorem inquisitio iudicialis et coercitio canonica non iam locum habere possent. Porro in ipsa procedura iudiciali, nisi reus delictum suum confiteatur, accusatori vel denuntianti incumbit onus probandi. Quae probatio ob delicti naturam et enormitatem etiam per testes singulares fieri potest, et ad condemnationem poenasque intelligendas sufficit, dummodo eae concurrant circumstantiae, ut ex omnibus illis testimoniis singularibus *plena certitudo* de delicto habeatur, et reus suis exceptionibus vim probandi attestationum sibi oppositarum elidere non valeat (16).

§ 2. DE SOLLICITATIONE AD TURPIA
IN CONFESSIONE SACRAMENTALI.

I. Notio, divisio, historia sollicitationis ad turpia.

468. **Notio et divisio.** Delictum sollicitationis hoc titulo intelligitur *provocatio ad turpia facta a sacerdote tamquam a confessario* (17).

Sollicitatio ad crimina, quamvis etiam in administratione aliorum sacramentorum v. g. baptismatis fieri possit, tamen sollicitatio ad peccata maxime per confessarium in sacramento poenitentiae facta est summopere odiosa; praeterea Ecclesia singulari severitate ob speciale periculum prosequitur sollicitationem *ad delicta carnis* sive ad turpia in confessione sacramentali. Huiusmodi sollicitatio ad turpia multiplici ratione fieri potest sive per verba, nutus, tractatus, scripturas, tactus, facta, pro se vel pro alio etc.

469. **Notae historicae.** Gravissimi illius delicti in antiqua Ecclesiae vestigia non reperiuntur, neque canones poenales existunt. At crescente clericorum perversitate, capitul. 8. Conc. Trevir. (a. 1227.) sacerdotes sollicitantes in confessione feminas ad turpia, poena depositionis et excommunicationis plectuntur (18). Deinde inter Rom. Pontifices prima vice Pius IV. Const. " *Cum sicut* ", 16. Apr. 1561. ad Inquisitorem generalem Hispaniae legem contra sacerdotes sollicitantes

(16) *Schmalzgr.* h. t. n. 83. sq.

(17) *D'Annibale* l. c. P. III. n. 365. sq.: *Lega* l. c. tom. IV. n. 7. sq.; *Hollweck* l. c. § 272.

(18) *Kober* l. c. p. 778. sq.

promulgavit. Quae Constitutio pro sola Hispania lata, a Gregorio XV. Const. „*Universi* „ 30. Aug. 1622. est confirmata et *ampliata* (praesertim per introductionem severissimi mandati de obligatione denunciandi sollicitantes confessarios) et ad universam Ecclesiam extensa. Inde ab hoc tempore non paucae prodierunt declarationes, quibus Romani Pontifices laxas doctrinas de sollicitatione atque officio denunciandi delinquentes proscripserunt (19). Qua in re celeberrima est Benedicti XIV. Const. „*Sacramentum poenitentiae* „ 1. Iun. 1741.; in illa enim R. Pontifex, confirmata et ampliata cit. Const. Gregorii XV., quamplurima dubia resolvit et authentice interpretatus est. Quae Constitutio Benedicti XIV. continet disciplinam etiam nunc vigentem quae recentioribus Instructionibus S. C. Inq. et S. C. de Prop. F. denuo inculcata et accuratius in praxim deducta est (20).

II. De vi et ambitu sollicitationis ad turpia.

470. Omnes et singuli *sacerdotes* (21), qui aliquem *poenitentem*, quaecunque persona illa sit (22), vel *in actu sacramentalis confessionis* vel *ante* vel *immediate post* confessionem vel *occasione* aut *praetextu* confessionis (23) vel etiam *extra occasionem* confessionis *in confessionali* sive in alio loco ad confessiones audiendas destinato aut electo cum simulatione audiendi ibidem confessionem (24), ad inhonesta et turpia (25) sollicitare vel provocare sive verbis sive signis sive nutibus sive tactu sive per scripturam aut tunc aut post legendam tentant, aut *cum eis* illicitos et inhonestos sermones vel tractatus temerario ausu habent (26), et in aliquo ex his huius-

(19) Alex. VII. 24. Sept. 1665. prop. 6. 7.; *Denzinger-Bannwart*, Enchirid. n. 1106. sq.

(20) Instr. S. C. Inq. 20. Febr. 1867. 20. Iul. 1890.; S. C. de P. F. 25. Iul. 1883. in Collect. S. C. de P. F. (1. ed.) n. 942. sq.; Instr. S. C. Inquis. 6. Aug. 1897. in cit. Collect. (2. ed.) t. II. n. 1977.

(21) Bened. XIV. Const. „*Sacram. poenit.* „ § 1.

(22) Instr. S. C. Inq. 20. Febr. 1867. § 1. „*Sive mares sive feminae* „.

(23) Gregor. XV. Const. cit. „*Etiam confessione non secuta* „; *Hollweck* l. cit. not. 5.

(24) S. C. Inquis. 11. Feb. 1661.; S. C. Inquis. 25. Nov. 1874.; *Hollweck* l. c. not. 6.

(25) Greg. XV. l. c. „*Sive inter se sive cum aliis quomodolibet perpetranda* „; Bened. XIV. l. c. § 2. „*Aut sollicitatio a confessario non pro seipso, sed pro alia persona peracta fuerit* „.

(26) *Bucceroni* l. c. p. 42. sq.; *Noldin* l. c. n. 388. sq.

modi nefariis excessibus culpabiles reperiuntur, delictum sollicitationis ad turpia committunt condignis poenis coercendum.

III. De poenis sollicitationis ad turpia.

471. I. Ex Gregorii XV. Const. “ *Universi dominici gregis* „ iudices ecclesiastici sacerdotibus, quos in aliquo ex illis excessibus sollicitationis ad turpia in confessione sacramentali culpabiles reppererunt, pro *criminum qualitate et circumstantiis*, suspensionis ab executione ordinis, privationis beneficiorum, dignitatum et officiorum quorumcumque ac perpetuae inhabilitatis ad illa necnon vocis activae et passivae, si regulares fuerint, [exiliu, damnationis ad tiremes et carcerem etiam in perpetuum] absque ulla spe gratiae, aliasque *poenas decernere*, eos quoque, si pro delicti enormitate *graviores poenas meruerint*, debita praecedente *degradatione*, curiae saeculari puniendos tradere tenentur.

Ex his poenis etiam illae, quae non iam a foro ecclesiastico sunt alienae, tantum *ferendae sunt sententiae*. Id quod valet de ipsa inhabilitate ad sacrosanctum missae sacrificium celebrandum in decreto Benedicti XIV. 5. Aug. 1745. praescripta (27). Speciatim vero S. C. Inquis. in Instr. 20. Febr. § 12. subiungit: “ Abstinendum tamen erit ab infligenda *degradatione et traditione brachio saeculari*. Id nimirum a Gregorio XV. statutum fuit; ceterum ad *terrorem* potius impositum haberi debet, quam ut executioni mandetur „ (28).

Qui nullis omnino super hoc crimine praeventi denuntiationibus *sponte* crimen *confitentur*, aut qui denuntiationibus in forma iudiciaria factis iam praeventi, sed nondum citati, *sponte* sese competenti iudici ecclesiastico *sistunt*, aut qui sponte quidem apparentes veritatem non integram, sed diminutam confessi sunt, sane primi secundum modum praescriptum § 13. cit. Instr. S. C. Inquis. 20. Febr. 1867. tractandi sunt, reliquae duae species delinquentium beneficio impunitatis non gaudent, verumtamen mitius puniuntur.

II. Negligentes sive culpabiliter omittentes denuntiare infra mensem confessarios sive sacerdotes, a quibus sollicitati fue-

(27) S. C. Inquis. 18. Mart. 1863. S. C. Inquis. 20. Febr. 1867. § 12. Cfr. *Hollweck* l. c. not. 10.

(28) *Bened. XIV.*, De synod. dioec. l. IX. c. 6. n. 7.

rint ad turpia in quibuslibet casibus expressis a Gregor. XV. Const. " *Universi* „ 30. Aug. 1622. et Bened. XIV. Const. " *Sacramentum poenitentiae* „ (29) ipso facto incurrunt excommunicationem nemini reservatam etiam ex Pii IX. Const. " *Apost. Sedis* „ n. 37.

III. Quicumque autem innoxios sacerdotes apud ecclesiasticos iudices *falso* sollicitationis ad turpia *insimulant* vel per se ipsos innocentes confessarios calumniando vel sceleste procurando, ut id ab aliis fiat, in poenam delicti a quocumque sacerdote quovis privilegio, auctoritate et dignitate munito praeterquam a Romano Pontifice, nisi in fine vitae et excepto mortis articulo, spe absolutionis, quae Romano Pontifici reservata est, perpetuo carent (30). Cfr. Bened. XIV. Const. " *Sacram. poenit.* „ § 3.; S. C. Inq. 27. Iun. 1866.

IV. De procedura iudiciali in causis sollicitationis ad turpia.

472. I. Cognitio iudicialis de huiusmodi sollicitatione ad turpia spectat ad solum forum ecclesiasticum, in quo omnes locorum Ordinarii aequae ac *Inquisitores* (ob suspicionem de haeresi) deputantur iudices ad inquirendum et procedendum et condignis poenis animadvertendum contra sollicitantes ad turpia in confessione quamvis ab ordinaria iurisdictione quomodolibet *exemptos* (31).

II. Procedura vero iudicialis in foro ecclesiastico *inchoanda* est a *denuntiatione* sacerdotis sollicitantis per personam sollicitatam in forma canonica facta. Quae denuntiatio nequaquam prudenti arbitrio personae sollicitatae est relicta, sed *sub culpa gravi* et denegata absolutione sacramentali, servato tempore et modo a iure statuto, absolute et generaliter est praescripta (32).

(29) *Bucceroni* l. c. p. 61. sq.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 232. sq.

(30) *Bucceroni* l. c. p. 101. sq., Comment. de cas. reserv. n. 5.

(31) Gregor. XV. Const. " *Universi* „ 30. Aug. 1622.; Instr. S. C. I. 20. Februarii 1867.; Instr. S. C. Inq. 20. Iul. 1890.; *Bangen* l. c. p. 110. sq.; *Lega* l. c. n. 539. ubi notat, Episcopum semper iudicialiter procedere debere, nec unquam *ex informata conscientia* ob sollicitationem suspendere posse.

(32) Gregor. XV., l. c. § 8.; cit. instr. S. C. Inq. a. 1867. § 1.; Bened. XIV., Const. " *Sacram. poenit.* „ § 2., De synod. dioec. lib. VI. cap. 11. n. 4. sq.; *D'Annibale* l. c. P. III. n. 368. 369.; *Bucceroni* l. c. p. 6. sq. Requiritur *specialis* Episcopi delegatio ad recipiendam *iudicialiter* denuntiationem. S. Offic. 6. Aug. 1897. n. 6. At idem S. Offic. 20. Mart. 1901. indulgit ut Vic. Gen. Episcopi absentis vel impediti confessariis hanc facultatem delegare possit.

III. Postquam denuntiatio in forma canonica accepta est, competens iudex ecclesiasticus iuxta modum praescriptum a S. C. Inq. 20. Feb. 1867. et 20. Iul. 1890. diligenter examinet necesse est, num denuntiatio facta sufficiens suppeditet fundamentum, ut ad instruendum processum contra sacerdotem denuntiatum iuste procedi possit. Cui quaestioni praeiudiciali si affirmative respondendum sit, tum in praevis cautelis, tum in formali examine accusati et testium, tum in ferenda sententia poenisque infligendis, cit. Instr. S. C. Inq. § 10. sq. accurate est servanda et absque auctoritate Sedis Apostolicae indulgentia locis quibusdam dissitis quoad processum in hisce causis conficiendis facta ubivis iure induci non potest (33). Cfr. Encycl. S. C. de Prop. F. 25. Iul. 1883. in Collect. S. C. de Prop. F. n. 949.

Cum in Intr. S. O. 20. Febr. 1867. n. 10. statutum sit " ut antequam contra denuntiatum procedatur, perspectum exploratumque iudici esse debeat, quod mulieres vel viri denuntiantes sint boni nominis, neque ad accusandum vel inimicitias vel alio humano affectu adducti fuerint „, norma pro adhibendis et interrogandis testibus a S. O. 6. Aug. 1897. Episcopis praescripta fuit. Haberi semper debent testimonia duorum, qui, quantum fieri potest, sint personae ecclesiasticae, quibus tum denuntiatus tum singuli denuntiantes sint bene noti; quodsi fieri potest, sint iidem duo qui omnes supradictos cognoscant, ibid. n. 5. 7. Singuli testes depositiones sub iuramento faciunt et obstringuntur secreto S. Officii, ib. n. 5. 6. (34).

Quodsi confessarius directe ad S. Poenitentiarium recurrerit, non raro conceditur ut ipse solus extra confessionem denuntiationem poenitentis excipiat, qui, praemisso iuramento, quaestionibus in folio delegationis indicatis respondeat. Quae concessio praesertim fit cum poenitens ob maximam repugnantiam vel impossibilitatem moralem aliisque iustis de causis adduci vix potest ut apud Episcopum aliumve delegatum denuntiationem perficiat.

(33) *D'Annibale* l. c. n. 369.; *Bucceroni* l. c. p. 86. sq. Praxis S. Officii quando directe causa sollicitationis ad ipsum defertur, proponitur a *Lega* l. c. n. 543. a quo vel Episcopus ad iudicandum delegatur vel sententia lata Episcopo committitur exequenda, qui eo in casu servat formam descriptam a *Colomiatti*, Codex tom. V. p. 744.

(34) Cfr. *Lega* l. c. n. 542. De secreto strictissime servando sapienter monet Conc. plen. Amer. Lat. n. 991.

473. Scholion: Alia delicta, quae a confessariis in sui muneris exercitio committi possunt, hic brevi enumeratione cum respectivis poenis sunt comprehendenda:

1° Sacerdos, qui indebite exigit, ut poenitens *nomen complicitis* sibi revelet sub interminatione denegatae absolutionis: is “ *suspensione ab officio audiendarum confessionum aliisque gravioribus poenis* „ est subiiciendus. Bened. XIV. Const. “ *Ubi primum* „ 2. Iun. 1746. Cfr. quoque eiusd. Bened. XIV. Const. “ *Suprema* „ “ *Ad eradicandum* „ supra cit.; *Hollweck* l. c. § 271.

2° *Non monentes* poenitentem de obligatione *denuntiandi* sacerdotem sollicitantem; Benedictus XIV. Const. “ *Sacramentum poenit.* „ 1. Iun. 1741. § 2. *Hollweck* l. c. § 273.; quod delictum poenis arbitrariis puniri potest.

3° *Absolventes sine facultate* censuratos extra casum necessitatis (iuxta disciplinam tamen nunc vigentem); qui si fuerint innodati excommunicatione R. P. speciali modo reservata, absolventes incurrunt excommunicationem R. P. simpliciter reservatam; Const. “ *Apost. Sedis* „ n. 13.; *Hollweck* l. c. § 275.

4° “ *Absolventes complicem* in peccato turpi, etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi exoritura infamia et scandalo possit excipere morientis confessionem „ gravissimum delictum committunt, quod poena excommunicationis latae sententiae plectitur, R. P. *specialissimo modo* reservata. Const. “ *Apost. Sedis* „ n. 10. Quod delictum cum ex ipsa natura sua forum externum fere effugiat, aptiorem sedem invenit in theologia morali. Cfr. *Lehmkuhl* II. 935.; *Bulot* II. 570. sq.; *Gury-Ferreres* II. 584. sq.; *Noldin*, De cens. 62. sq. Cfr. quoque *Hollweck* l. c. § 274.; *Lega* l. c. t. IV. n. 5. sq.; *Santi-Leitner*, Prael. iur. ecc. Append. in l. V. Decr.; complete et solide totam quaestionem exponit *Dolhagaray* in Diction. de Théol. cath. tom. III. col. 617. sq.

TITULUS XXVII.

DE EXCESSIBUS PRAELATORUM ET SUBDITORUM
ET PRIVILEGIATORUM.

(*Lib. V. tit. 31. de excess. prael. et subd., tit. 33. de privil. et excess. privil.*).

Fontes: Decret. Grat. D. 86.; C. II. q. 1. — Compl. I. l. V. t. 27. de exc. pr. in subd. vel contra; Cpl. II. l. V. t. 13. d. exc. pr. in subd.; Cpl. III. l. V. t. 14. de exc. pr. in subd.; Cpl. IV. l. V. t. 10. de exc. prael.; Cpl. V. l. V. t. 10. de exc. pr. in subd. — Decret. Greg. IX. l. c.; Decret. Bonif. VIII. l. V. t. 6. d. exc. pr. et subd.; Const. Clem. V. l. V. t. 6. de exc. pr.

Scriptores: Commentar. iur. Decret. in cit. tit. *Vering* l. c. § 200. — *Muenchen* l. c. p. 721. sq. — *Thesaurus* l. c. vv. Episcopi, Beneficia; *Ferraris* l. c. v. Poena. — *Kober*, D. Depos. p. 711.; *Hinschius* l. c. t. V. p. 239. sq.; *Schiappoli* l. c. n. 394. sq.; *Hollweck* l. c. § 296. De fontibus et scriptoribus, qui de privilegiis consulendi sunt, cfr. *Wernz* l. c. tom. I. n. 157.

Praenotiones.

474. Absoluta disputatione de delictis commissis in *usu potestatis ordinis*, unice restat, ut breviter agatur de criminibus, quae a Praelatis ecclesiasticis sive superioribus sive inferioribus (isti enim Praelati inferiores potissimum intelliguntur in rubrica nomine subditorum; cfr. supra rubricas h. t. in antiq. comp.) contra obligationes officii ecclesiastici sive in *usu iurisdictionis* ecclesiasticae perpetrantur. Quae delicta cum multa et varia sint, etiam in libro quinto nonnisi per summa quaedam capita recensentur. Cfr. *Muenchen*, l. c. Atque ad istam speciem delictorum facile reducuntur *excessus privilegiorum*, cum ibidem praecipue mentio fiat excessuum, qui forte a privilegiatis superioribus ordinum religiosorum vel aliis clericis privilegiatis committuntur.

§ 1. DE EXCESSIBUS PRAELATORUM ET SUBDITORUM.

475. Cum excessus Praelatorum et subditorum pro diversitate temporum et locorum multiplici ratione perpetrari possint, mirum non est, quod capita h. t. tempore medii aevi condita potissimum contineant excessus illi aetati proprios et singulares et a nostris moribus alienos. Quare ut mens Ecclesiae in excessibus Praelatorum reprehendendis attingatur,

principia sunt attendenda, quae Praelatis ecclesiasticis tamquam supremae normae praestituuntur. Etenim suos subditos quasi filios et fratres benigna et fraterna caritate fovere debent, non inhoneste et superbe et aspere tractare, etiamsi correctione opus sit (1).

Quare *Praelati* ecclesiastici *excessus* committunt, si subditos suos indebitis oneribus et exactionibus gravant, iniustis censuris affligunt (2), si illorum iura diminuunt (3) et beneficia aliis conferenda sibi conferunt (4) vel indignis (5), vel beneficia uniant forma canonica non servata (6), si mandata et prohibitiones publicant contra privilegia ab Apostolica Sede v. g. religiosis concessa (7), si causas matrimoniales cognoscere, indulgentias concedere, publicas poenitentias imponere aliaque solis Episcopis Praelatisque superioribus reservata usurpare audent (8), si Praelati regulares sine legitimo assensu Episcopi loci (9) et Romani Pontificis (10) nova monasteria aedificare praesumunt.

Subditi autem in Ecclesia evidenter excedunt limites suorum iurium, si mutant sibi causam possessionis in beneficio v. g. si vicarius sibi vindicet titulum rectoris principalis (11), si clerici privata auctoritate sese constituunt in collegium, et sigillum aliaque corporationis ecclesiasticae iura et insignia usurpent (12), si Episcopum negent suum esse pastorem eumque trahant ad tribunal saeculare (13) (cfr. Pii IX. Const. " *Ap. Sedis* .. v. g. n. 7.), si festa vel censuras ab Episcopo statutas

(1) Cap. 1. X. h. t.; c. 6. D. 45.; c. 1. D. 46.; *Muenchen* l. c. p. 721. sq. Cfr. *Claeys*, De canonica cleri saec. obedientia p. 97. sq. 142. sq. 177. sq.

(2) Cap. 1. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 1.

(3) Cap. 2. X. h. t. attenta immutatione disciplinae quoad archidiaconos.

(4) Cap. 3. X. h. t.

(5) Cap. 11. X. h. t.

(6) Cap. 8. X. h. t.; Conc. Trid. Sess. VII. cap. 6. 7. de ref.

(7) Cap. 5. 7. 16. 17. X. h. t.; cap. unic. h. t. in Clem.; *Schmalzgr.* h. t. n. 2. In cap. 5. et 7. h. t. expresse dicitur posse tunc obedientia Praelato denegari, quam potestatem *Hollweck* l. c. § 296. non extendit ad casum, in quo Praelatus agat " ut S. Sedis delegatus cum plena potestate ", quo in casu tenet, praestita interim obedientia, recursum ad S. C. esse instituentum. At etiam in casu excessus notorii obedientia est interim praestanda?

(8) Cap. 12. X. h. t.; Conc. Trid. Sess. XXIV. cap. 20. de ref.

(9) Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 3. de ref.; *Wernz* l. c. tom. III. n. 611. sq.

(10) Leon. XIII. Const. " *Romanos Pontifices* " *Wernz* l. c. n. 616.

(11) Cap. 6. X. h. t.

(12) Cap. 14. X. h. t.

(13) Cap. 15. X. h. t.

negligant atque contemnant (14). Cfr. quoque Conc. Trid. Sess. XXV. cap. 12. de reg.

§ 2. DE EXCESSIBUS PRIVILEGIATORUM.

476. Privilegiati triplici modo per abusum privilegiorum delinquere possunt, scilicet si privilegium ultra tenorem concessionis ad personas vel materiam vel locum vel tempus in privilegio non contentum extendunt, si ex privilegio desumant occasionem delinquendi, si contra finem agerent privilegii concessi (15).

Abusus speciales privilegiorum compluribus capitibus h. t. incompleta quadam ratione et pro moribus illius aetatis enumerantur. Hinc v. g. religiosi etiam exempti ecclesias vel decimas de manu laicorum recipere non possunt (16), nisi competentis Superioris ecclesiastici consensus accedit. Item excedunt privilegiati, si in oratoriis privatis campanas habeant easque publice pulsant (17), si in ecclesia polluta celebrent, antequam reconcilietur, si presbyteros ab Episcopo suspensos a suspensione absolvant suisque officiis restituant (18), si religiosi praesumant clericis aut laicis extra casum necessitatis sacramentum extremae unctionis aut Eucharistiae per viaticum ministrare absque parochi licentia (19).

Cum optimo iure *in eo quis puniatur, in quo peccavit*, privilegiati excedentes limites concessionis castigantur nullitate actus in contrarium gesti (20) aut in poenam delicti vel ex toto vel ex parte, ipso facto vel per sententiam ferendam privilegio privantur (21) aut aliis poenis vel censuris subiiciuntur, quatenus istae Pii IX. Const. "*Ap. Sedis*", non sunt sublatae aut mutatae (22).

(14) Cap. 18. X. h. t.

(15) *Schmalzgr.* h. t. n. 197.

(16) Cap. 3. X. h. t., ubi alii quoque abusus privilegiatorum recensentur. *Piat. Mont.* l. c. t. II. P. IV. c. 3. p. 1. sq.

(17) Cap. 10. X. h. t.; *Piat. Mont.* l. c. §. 19. p. 68. sq.; *Vermeersch*, De relig. t. I. n. 523.

(18) Cap. 11. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 208. sq.

(19) Pii IX. Const. "*Ap. Sedis*" n. 27.; *Bucceroni*, Com. de Const. "*Ap. Sedis*"; cap. 1. de priv. V. 7. in Clem.; *Hilarius a Sexten* l. c. p. 207. sq.; *Hollweck* l. c. § 278.

(20) Cap. 3. X. h. t.

(21) Cap. 24. X. h. t.; *Schmalzgr.* h. t. n. 198.; *Wernz* l. c. tom. I. n. 162.; *Piat. Mont.* l. c. t. II. p. 135. sq.

(22) *Muenchen* l. c. p. 726.; *Bucceroni* l. c. init.

CAPUT III.

DE DELICTIS CLERICORUM COMMISSIS IN DIMISSIONE
„ STATUS CLERICALIS VEL OFFICII ECCLESIASTICI.

477. Dimissio status clericalis quatenus constituit delictum ecclesiasticum *apostasiae ab ordine* sacro, iam supra n. 268. sq. in titulo de apostatis est explicata, non omissa propter materiae connexionem disputatione de apostasia a *statu religioso*. Quare hoc loco, ne acta agantur, novae disquisitioni est supersedendum. Pari ratione delicta in dimissione illegitima *officii ecclesiastici* haud raro commissa, in titulis de renuntiatione, translatione, permutatione officiorum ecclesiasticorum (1), et in titulo de simonia (cfr. supra n. 338. sq.) sufficientem sortita sunt explicationem neque novis commentationibus opus est (2).

478. Scholion. Ex omnibus titulis libri quinti tres solummodo supersunt, qui videntur fuisse praetermissi scl. tit. 23. X. de delictis puerorum, tit. 40. X. de verborum significatione, tit. 41. X. de regulis iuris. At disputatio „ *de delictis puerorum* „, universim spectatis (3) potius pertinet ad partem generalem de delictis et poenis, ubi agitur de aetate requisita, ut quis in foro ecclesiastico delicti capax et poenae obnoxius censeatur. Quae quaestio generalis supra n. 18. sq. n. 150. sq. satis examinata et soluta est. Quodsi specialis de delicto quodam habetur iuris canonici dispositio circa aetatem requisitam, id suo loco ad singula delicta fuit adnotatum. Cfr. supra n. 150. sq. praes. n. 151. et not. 46.; n. 336. v. f. Reliqui vero duo tituli, in quos complures canonistae commentarios conscribere plane omitunt (4), in propriam ipsorum sedem inter fontes sive leges remissi (5) ibidem brevem consecuti sunt explanationem.

(1) Lib. I. tit. 9. renuntiatione, tit. 7. de translatione Episcopi; Lib. III. tit. 19. de rerum permutatione; Wernz l. c. t. II. n. 493. sq. 517. sq. 501. sq.

(2) Hinschius l. c. tom. V. p. 243. Cfr. Hollweck, D. K. Strafg. § 253. sq.

(3) Schmalzgr. l. V. tit. 23.

(4) Santi, De Angelis i. f. lib. V. de his titulis silent; at Grandclaudé illos brevissime explicat.

(5) Cfr. Wernz l. c. tom. I. n. 132. sq.

LAUS DEO.

O. A. M. D. G. et B. V. M.

APPENDIX

CONSTITUTIO PII IX. · APOSTOLICAE SEDIS ·,

12. Octobris 1869.

PIUS EPISCOPUS

SERVUS SERVORUM DEI

Ad perpetuam rei memoriam.

“ Apostolicae Sedis moderationi convenit, quae salubriter veterum canonum auctoritate constituta sunt, sic retinere, ut, si temporum rerumque mutatio quidpiam esse temperandum prudenti dispensatione suadeat, eadem Apostolica Sedes congruum supremae suae potestatis remedium ac providentiam impendat. Quamobrem cum animo Nostro iampridem revolveremus, ecclesiasticas censuras, quae per modum latae sententiae ipsoque facto incurrendae, ad incolumitatem ac disciplinam ipsius Ecclesiae tutandam effrenemque improborum licentiam coercendam et emendandam sancte per singulas aetates indictae ac promulgatae sunt, magnum ad numerum sensim excrevisse; quasdam etiam, temporibus moribusque mutatis, a fine atque causis, ob quas impositae fuerant, vel a pristina utilitate atque opportunitate excidisse; eamque ob rem non infrequentes oriri sive in iis, quibus animarum cura commissa est, sive in ipsis fidelibus dubietates, anxietates, angoresque conscientiae; Nos eiusmodi incommodis occurrere volentes, plenam earumdem recensionem fieri Nobisque proponi iussimus, ut, diligenti adhibita consideratione, statueremus, quasnam ex illis servare ac retinere oporteret, quas vero moderari aut abrogare congrueret. Ea igitur recensione peracta, ac Venerabilibus Fratribus Nostris S. R. E. Cardinalibus in negotiis Fidei Generalibus Inquisitoribus per universam Christianam Rempublicam deputatis in consilium adscitis, reque diu ac mature perpensa, motu proprio, certa scientia, matura deliberatione Nostra, deque Apostolicae Nostrae potestatis plenitudine, ac perpetuo valitura Constitutione decernimus, ut ex quibuscumque censuris sive excommunicationis, sive suspensionis, sive interdicti, quae per modum latae sententiae, ipsoque facto incurrendae hactenus impositae sunt, nonnisi illae, quas in hac ipsa Constitutione inserimus, eoque modo, quo inserimus, robur exinde habeant; simul declarantes, easdem non modo ex veterum canonum auctoritate, quatenus cum hac Nostra Constitutione conveniunt, verum etiam ex hac ipsa Constitutione Nostra, non secus ac si primum editae ab ea fuerint, vim suam prorsus accipere debere.

*Excommunicationes latae sententiae speciali modo
Romano Pontifici reservatae.*

“ Itaque excommunicationi latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatae subiacere declaramus :

I.

1. “ Omnes a christiana fide apostatas, et omnes ac singulos haereticos, quocumque nomine censeantur, et cuiuscumque sectae existant, eisque credentes, eorumque receptores, fautores, ac generaliter quoslibet illorum defensores.

II.

2. “ Omnes et singulos scienter legentes sine auctoritate Sedis Apostolicae libros eorundem apostatarum et haereticorum haeresim propugnantes, nec non libros cuiusvis auctoris per Apostolicas litteras nominatim prohibitos, eosdemque libros retinentes, imprimentes, et quomodolibet defendentes.

III.

3. “ Schismaticos et eos qui a Romani Pontificis pro tempore existentis obedientia pertinaciter se subtrahunt vel recedunt.

IV.

4. “ Omnes et singulos, cuiuscumque status, gradus seu conditionis fuerint, ab ordinationibus seu mandatis Romanorum Pontificum pro tempore existentium ad universale futurum Concilium appellantes, nec non eos, quorum auxilio, consilio vel favore appellatum fuerit.

V.

5. “ Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes, vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos, vel Nuncios, aut eos a suis Dioecesibus, Territoriis, Terris, seu Dominiis eiicientes, nec non ea mandantes, vel rata habentes seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem.

VI.

6. “ Impedientes directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, et ad hoc recurrentes ad forum saeculare, eiusque mandata procurantes; edentes, aut auxilium, consilium vel favorem praestantes.

VII.

7. “ Cogentes sive directe, sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones; item edentes leges vel Decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae.

VIII.

8. " Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta quaelibet a Sede Apostolica, vel ab eiusdem Legatis aut Delegatis quibuscumque profecta, eorumque promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive ipsas partes, sive alios laedentes vel perterrefacientes.

IX.

9. " Omnes falsarios litterarum Apostolicarum, etiam in forma Brevis ac supplicationum gratiam vel iustitiam concernentium, per Romanum Pontificem, vel S. R. E. Vice-Cancellarios seu Gerentes vices eorum aut de mandato eiusdem Romani Pontificis signatarum: necnon falso publicantes Litteras Apostolicas, etiam in forma Brevis, et etiam falso signantes supplicationes huiusmodi sub nomine Romani Pontificis seu Vice-Cancellarii aut Gerentis vices praedictorum.

X.

10. " Absolventes complicem in peccato turpi etiam in mortis articulo, si alius Sacerdos, licet non adprobatus ad confessiones, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo, possit excipere morientis confessionem.

XI.

11. " Usurpantes aut sequestrantes iurisdictionem, bona, redditus, ad personas ecclesiasticas ratione suarum Ecclesiarum aut Beneficiorum pertinentes.

XII.

12. " Invadentes, destruentes, detinentes per se vel per alios Civitates, Terras, loca aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia; vel usurpantes, perturbantes, retinentes supremam iurisdictionem in eis; nec non ad singula praedicta auxilium, consilium, favorem praebentes.

Extra ordinem addenda ex Const. Pii IX.

" *Romanus Pontifex* " 28. Aug. 1873.

a) *Si dignitates, Canonici cathedrales... concedere et transferre in nominatum et praesentatum ad eandem ecclesiam, eius curam, regimen et administrationem (scil. ante litteras Apostolicas exhibitas)... ausi fuerint, praeter nullitatem... praedictae concessionis et translationis, praefatos Canonicos et Dignitates excommunicationis maioris, necnon privationis fructuum ecclesiasticorum beneficiorum quorumcumque, aliorumque reddituum ecclesiasticorum per eos respective obtentorum, similiter eo ipso incurrendis poenis innodamus, et innodatos fore decernimus et declaramus; ipsarumque poenarum absolutionem seu relaxationem Nobis et R. Pontifici pro tempore existenti dumtaxat specialiter reservamus.*

In easdem poenas pariter reservatas ipso facto incurrunt nominati et praesentati ad vacantes ecclesias, qui earum curam, regimen et administrationem suscipere audent ex concessione et translatione a Dignitatibus et Canonicis aliisque de quibus supra, in eos peracta; necnon ii, qui prae-

missis paruerint, vel auxilium, consilium aut favorem praestiterint, cuiusque status, conditionis et praeminentiae et dignitatis fuerint.

Si vero aliqui ex praedictis Episcopali caractere sint insigniti, in poenam suspensionis ab exercitio Pontificalium et interdicti ab ingressu Ecclesiae ipso facto, absque ulla declaratione incidunt, S. Sedi pariter reservatam.

13. « A quibus omnibus excommunicationibus huc usque recensitis absolutionem Romano Pontifici pro tempore speciali modo reservatam esse et reservari; et pro ea generalem concessionem absolvendi a casibus et censuris, sive excommunicationibus Romano Pontifici reservatis nullo pacto sufficere declaramus, revocatis insuper earundem respectu quibuscumque indultis concessis sub quavis forma et quibusvis personis etiam Regularibus cuiuscumque Ordinis, Congregationis, Societatis et Instituti, etiam speciali mentione dignis et in quavis dignitate constitutis. Absolvere autem praesumentes sine debita facultate, etiam quovis praetextu, excommunicationis vinculo Romano Pontifici reservatae innodatos se sciant dummodo non agatur de mortis articulo, in quo tamen firma sit quoad absolutos obligatio standi mandatis Ecclesiae, si convaluerint.

Excommunicationes latae sententiae Romano Pontifici reservatae.

« Excommunicationi latae sententiae Romano Pontifici reservatae subiacere declaramus:

I.

14. « Docentes vel defendentes sive publice, sive privatim propositiones ab Apostolica Sede damnatas sub excommunicationis poena latae sententiae; item docentes vel defendentes tamquam licitam praxim inquirendi a poenitente nomen complicitis, prouti damnata est a Benedicto XIV. in Const. « *Suprema* » 7. Iulii 1745.; « *Ubi primum* » 2. Iulii 1746.; « *Ad eradicandum* » 28. Septembris 1746. (1).

II.

15. « Violentas manus, suadente diabolo, iniicientes in Clericos, vel utriusque sexus Monachos, exceptis quoad reservationem casibus et personis, de quibus iure vel privilegio permittitur, ut Episcopus aut alius absolvat.

III.

16. « Duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, et quoslibet complices, vel qualemcumque operam aut

(1) Propositiones de quibus agitur sunt inter alias: articuli 45. Ioannis Wicleff et articuli 30. Ioannis Huss damnati a Martino V.; errores 41. Martini Luther a Leone X. damnati; theses Baianae 79. a variis Pontificibus damnatae; positiones Quesnellii a Clemente XI. damnatae, etc. Quibus addendae sunt propositiones, opiniones, doctrinae damnatae sive in Decreto « *Lamentabili sane exitu* » 3. Iulii 1907. sive in Encyclica « *Pascendi* » 7. Sept. 1907., salvis poenis gravioribus quas incurrerent, uti propagatores defensoresque haeresum, illi qui quasdam propositiones, opiniones, doctrinas ibi contentas haeserunt. Sic ex Motu proprio « *Praestantia* » Pii X. 18. Novemb. 1907.

favorem praebentes, nec non de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in illis est, non prohibentes, cuiuscumque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis.

IV.

17. " Nomen dantes sectae *Massonicae*, aut *Carbonariae*, aut aliis eiusdem generis sectis quae contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam, seu clandestine machinantur; nec non iisdem sectis favorem qualemcumque praestantes; earumve occultos coryphaeos ac duces non denuntiantes, donec non denuntiaverint.

V.

18. " Immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare iubentes aut violantes.

VI.

19. " Violantes clausuram Monialium, cuiuscumque generis aut conditionis, sexus vel aetatis fuerint, in earum monasteria absque legitima licentia ingrediendo; pariterque eos introducentes vel admittentes, itemque Moniales ab illa exeuntes extra casus ac formam a S. Pio V. in Constit. "*Decori*" praescriptam.

VII.

20. " Mulieres violantes Regularium virorum clausuram, et Superiores aliosve eas admittentes.

VIII.

21. " Reos simoniae realis in Beneficiis quibuscumque, eorumque complices.

IX.

22. " Reos simoniae confidentialis in Beneficiis quibuslibet, cuiuscumque sint dignitatis.

X.

23. " Reos simoniae realis ob ingressum in Religionem.

XI.

24. " Omnes qui quaestum facientes ex indulgentiis aliisque gratiis spiritualibus excommunicationis censura plectuntur Constitutione S. Pii V. "*Quam plenum*" 2. Ianuarii 1569.

XII.

25. " Colligentes eleemosynas maioris pretii pro Missis, et ex iis lucrum captantes, faciendo eas celebrari in locis, ubi Missarum stipendia minoris pretii esse solent.

XIII.

26. " Omnes qui excommunicatione mulctantur in Constitutionibus S. Pii V. "*Admonet nos*" quarto Kalendas Aprilis 1567., Innocentii IX. "*Quae ab hac Sede*" pridie nonas Novembris 1591. Clementis VIII. "*Ad*

Romani Pontificis curam » 26. Iunii 1592., et Alexandri VII. « *Inter ceteras* » nono Kalendas Novembris 1660., alienationem et infeudationem Civitatum et Locorum S. R. E. respicientibus.

XIV.

27. Religiosos praesumentes clericis aut laicis extra casum necessitatis Sacramentum extremae unctionis aut Eucharistiae per viaticum ministrare absque Parochi licentia.

XV.

28. « Extrahentes absque legitima venia reliquias ex Sacris Coemeteriis sive Catacumbis Urbis Romae eiusque territorii, iisque auxilium vel favorem praebentes.

XVI.

29. « Communicantes cum excommunicato nominatim a Papa in crimine criminoso, ei scilicet impendendo auxilium vel favorem.

XVII.

30. « Clerici scienter et sponte communicantes in divinis cum personis a Romano Pontifice nominatim excommunicatis et ipsas in officiis recipientes.

Extra ordinem.

30.bis. a) Vi clausulae Const. « *Apostolicae Sedis* » post primam seriem adiectae, incurrunt excommunicationem latae sent. R. Pontifici simpliciter reservatam « *absolvere praesumentes, sine debita facultate, etiam quovis praetextu* » ab excomm. specialiter reservatis « *dummodo non agatur de mortis articulo, in quo tamen firma sit quoad absolutos obligatio standi mandatis Ecclesiae, si convaluerint* » (Cfr. supra n. 13.).

Addenda ex Tridentino.

b) (Sess. 22. c. 11. de ref.). « *Si quem clericorum vel laicorum quacumque is dignitate, etiam imperiali aut regali, praefulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas occupaverit, ut alicuius ecclesiae seu cuiusvis saecularis vel regularis Beneficii, montium pietatis, aliorumque piorum locorum iurisdictiones, bona, census ac iura etiam feudalitatem et emphyteuticam, fructus, emolumenta, seu quascumque obventiones, quae in ministrorum et pauperum necessitates converti debent, per se vel alios vi vel timore incusso, seu etiam per suppositas personas Clericorum aut Laicorum, seu quacumque arte aut quocumque quaesito colore in proprios usus convertere, illosque usurpare praesumpserit, seu impedire, ne ab iis ad quos iure pertinent, percipiantur, is anathemati tamdiu subiaceat, quamdiu iurisdictiones, bona, res, iura, fructus et redditus, quos occupaverit, vel qui ad eum quomodocumque, etiam ex donatione suppositae personae, pervenerint, ecclesiae eiusque administratori sive Beneficiario integre restituerit, ac deinde a Romano Pontifice absolutionem obtinuerit.... Clericus vero, qui nefandae fraudis et usurpationis huiusmodi fabricator seu consentiens fuerit, eisdem poenis subiaceat.... »*

*Excommunicationes latae sententiae Episcopis
sive Ordinariis reservatae.*

" Excommunicationi latae sententiae Episcopis sive Ordinariis reservatae subiacere declaramus:

I.

31. " Clericos in Sacris constitutos vel Regulares aut Moniales post votum solemne castitatis matrimonium contrahere praesumentes; nec non omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium contrahere praesumentes.

II.

32. " Procurantes abortum, effectu sequuto.

III.

33. " Litteris apostolicis falsis scienter utentes, vel crimini ea in re cooperantes.

Extra ordinem addenda.

IV.

33.bis (Ex Deer. S. C. C. " *Vigilanti studio* " 25. Maii 1893. contra turpe Missarum commercium exercentes). *Laici.... excommunicatione latae sententiae Episcopis reservata obstringantur.*

Excommunicationes latae sententiae nemini reservatae.

" Excommunicationi latae sententiae nemini reservatae subiacere declaramus:

I.

34. " Mandantes seu cogentes tradi Ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios aut nominatim excommunicatos vel interdictos.

II.

35. " Laedentes aut perterrefacientes Inquisitores, denuntiantes, testes, aliosve ministros S. Officii; eiusve Sacri Tribunalis scripturas diripientes, aut comburentes; vel praedictis quibusbilibet auxilium, consilium, favorem praestantes.

III.

36. " Alienantes et recipere praesumentes bona ecclesiastica absque Beneplacito Apostolico ad formam Extravagantis, " *Ambifiosae* " de Reb. Ecc. non alienandis.

IV.

37. " Negligentes sive culpabiliter omittentes denunciare infra mensem Confessarios sive Sacerdotes a quibus sollicitati fuerint ad turpia in qui-

buslibet casibus expressis a Praedecess. Nostri Gregorio XV. Const. « *Universi* » 20. Augusti 1622., et Benedicto XIV., Const. « *Sacramentum poenitentiae* » 1. Iunii 1741.

« Praeter hos hactenus recensitos, eos quoque quos Sacrosanctum Concilium Tridentinum, sive reservata Summo Pontifici aut Ordinariis absolutione, sive absque ulla reservatione excommunicavit, Nos pariter ita excommunicatos esse declaramus; excepta anathematis poena in Decreto Sess. IV. *De editione et usu Sacrorum Librorum* constituta, cui illos tantum subiaccere volumus, qui libros de rebus sacris tractantes sine Ordinarii approbatione imprimunt, aut imprimi faciunt.

Extra ordinem addendae ex Tridentino.

V.

38. a) (Sess. 4. cum restrictione a Const. « *Apost. Sedis* » inducta). « *Qui libros de rebus sacris tractantes sine Ordinarii approbatione imprimunt, aut imprimi faciunt* ».

VI.

b) (Sess. 24. ex cap. 6. de Refor. matr.): « *Decernit Sancta Synodus, inter raptorem et raptam, quamdiu ipsa in potestate raptoris manserit, nullum posse consistere matrimonium. Quod si rapta a raptoře separata et in loco tuto et libero constituta illum in virum habere censuerit, eam raptor in uxorem habeat, et nihilominus raptor ipse ac omnes illi consilium, auxilium et favorem praebentes, sint ipso iure excommunicati...* ».

VII.

c) (Sess. 24. ex cap. 9. de Ref. matr.): « *Ita plerumque temporalium dominorum ac magistratuum mentis oculos terreni affectus atque cupiditates excaecant, ut viros et mulieres, sub eorum iurisdictione degentes, maxime divites vel spem magnae haereditatis habentes, minis et poenis adiungant cum iis matrimonium invitos contrahere, quos ipsi domini vel magistratus illis praescripserint. Quare, quum maxime nefarium sit Matrimonii libertatem violare et ab eis iniurias nasci, a quibus iura expectantur, praecipit Sancta Synodus omnibus, cuiuscumque gradus, dignitatis et conditionis existant, sub anathematis poena, quam ipso facto incurrant, ne quovis modo directe vel indirecte subditos suos vel quoscumque alios cogant, quominus libere matrimonia contrahant* ».

VIII.

d) (Sess. 25. cap. 18. de Regul.): « *Anathemati Sancta Synodus subiicit omnes et singulas personas, cuiuscumque qualitatis vel conditionis fuerint, tam Clericos quam Laicos, saeculares vel regulares, atque etiam qualibet dignitate fungentes, si quomodolibet coegerint aliquam virginem vel viduam, aut aliam quamcumque mulierem, praeterquam in casibus in iure expressis, ad ingrediendum monasterium vel ad suscipiendum habitum cuiuscumque religionis, vel ad emittendam professionem, quique consilium, auxilium vel favorem dederint, quique scientes eam non sponte ingredi monasterium aut habitum suscipere, aut professionem emittere, quoquo modo eidem actui vel praesentiam vel consensum vel auctoritatem inter-*

posuerint. Simili quoque anathemati subiicit eos, qui sanctarum virginum vel aliarum mulierum voluntatem veli accipiendi vel voti emittendi quoquo modo sine iusta causa impedierint ».

IX.

e) (Sess. 25. c. 5. de Regul.): « Bonifacii VIII. Constitutionem, quae incipit, Periculoso, renovans Sancta Synodus, universis Episcopis sub oblatione divini iudicii et interminatione maledictionis aeternae praecipit, ut in omnibus monasteriis sibi subiectis ordinaria, in aliis vero Sedis Apostolicae auctoritate, clausuram sanctimonialium, ubi violata fuerit, diligenter restitui, et ubi inviolata est, conservari maxime procurent, inobedientes atque contradictores per censuras ecclesiasticas aliasque poenas, quacumque appellatione postposita, compescentes, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis. Quod auxilium ut praebeatur, omnes Christianos Principes hortatur Sancta Synodus, et sub excommunicationis poena ipso facto incurrenda, omnibus magistratibus saecularibus iniungit ».

X.

f) Qui falsas propositiones doceant sequentibus locis damnatas: 1.º (Sess. 13. ex can. 11. de Euchar.): « Ne tantum Sacramentum (Eucharistiae) indigne atque ideo in mortem et condemnationem sumatur, statuit atque declarat ipsa Sancta Synodus, illis, quos conscientia peccati mortalis gravat, quantumcumque etiam se contritos existiment, habita copia confessoris, necessario praemittendam esse Confessionem sacramentalem. Si quis autem contrarium docere, praedicare vel pertinaciter asserere, seu etiam publice disputando defendere praesumpserit, eo ipso excommunicatus existat ».

2.º (Sess. 24. ex cap. 1. de Ref. matr.): « Dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et vera esse matrimonia, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit, et proinde iure damnandi sunt illi, ut eos Sancta Synodus anathemate damnet, qui ea vera ac rata esse negant, quique falso affirmant, matrimonia a filiis/familias sine consensu parentum contracta irrita esse, et parentes ea rata vel irrita facere posse ».

Excommunicatio post Tridentinum lata.

XI.

38.bis. Vi Const. Urbani VIII. « Ex debito » 22. Febr. 1633. et Clem. IX. « Sollicitudo » 17. Iun. 1669. a S. Officio iussu Pii IX. 4. Dec. 1872. renovata et a S. C. de Prop. F. 29. Mart. 1873. denuo notificata est excommunicatio « contra ecclesiasticos et missionarios mercaturae in Indiis Orientalibus operam dantes » et contra Superiores sive immediatos sive mediatos qui eiusmodi reos « saltem per amotionem illorum a locis commissi per eos delicti non puniverint » (Collect. S. C. de Prop. F. ed. 2. n. 72. 181. 1398.).

Suspensiones latae sententiae Summo Pontifici reservatae.

I.

39. « Suspensionem ipso facto incurrunt a suorum Beneficiorum perceptione ad beneplacitum S. Sedis Capitula et Conventus Ecclesiarum et

Monasteriorum alique omnes, qui ad illarum seu illorum regimen et administrationem recipiunt Episcopos aliosve Praelatos de praedictis Ecclesiis, seu Monasteriis apud eandem S. Sedem quovis modo provisos, antequam ipsi exhibuerint Litteras Apostolicas de sua promotione.

II.

40. " Suspensionem per triennium a collatione Ordinum ipso iure incurrunt aliquem ordinantes absque titulo Beneficii vel patrimonii cum pacto ut ordinatus non petat ab ipsis alimenta.

III.

41. " Suspensionem per annum ab Ordinum administratione ipso iure incurrunt ordinantes alienum subditum etiam sub praetextu Beneficii statim conferendi, aut iam collati, sed minime sufficientis, absque eius Episcopi litteris dimissorialibus, vel etiam subditum proprium, qui alibi tanto tempore moratus sit, ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, absque Ordinarii eius loci litteris testimonialibus.

IV.

42. " Suspensionem per annum a collatione Ordinum ipso iure incurrit, qui, excepto casu legitimi privilegii, Ordinem sacrum contulerit absque titulo Beneficii vel patrimonii Clerico in aliqua Congregatione viventi, in qua sollemnis professio non emittitur, vel etiam religioso nondum professo.

V.

43. " Suspensionem perpetuam ab exercitio Ordinum ipso iure incurrunt Religiosi eiecti, extra Religionem degentes (1).

VI.

44. " Suspensionem ab Ordine suscepto ipso iure incurrunt, qui eundem Ordinem recipere praesumpserunt ab excommunicato vel suspenso, vel interdicto nominatim denunciatis, aut ab haeretico vel schismatico notorio; eum vero, qui bona fide a quopiam eorum est ordinatus, exercitium non habere ordinis sic suscepti, donec dispenseetur, declaramus.

VII.

45. " Clerici saeculares exteri ultra quatuor menses in Urbe commorantes ordinati ab alio quam ab ipso suo Ordinario absque licentia Car-

(1) Addenda ex Decreto S. C. Ep. et Reg. " Auctis admodum " 4. Nov. 1892.

Alumni votorum solemnium vel simplicium perpetuorum vel temporalium, in Sacris Ordinibus constituti, qui expulsi vel dimissi fuerint, perpetuo suspensi maneant, donec a S. Sede alio modo iis consulatur; ac praeterea Episcopum benevolum receptorem invenerint, et de ecclesiastico patrimonio sibi providerint.

Qui in Sacris Ordinibus constituti et votis simplicibus obstricti, sive perpetuis sive temporalibus, sponte dimissionem ab Apost. Sede petierint et obtinuerint, vel aliter ex Apost. privilegio a votis simplicibus vel perpetuis vel temporaneis dispensati fuerint, ex clauastro non exeant, donec Episcopum benevolum receptorem invenerint, et de ecclesiastico patrimonio sibi providerint, secus suspensi maneant ab exercitio susceptorum Ordinum.

dinalis Urbis Vicarii, vel absque praevio examine coram eodem peracto, vel etiam a proprio Ordinario posteaquam in praedicto examine reiecti fuerint; nec non Clerici pertinentes ad aliquem e sex Episcopatibus suburbicariis, si ordinentur extra suam dioecesim, dimissorialibus sui Ordinarii ad alium directis quam ad Card. Urbis Vicarium; vel non praemissis ante Ordinem sacrum suscipiendum exercitiis spiritualibus per decem dies in domo urbana Sacerdotum a Missione nuncupatorum, suspensionem ab Ordinibus sic susceptis ad beneplacitum S. Sedis ipso iure incurrunt; Episcopi vero ordinantes ab usu Pontificalium per annum.

Suspensiones extra ordinem addendae ex Tridentino.

45.bis. a) (Sess. 6. cap. 5. de Ref.): " Nulli Episcopo liceat cuiusvis privilegii praetextu pontificalia in alterius dioecesi exercere, nisi de Ordinarii loci expressa licentia, et in personas eidem Ordinario subiectas tantum. Si secus factum fuerit, Episcopus ab exercitio pontificalium, et sic ordinati ab executione Ordinum sint ipso iure suspensi ".

b) (Sess. 7. c. 10. de Ref.): " Non liceat Capitulis Ecclesiarum sede vacante, infra annum a die vacationis, ordinandi licentiam, aut litteras dimissorias seu reverendas, ut aliqui vocant, tam ex iuris communis dispositione, quam etiam cuiusvis privilegii aut consuetudinis vigore, alicui, qui Beneficii ecclesiastici recepti sive recipiendi occasione arctatus non fuerit, concedere. Si secus fiat, Capitulum contraveniens ecclesiastico subiaceat interdicto, et sic ordinati, si in minoribus ordinibus constituti fuerint, nullo privilegio clericali, praesertim in criminalibus gaudeant. In maioribus vero ab executione Ordinum ad beneplacitum futuri Praelati sint ipso iure suspensi ".

c) (Sess. 14. ex cap. 2. de Ref.): " Nemo Episcoporum, qui titulares vocantur, etiam si in loco nullius dioecesis, etiam exempto, aut aliquo monasterio cuiusvis ordinis resederint, aut moram traxerint, vigore cuiusvis privilegii sibi de promovendo quoscumque ad se venientes pro tempore concessi, alterius subditum, etiam praetextu familiaritatis continuae commensalitatis suae, absque sui proprii Praelati expresso consensu aut litteris dimissoriis, ad aliquos sacros aut minores Ordines vel primam Tonsuram promovere seu ordinare valeat. Contra faciens ab exercitio pontificalium per annum, taliter vero promotus ab executione Ordinum sic susceptorum, donec suo Praelato visum fuerit, ipso iure sint suspensi ".

d) (Sess. 23. ex cap. 8. de Ref.): " Unusquisque autem a proprio Episcopo ordinetur. Quod si quis ab alio promoveri petat, nullatenus id ei, etiam cuiusvis generalis aut specialis rescripti vel privilegii praetextu, etiam statutis temporibus permittatur, nisi eius probitas ac mores, Ordinarii sui testimonio, commendentur. Si secus fiat, ordinans a collatione Ordinum per annum et ordinatus a susceptorum Ordinum executione, quamdiu proprio Ordinario videbitur expedire, sit suspensus ".

(Sess. 23. ex cap. 14. de Ref.): " Cum promotis per saltum, si non ministraverint, Episcopus ex legitima causa possit dispensare ".

e) (Sess. 23. c. 10. de Ref.): " Abbatibus ac aliis quibuscumque, quantumvis exemptis, non liceat in posterum intra fines alicuius dioecesis consistentibus, etiam si nullius dioecesis vel exempti esse dicantur, cuiquam, qui regularis subditus sibi non sit, Tonsuram vel minores Ordines conferre; nec ipsi Abbates et alii exempti, aut collegia vel capitula quaecumque, etiam

ecclesiarum cathedralium, litteras dimissorias aliquibus Clericis saecularibus, ut ab aliis ordinentur, concedant. Sed horum omnium ordinatio, servatis omnibus, quae in huius Sanctae Synodi Decretis continentur, ad Episcopos, intra quorum dioecesis fines existant, pertineat; non obstantibus quibusvis privilegiis, praescriptionibus aut consuetudinibus etiam immemorabilibus. Poenam quoque impositam iis, qui contra huius Sanctae Synodi sub Paulo III. Decretum a capitulo episcopali sede vacante litteras dimissorias impetrant, ad illos, qui easdem litteras non a Capitulo, sed ab aliis quibusvis in iurisdictione Episcopi, loco Capituli sede vacante succedentibus, obtinerent, mandat extendi. Concedentes autem dimissorias contra formam Decreti ab Officio et Beneficio per annum sint ipso iure suspensi ..

f) (Sess. 25. ex cap. 14. de Ref.): *« Episcopi quoque, quod absit, si ab huiusmodi crimine (concupinatus) non abstinuerint, et a synodo provinciali admoniti, se non emendaverint, ipso facto sint suspensi ..*

Suspensiones recenter latae.

45.ter. a) (Cfr. supra n. 13.): ubi affertur excommunicatio specialiter reservata R. Pontifici quam, vi Const. *« R. Pontifex »* 28. Aug. 1873., ipso facto incurrunt omnes concedentes et transferentes, vel suscipientes curam, regimen et administrationem Ecclesiarum, ante litterarum Apostolicarum praesentationem, eisque parentes, vel auxilium, consilium aut favorem praestantes. Postea additur: *Si vero aliqui ex praedictis Episcopali characterē sint insigniti, in poenam suspensionis ab exercitio Pontificalium et interdicti ab ingressu Ecclesiae, ipso facto, absque ulla declaratione incidunt, S. Sedi pariter reservatam.*

b) Decret. *« Vigilanti studio »* 25. Maii 1893. circa colligentes eleemosynas Missarum. *« Si quis ex sacerdotali ordine contra enunciata decreta deliquerit, suspensioni a divinis S. Sedi reservatae et ipso factae incurrendae obnoxius sit; clericus autem sacerdotio nondum initiatus eidem suspensioni quoad susceptos ordines similiter subiaceat, et inhabilis praeterea fiat ad superiores ordines recipiendos; laici demum excommunicationi latae sententiae Episcopis reservatae obstringantur ..*

c) (Ex Const. *« Orientalium dignitas »* Leo XIII. 30. Nov. 1894.): *« Missionarius quilibet latinus, e clero saeculari vel regulari, qui Orientalem quempiam ad latinum ritum consilio auxiliove inducat, praeter suspensionem a divinis quam ipso facto incurreret, ceterasque poenas per Const. « Demandatam » inflictas, officio suo priveatur et excludatur ..*

d) (Ex Decr. S. C. C. 12. Iulii 1900.): *« Clericus, qui ut intestinis bellis et publicis contentionibus opem utcumque ferat, proprium residentiae locum absque iusta causa, quae a legitima ecclesiastica auctoritate recognita sit, deseruerit; vel clericales vestes exuerit, quamvis arma non sumpserit et humanum sanguinem minime fuderit; et eo magis qui in civili bello sponte sua nomen militiae dederit, aut bellicas actiones quomodocumque dirigere praesumpserit, etsi ecclesiasticum habitum retinere pergat, ab ordinum et graduum exercitio et a quolibet ecclesiastico officio et beneficio suspensus illico et ipso facto maneat ..*

Interdicta latae sententiae reservata.

I.

46. " Interdictum Romano Pontifici speciali modo reservatum ipso iure incurrunt Universitates, Collegia et Capitula, quocumque nomine nuncupentur, ab ordinationibus seu mandatis eiusdem Romano Pontifici pro tempore existentis ad universale futurum Concilium appellantia.

II.

47. " Scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis ab Ordinario, vel delegato Iudice, vel a iure interdictis; aut nominatim excommunicatos ad divina officia, seu ecclesiastica sacramenta, vel ecclesiasticam sepulturam admittentes, interdictum ab ingressu Ecclesiae ipso iure incurrunt, donec ad arbitrium eius, cuius sententiam contempserunt, competenter satisfecerint.

48. " Denique quoscumque alios Sacrosanctum Concilium Tridentinum suspensos aut interdictos ipso iure esse decrevit, Nos pari modo suspensioni vel interdicto eosdem obnoxios esse volumus et declaramus.

Interdicta extra ordinem addenda ex Tridentino.

49. (Sess. 6. c. 1. de Ref.): *Metropolitanus Episcopus absentes (ultra secundum semestre), Metropolitanum vero absentem suffraganeus Episcopus antiquior residens, sub poena interdicti ingressus Ecclesiae eo ipso incurrenda, infra tres menses per litteras seu nuntium R. Pontifici denuntiari teneatur.*

50. (Sess. 7. c. 10. de Ref.): *Non liceat Capitulis ecclesiarum sede vacante, infra annum a die vacationis, ordinandi licentiam, ut litteras dimissorias seu reverendas, ut aliqui vocant, tam ex iuris communis dispositione quam etiam cuiusvis privilegii aut consuetudinis vigore, alicui, qui beneficii ecclesiastici recepti seu recipiendi occasione arcatus non fuerit, concedere. Si secus fiat, Capitulum contraveniens ecclesiastico subiacet interdicto.*

" Quae vero censurae sive excommunicationis, sive suspensionis, sive interdicti, Nostris, aut Praedecessorum Nostrorum Constitutionibus, aut sacris canonibus praeter eas, quas recensuimus, latae sunt, atque hactenus in suo vigore perstiterunt sive pro R. Pontificis electione, sive pro interno regimine quorumcumque ordinum et institutorum regularium, nec non quorumcumque collegiorum, congregationum, coetuum locorumque piorum cuiuscumque nominis aut generis sint, eas omnes firmas esse, et in suo robore permanere volumus et declaramus.

" Ceterum decernimus, in novis quibuscumque concessionibus ac privilegiis, quae ab Apostolica Sede concedi cuivis contigerit, nullo modo ac ratione intelligi umquam debere, aut posse comprehendere facultatem absolvendi a casibus et censuris quibuslibet Romano Pontifici reservatis, nisi de iis formalis, explicita ac individua mentio facta fuerit: quae vero privilegia aut facultates, sive a Praedecessoribus Nostris, sive etiam a Nobis cuilibet coetui, ordini, congregationi, societati, et instituto, etiam regu-

lari cuiusvis speciei, etsi titulo peculiari praedito, atque etiam speciali mentione digno a quovis umquam tempore huc usque concessae fuerint, ea omnia, easque omnes Nostra hac Constitutione revocatas, suppressas, et abolitas esse volumus, prout reapse revocamus, supprimimus, et abolemus, minime refragantibus aut obstantibus privilegiis quibuscumque, etiam specialibus, comprehensis, vel non, in corpore iuris, aut Apostolicis Constitutionibus, et quavis confirmatione Apostolica, vel immemorabili etiam consuetudine, aut alia quacumque firmitate roboratis quibuslibet etiam formis ac tenoribus, et cum quibusvis derogatoriis, aliisque efficacioribus et insolitis clausulis, quibus omnibus, quatenus opus sit, derogare intendimus et derogamus.

“ Firmam tamen esse volumus absolvendi facultatem a Tridentina Synodo Episcopis concessam *Sess. XXIV. cap. VI. de Reform.* in quibuscumque censuris Apostolicae Sedi hac Nostra Constitutione reservatis, iis tantum exceptis, quas eidem Apostolicae Sedi speciali modo reservatas declaravimus.

“ Decernentes has Litteras, atque omnia et singula, quae in eis constituta ac decreta sunt, omnesque et singulas, quae in eisdem factae sunt ex anterioribus Constitutionibus Praedecessorum nostrorum, atque etiam Nostris, aut ex aliis sacris Canonibus quibuscumque, etiam Conciliorum Generalium, et ipsius Tridentini, mutationes, derogationes, ratas et firmas, ac respective rata atque firma esse et fore, suosque plenarios et integros effectus obtinere; sicque et non aliter in praemissis per quoscumque Iudices Ordinarios, et Delegatos, etiam Causarum Palatii Apostolici Auditores, ac S. R. E. Cardinales, etiam de Latere Legatos, et Apostolicae Sedis Nuntios, ac quosvis alios quacumque praeceminentia, ac potestate fungentes, et functuros, sublata eis, et eorum cuilibet quavis aliter iudicandi et interpretandi facultate et auctoritate, iudicari ac definiri debere: et irritum atque inane esse ac fore quidquid super his a quoquam quavis auctoritate, etiam praetextu cuiuslibet privilegii, aut consuetudinis inductae vel inducendae, quam abusum esse declaramus, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

“ Non obstantibus praemissis, aliisque quibuslibet ordinationibus, constitutionibus, privilegiis, etiam speciali et individua mentione dignis, nec non consuetudinibus quibusvis, etiam immemorabilibus, ceterisque contrariis quibuscumque.

“ Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostrae Constitutionis, ordinationis, limitationis, suppressionis, derogationis, voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius, se noverit incursurum.

“ Datum Romae apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicae Millesimo Octingentesimo Sexagesimo Nono, Quarto Idus Octobris, Pontificatus nostri anno vigesimo quarto.

M. Card. MATTEI Pro-Datarius

N. Card. PARACCIANI CLARELLI

Visa de Curia

Dominicus Bruti

Loco † Plumbi

I. Cugnoni

INDEX ALPHABETICUS.

(*Numeri referuntur ad numeros marginales, non ad numeros paginarum*).

Abolitio proceduræ criminalis 81. sq.

Abortus procuratio 369.

Absolutio a poena 88.; a censuris in genere 173. sq.; a censuris *ab homine, a iure*, Papæ vel Episcopis reservatis 175.; in foro externo et interno 174.; conditiones requisitæ 176.; modus 177.; forma 178.

— compliceis (remissive) 473.

Abusus Baptismi 278.

— ordinis 455. sq.; cfr. v. *ordines*.

— ordinationis 439. sq.; cfr. v. *ordinatio*.

— Sacramenti poenitentiae; cfr. v. *complex, sigillum, sollicitatio*.

Actio criminalis (remissive) 81. sq.

Adulterium 389. sq.

Aetas in ordine ad delictum, 18. sq. 78. 150. sq.

Aggratiatio 85.

Anabaptismus 278.

Anathema 179.

Animalia non sunt subiectum poenarum 18. nec censurarum 151.

— delicta carnis cum animalibus commissa 397.

Apostasia a fide: nomen 262.; notio et divisio 263.; notæ historicae 264.; vis et ambitus 265.; poenae 266.; procedura iudicialis 267.

— ab ordine sacro: notio et divisio 268.; notæ historicae 269.; vis et ambitus 270.; poenae 271.; procedura iudicialis 272.

— a religione: notio et divisio 273.;

notæ historicae 274.; vis et ambitus 275.; poenae 276.; procedura iudicialis 277.

“*Apostolicae Sedis*” Constitutio, in Appendice p. 457. sq.

Applicatio legis poenalis (ratione territorii) 79.

Assassinium 373.

Asylum (remissive) poenae in violentantes 360.

Auxilium praestitum in delicto 50.

Ballistarii 383.

Bannum 100.

Baptismi reiteratio causa irregularitatis 278.

Beneficiatorum delicta; cfr. v. *beneficia*.

Beneficia. Delicta commissa in ademptione (remissive) 439.; in dimissione (remissive) 477.

Beneficii privatio 115. sq.; suspensio a beneficio 211. sq.; suspensio vel subtractio ut effectus excommunicationis 193. 194.

Bestialitatis delictum 397.

Bigamiae delictum 392.

Blasphemia definitio 304.; divisio 305.; notæ historicae 306.; vis et ambitus 307.; poenae 308.; procedura iudicialis 309.

Bona fortunæ: delicta contra b. f. 397. sq.

Bonorum ecclesiasticorum usurpatione quibus poenis plectatur 336.

- Calumnia** cfr. v. *maledici, iniuriae, Canonis* (privilegium) 335. 336.
Carceris poena 102.
Cardinales quomodo a censuris absolvere possunt 175.; quomodo censuris plecti 151. 185.
Carnis delicta 384. sq.; definitio et divisio 385.; notae historicae 386.; cfr. v. *adulterium, fornicatio* etc.
Causae excludentes vel minuentes imputabilitatem: ex parte *agentis* cfr. delictorum *subiectiva* elementa; ex parte *actus*: defensio propria, necessitas extrema, legitimum mandatum 39.
Censurae ecclesiasticae in genere: nomen, notio, divisio 144. sq.; origo 146.; potestas Ecclesiae censuras ferendi 147.; subiectum activum 148. sq.; passivum 150. sq.; causa sive obiectum 152. sq.; multiplicatio 157.; excusatio 158.; condiciones ut incurrantur 159. sq.; modus procedendi 164. sq.; effectus 170. sq.; effectus censurae iniustae 171.
 — cessatio et absolutio 172. sq.; in foro externo et interno 174.; condicio nes 176.; modus 177.; forma 178.
 — in specie cfr. v. *excommunicatio interdictum, suspensio*.
Cessatio a divinis: notio 235.; divisio 236.; notae historicae 237.; subiectum activum et passivum 238.; causa finalis 239.; forma 240.; effectus 241.; violatio 242.; ablatio 248.
Circumstantiae aggravantes 35.; minuentes 35.
Clausurae violatio ut delictum 395.
Clerici delicta propria et communia 259.; concubinatus 388.
Cogentes ad laedendam immunitatem eccles. 336.; ad sepulturam eccles. dandum excommunicatis 192., interdictis 228.
Collusio: notio, divisio, historia 429.; vis, ambitus, poenae 430.
Comminatio poenae 73.
Communicatio in sacris excommunicato interdicta 189. sq.; it. civilis et forensis 195. sq.
 — in sacris cum excommunicato 191.
Complicitas in delicto; cfr. v. *concursum*.
 — in peccato; poenae confessarii exigentis revelationem nominis complicitis (remissive) 473.
 — in peccato turpi; poenae absolverentis complicem (remissive) 473.
Conatus delicti ecclesiastici in quo consistat, an puniatur 31. 57.
Concubinatus clericorum 388.
Concursus seu multiplicatio delictorum formalis et realis 30.
 — personarum in idem delictum 40. sq.; divisio 42.; notae historicae 44.; disciplina vigens 45.; conditiones 46.; variae formae 49. sq.; iussio vel mandatum, instigatio 49.; complicitas seu auxilium 50; favor 51.; ratihabitio 52.
Condemnatio conditionata 38. 69.
Conditionata condemnatio 38. 69.; — liberatio 69.
Confessarius et absolutio a censura 175.; poenae in absolverentem sine facultate (remissive) 473.
Confessariorum delicta cfr. v. *sigillum, sollicitatio, complex*.
Confiscatio bonorum haeretici 266. not. 43.; cfr. v. *multa*.
Congregationes Romanae ut subiectum activum censurarum 148.
Congregationes Religiosae cfr. v. *Regulares*.
Consensus in delicto cfr. v. *ratihabitio*.
Consilium cfr. v. *instigatio*.
Consuetudo ut fons iuris poenalis 9.
Contumacia ut conditio censurae 155.
Convicium 433.; cfr. v. *iniuriae*.
Cooperatio cfr. v. *concursum* in delictum.
Correctio delinquentis, unus ex scopis poenarum 72.

Correitas cfr. v. *concursum* in delictum.

Corruptio cfr. v. *falsitas*, *collusio*.

Craniotomia 369.

Crematio (remissive) 360., not. 48.

Crimen cfr. v. *delictum*.

— *criminosum* (remissive) 360.

Culpa 23. sq.; non datur imputatio sine culpa in foro ecclesiastico 24.

Damnum datum 418.

Defensio legitima ut causa imputabilitatem excludens 39.; Defensor in causa criminali.

Degradatio verbalis: notio 127.; subiectum activum 128.; passivum 129.; forma 130.; effectus 131.; dispensatio 132.; *realis* seu *actualis*: notio 133.; subiectum activum 134.; passivum 135.; causae 136.; forma 137.; effectus 138.; dispensatio 139.

Delegatus quoad potestatem ferendi censuras 149.; quoad absolutiorem poenae 88., censurae 175.

Delicta ecclesiastica in genere 13. sq.; notiones 13. sq.; divisio 17.; subiectum et elementa activa 18. sq.; cfr. v. *libertas*, *aetas*, *ignorantia*, *vis* et *metus*; obiectum et elementa obiectiva delicti 25. sq.; *concursum delictorum* 30.; conatus 31.; circumstantiae aggravantes vel minuentes 35.; reincidentia 37. sq.; causae imputabilitatem excludentes 39. sq.; *concursum* plurium in idem delictum 40. sq.; notae historicae 44.; iussio, mandatum, provocatio seu ratihabitio 52.

— ecclesiastica in specie 257. sq.; communia et propria 259.; cfr. v. *apostasias*, *haeresis*, etc.

Denuntiatio censurae 187.

— confessorii sollicitantis (remissive) 473.

Deportatio 103.

Depositio clērici: notae historicae 118. sq.; subiectum activum 121.; passivum 122.; causae 123.; for-

ma 124.; effectus 125.; dispensatio 126.

Diffamatio cfr. v. *maledici*, *iniuriae*.

Diffidationis poenam quomodo Ecclesia admisit 100. not. 23. sq.; 373. not. 82.

Dispensatio a poena 88.

Dolus quomodo sit elementum necessarium delicti 14.

Duellum: definitio et divisio 377.; notae historicae 378.; vis et ambitus 379.; poenae 381.

— iudiciarium (remissive) 310. not. 34.

Ecclesia quoad ius puniendi 75.; infligendi censuras 147.

— delicta contra E. et ecclesiasticam auctoritatem 352. sq.; ecclesiarum violatio 409.

Ecclesiasticae poenae cfr. v. *poena*.

Episcopus quoad ius ferendi poenas 77., censuras 148.; quomodo censuris attingitur 151. 185.; quoad potestatem dispensandi a poenis eccl. 91. 92., a censuris 175.

Error in ordine ad delictum et ad poenam 21. cfr. v. *ignorantia*. — in poenam.

Excessus praelatorum et subditorum (remissive) 475.; privilegiorum (remissive) 476.

Excommunicatio: nomen 179.; notio 180.; divisio 181. sq.; maior et minor 181.; subiectum activum 183.; passivum 185.; obiectum 186.; modus infligendi 187.; effectus immediati 188. sq.; mediati 197.; absolutio 198.

Excommunicatus toleratus et vitandus 181.; quoad effectus excommunicationis 188. sq.

Exemptio cfr. v. *Regulares*.

Exilium 103.

Expiatio poenae 83.

Expositio infantum et languidorum 371.

Extinctio delictorum et poenarum 81.

Falsarii et crimen *falsi*: notio, divisio 423.; notae historicae 424.

Falsitas per dicta (falsa attestatio) 425.; per scripta (falsificationes litterarum apostolicarum) 426.; per facta (falsificatio monetae, mensurae) 427.; per usum et cooperationem 428.

Falsus testis 425.

Fama: delicta contra f. 421. sq.

Favor praestitus in delicto 50.

Fides: delicta in fidem catholicam 260. sq. in fidem publicam 420. sq.; cfr. v. *Apostasia*, *haeresis*, etc.

Flagellatio 101.

Fornicatio 387.

Forum externum et *internum* quoad poenas 13. sq. 246.; quoad absolutionem censurae 174.

Fori privilegium; poenae contra violentes f. pr. 336. cum notis.

Fractio sigilli sacramentalis cfr. v. *sigillum*.

Fundamenta iuris puniendi Ecclesiae 75.

Furtum: notio et divisio 399.; notae historicae 400.; reatus et poenae 401. sq.; procedura iudicialis 403.

Fustigatio 101.

Gladii ius an Ecclesiae competat 99. sq.

Gratia tollit poenam 85.

Habitum clericalem privatio iuris deferendi 140.

Hebraei cfr. v. *Iudaei*.

Haeresis: definitio 281.; divisio 282.; notae historicae 283.; vis et ambitus 284.; varii modi complicitatis 285.; suspicio 286.; delicta connexa 288.; poenae 289.; procedura iudicialis in causa haeresis seu Inquisitio 290. sq.; notio et divisio Inquisitionis 290.; notae historicae 291.; (Inquisitio hispanica 291.); constitutio et competentia 293.; procedura 294.

Homicidium: definitio 362.; divisio

363.; notae historicae 364.; poenae 366.; h. qualificatum 367. sq.

Homo: censurae ab h. 146. cum not. 16.

Honor: delicta contra h. 421. sq.

Hostiarum consecratarum surreptio 336.

Idololatria (remissive) 320.

Ignorantia in ordine ad delictum 21.; ad censuras 158. 170.; facti vel iuris 21.

Immunitatem ecclesiasticam violentes 336.

Impubertas quoad delictum 20. 78.

Imputabilitas politica et civilis 15.; causae quae aggravant, minuunt, tollunt i. 18 sq.; cfr. v. *error*, *ignorantia*, *vis* et *metus*.

Imputatio sine dolo et culpa non datur in foro ecclesiastico 24.

Incarceratio 102.

Incendium 408.

Incestus 393.

Infamia 105. sq.

Infantes ut subiecta delicti ecclesiastici 20. 78.

Infantium expositio 371.

Infanticidium cfr. v. *abortus*, *craniotomia*.

Infidelitas: definitio 297.; divisio 298.; notae historicae 299.

— *Iudaeorum*, *Saracenorum*, *Paganorum* 300.; communicatio et cooperatio cum Iudaeis vel Paganis 301. 383.

Infirmitas mentis in ordine ad delictum 19.

Informata conscientia: suspensio ex i. c. (remissive) 203. 210.

Inhabilitas ad officia et beneficia 108. sq.; ad vocem activam et passivam 114.; ut effectus excommunicationis 193.

Iniuriae: notio, divisio 433.; notae historicae 434.; reatus iniuriarum 435.; poenae 436.; procedura iudicialis 438.

- Iniusta* censura an observari debeat 171.
- Inquisitio* ut procedura in causis haeresis 290. sq.; notae historicae 291.; (I. hispanica 291.); constitutio et competentia tribunalis I. 293.; procedura 294.
- Insordescencia* in excommunicatione 197.
- Instigatio* ad delictum 49.
- Interdictum*: nomen 216; notio 217.; divisio 218.; notae historicae 219.; subiectum activum 220.; subiectum passivum interdicti localis 221., personalis 222.; conditiones 223.; forma 224.; effectus 225. sq.; violatio et eius poenae 230. sq.; cessatio et ablatio 232. sq.
- Interpretatio* legis poenalis eccles. 66. sq.
- Invalida* censura an observari debeat 171.
- Irregularitates* (remissive) 107.
- Iteratio* delictorum 30, 37. sq.
- Iudaeorum* infidelitas 298. sq.; notae historicae 299.; delicta in Ecclesiam 300.; communicatio et cooperatio cum I. 301.
- Iuramenti* violatio cfr. v. *periurium*.
- Iurisdictionis* ecclesiasticae usurpatione vel laesio 360.; venditio simoniaca i. 350.; privatio i. ut effectus excommunicationis 194.; usurpatione iurisdictionis interdictae ob censuram 210.
- Ius poenale*: notio et divisio 3. sq.; fontes 6. sq.; litteratura 10. sq.
- Ius puniendi* Ecclesiae 75.
- Ius Romanum* et apostasia a fide 266. not. 43.; et haeresis 283. not. 12.
- Iussio* delicti 49.
- Laesio iuris** cfr. v. *delictum*.
- Latrocinium* cfr. v. *furtum*.
- Lenocinium* (remissive) 385.
- Leges* saeculares quomodo fontes iuris poenalis eccles. 8.
- et praecepta 14.
- Legis* poenalis applicatio ad delicta eccles. 53. sq.; interpretatio 66. sq.
- Libelli* famosi 437.
- Liberatio* conditionata 69.
- Libertas* necessaria ad delictum 19.
- Libertatem* ecclesiasticam violantes cfr. v. *sacrilegium* 335. sq.
- Libri* poenitentiales ut fons iuris poenalis 7.
- Litterarum* apostolicarum falsificatio 426.
- Magia** cfr. v. *Superstitio*.
- Magistri* an simoniace agant pretium pro lectionibus accipientes 351.
- Mandatum* ut causa imputabilitatem excludens 39.
- delicti 49.
- Maledici* 431. sq. cfr. v. *iniuriae*.
- Medicinales* poenae cfr. v. *poena, censura*.
- Metus* in ordine ad delictum 19.; ad censuram 158. 170.
- Minorennis* cfr. v. *infantes, impuberes*.
- Monetae* falsificatio 424. 427.
- Monitio* paterna 254.; canonica 255. sq.; 167. sq.
- Mortis* poena an possit ab Ecclesia infligi 99. sq.
- Multa* pecuniaria 104.
- Mutilatio* (remissive) 366.
- Necessitas** extrema ut causa imputabilitatem excludens 39.
- Notorium* delictum 17.
- Nullitas* censurae 152. sq.; an dispenset ab observatione censurae 171.
- Nunciatio* novi operis 419.
- Observantia vana** 326.
- Occultum* delictum 17.
- Officia* divina excommunicato interdicta 191.
- Officii* privatio 115. sq.; suspensio ab o. 202.-208.; ut effectus excommunicationis 193. sq.; delicta commissa in provisione o. (remissive) 439. cfr. v. *simonia*; delicta in dimissione o. (remissive) 477.
- Ordinationis* abusus 439. sq.; o. per saltum 441. sq.; o. furtiva 443.

Ordines: delicta in adeptione ordinum cfr. *ordinatio*; delictum exercitii ordinis interdicti; notio 455.; historia 456.; poenae 457.; delictum exercitii ordinis non recepti: notio 458.; historia 459.; poenae 460.

Ordinis publici conservatio et reparatio, scopus praecipuus poenarum 72. sq.

Parricidium 367.

Participatio in delicto cfr. v. *concursum*.

Partus suppositio 427.

Pasquilli (libelli famosi) 437.

Peccatum quomodo a delicto differt 14.

Peregrini ut subiecta legis poenalis 79., censurarum 151.

Periurium: definitio 313.; divisio 314.; notae historicae 315.; vis et ambitus 316.; poenae 317.; procedura iudicialis 318.

Persona moralis an subiectum delicti 18.

Plagium cfr. v. *raptus*.

Poena quomodo applicanda delictis 53. sq.; pro quantitate 55. sq.; numero 58.; reincidentia 59.; relatio poenarum eccl. inter se et cum poenis fori saecul. 64. sq.

Poenarum ecclesiasticarum notio, finis, divisio 71. sq.; potestas Ecclesiae infligendi p. 75.; etiam corporales 76. 99. sq.; subiectum activum 77.; passivum 78.; extinctio 81. sq.; praescriptio 84.; absolutio et dispensatio 88.

Poenae vindictivae 94. sq.; definitio 96.; divisio 97.; notae historicae 98.; P. capitis 99. sq.; P. vindictivae temporales et corporales 99. sq.; bannum 100. not. 20.; 373. not. 82.; fustigatio 101.; incarcerationio 102.; exsilium 103.; multa 104.; infamia 105. P. spirituales 107. sq.; irregularitas 107.; inhabilitates 108. sq.; privatio officii et beneficii 115. sq.; privatio iuris deferendi

habitus clericalem; sepulturae; iurispatron., iurium et honorum 140. 141. depositio 118. sq.; degradatio 127. sq.; traditio brachio saeculari 137.; cfr. v. *depositio degradatio*.

P. medicinales cfr. v. *censura*.

Poenitentiae nomen et notio 247.; sacramentum (remissive) 248.; P. sacramentales et canonicae 250. sq.;

Poenitentiales libri quomodo sunt fons iuris poenalis ecclesiastici 7.

Polygamiae delictum 392.

Ponderis et mensurae falsificatio 424. 427.

Pontifex Romanus cfr. v. *Romanus P.*

Praeceptum ut opponitur legi 14.; ut aequivalet monitioni canonicae 255. sq. 167. sq.

Praemeditatio ut circumstantia aggravans delictum 36.

Praescriptio delictorum et poenarum 81.

Presbytericidium 372.

Privatio officii et beneficii 115. sq.; iuris deferendi habitus clericalem 140.; sepulturae, iurispatronatus, iurium et honorum (remissive) 141.

Privationes quae ad excommunicationem sequuntur 188. sq.

Privilegiatorum excessus (remissive) 476.

Privilegium fori violantes 336. cum notis.

Procuratio abortus 369. sq.

Provocatio ad delictum 49.

Publicum delictum 17.

Puerorum delicta 18. sq.: 150. sq. 478. (remissive).

Purgatio vulgaris (remissive) 310.

Quasi-delictum 23.

Rapina 407.

Raptus notio, divisio, historia 404.; reatus et poenae 405. sq.

Ratihabitio delicti 52.

Reatus cfr. v. *imputabilitas*.
Receptatio (remissive) 401.
Recidivus 37. sq.
Reclusio in monasteria 102.
Redemptiones poenarum 252.
Reges quibus censuris attinguntur 185.
Regulae iuris; titulus de R. I. (remissive) 478.
Regulares exempti et censurae episcopales 151.
Regularium potestas absolvendi a censuris 175.
Reincidentia in delicto 37. sq.
Reiteratio baptismi 278.
Relapsus in delictum 37. sq.
Relegatio 103.
Religio: delicta contra r. 302. sq.
Religiosi (cfr. *Regulares*).
Remedia poenalia 253. sq.
Remissiones poenarum 252.
Responsabilitas cfr. v. *imputabilitas*.
Revelatio sigilli cfr. v. *sigillum*.
Rogus cfr. v. *gladii ius*.
Romanum ius et apostasia a fide 266. not. 43.; et haeresis 283. not. 12.
Romanus Pontifex ut subiectum activum iuris poenalis 77.; censurae 148.; delictum inobedientiae erga R. P. 360.; delicta contra potestatem temporalem R. P. 360.
Sacramentorum usus activi vel passivi privatio ut effectus excommunicationis 190., suspensionis 210., interdicti 225. sq.; delicta in administratione sacramentorum 461. sq.; cfr. v. *sigillum*, *sollicitatio* etc.
Sacrilegium: definitio 332.; divisio 333.; notae historicae 334. vis et ambitus 335.; s. personale, locale, reale 336.; poenae 336.; procedura iudicialis 337.; s. carnale 334.
Sagittarii 383.
Saraceni cfr. v. *infidelitas*.
Satisfactio praestanda ante absolutionem a censura 176. cum not. 177.
Schisma: definitio 354.; notae histo-

ricae 355.; vis et ambitus 356.; poenae 357.; procedura iudicialis 358.; delicta cum schismate connexa 360.
Sectae 360.
Sententiae latae vel ferendae poenae 62. 74.; censurae l. vel f. s. 146.
Sepulturae ecclesiasticae privatio 141.; ut effectus excommunicationis 192.; ut effectus interdicti 228.
Sigilli sacramentalis violatio: notio, divisio 463.; notae historicae 464.; vis et ambitus 465.; poenae 466.; procedura iudicialis 467.
Simonia: definitio 340.; divisio 341.; notae historicae 342.; vis et ambitus 343.; pactum simoniacum 344.; pretium s. 345.; merx s. 346.; poenae 347.; procedura iudicialis 349.; delicta connexa 350. sq.
Sodomitae crimen 396.
Sollicitatio ad turpia: notio et divisio 468.; notae historicae 469.; vis et ambitus 470.; poenae 471.; procedura iudicialis 472.; poenae in confessarium non monentem de obligatione denuntiandi sollicitantem (remissive) 473.
Sortilegia 321. sq.; cfr. v. *superstitio*, *divinatio*, *vana observantia*.
Spirituales poenae; cfr. v. *poena*.
Stuprum 387.
Suffragiis communibus privantur excommunicati 188.
Suicidium 374.
Superstitio: definitio 321.; divisio 322.; notae historicae 323.; variae formae: divinatio 325.; vana observantia 326.; poenae 328.; procedura iudicialis 329.
Suppositio partus 427.
Suspensio: nomen 200.; notio 201.; divisio 202.; notae historicae 203.; subiectum activum 204.; subi. passivum 205.; causae 206.; forma 207.; effectus 208. sq.; suspensio a beneficio 211. sq.; ablatio s. 214. sq.
Temporales poenae; cfr. v. *poena*.

Tentatio Dei 310.

Toleratus; cfr. v. *excommunicatus*.

Torneamenta 332.

Tortura in causa haeresis 294. not. 107.

Traditio brachio saeculari 137; in causa haeresis 294. not. 107.

Tridentina Synodus ut fons iuris poenalis 7.

Usurae notio, divisio 410.; notae historicae 411; reatus 412.; an sint tituli extrinseci pecuniae foecunditas, taxa legalis 413.; poenae 415. sq.; procedura iudicialis 417.

Usurpatio actus ordinis vel iurisdictionis interdicti 210.

Vagi; cfr. v. *peregrini*.

Venatio clericis interdicta 447. sq.

Veneficia; cfr. v. *superstitio*.

Verborum significatio; titulus de V. S. (remissive) 478.

Vindicativae poenae; cfr. v. *poena*.

Violatio clausurae 395.; ecclesiarum 409.

Vis in ordine ad delictum 19. ad censuram 158. 170.

Vita: delicta contra vitam 361.

Vitandus; cfr. v. *excommunicatus*.

Approbatio ecclesiastica operis.

Inprimi potest

OCTAVIUS TURCHI S. I.
Praepositus Provinciae Romanae

IMPRIMATUR

FR. ALBERTUS LEPIDI Ord. Praed. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

FRANCISCUS FABERI, Vicariatus Urbis Adsector.

IMPRIMATUR

Prati, die 16 Iulii 1913. Can. AEMIDIUS LUMINI, Vic. Gen.

